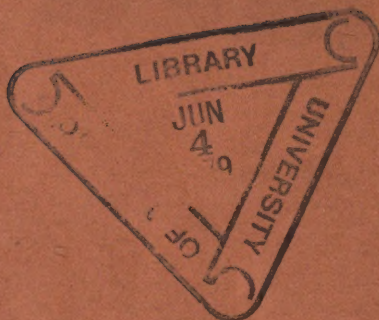
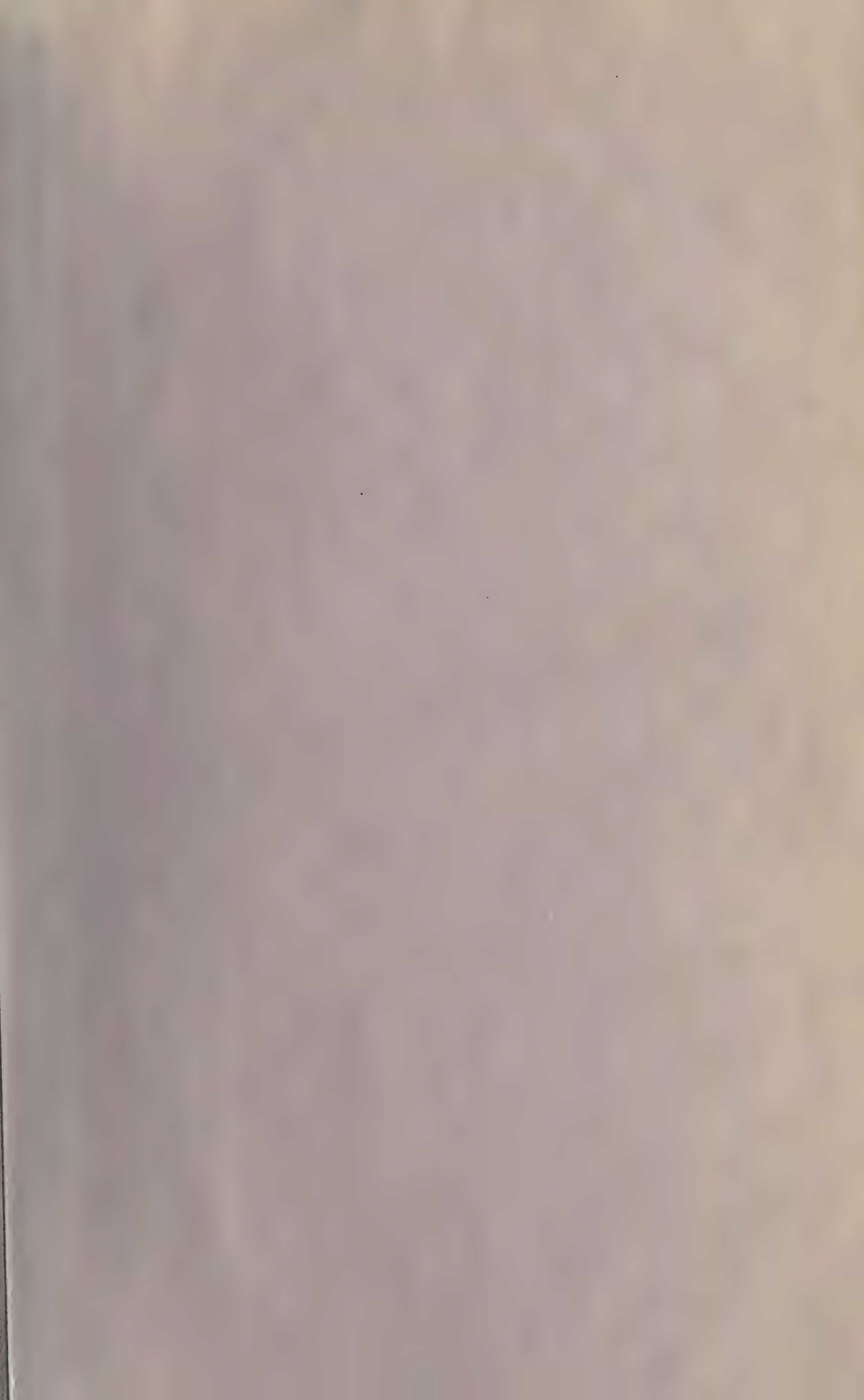
$3.50

Aziz Ahmad

London, May 1966





بسم اللہ الرحمن الرحیم

مقدمہ

حمد و سپاس بے قیاس اوس خدائے عزّ و جل کا جو لفظ کن سے تمام مخلوقات ارضی و سماوی کو عالم وجود میں لایا اور درود نامحدود اوس ذات ستودہ صفات پر جس کی شان میں لولاک لما خلقت الافلاک آیا۔

امابعد خلاصۃ التواریخ کے متعدد حوالہ جات سر سید احمد خان مرحوم و مغفور کی مشہور و معروف کتاب آثار الصنادید میں پائے جاتے ہیں جو آثار قدیمہ دہلی پر بہترین کتاب ہے اور انہی حوالہ جات سے یہ قدیم تاریخ میری علم میں آئی۔ عرصہ کی جستجو کے بعد ایک قلمی نسخہ تاریخ مذکور کا دستیاب ہوا جس کے مطالعہ سے مجھے اسکی اہمیت اور دلچسپی کا پتہ چلا اور یہ خواہش ہوئی کہ کاش یہ کتاب زیور طبع سے آراستہ ہو کر شائقین تاریخ کے ہاتھوں میں پہنچ سکے۔ مگر اس کام کی اہمیت اور دشواریوں سے میں ناواقف نہ تھا اور مجھ سے بے بضاعت شخص کی یہ خواہش اس کی حیثیت اور مرتبہ سے کہیں بالاتر تھی۔ لیکن اذا اراد اللہ شیئاً ھیأ اسبابہٗ میں نے اپنی اس خواہش کا اظہار جناب معلی القاب آنریبل ڈبلیو۔ ایم۔ ہیلی صاحب بہادر سی۔ ایس۔ ای۔ سی۔ آئی۔ ای۔ آئی۔ سی۔ ایس دام اقبالہٗ چیف کمشنر صوبہ دہلی سے کیا اور قلمی نسخہ کتاب مذکور کا معائنہ کے واسطے پیش کیا صاحب ممدوح نے جنکا علمی مذاق اور تاریخی دلچسپی شہرہ آفاق ہے اور محتاج بیان نہیں میرے معروضات کو نہایت شوق سے سماعت فرمایا اور کتاب مذکور کی طبع اور شائع کرنے کی ترغیب دیکر میری ہمت افزائی فرمائی۔ اور نیز اس اہم کام میں

ہر قسم کی اعانت کا وعدہ فرمایا چنانچہ آنجناب نے ریاست جیپور کو ایک خط تحریر فرمایا کہ اگر دربار کے کتب خانہ میں خلاصۃ التواریخ کا کوئی قلمی نسخہ ہو تو مجھے اس کے مطالعہ اور مقابلہ کی اجازت دی جائے۔ ریاست سے حسب المراد جواب آیا مگر اس اثنا میں حسن اتفاق اور خوش قسمتی سے مجھے اوس کے کئی دیگر نسخے بہم پہنچ گئے اور ریاست جیپور کی فیاضی سے مستفید ہونا میں نے زیادہ ضروری تصور نہ کیا جس سے میری ادائیگی فرایض منصبی میں بھی نقصان کا احتمال تھا۔ بعدہٗ میں نے جناب **سر جان ہیوبرٹ مارشل صاحب بہادر** کے۔ٹی۔ سی۔ آئی۔ ای بہ القابہ ڈائرکٹر جنرل محکمہ آثار قدیمہ کو جو اوس زمانہ میں کشمیر میں تشریف فرما تھے اس کتاب کی اشاعت کے ارادہ کی اطلاع کی اور آنجناب سے اعانت اور صلاح کا متمنی ہوا۔ جناب ممدوح نے میرے اس کام کو استحسان کی نظر سے دیکھا۔ نیز گذشتہ موسم سرما میں جب آنجناب بتقریب دورہ دہلی تشریف لائے تو میرے تمام قلمی نسخہ جات کا جنسے کتاب مذکور کی تصحیح عمل میں آئی ہے معائنہ کیا۔ اور بیش قیمت علمی نکات اور قابل قدر مشوروں سے اِس ناچیز کو مستفیض فرمایا۔ حقیقت یہ ہے کہ اگر ان ہر دو ممدوحین کی عنایت اور ہمت افزائی میری شامل حال نہ ہوتی تو میں اس کتاب کے طبع اور شایع کرنے میں سعی و کوشش تو درکنار اسکا خیال بھی دل میں لانے سے قاصر رہتا۔ اگرچہ کہ اونکی ذات میرے اظہار تشکر سے کہیں بالا واقع ہے تاہم میں یہ اپنا فرض تصور کرتا ہوں کہ اس موقع پر ان ہر دو محسنین کے شکریہ کا اظہار کروں اور جو انکا الطاف و کرم بزرگانہ میرے شامل حال ہے اوسکا اعتراف کروں **بیت**

اجر ے دہد خدا ئے کہ کرد است یاوری ‏ ‏ ‏ ‏ با آنکساں کہ یاور و ناصر نداشتند

ترتیب کتاب ہذا — کسی پرانی کتاب کے شایع کرنے کے لیے یہ نہایت اہم و ضروری ہے کہ اوس کی تصحیح و مقابلہ متعدد مختلف نسخہ جات سے عمل میں آئے جن کی نسبت یہ گمان و شبہہ نہو کہ وہ ایک ہی قلمی نسخہ سے نقل کی گئی ہیں اور نیز جن کی صحت و قدامت کا کافی اطمینان ہو چنانچہ کتاب ہذا کے شایع کرنے میں مینے بھی اِس اصول کو پیش نظر رکھا اور خدا کے فضل و کرم سے مجھے اس میں امید سے زیادہ کامیابی ہوئی یعنی اس تاریخ کی جو امتداد زمانہ سے غیر معروف اور کمیاب ہو گئی ہے۔ مجھے پانچ عدد قلمی نسخے دستیاب ہوئے۔ نسخہ جات مذکورہ بالا میں اگر کہیں اختلاف پایا گیا ہے تو تمام نسخوں کی مختلف عبارات کو فٹ نوٹ میں درج کر دیا گیا ہے اور متن میں مختلف فیہ عبارت پر حرف "ن" تحریر کیا گیا ہے دیگر کتب تاریخ کے حوالے بھی دئے گئے ہیں جن کی فہرست مقدمہ ہذا کے آخر میں شامل ہے۔

قلمی نسخہ جات | ناظرین کی آگاہی کے لیے یہ ضروری معلوم ہوتا ہے کہ اون پانچوں نسخہ جات کا مجملاً ذکر کیا جائے جن سے اِس کتاب کی تصحیح و مقابلہ عمل میں آیا ہے۔ ان پانچوں نسخوں میں ایک نسخہ خاص امتیاز رکھتا ہے۔ یہ کتاب جیسا کہ آگے چلکر معلوم ہوگا شہنشاہ اورنگ زیب کے سنہ جلوس میں لکھی گئی اور اوس میں اس بادشاہ جمجاہ کی تخت نشینی اور اوس کے بعد شاہ شجاع و داراشکوہ کے تعاقب کے واقعات تک بحث کی گئی ہے مگر تعجب انگیز امر یہ ہے کہ سوائے اس نسخہ کے قریب قریب تمام قلمی نسخوں میں جو ابتک مورخین کو دستیاب ہوئے ہیں آخر میں بے سلسلہ واقعات شہنشاہ اورنگ زیب کی وفات کا ذکر و تاریخ چند سطور میں نہایت اجمال کے ساتھ تحریر ہے۔ پروفیسر ڈوسن صاحب نے بھی (تاریخ ہند مصنفہ ایلیٹ صاحب جلد ہشتم صفحات ۵-۷) خلاصتہ التواریخ پر بحث کرتے ہوئے اسکا ذکر کیا ہے اور اونکی رائے ہے کہ یہ اندراج کسی کاتب کی طرف سے ہے جس نے شروع ہی زمانہ میں جب یہ تاریخ لکھی گئی نقل کرتے وقت اسکا اضافہ کر دیا اور بعدہٗ جتنی کتابیں نقل ہوئیں اون میں اسکا اعادہ ہوتا رہا۔ میرے زیر مطالعہ تین نسخوں میں بھی یہ واقعہ درج ہے جس کو میں نسخہ نمبر۲ سے ذیل میں نقل کرتا ہوں۔

"القصہ آخر الامر بتاریخ بست و ہشتم ذیقعدہ ۱۱۱۸ہجری بعد انتظام مہام روز مبارک جمعہ بعد سہ پاس روز حضرت پادشاہ جنت آرامگاہ در عمر نود و یک سال و ہفدہ روز دو گھڑی پیمانہ عمر لبریز نمودند مدت سلطنت پنجاہ سال و دو ماہ و بست و ہشت روز در ملک دکن در شہر احمد نگر این معنی بوقوع آمد"

سب سے پہلے مجھے یہ ہی نسخہ دستیاب ہوا تھا یہ خط شکستہ میں لکھا ہوا قدرے بوسیدہ مگر مکمل ہے اور سب نسخون سے زیادہ قدیم اور نسبتاً صحت کے ساتھ ہے۔ واقعات مذکورہ بالا کو پیش نظر رکھکر اگر میں کہوں تو غالباً بیجا نہوگا کہ اب تک اِس کتاب کے جسقدر قلمی نسخے مجھے یا دیگر مورخین کو دستیاب ہوئے ہیں اون سب سے زیادہ مستند ہے۔ اسکا طرز تحریر بھی دلچسپی سے خالی نہیں یعنی کاتب نے ہر صفحہ کو دو برابر حصوں میں تقسیم کر کے ان ہر دو حصوں کو بیاضی صورتوں میں لکھا ہے اور صفحہ کے شروع و آخر و وسط میں دو دو سطریں معمول کے موافق کتابی طرز پر تحریر کی ہیں اس طور پر ہر صفحہ میں چھوٹی و بڑی کل سطور کی تعداد ۲۰ سے ۲۸ تک ہے تعداد اوراق ۲۱۳ تقطیع ۲/۱ ۸ انچہ × ۲/۱ ۵ انچہ شروع کے اصل دس اوراق ایسا معلوم ہوتا ہے کہ کتاب میں سے تلف ہو گئے تھے مگر بعدہٗ کسی نے اونکو نقل کر کے داخل کتاب کر دیا ہے۔ نوان ورق کتاب کے آخر میں جہاں ادھر چند

اوراق جنپر غیر متعلق کتاب کچھہ تحریر ہے چسپان نہے۔ اس لحاظ سے اصل ورق صرف لو صفحات ہوئے ہیں۔ اصل کتاب کے ختم پر ذیل کی عبارت میں سنہ کتابت درج ہے۔

"بتاریخ نوزدہم ربیع الثانی سنہ احد معز الدین عالمگیر ثانی پادشاہ غازی مطابق سنہ یکہزار و یکصد و شصت و ہشت ہجری روز یکشنبہ وقت یکپاس شب گذشتہ صورت اتمام پذیرفت۔ تمت تمام شد کار من نظام شد،

قاریا بر من مکن چندین عتاب

گر خطائے رفتہ باشد در کتاب"

یہ نسخہ میری ملکیت ہے اور دہلی میں دستیاب ہوا تھا۔

(۲) نسخہ دویم خط نستعلیق میں ہے۔ یہ بہایت اچھی حالت میں ہے۔ تعداد اوراق ۵۰۵ تقطیع ۹ انچہ × ۶ انچہ اور ہر صفحہ میں ۱۵ سطریں۔ خاتمہ پر یہ عبارت درج ہے جس میں سنہ کتابت تحریر ہے۔

"ہذا الکتاب خلاصۃ التواریخ تصنیف منشی الناشی سجان رائے بہنڈاری ساکن بٹالہ منمضاف صوبہ پنجاب بتاریخ بست و ششم شہر شعبان المعظم روز شنبہ سنہ یکہزار و دو صد چیزے بالا ہجری و سنہ جلوس میمنت مانوس شاہ اکبر ولد حضرت شاہ عالم بادشاہ غازی در عہد مہاراجہ دہراج راج راجندر سری سوامی جگت سنگہ بہادر در بلدہ سوامی جیپور بروز شنبہ صورت اتمام این کتاب پذیرفت زیادہ خیر۔

ہر کہ خواند دعا طمع دارم

زانکہ من بندہ گنہگارم

سمت راجہ بکرماجیت یکہزار و ہشت صد شصت و چہار"

کاتب نسخہ ہذا ایسا معلوم ہوتا ہے کہ کوئی ہندو تہا کہ اوسکو سنہ ہجری ٹہیک معلوم نہ تہا اور سنہ جلوس اکبر شاہ ثانی غالباً اوس کے سہو سے رہگیا ہے۔

آخری صفحہ کے نیچے کے حاشیہ پر تعداد اوراق بدین عبارت درج ہے۔ "میزان کل ۳۵ جز و ورق"۔

یہ نسخہ بہی میری ملکیت ہے اور لکھنؤ سے دستیاب ہوا تہا۔

(۳) نسخہ سویم میں ۴۹۵ ورق ہیں تقطیع ۸½ انچہ × ۵½ انچہ اور ہر صفحہ میں ۱۴ سطریں۔ خط نستعلیق ہے۔ سنہ تحریر اوسکا مٹا ہوا ہے۔ خاتمہ پر یہ عبارت درج ہے۔

"تمت تمام کار من نظام شد کتاب خلاصۃ التواریخ بتاریخ نوزدہم جمادی الاول سنہ.... روز جمعہ بوقت دوپہر باتمام رسید"

یہ نسخہ بھی میری ہی ملکیت ہے اور اخی معظم جناب مولوی ابرار حسن صاحب کی وساطت سے مرادآباد میں دستیاب ہوا تھا +

(۴) نسخہ چہارم خط نستعلیق میں لکھا ہوا کرم خوردہ مگر مکمل ہے اسمیں ۲۸۲ ورق ہیں تقطیع ۱۱½ انچہ × ۷½ انچہ اور ہر صفحہ میں ۲۰ سطریں ہیں۔ اِس میں سنہ تحریر درج نہیں۔ خاتمہ پر یہ عبارت تحریر ہے۔

"تمت تمام شد کتاب خلاصۃ التواریخ تصنیف منشی المناشی سجان رائے بھنداری ساکن بٹالہ کہ در علوم ہندی و فارسی و سنسکرت دستگاہ داشت"

یہ نسخہ جناب سید احسن شاہ صاحب رئیس سردھنہ ضلع میرٹھ و تحصیلدار گونڈہ کی ملکیت ہے۔ آنجناب نے براہ عنایت مقابلہ کے واسطے مرحمت فرماکر کتاب ہذا کی اشاعت میں عملی طور پر دلچسپی کا اظہار فرمایا جسکا میں تہِ دل سے مشکور ہوں +

(۵) نسخہ پنجم غیر مکمل ہے یعنی اِس میں صرف شاہجہان پادشاہ کے عہد سلطنت اور اوس کے معزولی تک ہے (دیکھو صفحہ ۴۹۰) شروع کے بھی تین صفحے کم ہیں۔ تعداد اوراق موجودہ ۳۰۸ ہے تقطیع ۱۰½ انچہ × ۶ انچہ تعداد سطور معین نہیں یعنی شروع میں تقریباً نصف کتاب تک تو ایک صفحہ میں ۱۸ یا ۱۹ سطریں ہیں لیکن بعدہ تعداد سطور بڑھتی گئی ہے اور آخر میں ۲۴ و ۲۵ تک پہنچ گئی ہے۔ خط شکستہ ہے یہ نسخہ سینٹ اسٹیفنس کالج دہلی کی لائبریری میں ہے اور میں صاحبان کالج مذکور بالخصوص مولانا مولوی عبدالرحمن صاحب پروفیسر عربی کی اِس نوازش کا نہایت ممنون ہوں کہ اوسکو مقابلہ کے واسطے عنایت فرمایا +

مصنف مصنف کے متعلق نفس کتاب سے کچھ استنباط نہیں ہوتا حتی کہ اوس کے نام کا بھی پتہ نہیں چلتا شروع میں گوکہ ایک طویل دیباچہ ہے جس میں وجہ تالیف کتاب اوسکا نام و سنہ تالیف اور ایک کثیر تعداد تواریخ فارسی و سنسکرت کا ذکر ہے جنسے کتاب مذکور کے لئے مواد اخذ کیا گیا ہے۔ لیکن مصنف نے اپنے متعلق صرف اسقدر اظہار پر اکتفا کیا ہے کہ جب سے اوسنے ہوش سنبھالا ناظمان امور مملکت و مال و صاحبان کارگاہ دولت و اقبال کی ملازمت میں رہا (ملاحظہ ہو صفحہ ۶) نسخہ جات ۲، ۳ و ۴ کے اختتام پر البتہ کاتبوں نے اوسکا نام منشی سجان رائے بھنڈاری ساکن بٹالہ تحریر کیا ہے۔ پروفیسر ڈوسن صاحب نے (تاریخ ہندوستان مصنفہ الیٹ صاحب جلد ہشتم صفحہ ۵) اِس نام کو سبحان رائے پڑھا ہے اور بٹالہ کو پٹیالہ۔ دیباچہ میں چونکہ علاوہ سنہ جلوس اورنگ زیب و سنہ ہجری کے سنین ہندی بھی پائے جاتے ہیں اسلئے یہ خیال ہوتا ہے کہ اِس کتاب کا مصنف کوئی ہندو ہے۔ بہر حال یہ طے شدہ امر ہے کہ اسکا مصنف سجان رائے بٹالوی ہے۔ اب یہ امر تنقیح طلب

رہتا ہے کہ اوس نے اپنا نام پردہ خفا میں کیوں رکھا۔ درانحالیکہ عام رواج کے مطابق دیباچہ میں اوسکا اظہار ضروری تھا۔ ظاہرا اسکی وجہ یہ معلوم ہوتی ہے کہ سجان رائے محض ایک معمولی اور غیر معروف شخص تھا جسکو اپنے اظہار نام سے یہ امید نہو سکتی تھی کہ اوس کی تصنیف یا تالیف کی کچھ قدر و وقعت بڑہ جاتی۔ اور نیز یہ کہ اوسکو خود اس سے حصول شہرت و عزت مدنظر نہ تھی بلکہ اوسکا مقصود محض اظہار حقیقت حال تھا جو ایک مورخ کا نصب العین ہونا چاہیے۔ ان امور کو پیش نظر رکھکر ہم یہ نتیجہ نکال سکتے ہیں کہ اوس کے بیانات بیشتر رطب و یابس سے پاک اور اصل واقعات پر مبنی ہونگے بالخصوص بادشاہ اورنگ زیب کے زمانہ کے حالات جبکہ وہ اکثر واقعات کا خود شاہد متصور ہے*

نفس کتاب خلاصۃ التواریخ سنہ ۴۰ جلوس اورنگ زیب مطابق سنہ ۱۱۰۷ ہجری و سنہ ۹۶-۱۶۹۵ء میں تحریر ہوئی اور مصنف نے دو سال اوس کی تالیف و ترتیب میں صرف کی۔ یہ کتاب مخصوص دہلی کی تاریخ ہے جسمیں اس سلطنت کے ابتدائے قیام یعنی زمانہ جدہشتر سے تا وقت تحریر کتاب کل راجگان و سلاطین کا حال بالتفصیل درج ہے۔ دیگر سلطنتوں کا تذکرہ بہی اوس موقعہ پر جبکہ وہ مفتوح ہوکر سلطنت دہلی میں شامل ہوئیں بالاجمال کیا گیا ہے۔ مصنف نے کتاب مذکور کو پاکیزہ و رنگین عبارت فارسی میں لکھا ہے اور استعارات و کنایات و اشعار برمحل و موقعہ سے اوسکو زیب و زینت دی ہے۔ بلحاظ حالات و مطالب کتاب ہذا تین حصوں میں منقسم ہوتی ہے۔

حصہ اول۔ جغرافیہ مملکت ہند بزمانہ سلطنت شہنشاہ اورنگ زیب۔

حصہ دویم۔ حالات راجگان ہند من ابتدائے سلطنت راجہ جدہشتر پانڈو تا زمانہ سلطنت راجہ پرتہی راج المعروف برائے پتھورا۔

حصہ سویم۔ حالات پادشاہان اسلام از زمانہ سلطنت ناصر الدین سبکتگین تا زمان پادشاہ اورنگ زیب*

حصہ اول بہت زیادہ قابل قدر ہے جس میں ہندوستان کا جغرافیہ بزمانہ شہنشاہ اورنگ زیب معہ اوس کی پیداوار اور حالات باشندگان کے درج ہے اور نیز منجملہ اٹہارہ صوبجات کے جنپر کہ سلطنت مغلیہ اوس زمانہ میں منقسم تھی ہر ایک صوبہ کا بیان جداگانہ شرح و بسط کے ساتھ تحریر ہے یعنی اونکے خاص خاص شہر اور دلچسپ مقامات و عمارات اور اونکے مصنوعات اور نیز مسافات دریا کا ذکر ہے۔ مصنف نے اسی پر اکتفا نہیں کیا ہے بلکہ ہر صوبہ کے سرکار اور محالوں کے نام معہ زر مالگذاری کے تحریر میں لایا ہے گویا کہ یہ حصہ آئین اکبری کا ایک ضمیمہ ہے جس سے اوس میں جدید معلومات کا

اضافہ ہوتا ہے۔ خاص طور پر قابل ذکر پنجاب کا جغرافیہ ہے اور اوس میں بھی صوبہ لاہور اور مصنف کے وطن پرگنہ بٹالہ کا جو بیشتر مصنف کی ذاتی واقفیت پر مبنی ہے۔

حصہ دویم بھی خاص اہمیت رکھتا ہے۔ اِس میں راجگان ہند اور بالخصوص حکمران دہلی کے نام اور ایکے ازمنہ حکومت اور مختصر حالات سلطنت مندرج ہیں یہ غالباً فارسی کی پہلی شایع شدہ تاریخ ہے جو قدیم تاریخ ہند پر روشنی ڈالتی ہے اگرچہ اوس زمانہ کے واقعات عموماً قصہ وکہانی سے زیادہ وقعت نہیں رکھتے۔

حصہ سویم بھی دلچسپی سے خالی نہیں۔ اِس میں بیشتر واقعات تو دیگر تواریخ سے جن کی فہرست مصنف نے دیباچہ میں دی ہے اخذ کیے گئے ہیں لیکن شہنشاہ اورنگ زیب اور اوس کے بھائیوں کی باہم خانہ جنگی کے بسیط حالات سے معلومات میں اضافہ ہوتا ہے اور نیز مصنف کے ذاتی واقفیت کی بنا پر وہ مستند متصور ہیں۔ خلاصۃ التواریخ غالباً پہلی قدیمی تاریخ ہے جس میں پادشاہان اسلام کے حالات ایک ہندو کے قلم سے تحریر ہوے ہیں اور جو اب زیور طبع سے آراستہ ہوکر شایقین تاریخ کے سامنے پیش ہوتی ہے۔ چونکہ یہ امر بین ہے کہ یہ کتاب پادشاہ وقت کے زیر اثر تحریر نہیں ہوئی اِس لئے اہل نظر کے لیے وہ بہترین ذریعہ معلومات ہوگی اور نیز اوس سے یہ پتہ چلیگا کہ اب سے دو ڈہائی سو برس پہلے ایک ہندو مورخ کی پادشاہان اسلام اور خصوصاً اپنے ہم عصر پادشاہ اورنگ زیب کے متعلق کیا رائے تھی۔

معذرت | بادی النظر میں کسی پرانی کتاب کا شایع کرنا کچھ زیادہ دشوار معلوم نہیں ہوتا مگر جن اصحاب نے اس کام کو کما حقہ انجام دیا ہے وہ اون دقتوں سے بخوبی آگاہ ہیں جو متعدد نسخوں کے حصول شکستہ اور بدخط تحریرات کے پڑھنے۔ اور اغلاط کتابت کی تصحیح کرنے بالخصوص ناموں کی تحقیق وصحت میں پیش آتی ہیں۔ جبکہ پرانے زمانہ کے کاتب نقطوں اور مرکز دینے کی پابندی سے بری تھے۔ مختلف نسخوں کے مقابلہ کرنے میں جو محنت اور وقت درکار ہوتا ہے وہ محتاج بیان نہیں خصوصاً جبکہ اڈیٹر نے اس کام کو محض شوقیہ اور اوسوقت میں انجام دیا ہو جو اوس کے فرایض منصبی ادا کرنے کے بعد دماغی وجسمانی آرام واسایش کے لیے ملتا ہے۔ مجھے اِس امر کا کلی احساس ہے کہ یہ کام میری تنہا محنت اور کوشش سے کسی طرح انجام نہیں پاسکتا تھا اگر میرے اعزا واحباجن میں کہ تاریخی مذاق خواہ طبیعتاً یا میری صحبت سے پیدا ہوگیا ہے میرا ہاتھہ اس میں نہ بٹاتے بالخصوص جبکہ یہ کتاب پانچ مختلف قلمی نسخوں کے مقابلہ کے بعد شایع ہو رہی ہے۔ اسلیے میرا فرض ہے کہ جن اعزا واحبا نے میری اس کام میں

اعانت فرمائی ہے اونکا فرداً فرداً اسم وار شکریہ ادا کرون۔ میں جناب پیر ولایت شاہ صاحب۔ بی۔ اے۔ بی۔ ٹی۔ اسسٹنٹ ماسٹر عربک ہائی اسکول دہلی۔ و مولوی اشفاق علی صاحب منشی سپرانٹینڈنٹ حلقہ شمالی کی بیش بہا اور قابل قدر اعانت کا شکریہ کے ساتھہ اعتراف کرتا ہوں اور نیز عزیز برادران حافظ محمد حسن بی۔ اے و مقبول حسن و فضل حسن و بشیر احمد کا ممنون ہوں جنہوں نے مقابلہ نسخہ جات قلمی و تصحیح پروف و ترتیب فہرست اسمار میں میری بہت زیادہ مدد کی۔ مین اپنے والد صاحب جناب قبلہ و کعبہ مولوی شریعت اللہ صاحب و اخی معظم جناب مولوی ابرار حسن صاحب سکریٹری ہیوٹ مسلم ہائی اسکول مراد آباد کی اعانت کا بھی دل سے معترف ہوں جن کی متبحر قابلیت علمی نے متعدد بار میری مشکل کشائی فرمائی حقیقت یہ ہے کہ خدائے برتر کو اس ناچیز سے اس کتاب کی اشاعت کرانا ہی منظور تہا کہ یہ اسباب جمع ہوگئے ورنہ کجا میں اور کجا یہ دشوار کام۔

کتاب ہذا کی تصحیح و مقابلہ ماہ جون سنہ ۱۹۱۷ء میں شروع ہوا تھا اگرچہ کہ اس مین بہت زیادہ زمانہ صرف نہیں ہوا اور امید کی جاتی تہی کہ سنہ مذکور کے اختتام تک وہ طبع ہو کر شایع ہو سکے گی۔ لیکن کاپی نویسی اور بعدہ چھپنے میں جو دشواریاں لاحق ہوئین اونکا وہم و گمان بھی نہ تہا اور حقیقت یہ ہے کہ مجھے بارہا اوس کی تکمیل میں مایوسی کا خوف ہوا۔ انہی بے عنوانیون کی وجہ سے مجھے دلی صدمہ و افسوس ہے کہ جس شان کے ساتھہ میں اس کتاب کو پبلک کی خدمت میں پیش کرنا چاہتا تھا نا کام رہا اور غلطیاں بھی جو لیتھو کے ساتھہ لازم و ملزوم کا حکم رکھتی ہین رہگئین باوجودیکہ تصحیح پروف میں کوئی دقیقہ محنت اور توجہ کا فروگذاشت نہیں ہوا۔ اگرچہ کہ عذر گناہ بدتر از گناہ ہے تاہم مجھے امید ہے کہ ناظرین میری مشکلات پر توجہ فرما کر سہو و خطا سے چشم پوشی کرینگے۔

ظفر حسن۔ بی۔ اے

دھلی

۱۱ر اگست سنہ ۱۹۱۸ء

فہرست کتب تواریخ کہ حوالہ انہا در کتاب ھذا داده شده

۱- اکبر نامہ. مصنفہ شیخ ابو الفضل علامی مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۷۱-۱۸۸۶ء +

۲- اقبال نامہ جہانگیری. مصنفہ معتمد خان بخشی جہانگیر بادشاہ مطبوعہ کالج پریس کلکتہ سنہ ۱۸۶۵ء +

۳- آئین اکبری. مصنفہ شیخ ابو الفضل علامی مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۷۲-۱۸۷۷ء +

۴- بادشاہ نامہ. مصنفہ ملا عبد الحمید لاہوری مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۷-۱۸۶۸ء +

۵- تاریخ پنجاب. مصنفہ سید محمد لطیف مطبوعہ سنٹرل پریس کلکتہ سنہ ۱۸۹۱ء (انگریزی) +

۶- تاریخ فرشتہ. مصنفہ ملا محمد قاسم ہندو شاہ مطبوعہ نول کشور پریس لکھنؤ سنہ ۱۹۰۵ء +

۷- تاریخ فیروز شاہی. مصنفہ شمس سراج عفیف مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۰ء +

۸- تاریخ فیروز شاہی. مصنفہ ضیاء الدین المعروف بضیاء برنی مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۲ء

۹- تاریخ ہند. مؤلفہ سر ایچ. ایم. ایلیٹ صاحب مطبوعہ ٹربنر کمپنی لنڈن سنہ ۱۸۶۷-۱۸۷۷ء (انگریزی)

۱۰- توزک جہانگیری مطبوعہ علیگڈھ سنہ ۱۸۶۴ء +

۱۱- تیمور نامہ. مصنفہ مولانا عبد اللہ ہاتفی (قلمی) +

۱۲- شاہ جہاں نامہ. مصنفہ ملا محمد امین قزوینی (قلمی) +

۱۳۔ طبقات اکبری۔ مصنفہ مولانا نظام الدین احمد مطبوعہ نول کشور پریس لکھنؤ سنہ ۱۸۷۵ء

۱۴۔ طبقات ناصری۔ مصنفہ ابو عمر منہاج الدین عثمان مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۴ء +

۱۵۔ ظفر نامہ۔ مولفہ مولانا شرف الدین علی یزدی مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۸۷-۱۸۸۸ء +

۱۶۔ عالمگیر نامہ۔ مصنفہ منشی محمد کاظم مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۸ء +

۱۷۔ فتوحات فیروز شاہی مصنفہ شہنشاہ فیروز شاہ (قلمی) +

۱۸۔ مآثر الامرا۔ مولفہ نواب صمصام الدولہ شاہ نواز خان مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۸۸-۱۸۹۱ء +

۱۹۔ مآثر عالمگیری۔ مصنفہ محمد ساقی مستعد خان مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۷۱ء

۲۰۔ مفتاح التواریخ۔ مصنفہ طامس ولیم بیل صاحب مطبوعہ نول کشور پریس کانپور سنہ ۱۸۶۷ء

۲۱۔ منتخب اللباب۔ مصنفہ محمد ہاشم خان المخاطب بہ خافی خان نظام الملکی مطبوعہ ایشیاٹک سوسائٹی بنگالہ سنہ ۱۸۶۹-۱۸۷۴ء +

۲۲۔ منتخب التواریخ۔ مصنفہ عبدالقادر بن ملوک شاہ بداونی مطبوعہ کالج پریس کلکتہ سنہ ۱۸۶۵-۱۸۶۹ء +



فہرست مضامین کتاب خلاصۃ التواریخ

صفحات

اذکار

اذکار | صفحات

صفحات | اذکار

اذکار — صفحات

اذکار	صفحات

اذکار	صفحات



بسم الله الرحمن الرحیم

نقاش نگارخانهٔ کاینات و مصور کارگاه ممکنات چون اقتضاان کرد که صورت پیرایے عجایب ابداع و چهره آرای غرایب اختراع گردد بوحدت ارادی اربعه عناصر را با وجود تضاد فطری و تخالف طبعی باهم امتزاج و اختلاط داده برنگ امیزی ارادت کبریا وضع انگیزی کلک قضا انواع نقوش غریبه و اشکال عجیبه بر مرقع تکوین نگاشت و اشباه متنوعه و تمثال مختلفه را برار زنگ کون نقش بست یعنی بقدرت ابداعی و صنعت اختراعی گوناگون خلقت و رنگارنگ آفرینش از مکامن خفا بمنصه شهود و از جلباب عدم بعرصه وجود آورده انسان را اشرف المخلوقات و اعظم الموجودات مشاهد[1] بدایع صنایع و مظاهر شرایف لطایف خویش فرموده و بعنایات نمایان و تلطفات شایان باصره بینائی شگرفکاریهاے جهان و سامعه شنوائی نیرنگ سازیهائی جهانیان و شامه کامیابی شمایم عطریه و ذایقه چاشنی گیری لذاید اغذیه و لامسه شناسای سرد و گرم و دانائے سخت و نرم کرامت کرد و بکلید سی و دو دندانه زبان قفل از گنجینه باطنش برکشود و مشعل دانش و عقل در شبستان ضمیرش برافروخت تا بوسیله جمیله اینقدر تائیدات و تمدیدات بر شرایف و کوایف انسیه[2] و سایر سرایر کونیه اطلاع یافته بی بمطلب اصلی و مقصد حقیقی که عبارت از حقیقت و معرفت الٰهی بوده باشد تواند برد و بدستیاری آن برتبه والا و درجه اعلی انسان کامل فایز تواند شد **منظومه**

صانع بیچون که ترا آفرید | با تو بگویم که چرا آفرید
تا بشناسائی او پی بری | گوهر مقصود بدست آوری

---

(۱) مرحمت (۲) الٰهیه ٭

اما چون نفس اماره هوا و هوس زیان کاره که بطریق توامان همراه انسان است عنان اختیار از دست در ربوده و مرات ضمیر را بزنگ غفلت و پندار اندوده درسلسله تعلقات و علایق دنیائی بے ثبات می اندازد و ازینجهت او مجبور استعداد بوده از شاهراه مقاصد معنویه بی راه رفته پای بند خلاب اسباب صوریه می باشد و برای گرد آوری مواد دنیا و تمشیت امور ما فیها و مطلوبات جسمانی و مرغوبات نفسانی هزاران خیالات باطله و تمنیات لاطایله بسان امواج دریا مواج از دل برمی انگیزد و بحصول ان کوششهائے کششهائے موفوره و اضطراب و شتاب نامحصوره بجا آورده از وجدان در لجهٔ ضلالت و از فقدان در گرداب ملامت می افتد و ضمیمه ان از فرط محبت و الفت عیال و اطفال و خویش و اقارب کمند پیچ در پیچ بر گردن جان مضبوط ساخت عمر گرانمایه را که بدل ندارد و عیوض ان بدست نیاید بهمین آئین در ترهات باخر میرساند نظم

گر نیک نظر کنیم ایدل هستیم ز اصل کار غافل

بیفائده هر که عمر درباخت چیزی نخرید و زر بینداخت

خوشا بیدار دلے روشن ضمیری که محکوم نفس اماره نبود و خاطر از خطرات لایعنی واپرداخته دنیا و اسباب ان را محض خیال و خواب داند و زندگانی را نقش براب تصور نماید و اوقات عزیز را در طاعت ایزدی صرف نموده بانوار شمع عرفان شبستان ضمیر منور سازد مثنوی

سعادت ز طاعت میسر شود دل از نور طاعت منور شود

ز طاعت بود روشنائی جان که روشن ز خورشید باشد جهان

دربیان خاصان درگاه ایزدی و تعریف آفرینندهٔ عالم

آفریننده موجودات و پیدا کننده مخلوقات بارادت ازلی و قدرت لم یزلی به منطی که گوناگون عالم و رنگارنگ عالمیان را بعرصه هستی چهره افروز ساخته همان نمط مذاهب متنوعه و مشارب مختلفه در جهانیان بظهور در آورده و بنا بر استحکام ادیان در هر دیار و دهر فریق یکے از خاصان جناب صمدیت را بخلعت بشری مخلع گردانیده و را انقدر قدرت عطا فرموده که عارف دقایق عقول و نفوس و کاشف حقایق معقول و محسوس بوده از احوال اجرام علوی و اجسام سفلی و اخبار ماضی و حال و استقبال بعالمیان اگهی داده و مظهر معجزات عجیبه و کرامات غریبه گشته پرده کشائے اسرار غیب و چهره آرای سراپرده لاریب گردیده و بالهام ربانی کتاب آسمانی بدست داشته خلایق را هادی وادی ایزد

پرستی وره نمون راه خداشناسی گشت و بحکمت الٰهی در کتاب و کلام معجز فرجام او هزاران میمنت و برکت بظهور پیوست که بعد رحلتش نیز طوایف انام پیروی و متابعت از دست نداده از کارنامه[1] نامیش و تکرار اعجاز کرامتش محض سعادت و عین عبادت میدانند ازینجاست که هر فرقه مذهب خود را از واردات درگاه الوهیت دادام بارگاه ربوبیت تصور نموده اند و مهار در بینی دل و گلو بند برگردن جان می اندازند و دین و آئین دیگران محض ترهات پنداشته رحمت ایزدی مخصوص بحال[2] خود منسوب میسازند و ایذای مخالف کیش و اجرای آئین خویش استرضای ایزد توانا می انگارند اری این سجایای عامیان هر گروه است که پی بمطلب اصلی نبرده تعصب را عبادت می پندارند اما خاصان هر طایفه که از لمعه انوار عرفان شبستان ضمیر ایشان روشن گردیده و رایحه معرفت بمشام جان شان در رسیده رحمت[3] واسعه جهان آفرین مخصوص بقومی تصور نه کرده بسان لمعان مهر منیر و فیضان مطر[4] مطیر فیض بخش جمیع طوایف تصور میکنند و از تعصب و تعند بر کران بوده با دوست همرنگ و با دشمن بی جنگ زیست مینمایند دران اتفاق دارند که سر گروه هر گروه از تائیدات ایزدی و تمدیدات صمدی خالی نیست و میدانند که از تلون حکمت الٰهی و تنوع قدرتهای نامتناهی ست که با اینهمه ظهور و آشکارای جلبابی چند بر روی معرفت و شناسای خویش تعبیه ساخته طبقات خلایق را در مناقشات مذاهب و مباحثات مشارب انداخته. **بیت**

در حیرتم که دشمنی کفر و دین چرا ست — از یک چراغ کعبه و بتخانه روشن است

الحاصل هر یک از قافله سالاران هر فریق و مشعله داران هر طریق بمقتضای روشندلی و صفای درونی باصطلاح خویش روح سخن بقالب الفاظ در آورده ملغت دل پذیر چهره افروز عالمی شده اند که کلید بیت المقصود عرفان و گنجینه کشای شناخت یزدان تواند بود و پیداست که هیچکس در هیچ طریق بدون تحصیل و تکمیل علم کامیاب مقصد معنوی و مطلب اصلی نگشته و نخواهد گشت الحق علم است کشاف اسرار کونی و الٰهی مشاهد شواهد سفیدی و سیاهی پرده کشای راز انفسی و افاقی چهره ارای رموز تقییدی و اطلاقی ذریعه ادراک کمالات صوریه و معنویه واسطه احراز مرادات دینیه و دنیویه تیغ فهم و فراست را سنگ فسان و طبع زنگ آلود بیخردی را مصقله و سوهان و شب دیجور باطن بی دانشان را چراغ افروز دانش شبستان ضمیر کور باطنان را شمع ارای بینش بینائی و نابینایان عالم

---

(۱) کار (۲) بحال (۳) مرحمت (۴) ابر

غفلت را سبب ظهور بینائی و لنگان[1] عرصه بیدانشی را عصائی خرد بخشی و خرد افزائی مشعله ایست منهج حسنات حال و مآل مشعله ایست نیز روان[2] وادی فضل و کمال مصقله ایست به مرات اهل حال و قال رایحه ایست بمشام بواطن ارباب جمال و جلال **مثنوی**

تاج سر جملهٔ هنرهاست علم | قفل کشائی همه درهاست علم
علم بود گوهر باقی مثال | آن چه حقیقت دگران چون خیال
علم کشیر اند و عسرت قصیر | هر چه ضروریست بان شغل گیر
آنچه ضروریست چو حاصل کنی | به که عمارت گری دل کنی

براثبات شرف و کرامت علم حجتی ساطع و دلیلی قاطع انست که ادمی زاد محبوس مطموره حدوث و امکان و پابند سلسلهٔ کون و مکان را کجا قدرت انکه به پرواز جسمانی چون طایر روحانی بر افلاک رفته دقایق حقایق متوطنان عالم علوی را تواند دریافت یا نیروی طی الارض بهم رسانیده بر عرصه تمام روی زمین و عروج جبال و قعر دریا و تحت الثری شتافته تمام احوال عالم سفلی معلوم تواند کرد اینهمه حقیقت جنبش و گردش آسمان و طلوع و غروب ستارگان و سعادت و نحوست زمان و حالات جهان و جهانیان و کیفیت و کمیت دریائے عمان بوسیله علم دریافته بر دقائق اسرار و حقائق کار میتوان اطلاع یافت و همچنان بر روی دریا خرامیدن و بر سطح هوا پریدن و از حبس نفس دل را از غم ربودن و بخلع بدن روح خود را در پیکر دیگرے انتقال نمودن و از سیمیا به تبدیل صورت پرداختن و به کیمیا از خاکستر طلا ساختن و با فسون عالم اجنه را به تسخیر در آوردن و از طلسمات دلهای خلایق مسخر کردن و بجادو بر سرایر ضمایر جهانیان واقف گردیدن و بمعالجه افتادگان بستر بیماری را شفا بخشیدن و سایر سحر سازی و نیرنگ پردازی بذرایع بدایع علوم میتوان بظهور آوردن پس چنانچه این همه علوم مشکل و فنون نادره از عدم بمنصهٔ[3] شهود می آمد همانا که بوسیله جمیله ان[4] حصول مرتبه عرفان و درجه شناخت یزدان نیز قریب الوقوع است. **مثنوی**

چو شمع از پئ علم باید گداخت | که بے علم نتوان خدا را شناخت
بنی آدم از علم یابد کمال | نه از حشمت و جاه و مال و منال
برو دامن علم گیر استوار | که علمت رساند بدار القرار

---

(۱) سرگردانان (۲) براه روان (۳) بعرصه (۴) علم

میاموز جز علم گر عاقلی — که بی علم بودن بود غافلی

دربیان تالیف این نسخهٔ مسمی بخلاصة التواریخ

جاده پیمایان بادیه دورو دراز تعلقات وره گرایان مرحله نشیب و فراز دنیائے بے ثبات[1] آئینی مقرر و وضعی مستمر انست که شغلی چند از قسم شکار و قمار و رود و سرود و اضعاف لاف وگذاف و استعمال اصناع واحراف و امثال ان مانوس طبع و مالوف مزاج ساخته درزمان انفراغ از مکاسب و مشاغل ضروریه وکار و بار دنیویه بدان اشتغال دارند و بدین غلط عمر گران مایه را که گذاشتن ان محتاج بشواغل نیست میگذرانند امار وشندلان هشیار خرام وصافی دروناں فرخنده فرجام که بهره از سعادت و عادت بعبادت دارند این نوع مشاغل دنیویه محض تضیع اوقات ونقاب بر چهره شاهد معنویات میدانند ومیفرمایند که چون همه کس همت آن ندارند که بالکلیه از علایق دنیوی ترک توانند نمود اما اگر توفیق رفیق گردد و با وجود تعلقات دریاد رب العباد بودن و در شروع هر کار اسم آفریدگار بر زبان آوردن و دست در کار و دل بایار داشتن شغلی شریف تر و امری لطیف تر است واگر چنین نباشد باری در وقت فرصت از امور ضروریه به تسبیح وتهلیل و یاد رب الجلیل پرداختن کار نشار تین ساختن است ازان باز بمطالعه کتب حقیقت وطریقت مشاغل و بر مضامین ان عامل بودن کامیابی دنیا و عقبی است ازان پس مشغله کتب اخلاق موجب تزکیه نفس وتصفیه باطن منهج حسنات حال و مال است سپس مطالعه کتب تواریخ شغلی است بر منصه شهود انجمن دانش را چهره آرا و بزم خرد را پرده کشا دام بیست در جلوه گاه ظهور هوش افزائی را کار پرداز و چراغ خلوت[2] را روغن انداز در اظهار احوال بادشاهان ماضیه وبیان حقیقت فرمان روایان گذشته جام جمشید است و اینه سکندر و در گذارش فنائے عالم و عالمیان و عدم بقائے جهان و جهانیان شاهد کیست مدلایل و اضح خوشا دانشوری بخت بیدار و فرخنده منشی سعادت اطوار که باین شغل شگرف قیام ورزیده بدریافت ماجرائے راه پیمایان مرحله عدم و سرگذشت گذشتگان ازین عالم عبرت پذیرفته از خواب غفلت بیدار شود و بیوفائے دنیا و لی بقائے ما فیها تعین دانسته اوقات عزیز را که معدوم البدل و مفقود العیوض است صرف امور فانی و متلذات جسمانی نگرداند و باستحصال

---

[1] دا
[2] طرب +

توشه اخروی و استکمال امور معنوی که عبارت از یاد رب العباد است اشتغال ورزد و بداند که هرگاه بادشاهان عالی مقدار و جهانداران نامدار با قبایل گران و وزرای کاردان و عساکر بیکران و خزاین بی پایان بان عظمت و جلالت و شوکت و بسالت ره نورد مسلک فنا شدند و اثری ازان نامداران بر صفحهٔ روزگار نماند تا بسایر الناس چه رسد. مثنوی

آه ازین منزلی که در پیش است　　که گذرگاه شاه و درویش است

نه ازین دام میتوان جستن　　نه ازین مرگ میتوان رستن

گر خوری همچو خضر آب حیات　　تشنه لب جان دهی درین ظلمات

گر چو عیسی شوی بچرخ برین　　عاقبت جا کنی بزیر زمین

گر چو یوسف باوج ماه روی　　ناگهان سرنگون بچاه رسی

آنکه جاوید هست و بود یکی است　　تا ابد واجب الوجود یکی است

ازآنجا که این هیچمدان ازینجهت که از عنفوان ظهور صبح شعور بملازمت ناظمان امور مملکت و مال و صاحبان کارگاه دولت و اقبال پیشه خطوط نویسی که عبارت از منشیگری بوده باشد بسر برده بمقتضای این فن وقلاوزی شوق و سزاولی ارزو اکثر نسخه تواریخ بمطالعه دراورده بهره فراوان اندوخته چنانچه کتاب رزم نامه ترجمه مهابهارت که از تواریخ هند بزرگ تر و معتبر تر مشتمل بر احوال پاندوان و کوروان و اسلاف انهاست و حسب الحکم حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه مولانای عبدالقادر بدایونی و شیخ محمد سلطان تهانیسری باهتمام نقیب خان که سرامد تاریخ دانان بود از سنسکرت بفارسی مترجم نموده و علامی فهامی شیخ ابوالفضل خطبه ان را بطرز مرغوب بقلم اورده و ترجمه هربنس پران که ماجرای احوال سری کشن و نسب و نامه اسلاف راجهاء عابدان ماضیه ازان ظاهر است و آنرا حسب الحکم محمد اکبر بادشاه مولانای تبریزی بتحریر در آمده و ترجمه راماین که متضمن بر احوال سری رام چند از کتب مشهور است و جماعه مذکور از سنسکرت بفارسی دراورده و ترجمه بهاگوت جوگ ﻟﺸﺸﭧ که بسا داستان عجایب و سخنان غرایب از حقایق و معارف در دست و بموجب امر بادشاه زاده داراشکوه آنرا شیخ احمد و دیگر فضلا بفارسی در آورده اند و نسخه گل افشان ترجمه سنگاسن بتیسی متضمن احوال راجه بکرماجیت که مخترع آن بر ج پندت وزیر راجه بهوج است و نسخه پدماوت مشتمل بر حقیقت

رای رتن سین مرزبان چتور که بنابر پدماوت زوجه خود با سلطان علاءالدین

ونسخہ راجاولی کہ مصر بدیادہر اسامی راجہا بخط ہندوی نوشتہ وان را ساہورام خلاصہ مریدان گسائین دلیرام
بعبارت مرغوبہ بفارسی در اوردہ ونسخہ راجترنگینی کہ پنڈت رگھناتھ احوال راجہائے والاشان ورایان رفیع
المکان بتفصیل بسنسکرت نگاشتہ وان را مولانائی عماد الدین بفارسی ترجمہ نمودہ وتاریخ سلطان محمود غزنوی
کہ در ممالک ہند آغاز ظہور اسلام از سلطان ناصر الدین سبکتگین پدر بزرگوار اوست و آنرا مولانائے عنصری
بقید کتابت در اوردہ وتاریخ سلطان شہاب الدین غوری کہ حکومت راجہا ورایان از ابتدائے
خلافت او از ہندوستان منقطع گشتہ وتاریخ سلطان علاء الدین خلجی کہ از سلطان ہند مشہور است
وتاریخ فیروز شاہی تصنیف مولانائے ضیاء الدین وتاریخ افاغنہ محتوی بر احوال سلطان بہلول
لودی ونسل او وحقیقت شیر شاہ افغان سور واولادش کہ آن را حسین خان افغان تصنیف نمودہ وسلسلہ
جمیع افغانان بہ بنی اسرائیل برادران مہتر یوسف کنعانی رسانیدہ وکتاب ظفر نامہ متضمن فتوحات
حضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان از تصانیف زبدہ فضلا مولانائے شرف الدین علی یزدی و
کتاب تیمور نامہ کہ مولانائی ہاتفی برادرزادہ مولانائی عبد الرحمٰن جامی در سلک نظم کشیدہ وتاریخ بابری[1]
کہ حضرت بابر بادشاہ احوال خجستہ مال خود را خود بزبان ترکی بہ تسطیر در اوردہ اند و میرزا خان خانخانان
عبد الرحیم ان را بفارسی مترجم نمودہ وکتاب اکبر نامہ کہ علامی فہامی شیخ ابو الفضل احوال سلسلہ
علیہ حضرت ابو الفتح جلال الدین محمد اکبر تا حضرت ادم علیہ السلام بعبارات و استعارات دل پذیر
بقلم در اوردہ وتاریخ اکبر شاہی تصنیف شیخ عطابک فروتنی و اکبر نامہ تصنیف شیخ الہدا
ومنشی مرتضےٰ خان وطبقات اکبری از تصنیفات خواجہ نظام الدین احمد اکبر شاہی کہ
جامع بسیارے تواریخ ہندوستان است واقبال نامہ جہانگیری مشعر بر احوال
بادشاہان والاشان از حضرت صاحب قران تا نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ کہ معتمد خان عرف
محمد شریف بعبارت واضحہ تحریر در اوردہ وجہانگیر نامہ کہ جہانگیر بادشاہ احوال خود را بعبارت
بادشاہانہ نگاشتہ اند وتاریخ شاہجہان تصنیف وارث خان کہ علامی سعد اللہ خان
ان را با صلاح در اوردہ وتاریخ عالمگیری کہ میر محمد کاظم منشی احوال سعادت اشتمال
حضرت ابو المظفر محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ غازی از ابتدائے بر امدن
از دکن بقصد جنگ دارا شکوہ ونصرت بر برادران وجلوس بر اورنگ خلافت لغایت
سنہ ۱۰ جلوس مقدس بعبارات دل پذیر بقلم در اوردہ وتاریخ کشمیری متضمن احوال چہار ہزار

---

(۱) واقعات بابری۔

سال که مولانای شاه محمد شاه ابادی از نعت کشمیری بفارسی در آورده و تاریخ بهادرشاهی
مشتمل بر احوال سلاطین ولایت گجرات احمد آباد و ولایت سند المشهور به تهته و تاریخ سلاطین
ولایت ملتان و مالوه و دولت آباد و دکن و جونپور و بنگاله و اودیسه که در ازمنه مختلفه این ممالک
از تصرف اورنگ نشینان دهلی بر آمده و به هر یک ولایت حاکمی جداگانه استقلال
یافته بود و حقیقت هر ولایت و هر فرمان روا ازان تواریخ ظاهر است و دیگر
تواریخ هند و فرس مطالعه این هیچمدان در آمده بخاطر ناقص رسید که ازان جمیع تواریخ انتخاب
نموده نسخه مختصری متضمن احوال فرمان روایان ماضیه هندوستان درست ساخته ذریعه
حصول انبساط گرداند بنا علی هذا خلاصه مضامین هر نسخه مشتمل بر شمه از ماجرای احوال هر فرمانروا
را از ابتدای راجه جدهشتر پاندوان که در عالم گیری و رعیت پروری و خداشناسی
و ایزد پرستی کارساز بهار بر روی کار آورده لغایت رای پتهورا که خاتمه سلطنت جماعه هنود
اوست اسمای راجهای عالی مقدار و رایان والا اقتدار بطریق اختصار و انتقال امر سلطنت
از قومی بقومی دیگر تحریر در آورده و اسامی سلاطین مسلمین از سلطان ناصر الدین سبکتگین که
بادی مراسم اسلام در هندوستان از وست شروع نموده اندک از احوال هر کدام
یعنی جلوس بر اورنگ جهانبانی و صرف زندگانی بصفات حسنه یا بیانات ذمیمه و حکومت
روای بعدل و انصاف یا بظلم و اعتساف و سبب غروب فتن کوکب زندگیش در مهبط
فنا و طلوع ستاره طالع دیگری از مشرق ارتقا لغایت محمد اورنگ زیب عالم گیر بادشاه
بصفحه بیان آورده این کتاب را بخلاصة التواریخ موسوم گردانید و عبارات و استعارات
این نسخه بدیعه را از کتب دیگران دزدی نه کرده بقدر لیاقت و استعداد خویش بتسطیر در آورده و
ابیات مناسب حال بعضی از طبع ناقص و اکثری از اشعار شعرای نامدار که بر محل و بدیهه بخاطر
رسیده بر نگاشت و این مجموعه استعارات و عبارات را دو سه مرتبه باصلاح در آورده در
مدت ده سال درست ساخته در سنه چهلم عالم گیری مطابق یک هزار و یکصد و هفتم هجری
و هزار و هفصد و پنجاه و سه سنه بکرماجیت و هزار و ششصد و هژدهم سنه سالباهن و چهار
هزار و هفصد و نود و هفت گذشت کلجگ مرتب گردانید آدمی زاده هر چند دانش بلند داشته
باشند بمقتضای بشریت از سهو و خطا خالی نیست درین صورت امید از منشیان روزگار و والا منشیان
فرخنده اطوار آنست که در وقت سیر و مطالعه این نسخه اگر عباراتی و استعاراتی

پسند طبع عالی نیفتد و یا در سنہ و احوال و فرمان روائی تفاوت ظاہر شود یا آئین نسخہ و ترتیب کتاب ناخوش اید یا فقرات نادرست و مضامین ناموزون معلوم گردد و بر بیچ مزدی و کم فطرتی این احقر العباد و مضاحک و استہزا الفرمانید و از روے لطف و کرم عیب پوشی کنند و بسان بزرگان خطاپوش اصلاح فرمایند مثنوی

طمع دارم کہ گر ناگہ سگر نی | بخواند زین سلاطین نامہ حرفی
درین نامہ اگر بیند خطائی | نیارد بر سر من ماجرائی
زروے لطف در اصلاح کوشد | وگر اصلاح نتواند خموشد

تنظیم مملکت سخن دل پذیر و تنسیق الفاظ و معانی بے نظیر باصایب رائے دبیر خامہ روشن ضمیر در تسطیر تعریف و توصیف کشور ہندوستان جنّت نشان

ہندوستان ملکیست وسیع و ولایتی است بس فراخ کہ ولایت دیگر بعشر عشیران نرسد باوجود وسعت و فسحت ہمہ جا آباد و در ہر جانب و ہر ضلع امصار و بلاد و قصبات و قریات و رباطات و قلعجات مشتمل بر مساجد و معابد و خوانق و صوامع و سایر عمارات دل کشا و باغات فرح افنزا و شجرات دلکش و زراعات سبز و خوش و جویبار روان و انہار جریان است کہ در ممالک دیگر این نوع آبادی و معموری کمتر نشان مے دہند و در مسالک و مشارع متعارفہ بر روی ہر نہر و نالہ قنطرہ استوار و بر دریا کشتیہا طیار و بمسافت ہر کروہ میناراہائے بلند عمارتٌ کردہ و دلیل مسلک پس اندو فرسنگ سراہا بعمارات متین برائے نزول و ارامش مسافرین و در ہر سرائے اشیائے اغذیہ و اشربہ و ادویہ و عطریہ و الات و ادوات مطلوبہ موجود و مہیا بتمامی راہ دو رویہ راستہ درختان سایہ گستر و میوہ دار و چاہہا و تالاب ہا و آبگیرہا و غدیرہا لبالب از آب خوش گوار رہگرایان در ظل درختان تفرج کنان و میوہ خوران و آب سرد نوشان گویا بر خیابان بوستان قطع راہی کنند و سوداگران و تاجران و سایر رہ نوردان

(۱) علامت ؛

بی بیم دزدان و رهزنان مال و اثقال خود از مسافت های بعیده سلامت بمنزل مقصود میرسانند
و از این مملکت جانب شرق بنگاله و سمت جنوب دکن و طرف غرب تهته بدریای شور
اتصال دارد و بصوب شمال کوهی است کلان که انتهای آن بسان دریای عمان پیدا نیست
اگر در جمیع ممالک بهار نوروزی و ایام فروردی از لطافت و نزاهت هوا و عشرت و مسرت اهل
غبرا و اعتدال لیل و نهار و طراوت و نضارت روزگار مشهور است اما در هندوستان هوای
برسات که آغازش از انجام جون و انتهایش تا ابتدای میزان می شود و سرآمد تمامی بهارها و
هوای جان فزا است گوهر افشانی ابر غبار عرصه زمین و سطح آسمان را فرو می نشاند و رشحات
سحاب سراسر زمین را ابروی تازه می بخشد هوا در روزی گوناگون بهار بر روی کار می آرد فلک هر روز
رنگارنگ کسوت بر تن خویش میگذارد و آسمان بسان عروسان پرده بر روی خود می نهد و باد
مانند داماد مقنعه از روی بر می کشد ماه و زهره از غرفه چرخ رو بر درون می آرد و دایه سحاب بر چهره
آن شاهدان نقاب می بندد ابر بکردار عشاق گریه آغاز می نماید و صاعقه رقیب وار لب
بخنده می کشاید آب رود مستانه خرامش بر آغازد و باد از سلسله بند در پایش می اندازد
سرو از مستی رقص می کند چنار از طرف دستک میزند گل از شادی بخنده درمی آید بلبل زبان بزمزمه
میکشاید باغ و راغ از فیض بخشی هوا سر سبز گشته نسخه باغ ارم میگیرد و کوه و دشت از
لطافت وقت کسوت سبز پوشیده دم مساوات بگلشن جنت میزند **بیت**

بهار سبز و جهان سبز و گلستان سبز است بهر کجا نگری تا باسمان سبز است

نزاهت هوا هوای فروردی را هوا خواه خود می سازد و لطافت باد پندار از نسیم نوروزی می براندازد
رنگینی آسمان در منظر نظارگیان رنگین تر از گلشن بهار مینماید و تازه روی زمین در چشم تماشاییان
زیباتر از گلزار می در آید کنار جوهای دلجو از سبزه های خودرو مانند خوبان نوخط مخطط میشود
ولب غدیر دل پذیر از نباتات نوخیز بسان جعد دل آویز از ماهرویان مجعد میگردد و عالم
خضرات از کتم عدم بعرصه وجود می درآید و جهان جهان نباتات از پرده نیستی جلوه می نماید و
دلهای افسرده را نشاط تازه چهره می افروزد و خاطر پژمرده را انبساط بی اندازه رو میدهد
و پیران را نشاء برنایی سرخوش میکند و جوانان را باده عیش مست میسازد و اهل حرص و
طمع که دایما گرد تردد بسته دارند پای در دامن قناعت کشیده آرامش می پذیرند سیاحان
گیتی نورد از تردد ها باز مانده بمکان آسایش می گیرند **مثنوی**

زمین پوشیده تشریف حیاتی — هوا داده باو روح نباتی
عروسان فلک در پرده سازی — عجوز عالم اندر جستہ بازی
زفیض ابر گشته بوم و بر سبز — زده مرغان نوای سبز در سبز
نوای بلبل و آواز دراج — شکیب عاشقان را کرده تاراج
نوائی ساز خوش آواز بلبل — فگنده شورش در لاله و گل
گوزن وگور در هر مرغزاری — همه شادی کنان از بهره باری

وکثرت بارش موجب افزونی زراعات وافزایش حاصلات وارزانی غله دابادانی الکه[1] است اگرچه در بعضی اقطار زراعات بر چاههای شود و در نجتے اطراف اراضی سیلابه هم هست اما اکثر زمین الهی که عبارت از بارانی بوده باشد واقعه شده ازین جهت اکثر مدار بر باران ست و بیشتری زمین صلاح وسپس ربع که در سالی دو مرتبه بلکه بعضی جا زیاده بران مزروع می شود اگرچه کان الماس ویاقوت وطلا ونقره ومس وسرب واهن ونمک وغیره درین کشور هست که محصول ان بضبطی در اید لیکن بیشتر مدار حاصلات بزراعات است واقسام غله که شماره ان بقلم در نیاید پیدا میگردد جمیع غلات این ملک لذیذ وخوش طعم است اما برنج سکهداس اسرار جمیع اجناس است خوبی ولطافت ان از حد قیاس[2] متجاوز مرغوب ذایقه بادشاهان وامیران وسایر الناس است در ملایمت وحلاوت بے نظیر و بخوشبوئی وخوش مزگی دلپذیر دولتمندان بخت ورو دوستان طبیعت پرور غذای بهتر وطعامے خوشتر ازان نشان نے دهند بیت

ذایقه سنجان حلاوت طلب — یافته زو لذت وشامه طرب

از نگارنگ میوهائے ربیعی وخریفی باکمال عذوبت ولطیفی اگر بتفصیل بر نگارد کتابے علیحده باید اگرچه انگور وخربوزه وتربوزه وانار وسیب وشفتالو وانجیر وغیر ذالک بهتر از ولایت می شود اما میوه مخصوص هندوستان کهتل در لذت بے بدل وڈهل بحلاوت ضرب المثل وانناس بخوش مزگی وخوشبوئے روشناس وکیله حلوا امود[3] شریفه حلاوت اند وودنارجیل عدیم المثال وکونله وسنگتره در مزه عدیل وکنار شیرین کار است وازکنار صحرائے چه نویسد که خود را بر همه کس وقف کرده نهالش دامان صادر ووارد میگیرد واز ثمرات خویش فیض می بخشد

---

(۱) پرگنه - (۲) بیرون از حد قیاس - (۳) انبه

ودیگر گوناگون میوه‌هاست که بشمار درنیاید بیت

نواین میوه‌هائے نوشش پرور　　　بلذت بریکی بر آب دیگر

وسرامد میوه‌هائے این ولایت انبه است که از رنگ وترکیب خوش ولهامی ربایدواز شمامه دلکش مشام جان‌ها می استاید از شیرینی وغدویت مزه قندونبات می دهد بلکه از حلاوت پهلو به آبحیات می زند زیراکه نعمت بی بدل است عزیز دلها گشته وازبسکه بر جمیع میوه‌ها سرفراز است مکان خود بلند ساخته شجر دلفریبش از بلندی سر بفلک میکشد واز فیض بخشی ظل کرامت بر سایه نشینان می گسترد وشگوفه آنرا مولا گویند وبارا ورا انبا نامند مثنوی

نغزک خوشش نغزکن بوستان　　　نغزترین نعمت هندوستان

نادره صنع حق آمد پدید　　　نعمتی از عالم بالا رسید

پیروجواں هردو خریدار او　　　طفل بجاں عاشق دیدار او

میوه بباغ ارنه یکے ده بود　　　پخته شود خوردنش آنگه بود

میوه نغزک همه ز آغاز تر　　　تاحد انجام سزا وار خور

هر شجر او بفلک برشده　　　گنبد افلاک مدور شده

باغ وی آرامگه دوستان　　　زیب ده کشور هندوستان

دیگر نیشکر است سرچشمه قند ونبات وشیره ان همشیره آبحیات بشیرینی وسیرابی بر جمیع میوه‌ها سرافراز د به بلندی وگردن فرازی علم افراز گرایش مانند گره آرزو بر دلهای مردم نشسته واز بسیاری شیرین کاری او ذایقه طالبان شیرین گشته از سیرابیش حدیقه خواهش تشنگان سیراب واز عذوبتش مذاق نوشین لبان نوش یاب سربلند ازین است که مولودش بر جمیع اغذیه از شیرینی سربلندی دارد وفیض بخش ازین روست که نتیجه اش به ولایت دور دست بطریق تحفه فیض میرساند بیت

ازمزه گرد آمده در وے نبات　　　خام خضر پخته چو آب حیات

اگرچه نباتات وسبزها که بزبان هند ساگ گویند آنقدر است که بشمار درنیاید اما از نعمت‌هائے بے بدل برگ تنبول سبزه ایست سرسبز ساز انجمن سبز بختان برگی است برگ بخش دلهائی برگ طلبان رنگ آرائے مجلس ارباب دول نگهت پیرائے مشام اهل محفل مرغوب

---

۱) استشامد؟

طبع غنی وفقیر عزیز و ہلاے صغیر وکبیر فیض بخش طبیعت پیر و جوان گوارائے مزاج ہر تندرست وناتوان بدرقہ ہاضمہ طعام ازالہ علل اقسام سازگار جمیع امزجہ مددگار تمامی ادویہ سیماب کشتہ کہ دم مساوات باب زندگی میزند اعانت از دمیخواہد سبزان ہند از وسر خروئے حاصل نمودہ خون ریزی و عاشق کشی می نمایند مثنوی

اگرچہ ہند سیر از گلرخان است | درانجا سبزہ بالادست پانست
گلی از گلستان ہند چیدم | چنین سبزے گلو سوزی ندیدم
شدہ آئین طراز بزم سازی | بخوبان کردہ طرح بوسہ بازی
زبان گل چین شود از صحبت او | سخن رنگین شود از مدحت او

مثنوی

نادرہ برگی چو گل بوستان | خوب ترین نعمت ہندوستان
طرفہ نباتے کہ چو شد در دہن | خویش چو حیوان بدر اید ز تن
خوردن آن بوے دہن کم کند | سستی دندان ہمہ محکم کند
سیر خورد گرسنہ در دم شود | گرسنہ را گرسنگی کم شود
برگ کہ باشد بدرختان فراخ | زود شود خشک چو افتد ز شاخ
برگ عجب بین کہ گستہ ز بر | در پس شش ماہ بود تازہ تر

گوناگون گلہائے بویا و رنگارنگ شقایق مطرا از گل سرخ کہ ان را گلاب گویند ویاسمین ونرگس وسوسن ولالہ وزنبق وبنفشہ وریحان ورعنا وزیبا ونافرمان وتاج خروس وقلفہ وعباسی وخطمی وارغوان وصد برگ وداؤدی وغیر ذلک آنچہ در ایران وتوران وولایت دیگر میباشد ہمہ درین ملک است اما تفصیل گل ہا کہ مخصوص ہندوستان است از اندازہ شرح وبیان افزون اگرچہ سیوتی وچنپہ وموگرہ[1] وموتیہ ورائے بیل وچنبیلی وکیوڑہ ومولسری وکرن پھول وکرنہ وہارسنگار وجوئی ونواڑی وکنور بیل وگل زعفران وآفتابی وکنول وجعفری ورتن سیج ورتن مالا وکریل وکدہل وکنیر وسودرسن وخبب کرونده وسرشف وبہلاوہ وسرس ودوپہریا و دیگر گوناگون گلہا ہر یک از بوئے خوش ورنگ دل کش نگہت بخش مشام وتازگی رسان منظر است لیکن کیوڑہ وکیتکی لطافت ونزاہت دیگر دارد از یک گل مشام تمام ارباب مجلس نگہت می پذیرد

---

(۱) موگرہ

و تمام خانه بلکه حوالی ان معطر می شود بوے ان بزودی زایل میگردد و این گلها در ایران و توران
و اکناف ان پیدا نیاید **مثنوی**

هر گل بالا که دهد بوستان | بیشتری هست بهندوستان
ان گل هندی که چمن کرد راست | نے بخراسان که بعالم نخاست
سیوتی خوش که کشیدش گلاب | از همه زو بو بهمه روی آب
مولسری خورد و بزرگ از همه | خورد و بزرگ از هرش بهره در
گشت زبس شفت گل بر وان نژاد | گل بزمین گونه زر وام داد
پنجه کشاده گل لعل از پله | عرق بخون تا خن مشیر یله
نے غلطم نافه و لے نیم خام | چیزی ازان مشک و دگر خون تمام
غرق سپر گشت ز نیلوفر آب | بر سپرش قبه سیم از حباب
کیوڑه هر برگ چو سیم سفید | عود ازو سوخته در مشک بید
مانده چو در جامه نسیمش مقیم | جامه نماند که بماند نسیم
یک گل بیلا وده دیگر درون | گل ز گل و گل ز گل آمد برون

بے شایبه تکلف رائے بیل و چنبیلی به نگهت رسانی دماغ و فرحت بخشی مزاج مشهور است
خصوص وقتی که ان شاهد ان گلشن رعنائی و دلبران چمن زیبائی در سلک ازدواج کتخدائی
درایدو مولود مسعود بعالم وجودی درایدیعنی قلیل حسن افزائی سمن عارضان پریرو و جمال
پیرای گل چهرگان عنبرین موابروے سرو قدان گلعذار تاب گیسوے نسرین بدنان شیرین
گفتار شامه ان از شمایم عنبر برتر و رایحه ان از روایح مشک خوشتر شمیم بهارے در پیش
ان بوے خجالت میکشد و عرق گل از شرم ان غرق عرق انفعال میگردد **بیت**

نسیمش مغز جان را فرحت افزا | شمیمش جان فزا و روح پرور

اگرچه در بعضی اقطار این دیار اسپ بهتر از اسپان عراقی و عربی میشود اما از جانوران
این ملک فیل از عجایبات است در سیرت و صورت بے عدیل و در قد و قامت عدیم المثل
در تنومندی و بالائی کوه اسا و در قوت و توانائی بے همتا چنانچه صورت مهیب ان بشکل جانور
دیگر نمی ماند خرطوم بجاے بینی بدرازی سه چهار درعه و گوش به پهنائی که غله افشان باشد
و دندان بطول یک درعه در رنگ بدن سیاه چون قیر است سفید که ان را عاج گویند و

وجسامت ان به پہنائی تا ہشت درعہ وبلندی تا پنج درعہ اکثر بوده به تیزروی وتندروی از اسپ عراقی گوئے برده بدلیری ودلاوری او شیر نر بخاک سپرده بااین ہمه قوت و قدرت موری را نیازارد ودرمستی کار ہشیار بجاآرد وبرسخن نیوشی گوش پہن داشته واز بینی خود چشم تنگ ساخته تنگ چشمی بااین فراخ حوصلگی ندیده وہشیاری بدین مستی نشینده چون نفس از خرطوم بازگذارد گردبادی پدیداید وچون نفس بجانب خود کشد بر زمین مخاک افتد ہمواره خاک بازی کند ودر سواری ازان بازاید دولت مندان بخت بیداران را زیب صفوف وزینت پیکار میدانند ودانایان ازمون کار در روز ہیجا یک فیل جنگی را برابر ہزار سوار جرار تصوری کنند

مثنوی

چو بند دعزم جنگ از خشمگینی	عدد از دست او افتد به بینی
چنان از پر دلی آماده جنگ	که روئین تن شده از پہلوش رنگ

ہشیار منشی که اگر طفل در رہگذر پیش قدمش آید بخرطوم بر داشته در گوشه بگذارد و آسیب نرساند بدمستی که اگر چند روز برائے خوردن واشامیدن نیاید از شوزش مستی نیارامد[1] و خود سری نگذارد پارساوضعی که در نسل خویش مانند حیوانات دیگر شہوت نراند حیا ورزی که در حضور آدم باماده فیل جماع نکند عالی ہمتی که با فیل کوچک نیاویزد وماده را نیازارد و پر قوتی که درختان عالی وعمارات قوی را برانداز دو شجاع ودلیرے که در کارزار ہرچند تیر وتفنگ برو بارد رخ نگرداند مبارز ودلاوری که در پیکار اسپ را با سوار از زمین بر دارد و بر زمین اندازد۔

مثنوی

پیل چو خرطوم بر اسپ افگند	بر کند از خاک و بیخاکش زند
پیل بجائے که بجنبد زجا	پشت ہزار اسپ کند زیر پا
قیمت یک فیل ہزار اسپ و بیش	گرد وہزار اسپ یکے فیل بیش
اسپ بہر خانه بود در سپاه	فیل بجز شاه ندارد نگاه
پیل بیک حمله صف بشکند	در صف پیلان که شکست افگند

اگر چه کارنامہائے این شکوه پیکر بدیع منظر زاید الوصف است اما آویزش پیلان مست عربده جو تند خو و پیچش خرطوم بخرطوم وتصادم دندان بر دندان وصدمات پیشانی

(۱) بازنیاید

بر پیشانی و حمله هائے عنف با همدیگر و کوشش و کشش از طرفین و جدا شدن از همدیگر و پس رفتن و باز دویدن و بهم رسیدن گویا دو کوه باهم می آویزند و جانثاری فیلبانان و جان دادن یکے و نشستن دیگرے را فی الفور بجائے او و کشادن و بستن فیل در عین هنگامه آویزش و سر دادن آتشبازی و باز داشتن فیل را از جنگ و بدمستی زایل گردانیدن به بیم کجک و فرمان پذیر کردن باشاره انگشت پا از بدایع تماشا است این نادره کار بعد شصت سال جوان میشود و مانند انسان یکصد و بست سال عمر طبعی دارد و پس از هزده ماه وضع حمل ماده او میگردد و تولد و تناسل در صحرا است در مدینه اصلا نمی شود اگر ماده ابستن از صحرا آورند و او بچه زاید بمالک یمن ندارد الفقصه تعریف فیل که از عجایب مخلوقات و غرایب موجودات است در حیز قلم مقطوع اللسان و امکان زبان قاصر بیان نگنجد **مثنوی**

بوصف او نهم از طبع بالا — معانی بر سر هم پیل بالا
بود سر حلقهٔ اقبال مندان — همه او را حریف آید بدندان
زخرطومش بجیر ایثم کار است — که هم مار است و هم سوراخ مار است
نه خرطوم است طومار است گویا — گهی می پیچد و گه میکند وا

و نیز کرگدن جانوریست قوی هیکل بدیع شکل دم و چهار پا و تنه عقب او مثل فیل و گردنش در آن مانند گردن شتر و چشم و گوش و دهان بسان گاو زهی نقش طرازے نقشبند نگارستان قدرت که چندین صور در یک پیکر نقش بسته عجایبات حکمت خویش بمنصه ظهور جلوه گر گردانیده جلد او سخت تر از رویین که تیر و تفنگ و شمشیر و نیزه بر و کارگر نمی شود و یک شاخ بالائ پیشانی دارد که کار خنجر و سنان از و بظهور می آید و این جانور بدیع پیکر از ماده و نر بکثرت قوی و توانائ بر جانوران صحرا غالب است توالد و تناسل ان نیز در صحرا می شود گرفتار کردنش خالی از اشکال نیست در شکار سلاطین و خوانین[1] خال خال می آید **بیت**

بهیکل چو فیل و بقوت هزبر — به تندی چو سیل و خرامش چو ابر

دیگر جاموش صحرائ که بتهور ذاتی و جرات اصلی و فطری گوے از فیل و مان برده و شیر ژیان را شکار خود کرده سلاطین والا شکوه برائے مشاهده تماشائے عجایب چندین از جاموش صحرائے بر شیر میگذارند و آن تهور منشان بے محابا می دوند یکے از انها شیر را بر شاخ خود

---

(۱) خواقین +

برداشته بجانب دیگری اندازد و دیگران نیز بهمین آئین نوبت بنوبت کارپردازی میکنند حتی که آن شاه حیوانات را بخاک هلاک می اندازند موجب حیرت نظارگیان می شود و این شکار خاصه هندوستان است و همچنین اویزه جانوران باهمدیگر از عجایب تماشا یست خصوص اویزه جاموشان شهری حیرت افزای نظارگیان تماشا طلب است و از ماده جاموش که بزبان روزگار گاومیش خوانند چه نویسد از قدمش هزاران میمنت ظاهر در رنگ سیاهش واقع نظر بدگهر پستان او سرچشمه شیر و جفرات شیر او همشیره آبحیات **بیت**

چو گاومیش بدیدم بدل یقین کردم — که آب چشمه حیوان درون تاریکی است

دیگر گاو گجراتی از نهایت جلدی سیماب وار بیقرار و از غایت تندی مانند باد تیز رفتار اسپ عراقی که به تیزروی مشهور است بگرد او نمی رسد و جمازه گرم رو که بمنازل نوردی شهرت دارد چند منزل عقب او می ماند میگویند در ولایت گجرات احمد آباد بعضی عیار پیشه برعرابه گاوان سوار شده قطاع الطریق نموده مال و امتعه مردم بغارت می برند و اسپ سواران به انها نمی توانند رسید عرابه ایست که آن راهل گویند سواری آن خاصه هندوستان است در گرمی و سردی و باد و باران آرام بخش سواران است چهار تن بفراغت سواری شوند گویا در تاق نشسته و باوجود سفر در حضر هستند و باسایش و آرامش تمام قطع مسافت بعید میکنند و از عرابه چهار پایه یعنی رتهه که بانواع آراستگی و پیراستگی قابل سواری ملوک است چه نویسد که اوصافش بتحریر در نمی آید. **مثنوی**

ساخته از حکمت کارآگهان — خانه گردیده بگرد جهان

نادره حکم خدای حکیم — خانه روان خانه کیانش مقیم

و از مخترعات عجیب دانش وران این دیار گهریال است که موازنه ساعات و دقایق شبان روزی از و دریافت می کنند جامی به بلندی و فراخی دوازده انگشت از مس ساخته و در زیر آن سوراخی خورد که میل زرین یکباشگی بدرازی پنج انگشت از آن درگذردمی برارند و از راه آن سوراخ درو آب درآید و در یک گهری تا لب جام می رسد و طاسی از آب پر کرده آن جام را دران میگذارند چون جام از آب پر شود و اندازه گهری و پاس شبان روزی می گیرند و از برنج و دیگر فلزات ریخته طبقی نابه اساسطبر تو خورد و بزرگ سازند و آن را آویخته دارند و بعد گهری آواز می کنند هر یک از روز و شب را چهار بخش کرده هر کدام را پهر گویند و

درکاهش د افزایش شب و روز پهر از نه گھڑی زیاده وشش گھڑی کم نبود و بقول حکما سیصد
وشصت دم آدم تندرست را یک گھڑی وشبانه روز مست و یک هزار وششصد دم باشند
القصه چون گھڑی آخر شود طاس هفت جوش را از میخ کوب بصدا آورند و بار دویم دو بار و
همچنان چون پهر سپری شود بشماره گھڑیهای گذشته از سر نو بنوازند و مکبتر در یکے
از یک تا چهار اندازه پهر وا نمایند اگر پهر هشت گھڑی باشد در دو پهر بیست وشش بار بنوازند
و نیز دو شیشه را دهان مقابل هم بسته در یکے از آن نقدر ریگ می اندازند که در یک گھڑی ریگ از و
برامده در شیشه دیگر در آید و شیشه ریگ را جانب شیشه خالی واژگونه می نهند و در سفر اندازه
گھڑی از وی گیرند۔

از علوم هندی چه نگارد که تفصیل آن تحریر در نیاید از انجمله آنکه **بید** اسمانی کتابست گویند
که در عالم غیر از آب چیزے نبود و بقدرت بدیع ایزد بدایع آفرین گل نیلوفر از آب پدیدار
گشت و از میان آن گل برہما که ذریعه آفرینش اوست در پیکر انسانی چهره برافروخت
و بالقائے ربانی از زبان الهام ترجمان او بید که وسیله هدایت عالمیان تواند بود برامد تا حال
که صد هزاران سال منقضی شده در هندوستان رواج دارد **اوپ نکھد** پسران برہما که
از روشندلی و صفائے درونی معانی و تفاسیر بید متضمن توصیف توحید واحد مطلق و
حقیقت و معرفت یگانه برحق بر نگاشته این نسخه را بظهور آوردند **گھٹ شاستر** یعنی
شش کتاب که پسران و پسرزادهائے برہما از معانی بید استنباط نموده حقایق و معارف
ایزد بیچون بدلایل و براهین ظاهر کرده اند این علمی است از الهی و طبیعی و ریاضی و منطق و مناظره
و این هر شش نسخه را بایکدیگر در بعضی مقدمات اتفاق و در برخی امور اختلاف واقعه شده
مباحثات و مناقشات بسیار که هر یک از دانشوران والا فطرت بقدر دانائی و فهمیدگی
خویش در میان آورده از تفاصیل آن کتابها نوشته اند **نخستین نیائے شاستر** پدید
آوردن سوامی نیایک خلاصه آن برکارج وکارن وکرتا یعنی فعل و سبب و فاعل است
و میگویند بدون این هر سه امر هیچ چیز موجود نمیتواند شد چه فعلی را فاعل حقیقی بدون سبب
نمی کند و هر چه می خواهد میکند معبود است عبد را بجز است در اول و اوسط و آخر اختیار نیست
چنانچه کلال آوندی را بوسیله گل بے سازد و بر وسیے که کرد که دو برائے کارسے که ساخت
ساخت گل و آوند را مجال نیست تا گوید که چنین کن و چنین مکن همچنان مخلوق را از اراده خالق

حقیقی در خلقت خود ہیچ اختیار نیست مجبور است و معذور دویم **بیشسک شاستر** سوامی کنادا این مہین دانش را بر روی کار آورده مدار بر وقت است یعنی زمانه را می پرستد و می گوید ہر چه است زمانه است بے زمان چیزے بوجود نیاید و از دلایل اوست اگر کشاورز که بر وقت نگار د ہر چند کوشدان گشت بار نیارد ہمچنان نتیجه عمل بے زمان اثر نه بخشد **سیومین سانکه شاستر** سوامی کپل گذارش نموده او حق را از باطل بقوت تمیز جدا می کند محسوسات را انا تما و روح را اتما گویند ہر چه از محسوسات بنظر می آید فنا پذیر است و روح باقی است سعی کند که اتما از انا تما تجرید پذیرد و به پرم اتما یعنی روح الارواح پیوندد چہارمین **پاتنجل شاستر** این شگرف دانش را سوامی پتنجل ظاہر ساخته حبس نفس خاصه اوست و صاحب این خرد[1] و دانائی این دانش را بسبب ضبط دم نور باطن را مشاہده نموده بر سطح ہوا می پرد و بر روی دریا می خرامد و بر خطرات ضمایر مردم واقف می شود و خبر حال و استقبال و ماضی می دہد **پنجمین بیدانت شاستر** که سوامی بیاس دیو پدید آورده دانایان این دانش والا صاحب توحید می باشند و ماہیت و حدیت نیکو شناخته دوئی را از پیشگاه نظر بر انداخته اند عرصه گفت و گوی این علم بغایت وسعت دارد میگویند که عالم عالم ذات اوست و این کثرت بیش از وہم نیست ہر چند عالم از وست اما ہمه اوست چنانچه زیور با زر و کوزه با گل و موج با آب و تاب با آفتاب نسبت دارد ہمچنان موجودات را با او نسبت است **ششمین میمانسا شاستر** که سوامی جمن بر روی کار آورده و مقدم بر جمیع شاستر است و تمامی اہل تعلق بران عمل دارند و می گویند ہر چه ہست عمل است چه کشاورز تا نکارد ندرود و ہر کس ہر چه کاشت ہمان برداشت یعنی این ہمه عسر و یسر و نیک و بد و بہشت و دوزخ نتیجه عمل است **دہرم شاستر** یعنی ہژده سمرت که ابنائے و سایر برہما از بید استخراج نموده اند مشتمل بر کارکرد ہر روزه ہر چہار برن یعنی برہمن و چہتری و بیس و سودر و ہر چہار آشرم یعنی برہمچرج و گرہست و دان پرست و سنیاس و انواع ریاضات و عبادات و گوناگون صیام و خیرات و چاره گری عصیان و ذلات و انفصال دعاوی و مناقشات و اقسام عدالت و نیکوکاری و آن را در فارسی فقه گویند **کرم بہاگ** شگرف علمی است حیرت افزائی او می زاد را از عوارض بدنی یعنی خطا و صرع و جذام و برص و بواسیر و نواسیر و تپ دایمی و اسہال دایمی و سنگ مثانه و جراحت[2] خورده

---

[1] دانا
[2] اعلم

و ورم و فلج و رعشہ و سرسام و چرخس و نا بینائی و ناشنوائی و گنگی و لنگی و کوری
و یک چشم و سقم اعضا و غیر ذلک رو میدہد شناسندگان این علم وقوع ہریک ان را بر گذارند
کہ از نتایج فلان اعمال و ولادت پیشین است و چارہ گری ہریک ان از روی کتاب گونا
گون خیرات و صیام گذارش کنند و بقدرت ایزد کارساز ازان چارہ اندوزی ہی رو می دہد
ہزدہ پران یعنی تواریخ متضمن بیان حال و نفوس قدسیہ و عالم ملکوت و شرح پیدائی
جہان و جہانیان و وقوع قیامت صغیر و کبیر و گوناگون کردار نیک و سخاوت و عدالت و داستانہای
عابدان و فرمان روایان والاشکوہ **بیاکرن** علمی است از نحو و صرف در تحقیق لغات
والفاظ و ترکیب حروف مرکب و مفرد اگرچہ این علم را بہ سیس ناگ کہ بقول اہل ہند تختہ
زمین بر دوش اوست و دیگر قدسی نژادان نسبت میدہند اما بعضی دانش وران والا فطرت[(۱)]
ضوابط استوار کردہ بر طالبان این فن کار آسان کردہ اند **چہند** در بیان مراتب نحو و مفہومات
الفاظ و تراکیب حروف و شایستگی عبارات و مدارج استعارات اگرچہ این ضوابط را
اہل عرب نیک استوار کردہ اند اما فضلائے ہند درین باب کوشش فراوان بجا آوردہ
دشوار یہا آسان نمودہ اند **بیدک بدیا** یعنی علم حکمت و طبابت مشتمل بر احوال تمام بدن
از موے سر تا ناخن پا و دریافت گرمی و سردی مزاج از نبض دست راست و شناخت انواع
مرض و بیماری و دوا سازی و چارہ پردازی و درست داشتن طبیعت و افزودن قوائے بدنی
اگرچہ بانی ان بیاس دیو است اما دانش وران دیگر از و عجایب نسخ استخراج کردہ رواج
دادہ اند **جوتک بدیا** یعنی علم نجوم متضمن دریافت صعود و نزول کواکب و خروج و دخول
انجم در بروج و دانستن کسوف و خسوف و گردش و جنبش افلاک و سعادت و نحوست
زمان و نیک و بد طالع انسان اگرچہ ارباب فرس این علم را بتوریت و انجیل نشان میدہند
اما اہل ہند ظہوران از آفتاب جہان افروز تصور می کنند و بقولی استخراج آن از بید
میدانند **سامدرک بدیا** یعنی علم قیافہ دریافت احوال نیک و بد آدمی زاد از خطوط دست
و سواد پیشانی و چین جبین و خط و خال و دیگر اعضا و رفتار و گفتار و اوضاع و اطوار **لیلاوتی**
علمی است در بیان گوناگون حساب و دقایق حقایق ہندسہ ان را بیاکرن جوتک گویند۔
شگن بدیا از گویائے مردم و آوازہ وحوش و طیور شگون گرفتہ از سوانح حال و مال اطلاع

---

(۱) والا فکرت ۔

میدهند و دانایان این دانش درین ملک فراوان سُر بدیا دانندگان این علم شگرف از دانی انفاس که
هر روز از چپا و راست از سوراخ بینی زنان معین است احوال و نیک و بد سایل گذارش می نمایند
اگم بدیا در گذارش گوناگون افسون و جادو و اندوختن منافع و انداختن زیان و فراهم آوردن اموال
و دوست نوازی و دشمن گدازی و چاره جن گرفتگان و پری زدگان و غالب آمدن بر عالم اجنه
و معالجه اقسام بیماری ها اندرجال کبینه علمی است از انواع نیرنجات و طلسمات و تسخیر قلوب
و فریفتن مردم و اعمال سر دستی و نادره کاری و تبدیل صورت یعنی سیمیا و تدخیل روح در پیکر
دیگر یعنی خلع و دیگر عجایبات و غرایب رسن بدیا یعنی کشتن سیماب و زر و سیم و مس و مانند
ان و ساختن از خاکستر طلا و نقره کیمیا و اکسیر عبارت از انست کامرو بدیا دانشی است
از افسون مار و کژدم و دیگر گزندگان و رهائی دادن از گزندان ها و حاضر ساختن اژدها را با فسون و
گذارش نسبت مارها و ستایش انها شُر بدیا[۱] دانا سے انواع تیر انداختن و تیراندازی که از بید
دویم استنباط کرده اند طرفه ترانکه کاملان این فن از یک تیر بقوت علم چندین تیر استخراج کرده
دشمن گدازی کنند رتن پرچها شناخت لعل و مروارید و زمرد و دیگر جواهر زواهر
و گوناگون سنگ ریزه و پیدایش و خاصیت و ارج هر یک ماتک بدیا ساختن خانها و انواع
عمارات و هر گونه را خاصیت و بر آوردن نهرها و غیر ذلک نجم شاستر دانستن فیل
و دریافت عمر طبعی و بیماری و نگاهداشتن تندرست و اقسام خاصیت شال هوتر شناخت
اسپ و عیوب و بیماریها و گوناگون معالجات گاندهرب بدیا که از بید سویم بعرصه
ظهور آمده یعنی موسیقی از گفتن و نواختن و اصول و فروع ان گوناگون نغمه و ساز و روش
رقص که ان را سنگیت گویند نٹ بدیا یعنی بازی گری که به تیز دستی شگفت کارها و از رسن
بازی غرایب نمودارها کنند و شگرف معلق بازند خاصه زنان ایشان و به نیروے افسون
نظربند کنند و آدم را بند بند جدا ساخته بهمان زمان باز درست سازند شگرفی این داستان
تجربه راست نیاید رشک بدیا علمی است بس شگرف در دانستن احوال مردان و شناخت
گوناگون زنان و هنگامه عشق و محبت انان کام شاستر که ان را کوک شاستر نیز گویند در طرز
پیوستن مرد و زن هشتاد و چهار گونه و سود و زیان هر کدام و مغلوب ساختن زنان در مجامعت

---

(۱) دهنر بدیا ؛

درویشانِ هند

نخستین صنف سناسیان صاحبان معارف و حقایق و پیوند گسلان سلسله علایق ژولیده مویان ریاضت کیش و خاک آلودگان افاضت اندیش از مستلذات جسمانی و حظاتِ نفسانی واپرداخته سراپا برهنه بریاضات شاقه و مجاهدات سخت قیام مے ورزند اگرچه تن ظاهر خاکستر آلود دارند امامرات باطن از تجلیات انوار الٰهی نور پذیر[1] می سازند و هرچند کاخ استخوانی را زینت نمی دهند لیکن عمارات معنوی استوار می کنند ازان خاک نشینان جمعی مهر خموشی برلب نهاده از مجاهده نفس فرصت حرف زدن ندارند و فریقی هر دو دست را که پیشکاران بدن عنصری اند از امور بدنی واپرداخته دایل باسمان گذاشته دامن مقصود اصلی بچنگ می آرند و بعضی خود را معکوس بدرخت اویخته نفس اماره زیان کاره را درآتش ریاضت می سوزند چندی رو به سوئے آسمان داشته نظر بر آفتاب دوخته دارند اگرچه دیده ظاهر بین از دید جهانیان واکشیده اند امابدیده باطن تماشائے باطن[2] می بینند و برخی بپا ایستاده شب و روز در مقام عبادت بسان کوه ثابت قدم و راسخ دم می باشند درین صنف مردان[3] طریق خدا جوئے انواع طریقه انیقه دارند و اقسام نام اقوام هستند و آنچنان ریاضت شاق و عبادات مالایطاق میکشند که از طاقت بشری و قدرت انسانی زیاده باشند اگر تفصیل طاعات و شرح اقوام نگارد داستان دراز میشود **دویمین** صنف جوگیان صاحب حال و قال بیاد رب العباد اشتغال دارند و اکثر ازین طایفه بقوت ریاضت و زور بازوی عبادت در هوا می پرند و بر سطح دریا می خرامند و از حبس نفس دراز عمر می شوند و از علم خلع بدن روح خود را در پیکر غیری می اندازند و از علم سیمیا تبدیل صورت می کنند و از دانستن کیمیا خاکستر طلا می سازند و بتسخیر دلهائے خلایق استعمال دارند عالم اجنه را بفرمان پذیری خویش می آرند و بمقتضائے صفائی باطن بر اسرار ضمایر عالمیان و احوال جهانیان واقف می شوند و افتادگان بستر بیماری را صحت و شفا مے بخشند و انواع سحر سازی و جادو پردازی بروے کار می آرند اگرچه از طایفه سناسیان نیز بعضی برچنین علوم قادر هستند اما قوم جوگیان بیشتر درین علم[4] مشهور اند **سومین** صنف بیراگیان مرتاضان زنده دل و طاعت ورزان علاقه گسل دائ

(۱) پرنور۔ (۲) عالم معنی۔ (۳) گرم روان۔ (۴) امور +

آزادگی در بر و کلاه وارستگی بر سر گذاشته سجاده عبادت گسترده دارند درین صنف نیز
اقسام اقوام هستند و بنام هر مقتدی قومی علیحده است اکثری ازین سالکان مسالک حقیقت
وره روان راه طریقت سرود و نغمه بزبان هند بعبارات و استعارات بدیعه و مضامین
و معانی غریبه در مدح و ستایش آفریدگار از عبادات عظمی می شمرند و بعضی از چاشنی ذوق
وجدان عرفان ایزد منان در رقص و چرخ آمده عارج معارج حقایق می شوند و چندے
به تسبیح و تهلیل قصد داشته زبان حال و قال را در ذکر حضرت جل شانه و سلطانه می کشایند
و شطری بطریقه جلیه قعود ورزیده در مراقبه مصور خاص چشم حق بین دوخته می دارند و
برخی بمطالعه کتب حقیقت الحقایق که عبارت از بیدانت شاشتر و غیر ذلک بوده باشد
مشغول گشته بدریافت اسرار وحدت واحد حقیقی مرات ضمیر حقایق دان را روشن تر از
خورشید می سازند **چهارمین صنف** اودا نسی از معتقدان باباناتک بطریق و آیین مقتدای
خویش به نیایش و ستایش آفریدگاری می پردازند خلاصه عبادت این گروه مطالعه اشعار مرشد
خویش است که بسرود و نغمه میگویند و زمزمه دلفریب می برآرند[1] و خود را و مستمعان را بهره ور
و نصیبه بر می سازند **پنجمین صنف** جتی و سرپوره ریاضت سخت می کنند حتی که تا چهل روز صایم
بوده از اکل و شرب ضروری که قوام بدن و ثبات نفس بدو است احتراز دارند و چهار ماه برسات
یکجا مقام کرده حرکت نمی کنند که مبادا در رفتار باعث آزار حشرات گردد و خلاصه عبادات انها
نگاهبانی جانداران است پا افزار ازینجهت نمی پوشند که بجان داری آزاری نرسد احداث
چاه و باغ مذموم می دانند که بوسیله ان بجان داریزه آزار میرسد شبانگاه چراغ روشن
نمی سازند و آتش نمی افروزند و طعام برای خود نمی پزند و آب از چاه نمی برارند و آب و طعام
از خانه مریدان بدریوزه آورده می خورند شبانگاه اصلا چیزے نمی خورند و از خوردن میوه
و ترکاری مثل بادانجان و توری و چنار و سبزیها احتراز دارند چه اعتقاد الجماعة انست
که این چیزها حکم جان دارد و غیر از پارچه لابد چیزے باخود ندارند و آفریننده مخلوقات را
قبول نکنند و قول مجتهدان این بدکیش است که چنانچه گیاه خود بخود می روید و کارنده ان هیچکس
نیست همچنان توالد و تناسل انسان و حیوان و دیگر جانداران خود بخود از قدیم است و نیز عقوبت
عاقبت را منظور ندارند و می گویند که انسان مجموعه چهار عنصر است بعد گسسته شدن پیوند عنصری

(1) سرایند ۰

هر یک عنصر بذات خویش واصل میشود پس عقوبت بکدام کس می شود بدین سبب آب و
آتش مردگان بعنوانی که در مذهب دیگر منظور است درست نمی دانند و میگویند که اگر در چراغ
مرده روغن اندازند هیچ فایده مترتب نمی شود و موی سر و ریش ستردن و مقراض کردن گناه
و بدست خود کندن عبادت می دانند و عمده ریاضت ایشان بی غسل و بی مسواک
و ناشسته رو و ناپاک بودن است اگر دست ببول و براز الایند ناپاک نمی دانند درین صورت
اهل کیش براهمه که قایل بر اثر یدگار و ثواب و عقاب عاقبت و ترویج ارواح مردگان هستند
این فرقه را قبول نمی دارند و با اهل این آئین صحبت داشتن و سخن کردن مذموم می دانند و
میگویند که اگر طرفی فیل مست آدم کش زنجیر گسل می آمده باشد و از طرف دیگر سرپوره بیاید بر روی
ان فیل مست باید رفت و بطرف سرپوره قصد نشاید کرد و نیز براهمه فریق دیگر را که از خود
مذاهب اختراع کرده قبول نمی کنند بر همان کیش قدیم که موافق بید از آغاز آفرینش
رواج یافته معتقد هستند اگر شخصی از مخالف کیش در براهمه بیاید ان را در مشرب خود نمی آرند
اگر شخصی از مشرب ایشان برگشته مذهب دیگر بگیرد و خواهد که از و باز گردد ان را نیز قبول
نمی کنند و درین کیش چهار آشرم است یعنی چهار آئین **اول** براهمچرج یعنی که خدا نشود و
بتحصیل و تکمیل علوم صوری و معنوی پردازد **دویم** گرهست یعنی که خدا شده بامور تعلقات
اشتغال ورزد **سویم** بانپرست یعنی چون حالت کهولت رسد و یا پسر را فرزندی تولد
شود ترک تعلقات نموده معه زوجه در صحرا رفته بعبادت معبود حقیقی مقید گردد و غیر از میوه
صحرائی غذا نکند **چهارم** سنیاس یعنی از همه دست باز کشیده بعبادات شاقه پردازد
و چهار برن است یعنی چهار فرقه **اول** برهمن آئین او بید خواندن و علوم حقیقی آموختن
دویم چهتری بفرمان روائی عدالت بادشاهانه و سپاهانه بسر بردن **سویم** بیش بسودا
و سود و دیگر کسب پرداختن **چهارم** شودر خدمت هر سه فرقه مذکور نمودن القصه اهل
هندوستان همه صاحب عقل و دانش و خوش پوش و خوش خورش فرخنده خو شگفته رو
وستوده اخلاق مظهر اشفاق سخاوت ورز حمیده طرز انصاف گزین نیکو آئین وفادار
جبا اطوار از بدی بدکرداری برکنار از کجروی و رای منشی پرهیزگار براستی و درستی
سازگار **نظم**

مردم او جمله فرشته سرشت ‌‌‌‌‌‌ خوش دل و خوش خوی چو اهل بهشت

به همه نزدیک دل وگرم خون | رفته چو جان در تن مردم درون
هر سرِ مو برتن ایشان هنر | آمده در موی شگافی بسر
هرچه ز صنعت بهمه عالم است | هست در ایشان ز یادت هم است

در داد وستد راستکاری اهل این دیار بشابه ایست که هر چند بیگانه وناآشنا صد هزاران نقود را بے حضور این وان وبدون شهادت فلان وبهمان بطریق امانت بصرافان سپارد ان راستی منشان عند الطلب بلاتعلل وتوقف واصل میسازند وطرفه ترانکه بنابر خوف مسالک مهالک شخصی مبلغهاے نقد مسافت دور ونزدیک نتواند برد صرافان راستکار ازو زر بتحویل خود گرفته پاره کاغذ بخط هندی بدون مهر ولفافه بنام گماشتهاے خویش که در اطراف ممالک بامصار وبلاد دکان راستی اراسته دارند نوشته می دهند وان را بزبان این دیار هنڈی گویند وگماشتهاے این نیک معاملگان هر چند مسافت دو صد فرسنگ درمیان باشد بموجب ان خط بلاحجت واکراه راداساخته معامله داد وستد درست می سازند وغریب ترانکه اگران خط که از پاره کاغذ بیش نیست سواے مکان معهوده خواهند که بفروشند بهمان قدر نقود بفروخت میرود ومشتری ان خط اندکی تمتع از بایع یافته برطبق ان زر از مکان معهود می گیرد وعجب ترانکه اگر تاجران بسبب طرق هایله اقمشه وامتعه ودیگر اموال واثقال حواله ان مردم کنند ان نیک اندیشان وجهه اجرت گرفته اموال انها بجنس در قرارگاه بسلامت رسانیده بمالکان عاید مے نمایند وان را بزبان این مردم بیما گویند

مثنوی

به از راستی در جهان کار نیست | که در گلبن راستی خار نیست
تو در کار خود راستی برگمار | که هم رسته گردی وهم رستگار

همچنین سپاه این دیار جانفشان وجانستان تهور اندیش جلاوت کیش نمک شناس حق اساس است در عرصه کارزار گوهر شجاعت را وفاے انها فروغ دیگر وبد در روز سختی جوهر وفاداری ایشان جلاے دیگر ظهور کند چون کار دشوار پیش آید ان را اسان طور فرود اورده انجام دهند در روزهیجا اگر غنیم غالب آید دل نهاد جانفشانی گشته عار گریختن سخت تر از مردن دانند

مثنوی

سپاهے قوی تر ز فولاد هند | به بے باکی آماده چون صبح رند

همه خانه زاد کمان چون خدنگ | چو شمشیر جوهرنما روز جنگ
نه از مرگ شان باک و از تیغ تیز | نه از آب بیم و نه ز اتش گریز
بمردی یگانه بکوشش گروه | بر زخم سندان بر حمله کوه

اکثر از کوهستانی که از جاده اطاعت حکام انحراف می ورزند هنگام محاربه چندی از معتبران را برزنان خود ها می گذارند اگر حکام غالب می آیند واین مردم را امید زندگی منقطع میشود ان معتمدان سنگین دل عورات را بشمشیر حمیت میگذرانند یا در اتش غیرت خاکستری سازند وان پرده گیان ناموس دوست در غایت ثبات وقرار بلا اکراه وکشاده پیشانی نقد جان نثار کنند واین امر را جوهر گویند وبعضی زنان مردانه کیش وفا اندیش بعد فروشدن شوهر همت والا بپاس ناموس وحفظ محبت برگماشته به هم مراسم مهر ووفا تهیه اسباب سفر[1] وترتیب سواد همرهی پرداخته ورخت عروسی بر خود آراسته وجامه وتن بغالیه اغشته پروانه وار و مردانه کردار با پیکر بیجان شوی فرخنده عاقبت یا بیکی از پارچهائے پوشش او خود را در اتش محبت خاکستر ساخته رقم سعادت دوام بنام خود در دفتر روزگار ثبت میکنند وخط عشق ومحبت ابدی خویش بر صفحه ادوار میگذارند **بیت**

سوزند بهم زعشق سیراب | همچون دو فتیله خورده یکتاب

وزنان که پس از شوهر خود زنده میمانند بمقتضائے وفاداری وحیا دوستی از لذات خوردن واشامیدن وتمتعات لباس خوش وزیور پوشیدن خود را باز مے دارند وبسان درویشان ریاضت کیش بمجاهده نفس پرداخته در لیالی وایام بطاعات صیام وعبادات آفریننده طوایف انام بایاد وخیال شوهر فرخنده فرجام زندگی باتمام می رسانند وهرچند نوجوان باشند وور همان شب عروسی بیوه شود شوهر دیگر گرفتن ومره دیگر بروساده عروسی نشستن در دین وائین خود جایز نمیدانند وارتکاب ان را گناه کبری ورسوائی دنیا وعقوبت عقبی میخوانند **قطعه**

نخشبی عصمت زنان شرفیست | تاکدام اند اندرین قسمت
نیست اندر زنان صاحب حسن | هیچ پیرایه به از عصمت

از حسن دل آویز وجمال فتنه انگیز این دیارچه نویسد که قلم در تحریر مدارج ان دیوانه وار برعرصه کاغذ می غلطد والفاظ ومعانی بتقریر معارج آن پروانه وار در حوالی شمع مبرقصد بالجمله دیبران هند هر یک در حسن وخوبی طاق ودلبری ومحبوبی شهره آفاق هر یک

---

(۱) راه عقبی

ماہروشکلین موحور وضع پری خوہریک غزال مرغزار طنازی وتدرو کوہسار فتنہ سازی ہریک طاؤس جلوہ کبک رفتار سرو قامت گل رخسار ہریک عشوہ سنج کرشمہ ساز دلفریب دلنواز ہریک زہرہ طلعت ماہ جبین زیبا صورت[1] نازنین ہریک درجلوہ گاہ ظہور ہوش ربائی را امادہ و دلفریبی را چالاک ہریک بمنصہ شہود عاشق کشی رامستعد وخونریزی رابی باک

مثنوی

خونی نگہان کرشمہ کوشان	ہم خنجرو ہم نمک فروشان
مہوش صنمان زتاب رخسار	مہتاب نمودہ در شب تار
نازک بدنان چنانکہ دانی	دُرکردہ بگوشش شان گرانی
رعنا قدشان بجامہ زیبی	گل دستہ بدست دلفریبی
ازعشوہ برفتہ خانمانہا	وازخندہ شگاف کردہ جانہا
شاہنشہ حسن[2] فوج درفوج	طوفان کرشمہ موج درموج

القصہ صفات حمیدہ ساکنان ہندوستان ولطافت ونزاہت این ملک بہشت نشان مستغنی ازبیان است خامہ مدعا نگار تحریران بکوتاہی خودگواہی دادہ وزبان سخن گذار ازتقریر ان بتقصیر خویش نفیر میزند جائیکہ ارسطو دانشان پیشین وافلاطون منشان سابق اندکی ازبسیار ویکے ازہزار وصف ان رانتوانستند نوشت من ہیچمدان راچہ لیاقت وکدام قابلیت کربنگارش خصوصیات وگذارش حالات ان تواند پرداخت ومصداق اوصاف الائی اینملک آنست کہ ساکنان ممالک دور دست ازاصغائے خوبیہائے ان ترک اوطان مالوفہ نمودہ درین ملک رسیدہ توطن اختیار میکنند وروی وزنگی وفرنگی وعربستانی وایرانی تورانی ہمہ ہندوستانی میشوند ومفلسان بتونگری وبی نوایان بدولت می رسند۔

مثنوی

پیرایدرو جوان گردد	دست فاقہ گہرفشان گردد
آنچنان خورمی درو ارزان	کہ بانرخ خویش گردد گران

تمام ہندوستان معہ صوبہ بنگالہ دکہن وقندہار کہ تفصیل ان درین نسخہ اندراج نیافتہ مشتمل بربیست صوبہ ویکصد ونود ودو سرکار وچہار ہزار ویکصد وپنجاہ ودو محال وہشت

---

(۱) خلقت۔ (۲) عشوہ۔

ارب و شصت و هشت کرور بست و شش لک و هشتاد هزار و پانصد و هفتاد[1] و سه دام

چون اندکے از احوال هندوستان تحریر درامد شمه از هر صوبه نیز برای سیرابی سخن بقلم درآوردن ضرور است +

صوبه دار الخلافت شاهجهان آباد

از اکثر تواریخ هندی و فارسی چنان بمطالعه درامده که در زمان سالف تختگاه فرمانروایان هندوستان هستناپور بر کناره دریائے گنگ بود وسعت و فسحت ان شهر که در انزمان داشت بسیار از بسیاری نویسند اگر چه تا حال ابادست اما آنقدر ابادی ندارد و در ایام فرمان روائے پاندوان و کوروان چون در میان فریقین تخالف و تنازع رو داد پاندوان از هستناپور در شهر اندرپت بر کنار دریائے جمنا انتقال کرده دار السلطنت خود مقرر کردند بعد امتداد ایام در سنه چهار صد و چهل بکرماجیت راجه اننگپال تونور نزدیک اندرپت شهر دهلی آباد کرد پس ازان رائے پتھورا در سنه یکهزار دو صد و کسرے بکرماجیت قلعه و شهری بنام خود ساخت سلطان قطب الدین ایبک و سلطان شمس الدین التمش در قلعه رائے پتهورا می بودند و سلطان غیاث الدین بلبن قلعه دیگر اساس نهاده و در سنه ۶۶۶ هجری بمرزغن موسوم گردانید و سلطان معز الدین کیقباد در سنه ۶۸۶ هجری بر ساحل دریائے جمنا شهری دیگر مشتمل بر عمارات دل کشا آباد کرده کیلوکهڑی نام نهاده چنانچه امیر خسرو در کتاب قران السعدین می ستاید و سلطان جلال الدین خلجی شهر کوشک لعل و سلطان علاؤالدین کوشک سیری آباد کرده تختگاه نمودند سلطان غیاث الدین تغلق شاه در سنه ۷۲۵ هجری تغلق آباد شهرے طرح انداخت و سلطان محمد فخر الدین جونا پسرش مصری دیگر اساس نموده بلند ایوانی متضمن هزار ستون بر افراخت و دیگر منازل دل کشا از سنگ رخام بکار رفت و سلطان فیروز شاه در سنه ۷۵۵ هجری فیروز آباد شهری بزرگ طرح انداخته دریائے جمنا بدیده نزدیک روان گردانید و سه کروهی فیروز آباد کوشکی دیگر مشتمل بر منار جهان نما بر افراخت و تا حال بر کوهچه قایم است و عوام الناس ان را لاٹهه فیروز شاه گویند و سلطان مبارکشاه مبارک اباد بنا نهاده و حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه در سنه ۹۳۹ هجری قلعه اندرپته

---

(۱) هفتاد دام + (۲) ۹۴۰ - اکبر نامه جلد اول صفحه ۱۲۴ +

تعمیر و ترمیم نمودہ دین پناہ نام نہادہ تختگاہ مقرر فرمودند و شیر شاہ افغان شہر علائی را کہ کوشک سیری مشہور بود ویران کردہ مصری دیگر طرح انداخت و سلیم شاہ پسرش در سنہ ۹۵۳ ہجری قلعہ سلیم گڈھ تعمیر کردہ کہ تا حال در میان دریاے جمنا محاذی ارک شاہجہان آباد قایم است اگرچہ این فرمان دہان ہر کدام شہری احداث کردہ دار السلطنت قرار دادند اما در اطراف ممالک تختگاہ فرمان روایان ہندوستان دہلی مشہور بود در سنہ ۱۰۵۸ ہجری مطابق سنہ دوازدہم جلوس والاحضرت شہاب الدین محمد شاہجہان بادشاہ غازی صاحب قران ثانی نزدیک دہلی شہرے آباد کردہ شاہجہان آباد موسوم گردانیدند و از آباد گردیدن این مصر جامع جمیع شہرہای سلاطین پیشین کہ بقلم در امدہ از نام افتادہ بشہر شاہجہان آباد موسوم و مشہور گردید بمثلی کہ دریاے دیگر از دخول در گنگ گنگ نام می یابد قلعہ ارک ان از سنگ سرخ بہ استحکام تمام اتمام یافتہ مشتمل بر عمارات نزہت ایات و انواع قصور فرحت گنجور و اقسام اماکن طراوت مکامن و گوناگون نشیمن راحت مکمن و چندین ایوان فیض نشان و نہرہای جریان و تالابہاے کلان و حوضہاے وسیع و فوارہاے رفیع و گلشن ہاے ہمیشہ بہار و اشجار پر اثمار کہ ہر مکان یاد از بہشت میدہد و ہر قطعہ ان پہلو بفردوس می نہد کہ ہر قصرش زیبا تر از قصر قیصرے نماید و ہر ایوانش مانند ایوان کسرے دلہا می رباید مثنوی

چو جنت برزمینش ہر مکانے ... بود در ہر مکانی بوستانے

خیابانش چنان عشرت سرشت است ... کہ گویا کوچہ راہ بہشت است

ہوایش دل کشا و دل نشین است ... طراوت خانہ زاد این زمین است

در پیرامن ان خندق عریض مالامال از آب زلال بحدی صاف کہ دانہ ریگ ان در شب تار نمودار و انقدر ژرف کہ ماہیانش بماہی زمین پہلو نشین مثنوی

در تہ ابش ز صفا ریگ خورد ... کور تواند بدل شب شمرد

عمق در و کار بجاے رسید ... کز تہ ان گشت زمین ناپدید

دریاے جمنہ شرق رویہ بپابوس ان قلعہ شرف و افتخار یافتہ بہزاران آب و تاب میرود و نہر کہ ازین دریا از کوہ سرمور بریدہ آوردہ اندکوچہا و بازارہا و نوق اجزای شہر و فیض بخش شہر یانست و درون دولت خانہ والا رسیدہ تالابہا و حوضہا را لبالب و گلشنہا و باغہا را مطرا میدارد

---

(۱) بار دار ۱۲

واز فوارها برامده تماشائے عجیب بر روے کار می آرد

هر سو نهری دران گلستان　　　خیزان افتان چو خیل مستان

حصار شهر پناه از سنگ و صاروج اساس یافته و دران از دایره قیاس افزون و اندازه
ابادانی درون و برون ان از احاطه بیان بیرون مردم از روم و زنگ و شام و فرنگ و انگریز
و ولندیز و چین و عربستان و عراق و خراسان و خوارزم و ترکستان و کابل و زابلستان و خطا
و ختن و چین ماچین و کاشغر و قلماستان و تبت و کشمیر و سایر ولایات هندوستان
دران مصر جامع توطن گزیده و ایرج گفتار که اصل زبان هندوستان از همین جا ست
اموخته بکار و پیشه خود ها اشتغال دارند ترتیب معموریش بسان فقرات نثر باهم موافق
و ائین ابادانیش مانند اشعار نظم بایکدیگر مطابق عمارات دل کشایش در کمال خوبی و
زیبائی منازل جانفزایش در غایت فرح بخشی و مسرت ارای کوچهایش چون خیابان گلشن
با زینت و زیب صحن هر محله بمثال صحن بستان زیبا و دل فریب در هر خانه و منزل
حدایق همیشه بهار در هر کوچه و برزن انهار ملبب از آب خوشگوار راسته بازارش
چون راسته جواهر رخشان و دلاویز زیب دوکانش مانند بیت ابروے دلبران
بهجت انگیز و دران بازار که جامع نفایس و نوادر هر دیار و اسباب غریبه بنادر و امصار
و اشیاے عجایب روزگار است طرفی لعل بدخشان لالی و یواقیت درخشان دُر غرر
عمان و لولو لالا و مرجان و دیگر جواهر زواهر بحر و کان در بیع و شرامی در اید و طرفی انواع
اقمشه و امتعه و اسلحه و اشیاے اغذیه و اشربه و اجناس ادویه گوناگون و عطریات
و آلات مطلوبه بخرید و فروخت میرود و طرفے رنگارنگ میوه خشک و تر هر دیار
مذاق ذایقه سنجان غذا دوست را شیرین و حلاوت آگین مے سازد و طرفے فیلان
نامدار و اسپان باد رفتار و شتران تیز رو و بار بردار و دیگر دواب هزار در هزار بایع و
مشتری را تمتع میدهند و هر روز هنگامه خرید و فروخت هر چیز گرم می شود و ازدحام
فروشندگان و خریداران زیاده از حصر شمار میگردد حتی که اسباب تجملات بادشاهی
در خوت کارخانجات سلطنت در یکروز سرانجام میتواند شد و ساز مطلوبه صد هزار سپاه
در ساعتے بلاتعلل سامان میتواند یافت مثنوی

عراقی و خراسانی ز حد بیش　　　نهاده پیش خود سرمایه خویش

فرنگی از فرنگستان رسیده ۔ نوادر از بنادر پیش چیده
نشسته هر طرف گوهر فروشی ۔ برآورده ز دریا ها خروشی
فتاده هر طرف صد لعل رخشان ۔ بود در هر دکان لعل[1] بدخشان
برامد از برائے امتحانی ۔ متاع هفت کشور از دکانی

اگرچه در هر کوچه و بازار و هر صحن و برزن مساجد و معابد و خوانق و مدارس که عالمیان از آن بهره دنیا و عقبیٰ و فایده صورت و معانی حاصل مینمایند تعمیر یافته اما در وسط مصر مسجد جامع بادشاهی در سنه هزار و شصت هجری مطابق سال بست و چهارم شاهجهانی از سنگ سرخ باستحکام تمام اساس پذیرفته چندان بلند و رفیع که بانگ موذنش در گوش افلاکیان میرسد و انقدر وسیع که عالمی درون ان میگنجد بلندی منبرش رتبه اوج شریعت ارجمندی محرابش سجده گاه اهل طریقت گنبد هایش تا گنبد آسمان سر کشیده و مینارهایش باوج فلک رسیده ودرهایش چون درهائے اهل همت بر روے همگنان کشوده و درونش بسان درون پاک درونان بفیض بخشی اماده و ایوان حجرهایش عبادت کده ارباب ریاضت بر دوج ونشیمنهایش درس گاه اصحاب افاضت صحنش مانند ضمیر صاف دلان از کدورت پاک وحوضش بکردار حوصله والاهمتان فیض ناک مثنوی ،

صحنش ز فیض دیگر مینوان یافت ۔ ز حوضش اب کوثر میتوان یافت
ز رفعت آسمان یک پایهٔ او ۔ مه و خورشید زیر سایهٔ او
رواقش قبله اهل یقین است ۔ نظیر مسجد اقصیٰ همین است

از جمله عمارات خیر انجام حمام بادشاهی است زهی حمام خوش مقام نزهت ارتسام که هوایش مانند هوائے نوروزی روح پرور و بسان ایام فروردی فیض گستر گرم خانه اش گرمی بخش هنگامه فرحت و سردخانه اش باعث آرام طبیعت رخت گمش از اعتدال دم مساوات بهوائے جنت می زند و گنبدش با گنبد چرخ برین پهلوی نهد حرارتش مانند حرارت غریزی تندرستی می افزاید و از برودتش برودت بدنی و تنومندی رو مینماید افتاب بار زوے برجش برج به برج فلک سرگردان ماهتاب را برائے دفع سردی خویش هوا داری او در جان هر که درونش می دراید گرم و سرد زمانه می آزماید و در رنگ آزادگان از لباس تعلق بیرون

[1] کالاء

می آید وبسان گوشه نشینان طریق خلوت می پیماید ہمچو پاک، سر شتان طریقه پاکیزگی و صفائی پیش نهاد می نماید بسا بیماریهاست که از حمام دفع میشوند مانند اختلال دماغ وگرانی اعضا وخمیازه خمار وکسل بدن وبسا فرحتهاست که ازو حاصل میگردد ویعنی فرحت مزاج و طراوت دماغ وتازگی دل وپاکیزگی تن امتزاج اب واتش از جمله مشکلات است طرفه مقامی که دران آب واتش ممزوج میشود وہیچ مکان غیراز باد وخاک نباشد نادره مکانی که دران باد وخاک دخل ندارد **مثنوی**

بهم آب واتش درو سازگار | بود باد وخاک از درش بر کنار
درو آسانست حمام نام | مه وآفتابست گل خام خام
درین عالم از اعتدال مزاج | طبایع بهم یافته امتزاج

القصه شهریست در کمال وسعت وفسحت ومصریست دار الخلافه ومرکز مملکت سیاحان هفت اقلیم وسیاران ربع مسکون باین فراخی وکثرت ابادی شهری برروی زمین نشان نمی دهند شهر استنبول تخت گاه خنکار روم که در کلانی وبزرگی مشهور است بعشر عشیر ان نمیرسد وشهر قزوین واصفهان دار الخلافه والی ایران که در لطف وخوبی شهرت دارد بحله ان نمی ارزد وشعرائے مظهر بلاغت وکمال وفضحائے ارباب حال وقال دربیان خوبیهائے این مصر بیمثال نظم ونثر اشعار دل پذیر گفته اند ازانجمله آنکه **مثنوی**

شهر اعظم بهشت راست نشان | مرکز هند وتختگاه شهان
چون سواد بهشت طرب افزا | همچو باغ بهار روح افزا
ساکنانش همه خلف فرزند | فاضل ونکته دان ودانشمند
همه فیروز جنگ وملک ستان | همه مقبول طبع شاهجهان
همه با جاه ومنصب خانی | همه بازیب وفر سلطانی
همه مانند بو علی ماهر | همه باخیل قدسیان ذاکر
همه مرهم نه دل خسته | همه از جور دهر وارسته
همه داود لحن خوش آواز | همه در فن کار خود ممتاز
همه یوسف رخ وزلیخا شوق | همه فرهاد طبع وشیرین ذوق
همه باشخص کام هم آغوش | همه از باده خورمی مدهوش

درون حواشی ان مصر بزرگ مقابر بسیاری از سلاطین موشین است اما مشهور تر مقبره حضرت نصیر الدین محمد ہمایون بادشاہ است کہ در کیلوکہری کیقباد بر ساحل دریائے جمنا واقع شدہ و مقابر امرا و وزرا و علما و فضلا کہ ہر یک در زمان خویش شہرت کمال داشتند با حدایق و ریاض آنقدر است کہ در شمار نیاید و شہر نیست جداگانہ از خوابستگان فرو رفتگان و ہمچناں مزارات مظہر برکات بسیاری اولیاست کہ شمار ان بتحریر در نگنجد از انجملہ دو سہ کروہی مصر خوابگاہ⁽¹⁾ خواجہ قطب الدین محمد بختیار کاکی بن خواجہ کمال الدین احمد موسی است گویند کہ زاد بوم ایشان فرغانہ است درخورد سالی جذبہ الہی بخود درکشیدہ و حضرت خضر را گذر افتادہ و مرات ضمیر انجلا یافت و در ہژدہ سالگی در عالم خواب از خواجہ معین الدین چشتی رتبہ خلافت یافتہ مسافرت اختیار کردہ در بغداد رسیدہ از بسیار اولیائے اندیار فیض اندوختہ و بملتان وارد شدہ شیخ بہاء الدین ذکریا را دریافت و در زمان فرمان روائے سلطان شمس الدین التمش بآرزوئے دیدار حضرت خواجہ معین الدین چشتی مرشد خود بدہلی آمد و آن مرشد حقیقی بالہام ربانی از اجمیر بقصد ملاقات ایشان در دہلی رسیدہ و ہر دو باریافتہ درگاہ الہی از مواصلت یکدیگر مسرور شدند و چند گاہ باہم صحبت داشتند پس از روزے چند خواجہ معین الدین باجمیر شتافتند و ایشان در دہلی اقامت ورزیدہ فراوان فیض بعالمیان رسانیدند بعد مدت صبحی چہاردہم ربیع الاول سنہ ۶۳۳ ہجری جہان گذران را پدرود نمودند و دیگر دران نزدیکی مزار منظہر انوار شیخ نظام الدین اولیاء عرف محمد پور احمد دانیال است ایشان در خطہ غزنین سنہ ۶۳۳ ہجری سعادت ولادت یافتند و چون بحد تمیز رسیدند از اتفاقات در بداؤن رسیدہ علوم رسمی اندوختند چون در میان مباحثہ غالب بود بنظام محفل شکن مشہور گردید و در بست سالگی بقصبہ اجودہن رسیدہ از شیخ فرید الدین گنجشکر ارادت گرفت و کلید گنجینہ معنوی بدست آوردہ برائے رہنمونی مردم رخصت دہلی یافت و بسیاری از طالبان فیض اندوختہ بوالاپایگی رسیدند چنانچہ شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلوی و امیر خسرو در دہلی و شیخ علاؤ الحق اخی سراج در بنگالہ و شیخ وجیہہ الدین یوسف در چندیرے و شیخ یعقوب و شیخ کمال در مالوہ و مولانا غیاث الدین در دہار و مولانا مغیث در اوجین و شیخ حسام الدین در گجرات

(۱) خانقاہ +

و شیخ برہان الدین غریب و خواجہ حسن در دکہن و در بسیاری محال دیگر از خلفائے
ایشان مشہور بودند تا حال اولاد و خلفائے ہریک دران ممالک برہنمائے خلق کامران
ہستند القصہ حضرت ایشان چاشتگاہ چہارشنبہ ہژدہم ربیع الثانی سنہ ۷۲۵ ہجری
ازینجہان فانی بعالم جاودانی رحلت نمودند و در ہندوستان برتبہ ولایت از جمیع اولیائے
شہرت تمام دارند وسلسلہ علیہ این باریافتگان درگاہ ایزدی بجناب پیر پیران حضرت
میران محی الدین عبد القادر گیلانی میرسد میگویند کہ ایشان از سادات حسینی ہستند و
بچہار واسطہ بحضرت شیخ شبلی میرسند نزدیک بغداد دیہی است جیل نام مسکن آنحضرت
ازینجہت ایشان را جیلانی و نیز گیلانی پندارند در چہارصد و ہفتاد و یک ہجری سعادت ولادت
یافت در علوم رسمی و حقیقی یگانہ روزگار گردیدہ از شیخ ابوسعید مبارک خرقہ ولایت
پوشیدہ بزرگی حال و شگرفی مقال و خوارق عادات و بوارق کرامات ایشان جہان
را فرو گرفت و عالم عالم اہل مقاصد صوری و معنوی از اطراف گیتی رسیدہ ربقہ عقیدت
در گردن جان انداختہ کامیاب شدند و حضرت ایشان در سنہ پانصد و شصت و
یک ہجری در نود سالگی ازین عالم فانی بجہان جاودانی شتافتند از رحلت ایشان
لغایت این نسخہ پانصد و پنجاہ سال منقضی میشود کہ تا حال نام فرخندہ فرجام زندہ است
و ہر طرف از اطراف عالم طوایف انام روز بروز اعتقاد زیادہ دارند بالجملہ سی کروہی
شاہجہان آباد قصبہ پانی پت از شہرہائے متقدمین است دران شہر مزار شیخ شرف
ابوعلی قلندر واقع شدہ شیخ بچہل سالگی در دہلی آمدہ بزیارت خواجہ قطب الدین محمد بختیار
سعادت اندوخت و بیست سال علوم صوری آموخت چون جذبہ الہی در رسید و آئینہ
باطن روشن گردید ہمگی دانش نامہارا در آب جمنا انداختہ مسافرت اختیار کرد و در
روم رفتہ شمس الدین تبریزی و مولانائے رومی کہ مثنوی معنوی از دست و دیگر
اولیائے آن دیار را دریافتہ بہرہ وافر اندوخت و بعد سیر ممالک مراجعت نمودہ
بپانی پت عزلت گزید و ہمانجا رحلت بعالم جاودانی فرمود و بسا خارق عادات ایشان
یادگار و مزار مظہر انوار زیادت گاہ اہل روزگار است سہرند از شہرہائے دیرین
از اعمال سامانہ سلطان فیروز شاہ در زمان فرمان روائے خویش سنہ ہفتصد
و شصت ہجری آن را از سامانہ جدا ساختہ پرگنہ علیحدہ مقرر ساخت و روز بروز

آبادی و رونق آن زیاده گشت اگرچه دران خطه بسیاری از نزدیکان درگاه الهی خوابگاه دارند
اما از اولیائے زمان حال شیخ فرید الدین ثانی و شیخ محمد معصوم کابلی دران شهر آسوده
اند و این هر دو اولیائے عظام در زمان حضرت شاہجہان بادشاه بهدایت خلایق کامروا
بودند و طوایف انام ارادت آورده بهره دینی می اندوختند اکنون از اولاد ایشان سجاده
نشین هستند در ساد هوره خوابگاه شاه قمیص است که در زمان خویش رتبه ولایت داشت
و در سنام مزار شیخ نبوی که زیارت گاه خلایق است و در هانسی که معموره باستانی است
مزار شیخ جمال الدین خلیفه شیخ فرید الدین گنجشکر القصه درین صوبه مزارات اولیائے کرام
انقدر است که بشمار درنیاید بهمین قدر پسند کرد و چون از نگارش امکنه شریفه اولیائے سلیمن
واپرداخت اکنون اندکی از اماکن هنود که درین صوبه واقع است گذارش مینماید در نسبت
کروهی سهرند نزد دامن کوه گهات بهوانه معبدیست مشهور به بهیما دیوی از قدیم پرستش
گاه اهل هند است در سنه چهارم عالمگیری فدائیخان کوکه از امرائے بزرگ بود آن را
وطن خود قرار داده به پیجور نام نهاده بموجب حکم والا راجه انجاکه آبا عنجد ریاست داشت
اخراج نموده باغی مطبوع مشتمل بر پنج درجه پست و بلند طرح انداخت و عمارات دلکشا
و نشیمن هائے فرحت افزا احداث نموده نهرابی که از دامن کوه برجوشد دران باغ اورده
از میان فوارها گذرانیده نموداری عجیب و جلوه گاهی غریب است فراوانی و لطافت
گل سرخ انجاکه عبارت از گلاب باشد مشهور نگارنده این نسخه در ایام بهار بتفرج آن
باغ رفته بود دران روز چهل من گل گلاب بوزن عالمگیری در گلاب خانه اورده بودند و روز
بروز در افزایش بود دسی کروهی سهرند جنوب رویه تهانیسر شهریست از متقدمین و در
نزدیکی آن کولابیست بس عظیم کورکهیت نام در کتب هندان را ناف زمین گویند و مینویسند
و آغاز آفرینش جهانیان دران مکان میدانند و آن را از امکنه شریفه دانسته تغسل دران
کول از مثوبات عظیم می پندارند اگرچه دایما غسل آن ثواب است اما در روز کسوف و خسوف
عالم عالم طوایف انام از خاص و عام و از صغیر و کبیر مذکر و مونث از اکناف گیتی و اطراف
ممالک مسافتهائے بعید قطع نموده ازدحام میکنند و انواع نقود و اجناس علانیه
و مخفیه خیرات می دهند هر چند ممسک و بخیل یا تهی دست و مفلس بوده باشند دران روز
بران مکان زیاده از قدر و توان سخاوت می ورزند و سوائے کولاب مذکور تالابی مقدس

دا بجیبر یا حوض ها و چاه ها حواشی شهر و اکثر اماکن دریائی سرستی که نزدیک ان شهر میگذرد
و نام هر مکان که هر یک بنام عابدان متقدمین منسوب است در کتب قدیم مسطور باند ازه
چهل و هشت که ده بزرگ می شمارند ازینجهت پاندوان و کوروان که مقتدائی اهل هند بودند
درین سرزمین کارزار کرده شربت شهادت چشیدند چهل کروهی دار الخلافه شمال رویه سنبهل
شهر متقدمین است و در دهر منادر سکانی است پرستشگاه هستانی گویند که شخصی اخرین مظهر
انوار الهی از وپدید خواهد آمد و پیوست ان نانک متا جای است که مریدان و معتقدان
بابا نانک هجوم نموده نیایش بجا آورند و دران طرف شمالی کوه است که ان را کمایون گویند
کان طلا و نقره و مس و سرب و اهن و ذریخ و زنگار در دست و اهوی مشکین و گاو قطاس
و کرم پیله و باز و شاهین و اسپ گوت و عسل سفید فراوان و زمینداران انجا بسبب صعوبت کوه
و تنگی مسکن از فرمانروایان هند انحراف دارند درین صوبه بزرگ دو دریاست نخستین[1] **جمنا**
سرچشمه ان ظاهر نیست بقول سیاحین ممالک بعد برامدن از چین قطع کوهسار دشوار نموده
در ولایت بشهر میرسد گویند که درین ولایت طلا بسیار می شود و اکثر سنگریزه تاثیرات
پارس دارد که از مساس ان مس و اهن و دیگر فلزات طلا میگردد و چون ان سنگ شناخته
نمیشود ازینجهت مردم ان دیار بز و گوسفند و گاو را نعل اهن بر پا بسته بر کوهها بچراگاه میگذارند
اکثر اوقات نعل چرندگان از مساس ان سنگ طلا می شود و حاکم ان ولایت ظروف و نقاره
و دیگر آلات همه از طلا دارد القصه این دریا از انجا گذشته در ولایت سرمور میرسد
مرزبان انجا بخواقین هند و امرا و وزرا براه دریائی کشتیها برف بطریق سوغات ارسال
داشته بدین وسیله اظهار اطاعت نموده خود را و ولایت خود را در امان میدارند بدین
جهت در عوام الناس ادرا برفی راجه میگویند و نزدیک شهر سرمور این دریا از کوه برآمده بر
زمین مسطح میرسد و درین مکان حضرت شاهجهان بادشاه بر ساحل این بحر زخار دولتخانه عالی
احداث فرمودند و امرایان والاشان و دیگر بندهای بادشاهی هر یک درخور حالت و رتبت
خویش عمارت نموده و معموره دل کشا بر روئی کار آمده مخلص پور موسوم گردید و حضرت
بادشاه اکثر اوقات بسیر ان مکان فرحت نشان تشریف فرموده انبساط وافر حاصل مینمودند
و از همین مکان شاه نهر که نصف دریائی جمنا توان گفت برآورده بدار الخلافه

---

(۱) یکی

شاہجہان آباد بردہ اند کہ نفع بخش مزروعات اکثر پرگنات وطراوت رسان باغات حوالی دارالخلافہ وفیض بخش کوچہاد بازار ودرونق پیرائے دو تنخانہ بادشاہی است ودریائے مذکور بعد برامدن از کوہ اکثر محال را رونق دادہ پایان شہر شاہجہان آباد میرسد قلعہ ارک متضمن نشیمنہائے دل کشاد عمارات امرایان برکناران واقع است وازانجا گذشتہ بمسافت پانزدہ فرسنگ پایان شہر متہرا وگوکل وبندرابن میرسد بعدہ بمستقر الخلافہ اکبرآباد می آید درین مصر نیز عمارات بادشاہی وخوانین برساحل دریاست وازانجا گذشتہ از پایان شہر وقلعہ اٹاوہ بعدازان از شہر کالپی روان می شود پس ازان بشہر اکبرپور زادوبوم راجہ بیربر اکبرشاہی می آید وعمارات راجہ مذکور برفعت ووسعت ومتانت برکنار واقع شدہ ودریائے چنبل نزدیک شہر اکبرپور ودریائے بیتوہ وو دوسان ودیگر دریاہا از جانب گوند وانہ آمدہ بتفاوت یکدیگر در جمنا واصل میشوند وازانجا بمحال ملکوسہ گذشتہ پایان قلعہ الہ آباد باب گنگ اتصال می یابد ودریں گنگ از سرچشمہ ان ہیچکس واقف نیست اما اعتقاد اہل ہند انکہ از بہشت نازل میشود وشرح ان درکتب قدیمہ معتبرہ مندرجست بعد صدور از بہشت ونزول برکوہ کیلاش و برامدن ازانجا در ولایت چین میرسد چنانچہ در شاہنامہ فردوسی مرقوم است کہ عمارات سنگین شاہزادہ سیاوش بن کیکاوس شاہ داماد افراسیاب برکنار گنگ بود وبعد برامدن از چین درکوہستان بدری ناتہہ مے آید ومکان ہماچل[۱] یعنی محوطہ برف کہ اہل ہند گداختن بدن عنصری درآن جا نجات اخروی میدانند چنانچہ پاندوان کہ مقتدائے اہل این دیار بوند ابدان خود را بدانجا گداختہ اند درہمین کوہ واقعست و درین کوہستان سواحل دریا انقدر بلند است کہ اب بدشواری بنظر در می آید وعبورہ بکشتیہا نمی شود در اماکن مقررے رسنہائے سطبر بر اشجار ہردو کنار محکم بستہ بطرز قنطرہ تعبیہ میکنند وازبالائے آن امد وشد مردم می شود وان را بزبان این دیار جہنکہ گویند وطوائف انام ازاطراف ممالک کہ بقصد طواف بدری ناتہہ میروند وچنین قنطرہ گاہے ندیدہ انداز عبوران خوف مندمی باشند وبیمناک میگذرند القصہ ان دریا ازکوہ بدری ناتہہ برامدہ پایان شہر سری نگر بمسکن مرزبان ان ولایت می رسد وازانجا جاری شدہ از پایان رکہی کیش گذشتہ درمکان ہردوار از کوہ بیرون می آید اگرچہ بموجب کتب معتبرہ دریائے گنگ از آغاز تا انجام معبود است

[۱] ہماچل ؛

اما هردوار را از جمیع امکنه بزرگ تر نوشته اند و هر سال در روز تحویل آفتاب به برج حمل که ان را بیساکهی گویند خلایق از هر طرف آمده ازدحام میکنند خصوص در سالی که مشتری در برج دلو میرسد وان را کنبهه نامند و بعد دوازده سال می آید عالم عالم طبقات خلایق از مسافتهائے بعیده رسیده هجوم می نمایند و دران مکان اغتسال و خیرات اموال و تراشیدن موے سر و ریش از مثوبات و انداختن استخوان مردگان درون گنگ رستگاری اهل ممات می پندارند و اب ان را بطریق ارمغانی بدور دستها می برند طرفه تر انکه اگر سالها در ظرف باند بدبو و دگرگون نشود و بے شایبه تکلف اب خوشگوارش مانند دل اهل دلان از کدورت پاک و بسان ضمیر مقبلان فیض ناک در عذوبت و شیرینی باب کوثر دم مساوات میزند و در لطافت و گوارائی باب سلسبیل پهلو می زند و از کمال نزاهت با جمیع امزجه سازگاری مینماید و فواید بسیاری از و بر روے کار می آید یعنی سقیم المزاج را صحت و شفا و بیماریهائے مزمن را فایده دوامی بخشد صحیح المزاج را فربهی و تندرست را فرحت بظهور می ارد و معده غلیظ را صفائی و آتش غریزی را فروغی میدهد اشتهار را افزایش و قوت باه را اعانت میکند روے کهربائی را لعل گون و چهره زعفرانی را ارغوانی می سازد زهے دولت که سلاطین هندوستان و امرائے والاشان بهر جا که باشند اب گنگ میخورند بالجمله این دریا بعد برامدن از هردوار بمحل بارهه سادات رسیده پایان قصبه هستناپور که در زمان سابق دارالسلطنت بود چند فرسخ در عرض و طول آبادی داشت میرسد و ازانجا نزدیک قصبه گده مکتیسر و انوپ شهر و کرنباس و سورون و بداون که امکنه مشهور است و در قنوج که شهر قدیم است رسیده رونق افزای اندیار می شود و ازانجا جاری شده بعد گذشتن از سیو راج پور[1] و کجوه و مانکپور و شهزادپور و دیگر محال پایان قلعه اله آباد میرسد و درانمکان دریائے جمنا با چند دریائے دیگر آمده ملحق میگردد و سی کروهی ان شهر بنارس می آید و از نزدیک چنارگده و چند محال دیگر گذشته تا رسیدن پایان بلده پتنه هفتاد و دو دریائے کشتی رو از جانب کوه جنوب و شمال آمده بتفاوت یکدیگر جا بجا اتصال می یابد داخل دریائے زخار ناپیدا کنار میگردد و این همه دریا بگنگ موسوم می شود و ازانجا بجهانگیر آباد و اکبر نگر[2] عرف راج محل و مقصود اباد و میرداد پور و خضر اهتی گذشته پایان شهر جهانگیر نگر ڈهاکه میرسد

(۱) سراج پور (۲) اکبر پور

وبعد فرسنها دوبخش می شود یکے بسوی مشرق رفته پدماوتی نام یافته به نزدیک بندر چاٹگانون بدریائے شور واصل میگردد ودیگرے رو بجنوب آورده سه لخت میشود یکے را سرستی ودویی جمنا وسیوی را گنگا نامند وسویی هزار شعبه شده نزدیک بندر ساتگانو بدریائے عمان می پیوندد وسرستی وجمنا نیز همانجا اتصال می یابد واز سیاحان ممالک چنان استماع یافته که در بدایت برآمدن دریائے گنگ از کوه وغایب شدن بدریائے شور مردم سکنه کنارش جمیع تمرد وفساد اندیشه ودزد وقطاع الطریق خونخوار وخلق ازار هستند ازانجاکه از غسل این دریا گناهان ازبدن مردم جدا می شوند وهماناکه آن عصیان لطریق تناسخ برکنارش در پیکراد میان توالد یافته مصدر این نوع امور مذموم میگردند بالجمله درین صوبه آب وهوا باعتدال نزدیک وکشت کار بارانی وسیلابی وبعضی جا چاهی وبرخی جا کاشت سه فصله می شود ومیوه ایرانی وتورانی وهند وستانی گوناگون وگلهائے بویا فراوان وعمارات عالیه از سنگ وخشت میگردد وجانب مشرق صوبه اکبر آباد ومغرب صوبه لاهور وجنوب اجمیر وشمال کوهستان کمایون ازپلول جانب اکبرآباد تا لودیانه ساحل دریائے ستلج طول صد وشصت کروه واز سرکار ریواری تاکوه کمایون عرض صد وچهل کروه واقع است سرکار شاه جهان آباد وسهرند وحصار فیروزه وسهارن پور وسنبهل وبدایون وریواری ونارنول هشت سرکار مشتمل بر دوصد وبست ونه محال وهفتاد وچهار کرور وشصت وسه لک وسی وپنجهزار دام داخل این صوبه است

صوبه مستقر الخلافه اکبر آباد

آگره دهی بود از توابع پرگنه بیانه سلطان سکندر لودی در زمان فرمان دهی خویش آن را مکان دلکشا دانسته تختگاه مقرر کرد وشهری مطبوع طرح انداخت پس ازان آن شهر به بادل گده مشهور گشت وبعد آن حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه آن را وسط ممالک محروسه تصور فرموده قلعه سنگین باستحکام اساس نهاد وبے همتا مصری اکبر آباد نام بوسعت وفسحت آباد گردید که جهان دیدگان چنین قلعه متین وشهر بزرگ کمتر نشان دهند آب جمنا تا چهار کروه از میانه شهر میگذرد وهر دو طرف عمارات عالیه وکاخهائے دلفریب تعمیر یافته ومردم هر جنس وهر دیار در وا باد وکالائے هفت کشور خرید وفروخت می شود وگوناگون میوه خصوص خرپوزه ایرانی وتورانی ورنگارنگ گلها وبرگ تنبول بس شایسته بهم می رسد

وهوائے دل کشا دارد اگرچه نادره کاران هر پیشه وکاریگران هر فن در صنعت خویش ممتاز اند
اما کار چوب طلا ونقره بر چیره و دیگر پارچه ها نادر میسازند واز ممالک دور دست تاجران آمده خرید
می برند وتمتع یاب میشوند القصه این مصر بجمیع خوبیهائے آراستگی دارد واکثر مزارات اولیائے
عظام وفضلائے کرام در دست مقبره منوره حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه وحضرت
شهاب الدین محمد شاهجهان بادشاه در نزدیکی آن مصر واقع ست **بیانه** در پاستانی زمان
سترگ مصری بود. قلعه مستحکم دارد سابقه اسیران عصیان هندرا دران قلعه نگاه میداشتند
نیل وحنا بس گزین می شود وانبه بعضی قریب یک سیر پیدائی دارد **سیکری** نام دهی از توابع
بیانه بود دوازده کرده‌ی اکبرآباد حضرت محمد اکبر بادشاه باشاره زبده اولیائے کرام شیخ سلیم
قلعه سنگین وعمارات متین ومساجد ومدارس وخوانق احداث فرموده **بفتح پور** موسوم کرده ارالخلافه
قرار دادند وپیوست ان کولابیست بزرگ در عرض وطول دو کرده که خلایق ازان فیض میگیرند
وصفه والا ومینار عالی داویزه گاه فیلان وجولانگاه بر کنار ان واقع است ودران نزدیکی کانی
است از سنگ سرخ ستونها وتختگاه ودیگر مطلوبه عمارات بهر اندازه که خواهند ازان بر می
آید **گوالیار** از نامور دژهاست خوش آب وهوا امتانت وحصانت آن مشهور زندانیان مستوجب
سیاست را درون آن نگاهدارند خوش زبانی باشندگان ونغمه سرائے خنیاگران وجادو نفسی
سرایندگان ودلفریبی شاهدان آنجا مشهور ودران دیار چند جا کان آهن واقع شده ودران شهر
مزار شیخ محمد غوث است که در زمان خود رتبه ولایت داشت **کالپی** شهریست بر ساحل دریائے
جمنا خوابگاه بسیار اولیا است ونبات آنجا مشهور است ودر توده بهم غاریست که کان مس وفیروزه دارد
اما خرج بر دخلش فزونی میکند **متهرا** شهریست پاستانی بر کنار دریائے جمنا زادگاه سری کشن
ودر هندونامها شرافت آن بسیار نوشته اند واز آغاز آفرینش پرستشگاه دانند اکنون معبد
کیشورائے مشهور وآنرا بحکم عالمگیر بادشاه انداخته مسجد مقرر کرده اند بر روئے دریائے جمنا
عبدالنبی خان فوجدار زینه زیبا التعمیر نموده زیب افزائے شهر وفیض بخش شهریان شده وآن
مکان را لبرانت گویند ونیز در وسط شهر مسجد عالی احداث نموده اسم خویش روشن ساخت
قنوج پاستانی شهریست بر کنار دریائے گنگ آب وهوا ومیوه خوب دارد ودر مکن پور تابع
پرگنه بتهور[1] سرکار قنوج خوابگاه شیخ بدیع الدین المشهور بشاه مدار دمشهباز است که از

---

[1] بلهور

اولیاے بزرگ ہند بود وخلایق کثیر از خاص وعام بآنجناب اعتقاد دارند ودر سالی یکمرتبه طوایف انام از ممالک دور دست با علمهاے زرین آمده ازدحام می کنند ونذرات می گذرانند وچند روز بہجوم مردم وتماشاے غریب میشود در زمان سلطان ابراهیم شرقی در ۸۴۵ھ ازانجا مطلبی دراصل کم شده وگزین ترین این صوبه دو دریاست یکی جمنا که تفصیل ان سابقاً تحریر درآمده ودیگرے چنبل که از حاصل پور تابع مالوه برامده وازبیست کروهے اکبرآباد وحدود بهدا ور دنحال سرکار ایرج گذشته نزدیک اکبرپور تابع کالپی بدریاے جمنا واصل میشود القصه این صوبه شرقی گهاتم پور شمالی دریاے گنگ جنوبی چندیری غربی پلول واقع است دراز از گهاتم پور تابع اله آباد تا پلول معموله صوبه شاہجهان آباد صد وهفتاد کروه وپهنا از قنوج تا چندیری مضاف صوبه مالوا صد کروه سرکار اکبرآباد وباری دالور وتجاره وایرج وکالپی وسهرول وقنوج وکول وبرود وتداور وگوالیار وغیره چهارده سرکار مشتمل بر دو صد وشصت وهشت محال ونود وهشت کرور وهژده لک وشصت وپنجهزار وهشتصد دام داخل این صوبه است ❖

صوبه سبعه قبضه اله اباد

درکتب هندی نام این صوبه پراگ می نویسند ودر عرف ترمینی نیز گویند درمیان دریاے جمنا وگنگ حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه قلعه سنگین باستحکام تمام وگزین کا خهاساس نهاده وشهری طرح انداخته اله آباش موسوم فرمودند وحضرت شاہجهان بادشاه درخلافت خود باله آباد مامور فرمودند دریاے گنگ وجمنا پایان قلعه باهم می پیوندد وچشمه از قلعه برامده بدریاے مذکور واصل میشود درعرف ان را سرستی گویند بدین جهت اینمکان را ترمینی نامند یعنی اتصال سه دریا اما درکتب هند برامدن سرستی ازانجا مندرج نیست ودران قلعه درختی است متقدمین کران را اکهی برگویند یعنی پایدار ودر هندی نامجات می نگارند که ان درخت دایماً برقرار است وتا انقراض عالم بے زوال خواهد بود بفرموده حضرت نور الدین محمد جهانگیر بادشاه ان را قطع کرده تا به اهن بران محکم نموده بودند بحکمت ایزدی ان درخت ازان تابه اهن سر براورده بالاے گرفت القصه اهل هندان مکان را معبد متقدمین وشریف ترین وبادشاه معبد می دانند ودر ایام زمستان که آفتاب به برج جدی میرسد وان را مکر گویند طوایف انام از اطراف گیتی آمده هجوم می کنند وتا یک ماه اقامت ورزیده هر روز غسل می پردازند وهرکدام بقدر امکان

بفقرا و مساکین خیرات میدهند و نیز مبلغی سراسامی بسرکار پادشاهی ادامی سازند چون پیوند عنصری گسیختن درینجا نیک میدانند ازینجهت در پیشین زمان بعضی مردم بقصد رستگاری آخرت و حصول مامول وارزوے دیگر خویشتن را در اره میدرا ور دند در عهد سلطنت حضرت شاهجهان بادشاه این عمل منع گردند سی گروهی آن شهر بنارس که در هندی نامها بارانسی نوشته اند چون درمیان دریا برنه واسی واقع شده بدین تقریب بدان نام مشهور و کاشی هم نگاشته اند شهر یست متقدمین کمان آسا اباد و دریاے گنگ بسان زه میگذرد و آن را بهادیو منسوب کرده پرستش گاه قدیم میدانند و معدن فضیلت و جامع فضلاے مدرسه طلبه علم هند است برهمنان ارباب فضل و بیدخوانان صاحب حال و قال توطن دارند و از ممالک دور و نزدیک برهمنان و برهمن زادگان بقصد تحصیل و تکمیل علوم دران مصر جامع اقامت می گیرند مستفید و مستفیض می شوند و اکثرے از آزادگان و وارستگان بتوفیق ایزد سبحان ترک علایق دنیوی نموده بآرزوے تهی کردن قالب که در کتب سلف رستگاری عقبیٰ نوشته اند توطن گزیده بیاد رب العباد اشتغال دارند و نیز پیران کهن سال و مریضان گسسته امال بارادہ مردن رسیده جان بجان آفرین میدهند و پیوست انکانی است برکناره دریاے گنگ هرگاه که مشتری به برج اسد میرسد کوهچه از میان دریا پدیدار گردد تا یک ماه بپاید و مردم فراوان پرستش میکنند و ان نمودار یست از بدایع قدرت ایزدی چناده سنگین دژیست بر فراز کوه در بلندی و استواری کم همتا دریاے گنگ از پایان گذرد و در نزدیکی ان گروهی سراپا برهنه در صحرا بسر برند و به تیراندازی و نخچیرافگنی روزگار گذرانند کالنجر قلعه ایست سنگین بر کوه آسمان سا سرآغاز ان کس نگوید و دران چشمها بر جوشند و فراوان کولاب دارد و معبدگاه بهیرون که شگرف داستانها ازان برگذارند در دست و پیوست ان درخت زاریست بس انبوه انبوس و میوهاے خودرو و بسیار فیل صحراے ازان جنگل بدام اورند و نزدیک ان کان آهن است و از بعضی جا الماس ریزه بدست اید و مردم ان دیار بهرها بهره میشوند جونپور بزرگ شهریست سلطان فیروزشاه ان را در زمان فرمان روائی خویش بنام سلطان محمد فخرالدین جونا بنی عم خود ابادکرده چون درمیان متمردان واقع شده فوجدار انجارا دایماً بگردن کشان آماده محاربه بایه بود و خونریزی و سفاکی باید نمود القصه تمام این صوبه اب و هوا سازگار و گوناگون گل و میوه خصوص خربوزه و انگور فراوان و گشت کار گزیده شود و موتهه کیاب و جواری و باجره ناپدید و پارچه جهونه بهرحل و غیر ذلک نیک پیدا گردد و مهین دریاے گنگ و جمنا دارند و گین و سرجو و

و برنه وغیره است طول از سنجهولی جون پور تا کوه جنوبی صد و شصت کروه عرض از گذر چوسا دریائے گنگ تا گهاتم پور صد و بست کروه شرقی صوبه بهار غربی صوبه اکبر آباد شمالی صوبه اوده جنوبی باندوگڈه و سرکار اله آباد و جون پور و غازی پور و بنارس و چناده و کالنجر و کورا و مانک پور وغیره شانزده سرکار مشتمل بر دو صد و چهل و هفت محال و سی و هفت کرور و شصت لک و شصت ویکهزار دام داخل این صوبه است ٭

صوبهٔ اوده

اوده شهریست بزرگ و متقدمین ان را در هندی نامجات اجودهیا گویند و زادگاه راجه رام چندر نوشته اند و بستن او قنطره بر روی دریائے شور و رفتن در لنکا با عساکر بیشمار بوزنه و خرس و کشتن راون مرزبان انجا و آوردن زوجه خود را که در قید راون با عصمت و عفت محفوظ بود مشهور است و تاریخ راماین در شرح شگرفکاری ها و عجایب کارنامه اوست و ازین رو گرد ان شهر بنگاه راجه رام چند بود از گزین معابد می دانند و یک کروهے ان دریائے گهگهر بدریائے سرجو پیوسته پایان قلعه میگذرد و در سواد شهر خاک بیزی میکنند و طلا بر می گیرند و دران شهر تربت شیث بن حضرت ادم و ایوب پیغمبر علیهم السلام زیارت گاه اهل اسلام است و در رتن پور مزار کبیر بافنده است که در زمان سلطان سکندر لودی در بنارس از کثرت یاد رب العباد از شهرستان صوری راه بدار الملک معنوی برده بود و بسا اسرار معرفت و دقایق رموز حقیقت در اشعار هندی از و در طوایف انام خاص و عام یادگار بهرایچ شهریست بزرگ متقدمین بر ساحل دریائے سرجو سوادش بس دل کشا تربت سالار مسعود از خویشاوندان قریب سلطان محمود غزنوی و رجب سالار برادر سلطان تغلق شاه و پدر سلطان فیروز شاه والی هندوستان درانجا است طوایف انام از دور دستها با علم زرین بزیارت می آیند و انجمنها می آرایند و فراوان نذور می گذرانند و در نزدیکی شهر موضعی است دوکون از دیرباز دار الفلوس و از شمالی کوهستان فراوان چیز بر پشت آدمی و بر اسپ کونت بار کرده می آرند طلا و مس و سُرب و مشک و قطاس و عسل و چوک ترش که از آب ترنج و لیمون بجوش آورده برسازند و زرنباد که در هندی کچور گویند و انار دانه و زنجبیل و فلفل دراز و کهربا و رو دنگ هندی و نمک و انگوزه و زیور و شیشه داوند و موم و پشمینه و باز و جره و شاهین و باشه و دیگر اشیائے

کوہستان دران موضع بفروخت میرود و چند ماه علی التواتر مجمع عظیم می شود و سوداگران از
اطراف آمده خریداری میکنند و بهره یاب می شوند نیمکهار نام ورقلعه ایست بزرگ دریائے
گودی پایان ان میگذرد و نزدیک ان حوضی است منسوب به برهما از درونه چنان برجوشد
وگردش نماید که ادمی درو فروشدن نتواند و هرچه در اندازند بیرون افتد وان را از معابد بزرگ
دانند وکتب هندی که از گردش چرخ دوار وانقلاب ازمنه وادوار و بعد م نهاده بود
عابدان دانشور بمقتضائے روشندلی و فرط آگاهی برکنار ان حوض بتازگی بمنصه ظهور اورده
فیضرسان عالمیان شده اند دران نزدیکی کولاب است سرچشمه تنگ ابی نیک که بدریائے
گودی پیوند و دیک گز پهنا و چهار انگشت ژرف برهمنان بید خوان افسونها خوانده پرستش
گری نمایند بقدرت قادر مطلق حقیقی ناگهان از ریگ پیکر مهادیو پدید آید و مردم مشاهده
امر شگرف کنند و زود ناپدید گردد و هرچه از برنج وغیر ذلک اندازند اثری ازو نماند و پیوست
ان سرزمین است وان را چرمتی خوانند در جوشش هوا شعله آتش خود بخود برافروزد و
شگفت افزاید لکهنؤ بزرگ شهریست برکنار دریائے گودی شیخ میناکه مردم را گمان ولایت
بدوست درانجا اسوده اند وسورج کنڈ معبدیست از دور دست خلایق بران فراهم آیند قصبه
بلگرام خوش آب و هواست اکثر مردم انجا خوش فهم و سرود سرا هستند و درانجا چاهی است
هرکه چهل روز علی الاتصال اب ان اشامد شناسای وحسن منظری افزاید القصه تمام الصوبه
آب و هوا خوش وگل و میوه فراوان دارد وکشت وکار خوب میشود خاصه برنج سکهداس و
مدهکر و جهنوه در سپیدی و تازگی و خوشبوئی وگوارائی کم همتا شالی سه ماه پیشتر از همه جا هندوستان
بکارند در آغاز خشکی سیلابها از دریاها برخیزد واب زمین ها را فروگیرد و هرچند آب افزاید ساق
شالی نیز فزایش پذیرد و دراز گردد و اگر پیش ازانکه خوشه گیرد سیلاب جوش زند بار نیارد
گاؤمیش صحرائی فراوان شود چون دشت وصحرا زیراب آید جانوران صحرائی به پشته ها برایند
و مردم ازگوناگون شکار عشرت اندوزند بزرگ دریائے سرجو وگهگر وسئی وگومتی ورودیست
طول این صوبه از سرکار گورکهپور تا قنوج صد وسی کروه وعرض از شمالی کوه تا سدهور تابع
اله آباد صد و پانزده کروه خاور رویه صوبه بهار باختر قنوج شمالی کوهستان جنوبی مانکپور و
سرکار اوده وگورکهپور و بهرایچ وخیرآباد و لکهنؤ پنج سرکار مشتمل بر یک صد و نود و هفت محال
و بست و شش کرور و چهل و پنج لک و چهل هزار دام داخل این صوبه است *

صوبہ بہار عرف پٹنہ

پٹنہ دارالحکومت این صوبہ است مصریست بزرگ بر ساحل دریائے گنگ بیشتر عمارات سفال پوش باشد کہ بزبان ان دیار کھپریل گویند سی کروہی این مصر جانب جنوب دامنہ کوہ معبدگاہ است کہ اہل ہند از دور دستہا رسیدہ بارواح نیاگان فرورفتہ خیرات دہند خصوص در چلہ دی کہ آفتاب بہ برج قوس برسد بیشتر مردم دران مکان میرسند و روح نیاگان را از خواندن افسونہا و رسانیدن غلہ و آب خشنود می سازند و این عمل را از عبادات و حسنات خود و رستگاری فرورفتگان میدانند پیوست ان کان سنگ مرمر است از وزیورہا برسازند و کاغذ خوب شود در سرکار مونگیر از دریائے گنگ تا کوہ دیوارے سنگین کشیدہ اند وان را سرحد بنگالہ برشمارند و درین سرکار در دامن کوہ بیج ناتھہ مکانی است منسوب بمہادیو امری عجیب بظہور میپوندد کہ باعث حیرت ظاہر بینان میتواند بود یعنی درون معبدگاہ درختی پیپل واقع شدہ کہ از آغاز پیدای ان ہیچکس نشان نمی دہد از خدمہ ان معبد ہر کس را باخراجات لابد احتیاج می افتد خود را از خوردن و آشامیدن باز داشتہ زیران درخت نشستہ بحصول مامول بجناب مہادیو مناجات مینماید بعد دو سہ روز ازان درخت برگی مخطوط بخط ہندی رقمزدہ کلک غیب متضمن تنخواہ مبلغی برائے خواہش گر بجانب یکے از سکنہ اکناف گیتی صادر می شود ہر چند کہ مسکن ان پانصد کروہ باشد اسم او و فرزندان او و زوجہ و اسم پدر و جد او و سمت و ملک و وطن و دیگر علامات صحیحہ او از خطان برگ ظاہر میگردد در ئیس و خدمہ مطابق ان بر کاغذ جداگانہ نوشتہ میدہند وان را ہندوی بیجناتھہ گویند و خواہشگران ہندوی را گرفتہ بموجب علاماتی کہ دران نوشتہ مندرج است بمکان مرقومہ میرسد وان شخص کہ بہ ہندوی مینویسند بلا عذر و حیلہ زر واصل میسازد و چنانچہ برنگارندہ این صحیفہ زنار داری ہندوی بیجناتھہ آوردہ بود سعادت خود دانستہ ادائے زر کردہ زنار دار را خشنود گردانید عجب تر انکہ دران معبد غاریست رئیس خدمہ در سالی یکمرتبہ روز شیورات یعنی شیو برت دران غار میرود و از درون ان خاک برداشتہ بہر یک از خدمہ میدہد بقدرت قادر مطلق بقدر نصیب ہر کدام ازان خاک طلامی شود ترہت از دیرباز دار العلم و جامع ہندی فضیلت است اب وہوا گزین دارد جغرات انجا تا یکسال دگرگون نشود و خوش مزہ بماند شیر فروش اگر آب بشیر امیزد از غیب گزندی باو رسد گاومیش چنان شود

که ان را شیر نتواند شکار کرد هنگام بارش اهو و گوزن و شیر بسبب کثرت اب یک جا بابادی در اید
مردم بچالش گری و صید افگنی نشاط بر گیرند در سرکار چنپارن تخم ماش در زمین نار انده بریزند و بی
رنج کشت کار بر دیده و در جنگل فلفل دراز بسیار میشو در هتاس قلعه ایست بر فراز کوه اسمان ساد شوار
گذار و دوران چهار ده کروه و بران کشت کار شود و دران چشمه بر جوشد و در هر جا چهار گز زیر کنند اب
پدید آید و کولاب ها بهنگام بارش افزودن از دولیست م ابشارها چشم و گوش بر افروزد القصه در صوبه
تابستان بس گرم شود و زمستان نزدیک باعتدال و بیش از دو ماه بجامه پخته داز احتیاج
بنود و ریزش ابر شش ماه شود و همه سال این مرز از کثرت دریاها سبز و شاداب باشد و باد
تند بوزد و گرد بر نخیزد و کشت کار گزیده شود خاصه شالی در خوبی و چیدگی کم همتا کساری نام غله
بسان مٹر بهندوستان بکار برند و رنجوری اورد و نیشکر فراوان گزیده باشد برگ تنبول خصوص
مگهی بسیار نازک و خوش رنگ و بے جرم و خوشبو و نیک مزه و میوه فراوان خصوص کتهل چنان
بزرگ باشد که یک کس بدشواری بردارد و مچکند نام گلی است مانند گل دهاتوره بس خوشبوئے
جائے دیگر نشان نمی دهند شیر بس گزیده و ارزان بود اسپ و شتر کمیاب و فیل شایسته بسیار
بهم رسد و بز بربری و خصی بس گزین و از غایت فربهی نیارد راه رفت بچار پائے برداشته برند
طوطی و خروس جنگی نام در شود و گوناگون شکار نشاط افزا و اقسام پارچه پیدائے باید و شیشه
زر افشان گونه گونه بر سازند اگرچه دریاها بسیار است اما گزین ترین گنگ گویند دریائے سون از
جانب جنوب می آید و چشمه ان و چلا و نربده از یک بوته نے نزدیک گده جوش بر زنند نربده
بجانب دکهن روان شده و سون و چلا بدین سمت آمده بگنگ واصل شده و سرجو از کوه شمال
آمده نزد منیر بگنگ پیوندد و گندک نیز از کوه شمال می آید و نزدیک حاجی پور داخل گنگ می شود هر که
اب ان نبو شد گلو اماسد و رفته رفته برابر نار جیل شود وان را جاغور گویند خاصه خوردان را و تا
چهل کروه ازان دریا سالگرام بزید وان سیاه سنگیست از مظاهر ایزدی و فراوان گونه باشد نام
علحده علحده بر گویند و پرستشگری کنند کرمناسا از کوه جنوب ر دیه رسیده در گذر چوسا بگنگ
اتصال یابد ان را نکوهیده شمرند و در وقت عبور ازان دریا احتیاط بکار برند تا قطره ازان آب
بر بدن نرسد پن پن از جنوبی کوه بر آمده نزدیک پتنه بگنگ در مے شود گویند که هفتاد و دو دریائے
کشتی رو تا بلده پتنه از جانب جنوب و شمال آمده بگنگ اتصال یابد و خورد رودها را شماری نیست
طول این صوبه از گدهی تا رهتاس صد و بست کروه و عرض از ترهت تا شمالی کهسار صد و ده

کروه خاور صوبه بنگاله غرب صوبه اله اباد وادده وشمال وجنوب کوه بزرگ سرکار بهار وحاجی پور
ومونگیر وچنپارن وسارن وترهت ورهتاس وغیره هشت سرکار مشتمل بر دوصد وچهل محال
وسی وهشت کرور وهفت لک وسی هزار دام داخل این صوبه است ◆

صوبه عمده بنگالا

دارالایالت این صوبه شهر ڈهاکه که جهانگیرنگر است وسعت وفسحت کمال دارد وبخوبی ولطافت
درچند کروه اباد واسباب واشیائے هفت کشور از وپیدا ومردم هر قوم از هر ملک در وساکن
نام اصلی این ملک بنگ بود چون فرمانروائے پیشین بسبب کثرت آب در همگی جائے خیابانی به
پهنائے بست درعه وبلندی ده درعه بسته اند وان راال نامند به پیوستگی ان بنگالا
زبان زد آفاق گردید دیشت ماه گرما باعتدال نزدیک وسرماپس کم ومبانه ثور شروع بارش شود تاشش
ماه ریزش گردد وزمین ها باب فروشود وان خیابان بیرون اب بماند بیشتر کشت کار شالی است
وچندین گونه شود اگر از هر یکدانه بگیرند سبوئ بزرگ برامود گردد ودر یک قطعه زمین شالی سه بار
کارند ودروند وکم ترگزند رسد وچندانکه اب افزاید بیشتر ببالد وخوشه باب در نشود چنانکه کاراگاهان
یک خوشه راشصت دست اندازه برگرفتند رسم ضبط وغله بخشی نیست اداے مالواجب بنسق
است رعایا در سالی هشت ماه محصول را پایه پایه ادا سازند ومراسم فرمان پذیری بجا ارند بیشتر خورش
برنج وماهی بود وگندم وجو وجزان گوارا نیاید ملک رسم نان خوردن نیست بادنجان وسبزی وبرنج
پخته درآب سرد نگاه دارند وان را روز دویم غذا کنند نمک بسیار عزیز باشد واز دور دست آورند
وگران فروشند وگل ومیوه فراوان وفوفل چنان شود که از خوردن ان لب ها سرخ گردد الماس
وزمرد وعقیق وابریشم از بنادر فراوان اید بنگالے لیشب درست سازند ونحتی چنان کنند که
در یکے پنجهزار روپیه بخرج رود ودیر بپاید وبرخی حصیر اینچنان باشد که از ابریشمی بهتر نرمی نماید
وبوریا بافندگان را سیتل پاتی گویند ودران ولایت آمد وشد برکشتی است خاصه هنگام
بارش ودر خشکی به سنگاسن که دره نوردی درون ان نشستن ودراز کشیدن وخوابیدن وبشایستگی
برود هد وبر فراز ان جهت تابش وبارش گزین سرپناهی برسازند وسواری فیل هم عشرت دهد
اسپ سواری کم وودران ملک مدار کار برزنان باشد ومرد وزن برهنه باشند وخوجه سرا بیشتر

ازین دیار براید و سه گونه می باشد اول صندلی اورا هر سه عضو از بیخ برند و طلسی نیز گویند دویم
بادامی قدری آلت فعلی داشته باشد سویم کافوری خصیتین اورا در هنگام خوردی بمالش نابود گردانند
یا برارند و چنان برگذارند که جز ادمی هر جاندارے که خصی شود سرکشی از دفرو نشیند وادم زادرا
بیفزاید چنانچه از زشت خوئی و بدگوئی خواجه سرایان پیداست لکهنوتی شهر بیست باستانی
نخستین دار الملک بود حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه در زمانے که دران ملک نزول
اجلال فرمودند هوائے ان را خوش فرموده به جنت اباد موسوم نمودند قلعه بس استوار دارد
شرقی ان کولابی است بزرگ اگر در بند او شکستی برود شهر اب در شود سرکار سلهت در وے کوهسار
شیر انجا مشهور و میوه سون تره نام نارنگی رنگ لیکن از و بالیده تر و بس شیرین و چوب
چینی فراوان و درخت عود افزون در انجام بارش ان درخت را بریده بر زمین اندازند بعد چند
گاه اندازه خامی و پختگی گرفته اورند و درین دیار خواجه سرایان بسیار تر سازند و در سرکار
گهوره گهاٹ ابریشم و پارچه تات بند و اسپ گوت و خواجه سرایان فراوان بود و هندی
میوه بسیار و سرکار **بگلا** بر ساحل دریائے شور است در حواشی قلعه درخت زار بیست سر آغاز
ماه هلالی تا چهار دهم دریا بموج خیز در اید و امواج بسان کوه برخیزد و نموداری شگرف و
تماشائے عجیب شود و از پانزدهم تا اخیر ماه پایه پایه بکاهد و نزدیک ان **کام روپ** است
که ان را کانور و گویند و حسن ظاهری زنان انجا بس فراوان خصوص جادوگری و طلسم سازی و سحر
و شعبده پردازی از اندازه بیش و شگرف داستانها برگذارند یعنی به نیروی جادوگری خانه برارایند
ستون و سقف ان از ادم بر سازند و ان ادمیان زنده باشند و مجال دم زدن و حرکت ندارند
و نیز بقوت سحر سازی از ادم چارپایه و پرنده بر سازند تا ادم را بسان وحش دم و گوش برارند و هر
کرا خواهند تسخیر قلوب نموده در فرمان خویش ارند و از جنبش و ارامش افلاک و گرانی و ارزانی غلات
و درازی و کوتهی عمر هر کدام اگهی دهند و زنان ابستن تمام شهور را شکم دریده فرزند بیرون ارند و برانیده
احوال مولودی برند و دران حدود شگرف درختی است چون به برند شیرین ابی ازو تراود
و تشنگان را سیراب سازد و درخت دیگر است که انبه و نیز انگور ببار اورد و دران دیار
گلی است که پس از برکندن افزون از دو ماه پژمرده نشود و رنگ و بو زایل نگردد و ازو حمایل
بر سازند پیوست ان ولایت اسام است بسیار وسیع مرزبان انجارا چون روزگار سپری گردد
خاصان او مرد و زن کشاده پیشانی زنده فرد شوند و هر که وارث نداشته باشد جمیع اموال

باو مدفون کنند و در نزدیکی ان ولایتی است که ان را مہاچین گویند از شہر خان بالغ که دار الملک
این ولایت است تا دریای شور بمسافت چہل منزل رودی بریده اند و ہر دو کنار لب سنگ
و چونه براورده سلطان سکندر رومی ازین حدود بان دیار رفت سیر تمام ان ولایت نموده براه
دریا بر امد و بموجب امر سلطان سکندر حکما و الا دانش طلسمی پنجه دست ادم بر روی دریای شور
نہاده اند که چون جہاز انطرف میرود باشاره منع می کند که بدین سمت میا در میان مشرق و جنوب
فراخ ملکی است ارخنگ نام بندر بکالو از دست فیل بسیار شود و سفید فیل ہم پیدا ی یابد
و اسپ و شتر و خر گران ارزد گاو و گاومیش اصلا نبود و جانوریست ابلق که ازین ہر دو بہره دارد
و بگوناگون براید و شیر او بخورند کیش ساکنان ان بر خلاف ہند و مسلمین است خواہر خود را بلکه توام
را بزوجیت برگیرند و تنہا از مادر حقیقی پرہیز دارند دانش کیش ریاضت اندیش را والی گویند
از تہدید او بیرون نشوند رسم الیست که در دیوان زنان سپاه حاضر شوند و مردان بکورنش بیایند
بیشتر سیاه فام و کوسه باشند و نزدیک ان ملکی است که ان را چین خوانند یک سوی ان ولایت
خشکی است کان یاقوت و الماس و طلا و نقره و مس و نفط و گوگرد و دران و ساکنان ان ولایت
را بعموم گمهه بر سر کان او ریزش رود العقصه این ولایت بغایت وسعت دارد گزین ترین دریای
گنگ است در ستایش ان کتابها نوشته اند و دیم برہم پوتر است از خطا بکوچ اید و از انجا
سرکار بار و بار اسیراب ساز د و بشور دریا در شود طول این صوبه از بندر چاٹگانو تا گڈہی چہار صد
کروه و عرض از شمالی تا پایان سرکار مدارن دو صد کروه مشرق رویه دریای شور غرب صوبه
بہار شمال و جنوب کوه کلان سرکار تانڈه و فتح اباد و جنت اباد و سلیمان اباد و بگلا و تاجپور
و پنجره و بار بک اباد و بار بہاو سنار گانو و سلہت و چاٹگانو و شریف آباد و سلیمان آباد و گہورا
گہات و مدارن و غیره بیست و ہفت سرکار مشتمل بر یک ہزار و یکصد و نه محال و چہل و شش
کرور و ہشت و نه لک دام و چہار ہزار و دو صد توپ و چہار ہزار و چہار صد کشتی داخل این
صوبه است *

صوبه عشرت سرشت اودیسه

بیست و نه قلعه پخته دارد و اب و ہوایش سازگار است ہشت ماه بارش و سه ماه زمستان و
یک ماه تابستان شود و میوه و گل فراوان باشد خاصه گل نسرین بس نازک و خوشبو و کیوره

صحرا صحرا برگ تنبول گوناگون و بیشتر کشت کار شالی و خوراک مردم برنج و ماهی و بادانجان و سبزی است شبانگاه پخته نگاهدارند و روز دیگر غذا کنند و بر برگ درخت تار بفولادی قلم نامها نویسند و خامه بشت برگیرند و کاغذ سیاهی کمتر بکار برد و خوجه سرا درین دیار نیز برسانند و بارچه گزین بهم رسد و داد و ستد بکوڑی شود ان ریزه خرمهره سفید است که از شور دریا پدید اید چهاران را گنده نامند بر سمت جنوب و ساحل دریائے شور در شہر پرسوتم پور تبخانہ جگناتھ است که راجه اندرمن احداث نموده و تاریخ بنائے ان زیاده از چهار هزار سال ظاهر می شود و پیوست ان تبخانه ایست منسوب با فتاب خراج دوازده ساله ان ملک بر ان خرچ شده بود بلندی دیوار صد و پنجاه دست و پهنائے نوزده دست است سه دروازه دارد و دوربینان دشوار پسند از دیدن ان بحیرت در شوند و در نزدیک آن ملکی است تریاراج که مردان زنان اسا تن بصندل ارایند و زیور بر بندند و زنان جز ستر عورت نپوشند و بسیاری پوشش از برگ درخت سازند و یک زن در هفته چند شوهر برگیرد و زنان ان ملک در وقت مجامعت بسان مردان بالا شوند و مردان را زیر کنند و همه کار و بار مردان را زنان سازند بمحاربه و مجادله پردازند و کشت کار کنند طول این صوبه یکصد و بست کروه و عرض صد کروه سرکار جلیسر و بهدرک و کتک و کلنگ و راجمندر و غیره پانزده سرکار مشتمل بر دو صد و سی و دو محال و چهل[1] کرور دیک لکهه و پنجهزار دام داخل این صوبه است ✦

صوبه خجسته بنیاد اورنگ آباد

از بعضی تواریخ بمطالعه در امده که در ازمنه سابقه این شهر به دهار انگری مشهور بود بعد ازان دیوگیر مشهور گشت چون سلطان محمد فخرالدین جونا والی دهلی تمام ملک دکن بضبط در آورد قلعه دیوگیر را دولت آباد نام نهاده دارالسلطنت مقرر گردانید بعد سلطان محمد ان ولایت بالکل از تصرف فرمان روایان دهلی بدر رفت بعد سه صد سال در عهد خلافت حضرت شاهجهان بادشاه قلعه دولت اباد بتسخیر در امد چون حضرت اورنگ زیب عالم گیر در ایام شاهزادگی بصوبه داری دکن تعین گردیدند در نزدیکی قلعه مذکور در مکانی که قصبه کهرکی[2] بود شهر اورنگ آباد طرح انداخت و بی شایبه تکلف شهریست در غایت وسعت و معموریست در نهایت نسمت هوایش بسان هوائے بهشت دلربا

[1] چهل کرور و چهل و یک لکهه دام۔ [2] کرکی ✦

معتدل وبکر دار ایام بهار اروے بهشت فرحت بخش جان ودل بادش چون باد بهاری طرب
انگیز وبهجت افزاویش مانند نشاء باده قوت ده وراحت پیرا هر فصلش همچو فصل گل تازگی اور
روزگار وهر صبحش سرمایه ارایش ربیع وبهار زمستانش هوائے نوروزی دارد تابستانش بهار
ربیع بروی کار اورد واز اغاز جوزا لغایت سنبله چهار ماه ریزش ابری شود واز هر قسم میوه در کمال
عذوبت پیدا ئے یا بد بعضی میوه نوعیست که در ولایت دیگر نباشد وگونه گونه گلهائے معطر اود
باغات وصحرا است که بشمار در نیاید وغلات ان قدر وافر که دایماً نرخ ارزانی دارد وانواع اقمشه پربها
وجواهر وزواهر گران قیمت واقسام نوادر سواحل وبنادر ونفایس بحر وبر ازان مصر بهم رسد وسکنه
ان خوش باش ونیکو معاش وصاحب ثروت ودول وارباب نعم وتمول وحسن دلاویز نازنینان
وجمال دلفریب مه جبینان تحریر در نگنجد طول صد وپنجاه کروه وعرض صد کروه هشت سرکار
مشتمل بر هشتاد محال وپنجاه ویک کرور وشصت ودو لک وهشتاد هزار دام داخل این
صوبه است +

صوبه برار

ملکی است میان دو کوه جنوبی آب وهوا وکشت کار نیک دارد درین ملک چودهری را
دیسکهه وقانونگو را دیس پاندی ومقدم را پتیل وپتواری را کل کرنی[1] گویند فیل صحرائے فراوان
باشد پتنار گدھ سنگین قلعه ایست بر پشته سه طرف ان را دور ود بر گرفته کهیرله حصار ایست
سنگین بر زمین درمیان ان کوهچه ایست بد ونیایش کنند در چهار کروهی چاهی است استخوان
هر جانداری که در وافتد سنگ شود نزدیک میل گده چشمه ایست در وچوب وجزان هرچه افتد
سنگ شود ودر هیراگده کان الماس است وپارچه صورت ناک نیک بافند ودر اینداور
ونرمل کان فولاد وجزان وسنگین اوندهائے دل گزین تراشند وشگفت خروس چنانکه
استخوان وخون سیه فام باشد وان مرغ را کرک نات گویند بسیار بزرگ پرستش گاه است
آنرا لشن گیا گویند واین حوضی است چشمه دار بس ژرف بدر از وپهنا یک کروه وگرد او بلند
کوه اب شور دارد مایه اگبینه وصابون وشوره از وپدید آید وفراوان محصول بر دهد ودران نواحی
میمون باشد ودرین صوبه بسیار رودهاست بهترین گنگ گوتمی که ان را گوداوری گویند
گنگ هندوستان را بهادیو نسبت مید هند واین را گوتم که عابد مشهور بود شگرف افسانهای

(۱) کرکرنی

او برگذارند و پس نیایش کنند از کوه سہیا نزدیک ترنبگ بر جوشد و از ولایت احمد نگر گذشته
به برار در آید و به تلنگانہ رود و در انطرف بدریای شور در شود چون کوکب مشتری به برج اسد آید
مردم از دور دستہا اجتماع عظیم کنند و این مجموع در اطراف ممالک مشہور است و دیگر تاپی و
تپتی است بہر دو نیز نیایش کنند دیگر پورنا از نزدیک دیولگانو ترا و دیگر سران دوازده کروه بالاتر
از چشمه تاپی بر آید و دیگر منیا نزدیک دیولگانو جوش بر زند القصه طول این صوبه از پتاله تا ہیراگده
دو صد کروه و عرض از بیدر تا ہندیه صد و ہشتاد کروه خاور رویه ہیراگده باختر مہکر آباد و
شمالی ہندیه جنوبی تلنگانه ده سرکار مشتمل بر دو صد محال و شصت کرور و ہفتاد و دو لک و ہفتاد
ہزار دام داخل این صوبه است ✦

صوبہ خاندیس

برہان پور مصر یست بزرگ دار الملک این صوبه بر ساحل دریای تپتی گوناگون مردم صناع
ہنر در آباد و در حواشی ان باغات دل کشا فراوان صندل و عود و انواع میوه گوناگون گلہای
پیدا ئے یابد و در تابستان گرد بسیار بر خیزد و در بارش گل و لای فراوان بود کشت کار بیشتری
جواری و در برخی جا شالی و برنج گزیده شود و برگ تنبول بسیار و پارچه سر یصاف والفه و بہیرون
نیک بافند و چانگ[1] دیو دہی ست نزدیک او دریای تپتی و پورنا باہم پیوندد و ان مکان را
بزرگ نیایش گاه دانند و چکر تیرتہہ خوانند و بالجمله درین صوبه رود بار فراوان گزیده ترین تاپی از میان
برار و گوند وانه بر جوشد و پورنا نیز از ہمانجا بر خیزد و دریای گرنی و تپتی نزد چوپره باہم اتصال بر گیرد
وان مکان را بزرگ دانسته مردم اند و دور دستہا به نیایشگری آیند این ولایت بنام غریب خان مرزبان
خاندیس مقرر کرده بودند در عہد خلافت حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه چون قلعه آسیر
به شمشیر ہمت شیخ ابو الفضل علامی تسخیر در آمد و ان ولایت بشاہزاده دانیال خلف دویم حضرت
بادشاه مرحمت گشت بر وفق حکم معلی بد اندیس موسوم گردید اکثر زمین داران این صوبه کولی
و بہیل و گوند طول از بورگانو که ہندیه پیوسته است تا تلنگ که متصل بولایت احمد آباد است
ہفتاد و پنج کروه و عرض از جامود پیوست به برار تا پال که بمالوه اتصال دارد پنجاه کروه خاور
رو به برار و باختر و شمالی مالوه جنوبی جالنه و پنج سرکار مشتمل بر یکصد و دوازده محال و چہل و چہار

---

(۱) چانگ دیو ✦

کرور وسی وشش لک ونوزده[1] هزار دام داخل این صوبه است ✤

صوبه مالوه

اوجین شهریست بزرگ باستانی تختگاه راجه بکرماجیت که تا حال در هندوستان سنه او میتولیسند دران مصر بود و وسعت که دران وقت بوده بسیار از بسیار نوشته اند دریائے شیوپرها پایان اوجین رود وگزین پرستشگاه برشمرند وشگفت انکه گاه گاه موجه شیر برزند ومردم اوندها از وپرا موده اورند وبکار برند وبقدرت الٰهی بارها چنین بظهور امده چندیری از بزرگ شهرهائے باستانی است قلعه سنگین وسیصد وهشتاد وچهار بازار وسیصد وشصت فراخ سرا و. دوازده هزار مسجد دارد وگوناگون مردم درو اباد تومن قصبه الیست بر ساحل دریائے توا ازبده چشمه ابی در و نمودار گردد وتنجانه الیست بزرگ اگر در دنقاره نوازند اواز بیرون نشود و هیچ کس نشنود مندو شهریست سترگ دور قلعه او دوازده کروه ومناره هشت منظری درمیان در زمان سابق چندگاه دارالحکومت بود عمارات عالیه یادگار پیشینان ومزارات سلاطین خلج در وست شگفت انکه گنبد مزار سلطان محمود پور سلطان هوشنگ در تابستان اب تراوش نماید ومردم بدو گروند و گویند که دران دیار سنگی پدید آمد که هرچه از فلزات بدو رسد زر گردد وان را بزبان هند پارس گویند دهار قصبه الیست در زمان پیشین تختگاه راجه بهوج و دیگر فرمان روایان والاشکوه بود القصه درین صوبه آب وهوا معتدل است در زمستان بجامه پخته دار و تابستان باب شوره احتیاج کم شود و چهار ماه بارش تختی بسردی گراید وشبها بالاپوش ارزو افتد زمین این صوبه بنسبت بمرزهائے دیگر تختی بلند وهمه کشت پذیر دهرد وفصل گزین شود گندم وخشخاص ونیشکر وانبه وخربزه وانگور بهتر شود ودر بعضی جا خصوص در حاصل پور تاک در سالی دو مرتبه بردهد وبرگ تنبول عجایب باشد ودر اکثر بیابان فیل فراوان که ومه فرزندان خود را تا سه سالگی افیون بخورش دهند وجمیع مردم دکشادرز وبقال واهل حرفه وصناع وغیر ذلک بیدست افراز جنگ نباشند وگزین دریائے این صوبه نربده وسپرا وکالی وسنده وچتیم وگودی وشیوپرها است ودر هر دو سه کروه رودے بس صاف وسبک وبرکناره هریک بیدها خودرسته و گلهائے رنگین وخوشبو وسنبل ودر صحرا گولا بهاودرخت زارها وسبزهائے فراوان طول این

---

[1] چهار کرور وسی وشش لک ونوزده هزار دام ✤

صوبه از پایان گذه تا باسواره دوصد وچهل کروه وعرض از چندیری تاندربار دوصد وسی کروه شرقی باندهو غربی گجرات واجمیر شمالی نرور جنوبی بگلانه سرکار اوجین درایسین وچندیری وسارنگپور وبیجاگذه ومندو وگاگرون وکوتری وهندیه وغیره دوازده سرکار مشتمل برسیصد ونه محال وسی وشش کرور ونود لک وهفتاد هزار دام داخل این صوبه است +

صوبه دار الخیر اجمیر

اجمیر شهریست قدیم ومصریست باستانی پیوست ان قلعه بهتلی یادگاریست از راجه بهتل فراز کوهچه بسیار دشوار گذار وپیوست شهر کولابی است اناساگر سه کروه مدور وبس ژرف بسیاری جانوران ابی هنگ وغیر ذلک درو وعمارات بادشاهی برکنار آن ومزار پرانوار خواجه معین الدین چشتی علیه الرحمة درون شهر بردامن کوه برساحل کولاب جهالره واقع است این خواجه پور غیاث الدین حسن از زبده سادات حسینی است درسال پانصد وسی وهفت هجری در قصبه سنجر از دار سجستان سعادت ولادت یافته ودر پانزده سالگی پدر بزرگوار ایشان انجهانی شد ابراهیم قندوری راکه از نزدیکان درگاه الهی بود بر او نظر افتاد جذبه الهی درگرفت در جست وجوی رهنموی گردیده در هرون تابع نیشاپور بصحبت خواجه عثمان چشتی رسیده بریاضت اشتغال ورزید ودر بست سالگی از شیخ عبد القادر گیلانی یعنی حضرت میران محی الدین قدس الله سره فیض اندوخت ودر سنه پانصد وهشتاد وهشت هجری که سلطان شهاب الدین غوری فتح هندوستان کرده در دهلی آمده بقصد عزلت در اجمیر رسید واز دم گیری ایشان گروه گروه[1] مردم بهره برگرفتند روز شنبه ششم ماه رجب سنه ششصد وسی هجری بملک تقدس خرامش نمودند مزار مقدس زیارت گاه خلایق است سه کروه اجمیر پهکر نام کولاب است بس بزرگ اندازه ژرفای ان را هیچکس نشان ندهد پرستش گاه متقدمین است وبموجب کتب هندان رامرشد جمیع معبد تصور کنند واعتقاد ان دارند که اگر شخصی غسل و طواف تمامی امکنه شریفه روی زمین کرده باشد تا انکه درین کولاب غسل نسازد مثمر ثواب نیست چیتور قلعه ایست مشهور از اعمال این صوبه کان جسد در گوگنده توابع ان ومعدن مس در مین پور عمله ماندل واقع است وان قلعه در تصرف رانا بود حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاه

---

[1] گروه گروه +

خود بتسخیر ان متوجه شده بود بمحاربات و مجادلات بسیار فتح نموده چنانچه این داستان مشهور است
درزمان پیشین سردار انجا را اول گفتند ے اکنون از دیر باز رانا گویند و خود را از قوم گهلوت
از نژاد نوشیروان عادل گویا نند چون نیاگ ایشان در موضع سیود انگاه ساخت از انجهت
الحال سیسودها[1] مشهور شدند و برهمنی تیمارداری ایشان کرده بود درینصورت برهمن نیز گویند
و مقرر است که رانا را در وقت جلوس بر مسند ریاست قشقه از خون ادم دهند در سانبهر
نمک بس گزیده شود نزدیک شهر غدیر است بزرگ چهار کروه طول دیگ کرده عرض اب
این بغایت شور و درون غدیر بسیاری قطعات زمین بسان شالی مایه است زمین را از کلند
کنده نرم کرده از آب ان غدیر مملو سازند بعد پانزده شانزده روز که زمین اب را جذب
میکند تمام قطعه زمین نمک امود می شود ان را از کلندها کنده بر کنار انداخته آب می پاشند
خاک از و جدا می شود نمک صاف بر می آید نیلگون و سرخ و سفید می شود و چندین لک روپیه
را هر سال بفروخت می رود و محصول ان بسرکار بادشاهی بضبط در می آید درین صوبه اکثر بوم
ریگستان و اب دور مے براید مدار کشت کار بر ریزش ابر است جوارے و باجره و موٹهه
فراوان هفتم هشتم حصه غله بدیوان مید هند نقدی رواج کم است و مزروعات ربیع
قلیل زمستان نزدیک باعتدال و تابستان بسیار گرم اکثر جا کوه جنوبی و جاهائے دشوار گذار
و مساکن قوم کچهواهه و راتهور و دیگر راجپوتان و سرکشی الجماعة اکثر از ریگستان است که چند
در چند فرسخ اب ندارد و عساکر بادشاهی بسبب بے آبی یک بارگی نتواند در اماکن اهنا رسید
طول این صوبه از انبیر تا بیکانیر و جیسلمیر صد و شصت و هشت کروه و عرض از نهایت سرکار
اجمیر تا بانسواره صد و پنجاه کروه مشرق رویه مستقر الخلافه اکبرآباد و غرب رویه دیپالپور
تابع ملتان شمالی قصبات شاهجهان آباد جنوبی گجرات احمدآباد و سرکار اجمیر و چتور و رنتهنبور
و جوده پور و ناگور و سروهی و بیکانیر هفت سرکار مشتمل بر یکصد و بست و سه محال و پنجاه و پنج
کرور و سه لک[2] و شصت هزار دام داخل این صوبه است +

صوبه دار البرکات[3] گجرات

از تواریخ ولایت گجرات خصوص از تاریخ سلطان بهادرشاه والی انولایت چنان بمطالعه

---

(۱) سیسودیا - (۲) پنجاه کرور و سه لک و شصت هزار دام - (۳) نزهت آباد +

درامده که درزمان باستان تختگاه شهرپتن وچندین چانپانیر بود چون سلطان احمد بن سلطان محمد
بن سلطان مظفرشاه درسنه هشتصد و دوازده هجری سریرارائے فرمانروائے گشت برکنار
دریائے سابرمتی قلعه متین وعمارات نوائین وشهری بوسعت طرح انداخت وباحمدابادموسوم
گردانیده دارالسلطنت مقرر ساخت وچون او مدت سی و دو سال وششماه فرمان روائے
کرد درایام حکومت خویش باباد ی ومعموری ان کوشید از ینجهت شهرے عظیم گردید وبیرون
ان سیصد وشصت معموره برنمط خاص که هریک راپوره گویند اباد گشت ونا گزیر[1] شهرها در
هریکے پیدا هزار مسجد وخانقاه ومینار باکتابهلے شگرف دردست ود رپوره رسول اباد مزار
شاه عالم بخاریست که بولایت شهرت داشتند وطوایف انام ازمریدان ومعتقدان
انجا لبست القصه درین مصرسقف خانها بیشتر کهپریل و دیوار از خشت وچونه وبرخی ازعاقبت
بینی سنگین بنیاد وپهنا در و دیوار کاواک برسازند ونهانی راه میگذارند که در وقت ضرور ازان
راه بدر رفته نجات خود نمایند وبعضی ارباب متول ته خانه درست ساخته تمام عمارت خانه
را از چونه وگچ آنچنان تعبیه کنند که آب باران پاک وصاف در ته خانه که بان حوض میسازند
میرسد وان رابزبان آن ملک تانکه گویند وتمام سال ان آب میخورند نقاشان وخاتم بندان و
دیگرهنرپیشگان بیمر صدف راچنان کاربندند که خط خوش نمودار گردد وقلمدان وصندوقچه
وجزان برسازند وزرتاری پارچه از چیره وفوطه وجامه وار ومخمل وزربفت وتات بند وخارا
گزیده بافند وگوناگون قماشش روم وفرنگ وایران راتقلید نمایند خصوص قطنی نیکو بافند و
بدور دستها بارمغانی برند وشمشیر وجمدهر وکهپوه وتیر وکمان شالیسته سازند خرید وفروخت
جواهر وزواهر بسیار شود ونقره از ولایت روم وعراق آورند درخوش هوائے ویافت گزیده
کالائے بے همتاست سه کروهے احمد آباد بتوه[2] قصبه ایست دل کشا خوابگاه اکثر اولیائے
خصوص مزار قطب عالم پدر شاه عالم بخاریست پارچه باندازه دست بران افتاده بعضی چوب
وبرخے سنگ وبخی اهن تصور کنند وشگرف داستانی برگذارند پتن شهریست باستانی در
سوالف ایام تختگاه سلاطین انولایت بود و دوقلعه متین دارد یکے سنگین و دیگرے خشتی دران سرزمین
گاو گزیده پیدا ئے یابد چانپانیر گزین دژیست برکوهچه نیمگروه بلند چند دروازه دار دیک جا
قریب شصت گز بریده تخته بند گردانیده اند و هنگام کار بردارند چندگاه تختگاه بود ومومیائی ازنامور

(۱) پاکیزه تر (۲) بتوده۔

بنادر است و چند بندر دیگر از توابع او و دریائے تپتی نزد او بگذرد و ہفت کروہے بدریائے شور
درشود گوناگونہ میوہ خاصہ اناناس فراوان و گلہائے رنگارنگ و افر و تیل خوشبوئے ہرگونہ گزین پذیر
آید قومی زر دشتے کیش از فارس آمدہ بنگاہ ساختہ ہنگامہ آتش پرستی بائین خویش گرم دارند
میان سورت و بندر بار کوہستانست اباوان را بگلانہ گویند ولایت معمورہ خوش آب و ہوا است
انواع میوہ خاصہ شفتالو و سیب و انگور و اناناس و انار و ترنج و انبہ خوب شود و ہفت قلعہ
نامور دارد از انجملہ سالیر و مولیر مشہور و زمیندار از قوم کچھواہا راتہور است بہر وچ قلعہ گزین دارد
و دریائے نربدا از پایان گذشتہ بدریائے شور پیوندد و از بنادر مشہور است و چند بندر دیگر
باو متعلق گوناگون پارچہ بافند خصوص الچہ مشہور و بازرگانان باطراف گیتی برند سرکار سورتہ ملک.
جداگانہ بود مرزبان انجا پنجاہ ہزار سوار و یک لک پیادہ داشت بفرمان روائے احمداباد نیایش
بجی کرد خانخانان اکبرشاہی انملک را بواقعی در ضبط درآورد از بندر گوگہہ تا بندر از امرا صد و بست
و پنج کروہ طول و از سر دہار تا بندر دیو ہفتاد و دو کروہ عرض دارد ہوائے او سازگار و
میوہ و گل بسیار از بسیار و انگور و خربوزہ نیز میشود و این ولایت نہ تخت است و ہرجا
الوسی جداگانہ از افزونی درخت زار و در ہم پیچیدگی کوہستان طریقہ گردن کشی دارند جونہ گڈہ
سنگین و زیست در نہایت متانت و حصانت سلطان محمود والی گجرات بعد محاربہ فراوان
ان را بزور گرفت و نزدیک ان قلعہ دیگر احداث کرد گرنال قلعہ بالائے کوہ فراوان چشمہ دارد
و بزرگ معبد بیست نیز در نزدیکی ان رود بہادر با دریائے شور پیوندد و ماہی چنان نازک شود
کہ اگر زمانے در تاب افتاب نہند بگدازد و دران نواحی شتر و اسپ گزیدہ شود سومنات
پرستشگاہ قدیم و در اکناف شہرتی تام دارد و سہ کروہی ان دریائے شور است پنج بندر باو متعلق
و چشمہ سرستی از نزد او برآید و انمکان را از بزرگ ترین اماکن شمارند مشہور است کہ پیش ازین کہ
قریب پنجہزار سال میگذرد و پنجاہ و شش کرور ادم از قوم جادوان در میان دو دریا کہ سرستی
دہرن باشد خندا خند بادیزہ در افتادہ فرو شدند و در نیم کروہے سومنات سبہالکا مکانی
است بزرگ سری کشن را از دست صیادی تیر بر پا رسیدہ و بر کنارہ دریائے سرستی زیر
درخت پیپل انجہانی شدند ان را پیپل نیز گویند و بزرگ معبد دانند در قصبہ مول معبد بیست
منسوب بمہادیو ہر سال پیش از برسات در روز معین جانوری کہ بزبان ہند سنگہہ[1] گویند

---

[1] کہہ یا پنکہہ؟

پدید آید اندکی خورد از کبوتر و بوئے گنده و برنگ سفید و سیاه بر فراز معبد نشیند و عشرت کند
و بغلط و نقد زندگانی بسپرد وان روز مردم شهر فراهم آمده گوناگون خوشبوئے بسوزند و از
مقدار سپیدی و سیاهی او اندازه بارش گیرند از سیاهی باریدگی و از سفیدی خشکی تفول کنند
پیوست ان **دوارکا** که ان را جگت نیز گویند معبدیست مشهور چون سری کشن از متهرا برامده
دران مکان رفته توطن گزیده بود ازینجهت بزرگ نیایش گاه دانند نزدیک ان قصبه **کاٹهی** است
مسکن قوم اهیر از کیش هنود خارج اند پخته همه کس بخورند و حسن فراوان دارند چون حاکم نو در انجا
میرسد پیمان بر میگیرد که از ناپارسائی زنان مواخذه نکند ان زنان اختیار آبادی میکنند و الا
قصد برامدن دارند و ترک وطن میسازند متصل ان زمینی است بدرازی نود کروه پیشتر از موسم
باران دریائے شور بجوش شد وان زمین را فرو گیرد چون بارش فرو نشیند رفتگی نهد ان زمین خشک
گردد و نمک فراوان شود و کچه ولایتی است جداگانه عرض و طول ان دو صد و پنجاه کروه مغرب
رویه سند است و بیشتر ریگستان شتر و بز بسیار شود اسپ تازی نژاد ان ولایت مشهور
است گویند بازرگانی براه دریائے اسپان عربی می اورد ناگهان جهاز بر شکست و صد اسپ
او بر تخته بکناره برامده درین ولایت رسیده تا حال نسل ان اسپان دران حدود است
القصه درین صوبه هوا معتدل بیشتر ریگستان است و کشت کار جواری باجره و مدار خورش
بران مزروعات ربیع کمتر شود گندم و دیگر غلات از مالوا و اجمیر و برنج از دکن اورند پیرامون
مزروعات و باغات ز قوم بر نشانند و حصاری حصین بر دی کار اید درین صورت این دیار
دشوار گذار است و از انبهی درخت بشکار عشرت نتوان کرد از افزونی درخت انبه
وغیره یک بستان توان شمرد و از پتن تا برود ده صد کروه انبه زار است و شیرین بر دهد و
برخی از خامی شیرینی اورد و انجیر گزیده شود و خربوزه در زمستان و تابستان بهم رسد انگور و
گل بسیار در صحرا یوز فراوان که هر سال در دام اورند و بصید افگنی اموزند گاوان دیار در خوش
منشی و تنومندی و نیکو رفتاری و تیزروی مشهور است جفتی پانصد روپیه و افزون ارزد و همه
روز پنجاه کروه در نوردد دو گزین رودهائے ان ولایت سابرمتی و باترک و مهندری و نربده و
تپتی و سرستی و هرن است و دو چشمه الیست که ان را جمنا و گنگا گویند طول این صوبه از برهانپور
تا دوارکا سیصد و دو کروه عرض از جالور تا بندر دمن دو صد و شصت کروه مشرق رویه
خاندیس و غرب رویه دوارکا که بر ساحل دریائے شور است و جنوبی کوه بهر جا پیوستگی دارد

شمالی جالور وایدر جنوبی بندر دمن وکھنبایت سرکار احمداباد وپتن وناودوت و بھروچ
وبروده وچانپانیر وگودھره وسورتھه واسلام نگر عرف مارنه سرکار مشتمل یک صد وهشتاد
وهشت محال سیزده بندر وپنجاه وهشت کرور وسی وهفت لک ونود هزار دام داخل این
صوبه است +

صوبه تهتهه

درین ولایت در پاستان زمان برهمن اباد نام شهری بزرگ تختگاه بود قلعه ان هزار وچهار
صد برج داشت هر یک بفاصله یک طناب بعد ان ادپور پایۓ تحت گردید از برج
وباره ان فراوان نشان دهند پس ازان دیول اکنون تهتهه ودیبل دارالحکومت است
شهری بزرگ جامع جمیع اشیا خاصه مروارید واجناس بنادر فراوان ودرین ولایت سوم بخش
از کشاورزنه بر گیرند وکان نمک واهن فراوان محصول دهد ودرشش کروهے کان سنگ زرد است
بقدر بایست دراز وکوتاه بریده بکار عمارت برند اکثر مدار بر کشتی است وبسیار کونه باشد از
خورد وبزرگ چهل هزار خواهد بود شکار گورخر ونیز خرگوش وکوته پاچه وخوک وماهی فراوان مدار
خورش بر برنج وجغرات وماهی است وماهی را قاق ساخته وکشتیها را برآموده به بنادر واطراف
برده سود برگیرند وازو روغن بر کشند وبکار کشتیها آید وقسمی از ماهی است که ان را پلّه گویند خوش
مزگی ولذت بخشی کم همتا از دریاۓ شور درسند آید وان را بدام اورند غیر ازین دیار جاۓ
دیگر ان ماهی نشان ندهند وجغرات گزیده شود تا پهار ماه مزه ان برنگردد وگل فراوان ومیوه
گوناگون خاصه انبه خوب شود در صحرا خربوزه خودرو بهم رسد جگرخواره این دیار مشهور ترئی الاکناف
است بنظر وافسون جگر مردم خصوص جگر طفلان بر باید تخصیص در وقت طعام خوردن
بر همه کس نظر او زیاده دخل دارد وبعضی گویند که او راگاه گاه حالتی رو دهد هر کس که نظر
اندازد بیخود گردد در این حال جگرش بر باید وبهم پشتکان بخش کرده بخورد وپیمانه زندگی
ان بیخود لبریز گردد وجگر خواره هر کرا بخواهد مانند خود سازد وپاره ازان بخورش در دهد و
افسون بر اموزد وبر گفتار که جانداری درنده صحرائی است سوار شود وبقوت افسون او را
رام گرداند واز دور دستها خبر اورد وچون گرفتار آید دانندگان ساق پاۓ او شگافته

---

(۱) سرد سے +

دانه بسان انار دانه برارند و بخوردن آفت رسیده دهند بقدرت الهی بهی[1] یابد و این جگر خوارگان نوعی
جادو و افسون میدانند که اگر سنگ اسیا بگلو بسته در دریا انداخته شوند فرو نمیشود و در آتش نمی سوزند
اما دانایان کار چون میدانند که یکی از انها را ازین روش باز دارند بر هر دو شقیقه او داغ می
نهند و چشم ان را بهنگ انباشته در خانه تا چهل روز او بخته دارند و طعام بی نمک بخورش
دهند و برخی افسون خوانند ازین عمل از جگر خواره افسون خود فراموش می شود و از روش خویش
باز می آید و جگر خواره اکثری از زنان می باشند و بعضی مرد و اسیب این خدا ناترسان
به چشم خود دیدم که جگر طفلان نونهال باغ زندگی را بر باد دهند اگرچه این خدا فراموشان در هر بلاد می
باشند و اما در بلاد تهته بیشتر باشند هفتاد کروهی تهته **هنگلاج** مکانی است منسوب
درگا میان شمال و غرب نزدیک دریای شور از دشواری راه بیابان و نایابی آب و رهزنی قوم
بهیل رسیدن هر کس دران مکان دشوار است مگر بعضی از فقیر خاصه شناسی سراپا برهنه
اختیار گرسنگی و تشنگی نموده در انجا رسیده پرستش گری نمایند و در آمد و شد که زیاده از پانزده روز
می کشند تصدیعه بسیار می یابند[2] سرکار **سیوستان** تابع این صوبه است بر کنار دریای سند
و درین حدود کولابی است بزرگ دو روزه راه درازوان را منچور خوانند و بر فراز اب زمینها
ساخته برخی از ماهی گیران سکونت دارند و زندگی خود به بیشتر ماهی گیری بسر برند چنانچه در ولایت
کشمیر نیز بهر روی اب دل زمین میسازند و درین صوبه از حدود ملتان و اوچ تا تهته و کچ مکران
شمال رویه کوههای خارا بلند و مساکن اقوام بلوچ و بعضی افغان و جانب جنوب از اوچ
تا گجرات کوههای ریگ و مواطن گروه بهتی که بنگاه رئیس انها جیسلمیر است و از دیگر اقوام جهوت
و از بهکر تا نصیر پور و امرکوت مردم سیسوده[3] و جاریجه و دیگران توطن دارند و بزرگ ترین
دریای سند است بازرگانان از ملتان و بهکر اموال و اثقال براه دریا بر کشتیها به تهته می برند
بلکه مسافران و متردوان بل عساکر گران بدان راه دریا بجانب تهته میروند کم وقتی خواهد بود که
براه خشکی لشکرهای گران ره نورد انطرف شوند اما از دشواری جنگل و نایابی آب تصدیعه
می کشند طول این صوبه از بهکر تا کچ مکران دو صد و پنجاه کروه و عرض از قصبه بدین تا بندر لاهری
صد کروه شرق رویه گجرات احمد اباد غرب رو کچ مکران شمال بهکر جنوب دریای شور سرکار
تهته و سیوستان و نصیر پور و امرکوت چهار سرکار مشتمل بر پنجاه و هفت محال و پنج بندر و بندر

---

[1] اشتغاد [2] می نمایند [3] سوده

وچہل و نہ لک وہفتاد ہزار دام داخل این صوبہ است +

صوبہ دار الامان ملتان

صوبہ دار الامان ملتان از شہرہائے پاکستان است و قلعہ خشتین دارد وہر گونہ مردم درو آباد
دگوناگون اشیائے ہر دیار بہ بیع و شرا میرو واسپ تازی نژاد براہ قندہار از عراق سوداگران
مے ارند و دران شہر بفروخت می رود وہوائے زمستان باعتدال نزدیک تابستان گرما
افراط دارد و بارش کم و اہل ان زبان لاہور و سندہ امیختہ دارند قالی و شطرنجی گلزار وچھینت
بہ تقلید بندر نیکو سازند و درون قلعہ خوابگاہ شیخ بہاء الدین ذکریا المشہور بمخدوم العالم واقع است
و بر مزار مظہر انوار گنبد بلند از خشت وچونہ برافراختہ اند این شیخ پور شیخ وجیہ الدین محمد
بن شیخ کمال الدین علی شاہ قریشی در سال پانصد ونشصت وپنج ہجری در کوٹ کرور سعادت ولادت
یافت در خورد سالی ایشان پدر بزرگوار رحلت نمود شیخ بدانش اندوزی اشتغال ورزیدہ
علوم رسمی تحصیل کردہ اختیار سفر نمود وبعد سیر ایران وتوران در بغداد رسیدہ بشیخ شہاب الدین
سہروردی ارادت اوردہ وپایہ خلافت یافت شیخ عراقی ومیر حسینی ازو فیض برگرفتند وازبغداد
در ملتان رسیدہ اقامت ورزیدہ بسیاری از معتقدان ارادت اوردند فیض یاب شدند باشیخ
فرید الدین گنجشکر فراوان دوستی داشت ومدتی باہم بودند ہفتم ماہ صفر سال ششصد وشصت
ہجری نورانی پیری نامہ سربمہر اوردہ بدست شیخ صدر الدین خلف ایشان بدرون فرستاد
حضرت شیخ ان نامہ را برخواند وجان بحق تسلیم نمود و از چہار کنج خانہ اواز بلند شد کہ دوست
بادوست پیوست بساد بستان شگرف حیرت افزا ازان حضرت بر زبان صغار وکبار است
ثان دیار شیخ صدر الدین عارف پور شیخ بہاؤ الدین ذکریا در سنہ ہفتصد ونہ ہجری رحلت نمود
شیخ رکن الدین پور شیخ صدر الدین عارف وشیخ یوسف کرویزی وشیخ موسیٰ گیلانی وشمس الدین
تبریزی وبسیاری از اولیائے دران شہر سعادت بہر اسودہ اند ومزار مظہر انوار ہر یک زیارت
گاہ خلایق است چہار کروہے ملتان جنوب رویہ سید زین العابدین پدر سلطان سرور است
در ایام تابستان مردم از اطراف برائے زیارت امدہ مجمع عظیم کنند وچہل کروہے ملتان
غرب رویہ دامن کوہ بلوچستان الطرف دریائے سندہ خوابگاہ سلطان سرور است
این سید زادہ در اغاز برنائے بریاضات شاقہ وعبادات مالا یطاق بر نفس امارہ زیان کارہ

غالب آمده و به برکات ان مرات ضمیر اخلا یافت و بانوار شمع عرفان شبستان باطن روشنی گرفت باتفاقی که روداد بقوم جست کھوکھر آویزش گردید سلطان سرور و میان دھودا برادرش درجه شهادت یافتند بی بی بائی زوجه انحضرت تاب جدائی نیاورده رخت هستی بربست و میان ناتا خلف ایشان که خورد سال و یتیم ماند نیز آنجهانی شد و در دامن کوه مدفون شدند و بمزار شهید شهرت گرفت از اتفاقات حسنه تاجرے از قندهار بسمت[1] ملتان می آمد چون نزدیک مزار مسطور منزل کرد ناگهان پائے شترش بشکست تاجر از برداشت باران شتر عاجز آمده بمزار شهید نذر بست بارادت الٰهی همان وقت پائے شتر درست شد و تاجر اعتقاد آورده نذر بایفار سانیده محمل بر شتر بسته راهی گشت و این مقوله نادر در اطراف مشهور گردید و ازان زمان ان مزار بزرگوار زیارت گاه خلایق گشت و علاوه ان سه کس یکے نابینا و دویم مبروص و سویمی نامرد مجاورت مزار اختیار کرده استدعا دفع علل خود نمودند بقدرت ایزدی نامرد رجولیت و مبروص تندرستی و نابینا بینائے یافت و موجب مزید اعتقاد طوایف انام گردید و این سانحه غریبه شهرت پذیرفت چون نابینائے مذکور را کاه و کلنگ در بادی النظر بنظر در آمده ان سه کس بدین نام مشهور شدند و اولاد اینها را که مجاورت مزار دارند تا حال کاه و کلنگ نامند القصه عالم عالم طبقات خلایق از اطراف ممالک و اکناف گیتی بطواف ان مزار پر انوار رسیده نذرات میگذرانند و استدعائے حصول مرادات میکنند و بحکمت ایزد جان بخش مرام[2] خلایق حاصل میشود علی الخصوص در برامد ایام زمستان از هر طرف مردم بسیار می آیند از شهر ملتان تا مزار که فاصله زیاده از چهل کروه واقع است تمام راه آدم معدودی شود و هجوم خلایق دران راه انقدر میشود که بتحریر راست نیاید در قصبه اوچ خوابگاه شیخ جلال پور سید محمود بن سید جلال بخاری مشهور بمخدوم جهانیان است شب برات هفتصد و هفت هجری بعرصه وجود آمد مرید و خلیفه پدر بزرگوار خود است از شیخ رکن الدین ابوالفتح سهروردی نیز خلافت یافت و در دهلی شیخ نصیر الدین چراغ دهلی را دیده فراوان فیض اندوخت چهارشنبه عید قربان هفتصد و هشتاد و پنج اخشیجی پیکر برانداخت درویشان ملنگ و دو دائے سراپا برهنه از مریدان ان جناب در هر جانب هستند و ذکر جلی مینمایند و در شهر پتن عرف اجودهن سرکار دیپالپور خاور رویه ملتان خوابگاه شیخ فرید الدین گنجشکر پور جلال الدین سلیمان از نژاد فرخ شاه کابلی است

---

[1] بدین سمت مے آید [2] مرام بخش مراد

زادبوم ایشان قصبہ کھوتوال نزدیک ملتان واقع است در سر آغاز برنائی بدانش اموزی رسمی سرگرم بود و در ملتان اتفاق خواجہ قطب الدین محمد بختیار را دریافتہ فراوان فیض اندوخت ہمپلوئے ایشان در دہلی آمدہ بارادت کامیاب گشت و بعضی گویند کہ بدستوری خواجہ از ملتان بقندہار و سیستان رفت و بتحصیل علوم پرداخت بعدان بملازمت خواجہ در دہلی رسیدہ سخت ریاضتہا و آویزش بانفس امارہ نمودہ فیروزمند گشت و برخصت خواجہ در قصبہ ہانسی آمدہ اقامت ورزیدہ خواجہ قطب الدین در وقت رحلت فرمود کہ خرقہ و عصا و غیرہ انچہ از پیر رسیدہ بشیخ فرید الدین سپارند شیخ از اصغائے این معنی از ہانسی بدہلی امدہ امانت برگرفتہ مراجعت نمودہ درین طرح اقامت انداخت و فراوان کسان از فیض بخشی ایشان کامیاب شدند چون از برکات نظر کیمیا اثر ایشان تودہائے خاک شکر گردید گنج شکر مشہور شدند روز شنبہ پنجم محرم سال ششصد و شصت و ہفت ہجری ازین جہان ناپایدار را پدرود نمود القصہ سرکار دیپالپور تابع این صوبہ است قوم وتو و دوگر و گوجر و غیر ذالک دران سرزمین سکونت دارند و بتمرد و تفتن مشہور چون در ایام بارش دریائے بیاہ و ستلج در محال این سرکار رسیدہ بر سطح زمین چند فرسخ در چند فرسخ پہن و عریض میگردد اکثر اطراف ان نواحی زیر اب می آید و ہر سال طوفان نوح دران نواح بظہور میرسد و بعد بدر رفتن اب از بس رطوبت و سیرابی در تمام ان سرزمین جنگل انبوہ سر برمی ارد حتی کہ پیادہ بدشواری قطع راہ میکند تا بسوار چہ رسد بدین جہت ان دیار را لکھی جنگل میگویند و مفسدان مسطورہ بتقویت دریا کہ در اماکن و مساکن انہا چند لخت شدہ جاریست و بپناہ جنگل دشوار گذار کہ فرسخہا طول و عرض دارد مصدر مفسدی و قطاع الطریقی و دزدی میشوند و دست امرائے بادشاہی بتادیب و تخریب انہا نمی رسد و درین دیار زمستان باعتدال و تابستان بافراط شود و در خریف زراعت جواری و در ربیع گندم پیدائے یابد غرب رویہ ملتان در پنج کروہے ان روی اب چناب ولایت بلوچان است درین الوس دو رئیس ہستند یکے ذودائے کہ یکجا سی ہزار سوار و پنجاہ ہزار پیادہ باخود دارد و دیگرے ہوت کہ بست ہزار سوار و سی ہزار پیادہ را سردار است و ہر دو بایکدیگر تخالف و تنازع دارند و بر سر حدود آویزش کنند و از قبول اطاعت بادشاہی و اداے پیشکش مقرری خود را و ولایت را در امان میدارند و وکلائی ہر دو کس در دار الحکومت ملتان حاضر بودہ بتقدیم احکام بادشاہی و اقدام اوامر صاحب صوبہ قیام دارند ولایت بلوچ از وفور آبادی و تکثیر مزروعات ہر دو فصل فراوانی حاصلات

وامنیت از دزد و رہزن مشہور است گویند که ولایت ملتان در عہد خلافت سلطان علاءالدین ثانی والی دہلی از تصرف او بدر رفته بقوم لنگاه تعلق یافته بود سلطان حسین لنگاه فرمان روائے ملتان در زمان حکومت خود از کرور کوت تا مانکوت در جاگیر ملک سہراب بے غیره بلوچان که از کچ مکران نزد او رسیده بودند مقرر ساخته بود اما در عہد خلافت جلال الدین محمد اکبر بادشاه راجه تودرمل دیوان اعلیٰ ان ولایت را بر بلوچان مسلم داشته درمیان خراسان وہندوستان برک محکم مقرر ساخت و در حدود دہرو دکشور سد باستحکام انداخت جنوب رویه ملتان بہکر قلعه الیست متین وحصنی است حصین در باستانی نامہائے منصوره می نویسند دیگا سنده با پنج رود پنجاب یکجائے گزیده در حواشی ان قلعه میرسد و دو لخت شده دو حصه جانب جنوب و یک حصه طرف شمال قلعه مسطور میگذرد حصانت و متانت ان فی الاکناف مشہور است لشکرها را یکبارگی برو دست یافتن دشوار دران دیار تابستان با قراط و باران کم شود میوه گزین باشد میان سیوی و بہکر دشتی است فراخ ہنگام تابستان سه ماه سموم دارد چون دریائے سند در چند سال از جنوب بشمال گراید و ابادی دیہات خراب سازد ازینجہت خانه از چوب و خس ساخته بسر برند و رواج عمارت پخته و خام کم است طول این صوبه از فیروزپور تا سیوستان چہارصد کروه و عرض از خط پور تا جیسلمیر صد و بست و پنج کروه و درازی از صدگہره تا کچ مکران ششصد و شصت کروه خاور رویه پیوسته بسرکار سہرند غرب رویه کچ مکران شمالی شورکوت جنوبی صوبه اجمیر سرکار ملتان و دیپالپور و بہکر به سرکار مشتمل بر نود و شش محال بست و چہار کرور و چہل و شش لک و پنجاه و پنجہزار دام داخل این صوبه است *

صوبه دارالسلطنت لاہور

لاہور مصریست متقدمین برکنار دریائے راوی آبادی انرا به لوخلف راجه رام چند نسبت میدہند در بعضی تواریخ لہور ولہاور نیز مینویسند چون از گردش چرخ دوار بعد امتداد ادوار در ارکان آبادی ان انہدام رو داد قلیلی نشان معموری ماند دارالحکومت این ولایت شہر سیالکوت گردید بعد ازانکه سلطان محمود غزنوی فتح ہندوستان نمود ملک ایاز که منظور نظر سلطان و در خوبی و فراست بے ہمتا بود به ابادی آن شہر متوجه شده قلعه پخته احداث نمود و شہری تجدید آباد گردید و خسرو شاه و سلطان خسرو ملک پسرش از اولاد سلطان محمود بتازگی فتح این ولایت

کردہ لاہور را دار السلطنت کردند و تا سی و ہشت سال دار الحکومت اولاد سلطان بود بعد ان احدی
از سلاطین ہند دران شہر اقامت نورزیدہ ابادی از رونق بر افتاد پس از مدت تاتار خان از امرائے
سلطان بہلول لودی دار الحکومت نمود بعد ان کامران مرزا خلف حضرت بابر بادشاہ دران مصر اقامت
ورزیدہ باعث وفور ابادی گردید پس ازان حضرت جلال الدین محمد اکبر بادشاہ درعہد خلافت
خویش بہ ابادی ان توجہ فرمودہ قلعہ متین[1] شہر پناہ و دولتخانہ احداث نمودہ بتازگی رونق بخشید
بعد ان حضرت نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ عمارت عالیہ کہ بالفعل موجود است تعمیر فرمودہ
مدتے از نزول اقبال ذریعہ وفور رونق شدند و از عمارات منازل بادشاہزادگان و امرائے
والاشان خصوص عمارت آصف خان عرف ابوالحسن بن اعتماد الدولہ کہ بوسعت و فسحت
بسیار است ازدیاد آبادی گردید و در زمان حضرت شہاب الدین محمد شاہجہان روز بروز نموی
افزود و در عہد حضرت محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ غازی چون دریائے راوی
بجانب شہر رو نہاد و از صدمات ان باکثر عمارت و باغات اسیب رسید در سنہ چہارم
جلوس والا برائے تعمیر بند مستحکم کہ سد انہدام عمارات تواند بود حکم مقدس بصدور پیوست
فرمان پذیران بند بدرازی دو کروہ باستحکام تمام بستند و بحفظت شہر سد عالمگیری اساس
سد سکندری بروے کار آوردند و در اکثر جا ماندند تا لب آب زینہ اراستہ لب دریا را کبستان
لب خوبان دلفریب ساختند و خوانین والاشان نشیمن ہائے دلکشا و منازل فرح افزا
مشرف بدریا احداث نمودہ زینت افزائے شہر شدند و از ابتدائے سال چہارم لغایت
حال کہ زیادہ از چہل سال میگذرد و در ہر سال ترمیم و تعمیر از سرکار بادشاہی میشود و برائے
بند و بست مبلغی کلیہ بخرج میرود بے شائبہ تکلف شہریست بزرگ و مصریست سترگ در
وسعت و آبادی و انبوہے مردم مانند این مصر کم نشان دہند گوناگون ہنرپیشگان ہر دیار و
ہر گونہ صنعت گران روزگار سکونت دارند و اجناس ہفت کشور و اشیائے بحر و بر بتجرید فروخت
میرود اگرچہ در ہر کوچہ و بازار مساجد بسیار از بسیار است اما بر کنار دریا مجازی دولتخانہ
والا حضرت عالمگیر بادشاہ مسجدی عالی از سنگ بنا فرمودہ اند کہ زیادہ از پنج لک روپیہ
بران صرف شدہ دیگر در وسط شہر مسجد جامع وزیر خان عرف حکیم علیم الدین شاہجہانی بمد خسارہ
مصر خال زیبا افتادہ و درین مصر خوابگاہ زبدۃ اولیائے عظام میر علی ہجویریست کہ فضیلت دا

---

(۱) احشی +

با ولایت ہم آغوش داشت واز غزنین ہمراہ سلطان محمود آمدہ در لاہور رخت ہستی بربست
و سلطان رخ فتح لاہور ساز برکات قدوم ایشان میدانست و نیز دیگر نزدیکان جناب صمدیت دران
شہر آسودہ اند و مقبرہ معظمہ حضرت جہانگیر بادشاہ انزدی دریائے راوی نزدیک شاہدرہ واقع است
و مقابل آن مقبرہ اصف خان ابوالحسن جہانگیر یست اگرچہ در حواشی شہر فراوان باغ دل کشاد
ہزاران گلشن فرحت افزا است اما باغ شالامار کہ حضرت شاہجہان بادشاہ بتقلید باغ کشمیر احداث
فرمودہ اند دل فریب نظارگیان است چون اندکی از شہر دار السلطنت بقلم امدہ برائے سیرابی
سخن شطری از قصبہ جات این صوبہ مینویسد کہ در دوابہ بست جالندھر قصبہ ایست باستانی
در نزدیکی آن خوابگاہ ناصر الدین کہ در زمان خویش رتبہ ولایت داشت در ایام تابستان خلایق
بزیارت مزارش ہجوم می ارند و نیز در حوالی آن قصبہ مزار شیخ عبداللہ سلطانپوریست کہ بفضایل
کمالات مشہور و معروف و در زمان فرمان روائی سلیم شاہ بخطاب شیخ الاسلامی مشہور و
معروف و در عہد خلافت ہمایون بادشاہ و محمد اکبر بادشاہ مخدوم الملک خطاب یافتہ بود
و درین دوابہ قصبہ بجوارہ نیز متقدمین است سر یصاف دادرس و دوررویہ و پنج تولیہ و جھونہ
و چرہ سفید و فوطہ طلادار و دیگر پارچہ نیک گزیدہ می شود و چھینت دولائی[1] و کار بادلہ در سلطانپور
بہتر کنند و در دوابہ باری ہیبت پور پٹی پرگنہ ایست اسپ عراقی آسا درانجا پیدا ئے یابد
بعضے را دہ ہزار و پانزدہ ہزار روپیہ قیمت می باشد و در چک گورو ہرگوبند از توابع پٹی
ہیبت پور باغ و تالاب خوبی است و در روز بیساکھی خلایق کثیر ہجوم می ارند و در دوسہ کروہے
ان رام تیرتہ معبد متقدمین واقع است و چند کروہے ان بتالہ قصبہ ایست دل کشا و معمورہ ایست
خوش آب و ہوا بانی این شہر رائے رام دیو بھٹی است کہ زمیندار کپورتھل و رئیس قوم خویش بود
گویند کہ نوبتے بحکمت الٰہی در پنجاب نوعی طوفان جوشش بر زد کہ از دریائے ستلج تا دریائے
چناب تمام زمین اب نشین و عمارت قصبات و دیہات منہدم و بسیاری ذی حیات منعدم
گردیدہ بعد رفع طوفان مدتے ان سرزمین ویران بودہ بعد مدت در بعضے جا ابادی ہا صورت
گرفت چون مغول بلخ و کابل در ہر سال بر ولایت پنجاب ترکتازی مینمودند ازینجہت این
ولایت خراب و ہر طرف ویرانہ و عالم عالم زمین خرابہ میماند و حاصلات و مزروعات چندان
نبود در عہد سلطان بہلول[2] لودی کہ تاتارخان صوبہ دار لاہور گردید رائے رام دیو بھٹی بنہ لک ننکہ

---

(۱) دولائی (۲) سکندر لودی +

تمام پنجاب را از تاتار خان اجاره گرفت و باتفاقی که رو داد بشرف اسلام مشرف گشت و باعث
پیش امداد شد و در سنه هشتصد[1] و هفتاد و هفت هجری و یک هزار و پانصد و بست و دو بکرماجیت
باجازت تاتار خان قصبه بتاله که دران مکان ویرانه و جنگل بود اباد گردانید وجه تسمیه انکه در هنگام
طرح شهر شگون خوب نشد از انجا موقوف کرده در نزدیکی ان بر پشته بنائے معموره انداخت چون
بزبان پنجاب مبادله را بتاله گویند بنابر تبدیل[2] جا این شهر به بتاله موسوم گردید و جنگل بری نموده
بسیاری دیهات طرح انداخت و زراعات بکار رفت و پرگنه مقرر گشت رفته رفته الحال بجائے
رسیده که حاصلش بچهل خانه گنج قارون میرسد و گنج پرویز دم مساوات میزند و در بدایت حال
آبادی قصبه چندان نبود شمشیر خان خوجه سرا که در زمان محمد اکبر بادشاه کروری ان پرگنه بود
عمارات حاکم نشین و تالابی فیض اموده باغے مطبوع احداث نموده رونق افزا گردانید و روز
بروز آبادی شهر افزونی پذیرفته معموره دلفریب گشت بعدان شیخ مشایخ کروری از احداث
عمارات متعدد و باغ دلفریب باعث وفور ابادی گشت اکنون در عهد عالمگیر بادشاه مرزا
محمد خان که الحال خطاب وزیر خانی دارد و در زمان بودن خدمت امانت این پرگنه سنه دوازدهم
عالمگیری دکاکین بازار پخته ساخته و بانکی رائے[3] و سجان سنگه قانونگوے[4] و پسران ایشان
منازل دل فریب و کاروان سرا و پوره تعمیر نموده و نیز قاضی عبد الحی عمارات سنگین و بازار و کاروان
سرا و مسجد جامع و باغ احداث کرده باعث افزونی رونق و معموری شده و گنگا دهر خلف
میرانند و بهیر چاهے پخته ساخته بر چهره بنارخال زیبا انداخته و نیز باغچه و چاه زینه دار سواد قصبه
بر راه لاهور احداث نموده چون اب این هر دو چاه باب گنگا دم مساوات میزند از ینجهة بانی
ان را گنگا دهر گویند اگرچه در حواشی شهر حدایق مطرا و ریاض فرحت افزا بسیار است اما امر سنگه
قانونگوے باغے بتقلید شالامار پست و بلند مشتمل بر سه مراتب بغایت مطبوع ساخته و
مرتبه بالا مشرف بر تالاب شمشیر خان است و از طراوت و نظارت نظر فریب نظارگیان و
فرح بخش تماشائیان و درون شهر و حوالی[5] ان خوابگاه بسیاری اولیا است مثل زبده واصلان
درگاه باری شهاب الدین بخاری و شاه خراب و شاه اسمعیل و شاه نعمت الله و شیخ الهداد که
هر یک در زمان خویش رتبه ولایت داشتند و دو کروهے در موضع سالی مزار شاه بدر الدین
است که سلسله ایشان به پیر پیران حضرت میران محی الدین میرسد و چهار کروهے بتاله در موضع

---

(۱) هشتصد و هفتاد و شش (۲) بسبب (۳) بانکی رام (۴) قانونگویان (۵) جوهر

دیپالی وال تابع کلانور مزار مظهر انوار شاه شمس الدین دریائی است که از واصلان درگاه احدیت بود از خوارق عادات ایشان طرفه نقلهائے حیرت افزا کنند از انجمله آنکه در زمان حیات ایشان دیپالی نامی هندو از خدام و نزدیکان بود نوبتے ایام غسل گنگ در رسید و طوایف هنود روانه شدند دیپالی بجناب حضرت رخصت سفر گنگ خواست آنحضرت رخصت ندادند و فرمودند که روز معهود که بر گنگ مجمع میشود یاد دهاند چون آن روز در رسید دیپالی التماس نمود فرمودند که چشم بپوش چون او چشم بپوشید خود را بکنار گنگ دیده به برادران و خویشان خود که پیشتر رفته بودند ملاقات کرد و باتفاق ان جماعه غسل نمود و همگنان او را در انجا دیدند همان زمان او چشم وا کرده خود را ملازمت آنحضرت دیده حیران کار خویش گردید بعد ازان که برادرانش از سفر گنگ بمساکن رسیده او را در وطن دیدند هر کدام بر زبان آوردند که دیپالی در سفر همراه ما نبود اما بر همه باتفاق او غسل گنگ کردیم و نیز در وقت مراجعت همراهی نه کرده و پیشتر از ما بمسکن رسیده آخر الامر بر حقیقت کار واقف شده بر ظهور خارق عادت ان ولایت پناه حیران شدند و بدیع تر آنکه بعد چند سال از ارتحال ان واصل درگاه ایزد متعال درودگران بامر حاکم کلانور درخت سرس که نزدیک مزار بود بریده برائے کار عمارت لخت لخت ساختند بقدرت ایزدی ناگهان آوازی مهیب برآمد و زمین بتزلزل گردید و تنه آن درخت خود بخود برخاسته ایستاده و درودگران از سنوح این سانحه هولناک گریختند و آن تنه درخت باز سر سبز شده برگ و شاخ برآورد این قصه نادره در اکناف گیتی مشهور گشت و باعث ازدیاد اعتقاد طوایف انام بجناب آن زبده اولیائے عظام گردید و اکنون مزار مظهر انوار زیارت گاه صغار و کبار است و در هر شب جمعه علی الخصوص شب جمعه ماه نو خلایق کثیر مذکر و مونث از نزدیک و دور بطواف می آیند و نذرات نقد و جنس و شیر و برنج و مالیده و روغن و شکر امود میگذرانند و هر کدام بآرزوے حصول مامول نذر می بندند و بارادت الٰهی مرادات حاصل میشود و بر خلاف مزارات اولیائے دیگر خدمه و مجاوران مزار جماعه هنود از اولاد دیپالی مذکور هستند هر چند اهل اسلام بمدافع جماعه هنود سعی کرده میکنند چون نظر خاص آنحضرت بر دیپالی مذکور بود پیش نمیرود و تا حال همان جماعه بمجاورت قیام دارند و نزدیکے آن دهیان پور مکانی است که سر امداد ارباب حال و قال و مورد فیوضات ایزد ذوالجلال بابا لال در انجا سکونت داشت و در زمان خویش صاحب عرفان و شناسائے یزدان در گذارش حقیقت

---

(۱) شالیع د.

ومعرفت مرزبان بحر امواج گوناگون سخنان بود واکثرے از طوایف انام از خاص وعام مرید ومعتقد او ہستند واشعار ہندی آنرا کہ در حقایق ومعرفت ووحدانیت گفتہ است ورد وظیفہ خود دارند وبادشاہزادہ دارا شکوہ در ایام حیات خود اکثر اوقات بان معارف آگاہ ملاقات کردہ بیان معرفت الٰہی درمیان مے آورد چنانچہ از محاورات طرفین چندر بہان منشی شاہجہانی نسخہ در فرس بعبارت مرغوب بقید قلم آورد دوازدہ کروہے بتالہ برلب دریائے راوی مکان بابا نانک است کہ تاحال اولادش درانجا سکونت دارد ودر زمان خویش قافلہ سالار مسلک حقیقت ومشعلہ دار طریق طریقت مظاہر تجلیات انوار الٰہی مشاہد اشراقات اسرار نامتناہی بود واشعار ہندی در حقیقت حق وحی مطلق گفتہ وحدانیت الٰہی بعبارات واضحہ واستعارات لایحہ ثابت کردہ وگویند کہ این برگزیدہ آفاق در سنہ ہزار وپانصد وبست وشش بکرماجیت مطابق ہشتصد وہشتاد ہجری در زمان سلطان بہلول لودی در مکان تلونڈی رائے بہوئہ سعادت ولادت یافتہ ہمانجا در خانہ جد ابا دری می بود چون در ازل مورد عنایات الٰہی بود در نُہ[1] سالگی علامات کشف وکرامات وایات خارق عادات از وبمنصہ ظہور رسید وبسیاری مردم اعتقاد آوردند واکثر اطراف گیتی راسیر کردہ در قصبہ بتالہ آمدہ کدخداگر دید ودر دیہی از دیہات بتالہ برآب دریائے راوی اقامت ورزیدہ غلغلہ خداشناسی وتاثر کلامی شہرت پذیرفت وعالم عالم خلایق از اطراف ممالک آمدہ مرید شدند واز نزدیکان انجناب مردانہ نام مطرب بود کہ اشعار این مقرب درگاہ افریدگار در سرود ونغمہ باٸین دلفریب گفتہ مردم را در دام عقیدت می آورد وان پیشوائے خداشناسان در عہد سلطنت سلیم شاہ افغان در عمر مابین ہفتاد وہشتاد سالگی جہان گذران را پدرود نمود اگرچہ لکمیداس نام خلف رشید داشت اماچون دولت معنوی نصیب او نبود لھذا لہنہ نام کھتری عرف ترہن راکہ از مصاحبان دمساز ونزدیکان ہمراز بود گورد انگد خطاب کردہ در وقت نزع قایم مقام خود گردانید او مدت سیزدہ سال سجادہ نشین بودہ رحلت نمود چون پسر نداشت امرداس عرف بھیلہ راکہ دامادش بود بر سجادہ نشاند او مدت بست ودو سال بر ہنماٸے خلق پرداختہ قالب تہی کرد اگرچہ اولاد داشت امادر وقت رحلت رامداس عرف سودہی داماد خود را بجاٸے خود نشاند او ہفت سال سجدہ گاہ مریدان بود بعدان گوروارجن خلف او سجادہ نشین گشتہ بعد مدت بست وپنج سال رخت ہستی بربست پس اوگور وہرگوبند خلف

---

[1] دہ سالگی*

رشیدسی وهفت سال سجاده ارائے گردید بعد رحلتش گور وهررائے که گوروته نام پدرش در ایام
حیات گور وهرگوبند پیمانهٔ عنصری پرکرده بود. بجائے جد بزرگوار نشسته هفتده سال معتقدان
را رهنمائے نمود بعد او گور وهرکشن پسرش خورد سال سه سال برسجاده نشست پس او تیغ
بهادر خلف خورد هرگوبند یازده سال سجاده نشینی نمود آخرالامر در قید امرائے بادشاهی درآمده
در سنه ۱۰۸۱(۱) هجری مطابق هفدهم عالم گیری حسب الحکم عالم گیر بادشاه در شاهجهان آباد کشته شد
الحال که این نسخه بتحریر می در اید گورو گوبند رائے خلف گورو تیغ بهادر از مدت بست و دو سال
سجاده نشین است القصه از مریدان و معتقدان بابا نانک اکثرے صاحب حال و مقبول المقال(۲)
و اهل ریاضات و مستجاب الدعوات می باشند خلاصه عبادت اینطایفه مطالعه اشعار مرشد
خویش است که بسرود و نغمه میگویند و زمزمه دل فریب می سرایند اکثر کدورت علایق از خاطر
زایل ساخته و پردهٔ ظلام عوایق از دل برانداخته اند خویش و بیگانه در نظر ایشان یکسان و دوست
و دشمن نزد شان برابر با دوستان یکرنگ و با دشمنان بی جنگ زیست میکنند اعتقادی که این
فریق بر مقتدائے خویش دارند در طوایف دیگر کم نشان یافته میشود بر نام مرشد خویش که همواره
ورد زبان دارند در خدمت صادر و وارد عبادت عظمی میدانند اگر شخصی نیم شبی وارد شود
و اسم بابا نانک درمیان ارد هرچند بیگانه و ناآشنا بلکه وزد و رهزن دیده افعال بوده باشد او را
برادر و دوست انگاشته خدمت درخور حال بجا ارند و دو گروهے بتاله اچل مکانی است
منسوب بسوام کارتک خلف مهادیو معبد باستانی است درینجا غدیریست بزرگ که ابش
از لطافت و گوارائے باب کوثر دم مساوات می زند در اوایل تا اواسط میزان که زمان اعتدال
لیل و نهار و موسم مسرت اهل روزگار است هزاران هزار درویشان ریاضت کیش و بسیار از
بسیار مرتاضان افاضت اندیش دران مکان نزول کرامت میکنند و طبقات خلایق از وضیع
و شریف صغیر و کبیر مؤنث و مذکر از اطراف ممالک امده تا شش روز اجتماع مینمایند کثرت
و انبوهے طوایف انام و هجوم ازدحام خاص و عام فرسنگ در فرسنگ میگردد جمعی از زیارت
و مصاحبت درویشان خدا اگاه بمطلب دنیوی و اخروی کامیاب می شوند و فریقی از مواصلت
و مجالست دوستان هنگام مسرت و انبساط می آرایند و گروهے از مشاهدهٔ هجوم اصناف
مردم بر بدایع قدرت افریدگار جل شانه پی می برند و جماعتی از نظارهٔ جمال ماه رویان پری پیکر

(۱) سنه هجری با سنه جلوس مطابقت ندارد سنه هفدهم جلوس عالم گیری موافق سنه ۱۰۸۵ هجری می باشد (۲) مقبول القال

از روے خویش حاصل میسازند و طبقه از طبیعت پروران غذا دوست بانواع خوردنیها معده
خواهش ممتلی میکنند و طایفه از رنجوران سقیم المزاج بیامن دعای خدا اندیشان داروے شفا
بدست می ارند و دران مجمع طرب افزا طرفی در راسته بازار دو رویه انواع خوردنیهاے
ورنگارنگ شیرینهاے واقسام میوه ربیعی و خریفی باکمال عذوبت و لطیفی بر خوانها و سبدها
پر می چینند و طرفی انجمن نغمه و سرود و هنگامه رقص و تقلید مسرت بخش ناظرین و مستمعان میگردد
وطرفی نظر لبعبان بذله سنج و قصه خوانان فصاحت نشان از نادره گویها قهقهه افزای تماشائیان
میشوند و طرفی پهلوانان قوی بازو و جوانان آهنین پنجه در کشتی گیری کارنامه رستم و اسفندیار
بجای آرند و طرفی بازیگران نادره کار از هنرپردازیها و رسن بازیها بدایع و صنایع بظهور میرسانند
وطرفی اقسام تصویرے بینظیر از جوانان بزم و رزم و فیلان کوه نشان و اسپان قوی هیکل و دیگر
گوناگون تصاویر که ثانی ارژنگ و مانی بر دیوارها نصب کرده نظارگیان را چون صورت دیوار محو تماشا
می سازند و طرفی بازار بیع و شرا انواع اسلحه و یراق و اقسام ادوات مطلوبه مردان و زنان
وآلات بازی طفلان گرم می شود و هوے هاے مردم و شور و غوغاے خلایق و آواز کوس و
دهل و طنبور و دف و چنگ وغیره گوش فلک را کر و کثرت گرد و غبار چشم آسمان را پر می سازد
بے شایبه تکلف تماشاے بر روے کار می آید که فلک هزاران چشم بنظاره ان مے کشاید
وکواکب را بمشاهده ان حیرت می افزاید خورشید که دمے از سرگردی نمی اساید بتماشاے ان
مجمع بر آسمان ایستاده میشود و ماه که انجمن افروز شب است برائے نظاره ان روزانه
سر از دریچه مشرق می برارد و سیاحان ربع مسکون و سیاران کوه و هامون چنین مجمع و این قسم
تماشا در اماکن دیگر نشان نمیدهند اهل بتاله اکثر بمسافت صد فرسنگ از مسکن خود و در حکومت
وکامرانی و ناز و نعم بوده باشند در ایام این هنگامه البته ارزوی رسیدن بران مجمع میکنند چون
زاد و بوم نگارنده این نسخه دل کشاے بتاله است لهذا اندکے از احوال ان شهر فیض بهر و این
هنگامه پر مسرت (۱) اورا به تسوید در آوردن ضرور دانست و در همین دوابه پنجاه کروهے بتاله
بسمت شمالی در میان کوهستان کانگره قلعه ایست در حصانت و متانت مشهور و پایان
قلعه نگرکوٹ مکانی است منسوب به بهوانی زیارت گاه معتقدین در سال دو مرتبه یکے ایام
هرودیهی در ماه فروردی مردم از دور دستها راه یکساله طے کرده بزیارت می آیند و کام دل

(۱) مسرت افزا.

برمی گیرند و شگفت ترانکه بعضی بخواہش روائے زبان ببرند برخی را در چند ساعت و بعضی را
بعد دو سه روز باز درست شود و طرفه ترانکه دران مکان بعضی سر از تن جدا کنند و رفیقان باز سر
بر تن او گذارند بحکمت الہی از سر نو زندگی یابند و دو کروہے نگر کوٹ جوالا مکھی جای است که چند جا
مشعل اما شعله اتش سر بر زند و دران مکان نیز خلایق بزیارت روند و انواع اجناس دران شعله
اندازند خاکستر شوند و ان را نجستگی دانند در دوابه رچنا شہر متقدمین سیالکوٹ است و ان را
شلکوٹ[1] گفته اند آبادی ان به راجه سشل طغائی پاندوان نسبت میدهند چنانچه در کتاب مہابہارت
که از تصنیف ان قریب پنجہزار سال میگذرد و ذکر معموره و راجه مسطور در داخل است و نیز ان
را سالکوٹ گفته براجه سالباہن منسوب میسازند و قلعه پخته از و یادگار است و در زمان سابق دارالحکومت
ولایت پنجاب بود و دو سه کروه آبادی داشت اکنون بسیالکوٹ شہرت دارد و از جمیع قصبات
اینصوبه در ابادی افزون است سلطان شہاب الدین غوری چون مرتبه پنجم در سنه پانصد و ہشتاد[2]
ہجری بقصد تسخیر لاہور امده محاصره کرد و بران دست نیافت بسیالکوٹ رسیده[3] قلعه کہنه
را بتجدید مرتب و تعمیر کرده لشکر خود گذاشته بود بعد امتداد ایام راجه مانسنگه اکبر شاہی که
که فوجدار جموں و جاگیر دار سیالکوٹ بود بترمیم قلعه و رونق شہر توجه برگماشت پس ازان صفدر خان
جہانگیری که او ہم فوجدار جموں بود و این پرگنه در جاگیر داشت قلعه و برج را بتازگی عمارت کرد بعد
ان اکثر حکام مرمت نمودند القصه این شہر فیض آمود بجمیع خوبیہائے آراستگی دارد عمارت
قانونگویان قوم بدہیره و بعضی مردم دیگر بغایت مطبوع و دل کشا است و درین شہر کاغذ
نیکو می شود و خصوص کاغذ مانسنگہی و ہم حریری و خاصه جہانگیری بس نیک و خوش قماش و
سفید و صفا دیرپا سازند و باطراف می برند و کار چکن از ابریشم و کلابتون از قسم بافته و چہره
و فوطه و سوزنی و عدشته و دستار خوان و خوانپوش در اومتی بوته دار و کلابتون موزون می شود و
ہر سال قریب لکه روپیه از کار چکن دوزی به بیع و شرا می آید و در اکناف گیتی میرود و نیز جمدہر
و کتاری و برچهی بہتر میکنند و در حواشی این شہر باغات معطر او فرح افزا است خصوص باغ نظر محمد
بہوته و از ہر قسم میوه پیدائی یابد و پایان ان ناله ایک که از کوه جمو بر جوشد جاریست و ان
ناله بعد بر آمدن ازان شہر نه ده کروہے زمین ہمین میشود و گمیلری نام یابد و در اطراف متفرق شده
از نام می افتد در ایام برسات که این ناله طغیان می نماید جمیع مردم سیالکوٹ از اکابر و اصاغر

---

(1) سالکوٹ (2) در سنه یک ہزار پانصد و ہشتاد بکرماجیت (3) رفته ٭

سراپا برهنه و لنگ بسته و مشک چرم در بر کرده شادان و فرحان دران تالاب بازی میکنند اگر
شخصی از ساکنان ان شهر دور دست باشد دران ایام البته بیاد اب بازی آن شهر مسرور الوقت
میشود و دران خطه دل کشا خوابگاه امام علی الحق خلف امام زین العابدین است گویند که باتفاقی
بسیاری از اهل اسلام از عرب بقصد جهاد در هندوستان آمده باتفاقی که رو داد بسیالکوت
رسیده با هنود جنگ کرده درجه شهادت یافتند اکنون مزار مظهر انوار ایشان زیارتگاه
صغار و کبار است و دران شهر فیض امود دار العلوم و جامع علما و معدن فضل و مسکن فضلاست
اگرچه در زمان محمد اکبر بادشاه زبده ارباب حال و قال مولانای کمال الدین حسین خان
مرزبان کشمیر رنجیده در سنه نهصد و هفتاد و یک هجری بسیالکوت رسیده بتدریس طلبه
علم اشتغال ورزیده رواج علم دران شهر گردانیده اما در عهد خلافت شاهجهان بادشاه افضل
الفضلا اکمل العلما مظهر طبع مستقیم مولوی عبد الحکیم که بحر مواج فضل و کمال و در فضایل و افادت
بیهمال بود بیشتر مروج علوم گردید و بر بعضی کتب حاشیه تصنیف نموده محلل معانی مشکله گردید
و طلبه علم از ممالک دور و نزدیک در مدرسه متبرکه ایشان رسیده فیض یاب شدند و بعد
رحلت ایشان مقتدای اهل الله رهنمای خلق الله مولوی عبد الله خلف دویم ان مغفور
رونق افزای مدرسه و رهنمای طلبه علم اشتغال ورزیده فضایل معنوی را با علوم ثوری هم دوش
و درویشی را با فضیلت هم آغوش گردانیده از افزونی حسن اخلاق و رهنمونی طبقات خلایق
این بزرگ را امام وقت گفتندی در سنه ۳۶[1] عالمگیری بعالم جاویدی شتافته و دوازده کروه سیالکوت
دهونکل مکانی است منسوب سلطان سرور اگرچه دایما زیارتگاه خلایق است اما در ایام
تابستان طوایف انام از اطراف ممالک می آیند و نذورات می گذرانند تا دو ماه دران مکان
هجوم بسیاری می شود و پانزده کروهی سیالکوت پور منڈل[2] درمیان جمون مکانی است منسوب
بها دیو در روز نزول آفتاب به برج حمل که ان را بیساکهی گویند عالم عالم خلایق از اطراف گیتی
امده مجمع عظیم میکنند و راجهای کوهستان بشوکت و شان رسیده توده قبق بلند بسته
تیراندازی میسازند و تماشای غرایب بر روی کار می آید و ازان مکان دریا بگوچش می زند
و بعد برامدن ازانجا از حد دیهات پرگنه ظفروال دهینگر و پسرور و دامن اباد گذشته پایان
پل شاه دولا که بر شاهراه واقع است میرسد و از پرگنه دولت اباد و بهرام اباد و بهیش و فرید اباد و

(۱) سنه ۳۶ (۲) نورمنڈل

وغیره گذشته در دریای راوی داخل می شود وان پرگنه را ویگ راوی گویند در جمون کان قلعی
است سنگ ریزه از دریاے توہی کہ پایان جمون می گذرد براورده واتش داده قلعی میسازند
ودرسفیدی ومحکمی ودیرپاے مانندان قلعی برائے دیگر نشان ندهند وسودهره قصبه ایست متقدمین
برلب دریاے چناب در عهد حضرت شاهجهان بادشاه امیرالامرا علی مردان خان پیوست قصبه
مسطوره شهری موسوم بابراهیم اباد بنام خلعت خود احداث نموده باغی مطبوع طرح انداخته
که دم مساوات بباغ شالامار میزند وعمارات عالیه تعمیر نموده وشش لک روپیه بران عمارات
وباغ ونهری که از دریاے توہی برائے باغ اورده ازصرف شده ودهی ازدیهات سودهره
ازسرکار بادشاهی برائے مرمت باغ وشهر مذکور بطریق انعام التمغا بنام امیرالامرا مقرریست
ودر دوابه چونهت گجرات قصبه ایست که در عهد خلافت محمد اکبر بادشاه اباد شده دیهات
از پرگنه سیالکوت جدا کرده پرگنه علحده نموده اند وز ابتدا این قصبه چندان رونق نداشت
چون زبده اولیاے شاه دولا دران قصبه استقامت اختیار کرده تالابها وچاهها ومساجد
احداث نموده برروے رود چناب که از جانب کوهستان امده بمعموره مذکور اسیب
میرساند قنطره بست موجب از دیاد ابادی وافزونی رونق گشت گویند شاه دولا در بدایت
حال غلام کهابدهره ساکن سیالکوت بود ومحبت فقراے باب الله داشت خصوص بجناب
حضرت میان سیدنا[1] خدمت بسیار بجای اورد وچون وقت ارتحال میان سیدنا در رسید
نظر فیض اثر بر شاه دولا انداخت واز تاثیرات ان حالت او بطرز دیگر شده وبانوار عرفان شبستان
باطن روشن گشت واز سیالکوت انتقال کرده در گجرات آمده رحل اقامت انداخت از بس که
روشن دل بود خزاین غیب نمودار مے گشت ودر بسیاری اماکن عمارات وقنطره طرح انداخت
خصوص پچگرهی امن اباد جانب لاهور برروے دریاے دیگ در شاهراه پل باستحکام تمام
بسته که از احدی صاحب دولتان چنین عمارت متین نشود در ایام حیات ان ولایت پناه عالم
عالم خلایق از اطراف گیتی بزیارت می آمد واز نقد وجنس فراوان نذورات میگذشت وان دانائے
اسرار غیب زیاده از انچه نذر دری اوردند بزایران ودیگر خواهشگران عطامی فرمودند وهر روز
انقدر دست بذل وسخا کشاده میداشت که سخاوت تمام عمر حاتم عشر عشیران نشود بالآخر در سنه
هفدهم عالمگیری بعالم بقا رحلت فرمودند ودر نزدیکی ان شهر مزار ان بزرگوار زیارت گاه طبقات

---

[1] سیدباه

خلایق است و انقصبہ پیشگاہ ہر گونہ مردم وجامع اجناس ہر دیار و اشیائے نادرہ روزگار است شمشیر وجمدہر نادری سازند و کارچکن زیادہ از سیالکوٹ می شود و درین دیار اسپ عراقی اسا پیدائے شود کہ بعضی را تا دہ ہزار روپیہ قیمت شود و در دوابہ سند ساگر نمک رنگ متصل شمس اباد از دامن کوہ می برارند نمکینی ولطافت ان از نمکہائے روے زمین شہرت تمام دارد وان را نمک سندھ گویند یعنی در دوابہ سندھ پیدائی یابد بقدرت ایزد بدایع افرین تمام کوہ از نمک واقع شدہ کہ طول آن صد کروہ متجاوز نشان مے دہند در ظفرنامہ واکبر نامہ ان راکوہ جودہ نوشتہ اند جودہ نامی رئیس قوم جنجوہہ بود کہ بنام او این کوہ مشہور شدہ و تا حال اولاد او در پرگنہ کرچہاک وننندنہ دلکہیالہ وغیرہ کہ در دامن کوہ واقع است سکونت و ریاست دارند بالجملہ جمعی کہ انہارا لاشہ کش نامند برائے براوردن نمک مقرر ہستند در دامن کوہ تقبی نیادہ از دو صد سیصد درعہ عمیق براوردہ ہر یکے سراپا برہنہ چراغی در دست وکلندی بر کتف گرفتہ درون نقب ظلمت امدہ رفتہ کلوخی مقدارسہ من نمک کندیدہ وبہ پشت نہادہ بیرون می ارند واز ناظمان این امر اجرت گرفتہ متمتع میشوند از بس کہ اشتغال کمال درین کار دارند ان مردم را رفتن دران تاریکی وکندیدن نمک وبر آوردن آن بیرون نقب ہیچ بیم وتصدیع بخاطر نمی رسد وبحکمت الہی درون نقب در ایام تابستان گرمی و در زمستان سردی نمی باشد و در جمیع بہار اعتدال دارد اگرچہ بسیار اماکن است کہ نمک ازانجا می برارند اما کہوہرہ وکہیورہ ہردو نقب کلاں نزد شمس آباد واقع شدہ کہ ہر سال چندان لکہہ من نمک ازان می براید ومحصول ان معہ حاصلات الکمنہ دیگر بسرکار بادشاہی ضبط می شود بسیاری از ہنر پیشگان از نمک طبق ورکابی وسرپوش وچراغدان میسازند وپیوستہ ان گچ شیرین کہ بسفید کاری درون عمارت ارباب دولت بکار رود واز سنگ ان نیز رکابی وانجورہ وغیر ذلک می سازند و در نزدیکی آن در حدود دلکہیالہ کہنتاچہہ[1] لابی است کہ ژرفای ان کسی نشان ندہد ان را معبد قدیم می دانند در ایام بزرگ مثل درامدن آفتاب بہ برج حمل وغیر ذلک طوایف ہنود بقصد تغسل ہجوم کنند اعتقاد انکہ زمین دو چشم دارد چشم راست کولاب بہکر نزد اجمیر و چشم چپ این کولاب است بالائے ہمین کوہ ہفت گروہے قلعہ رہتاس ریاضت کدہ بالناتہہ جوگی است کہ ان راٹلہ گویند وچہار کروہ بلند واقع شدہ در ایام معہود خصوص روز شیورات کہ روزہ است منسوب بمہادیو در ہر امد زمستان خلایق کثیر وطوایف جوگیان

(۱) کہنتاس (۲) بلہ

ازدحام میکنند و نمایش گری بکار می برند چون شمه از اماکن مشهور پنج دوابه بتحریر در امد حقیقت شش دریاے این صوبه کہ بدین پنج دوابه حایل است بتسطیر در آوردن ضرور است اولین دریاے ستلج کہ از کوہ بہوتبت بر جوشد و از حدود ولایت گلو بشبر میگذرد و بعد ان بکوہ[1] سیر کند حدود کہلور رسیدہ انولایت را از سہ طرف حایل میشود مرزبان کہلور بتقویت این دریا و صعوبت کوہہاد محکمی مسکن خود کہ شہر بلاسپور دار الایالت اوست از امراے بادشاہی انحراف دارد و ان دریا بعد برامدن از کوہ دو شعبہ شدہ از پایان ماکوال کہ مسکن گورو گوبند راے است و کیرت پور کہ گورو ہرگوبند و گورو ہر راے درانجا سکونت داشتند گذشتہ تا رسیدن نزدیک قصبہ روپر یکجا می شود و ازانجا پایان قصبہ ماچھی وارہ گذشتہ لودہانہ میرسد در ہنجل شاہ گذر واقع است و ازانجا نزدیک قصبہ تلون و پہتارہ گذشتہ متصل موضع بوہ از اعمال پرگنہ سلیبت پور پہتی بدریا بیاہ می پیوندد و مابین این ہر دو دریاے دوابہ بست جالندھر و نہروال گویند دوئمین دریاے بیاہ نیز در کوہستان بہوتبت از میان تالاب بر جوشد از پایان قصبہ کلو گذشتہ در قصبہ منڈی میرسد و از حدود ولایت سوکہیت سپحن و مچلموڑی جاری شدہ پایان شہر ہندول کہ مکان بودن فوجدار کوہستان است میرسد پس ازان حدود دہوال و سلبنہ و گوالیار میگذرد و ولایت گوالیار اگرچہ چندان وسعت ندارد اما راجہ انجا بتقویت این دریا و صعوبت کوہ از امراے بادشاہی اکثر اوقات انحراف میورزد و ان دریا ازانجا از بہات نور پور گذشتہ از کوہ بر می اید و بر زمین مسطح رسیدہ از پایان کانواہن کہ شکار گاہ مقرری بادشاہی است و قصبہ وہیلہ گذشتہ پایان شہر گوندوال میرسد و درین مکان شاہ گذر مقرر است و ازانجا گذشتہ نزدیک موضع بوہ بدریاے ستلج اتصال یابد و این ہر دو دریاے از قصبہ فیروز پور و محدوت میگذرد و ازانجا در حدود محال سرکار دیپالپور رسیدہ در ایام بارش پہن می شود بعد گذشتن از دیپالپور دو شعبہ می شود یکے بجانب جنوب رفتہ ستلج نام گردد و دیگرے بطرف شمال براہ قبولہ کہای و بلدی و انجراپذیرفتہ بیاہ نام یابد و این ہر دو شعبہ پس از چند فرسخ باز باہم پیوندند و از حدود فتح پور کہرور و غیرہ در گذشتہ کہلو گہارہ نام یابد و در حد بلوچان بدریاے سند کہ راوی و چناب و بہت نیز درو واصل است منتہی میشود و اینہمہ دریا سند نام یابد و در حدود بلوچان رسد سویم دریاے راویست در میان بیاہ و این دریا دوابہ باری مانجہ مشہور است و راوی از کوہ ہیش

---

[1] سیر کہند +

تابع ولایت چنبه که مکانی است منسوب بهها دیو پرستشگاه قدیم بر جوشد و پایان شهر چنبه دار الایالت
مرزبان میگذرد و ان ولایت از بارش برف هوائے کشمیر و کابل دارد اکثر میوه شیرین و لطیف پیدا ئے
یابد مرزبان انجا از وسعت ولایت و کثرت جمعیت و صعوبت کوهها و استواری جا دم استقلال
میزند و ان دریا سد راه لشکر بادشاهی است بعد بر امدن از چنبه بحدود ولایت بسوسلی[1] گذشته پایان
قصبه شاهپور تابع قصبه نورپور میرسد شاه نهر که بباغ شالامار واقع لاهور میرود و نهر دویم که به پرگنه
پتهان و سیویم بتاله و چهارم به پرگنه هتی هبت پور میرود و از نزدیک شاه پور که ازان دریا بر اورده
اند ازین نهرها بمزروعات محال بسیار نفع میرسد و ان دریا از انجا روان شده از حدود پرگنه پتهان
و کاتهوه و کلانور و بتاله و پرسرور دامن اباد و دیگر محال گذشته رونق افزائی دار السلطنت لاهور
میشود و پایان عمارت بادشاهی شاهگذر واقع است و از انجا بر امده بحدود دسنده هوان و فرید اباد
دو یک راوی دمیه گذشته متصل سرائے سده هوبست کروهے ملتان بدریائے چناب و بهت
که یکجا میرود داخل میگردد و چناب نام می یابد چار مین دریائے **چناب** درمیان راوی و این دریا
دوابه چینا شهرت دارد چناب را در کتب هندی چندر بهاگا نویسند بر امدن چندر بهاگا از ولایت
چین نشان میدهند چون از حدود ولایت چنبه گذشته به کشتوار که زعفران انجا مشهور است میرسد
دریائے بهاگا از جانب تبت امده ملحق میگردد و چندر بهاگا نام میگردد و از انجا به روهتال و بهونال
عبور کرده و از نزدیک کوه ترکتا تابع جمون که مکان منسوب به بهوانی مشهور است گذشته پایان
اساراپان واکهند و ربصد اب و تاب از کوه بدر می آید درین مکان تماشائے عجایب و سیرگاه
غرایب است و اب ان از کمال لطافت باب حیات همسری میجوید و ازین معنی است که آب چناب
و آب حیات تجنیس خطی واقع شده بعد گذشتن ازان مکان هزده لخت شده میرود و تا رسیدن
پایان قصبه بهلول پور بمسافت دوازده کروه باز یکجا می گردد و از دیهات پرگنه سیالکوت و پایان
قصبه سودهره گذشته بوزیراباد میرسد چوب سال این دیار که مشهور است سوداگران براه
همین دریا از کوهستان چنبه وغیره بوزیرآباد می آرند و نفع یاب میشوند کشتی ها ازان چوب
مرتب کرده بطریق تجارت براه دریا بجانب بهکر تهته می برند و در مکان وزیرآباد شاهگذر واقعه
است بعد ان پایان این قصبه جاکوتا بوڑیانه و بهوته مرل و هزاره میگذرد قبر هیر و رانجها که بعشق
مسماة هیر شهرت یافته داهل پنجاب کرد محبت و اشفتگی این هر دو قصهائے بدیعه و اشعار عجیبه

---

[1] بسوهلی ـ بسولی +

لبستہ سرود و نغمہ دل فریب میکنند چہار گروہے ہزارہ بر لب دریا واقع است بعدگذشتن ازانجا
نزدیک شہر چندنوت کہ شہر متقدمین است ازمیان دوکوچہ میگذرد و تماشائے عجایب است
و درین شہر مزار شاہ برہان کہ بولایت شہرت داشت و خلایق کثیر اعتقاد دارند واقع است
وازانجا جاری شدہ نزدیک قصبہ جہنگ سیالان سکن مساۃ ہیر کہ در عشق رانجہا مشہور است
بدریائے بہت اتصال یافتہ پیشتر میرود و ہمچنین دریائے بہت مابین چناب و این دریائے
دو آبہ چونتہہ مشہور است و بہت کوہستان تبت از حوضی برجوشد و در شہر کشمیر رسیدہ
ازمیان بازار وکوچہ میگذرد و جابجا در شہر قنطرہ تعبیہ یافتہ واکثر باغات دل کشا و عمارات فرح
افزا و سیرگاہہائے دل پذیر و اماکن بے نظیر بر ساحل ان واقع است و بعد برامدن از کشمیر در
حدود پکہلی دریائے کشن گنگ درین رود واصل می شود وازانجا پایان قصبہ دانگلی دارالایالت
سرگروہ گکہران میرسد وازانجا از میرپور وغیرہ حدود گکہران گذشتہ پایان قصبہ جہلم کہ درین
محل شاہگذر واقع است میگذرد و جہلم نام می یابد وازانجا از کرجہاک و نندنہ و شمس آباد و بہیرہ
وخوشاب و خوردخانہ گذشتہ نزدیک قصبہ جہنگ سیالان باب چناب می پیوندد و چناب نام می یابد
ششمین دریائے سند مابین بہت و این دریائے ولایت پونہار دوابہ سند ساگر مشہور است
واین رود میان ہندوستان وکابلستان وزابلستان حایل است سرچشمہ ان ظاہر نیست
امابقول سیاحان از ولایت قلماق برجوشد وازحدود کاشغر و تبت وکافرستان و حدود
ولایت کشمیر و پکہلی و دنتور گذشتہ بالکہ یوسف زئی میرسد و پایان قلعہ اٹک بنارس دریائے
نیلاب باچند رود دیگر ازجانب کابل آمدہ اتصال می یابد ازبس کہ دران مکان عرض کم دارد
تنگ و تند بصلابت و مہابت میرود حتی کہ نظر نظارگیان بران قرار نیتواند گرفت بصارت بینندگان
خیرگے میکند وازتموج وتلاطم ان زہرہ ماہیان اب می شود وازصدمات لرزہ وقارش سینہ
سنگ لخت لخت می گردد و درینجا شاہگذر مقرر است بسبب تندروی اب کشتی از تیر تیز رفتہ
در طرفتہ العین بان ساحل میرسد و جانب مغرب برلب دریا سنگ سیاہی است کہ جلالیہ نام
دارد بعضی اوقات بان سنگ خونخوار کشتی متصادم شدہ شکست می یابد وکشتی نشینان غرقہ
دریائے فنا می شوند ازینجہت دایما کشتی بانان ازو خوف میباشد اگرچہ برزبان عوام الناس است
کہ بالائے آن سنگ مزار بزرگوار است کہ جلالیہ نام داشت اما وجہ تسمیہ اینچنان استماع یافتہ کہ

که در زمان محمد اکبر بادشاه جلالیه نام افغان بمفسدی وگردن تابی و رهزنی مشهور بود نوبتی حضرت بادشاه
بقصد سیر و شکار کابل ازین دریا عبور میفرمودند ناگهان کشتی جواهرخانه خاصه بسنگ مذکور تصادم
نموده بشکست بر زبان حضرت بادشاه گذشت که این سنگ هم جلالیه گردید ازانجا که سخن بادشاهان
بادشاه سخن است ازان زمان ان سنگ جلالیه نام یافت و مقارن ان عمارات سنگین راجه هودبست
که در زمان سالف فرمان روای آن ولایت داشت و بر ساحل دریای جانب مشرق قلعه
اتک واقع است صادر و وارد را سوای در امد و بر آمد قلعه راه دیگر نیست عمارات دلکشا
مشرف بدریا خصوص نشیمنهای حاکم نشین بر دیواری حصاران برلب دریا بغایت فرح
افزا است و این معموره معتدل الهوا در میان هندوستان و کابلستان برزخی است که این
روی طرز و اطوار و زبانی هندوستانی و انروی مسکن افغانان و ائین و زبان افغانی است
القصه ان دریا ازان مکان بر امده از کوهستان افغان ختک وغیره گذشته در حدود افغانان سنبل
به زمین مسطح میرسد و ازانجا حدود بلوچان و ملتان میگذرد و پنج دریای پنجاب که همه بقلم در امده
از کوه شمالی بر می آید و انطرف ملتان بتفاوت یک دیگر در حدود بلوچان باین دریا می پیوندد و بهر
سند نام می یابد و بجر زخار میگردد و ازانجا پایان قلعه بهکهر دو لخت شده قلعه را در میان میگیرد
وبدین سبب باستحکام و صعوبت مشهور است و ازانجا براه ولایت سیوستان بحال تهته
می در اید سی گروهی بلده تهته که بندر لاهری مشهور است بدریا شور منتهی میگردد باجمله صوبه لاهور
ولایتی است خوش آب و هوا و ملکی است در خوبیهای بی همتای تابستان بسیار گرم و
زمستان بهندوستان سرد خربوزه و تاک بسان ایران و توران و انبه مانند هندوستان و برنج
بهتر از بنگاله و نیشکر خوب تر از دکن باشد اکثر مدار ابیاری چاه است هنرپیشگان متقدمین چرخی
مرتب کرده اند که سیصد و شصت چوب خورد و کلان و زیاده از صد کوزه خورد بهان بکار برده
وان را لجکست جر ثقیل جفت گاو بگردش در آرد و چندین صد من اب از یک گردش دران کوزه ها
از چاه بر اید و بزراعات نفع بخشند و مدار زراعت خریف و ربیع دار نانی غله بر بارش است و
در بعضی امکنه خصوص بر دریای بیاه و بهت ریگ شوی نمایند طلا بر می اید و در کوه شمالی در بعضی
جا کان نقره و مس و روئین و جسد بر اید و برارندگان را نفع بخشند و محصول و بسرکار بادشاهی دهند
طول این صوبه از اب ستلج تا دریای سند صد و هشتاد کروه و عرض از بهیره تا چوکهندی هشتاد
و هفت کروه شرق رویه سهرند و غرب سو ملتان و شمال کشمیر و جنوب بیکانیر پنج سرکار بیست

پنج دوداپه مشتمل بر سیصد و شانزده محال و هشتاد و نه کرور و سی و سه لک و هفتاد هزار دام داخل این
صوبه است ❖

صوبهٔ دل پذیر کشمیر

دار الملک این ولایت سری نگر از دیر باز اباد و چهار فرسنگ آبادی داشت دریاے بهت و مار
ولهچه از میان بگذرد و گوناگون صنعت گران و هنرمندان و هنرپیشگان و دانش وران هر کسب و
پیشه و فضلا و علما سکونت دارند اقسام پشمینه خاصه شال بس گزیده شود و در هفت کشور بطریق ارمغانی
رود و سقرلات از پشم سازند بس ملایم و خوشنما شود و درمه و پٹو نیک بافند رسم بازار کمتر در بنگاه
خرید و فروخت را هنگامه گرم دارند عمارات خانها همه چوبین چهار اشیانه وافزون بسازند در اشیانه
پائین چاروا و برخے اسباب دویم اسایش جا سویم و چهارم برائے رخت خانه و از بسیاری
چوب و خس زمین کاخ سنگین و خشتی نسازند و دیوار بند رسم نیست همه خانه از چوب سازند و
بر فراز سقف لاله کارند و در ایام بهار شگفت نمایش جلوه دهد مار و کژدم و دیگر جان ازار در شهر
نباشند کیک و شپش و پشه و مگس فراوان نزدیک شهر کولابی است بس بزرگ چند فرسنگ دراز
دان را دل گویند همه سال پر آب بالطافت و گوارائی و اب او بروزگاران گنده نشود و یکطرف
ان به پرگنه پهاگ پیوسته است اگرچه مردم بارگران بر پشت گرفته کریوه نوردی کنند اما
فراوان مدار بار کشتی بر کشتی است در ینصورت ملاح و دروگر را دوکان گرم و فراوان برهمن اباد
اگرچه اینملک را زبانی خاص است لیکن دانش نامها بزبان سنسکرت و خط بید نویسند و بیشتر
بر برگ توز که درخت خاص دار الملک است بر نگارند و همگی کهن نامها بران نوشته و سیاهی
چنان سازند که بشستن و شو نرود و اگرچه اهل هند همگی انولایت را پرستشگاه دانند و شگرف
داستانها برگذارند اما بعضی امکنه بزرگ تر نوشته اند نزدیک سنده براری چشمه ایست شش ماه
خشک باشد و در روز معین کشاورزان بدان سرزمین به نیایش روند و گوسفند و بز بسپاس گذاری
بکار برند بقدرت الهی اب برجوشد و مزروعات پنج موضع سیراب گردد چون بنیادی گراید باین
پیشین نیاز مندی کنند اب کم شود و نزدیک ان اب چشمه ایست گوگرناگ نام آب آن بس سرد
و سبک و گوارا اگر گرسنه بنوشد سیر گردد و از سیری اشتها اورد و در موضع یمین پوردہ دوازده هزار

---

۱۲ دهیه

بیگه زمین زعفران زار نظر فریب و شوار پسند ان است آخر ماه فروردی و هگی ار دی بهشت ایام کشت کاران قلبه رانده زمین را نرم گردانند و بکلند قطعه قطعه زمین اماده کاشت سازند و پیاز هاے زعفران بچاک در نشانند بیک ماه سبز گردد و در آخر ماه الهی بکمال رسد از یک وجب زیاده نباشد تنه سفید فام باشد چون بهار برهبالد آغاز گل کند یکی از پس دیگری تا هشت گل عشرت اورد و شش برگ سوسنی و بیشتر میان ان شش سه تار زردگون و سه لال فام و زعفران از سه پسین و چون گل آخر گردد سبزی بر تنه پدید آید و از یکبار کاشت شش سال گل بر دهد در سال اول کم شود و دویم ده سی بر اید سویم بکمال رسد تا شش سال پیاز بچه ها بکنند اگر همانجا نگاه دارند پایه کمی پذیرد و لیکن بر اورده بدیگرے جا بکارند در موضع زیول[1] چشمه و حوضی است آنرا معبد شمرند چنان پندارند که تخم زعفران ازان پدید آید و در آغاز کشت کار بدان چشمه ساز نیایش نمایند و شیر گاو دران ریزند اگر ریخته باب فرو نشیند فال نیکو برگیرند و زعفران خوب دلخواه شود و اگر برروے اب ماند فال نکوهیده است درمیان تبت کلان غاریست و درون ان از یخ پیکریست امرنات نام بزرگ پرستشگاه انگارند چون ماه تخت الشعاع بر اید دران غار حباب وارے از یخ پدیدار گردد و هر روز قدری افزاید تا پانزده روز بدو گز الهی برسد چون ماه بکمی گراید ان پیکر نیز بکاستن گیرد و انجام ماه اثری نماند و ان را پیکر مهادیو دانند و برامد کارها را دست مایه دانند و شکرناگ چشمه ایست همه سال خشک باشد ماهی که تاریخ نهم ان روز جمعه افتد دران روز بر جوشد و از صبح تا شام روان شود و فراوان مردم هجوم اورند پاپهنال[1] تبخانه ایست منسوب بدرگا هرکس که از حال خود و دشمن اگهی طلبد برنج پخته دو اوند پر سازد یکے بنام خود و دیگرے بنام دشمن درون تبخانه نهد و در ان را به بندند و روز دیگر نیایش کنان برو هش حال نماید هر که بگل و زعفران امود بود کار او بشایستگی گراید و انکه پر خس و خاشاک باشد حال او تباه گردد و شگفت انکه در خصومتی که شناسائی حق دشوار باشد هر دو کس را دو مرغ و یا دو بزداده بدان معبد فرستند و هر دو جان و از را مسموم گردانند هرکدام دست بران مالد هرکه حق با او ست جانور زهر الود بزید و دیگرے بمیرد دیوسر[2] حوضی است بیست گز در بیست گز اب از درون ان بر جوشد هرکس از اغاز سال و نیک و بد حال خویش اگهی جوید دیگ سفالین پر از برنج کرده نام خود بکنار ان نویسد و سر بسته دران چشمه اندازد و پس از چندگاه ان دیگ بخودی خود بر روے آب آید سر ان بکشایند اگر برنج خوشبو و گرم اید ان سال شایسته و خجسته باشد و اگر گل ولای و خس و خاشاک انباشته بود حال دگرگون شود در کوتهار چشمه ایست یازده سال خشک باشد هرگاه مشتری با سد رسد روز پنجشنبه بجوشد در هفت روز خشک گردد و در پنجشنبه دیگر باز اید تا یک سال چنین باشد در موضع سلیهامه[2]

[1] پنبال — پاپتهال. [2] سیلهامه — یلهامه ۰

درختی زاریست عقاب بران برنشیند و پر کلکی ازانجا برگیرند و خورش بران جانور مقرر دنا کا موچشمه
الیست نیله ناگ نام برگیرند حوض او چهل بیگهه اب بغایت صاف کبود می نماید وان را نیایش گاه
انگارند و در گرد او بسیاری رخت هستی باتش در دهند و شگفت انکه از و فال برگیرند جوز را چهار بخش کرده
درو اندازند اگر طاق بر افراز ماند نیکو شمرند ورنه تباه انگارند در پیشین زمان کتابی ازان پدید آمد آن را
نیل متهه خوانند چگونگی کشمیر و خواص و معابد بتفصیل در و مندرجست چنین گویند که در زیر آب شهریست
اباد و عمارات عالیه دارد و در زمان فرمان روائی مددشاه برهمنی در ان شد و بعد از دو سه روز بدر می آمد
و تحفه‌هائی می اورد و خبرها میداد و در دامن ان دو چشمه دو گز از یک دگر جدا و یکی فراوان سرد و دیگری
بس گرم از پرستش گاه شمرند و استخوانی کلنج کالبد را درانجا خاکستر گردانند میان کوه کولابی است
بزرگ استخوان و خاکستر مردگان اندازند وان را وسیله تقرب الهی پندارند و اگر در و گوشت جانوران
افتد برف و باران سخت در گردد و در موضع پاره‌وا چشمه الیست که مبروصان روز یکشنبه سحرگاه
باب رود تن شویند و تندرستی یابند نوسر نام معبدیست منسوب بمهادیو هر که بزیارت گری رود
او انالات پرستش گری بگوش آید و کس نداند که ازکجا است نزدیک ان پیوست
به بتت خورد کولابی است بزرگ اولر نام دور و بست و هشت کروه دریای بهت در و ریزد و
لختی ناپدید گردد نزدیک کرگانو دره الیست سوهیم نام درانجا ده جریب زمینی است چون مشتری باسد
رسد تا یک ماه چنان گرم شود که درخت بسوزند دیگ پر کرده بزمین گذارند بجوش اید پیوست ان قصبچه الیست
اباد کمراج ده او یک سو بکاشغر پیوندد و غرب رویه بکلی است در گذرهائی اب پوست درخت بر
بگسترند و بر اطراف ان سنگ نهند تا اب نبرد پس از دو سه روز برداشته بافتاب گذارند چون خشک شود
برفشانند طلا ریزه تا دو سه تولچگی براید ده و دیگر بدر پیوسته گلگت ان نیز بکاشغر پیوندد و درانجا طلا بهماک
شوی بدست آورند و در رفته راه از هامون دریای است از ولایت دلدو[1] می آید پدمتی نام انرا و طلا
برستانند و بر کناران سنگین معبدیست ان را اسار[?] گویند بدرگا منسوب است و بس بزرگ داشتند
در هراشتمی شکل پچهه بجنبش در اید سرکار پکلی داخل انصوبه است سی و پنج کروه دراز و بست و پنج کروه پهنا بسان توران برف
بارد و سرما بیشتر شود در ریزش ابر مانند هندوستان و از سه دریا فیض برگیرند کشن گنگ و بهت
و سنده و زبان این دیار نه بکشمیر ماند نه بهندوستان و نه بزابلستان نخود و جو بیشتر شود و زرد الو و شفتالو
و چهارمغز خودرو باشد و میوه کشتن رسم نیست جانور شکاری و اسپ و اشتر و گاو و گاومیش بهانه بز خر و[?]

(۱) دار دو

فراوان القصه کشمیر دل کشائی ملکی است اگر یک باغ همیشه بهار یا یک قلعه آسمانی پایه بر خوانند سزاست واگر عشرت گاه سبکروحان و خلوت کده گوشه نشینان بر گویند رواست ابهای خوشگوار و ابشارهائے سامعه افروز و جلگهائے روح افزا و گلهائے طراوت اما بهمه جا که شماره ان از تحریر افزون خاصه گل سرخ و بنفشه و نرگس خودرو و صحرا صحرا و بهار و خزان بس شگرف و بغیر شاه الو و شاه توت فراوان میوه شود و خربوزه و سیب و شفتالو و زردالو و تربوز بس نیک و انگور اگرچه بسیار است لیکن گزیده کم و بیشتر بر درخت توت باشد توت کم خورند و برگ او بکرم پیله بکار آید تخم او از گلگت و تبت خورد آورند با انبوهی شالی گزیده کم باشد گندم ریزه سیاه فام کم بود و مونگ کمتر خورند نخود و جو بس ناپدید زمین سیلابی و للمی[1] است در تمام صوبه عمل غله بخشی سه توده ضبط زمین و داد و ستد زر و سیم رسم نیست و جزوی از سایر جهات نقد جنس را بخروار پیمایند کدی اسا گوسفندی باشد از اهنڈو گویند بس نازک و خوش مزه و گوار او ریزه اسپان زور آور گریوه گذار بسیار فیل و شتر نباشد گاو سیاه رنگ بدسنخی لیکن شیر و روغن[2] نیک دارد و بیشتر خورش برنج و ماهی و شراب گوناگون سبزی و ان را خشک کرده نگاه دارند برنج پخته را شب گذارند و روز دیگر بخورند و باوجود بسیاری مردم و کمی سرمایه زندگی دزدی و دریوزه گری کم و زبونی زیست سکنه آن مرز بوم مشهور پوشش پوست یک جامه چند سال بکار برند دران ولایت بست و شش راه از هندوستان رود لیکن راه بهنبر و پکلی گزیده اما نخستین نزدیکتر شعبه وار و بیشتر در آمد لشکر از راه پیر پنجال اگر بران کهسار گاوی یا اسپی بکشند و ساعت ابر و باد بر جوشد و برف و باران ریزد و طول این ولایت از قنبر تا دریائے کشن گنگ صد و بست کروه عرض هشتاد کروه شرقی پرستان و دریائے چناب شرقی و جنوبی پاتهال و کوه شرقی و شمالی تبت کلان غربی پکلی و دریائے کشن گنگ غربی و جنوبی ولایت ککهران غربی و شمالی تبت خورد و هر چهار طرف اسمانی کوه چهل و شش محال مشتمل بر دوازده کرور و شصت و دو لک و هشتاد و پنجهزار دام و دو هزار و چهارصد پرگنی داخل این صوبه است ❖

صوبه دار الملک کابل

کابل از گزین مصرهائے باستانی است پشنگ بن لورین فریدون طرح انداخته و از آبادی ان بموجب تواریخ تا حال که این نسخه تحریر می آید دو هزار و یکصد سال و کسرے منقضی مے شود قلعه ستوار دارد و ارک آن بر فراز کوهچه است و کوهی که آن را حصار عقابین نیز گویند مشرف آن واقع شده

---

[1] و للمی: [illegible]

[2] ناب ❖

در دامنه ان النگ هائے دل فریب وچمن زار هائے دل اویز و باغهائے گل امیز است خاصه باغ شهرارا که بشاه لالان شهرت دارد وحضرت بابر بادشاه درسال نهصد وبست وپنج هجری طرح انداخته ونزدیکی آن باغ جهان آرا که حضرت جهانگیر بادشاه درسال هزار وشانزدهم هجری احداث شود؟ درگذرگاه برلب جو مقبره حضرت بابر بادشاه وهندال مرزا خلف انحضرت ومحمد حکیم مرزا خلف محمد همایون بادشاه واقع است ودرحوالی این مصر دو دریائے عشرت افزا اینکه یکی از الندری آید واز میان باغ شهرآرا وجهان آرا وکوچهائے شهری گذرد وآن را جوے خطیلبان خوانند ودیگرے از جانب غزنین دوه گده آمده از تنگی ده یعقوب گذشته از پیش دروازه لاهوری میرود وآن را جوے پل مستان گویند آبش گوارا وصافست بیماران را صحت بخشد تومان دامنه کوه که ان را پنجاب کابل گویند فراوان گل ومیوهٔ بهار دل کشا وخزان بے همتا دارد خاصه لغمان وکاهدره فرزه واسترغج واستالف وغیر ذلک اماکن فرح افزا وسیرگاه مقرری سلاطین است بجانب بلخ تومان غوربند واقع شده رنگ آمیزی ریاحین دلاویزی شقایق ان از گفتار بیرونست سی وسه گونه لاله بروید واز قسمی بوئے گل سرخ اید ان را لاله بویا نامند و کان نقره ولاجورد نزدیک است وکوه ریگ زاریست ان را خواجه ریگ اروان گویند در تابستان اواز نقاره ودهل ازین ریگ زار براید واین تومان بر روے لشکر توران وحدود بلخ سد مستحکم است وتومان ضحاک وبامیان از اثار پیشینان است ودوازده هزار سمج دران حدود نشان میدهند که درمیان کوه چاهها کنده ونگج اند ودر اماکن ساخته اند در موسم زمستان مال واثقال درون آن نگاهداشته بامعیت بسر برند ودر موضع سنگی تهمیست ودرمیان ان تابوتی ودرون ان یکی از غنودگان خواب را پسین گویند که در زمان چنگیز خان که زیاده از پانصد سال میگذرد این بزرگ را جه شهادت یافته تاحال اعضایش در تابوت درست است وزیارت گاه مردم واین تومان وسنجر بر روے بدخشان تهانه محکم است بجانب قندهار از تومان غزنین که ان را زابل گویند در زمان پاستان تختگاه سلاطین خراسان بود خصوص پایه تخت سلطان ناصرالدین سبکتگین وسلطان محمود غزنوی وسلطان شهاب الدین غوری ونیز خوابگاه حکیم سنائی ولبسیاری اولیاست از کثرت برف وشدت سرما ان را بارها تبریز وسمرقند نشان دهند دران حدود روئین فراوان پیدا شود وبهند وستان برد ودر نزدیکی ان چشمه ایست که اگر قاذورات دران افکند شورش ابر وبرف پدیدار گردد واین تومان بر روے حدود قندهار است وان را دروازه ایران گویند تومان لوگهده اکثر افغان نشین است و نزدیک ان در موضع باده خواب بجنه چشمه ایست که انرا گنگا گویند ودر کتب هند لوهارکل نویسند ودر

بزرگ دانند و در روز معین دران مکان خلایق هجوم کنند اب ان چشمه نیز بسان اب گنگا
اگر مدتی دراوند گذارند دگرگون و بدبو نشود و تومان مندراور و علی شنگ بر روے کافرستان است
و بومیان ان را کافرگویند درانجا مزار حضرت لام پدر حضرت نوح است و ان بزرگوار را لمک
هم نویسند چون مردم اندیار کات اعنین هم گویند ازینجهت ان نواحی را لمغان خوانند تومان بحراو
پر از کافران است چلغوزه انجا مشهور دران حدود جانوریست ان را دو پران گویند از مسکن
خود یکدو درعه پرواز کنند و نیز موشی است که بوئے مشک از و اید تومان نیکنهار در زمانه سلطنت
جوئے شاهی مشهور بود و داروغه نشین ادینه پور در عهد حضرت محمد اکبر بادشاه بکنار دریای
نیلاب شهر جلال اباد احداث نموده اگرچه میوه فراوان شود اما انار انجا مشهور است و دیگر
ان باغ صفا که بچهار باغ شهرت دارد و باغ وفا از اثار حضرت محمد اکبر بادشاه است
انار بیدانه انجا مشهور درین حدود برف نبارد و سرما چندان نشود و کافر دره و کوه مسکن
کافران از انجا نزدیک است تومان بجور جانب کاشغر گل قلعه حاکم نشین از قدیم است
هوائے ان گرم و سرد افزدن و همگی ان نواحی در دشت و کوه مسکن افغانان در حواشی قطعه
بجور مواطن مغول است که خود را از قوم عرب قرار دهند گویند که سلطان سکندر رومی هنگام
عبور درین اولکه چندے از خویشان خود گذاشته بود تا حال اولاد انها سکونت دارد
و برافغانان غالب اند و این تومان بست و پنج کروه طول و ده کروه عرض دارد و تومان
سواد نیز جانب کاشغر است فراوان دره و از گرما و سرما بسیار نشود اما برف بارد لیکن
در دشت زیاده از دو سه روز نپاید و در کهسار همه سال بماند زمستان و بهار و بارش بسان
هندوستان شود گلهائے توران و هند دو بنفشه و نرگس خود رو و صحرا صحرا
واقسام میوه خودرسته شفتالو و ناشپاتی انجا مشهور و باز و جره و شاهین گزیده
بهرسد و کان اهن نیز و قصبه منگلپور حاکم نشین و درین تومان چهل کروه طول و پانزده
کروه عرض دارد و همگی بنگاه یوسف زئی است تومان بگرام ان مشهور به
پشاور جانب هندوستان است انگور و شفتالو و خربوزه بتوران ماند و گرمی
و سردی و بهار و خزان و بارش بسان هندوستان و برنج سکهداس
بهتر از بنگاله شود و زراعات فراوان و غلات وافر پیدا می یابد تمام این
تومان بنگاه افغانان مهمند و غیر ذلک است طریق مال گذاری در عیت گیری

دارند پشاور شهر قدیم است که در کتب متقدمین پرشاور و فرشاور نیز نویسند
در نزدیکے آن گورکهتری معبد جوگیان مشهور بود در عهد شاهجهان بادشاه منهدم شده
امروز تیج تیرته بس دل کشای است که جوگی و سنیاسے و بیراگی و دیگر
درویشان در حواشی تالاب که چشمه سار است عمارات دل فریب اماکن
دل آویز احداث نموده اقامت دارند تومان بنگشات بجانب ملتان واقع
است مساکن بسیاری از قوم افغانان وسعت بسیار دارد مزروعات فراوان
خاصه شالی انقدر پیدائے یا بد کر بولایت دیگر هم میرود وکان اهن و نمک
دران حدود القصه درین صوبه زمستان سخت شود اماگزند نمیرساند و در تابستان
بدون پوشش نتوان غنود بدستور توران برف بسیار بارد و در دشت
چهار ماه و بر کوهها دایماً باشد ستایش آب وهوائے و ایام بهار بتحریر راست
نیاید گوناگون میوه نشاط افزاید اگرچه انگور اقسام است اما صاحبی
وحسینی وقندهاری وکرنکالی لطافت دیگر دارد از جمله زردالو ها سیر محمودی وتیسی
و میرزائی و از خربوزه ها کوک نبات و ماهتابی و کله کرکی و باباشیخی و ناشپاتی
وعبری و دود چراغ گزیده تر است و از گوناگون زراعت گندم و جو زیاده
است از زرع جو بیاری سویم حصه دارد و از نبات دللمی دهم حصه میدهند و از
انگور و نور تخفه نقدینه واصل کنند و حاصل سر درختی معاف است و بائین
قدیم از گل معصفر چیزے نمیدهند و دانه معصفر را سویم حصه ادا سازند
و بسان سمرقند و بخارا پرگنه مشتمل بر تپجات و قریات را تومان نامند و ساکنان
این صوبه یازده زبان دارند هندی و فارسی مغولی ترکی افغانی پشائے پراچی
گبری برگی لمغانی عربی در نواحی کابل مغول سکونت دارند رعیت گیری
و مال گذاری کنند عورات این قوم بر مردان غالب هستند در زمان عقد
بستن کابین نوشتن امر محال که شایان عصمتیان نباشد و پرده نشینان را
بسنز دنویسانیده میگیرند و بطور خود بسیر باغات و غسل حمام میروند و از
شوهران چندان خوف ندارند و بعضی زنان را دیدم که یکے را گذاشته شوهر
دیگر کرده و در عمر خویش تا پانزده و بست را بشوهری گرفته باشند و درین

صوبه قوم بزرگ و جماعه کثیر هزاره و افغان است هزاره خود را مغول از نژاد چغتائی خان بن چنگیز خان قرار دهند از غزنین تا قندهار و از تومان میدان تا حدود ... در محال مشکله و جبال مزلفه سکونت دارند اکثر اماکن و مساکن انجماعه غیر عملی است و افغانان خویشتن را اولاد بنی اسرائیل برادران مهتر یوسف علیه السلام میشمارند افغان نام بزرگ ایشان بود او سه پسر داشت یکی سربن دویم غرغشت سویم بٹن و ازین هر سه شاخها پدید آمد و هر قبیله بنام یکے از نیاگان روشناس گردید الوس ترین و بریچ و میانه و خرشبین و شیرانی داور مروکاسی و جمند و خویشگی و کتانی و غلیل و مهند و صافی و محمد زئی و یوسف زئی و داود زئی و کلیانی و ترکلانی به سربن پیوندد و الوس سورانی و جیلم داور کزی و آفریدی و حکتانی و ختکی و عبدالرحمانی و کررانی و کاکر و غربانی سوانی و پنی تارن بغرغشت گراید الوس شیرزاد و خضر خیلے ولنری ولودی و نیازی و لوحانی و سوری و سروانی و کهکهوری با به بٹن نسبت دهند و اقوام دیگر از اولاد انهاست که بقلم در امد و اینهمه اقوام از دریای سنده تا کابل صد گروه و از حدود قندهار و ملتان تا سواد که بحدود کافرستان و کاشغر پیوندد و زیاده از سیصد گروه مساکن دارند به تقویت کهسار دشوار گذار با مرائے بادشاهے نیایش نکنند چون شاهراه باختیار انهاست بعضے بطریق انعام از صوبه دار و کوشی بطریق راهداری از مسافران بر راس اسپ و شتر و گاو میگیرند و بعضی اوقات دست تطاول بمال و اثقال کاروانیان و دیگر ره نوردان درازی کنند و مسافران را بزبردستی و دزدی بدست آورده غلام میسازند و میفروشند ادم دزد در ممالک دیگر کم خواهد بود و افغانان تمامی ادم دزد هستند و جمیع ممالک کابل باین قوم تعلق دارد و از بلده پشاور سه راه بکابل میرود یکے راه نیکشاب است شعاب صعاب بسیار و مسافت بعید دارد و لشکرها به صعوبت میگذرد و دویم راه کهبر که در جلال آباد بشاهراه می پیوندد و این راه هم از تنگی دره ها و صعوبت کریوه ها و کمی آب و دست بروے افغانان باعث ازار و اضرار مسافران است

سویم راه علی مسجد است و خیبر از چشمه جمشید که بجمرود مشهور است تا دهکه کنار
نیلاب بمسافت هژده کروه واقع است و کریوه خیبر تا دو کروه بدشواری گذشته
می شود اما این راه نسبت بمسالک دیگر سهولت دارد و آمد و شد عساکر و
کاروانان بهمین راه است از دهکه تا منده سی کروه و کریوه اصلا نیست و از منده
تا کابل چهل کروه هر چند کتل دارد اما چندان دشوار نیست و کابل هر چهار طرف
کریوه بلند دارد و یکبارگی در آمد غنیم دشوار اگرچه این صوبه چندان حاصل ندارد
اما خردوران آن را دروازه هند قرار داده اند ازینجهت والی هندوستان مبلغ
معتدبه بخرج سپاه انجا میفرستد و سرحد ولایت توران و ایران در امان میدارد
و در زمان سابق که کابل از والیٔ هند بیرون بود تورانیان بر اطراف هندوستان
ترکتازی می نمودند درین صورت ولایت پنجاب ویران و خراب می بود انان
زمانیکه هند و کابل در تصرف یک فرمان روا در آمده باعث آبادی پنجاب و
امنیت تمام هند شده طول این صوبه از اتک بنارس تا هندوکوه صدو
پنجاه کروه و عرض از قراباغ قندهار تا چنتان سراصد کروه شرق رویه دریای سنده
و غرب رویه غور شمالی اندراب و بدخشان و هندوکوه جنوبی فرمل و نغز و کردکه
و هر چهار طرف همه کوهستان است زمین مسطح و هموار کم اما مزروعات
بهمه جا هست هشت سرکار مشتمل بر سی و شش تومان و دوازده کرور
و شصت و پنج لک و بیست هزار دام داخل این صوبه است بالجمله چون انکی
از کیفیت هندوستان و صوبجات بتحریر درآمد اکنون شمه از احوال
فرمان روایان هندوستان از ابتدای پاندوان لغایت سوانح نگار در آوردن و اخبار
خاندانها را مفاتی گذاشتن ضرور است ✤

بیدخوانی هندوی مشک فام قلم بلاغت شیم در معبد گذارش شمهٔ از احوال

فرمان روایان هندوستان از ابتدای راجه جدهشتر پاندوان

از کتب تواریخ هندیه خصوص از مهابهارت که تاریخی است بزرگ تر و از جمیع صحف معتبر ترچنان بظهور پیوسته که سلطنت هندوستان از آغاز آفرینش جهان در خاندان والاشان پاندوان و کوروان بوده وسلسله اسلاف ایشان علی الاتصال فرمان روائے و جهان کشای نموده اند چون نوبت سلطنت براجه بچهتر برج که جد پاندوان بود رسیده بدستور نیاگان خویش بعدالت گستری و رعیت پروری جهانبانی نموده جهان گذران را پدرود نمود واحدے از اولادش نماند که مهام جهانداری بنظام آورد واعیان دولت باهم مشورت نموده بجناب سرامد عارفان خداشناس سوامی بیاس التجا آورده بذریعه آن کشاف رموز معانی از عورات راجه سه پسر بهم رسانیدند گویند که چون زن اولین راجه تاب دیدن پیکر مهیب آن خدا آگاه نیاورد چشم خود پوشیده بود ازینجهت ازو پسری نابینا بوجود آمد نام او دهرتراشت نهادند و زن دویمی را از مشاهده طلعت تابان آن عارف معارف یزدان رنگ زرد گردیده بود از و پسری که بدنش تمام زرد بود بعالم شهود شتافت نامش پاند گذاشتند یعنی زرد رنگ و پسر سیوم بدر نامی از پرستاری ولادت یافت چون دهرتراشت پسر کلان نابینا بود و بدر کنیزک زاده بود ازینجهت امر سلطنت به پسر میانگی که پاند بوده باشد قرار گرفته چراغ مرده این خاندان باز روشن گردیده و گلشن پژمرده سلطنت بتازگی طراوت یافت و راجه پاند بقوت سرپنجه شجاعت و زور شمشیر همت بر مخالفان غالب آمده و اطراف ممالک به تسخیر در آورده نام نامی اسلاف واسم گرامی خویش روشن گردانید چون شکار دوست و عشرت طلب بود اکثر اوقات در صحرا رفته بشکار اشتغال میداشتی روزی بعادت معهود بقصد صید افگنی بیابان نورد بود ناگهان دو آهو نر و ماده باهم صحبت داشتند راجه نوعی تیر جگردوز زد که آهو از ماده جدا شده برزمین افتاد و آن آهو نبود عابدی بود مرتاض بان پیکر در آمده با زن خویش مباشرت داشت در حالت نزع برزبان آورد که از ایزد تعالی میخواهم که چنانچه مارا در زمان وصال جانان بیجان کرده تو هم در وقت صحبت همخوابه خویش همخوابه مرگ شوی راجه از وقوع این واقعه غمناک گردیده و دود تحیر بدماغ او پیچید اما چه کند که تیر از شست جسته

وکار از دست رفته بود از دعای بدان عابد مردن خود در صحبت زن بیقین دانسته ترک جهانبانی نموده در صحرا رفته بعبادت و ریاضت اشتغال ورزید اما از بی اولادی خویش دلش ملالت اندود می بود چون هر دو زوجه او در صحرا رفیق طاعت بودند روزی بزوجه کلان که کنتی نام داشت گفت که هر کس که بی اولاد بمیرد در دوزخ می رود و در دین ما درست و جایز است که اگر شخصی اولاد نداشته باشد یا قادر بر پیدا کردن اولاد نشود از برهمن فرزند حاصل نماید چنانچه پدر من بی اولاد رحلت نمود بصلاح بزرگان تولد من و برادران من از بیاس دیو گردید آن عورت پاسخ داد که اگر بر سر من تیغ آبدار بیارد ممکن نیست که با مرد بیگانه صحبت دارم اما چون افسونی از عابد مرتاض اموخته ام که از عالم ملکوت هر کس را میخواسته باشم طلبداشته فرزند حاصل نمایم راجه ازین سخن خوش وقت شد و درین باب اجازت داده آن عورت را در خلوت فرستاده خود بدروازه به پاسداری قیام داشت و آنچنان احتیاط بکار برد که مظنه رسیدن آدم در انجا نباشد بقدرت قادر مطلق آن زن از درون خانه آبستن شده بیرون آمده راجه را مژده داد و بعد نه ماه پسر والا گهر زائیده نام فرخنده فرجام او را جدهشتر نهادند نوبت دویمین بهمین آیین آبستن شده پسری بغایت زبردست قوی هیکل زائید نام او بهیم سین گذاشتند در روز ولادت او واقعه غریب وقوع یافت که ناگهان در آن صحرا شیری مهیب درآمد مردم از و خوف خورده فریاد برداشتند کنتی ترسناک شده بی اختیار برخاست و بهیم سین از بغل او جدا شده بر سنگ کلان افتاد از ضرب آن طفل سنگ لخت لخت گردید این معنی باعث تعجب گشت راجه پاند دانست که این طفل بغایت زورمند خواهد شد نوبت سویمین همین نمط ارجن ولادت یافت دران وقت آواز از آسمان برآمد که چنانچه در عالم علوی اندر فرمان رواست در جهان سفلی این پسر حکمران خواهد گردید و در محاربات هیچکس حریف او نخواهد شد و از زوجه دویم راجه بهمین عنوان نکل و سهدیو بطریق توامان بوجود آمدند و این هر پنج برادر در حسن خوبی و قوت و دلاوری نظیر نداشتند و راجه باین پسران در صحرا می بود و امور سلطنت را دهرتراشت برادر کلان که نابینا بود در هستناپور سرانجام میداد چون زوجه دهرتراشت آبستن شد بعد از دو سال مضغه گوشت از شکم او بدر آمد که از آهن هم سخت بود زن دهرتراشت حیران شده میخواست که آن مضغه را بر اندازد دران حال بیاس حاضر شده فرمود که ازان پسران نامدار خواهد برآمد زنهار آن گوشت را ضایع نسازند بعد ازان بموجب امر بیاس آب سرد بر آن پاشیدند از و صد لخت شد هر لخت را در کوزه روغن جدا جدا انداخته با حتیاط نگاه داشتند و بعد دو سال آن کوزه ها را وا کردند از هر یک کوزه پسری برآمد و از همه کلان تر درجودهن[(۱)] بود گویند وقتی که درجودهن از کوزه روغن منطی

---

(۱) جرجودهن

که اندراج یافته بود بیرون آمد زمین را کافته بسان خر بانگ برداشت ازان آواز خران و شغالان و کرگسان و زاغان بزمین و در هوا فریاد برآوردند و در هوا غبار پیدا شد ظهور این حالت موجب حیرت نظارگیان گشت سوای صد پسر مذکور ججهت(۱) نامی از زوجه دیگر ولادت یافت که همگی یک صد و یک پسر بوده باشد خلف بزرگ او جرجودهن رویین تن بود که تیر و سنان و شمشیر بر و کارگر نمی شد و در شجاعت و قوت دعوی انفراد داشت چون راجه پاند دران صحرا رخت هستی بموجب دعای عابد بسبب صحبت زن که خود را از شهوت نتوانست ضبط کرد بربست زنان خورد سالش بهمراهی آن بسوخت عابدان و زاهدان که در بیابان همسایگی بودند هر پنج پسر و زن کلان راجه را در هستناپور رسانیدند اکثر مردم پسران را قبول نکردند و بعضی قبول میکردند خصوص درجودهن پسر کلان دهرتراشت میگفت که چون راجه پاند بسبب نفرین عابد ترک صحبت زنان کرده بود ایشان را چگونه فرزندان راجه تصور توان کرد دران وقت سروش از غیب آواز داد که اینها پاندوان هستند یعنی پسران راجه پاند که بنمط بدیع بذرایع ملایکه بعالم وجود آمده اند بعد چنین آواز گل از هوا بر سر ایشان بارید و صدای نقاره و بوق و غوغای عظیم از جانب آسمان برخاست تمامی مردمان هستناپور از استماع این آواز حیران شده پاندوان را قبول کردند و بهیکم پتامه که عم پدر ایشان بود سایه مرحمت و پرورش بر سر آنها انداخته معلمان دانشور و استادان فرخنده سر برای تربیت و آموزگاری مقرر نمود پاندوان بمقتضای دانش خداداد و خردمندی مادرزاد و در اندک فرصتی اکثر صحایف بید و دانشنامهای برخواندند و تمامی علوم تیراندازی و کمانداری و رسوم نیزه بازی و تیغ گذاری آموخته بحد کمال رسانیدند چنانچه جدهشتر که از همه کلان بود در صفات خجسته و اوصاف مستحسنه و راستی و نکوی و خردمندی و خوشخوی مشهور گردید بیت

نکوروی و نیک اختر و نیک خوی — بدل راست بازو به لب راستگوی
نه رایش به تدبیر محتاج غیر — نه امضای رایش بجز محض خیر
به گیتی ندیده کسی رنج ازو — دل راستان راستی سنج ازو
با این دانش و رای و تمکین و فر — گمانم نه آید که باشد بشر

و بهیم سین از جدهشتر خورد بسیار پر قوت و زورمند بود که درختان قوی را از جا بر میکند و فیلان کوه پیکر را برداشته بر زمین می افگند و در علم گرز بازی و هنگامه رزم سازی و جنگ مشتی و هنر کشتی نظیر خود نداشت نظم

---

(۱) جلیجس ججیس پیجس

بران زور هرگز نه باشد هژبر | دو پایش بخاک اندرون سر بابر
چو او خشم گیرد و بروز نبرد | بپیشش چه پیل وچه شیر وچه مرد
چو آوردی آهنگ بر کارزار | نکردی برو تیغ فولاد کار
نبود آدمی بود شیر غرین | که بادا بران شیر مرد آفرین

وارجن از بهیم سین خورد بود در قوانین کمانداری وآئین تیراندازی از استادان روزگار و تیر اندازان کامل عیار درگذشت وعلم این علم در عرصه ربع مسکون برافراخت وکوس ناموری این هنر در هفت اقلیم نواخت واین علم را بچندین عنوان بکمال رسانید یعنی یک تیر انداختی هزاران تیر از و استخراج نموده جان گزای اعدا نمودی ونیز اگر خواستی تیرهای مستخرج در هوا تتق بسته سد راه باد و باران شدی وهزار تیر آن قدر آتش برافروختی که هر نیک وبد را سوختی وهمچنین از تیر طوفان باد وخاک وآب هویدا ساختی واز تاثیرات آن معاندان را برخاک هلاک انداختی واز جانب عدوان اگر هزاران تیر بر وآمدے آن را از تیرهائے خویش در هوا برانداے ودر رزمگاه افسون پردازی و سحر سازی نموده گاهی بلند وگاهی پست وگاهی فربه وگاهی لاغر بنظر دشمنان در آمدے وزمانی بصورت مهیب نمودار شدی وساعتی از نظر غایب گشتی واین علم خاصه اهل ملکوتست که تیرهاے انداخته بقوت افسون چنین کارهاے نادره بروی کار می آورند والا حوصله بشری ومدرکه انسانی کجا طاقت ارتکاب وادراک امثال این امور عجیبه تواند داشت چون ارجن ملک نژاد وقدسی نهاد بود وقوع این قسم نادره کاریها از وبدیع نتوان شمرد نظم

همان ارجن پهلوان شیردل | که از تیر او گشت گردون خجل
خدنگش دل دشمنان بشکند | اگر کوه باشد زبن برکند
خداوند او را چه سان آفرید | بروآفرین کو چنان آفرید
جهان آفرین تا جهان آفرید | چو ارجن بگیتی نیامد پدید

وهمچنین نکل وسهدیو برادران غیر مادری ایشان در سواری اسپ وفیل وعرابه ودر قواعد نیزه بازی و تیغ اندازی وسایر لوازم سپه سالاری بی همتا بودند بیت

به نیروی مردی وفرهنگ خویش | بگردون برافراخت اورنگ خویش

واین هر پنج برادر بهمدیگر نوعی اخلاص ویگانگی داشتند که گویا آفرینده بدایع موجودات یک روح را تجربه ساخته در پنج قالب انداخته وجدهشتر برادر کلان را هر چهار برادر خورد

صاحب و مخدوم و ولی نعمت و خدای مجازی تصور نموده سر مو از تقدیم امر شس عدول نه کردندی و سر ناخن خلاف مرضی او بعمل نیاوردندی وداد عیش و عشرت دادندی نظم

چه نیک اختر کسی کز بخت فیروز | شود پیش بزرگان خدمت اندوز
کسی کس بخت و دولت پای گیرد | بچشم بختیاران جای گیرد

درجودهن پسر کلان دهرتراشت از دید و شنید اوصاف حمیده پاندوان حسد برد خصوص از زور و قوت بهیم سین آتش عناد در کانون سینه او مشتعل گردید از آنجا که دشمن گدازی آئین دین سلطنت است او باندفاع پاندوان و انقطاع رشته زندگی آنها ساعی بوده بارها بقصد هلاک بهیم سین که آنرا از همه زبردست و زورآور میدانست در سیر و شکار که باتفاق یک دیگر در صحرا میرفتند زهر داد و چند مرتبه او را در خواب یافته دست و پا محکم بسته در دریای گنگ انداخت اما چون حفظ و حراست الهی شامل حال او بوده اراده دشمن پیش نرفت و در هر مرتبه سلامت ماند چون دهرتراشت جدهشتر را بهمه وادی قابل دانسته ولی عهد نموده مدار کار جهانبانی در قبضه اقتدار او گذاشته بود درجودهن زیاده حسد برده به پدر پیغام کرد که ما را از سلطنت محروم کرده اند من تاب اطاعت جدهشتر ندارم بهمین زمان خود را میکشم دهرتراشت خاطرداشت پسر منظور داشته مقرر کرد که نصف ولایت بعهده درجودهن باشد و جدهشتر معه برادران خویش در برناوه رفته بر نصف ولایت حکومت کند بنابرین مشورت جدهشتر را رخصت شهر برناوه داد پیش از ان که جدهشتر دران شهر برسد درجودهن کسان خود را فرستاده تلقین کرده بود که عمارات از صمغ و قیر و ریسمان وغیره ذلک تعمیر کنند و بعد از انکه پاندوان در انجا رسیده طرح اقامت اندازند قابو یافته آتش در دو نهند تا آنها سوخته خاکستر شوند فرمان بران بموجب فرمان بعمل آورده عمارات صمغ و قیر بطریق مستر یعنی ستر و مخفی تعمیر نموده پاندوان بعد رسیدن در آن مکان از دغل و حیل معاندان واقف گردیده نقبی در آن خانه زده راهی درست کرده شبی بدست خود آن عمارت را آتش داده از راه نقب بدر رفتند و بهیل زنی با پنج پسر خود که در انجا آمده بود سوخته خاکستر گردید کسان درجودهن سوختن بهیل زن و پسرانش را خاکستر گردیدن پاندوان با والده خویش تصور نموده مژده هلاک آنها به درجودهن رسانیده موجب مسرت او شدند و پاندوان بعد بر آمدن از ان مهلکه در صحرا رسیده بلباس زاهدان در معابد و اماکن متبرکه میرسیدند و بسیر ممالک رهسپر می شدند و دیو و عفریت را می کشتند و شیر و کرگدن را شکار می کردند تا آنکه در شهر کنپله رسیدند راجه درپد مرزبان آنجا دختری صاحب جمال در حسن و خوبی بی مثال داشت و دران ایام دختر بحد بلوغ رسیده بود و راجه درپد

بائیس نیاگان خویش فرمانروایان روی زمین را طلبداشته جشن عالی ترتیب داده بود تا هر کس را که
آن دختر پسند کند در عقد زوجیت او در آید و آن را در زبان هندی سوینبر گویند و راجه مسطور چوبی کلان
بسان قبق در میان ایستاده کرده ماهی طلا بر آن بسته و دیگ کلان از روغن پر کرده زیر چوب بر
دیگدان گذاشته و کمانی در غایت بزرگی و سختی نهاده و شرط نموده بود که هر کس این کمان را زه
کرده ماهی از بالای چوب به تیر زده در آن دیگ روغن اندازد آن دختر در مناکحت او در آید روز
دیگر تمام راجهای در آن عرصه در آمده بتقدیم شرط تقید ورزیدند احدی از عهده این شرط نتوانست بر آمد
پاندوان بصورت گدایان در گوشه تماشائی بودند در آن وقت ارجن بر آمده کمان را که در غایت سختی بود زه
کرده آنچنان تیر زد که ماهی طلا از بالای قبق جدا شده در دیگ روغن افتاد آنگاه دختر راجه دروپد را که
دروپدی نام داشت از میان چندین راجه های والا شکوه بزور بازوی قوت گرفت نظارگیان
وقوع این قوت و جسارت آن گداوش حیران ماندند و احدی را یارای آن نشد که مقاومت
باو توان کرد تقدیر ازلی بر آن رفته بود که آن دختر را پنج شوهر شوند لهذا پاندوان هر پنج برادر بموجب
امر مادر خویش آن را در زوجیت خودها در آوردند هر یک هفتاد روز نوبت مقرر کرد چون در هستناپور
خبر رسید که پاندوان حیات هستند و دختر راجه دروپد را بزور گرفته اند دهرتراشت حسب الصلاح ارکان
و اعیان کسان خود فرستاده ایشان را طلبیده شفقت پدرانه بجا آورده ولایت را منقسم نموده نصف
برو رجودهن پسر خود بحال داشت و نصف به پاندوان مرحمت کرده با یکدیگر ایشان عهود مواثیق و
روابط اخلاص در میان آورده پاندوان را رخصت داد که در شهر اندرپت بر ساحل دریای جمنا که ثانی الحال
آن شهر بدهلی مشهور گردید رفته اقامت ورزند راجه جدهشتر در آن شهر رسیده باجرای احکام
حکومت مقید شد و بزور شمشیر و قوت مردانگی اکثر ممالک بتسخیر در آورده فرمانروایان اکناف گیتی را فرمان پذیر
گردانید چون دولت و مکنت بسیار بهم رسید جگ راجسو بوجه احسن که اجداد او را میسر نشده بود باتمام رسانید
جگ راجسو باصطلاح هند عبارت از عبادت عظمی است که انواع اطعمه بچندین هزار برهمن میدهند
و ظروف طلا و نقره بانجماعة خیرات می کنند و افسونها خوانده اقسام اغذیه و عطریه و اجناس نفیسه
در دهان عم العناصر انداخته خاکستر می سازند و عمده ترین از شرایط این جگ آنست
که راجهای روی زمین جمع آمده تمامی امور خدمات حتی که آب کشی و طعام پزی و اوند شوی و دیگر جزویات
بذات خود بجا می آرند این عبادت آن را میسر شود که حکمش بر هفت کشور جاری باشد چون راجه
جدهشتر را فرمانروایان گیتی مطیع و منقاد بودند این جگ حسب المدعا بانجام رسید درجودهن نیز

درین جنگ آمده شریک کار شده بود و از دیدن شوکت و دولت راجه جدهشتر عداوت کهن و حسد فرمن بتازگی دل او را خراشید چون رخصت شده در هستناپور رسید این درد دل را با رفیقان خویش درمیان آورده در برانداختن بنیاد دولت راجه جدهشتر مشورت کرده صلاح همگنان بران افتاد که انجمن قمار بازی آراسته و مقامر دغل پیراسته ملک و مال ازو باید گرفت بنا برین صلاح راجه جدهشتر را از اندرپت طلب داشته بعد درازی سخن مجلس قمار ترتیب داده کعبتین تذویر درمیان آوردند چون تقدیر قادر مطلق بران رفته بود که راجه جدهشتر با برادران سرگشته بادیه ادبار و آبله پای بیابان انتقار گردد باوجود آن قدر عقل و دانش مغلوب فریب آن دغا بازان گردیده شروع بقمار کرده خزینه و دفینه و نقود و اجناس و جواهر زواهر از اندازه بیقیاس و سایر اسباب سلطنت و شهریاری و تجملات ریاست و نامداری و ملک و مال و اسپان وافیال درباخت و از جمع اموال و خزاین دست خالی ساخت ابیات

طبعی بقمار یافت مایل / افتاد بورطهاے هایل

وانگه زپیٔ قمار بازی / گسترده بساط فتنه سازی

بنشست در خزینه بکشود / راهی بقمار خانه پیمود

شد گرم مقامر فسون ساز / زد نقش دغل حریف کجباز

هردم بفریب جادوانه / می باخت قمار[1] را بهانه

او ساده دل و حریف پرکار / او خفته دماغ فتنه بیدار

آشفته خرد شد و نظر باخت / تا مال و منال خویش درباخت

چون کرد زمال و گنج دربار / بر ملک فتاد نوبت کار

شد هردو ز دست فتنه پامال / نی ملک بباد بماند و نی مال

درباخت بادسپهر ناساز / کج باخت باد حریف کجباز

بنشست بلا بخانه روبی / برخاست عدو بپای کوبی

چون از ملک و مال چیزے نماند آنچنان مسلوب العقل گردید که هر چهار برادر و بعد ازان خود راپس ازان دروپدی را که زوجه هر پنج برادر بود نوبت بنوبت درباخت وقوع این امر موجب حیرانی نظارگیان و باعث بدنامی او گردید و دوشاسین[2] برادر درجودهن سنگ دلی و بی ازرمی نموده دروپدی

---

(۱) خزانه را خزانه (۲) دوساسن

راموکشان و هرزه گویان دران انجمن آورده حسب الامر درجودهن خواست که برهنه کند درآن وقت
آن عفیفه حایض بود بجناب ایزد تعالی که ستار العیوبست مناجات کرده استدعای حفظ ستر خویش
نمود وتضرع وزاری او بدرگاه مجیب الدعوات مستجاب گشت چون دوشاسین بی ازرم پارچه از
بدن او برگرفت بقدرت الهی پارچه دیگر برو ظاهر شد بهمین آئین دوشاسین لباس آن عفیفه برمی
آورد وازغیب کسوت دیگر برو مرحمت میشد چندانکه دوشاسین از برآوردن پارچه ها مانده شده آن قدر
پارچه ازبدن آن عفت سرشت برآمد که از حد حصر افزون بود بالضرور (۱) دوشاسین دست ازو باز کشید
درسان حال بر حاضران انجمن عجب حالتی گذشت همه کس ازدیدن آن بی ازرمی چشم بر بستند و بر
درجودهن و دوشاسین ورفیقان آنها زبان لعنت برکشادند درجودهن ازین سخنان هیچ بخاطر نیاورده
باوجود گرفتن ملک ومال بران قرار داد که یک بازی دیگر باید باخت اگر جدهشتر برد هرچه ازملک
ومال باخته است باز ازان او باشد واگر درین مرتبه هم بازد دوازده سال معه برادران درصحرا
بگذراند وسال سیزدهم درمعموره بطریق اختفا بسر برد اگر دران سال ظاهر شود باز دوازده سال در
بیابان بوده باشد راجه جدهشتر که عقل او از دست رفته بود وبخت خفته بدین شرط باز بازی
کرد اتفاقاً درین مرتبه نیز این بازی را درباخت و بایفای وعده رخصت شده معه برادران و
دروپدی راه صحرا پیش گرفت دران حال کرن که عمده بدخواهان پاندوان بود از روی ظرافت گفت
که ای دروپدی بهمراه پاندوان چرا میروی بملازمت راجه درجودهن باش واو در زوجیت مردی
مقرر خواهد کرد که آن مرد ترا بقمار نبازد و نیز دوشاسین تمسخر بزبان آورد که پاندوان حکم خوجه سرایان دارند
همراه آنها چه خواهی کرد یکی از ما بشوهریت خود قبول کن تا باسودگی بگذرانی همچنان بدگویان بدخو سخنان
باستهزا وطنز می گفتند وخنده می کردند پاندوان شرمنده وسر افگنده می بودند بهیم سین میخواست
که بزور بازوی خود انتقام ازان هرزه گویان بگیرد اما راجه جدهشتر دران باب اجازت نداد وبموجب
شرط از هستناپور برآمده معه برادران رو بصحرا نهاد گویند که چون پاندوان ازان شهر برآمدند ناگهان
زمین بلرزه درآمد و برق وصاعقه بدون ابر ظاهر شد ولغزید و باآنکه روز گرفتن آفتاب نبود تمام منکسف
گشت ودر روز ستاره از آسمان بکمال مهابت افتاد و هر کنار هستناپور بگرویده وجانوران
صحرایی بجانب آبادی آمدند وشغالان در روز ببازار شهر رسیده فریاد کردند کرگسان بالای دروازه
نشسته آواز نمودند وگل نیلوفر بر درختان بیابان بشگفت وآب دریا بالا رویه رفت ودرختان میوه

(۱) بالاخره.

بی موسم داوند و ماده گاو خر کره و دیگر حیوانات بچه غیر جنس زائیدند و دیگر شگونها که باعث مهابت بوده باشد نمودار
گردید دانایان شگون و واقفان اسرار ظهور و بطون گفتند که از وقوع این علامات در اندک زمانی به پسران
دهرتراشت آفات و بلیات پدید خواهد آمد بلک بنتیجه بدکاریها نیست و نابود خواهند شد بالجمله پاندوان در
صحرا رفته یکجا یک درین طرح اقامت انداختند پس از چند سال ارجن بقوت ریاضت خویش رسانده لوک
که عبارت از مکان فرمانروای عالم ملکوت باشد رفت و راجه جدهشتر با برادران دیگر قدم تردد در راه گذاشته
تمامی امکنه شریفه و بقاع متبرکه که عبارت از تیرتهها باشد طواف کرده سیر عالم نمود و ارجن چپال در اندر لوک
بوده اقسام فنون تیراندازی از ملائک اموخته با اسباب و تجملات بسیار آمده با برادران ملحق گردید پاندوان
دوازده سال در بیابان محن و شاق بی پایان گذرانیدند وقائع غریب و سوانح عجیب بانها عاید گشت و سال سیزدهم
در شهر بیراتهه رسیده نام خودها تبدیل نموده نوکر راجه بیراتهه شدند کسان درجودهن هرچند جست وجو نمودند
ایشان را هرگز نیافتند چون سیزده سال بانقضا رسیده خودها را ظاهر نموده پیغام بدرجودهن فرستادند
که حصه ولایت ما را مرحمت سازد او از روی رعونت قبول نکرد باز پیغام نمودند که اگر زیاده نه باشد برای
تمشیت امور معیشت و تحصیل قوت هر پنج برادر را پنج موضع کتهل و کرنال و اندری و برناوه و اندرپت
بوده باشد عنایت نمائید تا بران قانع باشیم و کار بجنگ و پرخاش نکشد درجودهن از روی جهالتی
که داشت بنابر اجلی که او را نزدیک رسیده بود با آنکه پاندوان این قدر لجاجت کشیدند و بر پنج موضع قناعت
کردند صلح قبول نکرد و قرار بر جنگ داده از اطراف عالم راجهای و رایان والاشان که با و محبت و اتحاد
یا اطاعت و انقیاد داشتند باعانت و امداد طلبداشت راجه جدهشتر نیز خویشان و منتسبان و اخلاص مندان
خود را که فرمانروای ممالک بودند باستمداد و استعانت طلبید در اندک فرصتی فرمانروایان والاقدر و رایان
عالی مقدار و بهادران صف شکن و دلاوران شمشیر زن و تهمتان شیرافگن و تیغ زنان فیل تن و پهلوانان سخت
کوش و جوانان هنرور خروشش و یلان فیل پیکر و پردلان شه جگر و مبارزان رزم اندیش و شجاعان شجاعت
کیش و هگنان شیران بیشه بسالت و نهنگان دریای جلادت و مردان میدان دغا و گردان عرصه هیجا بودند
چون کواکب آسمان و ریگ بیابان و قطرات باران و برگ درختان بیرون از حد حصر و شمار با تجملات حرب
و پیکار و اسباب جنگ و کارزار و فیلان نامدار و اسپان باد رفتار از اطراف ممالک و اکناف مملکت
از هر دو طرف آمده کار طلب شدند حتی که اجتماع این قدر عساکر در هیچ معرکه نشان نمیدهند نظم

زامان سپه جمع شد بیش ازین — ندیده کسی لشکری بیش ازین
نمودار شد لشکر نیک بخت — چو ریگ بیابان و برگ درخت

سپاهی بکثرت فزون از شمار   سپاهی ز مور و ملخ بی شمار
همه تیغ داران و خنجر گذار   ظفر پیشگان و تسلط شعار
سپاهی ز ریگ بیابان فزون   وز اندیشه هر محاسب برون
سپاهی چو آشفته پیلان مست   همه نیزه و گرز و خنجر بدست
نه بد بر زمین پشه را جایگاه   نه اندر هوا باد را ماند راه
ز بس جوش لشکر به بی راه و راه   بسیط زمین تنگ شد بر سپاه

چون ساعت گورکهیت که اکنون به تهانیسر شهرت وارد و شریف ترین اماکن و بزرگ ترین معابد واقع شده و بقول دانشمندان هند برهما که ذریعه آفرینش جهانیان اوست به بدایع قدرت صانع بی آلت دران امکنه شریفه از گل نیلوفر بعالم وجود آمده بالقای ربانی همان جا عالمیان را بعرصه شهود آورده انتظام آرای عالم تکوین و ایجاد و نظام پیرای سلسله کون و فساد گردیده و اعتقاد ان جماعت آنکه هر کس از اهل تقدس دران محل قالب عنصری تهی کند از آمدن دوباره در دنیا که عبارت از تناسخ بوده باشد نجات یابد و در عقبی بهشت برین نصیب او شود لهذا آن مکان فیض نشان را برای کارزار مقرر کرد عرصه پیکار چهل و هشت کروه مقرر گردید و از طرفین افواج چون دریاے مواج از پی هم می رسید و لبسان عساکر ملخ بیرون از حد قیاس نمودار می گردید از کثرت گرد و غبار چهره زمین و آسمان ناپیدا و از بسیاری جوش و خروش آثار شور محشر هویدا بود و صداے نقاره رعد آواز و خروش بوق زلزله انداز و غلغلهای زهره گداز و آواز دهل قیامت ساز لرزه در زمین و زمان انداخت و هوی های لشکر و شور و غوغای لشکریان گوش فلک کر ساخت نظم

به آمد ز هر دو سپه بوق و کوس   زمین آهنین شد فلک آبنوس
برلرزید کوه و بجنبید دشت   غریو از نهم آسمان درگذشت
درای جگرتاب و فریاد زنگ   ز سر مغز می برد و از روی رنگ
ز فریاد خرمهره گاو دم   هزبران بصحرا رهے کرد گم
ز غریدن کوس خاراشگاف   برافگند سیمرغ در کوه قاف
بتیره بغرید چون تند شیر   درآمد برقص اژدهاے دلیر
ز غریدن کوس خالی دماغ   زمین لرزه افتاد در کوه و راغ
خروشیدن کوس روئین کاس   نوشنده را داد در جان هراس

زشوریدن ناله کرنا ے | درافتاد تپ لرزه در دست و پای
توگوئی که باد قیامت وزید | زمین پاره شد آسمان بر درید

اندوان لشکر خود را هفت بخش کرده افواج هراول وچنداول وجرنغار و برنغار و قول وطرح ونفحه باینی
که باید ترتیب داده رو به پیکار آوردند نخستین بهیم سین در میدان آمده آنچنان نعره مهیب برزد که زلزله در
زمین وغلغله در زمان افتاد وازان آواز هولناک فیلان واسپان خون بریختند واکثر مخالفان ترسان و
لرزان گریختند وگرز گران بدست گرفته و بر سر گردانیده بیک ضرب چندین هزار عرابه را با سواران برهم
ساخت وفیل واسپ را برداشته برزمین انداخت وآدمی را برآدمی زده بکشت وبسیاری ها را
زمشت استخوانها بر شکست **نظم**

همان بهیم دیوافگن وپیل تن | که از گرز که را بکندی ز بن
یکی نعره زد در میان گروه | توگفتی بلرزید دریا و کوه
بکوبید گوپال گرز گران | چو پولاد را سنگ آهنگران
کسی را که دیدی فگندی چو مور | بکندی سرش را بیکدست زور
بیک زخم کان بهیم آهسته کرد | صد افگند وصد کشت وصد خسته کرد
هزار وصد وشصت مرد جسیم | بیک ضرب شد خسته از دست بهیم

ارجن نیز نملی که شیر زیان بگله گوسپندان در آید در افواج اعدا در آمده سلک جمعیت مخالف درهم گسیخت
وتیر خاراشگاف خون هزاران هزار کس برزمین ریخت گروه گروه مخالف برخاک هلاک انداخت وازآواز
ابر آثار صور قیامت نمودار ساخت **نظم**

چو رعد خروشان در آمد بجوش | زایوان کیوان گذشته خروش
خروشی برآمد که کیوان شنید | توگوی که صور قیامت دمید
نه استاد کس پیش ارجن بجنگ | بجستند با او کسی نام ونتگ
گریزان شدند ان دلیران همه | چو از شیر غریدهٔ آهو رمه

بعنین درجودهن افواج خود را ترتیب وتسویه نموده حلقهای فیلان باتجم وبرگستوان اراسته عقب
هر فیل پنجاه سوار وپس هر سوار هفت پیاده برگماشت تا هرگاه فیلان را بر معاندان بگذراند سواران
وپیاده ها از دنبال روان[1] شده کار پرداری نمایند وعساکر خود را بپاسداری بهیکهم پتامه ودروناچارج

---

(۱) برامده

دگرین وو و شاسین وشگن پنج بخش گردانید این بهادران میدان وغا و مبارزان عرصه هیجا در رزمگاه آمده بنمطی که شیر آهوبره را یا باز صف کلنگ را پریشان سازد صفوف پاندوان را متفرق گردانیدند و اکثری را به تیر خارا گذار و شمشیر آبدار بر خاک انداخته جوهای خون روان ساختند نظم

چون شیران جنگی در آویختند — ز تن جوی خونها همی ریختند
یکی جنگ کردند بر سان شیر — نشد هیچکس هرگز از جنگ سیر

علی الخصوص بهیکهم پتامه کارپردازیها نموده نوعی جنگ کرد که احدی را تاب مقاومت با و نماند گویند که هر روز ده هزار کس را بقوت سرپنجه شهامت و زور بازوی شجاعت بر خاک هلاک می انداخت و ده روز علی التواتر جنگ مردانه نمود آنچنان نبرد مردانه نمود که زیاده از یک لکه عرابه سوار و فیل سوار و اسپ سوار از دست او کشته شدند نظم

در افگند خود را در آن کارزار — چو شیری که گور افگند در شکار
بهر گام سی گام جستی ز جا — بهر زخم فیلی فگندی ز پای
بهر ضرب چندی فگندی نگون — بهر زخم جوی براندی ز خون
بکشت اندلیران یکصد هزار — همه رزم سازان همه نامدار

بهمین آیین بهادران رزم ساز و دلاوران تیغ باز که تشنه آب زلال جانستانی و طالب مطالب[1] جانفشانی بودند از هر دو طرف رو بعرصه پیکار آورده هر یک مبارز خود طلب کرده پسر با پدر و مرید با مرشد و شاگرد با استاد و برادر با برادر و دوست با دوست و دشمن با دشمن در آویخته بسان دیوانگان و مستان از هوش رفته جنگ می کردند و بهمدیگر زخمها زده از دست یکدیگر کشته می شدند و آنچنان کارنامه بظهور آوردند که ملایک از عالم ملکوت بتماشای آن در رسیدند و کواکب بر افلاک بهزاران چشم نظارگی بودند و زبان بتحسین و آفرین بر بهادران جانفشان میکشودند و مدح و ثنای دلاوران جانستان می نمودند نظم

چو صف های گردان بیاراستند — یلان هم نبردان خود خواستند
دهاده برآمد در آن رزمگاه — تو گفتی برآمیخت خورشید و ماه
چکاچاک برخاست از هر دو سوی — ز خون شد همه رزمگه جوی جوی
بدردانه بد بر بسیم جای مهر — همه منتظر تا چه آید سپهر

از کثرت خونریزی جوهای خون روان گشت و از بسیاری خون باری گرد و غبار عرصه پیکار فرونشست

(۱) مطلوب

و در هر گوشه عرصه عرصه نبرد انگیزی حلقه و طوق و دیگر زیور زرین چندین از کشتگان جدا شده افتاده که تمام رزمگاه
بسان عروسان پر زیور گشت و هر طرف ان قدر شمشیر و نیزه و کمان و سنان از دست مردگان بر زمین آمد که
تمام عرصه قورخانه گردید و از وفور نقشهای مختلفه و فرط صور تهای متضاده تمام آن زمین نگارخانه چین می نمود هر جا
فیل و اسپ و پیاده بسان مهرهای شطرنج بیجان افتاده هر سو سر و دست و پا و دیگر اعضای مردگان آنقدر
جدا جدا بودند که جای پا نهادن نماند و زاغ و زغن و کرگس و عقاب ببوی گوشت از راه دور آمده چنگل آرزو
و منقار تمنا بر آمودند و شغال و کفتار و دیگر جانوران گوشت خوار روزی فراخ و طعمه ابد یافته مسرور شدند بقول
فضلای هند جائیکه جنگ عظیم می شود و ده هزار کس کشته می گردند یک قالب بیجان برقص می در آید و یک تن بی سر
ترود می نماید این جنگ نوعی گردید که اکثر قالب بیجان بسان مستان برقص در آمدند و درین جا بیشتری تن بیجان
و بی سر مانند مبارزان در ترود جولان بودند و هر طرف نعره یاد بزن بزن و بکش بکش بر می آمد و ازین آواز
هولناک جان از تن شنوندگان بدر می رفت **نظم**

برآراست رزمی که خورشید و ماه … ندیدست هرگز چنین رزمگاه
بباریدچندان نم خون ز تیغ … که باران ببارد بسالی نه میغ
همه ریگ شد زیر نعل اندرون … چو کرپاس آهار داده بخون
بیابان بکردار جیحون بخون … یکی بی سر و دیگری سرنگون
بیابان سراسر همه کشته بود … همه دشت از کشتگان بسته بود
بیابان چو دریای خون شد درست … تو گوی ز روی زمین لاله رست
ز بس کشتگان شد چنان روی دشت … که پوینده را راه دشوار گشت
ز بس کشته افتاده در کوه و دشت … فلک گفت بس بس که از حد گذشت

تا هژده روز علی الاتصال محاربه و مجادله سخت و مقابله و مقاتله صعب از هر دو طرف روی داد که شرح مبارزت
هر یک از مبارزان جانفشان در دفتر گنجایش ندارد و از آنجا که در دیوان کده ازل منشیان قضا منشور فرمازوای
بطغرای عزای فتح و نصرت بنام نامی راجه جدهشتر درست کرده بودند بزور بازوی اقبال و قوت سرپنجه طالع لایزال
بر درجودهن و دیگر مخالفان غالب آمد و روز هژدهم درجودهن از ضرب گرز کوه شکن بهیم سین با قبیح ترین حال
قالب تهی کرده و مکافات اعمال شنیعه خود که نسبت بحال پاندوان بنی عم نموده بود بسزا رسید و نیز برادران
و خویشان و منتسبان او که با و در ناهنجار یهار فیق بودند بجزای افعال رسیده رخت هستی بر بستند و درین
جنگ هفت کهیونی از جانب پاندوان و یازده کهیونی از طرف کوروان که همگی هژده کهیونی بوده باشد

کهونی باصطلاح اهل هند عبارت است از بست و یک هزار و سه صد و هفتاد فیل سوار و بقدر همین عرابه سوار
یک لک و نود و شش هزار و سه صد و سی اسپ و سه لک و هشت هزار و پنجاه پیاده که تعداد یک کهوهن
نج لک و چهل و هفت هزار و یک صد و بست نفر باشد و باین حساب همگی و تمامی لشکر طرفین نود و هشت
لک و چهل و هشت هزار و یک صد و شصت نفر آدم سوای فیل و اسپ و شتر و غیره ذلک در عرصه پیکار
مده بودند از ان جمله همگی یازده کس که هر پنج برادر پاندوان شش کس دیگر باشند زنده ماندند دیگر
ه در عرض هژده روز بعرصه تلف درآمده راه پیمای مرحله مرگ شدند و از بس که عالم عالم ذی حیات و جهان
مان اهل نفوس بر خاک هلاک افتادند فرشتگان از قبض ارواح و منکر نکیر از پرسش سوال و جواب
جز و مانده شدند و آن قدر شجاعت مندان رزم ساز درجه شهادت یافتند که در بهشت برین جای بر ایشان
لک شد بی شایبه تکلف کارزاری بروی کار آمد که تا در کارخانه تکوین صنف انسان صورت ایجاد پذیرفته
ینگونه پیکار نشان نمیدهند و در صحف تواریخ اسلاف امثال این محاربات بدایع انه فرمان روا یان
نین بقلم نیاورده اند لغایت تسوید این نسخه چهار هزار و هشت صد و سی و پنج سال منقضی می شود که تا حال این
ربه ضرب المثل محاربات عظمه سلاطین والا اقتدار است بل آثار استخوان و امثال آن دران مرز معاینه
گردد

نظم

به پیوست جنگی گران سان نشان — نداوند گردان و گردن کشان
ز زان گونه پیکار آمد پدید — که مشروح گردد به گفت و شنید

فوع شدن این نوع جنگ عظیم و کشته شدن خلایق بیشمار که از هر دیار بامداد و اعانت طرفین آمده
ند در امصار و بلاد و قصبات و قریات اطراف گیتی نوعی ماتم روی داد که بتحریر و تقریر راست
آید هر طرف مادران از درد پسران و زنان از حادثه شوهران و خواهران از قضیه برادران و دیگر
ت از غم خویشاوندان خروشش دل خراش و ناله جان تراشش برآوردند و نام هر یک از
نگان برآورده شیون و فغان نمودند از غایت قهر برجستند و از طپانچه رخها برخستند و از درد درونی
برکندند و آهنگ ناله باوج فلک رسانیدند و نفیر جان گداز بلند ساختند و خون جگر از چشمها ریختند چو
دریا اشک خونین باریدند و شعله شعله آه آتشین بلند کردند و حالتی بنیاد نهادند که فلک از دیدن آن تحیر
عن خوردی و کواکب بهزاران چشم بر حالت ایشان گریستی بسیار عورات ماتم زده[1] تاب افراط غم نیاورده
تهی نمودند و بیشتر زندگانی وبال دانسته خود را در آتش انداخته خاکستر کردند و فریقی ازین مصیبت ترک

ان - بان مرده

اکل و شرب نموده تارک زندگانی گشتند و گروهی بنا بر فرط الم از بام بلند افتاده جان نثار شدند نظم

از شدت غم جهان بجوشید — صد فتنه زمان زمان بجوشید
غم سوخت درون یگان یگان را — ماتم کده شد جهان جهان را
آشوب قیامت از جهان خاست — شیون ز زمین و آسمان خاست
بگرفت فلک ستاره باری — بنشست ملک بسوگواری

بالجمله اگرچه راجه جدهشتر اساس زندگانی مخالفان از پا انداخته فتح و نصرت یافت اما از فرو شدن عالم عالم ذی حیات خصوص از کشته گردیدن برادران و خویشان و دوستان و منتسبان بالتخصیص بزرگان و مریدان و مرشدان و استادان بسیار افسوس کرده نظر بر بی بقای دنیا و بی وفائی ما فیها انداخته دل از تعلقات برگرفت بلک از زندگانی سیر گردید خواست که ترک علایق نموده تلافی و تدارک این عصیان بعبادات شاق و ریاضات مالایطاق پردازد لیکن بهیکهم پتامه در رزمگاه افتاده رمقی از حیات داشت بنصایح دل پذیر و وعظ بی نظیر او را ازان وادی باز داشته بتقدیم احکام سلطنت و جهانداری بعدالت گستری و رعیت پروری و شرح انواع تصدقات و خیرات که تفصیل آن در کتابها نگنجد رهنمون گردید راجه جدهشتر بموجب امر ان منظر فضایل و کمالات و هادی وادی جلایل ملکات دل نهاد عامر سلطنت شده در هستناپور که دار السلطنت بود بملازمت و هر تراشت عم بزرگوار خود رسیده از کشته شدن درجودهن و دیگر پسرانش عذرها خواسته بعد گرفتن اجازت از وزینت افزای اورنگ فرمانروای و زیب پیرای سریر جهان کشای گردیده باتفاق هر چهار برادر خورد که کارنامه مردانگی هر یک مشهور است اکناف گیتی را در حوزه تصرف در آورده فرمان روایان روی زمین را فرمان پذیر خویش گردانید نظم

شیران جهان شکار کرده — در مورچگان کنار کرده
بخشش باید و یار همدم — عهدش بطرب دو طفل توام

چون بیاس دیو براجه جدهشتر فرموده بود که اگر جگ اسومید بتقدیم رساند سافع خدوک خاطر که از کشته شدن برادران و خویشان دارد و نیز کفارت جرایم متخفه و موهومه میتواند شد باصطلاح هند این جگ عبارت است از عبارات مخصوص آن بدین نمط است که بقصد تسخیر ربع مسکون اسپی که بچندین اوصاف موصوف باشد بدون بند و ریسمان مطلق عنان می سازند و فوجی از بهادران صف شکن و دلاوران تیغ زن دنبال آن تعین میکنند و آن اسپ باراده خویش در اکناف عالم سیر می کند و حکام

هر دیار از امدنش خبر یافته باستقبال شتافته اقبال اطاعت و ایصال پیشکش میکنند و در صورتی که احدی از حکام اطراف از اقبال اطاعت انحراف ورزد و آن اسپ را بر بند عساکر متعینه دنباله اسپ باستیصال و گوشمال آن بی اعتدال می پرداز دو بهمین آئین فرمانروایان اکناف عالم را مطیع نموده بمکان خود می رسد و این جگ آنرا میسر شود که حکم او بر تمام عالم جاری باشد چون راجه جدهشتر بر تمامی راجهای هفت اقلیم غالب آمده بود حسب الامر بیاس دیو بتقدیم جگ اسومید متقید شده مصالح مطلوبه فراهم آورده و اسپ موصوف بصفاتی که در کتب نوشته اند یعنی نقره خنگ باشد و هر دو گوش آن سیاه باشد بهمرسانیده بقاعده معین سر داد و ارجن برادر خورد با افواج قاهره دنبال تعین کرد اسپ در هر ولایت که میرسید حاکم آنجا باستقبال آمده قبول اطاعت می نمود و احدی را یارای آن نبود که سر از انقیاد بر تافته تخلف و انحراف تواند ورزید

نظم

هر جا که جنیبتش رسیده ... اقبال برهنه پا دویده

حکمش چو بفرق بر نهد پیک ... در جامه راجها فتد کیک

عزمش بظفر هزبر و نخچیر ... دولت بقیاس شیر و زنجیر

هر قلعه که او به تیغ بگشاد ... از موم نهاد قفل فولاد

تا آنکه ارجن دنبال اسپ سیر اکناف عالم نمود و فرمانروایان هفت کشور را مطیع و منقاد کرده نقود اجناس بیرون از حد و قیاس از هر دیار برسم پیشکش بدست آورده بعد از یکسال بملازمت راجه جدهشتر رسیده مورد تحسین و آفرین گردید و راجه این جگ را بآئین معین بتقدیم رسانیده آن قدر خیرات داد که برهمنان اطراف ممالک و فقرای و مساکین از آز دنیائی بی نیاز شدند و از حضیض افلاس و تنگدستی بر آمده باوج توانگری و تمول رسیدند

نظم

شربت جودش مزاج تنگدستی را دوا ... خسته افلاس را فیض عطایش غمگسار

بی تکلف بی تصنع از حضیض آمد باوج ... هر که بود از بینوای در مقام افتقار

بعد الفراغ ازین جنگ عظیم بامور جهانبانی پرداخته عرصه عالم را چون آفتاب عالم تاب در پرتو حمایت و رعایت گرفته از شعشعه انوار عدالت و نصفت منور گردانید کافه رعایا و عامه برایا در مهد امن و امان در آمده و ولایت رونقی تازه یافته آباد گردید و در عهد او باران بر وقت و بر وفق خواهش عالمیان می بارید آفت و قحط دو بار نمیداد زمین کشت پذیر و خرابه تمام و کمال مزروع می شد زراعات و دانه بالیده پذیرفته ربع بیشتری میداد و شجرات سرسبز و شاداب بوده گل بو یاد میوه لذت

امامی برادر دد وحوش وطیور در کمال فربهی وخوش دلی سیر وطیر میکردند اهل حرفه وصنایع از مکاسب خود ها سودمندی بودند وبعبادات وطاعات اکتساب محاسن صفات اشتغال می داشتند رسم وزدی ورهزنی وکینه وفساد وفتنه رخت هستی برمی بست امنیت وجمعیت واختلاط ومحبت طرح اقامت می انداخت جهانیان در بحر وبر وباغ وراغ داد عیش وعشرت می دادند وغم واندوه وبخل وامساک از دلها بر می انداختند نظم

زراهی نه درچشم عشرت غبار | زباغی نه در پائی امید خار
بمیدان دولت فلک اندرخش | زمین کامیاب وزمان کام بخش

عدالت نوعی رواج یافت که شیر وگوسفند از یک منهل آب می خوردند وباز ودراج دریک مقام آرام میگرفتند رباعی

زعدل او شده باز سفید جفت کلنگ | زامن او شده شیر سیه رفیق شغال
نه این دراز کند در زمین در و پنجه | نه آن فراز کند در هوا بد و چنگال

سخاوتش بحدی بود که هر روز هشتاد هزار برهمن از مایده افضال او معده خواهش ممتلی می ساختند و محتاجان روزگار در عرصه آرزو سمند مرادی تاختند بیت

بهرکس که روی عطایش رسید | دگر نسل او تنگدستی ندید

راستی وراست گوی آنچنان داشت که در تمام عمر زبان بدابلوث دروغ نیالوده وغیر از راستی حرفی برزبان نیاورده چنانچه درین وادی روایت چند مشهور است بیت

راستی را پیشه خود کن مدام | تا شوی در هر دو عالم نیک نام

حق اندیشی وخداشناسی او بنهجی بود که تا این زمان فرقه هنود بردین وآئین او عمل می کنند وتذکار خوارق واوصاف بزرگی او از عبادات می شمرند بیت

کامل همه را زنقص بیرون آرد | یک شمع هزار شمع روشن سازد

نیک نامی وفرخنده فرجامی او بنمطی که تا حال چار هزار وهشت صد وسی وشش سال می گذرد وتاریخ جلوس او براورنگ جهانبانی در جراید روزگار وتقاویم اهل هند مرقوم گردد الحاصل اوصاف حمیده و صفات پسندیده واخلاق حسنه وآیات مستحسنه وجلایل شمایل وجزایل خصایل آن سرآمد پیشگان روزگار را از حد تحریر افزونست رباعی

زرح راجه بود خامه زبان کوتاه | فغان که قصر بلند است ونردبان کوتاه
زکنگره شرف پیش طاق ایوانش | کمند دانش ما راست ریسمان کوتاه

وآن راجه فلک درجه تقدیم خدمت دهرتراشت عم بزرگوار خود سعادت دانسته وحصول رضامندی
او را بجمیع امور مقدم داشته تمامی مهمات جهانبانی بموجب امرش سرانجام میداد و خزاین وکارخانجات
در حکم او مقرر کرده آنچنان خدمت میکرد که دهرتراشت در زمان سلطنت پسران خود این نوع حکومت
و فراغت نکرده بود چون شانزده سال بدینمنوال گذشت روزی بهیم سین که دهرتراشت را هلاکی
خواست بزور تمام آنچنان بر بازوی خود دست زد که آواز آن دور رفت و بزبان آورد که این بازوی
من همانست که یک صد پسر دهرتراشت را بالشکر آنها بکشت و دهرتراشت از استماع این سخن غمناک
گشت و زیاده از ان تاب بودن در انجا نیاورد بیت

شمشیر زبان ز تیغ فولاد ... برنده تر است گاه بیداد

ازینجهت ترک تعلقات نموده معه زوجه خود و کنتی مادر پاندوان و پدر و برادر خویش در صحرا رفته
بعبادت و ریاضت اشتغال ورزید بعد سه سال بر کنار تالاب تهانیسر و بقولی در هردوار گنگ
جهان گذران را پدرود نمود چنانچه بیاس دیو این همه حقیقت را و احوال پاندوان و کوروان و نیاگان
ایشان و دیگر حکایات بدایع به تفصیل تحریر در آورده کتاب مهابهارت متضمن برده باب مشعر بریک
لک اشلوک درست کرده از انجمله هشتاد و شش هزار اشلوک در شرح حقیقت و طریقت و
آئین خداجوئی و خداطلبی و قوانین ایزدپرستی و یزدان شناسی و بیان نصایح عدالت و سخاوت و
روایات دین مذهب و آیات و حکایات نادر و عجایب و کیفیت کهنگی عالم و موجودات عالمیان و
بست و چهار هزار اشلوک مشتمل بر محاربات دلاوران جانفشان و مجادلات بهادران جانستان
است و وجه تسمیه این کتاب آنست معنی مها بزرگ و معنی بهارت جنگ است چون مذکورات
جنگ عظیم در سطادی و محاذی آن اندراج یافته ازاین جهت باسم مهابهارت موسوم گردیده و دیگر
آنکه چون پاندوان و کوروان از اولاد راجه بهرت هستند که سلسله اجداد ایشان به پانزده واسطه براجه مذکور
میرسد و او راجه عظیم الشان جهانبان هفت کشور بوده ازین سبب این کتاب را مهابهارت نام
نهادند و بیاس در بودرین کتاب ولادت والده خویش و زادن خود بطرز غریب بقلم آورده تفصیل
این بطریق اجمال آنکه راجه عظیم الشان چندچند بری اقامت داشت روزی در صحرا بعشرت شکار
می پرداخت دران حال او را از یاد و خیال زوجه خویش که باو اخلاص بسیار داشت شهوت
غالب آمد آب منی از و جدا شد و راجه ان آب منی را در برگ درخت انداخته حواله شاهین که بان
شکار میکرد نموده فرمود که در حرم سرا رفته بزوجه او برساند شاهین که بقدرت الهی شعور

آدمیان داشت حسب الامر راجه آن برگ را بمنقار گرفته به پرواز در آمد در اثنای راه شاهین دیگر او را
دیده دانست که طعمه در منقار اوست ازینجهت رسیده با او در آویخت اتفاقاً آویزه آن هر دو
شاهین بالائے دریائے جمنا بوده در آویزش آن جانوران آب منی ازان برگ رخیته در دهان ماهی
افتاد و باراده الهی ماهی حامله گشت بعد از ده ماه ماهی بدام صیاد آمد چون صیاد شکم ماهی بشگافت پسری
و دختری بطریق توامان بدر آمدند ماهی گیر حیران شده آن پسر و دختر را بملازمت راجه برده حقیقت
بعرض رسانید راجه پسر را بفرزندی خود گرفته مین که در سنسکرت ماهی را گویند نام نهاده چون کلان شد
ولایت کنار دریائے ستلج بجاگیرش مرحمت ساخت و آن ولایت بنام او ماچهی واره شهرت پذیرفته
و راجه دختر را قبول نکرد ماهی گیر آن را بفرزندی خود پرورش نمود چون بوی ماهی از بدنش می آمد ازین
جهت او را مچهودری گفتندی و کشتی خوردی گرفته صادر و وارد را از دریائے گذرانیدی و از
هیچکس چیزے نگرفتی چون مدتے بگذشت و آن دختر بحد بلوغ رسید روزے پاراسر بن سکنت
بن بشسٹ بن برهما که از باریافتگان درگاه ایزدی بود بر دریا عبور کرده حسن و جمال بیمثال دختر
ماه تمثال دیده مبتلا گشت و او را تکلیف صحبت نمود دختر از صلابت و مهابت عابد ترسیده التماس
نموده که مرا تقدیم امر شریف مجال انحراف نیست اما از مردمانی که ایستاده اند شرم دارم پاراسر
بقوت ریاضت خویش افسونی بکار برده ابر سیاه پیدا کرده عالم آنچنان تاریک گشت که هیچکس
را پشت دست بنظر نمی آمد در آن حال با آن ماه تمثال صحبت داشت چون فارغ شد همان زمان[1] دختر
حامله شده همان لحظه پسری سعادت ولادت یافت و همان وقت آن پسر والاگهر بسان جوانان
چهارده ساله گردید پدر و مادر را تعظیم کرده رخصت حاصل نموده در جنگل رفت و بعبادت معبود حقیقی
مشغول گشت نام سعادت فرجام آن را بیاس دیو نهاده و از مشگرفی تصرفات پاراسر هیچکس
از صحبت با آن دختر و ولادت پسر آگهی نیافت و غنچه بکارت او همچنان ناشگفته ماند و بوے ماهی
از بدنش بهوئے خوش مبدل شد این همه مقدمات که بتحریر در آمد زیاده از یکپاس نکشیده و ثانی
الحال آن دختر در عقد زوجیت راجه سنتن در آمد و راجه چهتر برج جد بزرگوار کوروان و پانڈوان ازو
حاصل شد القصه بیاس دیو بعد ولادت در صحرا رفته بعبادت شاق و ریاضت مالایطاق اشتغال
ورزید و از واصلان درگاه حق و باریافتگان جناب حی مطلق گشت و از موهبت الهی و کثرت طاعات
باطن حقایق مواطن نوعی انجلا پذیرفت که علم لدنی حاصل کرده و بر علم الهی و طبعی و ریاضی و منطق و مناظره و سایر علوم

---

(۱) لحظه۔

متعارفه وغیر متعارفه اطلاع کمال یافته چهره ارای اسرار آسمانی وصورنمائی سرایر معانی گردید اگرچه
دربدایت ظهور عالمیان بید بموجب آواز غیب از زبان الهام ترجمان برهما که ذرایع آفرینش مخلوقات
است برآمده اما بیاس دیو آن را چهار لخت ساخته هریک را باسمی موسوم گردانید یعنی سیام بید ورگهه
بید و اتهربن بید و ججر بید و آن هریک را در عالمیان شایع ساخت وکتب[1] دیگر که پسران و پسرزادهای
برهما از بید استنباط کرده اند از انقلاب ادوار و گردش دوار بعضی ازان رو بالعدام نهاده بود
باز بر صفحه وجود آورده تجدید و ترتیب داد و کتاب مها بهارت که جامع جمیع کتب هند است وحقیقت
آفرینش اهل افلاک و اهل خاک و ظهور عالم و عالمیان و احوال پاندوان و کوروان و حکایات بدیعه دروه
مندرج از تصانیف اوست ونیز بیدانت شاستر که علم الهی و مناظره بهتر ازان نشان نمیدهند
او بظهور آورده وحدت واحد حقیقی به بهتر آئین گذارش نموده از انجمله آنکه یک حسن دلاویز
است که از چندین هزار پرده جلوه ظهور می دهد و برگلیمی پهناور گوناگون رنگ چهره می افروزد مثنوی

هستی واجب یکی آمد بذات — هست تعدد ز شیون وصفات
بحر یکی موج هزاران هزار — روی یکی آئینه هایی شمار

واعتقاد دانشمندان این دیار آن ست که از صحف فقه که آن را سمرت گویند و نسخ و تواریخ که پوران
نامند وکتب حقیقت که گیان خوانند و صحایف حکمت و نجوم و دیگر دانش نامهای قدیمه انچه بیاس دیو
بتازگی رواج داده منظور و معتبر و عمل بر آن محض بندگی و عبادت و نتیجه آخرت ست و سوای آن هرچه
سخن ارائیان نکته طراز و هنگامه سرایان سخن ساز از نور علمیت و فضیلت یعنی کتب و رسایل
واکثر اقوال و مسایل از خود اختراع کرده اند شایان اعتبار و نتیجه بخش اخروی نیست ونیز اعتقاد
آن جماعته آنکه آن مقتدای واصلان درگاه الهی خلعت هستی جاوید بر دوش داشته تا حال
در عالم علوی و سفلی سیار است سبحان الله آن اهل زمانه[2] از کارخانه عنایات ایزدی چه قدر قدرت
مرحمت شده بود که قادر بر ارتکاب امور شگرف و کارهای سترگ می توانستند شد مصداق این
معنی آنکه بیاس دیو نوعی قدرت داشت که از امور ماضی و استقبال و اسرار حال و مال آگهی
داشت و انچه میخواست بعرصه ظهور می آورد چنانچه عجائبات خوارق آن یگانه آفاق درکتب معتبره
مندرج ست و هم چنین از سری کشن و بهیم و ارجن و کرن و درجودهن و دیگر بهادران فیل افگن کارهای
بزرگ و امور سترگ منقول است که زمانیان حال از شنیدن آن در گرداب تعجب و ورطه تحیر

(۱) م گزشته (۲) براهمن-

فرو میروند و آن را از اندازه طاقت بشری بیرون دانسته در تصدیق آن می ایستند چنانچه شرح شگرفکاری
آن نامداران در کتاب مهابهارت تفصیلاً اندراج پذیرفته آری از نیرنگی مشیت ایزد و بدایع افزون و تلون
ارادت خالق زمان و زمین است که در هر دوری خلقت جهانیان بطرز دیگر و در هر عصری آفرینش زمانیان
بنوع دیگر ظهور آورده عجائبات قدرت خویشش بمنصه ظهور جلوه گری سازد چنانچه علمای و حکمای هند بموجب کتب
معتبره و صحف قدیم بر آن قایل هستند که مدار گردش روزگار بوقلمون بر چهار دور است اول ست جگ
هفده لک و بست و هشت هزار سال و اهل آن دور از غنی و فقیر و صغیر و کبیر بصفات راستی
و راستگاری و ریاضت و پرهیزگاری و بکمال زور و قوت موصوف می باشند و عمر طبعی آن
مردم یک لک سال است دوم تریتا جگ دوازده لک و نود و شش هزار سال و درین دور عمر و
قوت و قامت و صفات حسنه نسبت دور اول دهم حصه باقی می ماند و عمر طبعی مردم ده هزار سال می باشد
سوم دواپر هشت لک شصت و چهار هزار سال و درین دور نیز عمر و قوت و نیکوکاری بالنسبت دور دویم
نه حصه زایل می گردد و عمر طبعی هزار سال می شود چهارم کلجگ چهار لک و سی و دو هزار سال و درین دور
هم از عمر و اوصاف نیک بدستوری که نوشته اند دهم حصه باقی می ماند و عمر طبعی صد سال است و این
دور از جمیع ادوار زبون و فاسد قرار داده اند و اهل این زمانه از صفات حسنه دور و بآیات ذمیمه نزدیک
می باشند و ازین جهت است که اهل ادوار سابقه قدرت و قوت بسیار داشت بموافق آن ازمنه
مصدر امور عظیمه می شدند و اهل این زمانه که قادر بر آن گیر و دار و اعمال نمی توانند شد آن را از طاقت
بشری زیاده تصور نموده در لجه حیرت فرو میروند و ابن الوقتان انقطاع رشته علاقه امتداد آن
بیرون از حیطه شمار و افزون از حد قیاس نشان می دهند مانند گردش چرخ علی التواتر میرسد
دور وقت رسیدن دور دیگر بسان تبدیل بهار و وضع اطوار مردم بر محاسن صفات یا بقبایح آیات
بروشنی که بقلم آمده تبدیل می یابد و اوضاع مردم بطرز دوری که میرسد میگردد چون پاندوان در اواخر
دور دواپر بودند در اندک مدت آن دور بانقضا رسید و عمل و دخل دور کلجگ گردید و اوضاع و اطوار
زمانیان برگردید و علامات زمانه فاسد نمودار گشت چنانچه قصه نادره نقلیست که پیش از نزول
دور کلجگ شخصی در هستنا پور که مصری عظیم بود خانه سنگین از شخصی خریده شروع عمارت نمود
قضا را بسیاری نقود از طلا و نقره از زیر زمین آن خانه بر آمد چون تا هنوز زمان حق شناسی
بود آن شخص بفروشنده خانه گفت که من اینخانه از تو خریده ام نقود و دفینه که از آن بر آمده تعلق بتو
دارد آن مرد پاسخ داد که من خانه را با آنچه در وی است بدست تو فروخته و عمله آن بفروخت در آمده

مارا هیچ دخلی نیست اگر این زر نصیب من بودی آن روز ظاهر شدی که آن خانه در تصرف من بود امروز
که آن خانه ملکیت تست این نقود نیز از آن تو بوده باشد آن هر دو شخص بدینگونه بهمدیگر وا گویا نموده
احدی با نقود دست نمی کرد حتی که با یک دیگر پیچیده این سانحه غریبه را در عدالت گاه راجه جدهشتر
آوردند راجه که دانای اسرار غیب بود بخاطر آورد که عنقریب دور کلجگ میرسد نیست مردم بد نطوی
نخواهد ماند بان هر دو شخص فرمود که بالفعل این نقود بطریق امانت بوده باشد بعد چند روز قضیه
را فیصل داده خواهد شد چون در اسرع اوقات دور کلجگ در رسید وطرز و وضع مردم دگرگون
گردید آن هر دو بایع و مشتری خانه مسطور برای نقود مذکور بر خلاف گفت گوی سابق باهمدیگر مناقشه
در پیش نمودند یعنی بایع دعوی میکرد که من خانه را فروخته ام نه نقود و دفینه و مشتری میگفت که
من خانه را با عمله آن خریده قیمت داده ام این نقود تعلق بمن دارد چون این مقدمه باز در محکمه
عدالت راجه رجوع گشت و دعوی طرفین معکوس بمدعای نخستین بظهور پیوست به یقین دانست
که برگشتگی اوضاع مردم بسبب نزول کلجگ است ازین جهت دل از تعلقات بر داشت ایضاً دران
ایام خبر هلاکت تمامی جادوان و رفتن سری کشن و بلبدهر ازین جهان فانی بشرحی که در کتاب مهابهارت
مذکور و مرقوم است بسمع راجه جدهشتر رسید قبای حیات در برش تنگ آمد و عالم در نظرش تاریک گردید
و با خود قرار داد که ترک سلطنت نموده توشه آخرت بسازد لهذا پرچهت بن ابهمن بن ارجن را
که از اولاد هر پنج برادر غیر از او وارث نبود قشقه فرمان روائی بر پیشانی او کشیده چچه بن دهرتراشت
را وزیر مدار علیه کرده ترک جهانبانی نمود و گوشواره از گوش و حمایل جواهر از گردن و بازو و لباس
شاهی از تن بر آورده پوست درخت پوشید و برادرانش نیز متابعت او گردند همه باتفاق یکدیگر
از شهر برآمده رو بصحرای نهادند مرد و زن هستناپور عقب ایشان میرفتند و بی اختیار گریه
می کردند راجه همه را دلاسای نموده وداع ساخت و هر پنج برادر و مسمات دروپدی زوجه ایشان
بجانب مشرق روان شده سیر ولایت بنگاله و آن حدود نموده در دکهن آمدند و تمام آن ممالک را گشته
بگجرات رسیدند و از انجا بدوارکا رفته از یاد سری کشن و بلبدهر گریه کردند و از انجا سیر ولایت تهته
و ملتان و پنجاب نموده در کوه بدری ناتهه رفته ریاضات شاق و عبادات مالایطاق کشیده بکفارت
عصیان و ابرای گناهان که برادران و خویشان را کشته بودند خود ها را در محوطه برف که آن را هماچل
گویند فرو هشتند و ابدان خود ها را گشاده پیشانی مانند برف گداختند و در دنیا نیک نامی جاوید و در
آخرت رتبه بلند یافتند و راجه جدهشتر در برف گداخته نشد با بدن بشری[1] به بهشت

---

(۱) عنصری ❊

برین واصل گشت **مثنوی**

بمردند و بردند نیکی بسے | چنین نیک نامی نبرده کسے
زہی نیک نامی که تا این زمان | چو خورشید روشن بود نام شان

ایام سلطنت پاندوان وکوروان مدت یک صد وبست وپنج سال ازان جمله طرفین باتفاق یکدیگر هفتاد وشش سال و در جودهن بعد اخراج پاندوان سیزده سال و راجه جدهشتر بعد جنگ مهابهارت سی وشش سال ٭

راجه پریچهت بن ابهمن بن ارجن درزمانی که پاندوان را باکوروان محاربه روداد پسران هر پنج برادر تمامی در رزمگاه کشته شدند پاندوان بسبب بے اولادی گسسته خاطر وشکسته دل گشتند وتخم هزاران غم در مزرعه دلها کاشتند از عنایت ایزدی امیدها می داشتند چون تقدیر قادر مطلق بران رفته بود که مدت متمادی فرمان روائی در نسل پاندوان بوده باشد لهذا امر از مشیمه قدرت صمدیت بمنصه ظهور جلوه گر گردید یعنی درآن وقت که ابهمن بن ارجن در جنگ مار پیچ که آن را چکّابیو[1] گویند کشته شد زوجه او حامله بود وبعد از انقضائے مدت معهود از بطن آن عفیفه خلعت والاگوهر سعادت ولادت یافت نام آن را پریچهت نهادند پاندوان که از نسل ناامید بودند انواع شادمانی کردند شب دیجور ناامیدی را صبح حصول امید دمید وشام اندوه ظلماتی را سحر سرور نورانی در رسید آب رفته در جو آمد مراد خفته بیدار گردید **بیت**

بعد ناامیدی بسے امیدهاست | در پس ظلمت بسے خورشیدهاست

الحق فرزندیست ضیای چشم امید فروغ دیده مراد جاوید زیب صحیفه زندگانی زینت چراغ کامرانی شمع شبستان امانی وامال شجره بوستان مقصود حال ومال حیات مستعار را معاوضه زندگی ناپایدار را امبادل **قطعه**

نماند نام در دوران کسے را | که فرزندی نماند یادگارش
ازان نام صدف در گوش باشد[2] | که می یابند[3] در شاهوارش

القصه پریچهت در صورت وسیرت بی همتا و در زور وقوت یکتا گردید بعد ازان که پاندوان بنطی که نوشته شد رخت هستی بربستند سریر آرای جهانبانی گشته باجیائے مراسم عدالت و نصفت وافشائے لوازم مروت ورافت عالم وعالمیان را رونق تازه ومسرت بے اندازه بخشید

---

[1] چکّابیو [2] ماند [3] نامند ٭

و از داد گستری و رعیت پروری نام نیاگان و اسم خویش روشن گردانید بیت

آسوده جهان بدولت او　　　افروخت نظر بطلعت او

بسان راجه پاندو نیاگ خود شکار دوست بود اکثر اوقات در صحرا رفته بشکار اشتغال داشت و از
احوال رعایا خبر گرفتی و محافظت عابدان که در بیابان بعبادت مشغول بودند نمودی چون مدتی بدین نمط گذشت
روزی بصادت معهود بعزم شکار سوار شده صحرا نورد و هامون گرد گردید با شیر و فیل و وحوش
و طیور پرداخته جانوران شکاری را سر داد پلنگ برق آهنگ صید نیله و زنگ قوت ناخن و چنگ
نمودار ساخت و سیاه گوش باشند سیاه چشمان جادو گوش به تسخیر نخجیر پرداخت
سگ باد تگ مثل اجل بر سر خرگوش و روباه رسیده و آهو آهو گیر بخداع و فریب آهوان را اسیر گردانید
باز بلند پرواز در شکار قاز چنگل و باز کرده و جره بجرات ذاتی دراج را بچنگل آورده و شاهین بشکار کلنگ
کار پردازی بکار برده چرغ بصد نمط بلند پروازی اشکار اکرده بحری با امواج بال و پر چندین
مرغان در بحر فنا انداخت سره بسیاری طایران بی سر ساخت شکره در جانسکری
جانوران نظارگیان را شاد کرده باشه باشندگان هوا را بر زمین آورده حیرت افزای
تماشاییان گشت از آواز طبل نوبهای مرغابیان مانند آه دردمندان بر افلاک رفت
و از غوغای شکاریان صفهای کلنگان مثل ابر از وزش باد متفرق گشت در سطح هوا صفوف
طیور از چنگل شاهین و باز باز نرفت و در عرصه زمین صفوف وحوش از نخجیر یوز و سیه گوش بدر
نجست گروهی به تیر و تفنگ گور و رنگ بر خاک هلاک انداختند و جمعی بناوک و خدنگ نیله و گوزن
را بی جان ساختند نظم

بصحرا آهوان از تیر بکنا کیش　　　چو شاخ خویش می پیچید بر خویش
کشیده چهره دستان در کمان تیر　　　چو شیر افتاده در دنبال نخجیر
گروهی بند یوزان بر کشوده　　　گروهی تیغ بر گور آزموده
گروهی از سگان برداشته قید　　　بعرمه تیز کرده در پی صید
گروهی باز را پرواز داده　　　کلنگان را بچنگل باز داده

در اثنای این حال آهوی تیر از دست راجه خورده با وجود زخم مهید وید راجه تعاقب کرده آنقدر
تردد کرد که از لشکر خویش جدا افتاد و از بسیاری تگ و دو مانده گشت و تشنگی بر و غالب آمد
بهوای آب بهر طرف گام شتاب میزد قضا را گذارش بر آستانه درویش ریاضت کیش افتاد

آن خدا اندیشش وران ویرانه بر سجادهٔ طاعت قیام و بر مصلی عبادت قعود می ورزید و معتکف گوشهٔ ریاضت و منزوی زاویهٔ اخاضت بوده اوقات عزیز را در یاد رب العباد بسر می برد فر خدا آگاهی از جبین مبین او واضح و شکوه عرفان الہی از پیشانی نورانی او لایح بود محاسن سفید بر گرد چہرہ نورانیش مانند خط شعاعی از نور خورشید ظاہر و فروغ حقیقت از ناصیه خاکستر آلودش بسان آتش از پنبه باہر نظم

در خاک شگفته بوستانی در گرد نہفته آسمانی

از خلق نشسته بر کناری در دلق گسسته ہمچو ناری

راجه آن عابد عبادت کیش را دیده از اسپ فرود آمده طلب آب نمود آن آزاد از قید قیل و قال بتقریب جناب ایزد متعال از بسکه مستغرق عبادت بوده ہرگز نه دانست که چه کس است و چه می گوید راجه را که از آتش تشنگی سوزان بود نایرهٔ غضب و قہر شعله زدن باری بیجان را که دران حوالی افتاده بود بگوشه کمان برداشته در گلوی آن زاہد انداخته ازان مکان بمسکن خویش راہی گردید و درویش خدا اندیش ہمچنان بر مصلای ریاضت قیام می داشت و مار در گلویش اویزان بود از چند روز خلعت آن عابد در گوشه عبادت مشغول بوده و گویند او از تخم این زاہد و شکم آہو ماده که این قصه مشہور است پیدا گشته و بر سر خود ہمچو آہو شاخ داشت ازینجہت اورا سرنگی[1] گفتندی یعنی بر سر شاخ دارد اتفاقاً دران روز از عبادتی که در پیش داشت فارغ شده شادان و فرحان بقصد ملازمت پدر بزرگوار می آمد یکی از دوستانش گفت که این قدر بشادمانی می آئی مگر نه شنیده که راجه پرتچہت مار مرده در گردن پدرت انداخته است سرنگی بر حقیقت واقف شده خشمناک گشت و بر کنار آب رفته غسل کرده بجناب حضرت صمدیت مناجات نمود که ہر کس مار در گردن پدر من انداخته است بعد ہفت روز نہنگ[2] مار اورا گزیده بر خاک ہلاک اندازد تضرع او بدرگاہ ایزدی مستجاب گشت چون از مناجات فارغ گشته بملازمت پدر بزرگوار رسید دید که ہمان نمط در ریاضت مستغرق است و مار مرده در گردنش اویخته از دیدن این حال به آواز بلند آن قدر گریه کرد که پدرش از انحال باز آمد سرنگی گفت ای پدر ہر کس که در گردن تو مار انداخته من او را دعای بد کردم پدرش غضبناک گشته گفت بسیار بد کردی که بر ہمچو راجه عادل رعیت پرور که رعایا برایا در سایه دولت او آسوده اند ہمچو دعای بد نمودی و بر پسر اعتراض بسیار کرده یکی از خادمه خویش را نزد راجه فرستاده برین مقدمه واقف گردانید از استماع این خبر راجه را دو غم عاید حال گردید یکی آنکه در خدمت عابد مرتاض مصدر

(۱) وسنگی رکہه (۲) تچہک

گستاخی رسید و دوم آنکه بموجب دعاے درویش زاده مستجاب الدعوات بعد هفت روز جهان گذران را پدرود
باید نمود آنگاه خادم درویش را رخصت کرده بمشورت ارکان دولت و اعیان مملکت ستونی از چوبکلان
درمیان دریای گنگ ایستاده کرده بنای[1] عمارت که رسیدن مار در انجا متصور نباشد بران احداث
نموده با مصاحبان دانش پیشه و دانایان خرد اندیشه دران حصار محفوظ پناه برد که تا انقضاے ایام
دعای بد دران حصن حصین بوده باشد و در حواشی آن جمعی کثیر از افسون خوانان و مارگیران و دیگر نگاه
بانان مقرر کرده قدغن نمود که بدون حکم مگس را هم نگذارند که دران مکان تواند رسید و داروهائے که براے
دفع زهر مار مجرب بود نزد خود موجود داشت و دران ایام غیر از یاد رب العباد بهیچ نه پرداخت و اصلا چیزے
نخورد تا شش روز بدین نمط گذشت چون روز هفتم در رسید بهجنگ مار بحکم آفریدگار بصورت آدم گشته بقصد هلاک
راجه از مکان خویش راهی گشت در اثناے راه کنت[2] دهنتر نام حکیم که بمقتضاے حکمت کامله خویش از افتادگان بستر یاس
و ناامیدی را بدم عیسوی جانی تازه و حیاتی از سر نو عطا کردی علی الخصوص مارگزیدگان را تریاق حیات بخش بکار بردی
و در دفع زهر مار اعجاز مسیحا بروے کار آوردی با بهجنگ ملاقی شد مار ازو پرسید که کیستی و کجا میروی حکیم گفت
شنیده ام که راجه را ماری بدعاے بد درویش زاده قاهر الکلام خواهد گزید میروم تا آن راجه را که از عدالتش زیر
دستان در مهد امن و امان هستند بعد ازان که[1] مار گزد بدوا سازی و افسون پردازی باز زنده گردانم افعی
گفت آن مار که راجه را خواهد گزید منم اگر تو این قدر قدرت داری که گزیده مارا باز زنده گردانی بالفعل این
درخت را بزهر خویش خاکستری سازم تو افسون خود را بامتحان در آر این بگفت و آن درخت را که مانند
چتر سلاطین مدور و از فیض بخشی بخلایق ظل گستر بوده از غایت بلندی شاخش به طوبی رسیده و
بیخ او تا بشاخ گاو زمی دویده **منظومه**

گذشته شاخ ازین فیروزه کاخش — ملایک گشته گنجشکان شاخش
چو سکان صوامع سبز پوشی — ز جنبش تیز وجدی پر خروشی
ستاده در مقام استقامت — فگنده بر زمین ظل کرامت
پی تسبیح هر برگش زبانی — بنام ایزد عجب تسبیح خوانی

بنیش افعی زهر آتش کردار خاکستر ساخت حکیم کنت دهنتر بلا تعلل و اهمال بمیامن فسونی که اعجاز مسیحائی
نمودن گفت از ان خاکستر باز ان درخت را بطرزی که ایستاده بود درست نمود حتی که چند ادم بر شاخهاے
او هیزم می بریدند و انواع طیور که بران آشیان داشتند و اقسام حشرات از قسم مور و مگس و غیر ذلک

(۱) بنا (۲) کشب

که بالائے اغصان میدوند همه را که خاکستر شده بودند بتجدید راست کرده خلعت هستی بتازگی پوشانید چنانچه
او میان بدستور سابق به بریدن هیزم و جانوران بنغمه سرائی و نوا سنجی و حشرات بحرکات اشتغال ورزیدند هجنگ
اژدها از مشاهدهٔ این کار پردازی و سحر سازی در گرداب حیرت فرو رفته باخود گفت که بحکم حکیم علی الاطلاق[1] راجه
را بنهانخانهٔ عدم باید فرستاد اگر این حکیم مسیحا دم پیش راجه خواهد رسید هلاک کردنش دشوار است فکری باید کرد
که حکیم نزد راجه نرسد انگه کنت دهنتر را التعریف نموده گفت که تو نزد راجه بغرض و مقصد میروی که او را از
زهر من خلاص داده زر و مال بگیری هرچه می خواسته باشی همین جا از من بگیر و رنج سفر و رسیدن
نزد راجه بر خود اختیار مکن کنت دهنتر با خود فکر کرد که اگر اجل راجه رسیده است شاید که از افسون من
خلاص نشود و بر تقدیری که از حکمت من منفعت رسد شاید بمن چیزی رعایت نکند این نقد را که هجنگ
بحسب خواهش بمن رعایت می نماید از دست گذاشته برای نسیه محنت کشیدن محض ابلهی است
پس کنت دهنتر مغلوب طمع و حرص گردیده با هجنگ گفت که هرچه میخواهی بده تا از ین جا بمسکن خود
مراجعت کنم هجنگ خوش وقت شده جواهر زواهر باو مرحمت کرده گفت که خاصیت این جواهر این
است که هرچه از و درخواست کنی بی تحاشی از و استنباط شود و دیگر با تو شرط می کنم که هرگاه مرا طلب
کنی نزد تو حاضر شوم و خدمتی که فرمائی به تقدیم آن منت کشم کنت دهنتر آن جواهر را گرفته برگشت
و بمسکن خویش معاودت نمود هجنگ بجمعیت خاطر روانه شده در هستناپور رسیده دید که راجه
در جائے محفوظ اقامت ورزیده و مارگیران و افسونگران و اطبا و حکما بر اطراف آن نشسته اند و
نوعی احتیاط بکار می برند که احدی بر گرد آن نمی تواند گردید در فکر شد که چگونه نزد راجه رسیده کارش
باتمام رساند از انجا که برهمنان بید خوانان نزد راجه آمد و رفت داشتند هجنگ فرزندان خود را طلب
داشته هریک را بصورت برهمن آراسته و میوه بدست هرکدام داده بسان برهمنان دیگر از دربانان
و نگاهبانان اجازت گرفته اندرون فرستاد و خود بصورت کرمک خورد بر آمده در میان یکے از
میوه ها که بدست فرزندان داده بود نشسته پنهان گشت و فرزندانش که بصورت برهمنان متمثل شده
بودند نزد راجه رسیده دعا کردند و میوه ها بطریق تحفه گذرانیدند راجه آن میوه را با مراد و زرا ایثار کرد
و منجمله یک میوه آخرین که دران هجنگ مار پنهان بود برائے خود بر داشت و از ان کرمک خورد می
بر آمد راجه آن را دیده بحاضران انجمن گفت که هفت روز که درویش زاده گفته بود گذشت و
اکنون که آفتاب فرو می رود شاید که گفته آن برهمن زاده دروغ بشود و اگر همین کرمک هجنگ باشد

---

[1] افتادر +

باید که مرا بگزد و انگاه بطریق استهزا آن کرمک را برداشته بر پس گردن خود نهاده دران وقت بهجنگ
خود را از غایت عظمت و مهابت نمودار کرده بر راجه بپیچید و گردن خود را بلند برداشت و سر خود را
بگردن راجه نهاده بگزید و متوجه هوا گشت چنانچه تمام مردم می دیدند و از تاثیرات زهر آن مار دران مکان
آتش درگرفت و برهمنانی که در صحبت راجه بودند بتعجیل از انجا بدر آمدند و آتش تمام آن خانه را مع راجه
بسوخت و ستونی که بران عمارت کرده جای برای بودن راجه ساخته بودند بضرب تمام افتاده بنطی که از صاعقه
آواز می برآید ازان ستون آواز مهیب برآمد دران شب ساکنان هستناپور از کمال دهشت خواب نکردند
روز دیگر جسد سوخته(1) راجه را برآورده در آب گنگ انداختند و گریه و زاری و ماتم داری نمودند هرچند راجه
بنداری که این امر تدبیری انگیخته خود در امکانی کشیده بود که رسیدن ظاهر خیال در انجا متصور نه بود و پریدن مرغ
فکر بر غرفه(2) آن در وهم نمی گنجید اما تیری که از شست قضا برخیزد از هفت سپر تدبیر انسان درگذرد و
خدنگی که از کمان تقدیر برجهد از هفت جوشن مشورت ادمی بیرون رود و حکم محکم سبحانی و امر مبرم یزدانی
برنمی گردد خواه در بیشه شیران باش خواه در حصار آهنین محفوظ شو **منظومه**

حارث و بواب تو بر بد سگال	بسته پی حفظ تو راه خیال
لیک نیارند بمکر و حیل	بستن آن رخنه چو آید اجل
زود بود کاید اجل از کمین	شیشه عمر تو زند بر زمین
نقد حیات تو بغارت برد	خصم ترا بخت بشارت برد

چند روز که راجه دران حصن حصین بود باستماع ماجرای احوال اسلاف خویش و کتب حقیقت آن
حقایق که اهل هند آن را بید انت شاستر گویند و اصغای آن مثمر نجات از تعلقات است و منتج رستگاری
از عذاب عقبی اشتغال می داشت و کتاب بهاگوت که مشتمل بر جلایل علوم حقیقت و طریقت متضمن احوال
سری کرشن که نزد ارباب هند معتبر و بزرگ تر است و بی شایبه تکلف ادمی از استماع کماهی و دریافت
چگونگی آن از قید علایق نجات می یابد و شبستان ضمیر بانوار شمع معرفت روشن می گردد در همان ایام برای
کامیابی راجه بلکه بجهت فیض اندوزی عالمیان از زبان الهام ترجمان سوامی سکهدیو بن بیاس دیو
که دران مکان انیس صحبت و رفیق انجمن بود برآمده و ازان زمان در جهان و جهانیان مشهور گشته
مدت سلطنت راجه پریچهت شصت سال +

راجه جنمیجه بن راجه پریچهت بعد ازان که راجه پریچهت بنوعی که نوشته شد رحلت نمود.

---

(1) استخوان (2) اشرفه +

امرا و وزرا باتفاق یکدیگر راجه جنجه را که خلف بزرگ او بود جانشین کردند و همگنان اطاعت و بندگی او قبول نموده کمر خدمت بر بستند این راجه با وجود خوردسالی انچنان ضبط و ربط احکام سلطنت و بند و بست اطراف مملکت کرد که احدی را یارائے تخلف و انحراف نماند و رعایا و برایا در مهد امن و امان درآمد و ممالک اباد و رونق پذیر گشت و مفسدان و گردن کشان حلقهٔ عبودیت در گوش جان انداختند و رهزنان و دزدان دست از مردم آزاری باز کشیدند بعد از چند گاه راجه در ولایت شمال لشکر کشیده فرمان روایان آن دیار را که سر از خط اطاعت کشیده بودند بعد محاربه مطیع و منقاد گردانید و ممالک مفتوحه(۱) آنها در قبضهٔ خویش آورده مراجعت بدار السلطنت هستناپور نموده دران وقت اوتنگ نامی عابد که بسنان خویش بفضل و کمال مشهور بود در مجلس راجه وارد گشت راجه ورود آن عابد سعادت انگاشته کمال احترام بجا آورده عابد گفت که اے راجه این کدام اعمال(۲) نیک است که بعمل می آری و راجهای را که با تو هیچ بدی نکرده اند رنجانیده ولایت انها میگیری و محاربات کرده بندهائے خدا را میکشی و طوائف انام را پامال حوادث نموده مظلمه دنیا و آخرت بر خود می پسندی و امرے که بر ذمه تو لازم است و بتقدیم آن نیکنامی دنیا و فرخنده فرجامی عقبی است بخاطرت نمیرسد راجه از استماع این سخن در گرداب حیرت فرو رفته بر زبان آورد که آن کدام کار ضروریست که مرا باید کرد عابد فرمود که پدر ترا که بغایت نیکو کار و عدالت شعار و رعیت نواز و ظالم گداز بود بهجنگ مار کشته و ترا با وجود قدرت و قوت انتقام خون پدر بخاطر نیاوردی اگر عوض خون پدر بهجنگ را بالقصاص رسانی نام نیک تو تا انقراض زمان روشن خواهد بود راجه را گفتار عابد اثر کرد و بے اختیار آب از دیدها بریخت و چون غیرت درویش جوش زد بانتقام خون پدر بخاطر آورد که بهجنگ را مع تمامی ماران خاکستر گرداند بلکه تخم مار و اژدها از مزرعهٔ هستی معدوم سازد چه افعی کشتن و بچه اش نگاه داشتن کار خردمندان نیست

منظومه

زغیرت بدست آیدت نام و ننگ — زغیرت مرا خودداری به چنگ
چنین گفت آن مرد بیدار بخت — که از غیرت آید بکف تاج و تخت

بنا بر اندیشه دانایان زمان و برهمنان بید خوان که در افسون دانی و بید خوانی نظیر و عدیل نداشتند و بقوت افسون ساکنان عالم علوی را که بالادست متوطنان جهان سفلی اند میتوانستند بر زمین آوردن بلکه بزور علوم آفتاب و ماهتاب را که ضیا بخش عرصهٔ روزگار هستند

---

(۱) مقبوضه (۲) افعال +

بیدالستند مانند لوحه چوب بے نور کردن بدرگاه خویش حاضر آورده مصالح و اسباب کشتن ماران انچه مطلوب بود همه را موجود کرده باتفاق وزرائے والاشان و برهمنان افسون دان محوطه آتش ترتیب داده افسون خوانی آغاز کردند تا از تاثیرات افسونات و میامن طلسمات طرفه تواحش و عجبی در بهانخانه دلها صفوف مار واژدها افتاد و عجب وحشتے و شورشی در شهرستان زندگانی صفوف آن گروه روی داد که از سوراخهائے زمین و غارهائے کوه بلک از عالم بالا و تحت الثری برآمده خود بخود پروانه وار دران خرمن نار افتاده جان بجان آفرین میسپردند و آنچنان تعجیل می آمدند که در راه بایکدیگر می چپیدند و بسبب اضطراب نفس هر کدام بندے میشد اول بست هزار مار آمده سوخت بعد ازان یک لک پس ازان یازده لک و سپس آن کرور پس آن مرتبه بمرتبه ده کرور و بعد آن بیشمار مار رسیده خاکستر شدند ازان جمله جمعی بچهره اسپ بودند و فریقی بسان فیل خرطوم داشتند و گروهے را مانند آدمیان گوش و بینی بود و اکثرے را دو سر و سه سر و چهار سر بودند و بعضی بمقدار یک کروه و دو کروه و سه کروه دراز بودند و بعضے بهر صورت که میخواستند می برآمدند و بهر جا که اراده میکردند می رفتند این چنین طوائف ماران آن قدر سوختند که از روغن بدن ایشان جوئیها روان شد و نوایر آتش بغایت بلند گردید و دود آن بگردون گردان بپیچید و از تصرفات افسون برهمنان در ارکان جمعیت سیس ناگ[1] که بقول هند تخته زمین بر یک سر از هزار سر او قائم است اختلال افتاده و آن حامل غبرا خواست که بار زمین از دوش خود انداخته خود را دران آتش اندازد و لیکن اراده ایزد جهان آرائے بران رفته بود که تخته غبرا یکبارگی شکسته نگردد و تخم ماران از مزرعه جهان معدوم مطلق نشود سیس ناگ بمکان خویش متمکن ماند دران وقت استک نامی درویش که صاحب حال و قال و مظهر فضل و کمال بود در انجمن راجه وارد گشت بعد از ادائے دعا و ثنائے بے انتها عفو تقصیرات ماران از راجه درخواسته شفیع گردید و حسب الاستدعائے آن درویش خدا اندیش آتش غضب راجه فرونشست و هنگامه جان کاهی و جانستانی[2] بر شکست و بقیه ماران ازان آتش جان ستان جان بر شدند و گویند که بهجنگ مار نیز که آتش انتقام برائے او افروخته شده بود و اصناف ماران بطفیل او خاکستر شدند بشفاعت عابد نجات یافت **مثنوی**

دل ز نور عفو روشن مے شود ・ در بنیمش سینه گلشن مے شود

---

(۱) مسیکه ناگ (۲) جان ستگری

دوست دار عفور اپروردگار　　　انچه ایزد دوستدارد دوست دار

راجه بعد انصرام این امر بزم والا مجلس عالی ترتیب داده چندین هزار برهمن را مطعمات نفیسه و خلعت فاخره و نقدیات وافره داد و ادوات طلا و نقره مرحمت ساخت و حکام اکناف گیتی را که درین جشن حاضر شده بودند لوازم ضیافت درخور حال هر کدام بجا آورده بعطائے فیلان نامدار و اسپان بادرفتار و جواهر بسیار و اشیائے نادره هر دیار خوشنود کرده رخصت اطراف داد چنانچه این جگ راجه جنمجه تا حال که چهار هزار و هفتصد سال و کسری منقضی میشود مشهور و معروف است و الحق این راجه مرتکب امرے گشته که نیاگان او که هر یک قدرت رسیدن بر افلاک و رفتن در قعر زمین داشتند مصدر این امور نشده بودند و او چگونه مظهر این امر شگرف نشود که کارفرمایان و ایان قضا از روز ازل تقدیم این امر عظیم و تتمیم این مهم جسیم بنامش مقرر کرده بودند چنانچه کاشفان اسرار ماضی و استقبال و واقفان سرایر حال و مال پیش از وقوع این امر در صحائف تاریخ هند بنام او مندرج نموده بودند بیت

زمام خویش بتوفیق او سپر د قضا　　　عنان خویش بتدبیر او بداد قدر

القصه بعد از انفراغ این مهم خطیر راجه بانتظام مهام جهانبانی اشتغال ورزیده عدالت را رواج داد و عالم را رونق بخشید پس از انقضائے مدت متمادی اتفاقاً روزے بیاس دیو در انجمن راجه وارد گشت از ان دانائے اسرار غیب راجه سوال کرد که اجداد من یعنی پاندوان بمقتضائے دانش خداداد و عدم بقائے عمر و زندگانی و ظهور فنائے دولت و کامرانی میدانستند و از امور ماضی و حال و استقبال واقف بودند اینهمه عرصه کارزار آراستن و تیغ خونخوار آختن و برادران و خویشان را تلف ساختن و اساس هستی اکثرے ذی حیات را از پا انداختن چه معنی داشت بیاس دیو لب بپاسخ بکشاد که بارادت ایزدی همچنان شدنی بود که بمنصه ظهور رسیده راجه گفت که آنها با وجود آن قدر قدرت چنان شدنی را چرا رفع نکردند بیاس دیو جواب داد که از آفریدها کیست که تقدیر آفریدگار را تواند رفع کرد بندگان را هرگاه از امر خداوند مجازی مجال انحراف نیست از امر مبرم خداوند حقیقی کرا یارا ایست که عدول تواند کرد بیت

چو از کمان قضا و قدر رسد تیری　　　یقین که باز نگردد به هیچ تدبیری

بالفعل امرے از پرده غیب عاید حال تو خواهد شد و بگناهے عظیم ماخوذ خواهی گشت من علاج آن را بتو میگویم که اگر میتوانی ان امر را که در حق تو تقدیر رفته است رفع کن راجه در

گرداب حیرت فرورفته پرسید که آن چه بلاست که سرنوشت ماست خدا را بر حال من رحم
کن وعلاج آن بفرما تا در تدارک آن بپردازم وپیش از وقوع تدبیر مدافع آن سازم
بیت علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد دریغ سود ندارد چو رفت کار از دست
بیاس دیو بمقتضائے آگہی از امور حال ومال گذارش نمود که در فلان تاریخ سوداگری اسپ
زیبا منظر وخوشخرام بر درگاه تو خواهد آورد باید که تو آن اسپ را بنظر خویش
نیاری وبر تقدیر دیدن آنرا خرید نکنی ودر صورت خریدن بران سوار نشوی واگر سوار
خواهی شد آن اسپ ترا بلا توقف در بیابان خواهد برد ودران بیابان عورتی صاحب جمال بنظر
تو خواهد در آمد باید که مبتلائے حسن او نشوی واورا در ازدواج خود نیاری وبر تقدیر تزویج و
اوردنش درخانه محکوم حکم او نشوی ودر صورتی که آن عورت را در خانه خود آورده مامور امرش
خواهد گردید گناہے عظیم از تو بمنصه ظهور خواهد رسید بیاس دیو بعد از اظهار این معنی از نظر غائب
شد قضا را در روز معهود تاجری اسپ پری جمال دیو پیکر چون نسیم تگاور ومانند گوه تناور
قدش بسان قد دلبران آراسته رنگش مانند رنگ روز وشب پیراسته رفتارش
بکردار رفتار ماهرویان فرح افزا جولانش تیز تر از باد صبا در تگ وددو باد صرصر را در اول قدم پس
میگذاشت واز نقش نعل زمین پر بلال مے ساخت هنگام جلوه گردن گرد استغنا بر چهره آفتاب
می افشاند ودامن راکه کار عالم وابسته باوست زیر پاے خود میداشت **منظومه**

چو وحشی گور در صحرا تگاور چو مرغ آب در دریا شناور
بوقت حمله برق آسا جهنده بگاه پویه چون صرصر دونده
اگر سایه فگندی تازیانه برون جستی ز میدان زمانه

بر درگاه راجه حاضر آورد طوائف انام از خاص وعام بواسطه آن ازدحام آوردند واین
خبر براجه رسید چون امرے از پرده غیب بایستی بظهور آمد ناظمان قضا نقاب بر روی عقل و
دانش راجه انداخته بران آوردند که بے اختیار برائے دیدن اسپ از حرم سرائے خویش
بیرون آمد اسپی دید در غایت خوبی وزیبائے ونهایت مرغوبی ورعنائی که دیده اهل روزگار
مثل آن ندیده وگوش ارباب زمانه مانند آن نشنیده بے تامل نزدیک رسیده وبے
توقف بران سوار گردید **بیت**
برق کردار بر براق نشسته تازیش زیر وتازیانه بدست

بمجردی که راجه براسپ برامد آن ابر رفتار برق کردار برجسته در طرفة العین راجه را در
بیابان هول انگیز و صحراے بلاخیز که روز روشن ادمی از سایه خویش می ترسید واز کثرت
اشجار خاردار بر راهروان راه گم میگردید از تشابک اغصان سمند اندیشه را گذار دشوار بود واصوات
سهمگین سباع و وحوش از دل مستمع هوش می ربود **بیت**

عقل زان ترسان و لرزان وادی از دادی نشان ‏ ‏ ‏ وهم زان افتان و خیزان رفتی از رفتی بدر

رسانید راجه دران بیابان هولناک رسیده متعجب شده بر خود لرزید وچپ وراست دید ناگهان
طاوس مرغزار طنازی و تدرو کوهسار عشوه سازی یعنی نازنین چهارده ساله که ماه چهارده از
رشک حسن وجمال بے مثالش تن بکاهستگی داده و آفتاب بر فلک چهارم از غیرت رخسار پر انوارش
در تب و تاب افتاده بنظر در آمد راجه بمجرد نگاه[1] خونریزش بے خود گردید واز کرشمه جانستانش عنان
اختیار از دست داد وسلطان عشق بر کشور دلش استیلا آورد و سپهدار محبت بر عرصه صبرش
ترک تازی نمود لشکر شیدائی بشهرستان عقل دست تاراج بر کشاد و علم آشفتگی بر
ساحت سینه بلند گشت بے اختیار از اسپ فرود آمده بپهلوے آن دلربائے هوش فریب
نشسته پرسید که اے سرو جویبار رعنائی بدین حسن وزیبائے از کدام گلشنی واے گوهر
درج محبوبی بدین جمال و خوبی از کدام عالمے **قطعه**

آفاق را گردیده ام مهر بتان ورزیده ام ‏ ‏ ‏ بسیار خوبان دیده ام لیکن تو چیزے دیگری
تو از پری چابکتری وز برگ گل نازکتری ‏ ‏ ‏ از هرچه گویم خوشتری حقا عجائب دلبری

آن جادو نگار عشوه سنج به تبسم شیرین و تکلم نمکین بائین دلبران کرشمه ساز و نازنینان غمزه
پرداز حسب و نسب خویش و باعث رسیدن بیابان گذارش نمود راجه از ادائے نازنین و گفتار شیرین
او زیاده مبتلا و آرزومند گشته همانجا بائین ودین جنود بان ماه جبین عقد زوجیت بسته آن
خرمن گل را حمائل وار بکنار کشیده چست دربر گرفت و عارض سیمین اورا بارزوی تمام بوسید
واز لعل نوشین او رحیق کامرانی نوشید واز کلید لب ودندانه قفل مراد بر کشاد و در حقه مقصود لولوے
سیماب گون انداخت بمشقت مباشرت گوهر بکارت بشگافت وصفحه بستر از خون لعل گون رنگین ساخت

منظومه

یکچند دران کرشمه سازی ‏ ‏ ‏ کردند دو غنچه بوسه بازی

---

[1] یک نگاه +

ناہید بماہ شد ہم آغوش | باہم دو صنم غنودہ ہم دوش
گشتند بجلوہائے گستاخ | پیچید دو نخل شاخ در شاخ
گندم ہمہ جا بخوشہ سر گم | اینجا ہمہ خوشہ شد بگندم
افتاد بحجلہ نگارین ¤ | اندر شفق از شہاب پروین

راجہ بعد تقدیم مراسم زفاف مہار سمند آرزو را در جولانگاہ مراد تاخته آن نازنین را بدار السلطنت آوردہ بر جمیع نسوان حرم سرا رتبۂ او بلند ساخت و بر تمامی زنان رانی ساخته بکامرانی پرداخت و محکوم حکم او گردیدہ سر موی خلاف امرش بعمل نمے آورد و ہرگاہ کارگذاران قضا و قدر میخواہند کہ امرے از جلباب خفا بمحل ہائے ظہور جلوہ گر گردانند نخستین اسباب آن را از نہانخانہ مشیت بمنصہ بروز میرسانند تا آن امر بے تعذر بجلوہ گاہ شہود در آید چون راجہ را بارادت ایزدی مصدر گناہے عظیم بایستی شد و بوسیلہ آن عورت این امر سرنوشت او بود اتفاقاً روزے جماعۂ برہمنان بر مائدہ پر فائدہ راجہ حاضر آمدند نعمتہائے بے شمار و خورشہائے بسیار و طعامہائے شیرین و خوردنیہائے نمکین و ترش و انواع مطعومات و مشروبات و اقسام حلویات و مربیات کہ مذاق طبیعت پروران را لذت بخشد و ذائقہ آرزومندان را حلاوت دہد بقصد حصول ثواب پیش آنجماعۂ حاضر آوردند. **نظم**

زہر نعمتے کاید اندر شمار | فرو ریختہ کوہے از ہر کنار
خورشہائے الوان ز اندازہ بیش | بخوانہائے زرین نہادند پیش

آنجماعہ از ہر لقمہ کام آرزو را کامران میکردند و ذائقہ تمنا را شیرین کام مینمودند در اثنائے آن حال آن نازنین یعنی رانی[1] کہ باعث صد گونہ بلا و سرمایہ آفت ہا بود قامت قیامت انگیز را بزنگارنگ حلل زینت بخشید، و بر بدن سیمین اقسام عطر و غالیہ مالیدہ ابروے ہلال را از وسمہ و چشم جادو نگاہ را از سرمہ بیاراسته چہرہ زہرہ لب بگلگونہ و دندان مروارید حسب بمسی پیراست و انواع علاقہ دُر و غرر و زیور مرصع از جواہر زواہر ضمیمہ حسن و جمال خویش نمود رشتہ جواہر درخشان بہر دو عارض تابان دام ہائے برائے دل عاشقان تعبیہ گردانید پیغولہ گوہرین بر موی عنبرین زنجیر بجہت پائے بندان ترتیب داد از زلف مسلسل مار حلقہ وار بجان گزائے جانگدازان آویخت و از جنبش خلخال نغمہ سرا افسون جادو ساز بدلفریبی دلدادگان برخواند مروارید حلقہ بینی

(۱) ناری

نزدیک عارضی گوئی ستاره پهلوی ماه نشسته وگوشوارهٔ مکلل متصل رخساره گویا دو ماه تابان بدو خورشید درخشان اتصال یافته

نظم

نمود از طرف عارض گوشواره | قران افگنده مه را با ستاره
بدور عارض آن ماه پاره | ثریا سان نموده گوشواره
ز دستانها و ساعد و بدر رونق | ز زر کرده دو ماهی را معلوق
مرصع موے بندش گر قفا بود | هزاران عقد گوهر را بها بود
نیارم بیش ازین از زخبر داد | که شد خلخال و اندر پایش افتاد
بزیور خود که وصف آن پری کرد | که زیور را جمالش زیوری کرد

بسان طاوس طناز با هزاران کرشمه و ناز از پرده برون آمده روے بر روے برهمنان گردید واز روے شوخی وطنازی کرشمه سنجی وعشوه سازی آغاز نهاد گویا قیامت بانگاه جادو سازش هم آغوش و بلا بچین جبین او دوشادوش بود جماعهٔ برهمنان بمجرد نظارهٔ آن ماه پاره از سنان مژگان و تیغ ابرو و تیر نگاه و خنجر غمزه مجروح شده دست از طعام باز کشیدند و هر همه فریفتهٔ جمال بے مثال او گشته مانند پیکر تصویر وصورت دیوار حیران ماندند و بسان پری زدگان از دیدار آن پری رخسار در رنگ سایه برخاک افتاده از خود رفتند و بیخود گشتند

نظم

چون برق نگه بدل زند تاب | صد سینهٔ اهنی کند آب
معشوق چو چهره بر فروزد | عاشق چه کند اگر نه سوزد
سخت است بدور روے زیبا | دل در کف وانگهی شکیبا
کو عقل که رو برو برآید | کو صبر که در برا برآید

راجه از مشاهدهٔ این حال بران فریق خشمناک گردید و تیغ غیرت بر فسان غضب تیز کرده تامی برهمنان را در طرفة العین برخاک هلاک انداخت و خون آن بے گناهان را بناحق ریخته وبال دنیا و نکال عقبیٰ برخود گرفت

نظم

چو خشم آیدت بر گناهے کسے | تامل کنش در عقوبت بسے
به تندی سبک دست بردن به تیغ | بدندان گزد پشت دست دریغ

بعد وقوع این امر راجه باخود بسیار افسوس کرده دگر به سوزاری آغاز نهاد و میگفت که از من آنچنان فعلے شنیع بوقوع آمده که نیکو کارے تمام عمر زائل گشت و گنهگاری یافت

بظهور پیوست ازین غم وغصه تخم ندامت درمزرعه دل میکاشت اما پشیمانی او هیچ سود نداشت دران حال بیاس دیو حاضر گشته گفت اے راجه با آنکه من ترا ازین امر واقف کرده بودم چرا شدنی را نتوانستی رفع کرد راجه نادم گشته زبان تعذر کشود وتبضرع وخشوع التماس نمود که این گناه کبیر وجرم عظیم که ازمن بوقوع آمده چگونه تدارک وتلافی آن گردد تا در آخرت بعقوبتے ماخوذ نشود بیاس دیو گفت تلافی این گناه خیرات بسیار باید کرد وکتاب مهابهارت راکه مشتمل بر اسرار حقیقت وطریقت متضمن امور خداشناسی وایزد پرستی ومشعر بر احوال پانڈان ومحتوی بر بدائع حکایات است بسمع دل اصغا کنی لهذا راجه خزاین ودفائن وتمامی اسباب واموال بفقرا ومساکین وغربا ومحتاجان خیرات کرده کتاب مذکور را از زبان فصاحت بیان سناتن که شاگرد رشید بیاس دیو بود بگوش دل باعتقاد تمام ارادت انتظام مسموع نموده از گناهان مبرا ومنزه گشت وازان زمان کتاب مهابهارت درعالمیان مشهور وشائع گردید راجه بعد الفراغ این امر بانتظام مهام جهانداری قیام ورزید بعد مدت کواکب زندگی او در مغرب فنا فرو رفت و در هوا ارتحال انتقال نمود مدت سلطنت هشتاد وچهار سال

راجه اسمند بن راجه جنمجه ازانجا که از ابتدائے راجه اسمند احوال نسل پاندوان مفصل بمطالعه درنیامده وانچه از زبانی بعضے مردم استماع یافته شایان اعتبار ندانسته درین نسخه داخل نکرده اسامی هر یک را باقید مدت سلطنت که از بعضے نسخه بنظر درآمده ضمیمه این مضمون نمودن وبمنتظران اخبار سلاطین ماضی آگهی دادن ضرورت دانست القصه بعد رحلت راجه جنمجه خلف بزرگ او جانشین گشته جهان آرائے وممالک پیرائے گردید وبسان نیاگان خویش طریقه رعیت پروری ودادگستری درپیش نمود مدت سلطنت هشتاد ودو سال ودو ماه

راجه ادهن بن راجه اسمند مدت هشتاد وهشت سال ودو ماه زیب افزائے اورنگ جهانبانی وزینت پیرائے سریر کشورستانی گردید

راجه مهاجسی بن راجه ادهن۔ مدت هشتاد ویکسال ویازده ماه تخت فرمانروائے را زیب وساده گیتی پیرائے را زینت بخشید

راجه جسرتهه بن راجه مهاجسی مدت هفتاد وپنج سال ودو ماه سر افرازی بخشش تاج فرماندهی وبلندی چتر ظل الٰهی گشت

راجه وشتوان بن راجه جسرتهه مدت هفتاد وشش سال وسه ماه کوس جهان آرائے وملکت پیرائے بلند آوازه ساخت۔

راجه اوگرسین بن راجه وشتوان مدت هفتاد وهشت سال وهشت ماه [۱] رایت فرمانروائے درساحت جهان آرائے برافراخت

---

[۱] ششماه

راجه سورسین بن راجه اوگرسین مدت هشتاد سال نقاره جهانگیری و ممالک ستانی نوخت۔
راجه سوست سین بن راجه سورسین مدت شصت و پنج سال و ده ماه اعلام جهانبانی در عرصهٔ گیتی ستانی بلند ساخت
راجه رسمی(۱) بن راجه سوست سین۔ مدت شصت و نه سال و پنج ماه رونق افزائے عالم و جمعیت پیرائے عالمیان گشت۔
راجه برجهل بن راجه رسمی مدت شصت و چهار سال و هفت ماه جهان را معمور و آباد و جهانیان را مسرور و شاد ساخت
راجه سون(۲) پال بن راجه برجهل۔ مدت شصت و دو سال و یکماه به رعیت پروری و عدالت گستری نیکنامی یافت
راجه نرهردیو بن راجه سون پال مدت پنجاه و یکسال و یازده ماه در معموری اطراف ممالک و آبادی اکناف گیتی کوشید
راجه سوجرت بن راجه نرهردیو مدت چهل و دو سال و یازده ماه بحسن سلوک و نیکوئی معاشرت زندگانی راند
راجه بهوپ بن راجه سوجرته مدت پنجاه و هشت سال و سه(۳) ماه عدل و انصاف را رواج داده رعیت نواز ظلم گداز گشت
راجه سوبن بن راجه بهوپ پنجاه و پنج سال و هشت ماه فرمان روائے بعدالت و مملکت پیرائے بنصفت نمود
راجه میدهاوی بن راجه سوبن۔ مدت پنجاه و دو سال و نه ماه طوائف انام و طبقات خلائق را در امن و امان داشت۔
راجه سرون چتر بن راجه میدهاوی مدت پنجاه سال و هشت ماه اطراف عالم را معمور و اکناف گیتی را آباد ساخت
راجه بهیکم بن راجه سرون چتر۔ مدت چهل و هفت سال و نه ماه رعیت پروری و عدالت گستری و دشمن گدازی و مخلص نوازی نمود
راجه پدهارت بن راجه بهیکم۔ مدت چهل و پنج سال و یازده ماه سپاه و رعیت را خوشنود و اطراف مملکت را معمور داشت
راجه وسوان بن راجه پدارت مدت چهل و چهار سال و نه ماه در رفاه احوال رعایا و امنیت و رفاهیت برایا کوشید
راجه اونی بن راجه وسوان۔ مدت چهل و چهار سال و دو ماه در تسخیر قلوب جهانیان و ترفیه احوال عالمیان همت گماشت
راجه اینی پر بن راجه اونی مدت پنجاه و یک سال بر مفارق جهانیان ظل مرحمت و سایهٔ عدالت انداخت
راجه وند(۴) پال بن راجه اینی پر مدت سی و هشت سال و نه ماه رعایا و برایا را در ظلال عدالت میداشت
راجه درسال بن راجه وند پال مدت چهل و دو سال و سه ماه همت والا نهمت در مالش گردن کشان و سرتابان گماشت
راجه شنباک(۵) بن راجه درسال مدت سی و شش سال در تادیب و تخریب ظالمان و قلع و قمع مفسدان ساعی بود۔

---

(۱) برسمی (۲) ست پال (۳) هشت ماه (۴) سه ماه (۵) دندپال (۶) سنباک۔

راجہ کہیم بن راجہ شمباک مدت پنجاہ وہشت سال و پنج ماہ انتظام مہام ممالک و سلطنت و اتمام مرام خلایق نمود

راجہ کہیمن بن راجہ کہیم چون درسرانجام مہام سلطنت کاہل و بتقدیم مراسم عدالت ذاہل بود و در معاملات مالی و ملکی نمی پرداخت بے پرواے ولاو بالی شعار خود ساخت ازانجاکہ ایزد جہان آرائے نظام امور جہانیان بوجود مسعود فرمان روایان عظیم الشان منوط گردانیدہ جلوہ عہود جہانبانی و انتظام مہام مملکت رانی و امن و امان عالم و عالمیان و جمعیت و رفاہیت جہانیان دابستہ بہ ہوشیاری و آگاہی والی ولایت و جد جہد مالک مملکت منحصر داشتہ پادشاہے کہ از امور بادشاہے غفلت درزد و بے پرواز ید ہر آئینہ سلطنتش ویرنپاید بلکہ زندگانیش زود بسر آید بیت

چو شہ باز ماند ز پرواے ملک   بود ہر سرے را تمنائے ملک

درین صورت امرا و وزرا سر از اطاعت راجہ برتافتہ بسروا نام وزیرش کہ دست تصدی در امور جہانبانی و خزاین و دفاین و دیگر کارخانہ جات قوی مطلق داشت درساختند و او را امیدوار سلطنت نمودند آن وزیر بطمع سلطنت و حب حکومت و حرص دنیا سالک مسلک بے حقیقتے و بے وفائے گشتہ بہ قابوئے کہ یافت و بہ تقریبی کہ دست داد راجہ کہیمن را کشتہ سر پیرارای فرمان روائے گردید مدت سلطنت راجہ کہیمن چہل و ہشت سال و یازدہ ماہ ازانجا نسل پاہذوان کہ از ابتدائے راجہ جدہشتر لغایت راجہ کہیمن مدت یکہزار و ہشت صد و شصت و چہار سال سی تن بطناً بعد بطناً فرمانروائے کردند منقطع گردید و امور جہانبانی برقوم دیگر منتقل گردید راجہ بسروا کہ انپا یہ وزارت بدرجہ سلطنت رسید بعد اتمام کار راجہ کہیمن بر تخت جہانداری جلوس نمود و بسرانجام مہام سلطنت اشتغال ورزید چون احوال این راجہ و اولادش مفصل ظاہر نیست لہذا باختصار پرداختہ اسم ہر یک و مدت سلطنت بقید تحریر مے درارد مدت سلطنت راجہ بسروا ہفدہ سال و چہار ماہ

راجہ سورسین بن راجہ بسروا بعد پدر والا قدر اورنگ جہانبانی را زیب و زینت داد مدت سلطنت چہل و دو سال و ہشت ماہ

راجہ بیرساہ بن راجہ سورسین سریر آرائے سلطنت گردیدہ عالمیان را درپناہ دولت خویش آورد مدت جہانبانی پنجاہ و دو سال و دو ماہ

راجہ آہنگ ساہ بن راجہ بیرساہ تخت نشین جہان دارگشتہ ظل افگن بر مفارق عالمیان گشت

مدت سلطنت چہل و ہفت سال و نہ ماہ

راجہ پریجہیت بن راجہ آہنگ سال ہ جہان آرا و مملکت پیرا گشتہ زندگانی برام خود نمود مدت سلطنت سی و پنج سال و یازدہ ماہ

راجہ درتھ بن راجہ پریجہیت کامیاب سلطنت وجہانبانی شدہ عدالت گستری و رعیت پروری نمود مدت سلطنت چہل وچہار سال و سہ ماہ۔

راجہ سودہ پال بن راجہ درتھ برامر سلطنت فرمانروا و کامروا گردید و از عدل و انصاف جہانیان را خوشنود ساخت مدت سلطنت سی سال و سہ ماہ

راجہ بورمت بن راجہ سودہ پال و انتظام مہام گیتی ستانی پرداختہ مقصودیاب گردید مدت سلطنت چہل و دو سال و دو ماہ۔

راجہ سنجی بن راجہ بورمت در امور جہانبانی قیام ورزیدہ رعیت نوازی نمود مدت سلطنت سی و دو سال و سہ ماہ

راجہ امرجود بن راجہ سنجی فرمان روائے مملکت بودہ کام روائے خلائق گردید مدت سلطنت بست و ہفت سال وچہار ماہ

راجہ اہن پال بن راجہ امرجود کوس مملکت ستانی نواختہ عدالت پیرائے را رواج داد مدت سلطنت بست و دو سال و یازدہ ماہ

راجہ سروہی بن راجہ اہن پال نقارہ عالم گیری بلند آوازہ ساختہ مملکت پیرائے گشت مدت سلطنت چہل و ہفت سال و ہفت ماہ۔

راجہ پدارتھ بن راجہ سروہی رایت فرماندہی برافراختہ عالمیان را امان بخشید مدت سلطنت بست و پنج سال و پنج ماہ۔

راجہ بدہمل بن راجہ پدارتھ بعد جلوس براورنگ جہانبانی بعیش و عشرت پرداختہ از امور کلی غافل گردید بنگ خوردن و بہ بدخوی و بدگوئی بسر بردن شعار خود ساخت و از کثرت بنگ بیہوش گشتہ بامرا و وزرا سلوک ناہنجار کرد کیف بنگ اگرچہ در ابتدائے حال سرخوش و مفرح دارد و خیالات رنگین و فکرات نوائین برروئے کار می آرد اما آخر کار آدمی را ضائع میسازد و از عقل و دانش دور و بہ نسیان و بیہوشی نزدیک میگرداند و بشرط مداومت دمزاولت آن سودائے دماغ و مالیخولیائے مزاج بظہور میرسد رعب و دہشت بر طبیعت استیلا مے نماید فراست و فرزانگی زوال مے پذیرد و مردی و مردانگی اختلال مے یابد ہمانا کہ بنگی متلون مزاج و متنوع احوال مے باشد غیر از درشت گوئے و زشت خوئے کاری ندارد احسان و مروت مردم را در حق خود بدی مے انگارد در عوض اخلاص و محبت عناد و عداوت بظہور مے آرد و حق نشناسی و کفران نعمتے ہمیشہ خود دارد حلاوت عسل د مرارت حنظل ہمسادی مے انگارد بسا بنگی را دیدم و آزمودم کہ بنابر افراط این کیف از صاحب دولتے بسفلسی

داز توانگرے بہ تہیدستی رسیدند واز گلشن اہلیت درخارستان بدخوے افتادند بنگی را
بسان سگ غوغو کردن ومانند خر بانگ ناہموارہ زدن ناچار یلک نسل بنگے را بطناً بعد بطناً بدخو و بدگو
بعالم دجود برامدن بے اختیاریست قطعہ

بنگ خوردن کسے کہ عادت کرد — دو علامت ازو شود ظاہر
حسن اخلاق میرود ازوے — زشت خوے ازو شود باہر

بالجملہ راجہ مذکور از افراط بنگ خوردن بارکان دولت طریقہ بدگوئی در پیش کرد و از مہام
جہانبانی غفلت وکسالت ورزید وبیرماہ وزیرش نظر بر بے پروائی او داشتہ بقابوے
وقت کارش باتمام رسانیدہ والی ولایت ومالک مملکت گردید مدت سلطنت راجہ بدہل سی
ویکسال وہشت ماہ از ابتدائے راجہ بسروا کہ بعد نسل پانڈوان بسلطنت رسیدہ بود لغایت
راجہ بدہل چہاردہ تن مدت پانصد ویکسال جہان آرائے ومملکت پیرائے نمودہ جہان
گذران را پدرود کردند واز ینجا نسل راجہ بسروا منقطع گشتہ امر سلطنت بقوم دیگر انتقال یافت

بیت

نیک وبد روزگار دیدیم گذشت — افسانہ این وآن شنیدیم گذشت

راجہ بیرماہ کہ از پایہ وزارت بسلطنت رسید مدت سلطنت سی وپنج سال
راجہ جنجاب سنگہ بن راجہ بیرماہ مدت سلطنت بست وہفت سال وہفت ماہ۔
راجہ نبر کہن[1] بن راجہ جنجاب سنگہ مدت سلطنت بست ویک سال +
راجہ مہی پت بن راجہ نبر کہن مدت سلطنت بست وپنج سال وچہار ماہ۔
راجہ جہابل[2] بن راجہ مہی پت مدت سلطنت سی وچہار سال وہشت ماہ
راجہ سروپ دت بن راجہ جہابل۔ مدت سلطنت بست وہشت سال وسہ ماہ
راجہ متر سین بن راجہ سروپ دت مدت سلطنت بست وچہار سال وسہ ماہ۔
راجہ سکہدان[3] بن راجہ متر سین۔ مدت سلطنت بست وہفت سال ودو ماہ
راجہ جیتمل بن راجہ سکہدان۔ مدت سلطنت بست وہشت سال ویازدہ ماہ
راجہ کل مک بن راجہ جیتمل مدت سلطنت سی ونہ سال وچہار ماہ
راجہ کلمن بن راجہ کل مک مدت سلطنت چہل وشش سال
راجہ سرمردن بن راجہ کلمن مدت سلطنت ہشت سال ویازدہ ماہ
راجہ جیون جات بن راجہ سرمردن مدت سلطنت بست وشش سال

(۱) ستر کہن (۲) بہابل (۳) سکنوان۔

راجہ ہری جک بن راجہ جیون جات. مدت سلطنت سیزدہ سال و دو ماہ

راجہ بیرسین بن راجہ ہری جک. مدت سلطنت سی و پنجسال و دو ماہ.

راجہ دہت بن راجہ بیرسین چون بر تخت جہانبانی نشستہ بمقتضائے مستی برنائے و غرور فرمان روائے از امور مملکت غافل گشت و اصلا بکار مالی و ملکی نمی پرداخت و بعیش و عشرت گذرانیدن و دایما در حرم سرا بودن شعار خود ساخت فی الواقع ریعان برنائی و عنفوان جوانی آشوبگاہ بے خردی زمان نادانی و ہنگام وزیدن تند باد صرصر نفس حیوانی و پا لغز پارسا گوہرے و مظہر امور شیطانی واز روئے لذات نفسانی و خواہش حظات جسمانی و تمنائے حصول کامرانی و مبتغائے آمال و امانی و ابتغائے درازی عمر و زندگانی است دانشوران از مونکار فرسودہ اند کہ فرمان روایان را غفلت امریست مذموم از جمیع امور کاہلی فعلی است بدتر از تمامی افعال شجر دولت را تبر و نہال سلطنت را ارہ بسا بادشاہان بسبب غفلت و کاہلی از سریر سلطنت بر حصیر گدائی و از اوج دولت بحضیض افلاس رسیدہ اند القصہ چون بے پروائی و لاؤبالی راجہ برہمہ مشہور گردید دند ہر وزیرش نظر بر نارسائی او انداختہ بارکان دولت و اعیان مملکت اتفاق نمودہ و از صحائف و تواریخ راجہائے پیشین تغلب و تسلط وزرائے سابقہ و رسیدن آنہا از پایہ وزارت بر تبہ سلطنت واقف گشتہ از روے استیلائے کہ داشت راجہ ادہت را مسافر ملک نیستی نمودہ خود سریر آرائے جہانبانی گردید مدت سلطنت راجہ ادہت بست و سہ سال و یازدہ ماہ از ابتدائے سلطنت راجہ بیرماہ لغایت سلطنت راجہ ادہت شانزدہ تن مدت چہار صد و چہل و شش سال بامور سلطنت پرداختند از نجا نسل راجہ بیرماہ منقطع گردید بیت

سرانجام گیتی ہمین است و بس دفلے نکردہ است با ہیچ کس

راجہ دندہر از وزارت کامیاب سلطنت گردیدہ مدت چہل و یکسال و شش ماہ جہانبانی نمودہ کوس رحلت نواخت +

راجہ سین دہوج بن راجہ دندہر مدت چہل و پنج سال و سہ ماہ بسلطنت پرداختہ ازین جہان رفت +

راجہ مہی گنگ بن راجہ سین دہوج مدت چہل و یکسال و دو ماہ کامروائے جہانبانی نمودہ جہان گذران را پدرود نمود +

راجہ مہاجود بن راجہ مہی گنگ مدت سی سال و سہ ماہ جہانبانی و کامرانی کردہ رخت ہستی بربست +

راجہ ناتھ بن راجہ مہاجود مدت بست و ہشت سال باہر سلطنت اشتغال ورزیدہ پیمانہ زندگانی لبریز کرد +

راجہ جیون راج بن راجہ ناتھ مدت چہل و پنج سال و ہفت ماہ بہ مہام جہانداری

قیام ورزیده ودیعت حیات سپرد +
راجه اودی سین بن راجه جیون راج مدت سی و هفت سال و پنج ماه عالم آرائی نموده رحلت کرد
راجه انند جل بن راجه اودی سین مدت پنجاه و یکسال فرمان روائی نموده بملک آخرت شتافت +
راجه راج پال بن راجه انند جل بعد جلوس اورنگ جهانبانی کمر همت بملکستانی بسته بزور
تیغ و سرپنجه شجاعت اکثر ملک به تسخیر در آورده فرمان روایان را فرمان پذیر خویش گردانید
ازانجاکه دنیا باده ایست مظهر مستی و استکبار و ثمر بوالهوسی و استجبار راجه مذکور بنا بر هجوم
لشکر و تسلط بر سلاطین اطراف به بدمستی زندگانی میکرد و حکام دیگر را در خاطر نیاورده بهمه کس
متکبرانه و بدمستانه سلوک مے نمود **بیت**

باسباب دنیا چنان غره شد | که خورشید در پیش او ذره شد

فرموده حکمائے پیشین و آزموده بزرگان عاقبت بین است که هرکه سر کبر و رعونت
بر آسمان برد همانا که در کمتر زمانه همان سرش بزمین افتاده بخاک برابر گردد و هر کس که از مستی دولت و جاه
دستار کج نهاده متکبر گردید زود که فلک کجرفتار همان دستار در گردنش انداخته سر برهنه در
مذلت و خواری افگند **مثنوے**

تخبر عزازیل را خوار کرد | به زندان لعنت گرفتار کرد
چو دانی تکبر چرا مے کنی | خطا مے کنی و خطا مے کنی

مصداق این مقوله آنکه سکونت نامی که بر قلیلے ملک دامنه کوه کمایون تصرف داشت
و از خراج گذاران راجه بود بامرائے رکن السلطنت و وزرائے موتمن الدوله اتفاق نموده
بر سر راجه راج پال لشکر کشید چون ارادت ایزدی بران بود که کاهے را بر کوهے مظفر گرداند
و مورے را بر مارے نصرت دهد باتفاقے که روداد سکونت غالب آمد و راجه راج پال در
رزمگاه کشته شد **منظومه**

چو نیرو فرستد به تقدیر پاک | ز مورے به مارے رساند هلاک
که در جنگ پیروزی از اختر است | نه از گنج و بسیارے لشکر است

مدت سلطنت راجه راج پال بست و شش سال از ابتدائے راجه دندهر لغایت
راجه راج پال نه تن سیصد و چهل و هفت سال فرمان روائے کردند و ازینجا سلسله
راجه دندهر منقطع گردید و امر سلطنت بدیگران انتقال یافت **بیت**

بس ناموربزیر زمین دفن کرده اند   کزهستیش بروے زمین جزنشان نماند

راجه سکونت کوپی چون والئے ولایت و مالک مملکت گردید برخود مغرور گشته به امراووزرا سلوک ناهنجار در پیش نمود و باده سلطنت بر مزاج اوگوارا نیفتاد وازانجا که جهانبانی وابسته باخلاق حسنه واوصاف مستحسنه واعمال پسندیده وافعال گزیده وحوصله فراخ وهمت عالی ونیت درست وبرداشت فراوان وشجاعت فطری وسخاوت جبلی وعدالت گستری وعطوفت ورزے است راجه مذکور چون ازین صفات خالی و به پست فطری وکم همتی وکم حوصلگی و کم خردی وتنگ ظرفی وبدسلوکی وناهنجاری وبدحالی اماده بود کارهاے که شایان فرمان روایان نباشد وافعالے که بسلاطین نسزد بعمل مے آورد وازبسکه بکوکنار میل بسیار داشت بنابرافراط این کیفیت از عقل ودانش دور وبه بے خبرے وبیدانشی نزدیک گردید اگرچه جمیع کیفات مردود اهل دانش است اما کوکنار مذموم ترین کیفها است جوان را پیر وصحیح المزاج رارنجور میکند بگلشن جوانی خزان پیری درچاشت گاه[1] شباب زوال شیب میرساند آفتاب جبینان را گرفتار کسوف ناتوانی مے سازد وماهرویان را درمحاق ضعف مے اندازد واز تاثیرات آن رگهاے بدن مانند تارهاے مسطر نمایان مے شود وبرصفحه چهره همچو کاغذ ژولیده کنجلک ها ظاهر مے گردد وبیداری شب ونیم خوابے روز رنجوری می آرد وشاهین خواب طائر هوش راگاهے درچنگل میگیرد وگاهے مے گذارد وبے شائبه تکلف آدمی را سیرت[2] کوکنار از امور دنیا غافل واز کارعقبے ذاهل میکند واز لذات خورش وآرامش خواب باز میدارد واز صورت وشکل اصلی مسخ مے سازد واچنان در پوست مے افتد که ترک زندگانی آسان باشد وترک از وشکل بالجمله راجه از روے بیخردے بابرایا ورعایا راه معدلت نسپرد وبلکه طریقه جوروجفا درپیش نمود ارکان دولت واعیان مملکت که از سلوک ناهنجارش متشکی بودند دراندک فرصت ازو منحرف شدند واین اخبار درممالک مشهور گشت **بیت**

پاس دارے بعدل وداد بود   ظلم شاهی چراغ و باد بود

راجه بکرماجیت والی اوجین براختلال احوال راجه بدمال وگردن تابے امراووزرائے او آگاه گشته بالشکر ظفرطراز وعساکر عدوگداز متوجه اندرپت یعنے دهلی گردید راجه سکونت از استماع این خبر صفوف پیکار آراسته آماده مدافعه گشت هردو لشکر باهم پیوسته اتش

---

(۱) شبانگاه (۲) مشرب ٭

کارزار برافروختند بهادران شجاعت پیشه و دلیران شهامت اندیشه جنگے نمودند که رنگ از دل صمصام رفت و تیر کلمه زه برزبان راند کمان بر بازوے شان قربان گشت و خنجر بکلام آفرین زبان برگشاد از باد حمله بهادران سرهاے مردان از نهال قامت چون برگ ریزان بباد خزان میریخت و تار و پود حیات مبارزان مانند رشته اطناب از هم گسیخت از آب تیغ دلیران چمن چمن گل زخم مے شگفت و بر دست و بازوے دلاوران هر لحظه قضا آفرین مے گفت از انجا که مقاومت با فیل دمان نه امکان پشه ضعیف بنیان و ستیزه با شیر ژیان نه یاراے آهوے ناتوان است راجه سکونت تاب محاربه نیاورده شکست یافت و در رزمگاه کشته شد و راجه بکرماجیت مظفر و منصور گشت.

نظم

غزالے که جوید نبرد از پلنگ　　شود خاک از خون او لاله رنگ

تذروے که بروے سر آید زمان　　به پیکار شاهینش آید گمان

مدت سلطنت راجه سکونت چهارده سال *

راجه بکرماجیت بن گندهرپ سین در بیان ولادت راجه بکرماجیت و شرح احوال او در بعضی نسخه اختلاف بسیار دیده و شنیده میشود در اکبرنامه و دیگر تواریخ مے نویسند که آبا عجد فرمان رواے اجین بود و پدرش گندهرپ سین نام داشت اما انچه از نسخه ترجمه سنگهاسن بتیسی که مشتمل بر احوال سعادت اشتمال آن راجه قوی اقبال تقلم آورده اند بمطالعه در آمده این است وقتے که اندر فرمان رواے عالم ملکوت در مقام خویش بزم طرب و نشاط آراسته داد عیش و انبساط مے داد در آن حال گندهرپ سین خلف او بریکی از حورانے که در آن بزم رقص مے کردند مبتلا گشته نگاه عاشقانه و مشتاقانه نمود راجه اندر ازین جهت که آن حور منظور نظرش بود از معاینه این حال برآشفت و از قهرمان جلال براے خلف خویش دعاے بد کرد که از عالم علوی فرود افتد و بجهان سفلی در آمده روزانه بصورت خر و شبانه بشکل آدمی بوده باشد و هرگاه راجه والا شان جسد خری او را در آتش سوزان انداخته خاکستر گرداند باز بصورت اصلی در آمده از عالم ناسوت در جهان ملکوت که مسکن مالوف اوست باز انتقال نماید بقدرت قادر مطلق همان زمان گندهرپ سین از مکان خویش جدا شده بصورت خر در آمده در تالابے متصل دهارانگری واقعه دکن که راجه بار مرزبان آنجا بود افتاده و درون آب اقامت ورزیده بخاطر آورد که دختر راجه این شهر را باید در خواست تا بوسیله آن جسد خری در آتش بیفتد و از ین عالم انتقال نمایم درین اندیشه

بود که برہمنے بقصد غسل بکنارہ آب در رسید و گندہرپ سین آواز کرد که اے برہمن من گندہرپ سین
پسر راجه اندرہ درین آب اقامت دارم براجه این ولایت پیغام کن که دختر خود را بمن پیوند گرداند
تا ہر مقصودے که داشته باشد بانجام رسانم در صورتے که ازین امر انحراف ورزد این شہر را
زیر و زبر مے سازم برہمن در آنروز این آواز باور نکرد چون دو سه روز علی الاتصال ہمین نمط
آوازے از آن تالاب شنید ناگزیر راجه دہارانگرے را برین امر غریب اطلاع داد راجه متعجب
شدہ برکنارہ تالاب رفته این آواز بے واسطه بگوش در آورد و گفت اگر فی الواقع تو گندہرپ سین
خلف راجه اندر ہستی و قدرت سرانجام مہام و مرام خلائق داری فی الفور حصار آہنی بر دور این
شہر درست ساز تا تصدیق بر قول تو کردہ دختر خود را در زوجیت تو در آوردہ شود گندہرپ
سین قبول کردہ بجہت حصول این مامول بجناب ایزد واہب العطایا مناجات کرد بقدرت معمار
حقیقی که وقوع امثال این امور غریبه از و میتوان شمرد ہمان شب بدون وساطت معمار
و حداد حصار آہنی باستحکام تمام دور شہر پدید آمد نظم

سه فرسنگ بالا و پہنا چہل — بجائے ندید ندزو آب و گل
ہمین آہنین پارہ بود و بس — بعالم چنین قلعه نشنید کس

سنوح این سانحه غریبه باعث تعجب خلائق گردید و راجه دہار حیران ماندہ بموجب قرارداد
دختر خود را در زوجیت گندہرپ سین دادن و ایفائے وعدہ نمودن ناچار دانسته برکنار تالاب
رسیدہ آواز کرد که گندہرپ سین از ظہور این خارق بر گفتار تو اعتماد و اعتبار کردم از آب بیرون
بیا تا برطبق وعدہ دختر خود در عقد تو در آوردہ شود گندہرپ سین از اصغائے این آواز بہ ہیئت
خرے از آب بیرون آمدہ خود را نمودار ساخت راجه از دیدن او در گرداب حیرت فتاد و در
عرق خجالت گشت و با خود گفت اگر دختر را باین خر پیوند دہم از شماتت و بدگوے امثال
و اقران اندیشه دارم و اگر ازین امر انحراف مے ورزم این قدسی نژاد قدرتے دارد که مارا و اہل
شہر را بر خاک ہلاک اندازد و گندہرپ سین بر اسرار ضمیر راجه واقف شدہ گفت که مارا در پیکرے
خرے دیدہ غم مخور حکمت آفریدگار بران رفته که روزانه باین ہیئت ہستم و شبانه بصورت
آدمی متمثل میشوم بالضرور راجه دہار از ارشش یارائے عدول ندانسته دختر خود را بزوجیت
او آورد و گندہرپ سین روز در پیکر خر بودہ در طویله گاہ مے خورد و ہر شب در جسم انسان در
آمدہ بشبستان خاص رفته بزوجه خود عیش و عشرت مے کرد اما راجه دہار از شماتت یاوہ

گویان و زبان طعنه ہرزه سرایان خجل و منفعل مے بود وایما در تدارک این امر مے کوشید نوبتی گندہرپ سین بطریقِ دوام بوقت شب جد خرے گذاشته بصورت آدمی در آمده درون حرم سرا رفته بود راجه قابو یافته در طویله آمده جد خرے او را بدست آورده در آتش سوزان انداخته خاکستر گردانید گندہرپ سین ہمان وقت از حرم سرائے بیرون آمده گفت که اے راجه وقتے که اندر من دعاے بد کرده چنان گفته بود ہرگاه این بدن خرے را راجه عظیم الشان بسوزاند من باز ازین عالم بمکان اصلے خود واصل شوم درین صورت از تو در حق من عنایت غایت مصروف شده که این پیکرے که باعث نکال و وبال من بود بسوزانیدے پیش ازین پسرے من بهرتهری نام از پرستار ولادت یافته اکنون که دختری تو حامله است بکرماجیت نام پسرے ازو بوجود خواهد آمد که قوت ہزار فیل داشته باشند و نام این ہر دو پسر بر صفحه روزگار تا انقراض زمان خواهد ماند چون ایام دعائے بد اندر از حال من آخر شد و مارا در عالم علوی بمکان خویش باید شتافت از شمار خصت مے شوم این را بگفت و بجانب آسمان روانه گشته از نظر غایب گردید راجه از سنوح این سانحه غریبه حیران شده تاسف خورد که خدمت این ملکی نژاد که از اتفاقات حسنه درین جا وارد گشته بود بواقعی بجا نیاوردم و نیز خوف بخاطر راه یافت که پسرے ازین دختر پیدا خواهد شد که ہزار فیل را قوت خواهد داشت اگر او درین ملک متسلط گشته بزور بازوے خود سلطنت مارا بگیرد مقاومت باو مشکل خواهد بود پس نگاهبانان تعین فرمود که ہرگاه ازان دختر پسر ولادت شود باید که حاضر گردانند تا کارش باتمام رسانیده شود دخترش از فراق گندہرپ سین در آتش غم مے سوخت چون شنید که نگاهبانان تعین شده اند اندیشه کرد که پسر مرا که عنقریب بعرصه وجود مے در اید بکشند غم بالاے غم عاید حال او گردید و زندگانی بر و وبال گشت و زیاده ازین تاب حزن و اندوه نیاورده شکم خود را از کارد بردریده تار و پود ہستی گسیخت و ازین رو که ایام وضع حمل نزدیک رسیده بود و نیز ارادت ایزد جهان آفرین بران اقتضا داشت که آن پسر در عرصه گیتی بوجود آمده کارہاے که از اندازه بشری بعید باشد بظهور رساند از شکم آن عورت پسرے زنده بر آمده بسان نوزادگان گریه آغاز نهاد نگاهبانان ہمان وقت آن پسر را نزد راجه برده حقیقت مردن مادرش و بر آمدن آن از شکم گذارش نمودند راجه از رفتن گندہرپ سین تاسف داشت در نیولا از مردن دختر خویش بد ہمنط زیاده افسوس نموده

بر احوال آن یتیم طفل رحم آورده نظر تربیت بر و گماشته دایہائے شیر دار مہربان دل برائے پرورش تعین نمود و آن را بکرماجیت نام نهاد **قطعہ**

بخشے بر صغیر کن شفقت   کیست کو این دقیقه فهم کند
نیست بے رحم تر ز شیر کسے   شیر ہم بر صغیر رحم کند

وہمچنین در پرورش و تربیت بهرتهری برادر غیر مادرے بکرماجیت توجه مے گماشت هر دو برادر چون کلان شدند ازین جهت که علامات رشد و کامرانی و کاردانی از ناصیه حال سعادت اشتمال بکرماجیت پیدا و آثارات سلطنت وجهانبانی از خطوط دست او هویدا بود راجه در حق او زیاده شفقت مے نمود بعد از انکه بحد بلوغ رسیده ولایت مالوه باقطاع او مقرر گردانید بکرماجیت التماس کرد که برادر کلان من بهرتهری است باوجود او لایق نیست که من امر حکومت بر خود بگیرم ایالت بنام برادر کلان مقرر شود و من بامر وزارت او خواهم پرداخت راجه التماس او پسندیده حکومت مالوه به بهرتهری مقرر کرده هر دو برادر را بران ولایت رخصت نمود بهرتهری دران ولایت رسیده شهر اجین را دار الایالت نموده حکومت مے کرد و بکرماجیت بامر وزارت قیام داشته نظم و نسق مهمات از قرار واقعی مے نمود این هر دو برادر بزور پنجه دلاوری و مردانگی و قوت فراست و فرزانگی اکثر ولایات جوار در حیطه تصرف در آوردند و فرمان روایان را فرمان پذیر کردند حکم انها بر اکثر ممالک جاری گشت و شهر اجین آن قدر وسعت یافت که سیزده کروه طول و نه کروه عرض آبادی گردید از انجا که راجه بهرتهری را با اہلیه خویش که انگ سیتا نام داشت و آن را پنگلا نیز گفتندے الفت بسیار بود اکثر اوقات درون حرم سرائے ماندی و برائے بکامرانی بوده نرد عشق و محبت باختے و بامور مالی و ملکی کمتر پرداختے و تمام مدار المهامی فرمان روائے بر سر بکرماجیت برادر خود گذاشته بود بکرماجیت براجه از روئے مصلحت و نصیحت گفتے که مدام درون حرم سرا بودن و از مهمات جهانداری غفلت ورزیدن مناسب نیست ملکه جهان چه برائے انکه مدار کار بر بکرماجیت بود و چه بنا بر آنکه او راجه را از بودن اندرون منع میکرد از بکرماجیت آزرده شده به سخنان سخت و درشت راجه را برین آورد که بکرماجیت را از پیش خود اخراج گرداند چون راجه نادان محکوم حکم آن زن خانه برانداز بود بالضرور برادر خود را که از جان عزیز و مدار ممالک برو بود از ملک خود بدر کرد و آن مسلوب الذکا و مطیع و مغلوب النساء نظر

بر روابط واخلاص برادرے نکردہ وتقدیم[1] خدمات ونظم ونسق او بخاطر نیاوردہ اورا برائے حصول رضامندے زن اخراج نمود نظم

عزیزان راکند کید زنان خوار	بہ کید زن شود دانا گرفتار
زکید زن دلِ مردان دو نیم است	زنان را کید ہائے بس عظیم است
زن از پہلوے چپ شد آفریدہ	کس از چپ راستی ہرگز ندیدہ

چون مدتے برین بگذشت زنار داری بتقویت ریاضت ثمری بدست آورد کہ از خوردن آن زندگانی جاودانی حاصل گردد واو آن ثمرا بمشورت عورت خود بامید حصول مواد معیشت بطریق تحفہ از نظر راجہ بہر تہری گذرانیدہ بمراد خویش کامیاب گشت راجہ از بس کہ بزوجہ خویش کمال محبت داشت آن میوۂ حیات بخش را بہ رانی ارزانی نمود چون رانی فاجرہ در دام محبت میر آخور سرکار گرفتار بود آن ہدیۂ عدیم المثال را باو رسانید و میر آخور آن تحفہ بدیع را بہ قحبہ لاکھا[2] نام کہ پابند زنجیر عشق او بود گذرانید آن لولے بخاطر آورد کہ حیات ابدی اورا باید کہ نیکوکار و پرہیزگار بودہ باشد مرا ہمین قدر زندگانی کہ در تبہ کاری و بدکردارے گذشتہ وسے گذرد وبال است ہمان بہتر کہ این تحفہ نادر را برائے راجہ کہ از عدالت و نصفت اور عایا و برایا در امان است پیشکش نمایم تا زندگانی ابدی راجہ منتج آسایش و آرامش عالمیان تواند بود پس لولے آن ثمر بے نظیر را بنظر راجہ گذرانید راجہ آن را شناختہ در لجہ حیرت فرو رفت چون بہ تحقیق این امر پرداخت و بر ماجرائے او واقف گشت راز نہانی رانی از پردہ برون افتاد رانی مغلوب یاس و ہراس گشتہ خود را از بام بلند فرو انداختہ قالب تہی ساخت و بدرکات اسفل السافلین فرو رفت راجہ بمحبت آن عورت فاجرہ ندامت کشیدہ بر عمر گذشتہ تاسف نمود از مردن او مسرور گشت بیت

زنِ بدرائے برادر مردہ بہتر	غم کار زنان ناخوردہ بہتر

و در بعضے نسخہ متقدمین مقدمہ عشق رانی بمیر آخور و مردنش بدین تقریب مرقوم نیست آن عورت را از عصمتیان قرار دادہ و مردن آن را بدین نمط نوشتہ اند کہ روزے راجہ بہر تہری بقصد شکار سوار شدہ بود در نزدیکے موضع دید کہ عورتے با پیکر بے جان شوہر خود قصد ہمراہی نمودہ بسان عصایم شوہر پرست و عفایف پارسا سرشت خود را در خرمن آتش سوزان انداختہ شگفتہ رو و کشادہ پیشانی خاکستر گردید راجہ از مشاہدہ این حال بر عالی ہمت آن فرخندہ مال آفرین کردہ بمسکن خویش رسیدہ ماجرائے احوال او پیش رانی گذارش نمودہ تعریف ہمت

(۱) تقدیم مہالک وتنظیم مہمات (۲) لاکھا بیسوا

آن عورت نمود رانی بر زبان آورد که ثبات محبت و فرط عصمت زنان پارسا گوہر اقتضائے آن دارد که بعد مردن شوہر محتاج سوختن نگشته بلاتعلل قالب تہی نماید راجه این سخن در خاطر داشته برائے امتحان دعوائے رانئے که درین وادی داشت تدبیرے مے انگیخت روزے کسان بموجب تلقین راجه از شکارگاه نالان و فریاد کنان تند و تیز در شہر آمده بر زبان آوردند که راجه را با دیو محاربه رو داده دیو غالب آمده راجه را بر خاک ہلاک انداخت و این خبر برانی رسانیده کسوت خاصه که بخون آلوده آورده بودند برائے تصدیق گذرانیدند رانی که در عشق و محبت ثابت قدم بود و راسخ دم امتیاز بر صدق و کذب نکرو بمجرد استماع این خبر قالب تہی نموده دعوئے خود را که در محبت داشت باثبات رسانیده نیک نامی جاوید یافت

بیت

خوش آنکه براه عشق جان داد　　　عشق است که جان باو توان داد

و در بعضے نسخه چنان نواشته اند که راجه بهرتهری دو زوجه داشت و در دام عشق ہر دو گرفتار بود عورتے که از تقریب محبت میراخور از بام افتاده بود و قالب تہی کرد انگ سیتا نام داشت و آن فاجره بدکردار بود و این که از خبر مردن راجه بے توقف جان بجان آفرین داد پنگلا نام داشت که در عشق راجه ثابت بود القصه راجه بهرتهری از مردن آن زن فاجره از روے غیرت یا از روئے وفات این زن صالحه از عبرت ترک سلطنت کرده راه پیمائے بادیه تجرید گردید و بعبادت رب العباد اشتغال ورزیده ریاضات شاق کشیده بهدایت ہادئے مطلق شمع حقیقت در شبستان باطنش روشن گشت و از واصلان درگاه احدیت و نزدیکان جناب صمدیت شد و از نتیجه ثمری که ذکر آن تحریر آمده یا از کثرت ریاضت زندگانی جاوید یافت و بقول اہل ہند تا حال در خلعت ہستی بوده بطریق اخفا در عالم سفلی سیار است **بیت**

بسر وقت شان خلق کے ره برند　　　که چون آب حیوان بظلمت درند

بالجمله چون راجه بهرتهری بدر رفت و ولایت از فرمان روائے که محارست خلق از دیوان زبر دست که دران زمان غالب بودند تواند نمود خالی گردید از اطراف ممالک دیو و عفریت دست تطاول بر خلق الله دراز کردند و در شہر اوجین بهربتال نام دیوی که سر حلقه دیوان مردم آزار و سر آمد عفریتان آدم خوار بود رسیده ہر دم آزارے و جان شکارے بر داخت اکثرے از باشندگان آن شہر شکار عفریت شدند و اکثرے رو بفرار نهاده جان

خود بسلامت بردند و شهراوجین که در آبادی و معموری بروی زمین ثانی نداشت و دررونق و زیبائی دم مساوات بشهراندر میزد ویران و بی رونق گردید آری ولایت بی والی و ملک بی مالک حکم تن بی سر دارد. بیت

جهان بی جهانبان تن بی سر است ۔۔۔ تن بی سر از خاک ره کمتر است

چون بسیاری از اهل شهراوجین طعمهٔ دیو مردم خوار گردید اعیان و ارکان بمشورت یک دیگر بعفریت التماس نمودند که برائے خوراک خویش نوبت قرار دهد تا یک کس بنوبت خویش حاضر شده در آن روز ذریعهٔ عدم اتلاف[(۱)] دیگران گردد دیو این معنے قبول نموده فرمود که هر روز یکے از شهریان بنوبت خود بمکان حاکم نشین رسیده بر تخت سلطنت جلوس نماید و تجلات جهانبانی با در جوع شود و آن کس تمام آن روز در اجرائے احکام حکومت و دار و گیر بسر برد و امرا و وزرا و طوائف انام در اطاعت او باشند چون روز باخر رسد در وقت شب آن فرمان روائے یکروزه خوراک من بوده باشد همگنان بحسب ضرور این امر جلیل القدر قبول نموده نوبت بر اهل شهر قرار دادند هر روز یک کس بنوبت بادشاه یک روزه شده لقمهٔ دیو آدمی خوار میشد و جمیع شهریان بسان مرغان مطبخ محبوس مطمورهٔ هلاکت و آمادهٔ مرگ بودند الله الله اگر نظر بر احوال جهانیان انداخته شود به همین آئین تمامی ذی حیات و اهل نفوس را که بر عرصهٔ روزگار بوجود آمده اند بنوبت خویش پنجهٔ عفریت اجل و چنگل دیو مرگ گرفتار باید شد و هیچ کس را رخصت اقامت دائمی و اجازت سلامت ابدی نداده اند خوشا و الا نیکی که بر کار و بار دنیا و ما فیها نظر نکرده و خود را آمادهٔ مرگ انگاشته اوقات عزیز را که بدل ندارد در یاد رب العباد صرف نماید و بیطالت و کسالت نگذراند

نظم

جهان ای برادر نماند بکس ۔۔۔ دل اندر جهان آفرین بند و بس

مکن تکیه بر ملک دنیا و پشت ۔۔۔ که او چون تو بسیار پرورده کشت

القصه چون مدتے به همین نمط منقضی گردید از اتفاقات حسنه جماعهٔ بقلهٔ غله که بزبان عرف بنجاره گویند از جانب ولایت گجرات در نزدیکے شهراوجین رسیده بر لب دریائے منزل ساخت و بکرماجیت برادر راجه بهرتهری که بموجب اغوائے رانی اخراج یافته بود.

---

(۱) اهلاک

چنانچه سابقاً تحریر درآمده در گجرات رفته نوکر نجاره شد دران فریق رفیق سفر بود
چون شب نقاب ظلام بر عالمیان انداخت شغالان بعادت خویش فریاد نمودند از انجمله
شغالی بزبان خود گفت که بعد دو سه ساعت آدم مرده درین دریا می آید چهار لعل بی بها
در کمرش و یک فیروزه قیمتی در انگشتری اوست هر کس که آن مرده را برآورده بخوردن من دهد
سلطنت روی زمین نصیب او شود بکرماجیت بمقتضای دانش خداداد بر اسرار السنه
مختلفه وحوش طیور اطلاع داشت آواز شغال استماع نموده فی الفور بدریا در آمده منتظر گردید
بعد دو ساعت دید که مرده در آب می آید شناکرده آن را برگرفت و از برآمدن لعل و
فیروزه از ان پیکر بیجان بر صدق گفتار شغال که مانند سروش غیب آواز داده بود تصدیق
کرده آن مرده را بر کنارهٔ دریا انداخت تا طعمهٔ شغال راست گو شود و بر قول آن ملهم غیبی اعتبار
کرده امیدوار سلطنت گردید بروز دیگر برای تماشای شهر اوجین که مسکن مالوف او بود در هر کوچه
بازار گشت می کرد تا آنکه سیر کنان بر دروازه کلالی در رسیده دید که تجملات بادشاهی
بر درگاه او حاضر است ارکان دولت و طبقات خلائق از دحام آورده اند و می خواهند که پسر
کلال را که بموجب قرارداد عفریت نوبت او بود بر فیل سوار کرده برسم معهود بجانب تختگاه
برند پدر و مادرش گریه کنان و موی کنان و نوحه زنان و خاک بر سر افگنان بر در دروازه ایستاده
اند بکرماجیت از مشاهده این حال حیران گشت که ایا رجوع تجملات سلطانی چیست و در شادی
گریه و نوحه از بهر کیست چون استفسار حقیقت نمود بر این معنی واقف گشته بر احوال پیری
کلال و جوانی پسرش ترحم نموده گفت که ای پیر مرد زنهار غم مخور و ناله مکن که بجای پسر تو من
پیش دیو حاضر می شوم و از تائیدات ایزد متعال اورا می کشم تا خلق الله از ظلم او نجات یابد و مارا
ثواب حاصل گردد در صورتی که او مارا می کشد بهشت نصیب من خواهد شد که عوض غیری
خود را کشتن می دهم کلال و دیگر مردمان گفتند که مایان را چگونه لایق باشد که مسافری را بناحق
طعمه دیو مردم خوار گردانیم بر تقدیری که امروز ترا عوض کلال زاده بفرستیم فردا عوض دیگری
را که خواهیم فرستاد همان بهتر که بالمین دیگران کلال زاده هم بنوبت خویش رفته حاضر شود بکرماجیت
درین واد می مطارحه بسیار نموده مبالغه از حد گذرانید و نوبت کلال زاده بر خود گرفت و بائین
معتبر کسوت بادشاهانه بر خود راست کرده عطریه نفیسه مالیده سلاح و یراق در بر انداخته
بر فیل کوه شکوه سوار شده بتوزک و تجمل تمام شادیانه نوازان در قلعه رفته بر سر یر

جهانبانی اجلاس نموده زیب وزینت داد واعیان وارکان کمراطاعت بربسته هرکدام بقدر مراتب بجای خود ایستاده درتقدیم اوامر عالیه تقید ورزیدند حسب الحکم اعلی انواع خوردنیهای حلاوت آمود وشربتهای لذت اندود آورده بردروازه قلعه که راه آمدن عفریت بود آماده ومهیا کردند وانوار بادشاهی از ناصیه احوال سعادت اشتمال او معائنه کرده تمام روز بوظائف دعوات سلامتی ذات فرخنده صفات موظف شدند عفریت بعادت معهود بوقت شب بقلعه درآمده اقسام خوردنیهای دیده بمیل تمام خورده از لذت آن خوشوقت گردید بعدازان اندرون رفته دید که جوانی زیبامنظر برتخت نشسته است بکرماجیت بمجرد دیدن عفریت از تخت برخاسته به پیکار او تیار گردید وبدلاوری ودلیری تمام آمده درآویخت هردو باهم کشتی گرفته گاهی عفریت غالب می شد وگاهی بکرماجیت اورامغلوب میکرد چون کار از کشتی وجنگ مشتی درگذشت بکرماجیت خواست که باشمشیر آبدار کار آن نابکار باتمام رساند عفریت اورا زبردست وقوی جنگ ودلاور وآماده جنگ دانسته بخاطر آورد که باین جوان درجنگ بس نمیتواند آمد همان بهتر که صلح کرده شود وراه نجات جسته آید درین صورت دست از مجادله بازداشته بزبان آورد که ای جوان نسبت دیگران تو ضیافت من خوب بجا آوردی بحلاوت آن جان بخشی نوکرده بلکه برای خاطرداشت تو تمام سکنه این شهر را از جان گزای بهل کردم وبالو تعقد محبت بستم اکنون ازین جا بدر رفته بجای دیگر می روم سلطنت این ولایت بتوارزانی باد که سوای تو دیگری قابلیت این امر جلیل القدر ندارد هرگاه مهمی بتوروی دهد مارا یاد خواهی کرد که بلا توقف حاضر شده مراسم رفاقت بتقدیم رسانم بکرماجیت گفت عوض خون مردم قصد هلاک تو داشتم اکنون رابطه محبت درمیان آوردی بهل ترا کردم چون فیمابین روابط اخلاص مربوط شده ازینجا بدر شو هرگاه که ضرور خواهد بود ترا البته داشته خواهد شد بعد چنین محاورات عفریت ازانجا بدر رفت وسحرگاه که مردم درون قلعه آمدند بکرماجیت را زنده دیده حیران ماندند وبرزندگانی آن مسافر شادمانی ها کرده در تمام شهر اطلاع دادند امرا و وزرا دران مکان رسیده برحقیقت سلامت ماندن آن جوان بزور وقوت خویش ورفع بلیه عفریت مردم خوار ازان شهر واقف شده باخود اندیشیدند که این قدر قوت وقدرت از اندازه حال مردم این زمانه زیاده است همانا که این جوان از نزاد ملائک یا از صلب فرمان روایان بلند اقبال ویا بکرماجیت برادر راجه بهرتهری خواهد بود چون استفسار احوال نمودند ظاهر گشت

که فی الواقع بکرماجیت است که رانی او را اخراج کرده بود و بسبب انقضای تمادی ایام شناخته
نمی شود ازین مژده جان فزا بغایت انفعالی خوش وقت شده مراتب حمد و سپاس بجناب
حضرت صمدیت بجا آوردند که تسلط و تظلم عفریت آدم خوار رفع گشت و وارث این ملک
برادرنگ جهانبانی متمکن گردید ارکان دولت و اعیان مملکت و جمهور سکنه و عموم متوطنه
او چین کمر اطاعت و عبودیت بر میان جان بسته در اقدام اوامر قدسیه و احکام مطاعه
قیام ورزیدند و دران خطه دل کشا و معموره فرح افزا در هر کوچه و برزن و در هر خانه و
بازار جشن عیش و شادی آراسته و بزم مبارکی و مبارک بادی پیراسته شد حدیقه مرادات
عالمیان شگفتگی پذیرفت و روضه حاجات جهانیان گل گل شگفت و باغ جهان رونق از سر
گرفت و گلشن روزگار طراوت بتازگی یافت و زمین و زمان را وقت خوش شد و کون و مکان
را مسرت رو داد و عالم پیر را جوانی پدید آمد و جهان دلگیر را شادمانی حاصل گردید **بیت**

زمانه بزم عشرت ساز کرده — فلک دریای بهجت باز کرده
نوا سازان نواها ساز کردند — سرود بیغمی آغاز کردند
ز لبس عیش و نشاط و شادمانی — جهان را تازه شد رسم جوانی

سرایندگان خوش نوا و مطربان شیرین ادا آواز دل نواز و اصوات روح پرور از دلها
را در ربودند و چنگیان ارغنون ساز و طنبور چیان خوش آواز زبان تار نغمات دل نواز برکشیده
دل فریبی را کار فرمودند و رامشگران مهرعذار و نازنینان خورشید دیدار هنگامه رقص گرم کرده
بچرخ در آمدند که فلک از حیرت تماشا قطب وار برجا ماند و از چستی و چالاکی پا کوفتند که زمین آسمان
کردار در جنبش در آمد و از صدای دستک مرغ خرد را از آشیانه دماغ پرواز دادند و از گردش
حلقه چشم عشوه سنج صبر و قرار از دلها در گردش آوردند **بیت**

هر گردش چشم دلربائی — بر گردش دل زند صلائی

صدای نقاره شادی و خروش کوس مبارک بادی مسرت پیرای دلهای غمگین
گردید و آواز نفیر و غلغله نای بچرخ هفتمین پیچید **نظم**

خروش کوس و بانگ نای برخاست — زمین چون آسمان از جای برخاست
جهان گردید یکسر خورمی دوست — فلک را بر درید از خورمی پوست

چون ایام هولی بود که آن جشنی هندی است مشهور از گلال افشانی تمام انجمن گلشن

ارغوانی کردند و از زعفران پاشی مجلسیان گونه زر ورگرفت و پان گلعذاران را در چمن حسن سرخرو نمود و تیل مشکین مویان را آب و تاب داده گلاب گرو یان را آبروے تازه بخشید عطر نگهت بخش دماغ اہل بزم گردید ارگجه از لطافت چون عشق صندلے بدنان در سینه جا کرد لخلخه چون نسیم بہار مشام جان را معطر ساخت بخور ہائے مشک پرور دماغ افروز گیتی شد بخار ہائے عنبر اسود مشام عالم معنبر گردانید عطریات ارواح را قوت بخشید و از شمامهاجانی تازه بقالب دمید صبا نافه کشا بود و ہوا لخلخه سا نسیم عطر انگیز بود و شمیم عنبر بیز **بیت**

زبس نگہت بزم سیر فت دور
فلک نافه مشک بود از بخور

القصه بعد زیب پذیری سریر فرمان روائے از جلوس آن راجه فلک درجه امرائے والاشان و وزرائے کاروان از حسن سلوک و سپاه و رعیت از نیکوے معاشرت و غربا و زیر دستان از عدالت و فقرا و مساکین از سخاوت او خورسند و بہجت مند شدند معدلت را روز بازار گرم گردید نصفت آئین تازه یافت مدح و ثنائے آن نیک اختر بر زبان صغار و کبار جاری و دعاے بقائے آن فرخنده سیر بر السنه اہل روزگار ساری گشت در ایام حکومت او باران بر وقت باریدن گرفت و اصلا قحط و وبا و نداد و در ولایت او احدی مفلس و گرسنه نماند ہیچکس در مال غیرے دست نینداخت راه ظلم و ستم مسدود و رہزنی و دزدی نابود گردید **منظوم**

زعدلش جہان را چنان امن گشت
که ایمن شد از خائنان کوه و دشت

امان در زمانش بجائے رسید
که منسوخ شد رسم قفل و کلید

و آن والا گوہر بمقتضائے وفور فراست و فرزانگی بر دقایق سایر صنایع مدققه و مشکله و حقائق جمیع علوم متعارفه و غیر متعارفه واقف بود و بر السنه مختلفه سکنه اکناف عالم و بر زبان وحش و طیر اطلاع داشت و از وفور آگہی بر اسرار افلاکیان و سرایر ضمایر خاکیان پے مے برد و از امور ماضی و حال و استقبال اطلاع میداد **بیت**

خرده بینی که شناسائے ازل تا ابد است
مو بمویش ہنر و حرف بحرفش خرد است

از بسکه شجاعت فطری و مبارزت جوہری داشت بزور پنجه بازوے مردانگی و قوت فرط فرزانگی تمامے ممالک وسیع دکن و اودیسه و بنگ و بہار و گجرات و سومنات را فتح کرده فرمان روایان آن ممالک را فرمان پذیر خویش گردانید و در آخرها ولایت اندرپت که اکنون به دہلی شہرت

وارد تسخیر در آورده راجه سکونت را در معرکه کشته تا کابل و آن ممالک بسکه خویش رائج ساخت
چنانچه مقدمه کشته شدن راجه سکونت سابقاً گذشته و از بس که تائیدات یزدانی و تندیدات
صمدانی قرین حال فرخنده مآل آن ملکی نژاد بود و نیت بخیر و همت عالی داشت حاجات ارباب حوائج
و مرادات اهل احتیاج بخوشترین وجهی بانجام می رسانید و احدے از درگاه عالیش محروم و
ناامید نمی رفت اگر شخصے مہمے و مطلبے که سرانجام آن از اندازه قوت بشری و احاطه دریافت
عقلے بیرون بوده باشد پیش او رجوع آوردے از علو همتے و فراخ حوصلگی بوجه احسن سرانجام
دادے چنانچه بسیارے از حکایات غریبه و مقدمات عجیبه در حاجت روائے محتاجین
و کام بخشی مساکین و جلائل شمائل و جزائل خصائل آن نامدار در محافل سلاطین عالی مقدار
و بر زبان اهل روزگار مذکور و در صحف اکناف عالم مندرج و مسطور است علی الخصوص
نسخه سنگهاسن بتیسی محتوی بر احوال فرخنده مآل او مشهور و موجب تصنیف این نسخه بطرز غریب
نوشته اند که چون راجه بکرماجیت ازین جهان فانی بعالم جاودانی رحلت نمود بعد تمادی
ایام در سنه ۵۴۲ راجه بهوج که او هم بمحاسن صفات و مکارم ایات متصف بود بر حکومت ولایت
مالوه استقلال یافت و وزیرے برج پنڈت نام از فرط دانش کلید عقل راجه و مدار علیه ملک او
بود چنانچه حکایات بدایع آن راجه و وزیرش نیز شهرت تمام دارد اتفاقاً راجه بهوج بقصد شکار
بصحرا رفته بود دید که جمعے از طفلان خورد سال کودکی را بادشاه یکے را وزیر و دیگرے را
کوتوال و سائر عمله و فعله سلطنت قرار داده طفلانه ببازی پرداخته اند و آن شاه طفلان
بر پشته نشسته بسان بادشاهان بصلابت و مهابت در اجرائے اوامر حکومت و احکام عدالت
می پردازد و از رسیدن راجه اصلا پروائے نکرد. و مشهور شده بود که آن فرمانروائے
بازیچه در مقدمه دزدی لعل بے بها آنچنان معدلت را کار فرموده که از هیچ بادشاهی
رفیع الشان بروئے کار نیامد چنانچه این داستان مشهور است راجه بهوج از شنیدن
این مقدمه و دیدن حکم رانی آن طفل متعجب گشت و از روئے غیرت فرمود که آن را نزدیک
بیارند چون از آن پشته فرود آوردند شکوه راجه برو غالب آمد طفلانه در گریه و زاری
افتاد حسب الامر راجه آن را بران پشته بردند بدستور اولین شان حکومت در وپیدا
شد و هراس راجه از دلش ناپدید گشت راجه فرمود که وقوع این امر از تاثیرات این پشته
است بر طبق حکم عالی چون آن پشته را بشگافتند تختے مرصع در غایت زیبائی و رعنائی

برآمد بہ یقین پیوست کہ از تاثیرات این اورنگ جہانبانی طفلے خورد سال عدالت وحکم رانی مے کرد راجہ بھوج از مشاہدہ آن تخت خوش وقت شدہ در دار السلطنت آوردہ خواست کہ بران جلوس نماید گویند کہ سی و دو صورتِ زیبا بران تخت منقوش بود بقدرت ایزد متعال صورتے از جملہ آن قصا و یربز بان آمدہ گفت کہ اے راجہ بھوج این سریر سلطنت از راجہ بکرماجیت است تو وقتے برین قدم گذار کہ بسان آن راجہ مصدر امور سترگ شوی راجہ بھوج بزبان آمدن پیکر تصویر حیران گشتہ استفسار نمود کہ کدام کار عزیب از راجہ بکرماجیت بوقوع آمدہ آن پیکر حکایت عجیب از راجہ بکرماجیت کہ درحالت فرمان روائے مرتکب امر شگرف شدہ بود بیان کرد و بہمین عنوان ہریک ازان تصویرات بے جان سی ودو حکایات نادرہ گذارش نمودہ حیرت افزائے راجہ بھوج شدند و برچ پنڈت وزیرش کہ در فضائل کمالات مشہور وقت خویش بود آن حکایات عزیبہ را بزبان سنسکرت تحریر در آوردہ کتاب مسمے بسنگھاسن بتیسی درست کردہ وازان زمان تاحال آن حکایات غرایب در اطراف ممالک مشہور گشتہ بے شائبۂ تکلف استماع آن باعث تعجب مے شود وعقل بشری درحیرت مے افتد کہ آن راجہ والاہمت چگونہ قادر برارتکاب چنین امور مشکلہ گردیدہ کہ از اندازہ قدرت بشریت زیادہ است . **بیت**

امثال این غریب دگر ہم عزیب تر ... بسیار کرد ہمت آن راجہ دادگر

ازانجا کہ دانشمندان روزگار و والاخردان ہر دیار مقرر کردہ اند کہ ہرکس از فرمان روایان گیتی ستان مصدر امور سترگ ومظہر کارہائے شگرف شود بجہانگیری وعالم آرائے وعدالت ونصفت عدیم النظیر گردد تاریخ جلوس او براورنگ جہانبانی وایام در اطراف ممالک شائع گردد کہ ہر آئینہ موجب نظام سررشتہ داد وسند جہانبانان و قوام سلسلہ امور عالیان تواند بود چندین راجہائے عظیم الشان ورایان رفیع المکان وخواقین[1] عالی مقدار وسلاطین بلند اقتدار در ہندوستان گذشتہ تاریخ ہرایک ازانہا تا ایام فرمان روائے مشہور بود وبعد انقضائے حکومت شان چنانچہ آنہا از صفحہ ہستی روبعالم نیستی آوردند تاریخ انان نیز منعدم گردید مگر تاریخ راجہ جد ہشتم پانڈوان کہ مخلق باخلاق مسطورہ بود تاحال مشہور است چنانچہ سابقاً تحریر در آمد چون راجہ بکرماجیت بصفات ستودہ درحاجت روائے خلایق

---

(۱) خواقین ۱۲

و ممالک ستانی مشهور گشت تاریخ جلوس او بر اورنگ فرمان روائے مالوه بقولے روز
تسخیر ولایت دہلی و کشتن راجه سکونت بسنه سه ہزار و چہل و چہار راجه جد ہشتم در دفاتر
اہل ہند و تقاویم این کشور ثبت گردید چنانچه تا تسوید این نسخه یکہزار و ہفصد و پنجاه و سه از سنه
او منقضے میگردد و نہجی که گند ہرپ سین گفته بود نام راجه بھرتہری و راجه بکرماجیت تا حال بر
صفحه روزگار تازه است تا انقراض زمان یادگار خواهد بود **بیت**

دولت جاوید یافت ہر که نکونام زیست　　　کز عقبش ذکر خیر زنده کند نام را

از انجا که دنیا سرا بیست تشنه فریب و منزلے است پر فراز و نشیب گلے است با خار و ملی
است پر خمار ہر کرا از درجات ترقیات فائز ساخت عاقبت بدرکات تنزلات انداخت و آنرا که
از گلشن جوانی کامرانی بخشید عاقبت در خارستان پیرے بارلیش گردانید **بیت**

ہر کرا شربتی چشاند شام　　　صبح زہرے بجام او ریزد

در اکبر نامه چنین مے نویسند که چون بکرماجیت را عمر باخر رسید بقصد جہانگیری نہضت
کرده در دکن با سالباہن مرزبان انجا اتفاق محاربه افتاد بدست سالباہن اسیر گردیده التجا
آورد که اکنون مارا بقتل میرسانی ارزوے من آنست که تاریخ و سنه من از دفاتر روزگار
منعدم نشود و سالباہن استدعائے او را قبول کرده بکرماجیت را بقتل رسانید و سنه
او را بدستور سابق بحال داشت که تا حال در دفاتر روزگار رواج دارد و سنه سالباہن ہم ازین
است که ہمچو راجه بکرماجیت و الاشان را دستگیر کرده بقتل رسانید و در نسخه راجاولی و راج ترنگنی
این مقدمه را بقلم نیاورده مردن راجه بکرماجیت از دست سمندرپال جوگی نوشته اند
بدین صورت چون مدت مدید راجه بکرماجیت کامیاب دولت و کامرانی و کامروائے تمتعات
جوانی گشت گلشن جوانی را خزان پیری در رسید سرو قامتش از صدمه شیب برخمید و گل عارض
از سموم ضعف پژمردگی گرفت و چہره نورانیش از اثر تنگ و تنجک بے رونقی پذیرفت سلک
مروارید دندانش از ہم گسیخت چراغ بصبر تنش ده و عن بعبارت فرو ریخت تن از توانائے
و گوش از شنوائی خالی ماند حواس از احساس و اعضا از قوے تہی گشت سر از مغز و مغز
از عقل و عقل از تمیز باز ماند قوت از دست و دست از کار و کار از اختیار بیرون رفت و از
زندگی غیر از نام و از بدن غیر از تحرک نماند در تن بجز استخوان و بر استخوان جز پوست نمود دا
نمے گشت **بیت**

چه خوش باغیست باغ زندگانی　　　گرایمن بودے از باد خزانی

درین حال سمندر پال جوگی که در سحر و جادو و طلسمات و نیرنجات و فریفته کردن و تسخیر درآوردن دلهائے مردم و نیرنگسازی و افسون پردازی سرآمد جوگیان و الاداناش بود و در علم خلع بدن نیز دستگاهی داشت در صحبت راجه راه یافته بفسون و فسانه راجه را فریفته گردانید و نیز دلهاے امرا و وزرا و ارکان و اعیان دولت را بتسخیر درآورده دنوعے تسلط پیدا کرد که راجه و ارکان دولت از امرش سرمو تفاوت نے کردند روزے بتزویر و خدایع براجه گفت که چون بدن عنصری تو از غایت پیری اندراس یافته و از غایت نخافت طاقت حرکت نماندہ علم خلع بدن از من بیاموز و این جامه کهنه یعنے بدن پیر را گذاشته در پیکر جوانی که تازه روح جدا ازو شده باشد درآمده مجدداً از تمتعات جوانی و لذات جسمانی کامیاب شو ازین جهت که زندگانی راجه بسر رسیده بود باوجود آن قدر عقل و دانش بسحر جوگی مسخر و در کید او قید گشته علم خلع بدن ازو آموخته روح خود را در پیکر جوان که تازه ودیعت حیات سپرده بود انتقال کرد جوگی سحرساز دران وقت بلاتوقف بعلمی که میدانست روح خود را در قالب راجه داخل کرده آن جوان را که روح راجه درو آمده بود بقتل رسانید و جانشین سریر فرمان روائے گشت **بیت**

کجا ایستاده در آمد ز پائے　　　که افتادگانش گرفتند زجائے

اگرچه حکایت انتقال روح جوگی در بدن راجه مشهور است اما عقلای صائب رای آن را قبول نمی دارند چه روح از پیری و جوانی و ضعف و ناتوانی فارغ است و پیر و جوان و خورد و کلان و تندرست و ناتوان بودن بر ابدان تعلق دارد هرگاه به سبب پیری راجه قوائے بدنی و حواس ظاهری زوال پذیرفته باشد در صورت انتقال جوگی در آن بدن حواس و قوی که اندراس یافته بود چگونه جوان گردیده بود نیز دلیل دیگر آنست که اگر روح جوگی در پیکر راجه منتقل شدی او را سمندر پال نام نه نهادندی و بدستور سابق راجه بکرماجیت گفتندے که بدن و شکل و صورت او قایم بود همانا که حکایت خلع بدن جوگی فروغی از صدق ندارد مخفی راجیف است چون سمندر پال انیس صحبت و جلیس مجلس راجه گردیده از سحر و جادو تسلط یافته بود بعد ازانکه راجه بمرگ طبعی درگذشت و یا او را سالباهن کشت جوگی باتفاق ارکان دولت سریرآرا گشت یا باتفاقے که روداد جوگی راجه را بعدم خانه

فرستاده بر تخت جهانبانی جلوس نمود چنانچه در ولادت بکرماجیت اختلاف بسیار است هم چنان در مردن او نیز اختلاف دارد **بیت**

گر تا قیامت زندهٔ آخر فنا آخر فنا ور همچو خورتابندهٔ آخر فنا آخر فنا

مدت عمر راجه یکهزار و یکصد سال از انجمله جهانبانی وی نود و سال۔

راجه سمند رپال که از حضیض گدائی به سریر بادشاهی رسید در بدایت حال بحسب صورت بعبادت شاق و ریاضات ما لا یطاق قیام مے ورزید اما در عالم معنی بهره از خداشناسی وایزد پرستی نداشت وغیر از اسم درویشے بر نامیه حال او نقشے دیگر نبود برهنگی وعریانی نه برائے عبادات یزدانی بلکه از روے ریا و اغراض نفسانی بود چنانچه در ظاهر بدن عنصری بخاکستر آلوده مرات باطن نیز از زنگ هوا و هوس اندوده داشت هم چنانکه در صورت خراب حال بود در معنے نیز خراب تر بود از روے ریاکاری دست خود را برداشته مایل باسمان میداشت فی الحقیقت باغراض نفسانیه دست درازی میکرد و مهر خموشی بر لب نهاده تکلم نے کرد اما بزبان بے زبانی استدعائے مقاصد دنیوی مے نمود و روئے بسوی آسمان گذاشته چشم مے پوشید لیکن هزاران چشم دل بر شاهراه مطالب صوریه مے کشاد و در هر دو پاے رسن انداخته بر درخت معکوس مے شد فی الواقعه روے ارادت از افرید گار بر تافته کار بر عکس مے کرد اگرچه به پا ایستاده عبادت مے نمود اما هزاران حرص وطمع در دل مے نشاند از نیرنگ سازی تسخیر قلوب مے نمود طوائف انام را منقاد و معتقد مے ساخت طفلان مردم را مے فریفت و خادم و مرید خویش میکرد و دو کانچه طبابت و دوا سازی آراسته خاکستر میداد و زر ها مے گرفت و بچرب زبانی شعبده انگیزی مینمود و به بهانه سیماب سازی و کیمیاگری خانمان ساده لوحان بے خرد را بغارت مے برد **منظومه**

در لباس ظاهری شیخ بزرگ در طریق باطنی بدتر ز گرگ

از زبان صد ذکر در دل صد دغا ماند در دعوئے بعید از مدعا

ظاهر آرائے دوکان دارے بود باطن آرائے چه پرکارے بود

ازین عبادت و ریاضت مرادش آن بود که بسلطنت جهانبانی کامیاب شود آخر الامر بنمطے که تجربه در آمده بمراد خاطر فایز گشته از گلشن سرائے وارستگی بخارستان پابستگی در آمد و از بوستان آزادگی در ظلمت آباد گرفتاری در رسید لعل بدخشانی را در عوض

سفال رنگین فروخت و مروارید عمانی را در بدل خذف ریزه از دست داد یعنی درویشی را بپادشاهی بدل کرد و خدا طلبی را بدنیا طلبی معاوضه نمود **نظم**

مبادا دل آن فرو مایه شاد | که از بهر دنیا دهد دین بباد
کجا عقل یا شرع فتوی دهد | که اہل خرد دین بدنیا دهد
خداوند دانش غم دین خورد | که دنیا بهر حال مے بگذرد

اگرچه سمندرپال برائے حصول مطلب فرمان روائے محن و شاق بسیار کشیده کامیاب و کامروا گشت اما آخرالامر ره نورد ملک عدم گردید **بیت**

عمر چنین آدمی بے خبر | خاک بسر کرد که خاکش بسر

مدت سلطنت بست و چهار سال و دو ماه

راجه چندرپال بن راجه سمندرپال۔ مدت چہل سال و پنجاه بامر سلطنت پرداخت

راجه نین پال بن راجه چندرپال۔ مدت پنجاه و یک سال و پنج ماه کوس جهانبانی نواخت۔

راجه دیس پال بن راجه نین پال مدت چہل و هفت سال و دو ماه بفرمان روائے قیام نمود۔

راجه نرسنگه پال بن راجه دیس پال مدت سی و هفت سال فرمانروائی کرد۔

راجه سوبهه پال بن راجه نرسنگه پال۔ مدت سی و هفت سال و یازده ماه فرمان روائے نمود۔

راجه لکهه پال بن راجه سوبهه پال مدت سی و هشت سال و سه ماه طریق جهان آرائے نمود۔

راجه گوبند پال بن راجه لکهه پال مدت بست و هفت و سال و شش ماه سلطنت راند

راجه انبرت پال بن راجه گوبند پال۔ مدت سی و نه سال و دو ماه مملکت آرا گشت۔

راجه بینی پال بن راجه انبرت پال۔ مدت پنجاه و پنج سال و سه ماه کمر بجهانکشائے بربست

راجه مهی پال بن راجه بینی پال مدت بست و چهار سال و نه ماه سریر جهانبانی را زیب داد

راجه هرپال بن راجه مهی پال۔ مدت چهل و هشت سال و هشت ماه قلاع حصینه برکشاد

راجه بهیم پال بن راجه هری پال. مدت سی و یک سال و دو ماه جهان آرا و مملکت پیرا بود
راجه مدن پال بن راجه بهیم پال. مدت سی و هفت سال و نه ماه گیتی پیرائی نمود
راجه کرم پال بن راجه مدن پال. مدت چهل و پنج سال و پنج ماه کامیاب فرمانروائی گشت
راجه بکرم پال بن راجه کرم پال چون عالمگیری و ملک ستانی شعار خود داشت
وحکام اکناف عالم را محکوم کرده خراج میگرفت ازین جهت بهر طرف لشکر می کشید و بزور
بازوی اقبال مظفر و منصور می گردید بهمین آئین مدت مدید جهان آرائی و مملکت کشائی نموده
بکامرانی وکام ستانی فرمان روائی و جهانبانی کرد بحکم بادشاه حقیقی چون ایام زندگانیش
باخر رسید و ارادت الهی بران شد که سلطنت بقومی دیگر منتقل گردد راجه مذکور بمقتضای تسلطی
که داشت در عونتی که در دمصنر بود بر سر راجه تلوک چند والی بهرائج لشکر کشید راجه تلوک چند نیز
صفوف آراسته بمقابله در آمد تیغ زنان چون حلقه هائی زره فراهم آمدند تیر اندازان بسان تیرهای
ترکش یکدسته شدند و کمان داران مانند ابروی خوبان بهم پیوستند و خنجر گذاران بمثال
مژگان محبوبان صف بستند چون صفوف طرفین آراسته گردید بهادران شیر افگن دلیرانه
و دلاورانه در رزمگاه رسیده جنگی نمودند که از کشتگان انبار هائی فیل بالا پدید آمد و از خستگان
توده هائی کوه اسا نمایان گشت از دست قلم کرده حساب بانگشتان پا رسید و از پای بریده
قلم در دست مماسب لرزید از خون بجا وران جوهای روان گردید و قالب مردگان دران خون
چون بط بالای آب میدوید و روح از بدن چون مرغ از قفس پرواز می نمود و سر از تن چون
ثمر از شجر فرو می افتاد بمشیت ایزدی در آن معرکه راجه بکرم پال شکست یافته کشته شد و مدت سلطنت
او چهل و چهار سال و سه ماه بود از ابتدای راجه سمندر پال لغایت راجه بکرم پال شانزده تن مدت
سی صد و چهل و سه سال فرمان روائی کردند و ازینجا سلسله جوگی منقطع گردید. و امر
سلطنت بدیگران رسید. **بیت**

عالم همه هیچ و کار عالم همه هیچ اے هیچ ز بهر هیچ در هیچ مپیچ

راجه تلوک چند از بهرائج آمده فرمان روا گشت بر قلیلی از ولایت بهرائج
حکومت داشت و گاه گاهی بفرمان روای اندرپت خراج میداد در ینولا که کوکب طالعش
از افق اقبال طلوع نمود بر سر بکرم پال فرمان روای که بکثرت عساکر جرار در بسیاری فیلان
نامدار بر حکام اکناف گیتی حکومت می کرد فتح یافته در اندرپت رسیده و جانشین سریر

فرمان رواے گشته براطراف ممالک رایت حکومت بلند ساخت وکوس فرمان روائے درعرصه روزگار نواخت لیکن سلطنت او چندان بقائیافت و دراندک مدتے بعالم بقا شتافت مدت سلطنت همگی دو سال

راجه بکرم چند بن راجه تلوکچند مدت بست ددو سال وسه ماه رایت جهان کشائی درساحت فرمان روائے بلند ساخت

راجه کانک چند بن بکرم چند مدت چهار سال وسه ماه بکامرانی وکامیابی بامر سلطنت پرداخت

راجه رامچند بن راجه کانک چند مدت چهارده سال و یازده ماه کوس عالم آرائے درعرصه ممالک پیرائے نواخت۔

راجه ادهرچند بن راجه رامچند۔ مدت هـژده سال ودو ماه سمند کامرانی درمیدان جهانبانی تاخت۔

راجه کلیان چند بن راجه ادهرچند۔ مدت پانزده سال وهفت ماه روغن حکومت درچراغ کامیابی انداخت۔

راجه بهیم چند بن راجه کلیان چند مدت هژده سال وسه ماه درقلعه کشائی وعدو گزائی شمشیر همت آخت۔

راجه بوه چند بن راجه بهیم چند مدت بست وپنج سال و پنجاه بعدالت گستری وسخاوت ورزی رعاو برایارا نواخت۔

راجه گوبند چند بن راجه بوه چند مدت بست وو دو سال ودو ماه رایات گیتی ستانی درعرصه جهانبانی افراخت

مسماة رانی بهیم دیوی منکوحه راجه گوبند چند بعد رحلت راجه گوبند چند پسرے که قایم معاش بووه انتظام مهام جهانداری تواند نمود نماند امرائے عالی نژاد و وزرائے نیک نهاد بمقتضائے وفاداری وحق نمک شناسی مخدومه خودرا برسر یر سلطنت اجلاس داده در انقیاد وامتثال اوامر قدسیه او کمر همت بربستند ودقیقه از دقایق از امر عالیه اش فرو نمیگذاشتند دراندک مدتے آن پرده نشین سرادق عصمت نقاب گزین تتق عدم گردید مدت سلطنت همگی یکسال از ابتداے راجه تلوکچند لغایت مسمات بهیم دیوی ده تن مدت یکصد وچهل وپنج سال سلطنت کردند رباعی

هیهات باحیات کسے درجہان نماند | ازدست مرگ ہیچ کسے درامان نماند
ہر بلبلے کہ آمدہ در باغ این جہان | فریاد کرد و رفت و درین بوستان نماند

راجہ ہر پریم کہ از درویشی بپادشاہی رسید

چون مملکت از فرمان رواے خالی گردید واحدی از وارثان راجہ گوبند چند[؟] ثانی بیم دیوے نماند ارکان دولت واعیان مملکت باہمدیگر عقد موافقت بستہ مشورت نمودند کہ براے نظام مہام مملکت وفراہم آوردن پراگندگیہاے ولایت وجود فرمان رواے ناگزیر است درین صورت ہر پریم درویش خدا اندیش را کہ ردائے آزادگی بر دوش وکلاہ وارستگی بر تارک داشت وبریاضت وعبادت مشہور بود واکثر خلائق مرید ومعتقد او بودند وبسیاری از ارکان دولت با او اعتقاد تمام داشتند از لباس پارسائی برآوردہ بخلعت بادشاہی مخلع کردند وبجاے کلاہ درویشی تاج بادشاہی بر سر نہادند وعوض سجادہ ریاضت سریر سلطنت حاضر آوردند وگداے را بجہان آراے سعادت نمودند وہر ہمہ شغوق اللفظ والمعنے مطیع ومنقاد شدند واو کامیاب امر سلطنت شدہ بمرگ طبعی در گذشت مدت فرمان دہی ہفت سال وپنج ماہ۔

راجہ گوبند پریم بن راجہ ہر پریم بعد پدر سریر آرائے فرمان روائے جہانبانی گشتہ مسافر ملک عدم گردید مدت سلطنت بست[(۱)] سال وسہ ماہ

راجہ گوپال پریم بن راجہ گوبند پریم زیب افزاے اورنگ فرمان رواے وجہان کشائی گشتہ ودیعت حیات سپرد مدت سلطنت پانزدہ سال وسہ ماہ

راجہ مہا پریم بن راجہ گوپال پریم۔ بعد جلوس بر تخت جہانداری اگرچہ بحسب ظاہر بامور سلطنت وکاربار مملکت مے پرداخت لیکن در باطن متوجہ بمبداے فیاض بودہ از تعلقات دنیوی نفرت وکراہیت کمال داشت وہمیشہ با درویشان خدا اندیش وآزادگان ریاضت کیش کہ از امور دنیویہ وارستہ بودند صحبت داشتہ خاطر خداشناس را بامور سلطنت آلودہ نمے ساخت واز بسکہ وارستگی منظور وآزادگی مجبول او بود جمیلہ دنیا ہرچند رخسارہ جمال خود را بخط وخال فتنہ انگیز آراستہ در پیش گاہ نظرش جلوہ میداد در شبستان

(۱) بست وسہ سال وسہ ماہ

باطن حقیقت مواطنش راہی یافت وشاہد رعنائے تعلقات ہرچند بارا ستگی وپیراستگی کمال نمودار مے شد در حرم سرائے بے تعلق او قبول نے افتاد چہ ہرکس را کہ جذبہ الٰہی بخود کشیدہ باشد بامور دنیوی چہ کار وانکس راکہ بگلشن سرائے حقیقت راہ یافتہ بخارستان تعلق چہ نسبت الحق وارستگی دولت است بے بدل ونعمتے است عدیم المثل ہرکہ در کنج انزوا سر بزانوے تنہائی نہاد ہر آئینہ گذارش در شہرستان عرفان افتاد وانکس راکہ در گوشہ تجرید معتکف گشت بیشک در حقیقت آباد جمعیت آرامش یافت والاگہان بوسیلہ آزادگی از حادثات دنیا وخطرات مافیہا رستگاری یافتہ واہل ولان بذریعہ بے تعلق عارف معارف حضرت باری شدہ خوشادلی کہ از ظلمت آباد تعلقات بیرون رفتہ بنورستان آزادگی خرامش نماید وفرخا سعادتمندی کہ از حضیض گرفتاری دنیا برآمدہ صاعد مصاعد عرفان ایزدی گردد القصہ آن سالک مسالک حقیقت بمقتضائے توفیقات خداداد دوارستگی مادرزاد کسوت سلطنت از بر انداختہ ورداے آزادگی بردوش گرفتہ رو بصحرا نہاد فی الحقیقت در بدل سفال رنگین جواہر زواہر بدست آورد وعوض خذف ریزہ در رعز در بر گرفت نے نے غلطم ذرہ را با خورشید درخشان مبادلت کرد وقطرہ را با دریائے عمان معاوضت نمود **مثنوی**

کسے کز بار دنیا شد سبکدوش | کشد ناظورہ عقبے در آغوش
زجانش سر بر آرد ملعہ نور | چو نار سوسوے از نخلۂ طور
شناسد کنج خلوت مامن خویش | کشد چون کوہ پا در دامن خویش
محال آمد بدون ترک وتجرید | سلوک راہ منزل گاہ توحید
نباشد تاز دنیا قطع پیوند | نہال دین کجا گردد برومند

مدت سلطنت راجہ مہاپریم شش سال وہشت ماہ واز ابتدائے راجہ ہر پریم لغایت راجہ مہا پریم چہار تن پنجاہ وسہ سال سلطنت نمودند

راجہ دہی سین کہ از بنگالہ آمدہ سریر آرای گردید

چون در اکناف عالم شہرت یافت کہ فرمان روائے اندرپت ترک تعلق نمودہ گوشۂ انزوا پذیرفتہ وادرنگ جہانبانی خالی افتاد ہرکدام از حکام بقصد تسخیر آن ولایت کمر تردد بربست ودرصدد فراہم آوردن عساکر گردید راجہ دہی سین والئ ولایت بنگالہ بر ہمہ تقدیم جستہ

بالشکر گران و سپاه بیکران بجناح استعجال طے منازل نمودہ در اندرپت رسیدہ و شخصے که وارث سریر بودہ و کمر مخالفت بندد نبود ازین جہت بے منازعت غیری بر تخت جہانبانی جلوس نمودہ جہان را زیر نگین خویش در آورد و امرا و وزرا رجوع آوردہ کمر اطاعت بربستند

بیت

جہان را ندارند طے کد خدائی ۔ کے میرود دیگر آید بجائے

مدتے جہانبانی بکامرانی نمودہ برگ طبعے درگذشت مدت سلطنت ہزدہ سال وچہار ماہ جہانداری نمودہ رحلت کرد

راجہ بلاول سین بن راجہ دہی سین۔ مدت دوازدہ سال وچہار ماہ جہانداری نمودہ رحلت کرد۔

راجہ کنور سین بن راجہ بلاول سین۔ مدت پانزدہ سال وہشت ماہ جہان آرائے گردیدہ ارتحال نمود۔

راجہ مادھو سین بن راجہ کنور سین مدت پانزدہ سال وچہار ماہ بجہانگیرے پرداختہ ودیعت حیات سپرد۔

راجہ سور سین بن راجہ مادھو سین۔ مدت بست سال و دو ماہ بجہانستانی مشغول بودہ رخت ہستی بربست۔

راجہ بھیم سین بن راجہ سور سین مدت پنج سال و دو ماہ بجہانبانی اشتغال ورزیدہ پیمانہ عمر لبریز کرد۔

راجہ کانک سین بن راجہ بھیم سین مدت چہار سال و نہ ماہ جہان پیرائے نمودہ قالب حیات تہی کرد

راجہ ہری سین بن راجہ کانک سین مدت دوازدہ سال و دو ماہ جہان افروزی نمودہ صحیفہ زندگانی تہہ کرد۔

راجہ کہن سین بن راجہ ہری سین۔ مدت ہشت سال و یازدہ ماہ باعث رونق جہان گشتہ سر رشتہ عمر گسیخت

راجہ نراین سین بن راجہ کہن سین۔ مدت دو سال و سہ ماہ ذریعہ آبادی جہان بودہ پیوند زندگانی برشکست۔

راجه لکھمی سین بن راجه نارایین سین مدت بست وشش سال و یازده ماه و اسطه معموری جهان گردیده ازجهان برفت

راجه دامودر سین بن راجه لکھمی سین. چون بر تخت سلطنت جلوس نموده استقلال یافت بمقتضائے بدمستی جوانی و مدهوشئے نادانی از آئین قوانین اسلاف انحراف ورزیده ازجادهٔ قویم عدل و انصاف برگشت و طریقهٔ ظلم و اعتساف در پیش گرد و در مجلس او اشرار بدکردار و اراذل ناانیدهٔ اطوار راه یافته او را از طریق وثیق عدالت و نیکوکاری گردانیده رهنمائے کردار نکوهیده و شعار ناگزیده شد نه آدمی را مصاحبت مصاحب بد و زبون از افعال شایستهٔ و اعمال بائسته برکران مے دارد چنانچه باد خزان گلستان را از طراوت و نضارت باز میدارد

قطعه

صحبت مفسدان و بدفعلان — مردم نیک را تباه کند
هر که با دیگ هم نشین گردد — جامهٔ خویش را سیاه کند

راجه مذکور چه از شرارت ذاتی خویش و چه از صحبت نکوهیدگان فرومایه افعال نکوهیده پیش نهاد نمود و ملازمان دولت خواه و منتسبان درگاه را از حبس و بند و خفت منصب و هتک عزت از خود از رده گردانید و زیردستان و خراج گذاران را ببیداد گرے و ستمگرے رنجانید ارباب فتنه و فساد و اهل ظلم و بیداد نظر بر اوضاع و اطوارش نموده ره سپر طریق جفاکاری و مردم آزاری شده دست تعدی و تطاول بر مال ضعفا و غربا و ارباب حرفه و پیشه دراز کردند.

قطعه

اگر ز باغ رعیت ملک خورد سیبے — برآورند غلامان او درخت از بیخ
به نیم بیضه که سلطان ستم روا دارد — زنند لشکریانش هزار مرغ به سیخ

از انجاکه طراوت و رونق باغ روزگار وابسته بجویبار عدالت بادشاهان و الاقتدار است و پژمردگی گلزار گیتی از سموم ظلم جفاکاران بیداد شعار در اندک فرصتے امصاری و بلاد و ممالک خراب و بے رونق گشت و آبادیها بخرابی و ویرانی گرائید خراج مملکت رو بکمی نهاد عشرت و شادمانی از جهانیان رخت هستی بربست

بیت

ز ظلم جائے که گردد دراز — نه بینے لب مردم از خنده باز

درین صورت سلطنتش رو بزوال نهاد و او به نتیجه اعمال بد بجانکاهے خود افتاد مدت

سلطنت یازده سال و سه ماہ ابتدائے راجہ دہی سین لغایت راجہ دامودر سین دوازده تن مدت یکصد و پنجاه سال جہانبانی نمودند۔

راجہ دیپ سنگھ کوہی

درآن ایام والئی ولایت کوہستان سوالک بود سپاه بسیار و بعدالت اشتہار داشت ارکان دولت و اعیان ولایت راجہ دامودر سین کہ از بدسلوکی و مردم آزارے والی خویش بتنگ بودند در کوہستان رفتہ حقیقت احوال خویش و ستم رسیدگی رعایا و برایا و سراسیگی و بی اتفاقی خدم و حشم گذارش نموده راجہ دیپ سنگہ را ترغیب و تحریص فرمان روائے اندر پت نمودند او بمجرد دریافت این نوید طبل شادی نواختہ مانند شہباز بلند پرواز بطمع طعمہ بالشکر انبوه از فراز کوه بران سرزمین رسیده آن کبوتر آشیان نشین غفلت و بے پروائی را صید چنگل بازوے اقبال نموده در قفس حبس در آورده بجانگاہی انداخت و در ساعت سعید بر سریر جہانداری جلوس نموده حدیقۂ روزگار را کہ از خزان بیدادگری بے رونقی گرفتہ بود بجوبار عدالت طراوت و نضارت بخشید مدت سلطنت بست و ہفت سال و دو ماه۔

راجہ رن سنگہ بن راجہ دیپ سنگہ بعد پدر جہان آرا و ممالک پیرا گشتہ بمرگ طبعی رخت ہستی بربست مدت بست و دو سال و پنجاه جہانبانی نمود۔

راجہ راج سنگہ بن راجہ رن سنگہ براورنگ عالم آرائے جلوس نموده بسان پدر و جد بزرگوار خویش دولت و عدالت را رواج داد و سپاه و رعیت را از خود خوشنود گردانیده نیکنام گردید مدت سلطنت نہ سال و ہشت ماه

راجہ نرسنگہ بن راجہ راج سنگہ زیب افزائے تخت جہانداری گشتہ بعدالت گستری نیکنامی جاوید اندوخت مدت سلطنت چہل و شش سال و یک ماه

راجہ ہرسنگہ[1] بن راجہ نرسنگہ زیب پیرائے سریر شہریاری شده رعایا را مسرور و مملکت را معمور داشت مدت سلطنت بست و پنج سال و سہ ماه۔

راجہ جیون سنگہ بن راجہ ہرسنگہ چون جانشین اورنگ سلطنت گردید بمقتضائے عنفوان جوانی بعیش و کامرانی پرداخت و بے پروائے و لاوبالی شعار خود ساخت

---

(۱) ہری سنگہ

الحق آغاز جوانی زمان شورش نفس اماره و طبیعت زیان کاره بلند ساز رایت بدمستی و شیدائی عالم افروز هواپرستی و سودائے آتش افروز شهوت و بدکاری پرده سوز عفت و پرهیزگاری قوت بازوے هوا و هوس هنگامه آرائے تمنائے نفس آشوبگاه رعونت و تکبر عجب افزائے دانایان دام گهر ره زن عصمتیان پارسا فطرت موجب ضلالت عفتیان عالی فکر همت نظم

شاهی و جوانی این دو مستی … کاتش فگن سریر هستی
خوش آنکه به این فراخ دستی … هشیار بود به این دو مستی

ازانجا که سلطنت بغفلت راست نیاید و حکومت تباه اندیشان فرجام و دیرنپاید و همه کارها نافرجام باشد و راندک مدتے جهانبانی از دست او بدر رفت و آواره دشت ادبار گشته درگذشت مدت سلطنت هشت سال و پنج ماه از ابتداے راجه دیپ سنگه تا راجه جیون سنگه شش کس مدت یک صد و سی و نه سال جهانبانی نمود.

راجه پرتھی راج المشهور رائے پتهورا

چون ارادت فرمان رواے حقیقی برین شد که رائے پتهورا مرزبان ولایت سپراتھ که بر راجه جیون سنگه نیایش داشت بسلطنت عظمیٰ کامیاب گردد راجه جیون سنگه از روے بیخردی بالضرورتے که بود داد تمامی ارکان دولت را بالشکر فراوان در کوهستان که مسکن اعدا دادبو[1] فرستاد و خود با چندے از حواشی در دار السلطنت مانده بغفلت میگذرانید رائے پتهورا از استماع تنهائی راجه با لشکر جرار ناگهانی رسیده رایت کارزار برافروخت راجه جیون سنگه که لشکر سامان بیکار نداشت تاب نیاورده رو بفرار نهاده خود را در کوهستان دشوار گذار کشید آخر الامر همان طرف پیمانه عنصری لبریز کرد و رائے پتهورا کوس نصرت نواخته سریر آرائے فرمان روائے گردید بیت

چو بیند که از اژدها نیست رنج … خردمند نگذارد از دست گنج

چون پانزده سال از فرمان روائے او گذشت سلطان شهاب الدین غوری از غزنین بدفعات آمده محاربه نمود آخر کار در موضع نراین عرف تلاوڑی او را اسیر فرمان آخرت نمود و اورنگ آرائے خلافت هندوستان گشت از نسخه راجاولی و راج ترنگنی آنچه احوال

(۱) گرامی ۱۲

راجها مطالعه شد آمد چنین است که تفصیل آن بتحریر در آورده اما از دفتر سویم اکبرنامه و
بعضی نسخه دیگر چنان ظاهر می شود که در سنه چهار صد و بست و نهم بکرماجیت راجه اننگ پال
تونور رایت فرمان روائی برافراخت و در نزدیکی اندرپت شهر دهلی آباد ساخت او و اولادش
بست تن مدت چهار صد و نوزده سال و یک ماه و بست و هفت روز کامرانی کردند بالاخر
راجه پرتهی راج نبیره بستم او را بالدیو چوهان محاربه روداد و دران کارزار کشته شد و در سنه
هشت صد و چهل و هشت بکرماجیت فرمان روائی از قوم تونور برآمده به قوم چوهان قرار گرفت
و راجه بلدیو و اولادش هفت تن مدت سی صد و هشتاد و پنج سال و هفت ماه سلطنت
کردند چون نوبت حکومت برائی پتهورا نبیره هفتم رائی بلدیو چوهان رسید سلطان
شهاب الدین غوری هفت مرتبه یورش کرده هنگامه پیکار آراسته و هر مرتبه
شکست خورده و بدر رفت اما داعیه تدبیر تسخیر این ملک در پیش داشت گویند
راجه جی چند راتهور مرزبان قنوج بر اکثر راجها غالب آمده سگالش جگ راجسو که
شرح آن سابقا بتحریر در آمده فرا پیش گرفت و در سرانجام سامان آن گردید و نیز اراده کرد که
دران انجمن دخت خود را بهمین راجه پیوند دهد بدین تقریب راجها اطراف ممالک را طلب
داشت رائی پتهورا نیز بموجب طلب او داعیه آن سمت نمود ناگهان بر زبان یکی از نوکرانش
گذشت که با وجود رائی پتهورا این جگ از جی چند بدیع است و چه گنجایش که رائی
خود دران جگ تشریف فرمایند از استماع این سخن رائی پتهورا را آتش غیرت در دل افروخته
شد و فسخ عزیمت آن سمت نمود راجه جی چند ازین خبر برآشفته اراده محاربه نمود اما بنابر نزدیکی
ساعت جگ توقف کرد و بصلاح دانشوران بنابر سرانجام این جشن پیکر رائی پتهورا از طلا
ساخته بدربانی برنشاند رائی پتهورا ازین آگهی یافته مانند مار برخود پیچید و با پانصد مرد گزیده
ایلغار کرده ناگهانی بدان هنگامه پیوست و تمثال خود را از دروازه برداشت و کارزار
کرده بسیاری را کشت و برگشت راجه جی چند بهر صورت جگ بانصرام رسانید
اما دخترش احدی را در آن انجمن از راجها که از اطراف ممالک آمده بودند
قبول نکرده از دریافت مردانگی و جوانمردی رائی پتهورا آرزومند وصال او گشته
پدرش ازین معنی رنجیده از مشکوی خویش بیرون کرده برائی او منزل
جدا ساخت رائی ازین آگهی مشتاق گشته بخواهش پیوند او ساعی گردید

ومشورتے اندیشید چاند اباد فروش را که از دمسازان ماہری بود به نیابتش
پیش راجه جی چند تعین ساخت وخود با برخے از مردم گزیده بآئین ملازمان
ہمراه چاندا شد وبعد رسیدن در قنوج بپختہ کاری ومردانگی دخت راجه بدست
آورده بایلغار خود را به دہلی رسانید وراجه جے چند آگاه گشته بقصد پیکار فوجہا آراست
ملازمان رائے پائے ہمت درمیدان محکم گذاشته محاربه عظیم کردند ہفت ہزار
کس در آن کارزار از طرفین کشته شد القصه رائے پتھورا چنین نازنین را
بدست آورده گردش فلک برمراد خویش انگاشت وبا او آن چنان محبت
قلبی ورزید که اکثر اوقات بشکوے دولت بسر بردے وگرامی انفاس را
بطبیعت دوستی ناپایست گذرانیدے وبکار ملک وسپاه نه پرداختے چون سالے
بدین حال گذشت سلطان شہاب الدین غوری ازین داستان واقف شده
باراده یگانگت باراجه جے چند طرح آشتی ودوستی انداخت بمرتبه ہشتم
در سنه ہزار ودو صد وسی وسه بکرماجیت مطابق پانصد وہشتاد وہشت
ہجری که چہل ونه سال از فرمان روائے رائے پتھورا منقضی شده بود لشکر
فراہم آورده بقصد ملک ستانی برآمد وبسیاری محال برگرفت وہیچ کس را
یارائے نبود که از آمدن سلطان برائے پتھورا برگذارد آخر الامر ارکان
دولت بمشورت یکدگر چاند اباد فروش را درون حرم سرا فرستاد
آن عفت منش را از حقیقت کار آگہی داد ندرائے از غرور آنکه بارہا سلطان
را شکست داده بر ونصرت یافته بود رسیدن سلطان چندان بخاطر
نیاورده قدرے لشکر یکجا کرده به پیکار در آمد سلطان صفوف آراسته
روبرو گردید وراجه جے چند که ہر بار کمک میکرد درین مرتبه بقصد انتقام
خویش با لشکر بسیار آمده مددگار سلطان گشت وآتش محاربه باشتعال
گرفت دوران رزمگاه رائے پتھورا بدست کسان سلطان گرفتار شد وسلطان
او را دستگیر نموده به غزنین برده میل در چشمان کشید چاند اباد فروش
از حقیقت منشی ووفاداری به غزنین شتافت وبه ملازمت سلطان
رسیده نوازش یافت وبرائے پتھورا ملاقات کرده در زندان دمسازی

نمود و از روے مشورت اوصاف تیر اندازی راے پتھورا نزد سلطان نمود و سلطان به تماشاے آن میل کرده براے پتھورا تیر و کمان بدست داده بموجب مصلحتے که با چاند اباد فروش درمیان آورده بود سلطان را بر اواز تیر دوز کرده کارش باتمام رسانید درآن وقت هواخواهان سلطان راے پتھورا و چاندارا از هم گذرانیدند لیکن در تواریخ فارسی کشته شدن راے پتھورا در رزمگاه بکنار تلاوڑی نوشته اند و بقتل رسیدن سلطان شهاب الدین غوری بعد از مدت از دست فداے کهوکهر و باختلافات بسیار ظاهر مے شود و الله اعلم بالصواب بالجمله بعد کشته شدن راے پتھورا حکومت هنود از هندوستان منقطع گشته بسلاطین مسلمین انتقال یافت از ابتداے راجه جدهشتر پاندوان لغایت راے پتھورا بموجب نسخه راج ترنگنی یکصد و بست تن از اقوام هنود مدت چهار هزار و چهار صد و هشت سال فرمان رواے نموده هر کدام مرحله پیماے طریق عدم شد ازانجا که منشیان ارادت ایزد سبحان منشور خلود عهد زندگانی بر صفحه حال هیچ مخلوقے مرقوم نه ساخته و طغراے دوام ایام حیات بنام هیچ ممکن الوجودے ثبت نکرده اند همه را شربت اجل نوشیدنی و طریق عدم نوردیدنی و پیوند عنصری بریدنی و رخت رحلت پوشیدنی است۔

نظم

آنکه اوج فلک نشیمن ساخت	عاقبت زیر خاک مسکن ساخت
آنکه بر فرق تاج از زر کرد	در لحد رفت و خاک بر سر کرد
آنکه گهواره ساخت مسکن خویش	رفت تابوت کرد مامن خویش
هیچ کس در جهان قدم نزند	که قدم جانب عدم نه زند
تا توانی دل از جهان بگسل	رشته از بهر این و آن بگسل
جاودان نیست عالم فانی	تو درین جاودان کجا مانی
روے در ملک جاودانی کن	ترک این کنج دیر فانی کن
پاے در دام هیچ هیچ منه	همه هیچ اند دل بهیچ منه

تدریس مدرس قلم افادت شیم در بیان احوال سلاطین مسلمین

ایزد بے نیاز و قادر بے انباز فاعل مختار است چیزے که خواهش او می باشد
از پرده خفا بمنصه بروز مے آرد و امرے که ارادت او مے شود از مکمن قوة بجلائے
فعل میسر ساند و هرچه مے خواهد مے آفریند و از آفرینش هر که را مے خواهد مے گزیند
بدرگاه کبریایش حسب ونسب اعتبار ندارد و ببارگاه والایش دین و مذهب
منظور نیست چراغ آفتاب عنایت او بر صفحه حال هر که مے تابد ظاهر و باطنش
نورانی میگرداند و دست نوازش او بر فرق هر که میرسد از حضیض خمول باوج
عزت وافتخار عروج مے نماید و از افریدها که مجبور و معذور اند کرا قدرت
آن است که دست رو بر قدرت افریدگار تواند زد و از قبول ارادت
صمدی زبان عدول تواند کشاد چون مشیت قادر مطلق جل جلاله اقتضائے
آن کرد که سلسله فرمان روائے هندوستان از فرقه هنود که از آغاز افرنیش
وارث سلطنت این مملکت هستند منقطع گردد و این ممالک در ظل رایت
جماعت مسلمین در آید و در هندوستان رواج اسلام پدیدار شود سلاطین که
بمذهب و دین و زبان و آئین هندیان هیچ نسبت نداشتند از ولایت ورود
آمده بزور بازوے اقبال و قوت سرنجبه طالع لایزال این ممالک را انتزاع کرده
نقش وجود هنود را که اباعنجد مسند آرائے حکومت و سلطنت بودند باب
شمشیر ابدار از صفحه روزگار پاک شستند و خرمن هستی عدوان که مخالف مذهب
و مدعی سلطنت بودند به برق سیف جان ستان خاکستر ساختند

مثنوی

سر رشته قدرت الہی	کس نکند گره کشائی
بے جنبش امر از بدستان	برگی بجهد درین گلستان

ہمان بہتر کہ کمند اندیشہ از قصر اشتغال این گفتگو ہا کہ از امکان دریافت این ہیچمدان بیرون است باز داشتہ عنان شبدیز خامہ مدعا نگار بسمت مطلبی کہ در پیش است منعطف گرداند بالجملہ چون احوال جماعہ ہنود فرمان روایان ہندوستان بطریق اجمال بقدر فہمیدگی خویش بقید قلم در آورد واکنون اندکی از حقیقت سلاطین مسلمین کہ از کتب معتبرہ بمطالعہ در آمدہ بتحریر در آوردن ضرور است اگرچہ سلطان شہاب الدین غوری رائی پتہورا را کشتہ بر سلطنت ہندوستان استقلال یافت و از ابتدائے فتح و نصرت او حکومت ہنود منقطع گشتہ اما چون در ممالک ہند ظہور اسلام از سلطان ناصر الدین است بنا بر آن ابتدائے فرمان روایان اسلام از سلاطین مسطور ضمیمہ این نسخہ نمودہ شد +

ناصر الدین سبکتگین

او از غلامان نصیر و تیقی سامانی فرمان روائے خراسان بود بعد شیر بخدمت منصور بن نوح پیوستہ بمقتضائے آثار رشد و کار طلبی کہ از ناصیہ حال او شیوع و بنابر انوار کواکب طالع کہ از افق اقبال سطوع داشت برتبہ امیر الامرائے و سپہ سالاری رسیدہ مصدر امور سترگ و کارہائے شگرف گردید در آخر حال از جانب ابو اسحٰق والئے بخارا بحکومت غزنین نصب گشت بعد از انکہ ستارہ زندگی ابو اسحٰق بہبوط فنا در آمد آفتاب بخت ناصر الدین از شرق دولت طلوع نمودہ اوج گرائی جہانبانی گردید یعنی ابو اسحاق غیر از دوار ثی کہ قایم مقامش تواند شد نداشت و از امرائے صاحب شوکتی کہ نظم امور ملک تواند نمود ہنود سپاہ و رعیت چون انوار بختیاری از لوحہ پیشانی او لایح و آثار تاجداری از خطوط دست او واضح دیدند ہم گنان رجوع آوردہ کمر اطاعت بر بستند

بیت

بکارے که اقبال یاری کند / زاول اساسش بخوبی نهند

ودر سنه ۳۶۶ هجرے بر سریر خلافت جلوس نموده باصابت فکر
ورزانت رائے مهام جهانداری بنظام آورده باجیالئے مراسم عدل
و داد و رفع لوازم فتن و فساد پرداخت و رایت عالمگیری در عرصه
دلاوری برافراشته اکثر ممالک بزور تیغ جهان ستانی به تسخیر
درآورد چون این نسخه مشتمل بر حقیقت احوال فرمان روایان هند
است ازین جهت از ارقام ماجرائے ولایت ایران و توران که سلطان
در فتوحات آن ممالک کارنامجات نموده عنان خامه برتافته
به تحریر حقیقت هندوستان مے پردازد که سلطان بقصد جهاد
از غزنین بارها بسمت هند تاخت آورد و در سنه ۳۷۱ اکثر بلاد مسخر گردانید
اول کسے که در هندوستان رواج اسلام داد و بنیاد و تعمیر مساجد نهاده
او بود چون از نژاد ترک بوده مسلمین را در هند به همین سبب ترک مے گویند
واز همین جهت حکام را نیز ترک مے نامند القصه سلطان همواره در بلاد
هند ترک تازی میکرد و ساکنان این دیار از تاخت علی التواترش
عاجز وستوه مے شدند و اموال وامتعه وزن وبچه آنها بغارت میرفت

نظم

همے تاخت بر هند بهر صواب / شدی هند از ترک تازش خراب

گویند که در آن زمان راجه جے پال بر ممالک هند حکومت داشت اگرچه
تاریخ نویسان هند در جمله فرمان روایان دهلی راجه جے پال را درج نکرده
اند اما ازین جهت که در الایالت او قلعه بلند(۱) بمطالعه در آمده ظاهرا
ولایت سامانه و پنجاب وغیره ذلک سوائے دهلی در تصرف او خواهد
بود ترک تازی سلطان ناصرالدین ازین جهت پیش مے رفت که در آن

---

(۱) بهتنده

ایام در ہندوستان طوائف الملوک شدہ بود یکے فرمان روا استقلال نداشت القصہ راجہ جے پال بقصد مدافعہ با بسیاری لشکر و فیلان صفدر بر سر غزنین رفت سلطان بدریافت این خبر با لشکر بسیار دمسبار زان جرار در حد دو ولایت خویش رسیدہ آمادہ پیکار گردید و درمیان ہر دو لشکر مقابلہ و مقاتلہ و جدال و قتال رو داد و دلاوران جنگ جو و متہوران پرخاش خو ہمت را با شجاعت ہم آغوشش و پردلی را با مردانگی دوشادوشش نمودہ کارزار مردانہ نمودند۔

بیت

چنان خواست رزمی کہ بالا دیست ۔ فتادہ یلان ہمچو از بادہ مست

تن پردلان چاک از پیش و پس ۔ در دل نمایان چو مرغ از قفس

اکثرے از طرفین جنگ مردانہ کردہ بر خاک ہلاک افتادند راجہ جیپال بزور مردانگی و قوت صمصام غالب آمد سلطان چون دید کہ کار بشمشیر پیش نمیرود خرد را پیشوائے دلیری و تدبیر را رہنمائے دلاوری ساخت **بیت**

چو نتوان عدد را بقوت شکست ۔ بہ تدبیر باید در فتنہ بست

یعنی دران نواحی چشمہ بود کہ اگر بحسب اتفاقات چرک یا قاذورات درون ان افتادی برف عظیم باریدی سلطان فرمود تا دران چشمہ قاذورات انداختند قادر مطلق کہ در وسعت اباد قدرتش وقوع امثال این امور بدیع نیست باد و برف سخت گردید وزیدن تند باد و غریدن ابر و رعد و باریدن برف باشتداد و امتداد کشید **رباعی**

ز برف گشتہ زمین ہمچو صفحہ کافور ۔ ز ابر ماند جہان ہمچو گنبد بے نور

ہوا ز غایت سرما چنان نمود اثر ۔ کہ برد خاصیت از طبع مردم محرور

از وقوع این حال لشکریان راجہ جیپال بعضی از تندی باد زندگانی بر باد دادند بعضی از شدت باران غرقہ سیل فنا شدند و برخی را از کثرت برف زندگانی گداز شدہ و لختی را از برق نائرہ خرمن حیات پاک سوخت بدین آئین اکثری از ادم و اسپ و فیل و دیگر ذی حیات تباہ گشتند کسانیکہ ماندند چون ہندوستان زا بودند و بگرما خو داشتند مغلوب جنود سرما شدند از شدت ہوائے سرد حواس از احساس و قوا از کار خود باز ماند دست را دستگاہ کار و پا را یارا مردی

رفتار بماند نظم

دست کشیده همه در آستین | پائے کشان شد همه در پوستین
دست بکش مفلس مردم زیاد | کش خنکی دست کشیدن نداد
گرم شده از مدد جامه مرد | مردم بیجامه بجا ماند سرد
گو که ز سرما کشش رباند خدا | لرزه گرفته همه را دست و پا
و گدگد دندان برهنه تنان | چون شغفت چوبک چوبک زنان

القصه سلطان بدین تدبیر صایب غالب گشت و مطلق استیلا یافت و راجه جیپال مغلوب شده احوال لشکریان خود بدین منوال دیده از روے اضطرار بناچار در مصلحت زد قرار انکه پنجاه زنجیر فیل با نقد فراوان بطریق پیشکش بخدمت سلطان بفرستند. بدین قرار داد چندین از معتبران خود را برسم یرغمال پیش سلطان گذاشته معتمدان سلطان را برائے تسلیم وجه پیشکش همراه گرفته رخصت بالکه خویش نمود پس از رسیدن بمسکن خود از قرار داد برگشته کسانی سلطان راکه برائے سپردن فیل و مال همراه آورده بود بمبادله مردم خود که نزد سلطان گذاشته امده گرو بندی کرد سلطان باستماع این خبر بعزم انتقام و پاداش بدعهدی راجه بر هندوستان لشکر کشید راجه جیپال با یک لک سوار و پیاده بیشمار و فیلان بسیار بمقابله شتافت و هر دو لشکر در نواحی لمغان باهم پیوسته جنگ عظیم کردند دلیران شجاعت پیشه و مبارزان شهامت اندیشه از طرفین داد مردی و مردانگی دادند و کارنامه رستمانه بجا آوردند نظم

کوس از غم سروران لشکر | میزد بدریغ دست بر سر
مرگ آمده در کمین جا بها | جا کرده بگوشه کمانها

آخر کار سلطان رایت فتح برافراخته غنیمت بسیار از برده و مال و فیل بدست آورده بغزنین مراجعت کرده راجه جیپال هزیمت خورده بهندوستان آمد و تا لمغانات بتصرف سلطان درآمده سکه و خطبه او رواج یافت ازانجا که فنا لازمه ممکنات و بقا خاصه واجب است بالاخر ستاره زندگانی سلطان بهبوط ارتحال انتقال یافت بیت

هر که آمد بجهان اهل فنا خواهد بود | وانکه پاینده و باقیست خدا خواهد بود

مدت سلطنت او بیست سال بود.

سلطان محمود بن سلطان ناصر الدین سبکتگین

بعد ازانکه سلطان ناصر الدین سبکتگین ودیعت حیات سپرد و امیر اسمٰعیل پسر بزرگ بر تخت جهانبانی جلوس نمود سلطان محمود را از میراث پدر محروم گردانید سلطان محمود تاب جور وجفای برادر کلان نیاورده بیاوری بخت بیدار و امداد طالع هوشیار که او را فرمانروائی روی زمین بایستی کرد اماده پیکار گشته بر اسمٰعیل غالب آمد در سنه ۳۸۹ھ [۱] در خطه عشرت آگین غزنین زیب افروز اورنگ خلافت گشت وارکان دولت واعیان مملکت رجوع شده کمر عبودیت بر بستند وسلطان بمقتضای دلیری خداداد ودلاوری مادرزاد تیغ عالمگیری بر میان مبارزت بسته ورایت جهانستانی در عرصه شجاعت بر افراخته بر بلخ وبخارا داور گنج [۲] وخوارزم وترکستان وعراق وخراسان وسایر بلاد ایران وتوران لشکر کشیده مظفر ومنصور گشت وعرصه روزگار از خس وخاشاک مخالفان پاک گردانید چون طنطنه جهانگیری وملک آرائی ودبدبه عدوگزائی وقلعه کشائی وآوازه عدالت گستری ودینداری وغلغله عبادت اندیشی وپرهیزگاری او در اطراف گیتی مشهور گشت وخلیفه بغداد از استماع اوصاف فرخنده او خلعت بس فاخره که پیش ازین احدی از خلفا هیچ یکی از سلاطین نفرستاده بود برای سلطان مرسول [۳] نموده یمین الدوله وامین الملت لقب کرد **بیت**

نظام حال زمانه قوام کار جهان   تمام گشته باقبال شهریار روان

بمقتضای مراسم دینداری بقصد جهاد کمر همت بتسخیر هندوستان بسته مرتبه اول در سنه ۳۹۱ یورش نموده راجه جیپال نیز بعزم مقابله رهگرا گشته در پشاور که بکتب سلف فرشاور [۴] و پرشاور و بگرام نوشته اند رسیده معرکه کارزار بیاراست هر دو لشکر باهمدیگر پیوسته وصفوف آراسته درآویختند وداد مردانگی دادند **بیت**

دلیران ستادند پا کرده سخت   ستادن بیاموخت زیشان درخت

از درخشیدن برق شمشیر آتش بار وباریدن تیر شعله کردار اکثری از طرفین حریق آتش بلا وغریق بحر فنا گشتند بالاآخر سلطان مظفر ومنصور گشته پنج هزار کفار دران کارزار علف تیغ خونخوار نمود وراجه جیپال با پانزده نفر از پسر وبرادر خویش اسیر گشته بقتل رسید جائی که شهباز همت

---

(۱) سنه ۳۸۸ - (۲) سر گنج - (۳) مرسل - (۴) وشاور -

بلند مقصد پرواز کند اگر زاغ متمند بر هوا دعوی پریدن نماید بے شک شکار شاہین قضاست
و گاہے کہ شیر دلیر بقصد نخچیر بر خیزد اگر روباہ حقیر با وستیز دلا محاله خون خویشش بر خاک ریزد۔

مثنوی

گوزنے کہ در شہر شیران بود | بمرگ خودش خانہ ویران بود
اگر ماہی از سنگ خارا بود | شکار نہنگان دریا بود

گویند کہ در گردن راجہ حمایل بود کہ بزبان ہند مالا نامند مرصع بجواہر و زواہر گران بہا و مکلل بدرر غرر رنگینا کہ ہر گوہر آن مانند چراغ فلک روشن تر و قیمت ہر جواہر بخراج مملکت برابر

بیت

بچندان لعل و گوہر شد بران صرف | کہ گنجد در سر ہر نقطہ و ہر حرف

مبصران جوہر شناس و مقیمان خرد اساس قیمت ان رایک لک و ہشتاد ہزار دینار کردہ بود و ہمچنین در گردن پسران و برادرانش حمایل ہائے قیمتی مرصع بود کہ در آب و تاب گرداز کوکب می برد و ہر ہمہ در جملہ غنایم بخزانہ سلطان رسید وازانجا بعد فتح رو بہندوستان کرد و اکثری بلاد تسخیر ورا در دہ در بہتندہ کہ دار الحکومت راجہ جیپال بود رسیدہ مسخر کرد و در اکثر اماکن تعمیر مسجد نمودہ بترویج مراسم اسلام اساس دینداری محکم ساخت و چندگاہ دران نواحی بعیش و عشرت پرداخت چون کوکب بہار در رسید گل خسرو بدعوئے خسروی لشکر کشید و گل عباسی بقصد بادشاہی صفوف آراستہ لالہ فوج در فوج خیمہ سرخ پیراست سوسن خنجر آبدار نمودار ساخت غنچہ بنموداری پیکان پرداخت جویبار تیغ از نیام بر کشید و سرو رایت خود را بلند گردانید گلگون گل و سبز خنگ سبزہ در فضائے گلشن بجولانگری آمدہ باد و پائے باد و ریزش ابر در جولانگاہ ہوا و ہوس سبک رفتار شد

نظم

بہار آمد بعشرت پائے کوبان | زباد صبحگاہی جاے روبان
جہان شد از خوشی چون گل شگفتہ | عروس دہر در زیور نہفتہ
شگوفہ بر سر شاخ درختان | بزیبائے چو روے نیک بختان
ریاحین صف زدہ در باغ و بستان | نسیم صبحدم در ہر گلستان

دران وقت کہ موسم بہار عشرت نثار ابواب نشاط بر روے روزگار کشود و اعتدال ہوا اسباب انبساط بر رخ اہل عالم افزود و لطافت نسیم دماغ افسردگان جہان را معطر

ساخت و نزاهت شمیم بطراوت مزاج آزردگان روزگار پرداخت فصل ربیع نضارت
بخش حدیقه کون و مکان گشت و باد بهاری سرسبز ساز ریاض زمین و زمان گردید ماه رمضان
المبارک بفرخی و فرخندگی بانقضا رسیده هلال فرخ فال علم نورانی بر اوج فلک افراخته
بزبان حال مژده مبارک باد عید و نوید تهنیت این روز سعید بعالم و عالمیان رسانید از لمعات
طلوع این نیر جهان افروز دیده منتظران روشن و از اشراقات نور آن منبع انوار ساحت احوال
مترصدان فروغ آگین گردید و عبادت کیشان اهل صیام و طاعت اندیشان لیالی و ایام را
مراد خاطر خواه بحصول پیوست روزه داران ارباب ریاضت و صومعه گذاران اصحاب
افاضت امرام دل حاصل گشت شادی عید ضمیمه موسم بهار و ذریعه مسرت اهل روزگار گردید
عالم و عالمیان را دو دروازه شادمانی کشود و دو گلشن کامرانی جلوه نمود و دو نهال امال برومند
گشت و دو شاهد مقصود در آغوش رسید و دو چشم مراد ضیا پذیرفت و دو گوهر مقاصد انجلا یافت
و دو انجمن فرحت آراسته گشت و دو محفل طرب پیراسته شد رباعی

گذشت ماه مبارک رسید روز سعید — هلال عید علم بر سپهر کشید
شده ز برکت انوار ماه نورفشان — هزار گونه شادی نصیب اهل جهان

درچنین موسم سلطان از قلعه بهننده برآمده بغزنین مراجعت نمود تمام ایام بهار بعیش و
کامرانی و مسرت و شادمانی دران تخت گاه گذرانید چون موسم بهار جان بخش منقضی گردید
و زمان خزان در رسید گلشن روزگار که از فیض بخشی نسیم شگفته و تازه رو بود از جفاکاری
باد جان گزائی بیطراوت گشت تجملات زیبائی و سامان دلکشائی چمن لگدکوب و پامال
ستمگران خزان شد و صحن گلشن که از شگفته روئے بر روضه رضوان دم مساوات میزد مانند
دشت کربلا پر مخافت و بلا گردید در چشم نظارگیان باغ بمنزله راغ و خیابان نمونه بیابان
نمود و نازنینان گلبن و گلعذاران چمن که بشاگلی نسیم فروردی دلفریب تماشائیان بودند
از ستمکاری دی جلاوطن شدند متوطنان خطه بوستان و ساکنان بلده گلستان که از پیشگاه
عنایت سلطان نوروزی خلعت هائے رنگین یافته بودند از غارت گری بهمن عریان گشتند
و درختان میوه دار و اشجار با ثمار که مثل اهل دول دم توانگری میزدند از ترکتازی غارتگران
خزان مفلس و تهیدست شدند تاک که از خوشه انگور همچو ارباب ثروت کیسه و همیان پرداشت
همه را بیغماگران زمستان بغارت بردند گل خسرو خلعت خسروی از بر و گل عباسی تاج

سلطنت از سر انداخت صد برگ برگ حیات و یاسمن نقد زندگی در باخت لاله در آتش حسرت سوخت و کنول در آب افسوس غرق گشت نرگس چشم در هم پوشید سوسن زبان در کام کشید زنبق بخشکی دماغ در گذشت بنفشه جامه ماتمی در بر کرد چنار در ماتم گلشن دست تاسف مالید سفیدا مانند ماتم زدگان سر برهنه گردید سرو آه بلند کشید صنوبر موی بر کند زردالو از غم زرد گشت شفتالو لب از غصه گزید نار خون ناب میخورد آلو بالو اشک خونین بارید ناشپاتی روی بهی ندید سیب را آسیب الم رسید عندلیب هزار افغان دردناک برآورد فاخته و قمری خروش دل خراش برکشید جویباری که مانند اقبالمندان بخت بیدار ابدی داشت و چندین نگار سرو و چنار درکنارش بود از برگشتگی روزگار گرفتار ادبار گشته نقد روان از دست داد فواره که از خزانه داری گردن فرازی مینمود گلهای سیمین بر فرق خویش نثار میکرد بسان بید دلتان شرمسار گشته زبان در کام کشید چاه که همچو نیک بختان کریم النفس و مانند دولتمندان ارباب سخاوت فیض بخش بود از خجالت و انفعال در زمین فرو رفت آب که دمی از جریان نمی ایستاد و بجوش و خروش گرم رفتار در کنده یخ پای بند گشته صورت سنگ برگرفت

نظم

یخ کنده بپای آب گشته   گلزار زروی خراب گشته

چون آتش مرده لاله راخو   چون نبض فسرده در چمن جو

گشتند بروز تیره بختان   مجنون برهنه سر درختان

از مرغ فغان سرو بر خاست   در چشمه غنچه گرد بر خاست

هم غاذیه نافه در وحل ماند   هم نامیه از سر عمل ماند

گردید چمن به بلبلان تنگ   بشکست ز روی بوستان رنگ

بازار گل و بهار بشکست   هنگامه روزگار بشکست

صرصر به نشاط راهزن شد   در برهنه سازی چمن شد

درچنین موسم که هوای غزنین در کمال برودت بود سلطان مرتبه دویم قصد هندوستان نموده از راه ملتان در حوالی تهنه رسید لجه نبجه رای با وجود کثرت لشکر و فیلان کوه پیکر و متانت قلعه و صعوبت جای از روی بی همتی و بی تدبیری لشکر خود را مقابله سلطان گذاشته بجانب سند روان شد لشکریان سلطان باستماع این خبر تعاقب کرده او را دستگیر

نمود راجه بے حمیت را سرداری گلوگرفته نخچیر آسا بر خاک هلاک انداخت **بیت**

سخت است پس از جاه تحکم بردن خو کرده بناز جور مردم بردن

سراورا از تن جدا کرده پیش سلطان آوردند سلطان ازین معنی خوشحالی ها نموده تیغ بیدریغ بر توابع ولواحق اوراند خلق کثیر را بقتل رسانید و غنیمت فراوان از نفایس و نوادر هندوستان بدست آورده از انجا بسمت غزنین معاودت نمود از جمله غنایم دوصیت و هشتاد زنجیر فیل بود چون در ملتان داؤد بن نصیر اعلحده حکومت داشت سلطان را حمیت دین بران داشت که براه ملتان متوجه شده ان ملک را ازو انتزاع نماید درین صورت بعزیمت ملتان از تهته راه راست از دست داده براه مخالف بنابر انکه حاکم انجا خبردار نشود و ناگهان برسر او رسید سوارے کرد راجه انندپال بن راجه جیپال که برسر راه بود درمقام مخالفت شد از طرفین صفوف مصاف آراسته گشت و نبرد مردانه رو داد از انجا که سلطان قوے اقبال بود بهر طرف که روے عزیمت می کرد فتح و نصرت استقبال می نمود راجه انندپال تاب صدمات لشکر سلطان نیاورده منهزم شد و خود را در کوهستان کشمیر کشید چون بسبب جبال مرتفعه و محال مشکله و تراکم اشجار و تواحم کریوه عبور لشکر در انجا دشوار بود سلطان دست از تعاقبش کشیده در ملتان رسیده حاکم انجا را ایل و منقاد کرده بست هزار درم هر سال برو مقرر کرده احکام شرعیه را رواج داد چون موسم تابستان بسطوت و جلال در رسید شدت حرارت و حدت تموز کون و مکان را آتش ناک گردانید از اشتداد گرما و افراط هوا چشم خورشید یرقان براورد و بر جرم قمر داغ سفید بر امد رخساره مریخ سرخی نمود ار کرد برچهره کیوان تیرگی پدیدار گشت فلک تیره رنگ گشته بزحمت جدر از کواکب ابله تن نمایان ساخت سحاب که اب از رگ او خشک شد از غلبه تعطش خود را درمعاذ جبال انداخت افتاب بیتاب گشته در دریاے مغرب فرورفت و ماهتاب بسان توده برف تن بگداختگی در داد کوه و دشت مانند کوزه آهنگران آتشناک گردید سنگها کار آتش بروے کار آورد ریگ تودها چون ریگ گلخن بتافت و غدیرها و آبگیرها بے آب و مرغ و ماهی بیتاب گشت عرق از هر بن موے ادمیان بسان فواره بیرون دوید و مغز در کاسه سر عالیان مانند مرجل خورشید جوشید باد سموم کار تیر بر هدف جان بکار برد افراط حرارت بدن مردم موم وار بگداخت آورده زمین از گرد باد آتشین برا ورده فلک از رعد فغان

دردناک کشید نظم

خلایق از حرارت گشت بیتاب
زگرمی کار آتش میکند آب

زباد گرم پنداری بیابان
بدنیا دوزخی گشته نمایان

چنان خورشید راهنگامه شد گرم
که از افسانه اش فواره شد نرم

شده خون از حرارت در بدن خشک
چو در ناف غزالان ختن مشک

زمین چون دیگ در آتش خروشان
میان استخوانها مغز جوشان

صدف را در میان بحر زخار
گهر در سینه همچون دانه نار

درچنین موسم لشکریان سلطان تاب هوائے گرم ملتان نیاورده التماس مراجعت نمودند بالضرور سلطان ازانجا متوجه غزنین شده تمام ایام بهار دران مصر دار الخلافت بعیش و عشرت گذرانید چون ایام زمستان در رسید فرمان روائی شتا بدبه کوکبه کمال آمد وجنود سرما بر سکنه افلاک و متوطنه خاک متسلط گردید از اشتداد سرما افتاب عالمتاب خود را اکثرے در لحاف ابری پیچید و ماه جهان افروز بیشترے در دامن محاق میخزید هوا از هجوم ابر انچنان تاریک گشت که فلک با وجود مشعل ماه و شیوع کواکب نمودار نمی شد سحاب چندان کافور باری نمود که مزاج آفتاب با وجود حرارت فطری سرد تر از کافور شد از استیلاے برودت روز درهم پیچیده پست و کوتاه گردید و شب در لحاف عنبرین خود پا دراز کشید از صلابت و مهابت شتا افلاکیان در نقاب سحاب متواری شدند و از سطوت جلال سرما لرزه بر اندام خاکیان افتاد عجوزه آسمان از ابر عنبرین مقنعه بر روے انداخت زال زمین از برف کافوری نقاب تعبیه ساخت بسیاری غمام بر نه فلک فلک دهم افزود و کثرت برف بر هفت زمین زمین هشتم افزون نمود کوه و دشت و مسالک و مشارع زیر برف پنهان گشت اهل روزگار جابجا زندانی گشته پائے تردد در دامان تعطیل کشید از سختی هوائے سرما حواس از احساس و قوی از کار باز ماند دست را دستگاه بیرون شدن از استین و پارا پامردی بر امدن از دامان نماند دست مانند مار در سوراخ استین میخزید و پا همچو صید خود را در غار دامان می پوشید با وجود درازی شب سرما بر سرجهانیان دست درازی نمود با وجود کوتهی روز غلبه برودت بر عالمیان هیچ کوتاهی نکرد نظم

زسرما در تنا شیر گردون
که سازد از بر تن خود پوست و اژدون

زسہم تیر سہ ما مہر انور | نہ ابر تیرہ تا ور دی برون سر
زبیم لشکر بیبر جسم بہمن | گریزان آتش اندر سنگ و آہن
بدریا ماہی از حسرت برافر | کہ ہم کاشانہ باشد با سمندر

درچنین موسم سلطان در ۳۹۹ھ مرتبہ سوم باز بہندوستان آمدہ باراجہ انندپال کارزار نمودہ اورا شکست داد وسی زنجیر فیل غنیمت بدست اوردہ ازانجا بقلعہ بہیم نگر رسیدہ انتزاع نمود چند تخت طلا ونقرہ وخزانہ فراوان والماس گران بہا ودیگر نوادر ونفائس کہ ازان قلعہ بدست آمدہ بود ہمہ را درمیدان وسیع بفرمودہ سلطان چیدند وسپاہ و رعیت از تفرج ان انبساط حاصل کردند درزمان بودن دران قلعہ جشن فرح وطرب آراستہ برائے چراغ افروزی حکم عالی بصدور پیوست صاحب اہتمامان چابک دست و کارکنان چست بموجب امر علیہ برچار دیوار باغ چراغ بندی نمودند وبہر درخت بلند رنگارنگ فانوس دل پسند آویختند وبرجویہائے مسلسل ہزاران شمع بانواع صور و اشکال افروختند وبرکنار جدول لگن ہائے زرین ونہال ہائے تلون کاغذی پرداختند بمثلی کہ در زیبائے نمونہ نگارخانہ چین نمودار گشت ودرخوشنمائی نسخہ بہشت برین بظہور پیوست دود چراغ چون زلف بتان نمایان گردید گل چراغ مانند رخسارہ خوبان تازہ روے نمود شمع چون سرو قامت یار دل ربائی کرد وچراغ چون جبین شگفتہ دل دا از مسرت افزائی بکار برد

نظم

نہال شمع گل بستی دران باغ | بامینی کہ کردی لالہ را داغ
فروغش از مہ تابان زیادہ | کزو گشتی تجلی رو کشادہ
چراغ از روشنی بالائے دیوار | چو انجم برسر کرسی نمودار
زتنویر چراغ صحن گلشن | بسان آسمان در روز روشن

ونیز اوستادان نادرہ کار وکاری گران صنعت شعار انواع آتشبازی حاضر آوردہ ہنگامہ تماشائی گرم کردند ماہتابی مانند ماہ نخشب روشن گشتہ معجزہ یدبیضا بروے کار اورد شب افروز از نور ضیا شب افروزی تجلی طور بظہور رسانید گل ریز مانند چشم عاشقان اشک ریز گلہائے آتشین ریخت چرخی بسان صوفیان صاحب وجد وحال در چرخ دگر دش آمد ستارہ چون شہاب ثاقب ہمسری بکواکب نمود و در رنگ ستارہ دم دار

نمودار گشت هوائے از بلند پروازی پیغام سرور محفل والا با فلاکیان رسانیدن گنج هوائے
در هوائے منتشر گشته بسان گنج قارون زیاده از حصر وشمار گردید پاکر یعنی تونکه بر دار دیوانگان
سیه مست برخاستن وافتادن وصدا نمودن اغاز کرد موشک یعنی چکچو در مانند تند خویان برجستن
ودویدن وبرخود پیچیدن بنیاد نمود هوائے اگر بر هوا می رفت از شرارت ذاتی مردم آزاری
مینمود وهوچپه اگر پایش در زمین نمی افشردند از تند خوے با فلاک می پیچید بالجمله تماشائی
بجلوه گاه ظهور رسید که فلک هزاران چشم نظاره ان گشود وانجم بدیدن ان انجمن راست

نظم

عجب بزم گاهی شد افلاک تاب — که کم بیندش چشم گیتی بخواب
بنظاره اش دیده مدهوش گشت — خرد بے زبان وزبان گوش گشت

سلطان بعد فتح قلعه مسطور وحصول هزاران طرب وسرور به غزنین مراجعت نمود مرتبه چهارم
در سنه ۴۰۱ قصد ملتان نموده تمامی آن ولایت را بتصرف درآورد وقرامطه ملاحده که دران
ولایت بودند دستگیر شدند بعضی را دست درگردن لبسته در پاے فیلان کوه پیکر انداختند
وجمعی را که دست رد بر احکام شرعیه می نهادند بید دست وپا ساختند وبرخی را که سر از
حکم شرع می پیچیدند سر از تن جدا کردند وفریقے را که از خودبینی گوش بر اوامر سلطان
نداشتند بینی وگوش بریدند وطایفه که سر انگشت بر حرف خطا نهادند نقش انگشت برچانیدند نظم
اگر سلطان نفرماید سیاست ٭ زند هر کس بخود لاف ریاست ٭ بلا برهم زند روے زمین را ٭
نه دولت را بقا باشد نه دین را ٭ واؤد بن نصیر حاکم انجا را اسیر کرده در قلعه غورک محبوس
نمودند او همانجا بمرگ طبعی درگذشت وسلطان بعد فتح انولایت بغزنین مراجعت نمود
مرتبه پنجم در سنه ۴۰۲ سلطان شنید که در هندوستان تهانیسر شهریست قدیم ودر نزدیکی
آن کولابیست بس عظیم که باعتقاد اهل هند آغاز آفرینش عالمیان درانجا شده وان را از
امکنه شریفه دانسته تغسل دران کولاب از مثوبات عظمی وگسیختن پیوند عنصری دران مکان
نتیجه رستگاری عقبی میدانند وبتخانه کلان وچکرسوم نام بت درانست کفار آن را می پرستند
درین صورت بقصد جهاد لشکر فراهم آورده متوجه تهانیسر گردید راجه نرو جپال[1] حاکم انجا
ازینحال واقف گشته ایلچی فرستاده پیغام نمود که اگر سلطان ازین عزیمت بازگردد پنجاه
زنجیر فیل پیشکش بدهم سلطان بران التفات نکرده در تهانیسر رسید راجه مذکور تاب مقاومت

(۱) نرو جپال یا نندو جیپال

نیاورده بے جنگ رو بفرار نهاده شهر را خالی ساخت لشکریان سلطان در شهر خالی رسیده آنچه یافتند غارت کردند و بت ها شکستند و بتخانه ها انداختند و بت چکرسوم را بغزنین برده بفرموده سلطان بر درگاه نهادند تا پے سپر خلایق گردد

بیتے چون برار د مهمات کس | که نتواند از خویش راندن مگس
نه نیروے دستش نه رفتار پاے | دگر لعنگنی بر نخیزد ز جاے

مرتبه ششم بر سر قلعه نندنه که بر کوه بالناته است لشکر کشید راجه نروجپال مردان کاری بمحافظت قلعه گذاشته خود در کوهسار دشوار گذار کشمیر در امد سلطان قلعه نندنه را محاصره کرده در نقب سایاط و سرکوب و سایر اسباب قلعه گیری شروع نمود اهل قلعه عاجز شده امان خواسته مکالید سپردند بعد تسخیر قلعه و بدست آوردن اسباب و اموال رو بدره کشمیر متعاقب راجه نروجپال نهاد بسبب صعوبت مداخل و دشواری مخارج دست سلطان براجه مذکور نرسید اما غنیمت فراوان بدست آمد و بسیاری از کفار را رهنمائے دین اسلام نموده رواج احکام شرعیه دران دیار داده مراجعت نموده مرتبه هفتم در ۴۰۹ بعزم تسخیر ولایت قنوج هفت دریاے هولناک گذشت چون بسرحد قنوج رسیده کوره نام حاکم انجا اطاعت قبول نموده پیشکش داد از انجا در برن رسیده هردت والی انجا قلعه را بقوم خویش سپرده بگوشه خزید اهل قلعه تاب مقاومت نیاورده ده هزار بار هزار دام که دو لک و پنجاه هزار روپیه بوده باشد و چند فیل پیشکش داده امان یافتند سلطان از انجا بقلعه مهابن بر کنار دریاے جمنا رسید کلچند حاکم انجا فیل سواره میخواست که از اب بگذرد لشکریان سلطان رسیده او را دستگیر کردند او خود را بخنجر ابدار هلاک گردانید **بیت**

زیستن چون بکام خصم بود | مردن از زیستن بسے بهتر

بعد تسخیر قلعه مهابن بشهر متهرا که شهر یست بزرگ مشتمل بر چندین تبخانهاے عظیم و مولد کرشن بن بسدیو که باعتقاد اهل هند محل حلول ایزد تعالی است و انمکان را از اماکن دیگر شریفتر میدانند رسید هیچکس بجنگ پیش نیامد تمام آن شهر را غارت کرده تبخانها را سوختند و انداختند و مال فراوان بغارت بردند و یک بت زرین را شکستند که وزن آن نود و هشت هزار و سیصد مثقال پخته بود و یک پاره یاقوت کحلی یافتند که چهار صد و پنجاه مثقال وزن داشت گویند که چندر راے حاکم انجا فیلی داشت بغایت قوی هیکل عظیم شکل

عربده جو تند خو صفدر عفریت پیکر اگر به بلندی و بالائی بکوه نسبت کرده شود لایق و اگر به تندی و تیز روی بباد تشبیه داده اید بنفس الامر موافق در پردلی و صف شکنی و دلاوری و جنگ آوری انگشت نمای روزگار بود **نظم**

تیز رو و تیز دو و تیز گام | خوش روش و خوش منش و خوش خرام
هم حرکاتش متناسب بهم | هم خطواتش بتقارب بهم

سلطان از القیمت گران خریداری میکرد و میسر نمی شد بحسب اتفاق آن فیل مست شبی از فیلبانان راے مذکور گریخته بسراپرده سلطان قریب شد سلطان آن بدست آورده خوشحالیها نموده خداداد نام نهاد چون بغزنین رسید و غنایم سفر قنوج بشمار درامد پنج لک و بست هزار درم و پنجاه و سه هزار برده و سیصد و پنجاه فیل بقلم درامد مرتبه هشتم چون سلطان شنید که راجه نندا حاکم کالنجر گوره حاکم قنوج را بنابر انکه او سلطان را اطاعت و انقیاد نموده بود بقتل رسانیده سلطان را این سخن ناپسند آمده باستیصال نندا قصد مصمم ساخت و در سنه ۴۱۰ متوجه هندوستان گردید چون باب جمنا رسیده راجه نروجیپال که چند مرتبه از صدمه لشکر سلطان گریخته بود بامداد و اعانت راجه نندا اسد راه گشته بمقابله لشکر سلطان برامد چون اب عمیق درمیان بود بحکم سلطان نتوانست کسے از آب گذشت اتفاقا هشت نفر غلام بیکباره آب بازی کرده از دریا گذشته لشکر راجه نروجیپال را از روے جرات و دلاوری درهم شکستند و از عقب ایشان نیز بسیاری دیگر تیزتر عبور کرده جنگ کردند راجه نروجیپال هزیمت خورده با چند کس بدر رفت و غلامان سلطان بشهری که دران نواحی بود درآمده دست بغارت دراز کردند و بتخانها را مسمار نمودند سلطان بعد فتح از انجا بولایت نندا اورد گویند سی و شش هزار سوار و صد و چهل و پنجاه هزار پیاده و سی صد و چهل فیل پیش نندا بود سلطان با توزک و تجمل برابر او نزول نموده پیغام اطاعت و اسلام کرد راجه نندا گردن از فرمان برتافته بجنگ قرار داد و سلطان بر بلندی ایستاده و کثرت لشکر غنیم بنظر درآورده در خود تاب مقاومت ندیده از امدن پشیمان گردید و جبین نیاز بر زمین خشوع نهاده از حضرت ایزد بے نیاز و داور بے انباز درخواست فتح و نصرت نمود **نظم**

اے که خواهی کز بلا جان آوری | روے خود را در تضرع آوری
کین تضرع را بر حق قدرها ست | این بها کانجاست دیگر جا کجاست

اتفاقاً بدرگاه مجیب الدعوات خضوع و عجز و خشوع سلطان باجابت مقرون گشت و بمشیت ایزدی همان شب خوفی عظیم بخاطر نندا راه یافت تمام اسباب دالات را همانجا گذاشته بی جنگ با مخصوصان خویش راه فرار پیش گرفت روز دیگر سلطان بر حقیقت کار اطلاع یافته سوار شده و کمین گاه های املاک جسته و بی لشکر او را ملاحظه کرده از مکر و خدیعت خاطر جمع نموده در شهر رفته دست بغارت و تاراج گشاده عالم عالم غنیمت بدست لشکریان افتاد و در بیشه پانصد و هشتاد زنجیر فیل از فیلان لشکر راجه نندا یافته ضمیمه غنایم نموده بغزنین رفت مرتبه نهم در سنه ۴۱۲ سلطان بقصد کشمیر نموده قلعه لوهکوت را محاصره کرده چون بسبب استحکام و ارتفاع قلعه دست بتسخیر ان نرسید بجانب لاهور و باگر روان شد غنیمت فراوان بدست آورده با فتح و ظفر سعادت معاودت نموده مرتبه دهم باز قصد ولایت نندا کرد بعد رسیدن بقلعه گوالیار برای تسخیر آن محاصره نموده ازانجا که قلعه گوالیار در استواری و محکمی کارنامه ایست از فرمان دهان پیشین و یادگاریست از کارآگاهان متقدمین طایر اولوالاجنحه خرد بر گرد شرفات ان نتواند پرید و سمند تیز رو خیال در فضای انتزاع ان نمیتواند جولان نمود نظم

یکی قلعه بر روی آن کوهسار | برآورده سر تا بچرخ چهار
برو مرغ اندیشه را راه نیست | کس از کار و کردارش آگاه نیست

بالضرور سلطان بحاکم انجا صلح کرده سی و پنج زنجیر فیل پیشکش گرفته متوجه قلعه کالنجر مسکن راجه نندا گردید بعد رسیدن انجا قلعه کالنجر را از لشکر محاصره محیط گردانید ند قلعه مسطور بمتانت واستحکام در هندوستان نظیر ندارد تسخیر ان غیر از بازوی اقبال صورت نه بندد و جز بقوت سرپنجه بخت فتح نتوان کرد نظم

حصاری چو گردون گردان بلند | که رفعت ز برجش[1] بود بهره مند
دهد قلعه دارش بگردون جواب | کند دیده بانی او آفتاب

چون محاصره بامتداد کشید راجه نندا با وجود محکمی قلعه عاجز شده سیصد زنجیر فیل پیشکش قبول کرده زنهار خواست و فیلان پیشکش را بی فیلبانان از اندرون قلعه سر دادند بفرموده سلطان ترکان شهامت نشان بچستی و چالاکی بران فیلان سوار شده ایل کردند از نظاره این جرات

---

[1] در حش +

وجبارت ترکان اهل قلعه تعجب نمودند و عبرت پذیرفتند راجه نندا شعر هندی بعبارات متین و استعارات رنگین که پسندیده شعر فهمان خردگزین وگزیده سخندان دانش آئین بوده باشد در مدح سلطان نوشته ارسال داشت زبان دانان هند مضمون ان را بعرض رسانیدند سلطان مسرت اندوز گشته تحسین نمود و بجلدوی ان منشور حکومت پانزده قلعه ضمیمه کالنجر نموده باتحف دیگر مرحمت فرمود و راجه نندا نیز مال بسیار و جواهر بیشمار در عوض ان بخدمت سلطان مرسل نمود و سلطان بعد صلح بغزنین معاودت کرد مرتبه یازدهم باز لشکر بهندوستان کشیده بقصد تسخیر سومنات لوائے توجه برافراخت این سومنات شهریست بزرگ بر ساحل دریائے محیط و بتخانه مشهور معبد براهمه بتان زرین درین بتخانه بسیار و بزرگ ترین بت را سومنات نامند گویند که در زمان پیغمبران بت را از خانه کعبه برآورده در انجا گذاشته اند و در کتب سلف اهل هند مرقوم است که ان بت از زمان کرشن که چهار هزار سال منقضی شده معبود و مقبول براهمه است بالجمله از غزنین روانه شده قطع منازل وطی مراحل پیش نمود در اثنائے راه حکم بر عرض لشکر بصد و پیوست بتقدیم این امر یساولان جد کار و قورچیان کارگزار تعین شدند در عرصه چون عرصه امید در غایت وسعت و مانند ساحت امل در نهایت فسحت سپاهی چون قطرات امطار در نیسان و اذر و همچو اوراق و ازهار اشجار در فصل بهار برون از حد حصر و شمار وے مکنت و اقتدار آورده فوج فوج سواران شیر افگن و قومان قومان یلان صف شکن در رنگ جوهرهائے شمشیر در اهن نشسته و اسپان و فیلان را در برگستوان پنهان کرده صف ها آراستند و علمهائے رنگین به ترتیب پسندیده برافراشتند از آئینه فیلان آفتاب در دل شب پدیدار گشت و از کثرت غبار علم درفشان بمثال شمع در فانوس نمودار شد **نظم**

شده اندران عرصه کارزار	مه بر علم منخسف از غبار
علمها سر از اوج کرده برون	شده آسمان خانه چل ستون
ز سم ستوران دران پهن دشت	زمین شش شد و آسمان گشت هشت
یلان سر افراز گیتی فروز	سواران جنگ آور و کینه توز
همه با دل شیر و نیروی ببر	ز نوک سنان شان خراشیده ابر

(۱) نسخه

سپاهی به بسیاری از ریگ بیش   گذشته گهه مردی از جان خویش
ندیده کسے پشت ایشان بجنگ   بجستی چو باد و چو کوه از درنگ

انتظام بخشان لشکر و بخشیان شهامت سیر بائین پسندیده عرض لشکر بنظر عالی در آوردند ازان منزل سلطان کوچ بکوچ راهی گردیده بعد طے راه دور و دراز در شهر نهراله که طنطنه موکب سلطان سکنه انجا فرار کرده بودند رسید شهر را خالی یافته علمها ازانجا برداشته راه سومنات یعنی پاتن پیش گرفت چون دران سرزمین نزول لشکر ظفر اثر اتفاق افتاد اهل آن شهر دروازه سومنات بر روے کشیده اماده جنگ شدند بهادران لشکر دلیران صفدر بقدم همت و علم نهمت بر معارج قلعه کشائی طریقه عروج پیش گرفته داخل قلعه شده بجنگ و تردد بسیار مفتوح کردند لوازم غارت و تاراج بعمل آمد و خلق کثیر قتل و اسیر گشت بتخانها از بنیاد برکندند و سنگ سومنات را پارچه پارچه کرده پاره ان را بغزنین برده بر در مسجد گذاشته که پے سپر خلایق گردد. القصه سلطان پس از جهاد ازانجا لواے مراجعت برافراشت بیرم دیو راجه عظیم الشان بر سر راه بود از امدن سلطان آگاه بوده سد راه گشت و انواع دست برد نمود اکثرے را کشته و خسته مال و امتعه فراوان تاراج نمود چون لشکر سلطان از مسافت بعید آمده و از ایام امتداد سفر و بسیاری جنگ که در سومنات و دیگر جاها که روداده مانده و عاجز شده بود سلطان بمقتضاے وقت صلاح جنگ ندیده طرح داده براه ریگستان متوجه ملتان گردید دراه صحراے پر تاب و بے اب پیش آمد ریگ توده ها چون کوره آهنگران در تپ و تاب بود و شدت سموم کار آتش مینمود اگر طایرے در هوا پریدے از اثرے حرارت کباب شدی و اگر وحشی دران گذشتی از کثرت حرارت بیجان شدی کسے را اب بجز سراب منظر نیامدی و بجز دانهاے ریگ دانه غله بدست نیفتادے **مثنوی**

بنوده اب او جز اشک نوامید   بنوده نان او جز قرص خورشید
نه در وی سایه جز از شب تار   نه در وی بسترے جز بستر خار

بسبب بے آبے و بے غلگی و بے علفی لشکریان سلطان تعب و عنا کشیدند و اکثرے از تشنگی و گرسنگی راه صحراے عدم پیش گرفتند سلطان بفراوان محنت و رنج بغزنین رسید مرتبه دوازدهم در اواخر سنه ۴۱۷ بعزیمت تادیب جتهی که در وقت مراجعت از سومنات بر کناره دریاے سنده به لشکریان سلطان بے ادبی کرده بودند و آزار و اضرار رسانیده

لشکر عظیم بجانب ملتان و سنده کشیده تا چهار هزار کشتی ساختند و بر هر کشتی سه شاخ آهن
در کمال قوت و حدت مضبوط کرده یکی بر پیشانی و دو بهر دو پهلو پرداختند چنانچه هر چه
مقابل این شاخها آمدی خورد شکستی و منعدم گشتی ان کشتیها را در آب سر داده و جوانان را
با تیر و کمان و بندوق و قاروره نشانده رو باستیصال معابد اوردوان مردم خبردار شده
اهل و عیال و اطفال خود را بجزایر فرستاده جریده بمقابل نشستند و جنگ عظیم در پیوست
اکثرے از انجماعة که مقابله کشتیها آمدند کشته شدند یا غرقه بحر فنا گشتند سلطان بعد استیصال
دگوشمال انجماعة بدمال بغزنین معاودت کرد القصه سلطان باخلاق حمیده مخلق و بصفات فرخنده
موصوف بود بشجاعت جبلے و دلاوری اصلی ممالک ستانی و جهانگیری مینمود و بسپه آرائی
و تیغ گذاری مخالفان را منکوب و مغلوب و مقهور میکرد برعیت پروری و دادگستری عالم را
رونق می بخشید و بعدالت ورزی و انصاف پژوهی ستمگاران را بسزا و ستمدیدگان را بمدعا
میرسانید بخطاپوشی و عطاپاشی مجرمان را نوید بخشش میداد و بسخاوت سنجی و زربخشی مفلسان را توانگر
می ساخت دینداری و پرهیزگاری شیمه قویمه او بود در ترویج احکام شریعت غرا و اجرای
اوامر ملت بیضا بسجیه رضیه داشت تعصب دین نوعی در ضمیر منیرش مضمر بود که بقصد حصول
ثواب دوازده نوبت بهندوستان یورش نموده لوای فتح و نصرت برافراشته مراتب
جهاد و غزا بظهور رسانید از نجهت اهل اسلام او را غازی گفتندے و از بسکه نیت صاف
و همت عالی و حوصله فراخ و شجاعت ذاتی و بخت بلند و طالع ارجمند داشت بهر طرف که
رو داد ظفر و فیروزمندی بطریق استقبال پیش آمد نظم

هر جا که جنیبتش رسیده　　　اقبال برهنه پا دویده
شیران جهان شکار کرده　　　ز مورچگان کنار کرده
عزمش بظفر هزبر در نخچیر　　　دولت بقیاس شیر در زنجیر

در سخندانی و نکته فهمی و لطیفه گوئی و مدعا شناسی نظیر خود نداشت و شعر متین و مضامین
رنگین میگفت و فضیلت و علمیت در دست داشت فضلا و شعرا را اعزاز و احترام میکرد
با نجماعة رعایت و احسان بسیار مینمود سرامد فضلاے روزگار و سر دفتر شعرای نامدار
مولانای حسن بود که در شعر خود فردوسی تخلص مینمود وجه تسمیه انکه در شهر طوس حاکم انجا
باغی ترتیب داده فردوسی نام نهاده بود و پدر مولانا باغبانی ان باغ داشت بدین تقریب

مولانا در شعر خود فردوسی مینوشت چون از اتفاقات در غزنین رسید وحقیقت فضل و کمال او بسلطان ظاهر گردید او را در صحبت خود جا داده پایه قدرش از فضلاے ان عصر بلند ساخت و بنگارش شاهنامه امر فرمود مولانا بمقتضاے دانش والا حسب الامر سلطان عالیقدر شاهنامه مشتملبر احوال سلاطین کیان و فرمانروایان ایران و توران و دلاوری و دلیری و شجاعت و مردانگی رستم و اسفندیار و افراسیاب و سهراب و دیگر پهلوانان نامدار بشصت هزار بیت در مدت سی سال درست کرده اگرچه در عهد سلطان کتاب نظم و نثر بسیار از طبع شعراے نامدار بعرصه ظهور آمده اما شاهنامه را اشعار رنگین وحسن مضامین ومقدمات ندرت آئین وحکایات لطافت آگین نزاهت دیگر دارد ومرغوب طبایع سلاطین عظام ومالوف قلوب طوایف انام است وشعراے والا فطرت در تعریف و توصیف این کتاب اشعار بسیار گفته اند از انجمله انکه

بیت

هر آنکس که شهنامه خوانی کند اگر زن بود پهلوانی کند

وسلطان اگرچه چندین هزار غلام داشت اما سرامد ایشان ملک ایاز بود که سلطان در کمند عشق او گرفتاری داشت گویند که این ایاز خلف والی کشمیر بود بعمر ده سالی همراه پدر خویش در شکارگاه رسید جمعی از عیاران آدم دزد بقابوے که یافتند ایاز را بدست آورده ازان ولایت بدر رفتند و در بدخشان رسیده ان لعل درج شاهی بدست سوداگری بقیمت خاطرخواه فروختند واز تقدیرات قادر مطلق شاهزاده بغلامی منسوب گشت وان سوداگر اگرچه اقسام اجناس نفیسه وانواع اشیاے غریبه از واهر جواهر شاهوار و دُرر غررابدار و غلامان غلمان شعار و کنیزان پری دیدار با خود داشت اما نظر بر حسن وجمال ایاز قیمت ان را از جمیع اسباب واشیاے زیاده بخاطر اورده او را از جان عزیزتر داشته در تربیت وپرورش توجه بر می گماشت بقصد تجارت از بدخشان در غزنین رسیده رحل اقامت انداخت ورخت سوداگری در چارسوے بیع نمودار ساخت وران مصر شهرت یافت که تاجرے باقسام اجناس نادره واسباب گرانمایه رسیده و غلامی همراه دارد که نظر صورت بین بنظاره آن تاب نیارد ازین خبر خورد و بزرگ و وضیع و شریف بقصد دیدن ان ماه فلک دلبری هجوم آورده نظاره آن ماه پاره مبتلا ومفتون می شدند وبزبان می آوردند که بے شایبه تکلف اگر چهره نورانی ان بماه آسمان نسبت داده شود روا است واگر در حسن وخوبی به یوسف

کنعان مقابل کرده آید سزاست و همه کس شیفته و فریفته گشته مائل به خریداری آن گوهر درج دلداری شده قیمت آنرا از قیمت شاهد کنعانی گذرانیدند تا آنکه صیت حسن و خوبی آن سرو بوستان محبوبی در گوش سلطان رسید سوداگر را معه آن سلطان ملک جمال طلب داشت و بمجرد مشاهده مبتلا و مشتاق گشته عنان اختیار از دست داد و بمقتضاے فریفتگی و شیفتگی ان را بقیمت گران انچه سوداگر میخواست بلکه زیاده بران خریده انیس انجمن خاص و جلیس مجلس اختصاص گردانید و شیفته خوے وا و بخته دام موے او گشت حسن ادایش سحر سازی و فرخنده لقایش دلنوازی بکار برد تکلم شیرینش راحت افزاے روح روان و خنده نمکینش مسرت پیراے دل و جان گردید زلف عنبرینش زنجیر خرد کاکل مشکینش سلسله عقل شده و عشقش بر کشور دل کوس فتح نواخت و محبتش در ساحت سینه لواے ظفر برافراخت تیر نگاهش بجگر دوزی پر داخت و خدنگ مژگانش جان را خسته و مجروح ساخت الحق عشق است پرده بر انداز شرم و حیا بر هم زن امتیاز چون و چرا دامنش از لوث کفو و ناکفو مبرا ساحتش از خس و خاشاک حسب و نسب معرالعل را با خذف وصل میدهد و حصیر را با حریر پیوند میکند بدرگاهش شاه و درویش برابر و در حضرتش خواجه و غلام همسر نظم

این عشق که هست بیخود از خویش نه شاه شناسد و نه درویش

این عشق ز دل چو بست محمل نه گام شمارد و نه منزل

عشق است گریافته بمستی دست همه را بخیره دستی

چون عشق رسد با تشین تاب صد زهره آهنین کند آب

عشق است هزار شعله در تاب عقل است هزار پنبه در آب

القصه سلطان عاشق وضع و اطوار و شیفته حسن ان ماه دیدار گردید اورا بر تمامی خدم و حشم برگزیده مامور امر و محکوم حکمش گشت اشعار رنگین و ابیات ندرت تضمین در محمود نامه و دیگر رساله از عشق و محبت او گفته سوز درونی و راز نهانی خویش بعرصه ظهور آورده چنانچه قصه عشق و نیاز سلطان و حسن و ناز ایاز مشهور است و در اکثر کتب مسطور علی الخصوص مولانا زلالی این داستان را بائین شایسته و مضامین نادره تحریر در آورده چهره آراے فطرت بلند و صور پیراے فکرت ارجمند خویش گشته اما مولانا می نویسد که سلطان ان ماه دل فریب را در خواب دیده و بودن آن لعل کان دلبری را در بدخشان در همان خواب

معلوم کردہ زلیخاوار عاشق آن یوسف دیدار گردیدہ بلباس فقیری در بدخشان رسیدہ ایاز را بصورتی کہ در عالم مثال مشاہدہ کردہ بود شناختہ بقیمت گران خریدہ در غزنین آوردہ باو نرد عشق و محبت باخت و بعضی شعرا نوشتہ اند کہ ایاز اگرچہ حسن صوری و جمال ظاہری چندان نداشت لیکن در اخلاق پسندیدہ طاق و باوصاف گزیدہ شہرہ آفاق بود و از حسن سیر جانفزائی و دلربائی مینمود و از نیکو خصایل مردم را شیفتہ و فریفتہ میکرد اینہمہ شیفتگی سلطان بر سیرت نیک خصایل فرخندہ و اداے خجستہ و خوے حمیدہ او بود **منظومہ**

نیکی مردم نہ بنکو روئیست　　خوئے نکو مایہ نیکوئیست

ہر کہ در و سیرت نیکو بود　　آدمی از آدمیان او بود

بالجملہ سلطان چون بحد کہولت رسید و موے سفید در محاسن پدیدار گردید بصلاح حکما براے حسن افزائی چہرہ نورانی خویش شروع بخضاب نمود بے شایبہ تکلف و مداخلہ تصلف خضاب در ایام شیب رونق افزای شباب و چہرہ پژمردہ را ذریعہ آب و تاب محاسن سفید را حسن افروز جوانی و عہد پیری را سرمایہ مسرت و کامرانی موے کافوری را کسوت آرای عنبرین و ریش برف نمار اخلعت پیراے مشکین چمن افسردہ را جویبار است و بوستان خزانی را نسیم بہار از تاثیر ان آب رفتہ در جوئے برناے باز می آید و جوانی خفتہ چہرہ بیداری می آراید پیری آمدہ رخت اقامت می بندد و جوانی رفتہ صورت معاودت می پیوندد تاثیرات آبحیات دارد کہ در پیری رونق جوانی بروے کار می آرد معجزات خضر در وے مرکب است کہ کہنگی را زیب و زینت نوی می بخشد **منظومہ**

جوانی چون نسیم نوبہار است　　ولے بر رنگ و بوے گل سوار است

اگر دریافتی بر دانشت بوس　　وگر غافل شدی افسوس افسوس

اگرچہ حکیمان والا دانش و ہنر پیشگان خرد منش براے موئے سفید خضاب طرفہ صناع و نادرہ اختراع کردہ اند اما قانون گویان اقلیم وجود در نسخہ نکر و شہود چنین دستور العمل بقلم آوردہ کہ چون از کشور بدن عالمیان بہار ربیع جوانی منقضی گردید و خریف پیری در رسید و عزل عمل شباب و نصب احکام شیب درمیان آمد عود جوانی بیرون از حیز امکانی است جمعی بوالہوس مغلوب نفس کہ در ایام پیری ریش را رنگ کردن نشاط جوانی تصور کردہ اند فی الحقیقت نور را در ظلمت می پوشند و صبح را بشام مبدل می کنند حسن محاسن را بے رونق و زیب چہرہ را زایل میسازند در موسم خزان جویبار در باغ روان کردہ توقع رونق بہار داشتن محض ابلہی است و در زراعت قابل در داب دادن و امید سرسبزی نمودن و ابلہی و پارچہ

کهنه و فرسوده را رنگین نمودن و از وچشم نوی داشتن از عقل دور است و از گل پژمرده
امید شگفتگی کردن به بیخردی نزدیک بالفرض اگر از خضاب ریش تقلید جوانی میشود فرسودگی
تن وژولیدگی چهره وگم گشتگی احساس حواس وکم شدگی قوائے بدن وخمیدگی قامت
دلیلی است قاطع وحجتی است ساطع بر رسیدگی عمر بآخر **رباعی**

چون پیر شدی کار جوان نتوان کرد — پیری است نه کافری نهان نتوان کرد
در ظلمت شب هر انچه کردی کردی — در روشنی روز همان نتوان کرد

القصه چون سلطان را ایام شباب درگذشت وعهد شیب نمودار گشت و در باغ جوانی
خزان پیری در رسید حواس صوری کمی پذیرفت و در قوائے بدنی تفاوت ظاهر گشت جوانی
کوس رحلت نواخت ضعف وناتوانی طرح اقامت انداخت **بیت**

جوانی بود خوبی آدمی — چو خوبی رود کی بود خورمی

بنائے عمر اگر همه بابحیات رسیده آخر خلل پذیرد و دم حیات اگر همه بفیض مسیحا فیض
یافته بر باد میرود در دیوان کده ازل منشور حیات جاوید بنام احدی مرقوم نگشته وطغرائے
زندگی ابد بر اسم هیچکس ثبت نشده همگنان را ازین دار فنا بمنزل بقا باید شتافت وهمه
کس را در جولانگاه آخرت بباید تاخت درین صورت سلطان در سنه ۱۲۱۴ه بعلت دق وزحمت
ضیق النفس اورنگ خلافت خالی کرده سمند زندگانی در جولانگاه مرگ تاخت و از شهرستان
هستی بجانب نیستی نقاره رحیل نواخت **نظم**

دگرگون شده آسمان و زمین — ز فوت شهنشاه دنیا و دین
دل خلق شد ز آتش غم کباب — بنائے جهان از حوادث خراب
همه کرد جامه سیاه و کبود — ز خون دل از چشمها راند رود
همه بر سر افشاند از غصه خاک — چو خامه همه سینها کرده چاک
گریبان جان چاک زد صبحدم — ببرید شب زلف پر پیچ و خم
روان گشت از چشمها رود خون — ز خون گشت روے زمین لاله گون
ز آه و ز فریاد پر شد جهان — بگردون گردان بر آمد فغان
ز دل رفت صبر و ز سر رفت هوش — بر آمد ز جانها فغان و خروش

گویند در زمان سکرات ممات که زمان ترک از تعلقات دنیائے دون و وقت توجه

بایزد بیچون است سلطان از بسکه دلش در سلسله دنیا بند و در گرداب تعلق غرق بود فرمود که اقسام امتعه و انواع اقمشه و اجناس غریبه و اشیائی عجیبه و جواهر زواهر بے نظیر و لولوے لالائے دلپذیر و آلات طلا و نقره و ادوات مرصع مزینه و سایر خزاین و کارخانجات و تمامی اسباب تجملات انچه موجود است همه را از نظر بگذرانند فرمان پذیران حسب الامر بعمل آورده تمامی نقود و اجناس در پیشگاه نظر بر چیدند سلطان نظر بران انداخته دانگی بکسی نداد و از مفارقت آن حسرت خورده رحلت کرد **نظم**

زر و نعمت اکنون بده کان تست	که بعد از تو بیرون ز فرمان تست
پریشان کن امروز گنجینه چست	که فردا کلیدش نه در دست تست
کسی گوئے دولت ز دنیا برد	که با خود نصیبی بعقبےٰ برد
تو با خود ببر توشهٔ خویشتن	که شفقت نیاید ز فرزند و زن
غم خویش در زندگی خور که خویش	بمرده نپردازد از حرص خویش
بغمخوارگی چون سر انگشت من	نخارد کسے در جهان پشت من

مدت سلطنت سی و پنجسال ❊

امیر مسعود بن سلطان محمود بعد رحلت پدر والا قدر زینت افزائے اورنگ خلافت گردید اما بر هندوستان یورش نتوانست کرد ❊

امیر ابوسعید بن امیر مسعود از شش برادر کلان تر بعد پدر سریر آرائے فرمان روائی گشته عدالت و نصفت را رواج داد دو مرتبه بر هندوستان یورش نمود لیکن چندان دست نیافت بعد انهدام بتخانه و بعضی امکنه معاودت کرد ❊

بهرام شاه برادر امیر ابوسعید پس از برادر کلان اورنگ نشین جهانبانی گشته بر هندوستان یورش نمود بعضے بلاد و امصار که پدر و برادر کلانش مسخر نکرده بودند بزور شمشیر به تسخیر در آورده امرائے خویش دران اماکن نصب کرده مروج قوانین اسلام گردید اما سلطنت او در هندوستان بقا نیافت و در ضبط ممالک ایران و توران و محاربه بسلاطین ان دیار بسر برد کتاب مخزن اسرار از تصنیف مولانائے نظام الدین گنجوی و کلیله و دمنه تالیف علامه نصرالله مستوفی در عهد او درست شد و او در سنه ۵۴۷ ازین جهان فانی درگذشت ❊

خسرو شاه بن بهرام شاه چون اورنگ آرائے فرمان روائی گشت سلطان علاءالدین حسین غوری غالب آمده غزنین را از دستخلص نموده در تصرف خویش آورد و خسرو شاه هزیمت خورده از ملک موروثی خویش برآمده رو بهندوستان نهاد و لاهور را به تسخیر در آورد تا آخر عمر بحکومت ولایت پنجاب قیام ورزیده در ۵۵۵ھ در خطه لاهور چراغ زندگانی او از تندباد اجل فرو مرده شد مدت سلطنت او پنجاه و هشت سال ◆

سلطان خسرو ملک بن خسرو شاه بعد رحلت پدر بر مسند حکومت ولایت پنجاب متمکن گشت چون سلطان شهاب الدین برادر سلطان غیاث الدین بن سلطان علاءالدین غوری از جانب برادر کلان خویش نیابتاً در غزنین می بود و بمقتضائے کارطلبی بر اطراف ممالک لشکر میکشید کمر همت به تسخیر هندوستان بسته علی التواتر بر لاهور یورش کرده خسرو ملک را بمحاربه و مجادله عاجز گردانید آخرالامر خسرو ملک تاب نیاورده در ۵۸۲ھ هجری نزد سلطان شهاب الدین در غزنین رفته همان طرف ودیعت حیات سپرد مدت حکومت او در لاهور بست و هشت سال از ابتدائے سلطان ناصرالدین سبکتگین تا خسرو ملک هفت تن مدت دو صد و هفتده سال سلطنت غزنین و بلاد هندوستان کردند ◆

سلطان شهاب الدین عرف معزالدین محمدؒ

برادر کلان او سلطان شمس الدین مشهور بغیاث الدین ولد سلطان علاءالدین حسین خلافت غور داشت سلطان شهاب الدین از جانب برادر کلان خود بر غزنین لشکر کشیده در ۵۶۹ھ فتح نموده نیابتاً بحکومت آن ولایت قیام ورزید چون شجاعت مند و کارطلب و دلاور و صاحب اقبال بود کمر تردد بر بسته قصد جهانگیری و ممالک ستانی نمود مرتبه اول ولایت ملتان از تصرف قرامطه و اوچ را از قوم بهاتیه تسخیر در آورده نایب خود را گذاشته بغزنین مراجعت کرد مرتبه دویم در ۵۷۴ھ باز در ملتان و اوچ آمده براه ریگستان عزیمت گجرات کرد رائے بهیم دیو مرزبان آن ولایت لشکر فراهم آورده صفوف مصاف آراست و جنگ عظیم رو داد چون لشکر سلطان از مسافت بعید رسیده مانده و رنجور شده بود معهذا از قطع مسافت ریگستان رنج بے آبی و تعب بے علفی کشیده و لشکر رائے بهیم دیو فراوان و تازه زور بود جنود سلطان را بزخم تیر و دم شمشیر و نوک سنان و ضرب بندوق گشته

وخسته گردانید **بیت**

تناک تیرو چاکا چاک شمشیر	دریده مغز پیل و زهره شیر

قضا را رائے بهیم دیو غالب آمده فتح یافته بسیاری از لشکریان سلطان را علف تیغ بیدریغ
نموده و سلطان هزیمت خورده بهزاران رنج و تعب رجعت نموده بغزنین رسید مرتبه سوم
در ۵۷۵ه لوائے توجه بسمت لاهور برافراشت سلطان ملک خسرو از نسل سلطان محمود غزنوی
که شمه از احوال او تجریر در آمده حکومت لاهور داشت بعد محاصره و محاربه فتح قلعه نزدیک
رسید خسرو ملک عاجز شده پسر خود را بایک زنجیر فیل بطریق پیشکش فرستاده صلح نمود و
سلطان پیشکش هر ساله مقرر کرده بغزنین معاودت نمود مرتبه چهارم در ۵۷۸ه بر سر دیول که
بتهته مشهور است رفته تمام ولایت درکنار دریائے سنده بضبط در اورده نفایس و
نوادران دیار با مال بسیار گرفته برگشت مرتبه پنجم در ۵۸۰ه باز بولایت لاهور آمده محاصره و
مجادله نمود خسرو ملک تاب نیاورده در قلعه لاهور متحصن گردید سلطان نواحی لاهور غارت کرده
درمیان دریائے راوی و چناب قلعه سیالکوت را که بنائے آن از قدیم است و شکست
و ریخت که در ارکان آن راه یافته بود بتجدید و ترمیم تعمیر نموده نایب خود را گذاشته برگشت
و خسرو ملک باتفاق طایفه کهوکهران مدتے محاصره قلعه سیالکوت نموده بے نیل مقصود بلاهور
عود کرد مرتبه ششم در ۵۸۲ه باز سلطان از غزنین بلاهور آمد و خسرو ملک بعد تحصن عاجز شده
غیر از احضار چاره ندانسته بملازمت سلطان رسید و او را سلطان با خود در غزنین برد و در لاهور نایب
خود نصب کرد و خسرو ملک در همانجا رحله زندگی قطع نمود مرتبه هفتم در ۵۸۷ه سلطان باز بهندوستان
آمده قلعه سهرند[1] را که دران زمان دار الایالت راجهائے عظیم الشان بود بدست آورده یک هزار
و دویست سوار درانجا گذاشته در موضع نراین که الحال ان را تلاوری گویند رسید رائے پتهورا
فرمان روائے هندوستان با لشکر گران و توپخانه فراوان بران سرزمین آمده صفوف مصاف
آراسته هر دو لشکر بهم مقابل گشته داد مردانگی دادند **نظم**

دو ابر از دو سو در خروش آمدند	دو دریائے در موج و جوش آمدند
برامد ز هر دو سپه بوق و کوس	زمین آهنین شد سپهر آبنوس
ز بس کشته و خسته و ریخته	زمین شد چو دریائے آویخته

---

(۱) قلعه بهتنده فرشته جلد اول صفحه ۵۷۔

ازانجاکه آفتاب مراد از مطلع امید بر ترقی مے آید و شاہد مرام از پردہ آرزو بناز و کرشمہ چہرہ میکشاید قانونی است قدیم کہ ایزد جہاں آرا چون میخواہد کہ برگزیدہ خود را بر فراز تخت فرمان روائے متمکن سازد از مبادی حال آن نیکبخت را مورد محن و مشاق گردانیدہ در زمان معہود ابواب ادراک مقصود بر روے او میکشاید **مثنوی**

درین دیر کہن رسمیست دیرین | کہ بے تلخی نباشد عیش شیرین
نیفتد در جہاں کس را بلائے | کہ ناید زان بلا بوئے عطائے

اگرچہ درین محاربہ سلطان جلادت ہا کردہ مراتب تہور بجا آورد اما چون در مشیت ایزدی فتح و نصرت بر وقت دیگر موقوف بود درین مرتبہ بر لشکر سلطان شکست افتاد وکہانڈی رائے برادر رائے پتہورا کہ حاکم دہلی بود غالب آمد فیل سوار حملہ آوردہ با سلطان در آویخت و بازوے سلطان را بضرب نیزہ مجروح ساخت نزدیک بود کہ سلطان از شدت درد زخم بیہوش شدہ از اسپ فرو افتد درین وقت غلام خلج بچہ در رسید عقب سلطان بر اسپ نشستہ از رزمگاہ بیرون آمدہ در لشکرگاہ رسیدہ سلطان را سلامت بمنزل رسانید و رفع غوغائے کہ از زخمی شدن سلطان و نارسیدن در منزل در خلائق بود نمود و سلطان زیادہ ازان صلاح جنگ ندیدہ ازانجا معاودت کردہ بہزار تعب و محنت در غزنین رسید و رائے پتہورا بعد فتح در سہرند آمدہ قلعہ را از کسان سلطان بعد محاصرہ یکسال و یکماہ تسخیر نمودہ بکسان خود سپرد و مرتبہ ہشتم در ۵۸۸ھ باز سلطان بلشکر گران متوجہ ہندوستان گردید و در ہمان موضع نراین کہ سابقا جنگ شدہ بود نزول عساکر طرفین اتفاق افتاد ہنگام صبح کہ شاہ چرخ برین مہر چارم سپہر تیغ ظلمت سوز بقصد انتقام ہندوی تیرہ روزگار شب از نیام گیتی کشیدہ لشکر کافر کیش ظلام رو بانہزام داد و اعلام سیہ فام جنود ذلیل از پرتو ماہچہ رایات انوار سلطان نہار رو بحجاب نوازی نہاد دلاوران جنگ جو و بہادران پرخاش خو باہمدیگر پیوستند و جنگی کہ از داستان رستم داستانی[1] بودہ باشد و کارنامہ افراسیاب تواند بود بروے کار آوردند و روح آن پہلوانان را بر فلک برین ثنا خوان خود گردانیدند گاہے ترکان جلادت کیش جرات و جسارت نمودہ بر ہندوان غالب می شدند و گاہے ہندوان تہور اندیش از دلاوری و دلیری بر ترکان غلبہ می آوردند **نظم**

---

(۱) نشانی ۞

صف ترکان رسید بهر مصاف | تیغ بر کرد هند وان زغلاف
ترک و هند و بهم درافتادند | دادمردی و مردی دادند
جو یهائے زخون چو گشت روان | سران کشتگان بسیل دوان
هندو و ترک بسکه کشته شده | دشت هموار پشته پشته شده
از قضا ترک چیره دست افتاد | لشکر هند را شکست افتاد

چون مشیت قادر علی الاطلاق بران شد که سلسله جهانبانی هندوستان از فرقه هنود منقطع گردد و این مملکت در ظل سلطنت و سایه عدالت فرمان روایان مسلمین درآید و در ممالک هند رواج اسلام بمنصه ظهور رسد نسیم فتح و نصرت بر اشجار عالام اقبال سلطان وزیده نهال دولت رائے پتهورا در عرصه ادبار از بیخ و بن افتاد یعنے رائے پتهورا ناگهان در رزمگاه دستگیر گشته بقتل رسید و لشکریانش جمعی علف تیغ خون آشام مبارزان ظفرجام گردید و فریقی بسنان جان ستان بهادران نصرت نشان جان درداد و بسیاری را خرمن هستی از آتش توپ و تفنگ پاک سوخت و اکثرے پامال فیلان کوه تمثال شدند و خلق انبوه بدست شجاعت مندان نصرت منش گرفتار گشتند و کهانڈے رائے برادر رائے پتهورا که سپه سالار بود هزیمت را غنیمت دانسته بصد سعی و تلاش جان خود را ازان مهلکه سلامت برد

چنان بیمناک و هراسان گریخت | که زنار را از گرانی گسیخت

قلعه سرستی که تلاوری بوده باشد و هانسی و اجمیر که دارالملک رائے پتهورا بود بتصرف کسان سلطان درآمد مال و امتعه ان قلاع بدست بهادران فیروزمند افتاد و سلطان بعد فتح چند روز در همان سرزمین اقامت ورزیده در فراهم آوردن پراگندگیهائے ممالک و امن و امان شارع و مسالک و بخشیدن مرهم بر جراحت هائے قلوب رعایا و برایا و تسکین و تهلائے کافه خلایق و انتظام مهام ملکی و مالی مساعی جمیله بکار برده پس از حصول جمعیت خاطر از سرانجام امور مملکت و کارهائے سپاه و رعیت ملک قطب الدین ایبک را که غلام برگزیده او بود در قصبه کهرام هفتاد کروهے دهلی نایب سلطنت گذاشته خود براه کوه سوالک روان شد اکثر محال کوهستان را غارت کرده غنیمت فراوان بدست آورده بغزنین رفت بعد معاودت سلطان ملک قطب الدین ایبک نیابتاً

در سر انجام مهمات جهانبانی و انتظام معاملات ملک ستانی مقید گردید و در اسرع اوقات قلعه دهلی
و میرته تسخیر نموده بهر جا حکام نصب گردانید و در سال دویم قلعه کول نیز مسخر کرد و قلعه گوالیار
و بداؤن و دیگر قلاع فتح کرده بر سر گجرات رفته انتقام شکست سلطان که سابقاً تحریر در آمده
از رائے بهیم دیو گجراتی گرفته آن ولایت را تاخت و تاراج نموده بفتح و نصرت بدهلی مراجعت
کرده خطبه و سکه بنام سلطان رواج داد از آن تاریخ شهر دهلی دار الخلافت سلاطین مسلمین مقرر
گردیده مرتبه نهم در سنه ۵۹۶ باز سلطان از غزنین بهند آمده ولایت قنوج را مفتوح کرده سیصد
زنجیر فیل و دیگر اموال غنیمت گرفته برگشت چون سلطان غیاث الدین برادر کلان سلطان
که اسم سلطان بر دبود جهان گذران را پدرود کرد سلطان از روے جوانمردی و والاهمتی ولایت
غور و ترکستان و خوارزم و دیگر ممالک بوارثان قسمت کرده خود بر ولایت غزنین قناعت
نمود مرتبه دهم چون سلطان شنید که در نواحی لاهور طایفه کهوکهران عصیان ورزیده فتیله فتنه
و شراره شرارت برافروخته اند لهذا برائے تادیب ان گروه از غزنین رو بلاهور آورد
ملک قطب الدین نیز از دهلی بخدمت سلطان رسیده باتفاق یکدیگر گوشمال آن جماعت
بدمال بے اعتدال کردند سلطان بعد تنبیه آن فرقه و تنظیم امور ملکیه از لاهور معاودت بغزنین
نموده چون نزدیک رسید در دیهی از دیهات توابع غزنین از دست فدائے کهوکهر که برکاب
سلطان رفته بود باتفاقی که رو داد درجه شهادت یافت گویند که خزانه بسیار از طلا و نقره
و جواهر زواهر از و ماند و از انجمله پانصد من الماس که از جواهر نفیسه است بقلم در آمد و دیگر
اموال از همین قیاس باید کرد **بیت**

دریاب کنون که نعمتت هست بدست   کین دولت و ملک میرود دست بدست

پانزده نوبت سلطان بر هندوستان یورش کرد دو مرتبه شکست خورد و دیگر هر مرتبه بفتح
و نصرت کامیاب گشت چنانچه تفصیل آن بقلم در آمده تا آخر عمر سی و دو سال سلطنت نمود
از انجمله فرمانروائی هندوستان پانزده سال و دو ماه **سلطان قطب الدین ایبک** غلام
زر خرید سلطان شهاب الدین نیابتاً حکومت هندوستان داشت بعد از انکه سلطان درجه
شهادت یافت از دهلی برآمده در لاهور رسید اصالتاً سریر آرائے خلافت گشت و یازدهم
ربیع الاول سنه ۶۰۳ سکه و خطبه بنام خود کرد چون انگشت خنصر او شکسته بود ازینجهت او را
ایبک گفتندے سلطان غیاث الدین محمود برادرزاده سلطان شهاب الدین از فیروزکوه

چتر و تجملات بادشاہی برائے قطب الدین فرستادہ بخطاب سلطانی مخاطب ساخت
این سلطان در بخشش و بخشایش داد سخاوت و جوانمردی دادے و مستحقان را زیادہ از خواہش
عطا نمودی دست جود و سخایش گرد افلاس از چہرہ مفلسان بر افشاندی و ابر کرم و عطایش
غبار یاس از صفحہ حال تنگدستان فرو نشاندی سخاوتش دامن و جیب آرزومندان بر اموری
ہمتش ارباب عسرت را از آز و نیاز بے نیاز فرمودی **بیت**

باہمت او حوصلہ دریا تنگ ۔ بارفعت او مرتبہ گردون پست

چون لکھا باہل احتیاج انعام دادی ازینجہت در ہند او را لکھہ بخش گفتندی در میان او و
تاج الدین یلدوز کہ یکے از بندہائے خاص سلطان شہاب الدین بود و بعد سلطان در غزنین
اسم سلطنت بر و اطلاق یافتہ بود بر سر لاہور مخاصمت و منازعت گردید و قصد یکدیگر کردہ
آتش محاربہ برافروختند و از طرفین صفہا آراستہ بجنگ پرداختند بہادران جانفشان تیغہا
آختہ اسپان انداختند و تیرہا برتافتند و جانہا شگافتند **نظم**

سلح مکمل زاہن جوان ۔ چو معنی در الفاظ مغلق نہان
دران رزم تیرے کہ از شست جست ۔ چو مضمون برجستہ در دل نشست

بالآخر تاج الدین تاب مقاومت نیاوردہ منہزم گشتہ در کرمان اقامت ورزید و سلطان مظفر
و منصور شدہ باستقلال کمال بسلطنت پرداخت در سنہ در چوگان بازی از اسپ
افتادہ گوئے زندگی بجولانگاہ آخرت رسانید مدت بست سال حکومت ہندوستان نمود
ازانجملہ سلطنت غزنین چہار سال ٭

سلطان آرام شاہ پسر خواندہ سلطان قطب الدین

چون سلطان مرحوم پسر صلبی کہ سزاوار جہانبانی تواند بود نداشت ارکان دولت باتفاق
یکدیگر آرام بخش پسر خواندہ سلطان را کہ سوائے او وارثی نبود بحکم وراثت در سنہ در خطہ
دل کشائے لاہور بر اورنگ فرماندہی اجلاس دادہ سلطان آرام شاہ خطاب کردند باطراف
ممالک احکام و مناشیر صادر گشت و نوید عدالت و نصفت بخلایق رسید درین اثنائے
امیر علی اسمٰعیل حاکم دہلی باتفاق جمعی از امرائے ملک التمش را از بداؤن طلب داشتند و
ملک در دہلی رسیدہ قلعہ را در تصرف خویش درآورد سلطان آرام شاہ از استماع آمدن

ملک از لاہور در حوالی دہلی آمده صف آراستہ باندک محاربہ فرار نمود مدت سلطنت قریب یکسال +

سلطان شمس الدین عرف ملک التمش[۱]

اورا سلطان قطب الدین ایبک لک جیتل خریده بفرزندی گرفته دختر خود را درمنا کحت او درآورده بود بعد فتح گوالیار امارت انجا باو ارزانی داشت پس ازان برن وآن نواحی بدو تفویض نموده بتدریج ولایت بداؤن ضمیمہ حکومت اوگردانید چون علامات شجاعت و مردانگی وایات فراست و فرزانگی از ولمنصہ ظہور رسید و بارہا درحضور ترددات مردانہ بجاآورده آخرکار بپایہ امیر الامرائے رسید و خط آزادی از سلطان یافت بعد ازانکہ سلطان قطب الدین درگذشت واز سلطان آرام شاه امور خلافت تمشیت نیافت باتفاق امیر اسمٰیل سپہ سالار و دیگر ارکان دولت از بداؤن آمده سنہ ۶۰۷ بر تخت جہانبانی جلوس نموده بخطاب سلطان شمس الدین مخاطب گشت التمش ازانگویند کہ در شب خسوف متولد شود چون صاحب تردد وشجاع بود بزور شمشیر اکثر ممالک درحیطہ تصرف آورده فرمانروای باستقلال نمود دران زمان چنگیز خان فرمانروائی خوارزم وترکستان بود سلطان جلال الدین ازپیش چنگیز خان منہزم گشتہ برسر لاہور آمده محاصره نمود سلطان بالشکر بسیار از لاہور رسیده مقابلہ نمود جلال الدین تاب نیاورده بطرف سند وسیوستان بدر رفت در سنہ ۶۲۶ ایلچی عرب جامہ خلافت جہت سلطان آورد سلطان مراسم اطاعت بجاآورده فرحت وشادمانی نہایت کرد چندروز شہر را آرایش داد وکوس شادی نواخت در سنہ ۶۳۱ بر ولایت مالوه یورش نموده مظفر گشت وبتخانہ مہاکال کہ از مدت سیصد سال تعمیر یافتہ درغایت متانت وحصانت بود خراب ساختہ ازبنیاد برانداخت وتمثال راجہ بکرماجیت و دیگر بت ہا را آورده بر در مسجد جامع دہلی بر زمین فرو برد تا لگدکوب خلایق گردد القصہ در طاعت وعبادت مولع بود و در ہر جمعہ مسجد جامع رفتہ باداۓ فرایض ونوافل قیام ورزیدی و وعظ شنیدی و رقت کردی و در ہر باب خداپرستی بکار بردی روزے ملحدان دہلی اتفاق کرده روز جمعہ ناگہان بمسجد ہجوم

---

[۱] در کتبہ ہا وسکہ جات این پادشاه نامش ایلتمش نوشتہ است کہ در ترکی محافظ سلطنت را میگویند +

آورده تیغها کشیده قصد سلطان نموده چندے را بقتل رسانیدند و سلطان از آنجا بسلامت
برامد وان نا عاقبت اندیشان تعاقب کرده نتوانستند دست بر سلطان رسانید و خلق کثیر
بربامها و دروازه ها برامده ان طایفه را بزخم تیر و تفنگ و خشت و سنگ هلاک نمودند سلطان
در دولتخانه رسیده بانتقام بے اندامیهاے انجماعه اکثر را علف تیغ بیدریغ نمود و بالجمله سلطانی
باستقلال کرده بعدالت و نصفت زندگانی مے نمود و رعایا و برایا را خوشنود گردانیده باجل
طبعی درگذشت مدت سلطنت لوبست و هشت سال و یکماه +

سلطان رکن الدین فیروز شاه بن سلطان شمس الدین التمش

بعد پدر والا قدر در سنه ۶۲۶ بر تخت خلافت جلوس نمود چون بهره از عقل و قابلیت از سلطنت
نداشت کثرات لذات نفسانی و افراط اخطاظ جسمانی و هواسئے عشرت و کامرانی و کامروائے
ایام جوانی او را از امور جهانبانی باز داشت و خزانه در انعام لولیان و ارذال و مسخره و مطرب
و مطربه صرف میکرد و بے پروائی و لاؤبالی زلیست می نمود چون خبری از احوال سپاه و
رعیت خبرنے گرفت و دایم الخمر بوده شرب شراب با فراط رسانید اگرچه اسم سلطنت بر
سلطان بود اما بی بی شاه ترکان والده او که کنیزک ترکیه بود نظر بے پروائی و ناقابلیت
پسر خود داشته سرانجام مهام ملکی و مالی بر ذمه همت خود گرفته ناظمه امور جهانبانی گشت
و بمقتضائے کوته اندیشی که در سرشت زنان مخمر است حرمهائے سلطان شمس الدین را
که همچشم او بودند آزار و اضرار رسانید و قطب الدین پسر سلطان را بے گناه قتل نمود و بعضی امور
ناشایسته که سزاوار از خاندان بادشاهان نباشد از و بظهور رسید ارکان دولت نظر
بر بے پروائی و نارسائی سلطان و تسلط و استیلائے مادرش داشته با خود اتفاق کرده
از و برگشتند و ملک اعز الدین ایاز حاکم ملتان را بتحریک سلطنت دهلی نموده طلب داشتند
و او از ملتان لشکر گران فراهم آورده عازم دهلی گشت سلطان نیز بقصد مقابله از دهلی برامده
در کهرام رسیده پیش از انکه ملک اعز الدین ایاز برسد امرائے از سلطان انحراف ورزیده
در دهلی رفته بی بی رضیه بنت سلطان شمس الدین را بر تخت نشانده سکه و خطبه بنام او کردند
و بی بی شاه ترکان را مقید ساختند سلطان باستماع این خبر از کهرام رجعت نموده در کیلوکهری
رسیده اماده جنگ گردید و بی بی رضیه فوجی از بهادران شجاعت پیشه بر سر او از دهلی تعین

نمودہ اندک جنگ سلطان دستگیر گشت و بعد چندگاہ سلطان و مادرش در زندان خانہ فوت شدند
ایام سلطنت او یکسال و شش ماہ و ہشت روز +

سلطان بی بی رضیہ بنت سلطان شمس الدین التمش

در ۶۳۴ھ باتفاق امرا و وزرا اورنگ آرائے خلافت گشتہ سکہ و خطبہ بنام خود رواج
داد و بتدابیر صائبہ و افکار ثاقبہ تنظیم امور خلافت و جہانداری و تمشیت مہام ملکی و مالی بعنوانی
کہ لائق ہوشمندان و الاخرد بودہ باشد در پیش نمود نظام الملک محمد چندیکہ بوزارت امتیاز
داشت باتفاق اکثر امرایان کہ از اطراف بدرگاہ سلطان رضیہ آمدہ بودند حقوق نعمت را
بکفران انحراف عقوق ساختہ طریق بغی بیمودہ سلوک مخالفت و ناہنجاری درپیش کردہ
با امرائے دیگر کہ از پیشگاہ حضور بیرون بودند نامہا نوشتہ ترغیب بداندیشی نمود ملک
نصیر الدین تاشی جاگیردار اودھ کہ بسلطان رضیہ موافقت داشت بعزم مدد و اعانت
سلطان رو بدہلی آورد امرائے مخالف بہ اندیشہ تباہ استقبالش نمودہ او را دستگیر ساختند
و او از ضعف بدن این جہان گذران را پدرود کرد سلطان رضیہ از معائنہ این حال بتدابیر
صائبہ خود جمعیت مخالفان را پریشان گردانید و ہر یکے بجوانب رو بگریز نہادند نظام الملک
در کوہ سرمور در آمدہ رخت ہستی خود را ازین جہان فانی بربست و امر وزارت بخواجہ مہذب
کہ نائب نظام الملک بود تفویض یافت و بخطاب نظام الملک ملقب شد و امیران دیگر با نتظام
ممالک دستوری یافتند و ملک اختیار الدین سکین امیر حاجب شدہ بو فور دانش و رسوخ
اعتقاد آنچنان تقرب بہم رسانید کہ ہنگام سواری دست در بغل سلطان رضیہ انداختہ سوار مینمود
سلطان رضیہ کہ در شجاعت و عدالت از مردان بہرہ وافی داشت لباس مردانہ در بر و کلاہ
خسروانہ بر سر نہادہ سریرائے سلطنت شدی و بار عام دادے بعد ازان کہ خاطرش از انتظام
این ممالک اطمینان یافت با عساکر بسیار جانب سہرند نہضت نمود در اثنائے راہ امرائے
ترک بر او خروج کردہ جمال الدین یاقوت حبشی را کہ امیر الامرا شدہ بود از قید حیات نجات
دادند و سلطان رضیہ را در قلعہ سہرند محبوس ساختند و معز الدین بہرام شاہ بن سلطان شمس الدین را
بپادشاہی برداشتہ دہلی را متصرف او درآوردند درین وقت ملک اختیار الدین التونیہ کہ
بحکومت سہرند ممتاز بود سلطان رضیہ را در عقد ازدواج خود کشید سلطان رضیہ در اندک

مدت باتفاق امرا بترتیب عساکر پرداخته عنان عزیمت بصوب دہلی معطوف ساخت سلطان معز الدین بہرام شاہ کہ جانشین اورنگ فرمانروائی شدہ بود لشکر عظیم بعزم مقابلہ ومقاتلہ در مقابلہ سلطان رضیہ فرستادہ ہنگامہ آرائے نبرد وکارزار گردید در ہنگام مقابلہ طرفین وزد و خورد بسیار در نواحی کیتھل لشکریان سلطان رضیہ رو بہزیمت نہادند و سلطان رضیہ و ملک اختیار الدین بدست زمینداران آن ضلع دستگیر آمدہ بہ تاریخ بست وپنجم ماہ ربیع الاول سنہ ۶۳۷ھ رحلت گزین عالم جاودانی گردید مدت سلطنت سلطان رضیہ سہ سال وششماہ وشش روز +

سلطان معز الدین بہرام شاہ بن سلطان شمس الدین التمش

روز دوشنبہ بست وہشتم ماہ رمضان سنہ ۶۳۷ھ سلطان معز الدین بہرام شاہ باتفاق اکابر وامرا وملوک بر سریر سلطنت جلوس فرمود چون ملک اختیار الدین باتفاق وزیر مملکت نظام الملک مہذب الدین جمیع امور مملکت را از پیش خود گرفت وہمشیرہ سلطان معز الدین را کہ سابق منکوحہ قاضی اختیار الدین بود در حبالہ نکاح در آوردہ یک فیل بزرگ بہ درخانہ خود می بست چون دران زمان غیر از سلاطین دیگرے فیل نمیداشت اینمعنی مقوی بدگمانی بادشاہ شد سلطان معز الدین چندے از فدائیان خود را فرمود تا ملک اختیار الدین را بزخم کارد شہید ساختند وملک مہذب الدین را نیز دو زخم بر پہلو زدند واو زندہ بدر رفت بعد ازان ملک بدر الدین سنقر رومی امیر حاجب گشت وتمام امور مملکت را موافق رسم وقانون قدیم انتظام داد اتفاقاً ملک بدر الدین سنقر باغوائے جمیع از اہل فتنہ در انقلاب ملک با صدور واعیان وقت مشاورت نمودند روز دوشنبہ ہفدہم ماہ صفر در خانہ صدر الملک تاج الدین کہ مشرف ممالک بود ہمہ اکابر فراہم آمدہ در باب تبدیل سلطنت سخن کردند وصدر الملک تاج الدین را بطلب نظام الملک فرستادند کہ او نیز شریک مصلحت شود صدر الملک فی الفور سلطان معز الدین را ازین حال اطلاع دادہ یک کس اعتمادی سلطان را در گوشہ پنہان داشت خود بخدمت نظام الملک آمدہ از اجماع قاضی جلال الدین کاشانی وقاضی کبیر الدین وشیخ محمد شامی ومردمی کہ آنجا بودند اخبار کرد نظام الملک درفع الوقت نمودہ آمدن خود را بوقت دیگر انداخت صدر الملک حقیقت حال را بوسیلہ خادم سلطان کہ پنہان داشتہ بود بخدمت سلطان معروض داشت سلطان ہمان ساعت بہ سران جماعت رفتہ ایشان را

متفرق گردانید و ملک بدرالدین سنقر را بجانب بداؤن فرستاد و قاضی جلال الدین کاشانی را
از قضا معزول گردانید بعد از چند ماه که ملک بدرالدین از بداؤن بدرگاه آمد سلطان او را و ملک
تاج الدین موسئی را بقتل در آورد و قاضی شمس الدین که قاضی مهرپوره بود در پای پیل انداخت
و ازینمعنی سبب زیادتی وہم و ہراس مردم گشت در اثنای این حال روز دوشنبه شانزدہم
جمادی الآخر سنه تسع و ثلثین و ستمائة افواج مغول چنگیزی آمده لاہور را محاصره کردند ملک
قراقش که حاکم لاہور بود چون در مردم موافقت ندیده نیم شبے از لاہور برآمده بجانب دہلی
رفت و شہر لاہور از ستم چنگیز خانیان خراب و نابود شد و خلق کثیر اسیر و گرفتار گشت
چون این خبر به سلطان معزالدین رسید امرا را بدر قصر سپید جمع فرموده بیعت تازه کرد
ملک نظام الملک وزیر مملکت را با امرائے دیگر جہت دفع شر مغول بجانب لاہور فرستاد
چون لشکر برلب آب بیاه که قریب قصبه سلطان پور است رسید نظام الملک که در باطن
با سلطان منافق بود امرا را از سلطان برگردانیده بنیاد مکر و غدر بعیت نمودند عرضداشت کرد
که از دست این جماعت منافق که ہمراه من کرده اند کارے نخواہد آمد و این فتنه تسکین نخواہد
یافت مگر سلطان باین طرف نہضت فرماید سلطان از روے سادگی و اعتمادی که براو داشت
در جواب نوشت که این جماعت کشتنی و سیاست کردنی اند بوقتش بسزا خواہند رسید
چندروز مدارا نمایند نظام الملک آن فرمان را با مرائے لشکر نموده ہمه را باخود متفق گردانید
چون سلطان باین حال اطلاع یافت خدمت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار اوشی را برائے
تسلی امرا فرستاد امرا بہیچ وجه مطمئن خاطر نشدند و شیخ برگشته بدہلی آمد بعد ازان نظام
الملک و سائر امرا بقصد دفع سلطان معزالدین بدہلی آمدند و سلطان معزالدین را محاصره کردند
ہر روز جنگ مے انداختند چون مردم شہر با امرا متفق بودند روز دوشنبه ہشتم ماه ذیقعده
سال مذکور دہلی را گرفته سلطان معزالدین بہرام شاه را چندروز محبوس گردانیده بقتل آوردند
مدت سلطنت او دو سال و یک ماه و پانزده روز

سلطان علاء الدین مسعود شاہ

چون سلطان معزالدین بہرام شاه را نظام الملک کورمنک بقتل در آورد و ملک معزالدین[1] بلبن
امیر الامرا از روے تسلطی که داشت بر تخت خلافت جلوس نمود ارکان دولت بر سلطنت

(۱) عز الدین اسمٰعیل ؛

اوراضی نشدند سلطان علاءالدین راکه آثار رشد از ناصیه حال او ظاهر بود از قید برآورده در سنه ۶۳۹ بر سریر جهانبانی اجلاس دادند ناصرالدین و جلال الدین پسران شمس الدین راکه در زندانخانه محبوس بودند خلاص کرده ناصرالدین را ولایت بهرایچ و جلال الدین را ولایت قنوج نامزد کرده رخصت دادند ملک نظام الملک راکه در امور سلطنت کلیه دخل داشت بقتل درآورده بپاداش کفران نعمتی رسانیدند نظم

بچشم خویش دیدم در گذرگاه | که زد مرغی بجان موری راه
هنوز از صید منقارش نپرداخت | که مرغی دیگر آمد کار او ساخت
چو بد کردی مباش ایمن ز آفات | که واجب شد طبیعت را مکافات
درین فیروزهٔ ایوان پر آفات | بدی را هم بدی باشد مکافات
زنیکی نیک بینی وز بدی غم | ز جو جو دید و گندم ز گندم

بعد چندگاه سلطان از طریقه عدالت و نصفت انحراف ورزیده آئین اخذ و قتل در پیش کرد جمیع امرا ازو برگشتند و باخود اتفاق کرده ناصرالدین راکه آثار قابلیت و حق شناسی از ناصیه حال او ظاهر و اطوار خدادانی و ایزد پرستی از مقال او باهر بود از بهرایچ طلبداشته بر تخت فرماندهی اجلاس دادند سلطان علاءالدین را مسلسل در قیدگاه داشتند چنانچه در زندانخانه مرغ روح او از قفس تن پرواز نمود مدت سلطنت چهار سال و یک ماه و یک روز +

سلطان ناصرالدین ولد سلطان شمس الدین

سلطان در سنه ۶۴۴ از بهرایچ آمده تاج خلافت بر سر نهاده سکه و خطبه بنام خود رواج داد ملک غیاث الدین بلبن راکه بنده و داماد سلطان شمس الدین بود منصب وزارت داده بخطاب الغ خانی و عطائے چتر و دورباش سرافراز گردانید و مدار المهام تمام سلطنت برائے رزین او تفویض نمود و صدف گوش او بجواهر زواهر نصایح ولالی متلالی مواعظه درباده رعیت پروری و معدلت گستری برامود فرمود که اختیار مهام جهانبانی و مدار نظام امور ملک رانی بدست تو دادم کارے نکنی که فردائے قیامت بدرگاه عدالت بادشاه حقیقی مرا و ترا شرمسار و انفعال گردانند ملک بلبن بمقتضائے فراست خداداد و عقل

مادرزاد آنچنان قواعد نیابت و شرایط وکالت بتقدیم رسانید که رعایا و برایا در مهاد امن و امان
در آمد و جمیع امور مالی و ملکی رونقے تازه و رواجی نیک یافت و احدی از امرائے را یارائے تصرف
در کار مملکت نماند و سلطان نیز عدالت گستر و رعیت پرور و درویش طینت و ملکی طویت
بوده در رفاهیت و آسودگی رعیت همت و الا نهمت مصروف داشتی در عهد خلافت
او ملک آباد و رعایا و لشکر دل شاد گردید و صیت نیکنامی و گلبانگ رعیت پروری این بادشاه
و وزیر در اکناف گیتی انتشار یافت **بیت**

وزیر چنین شهریاری چنان — جهان چون نگیرد قرار چنان

از بسکه سلطان حق پرست و ایزد شناس بود خراج و باج ممالک در مواجب سپاه و نذر
درویشان خدا آگاه و وظایف و ادرار فضلا و علما و بذل مستحقان و انعام مسکینان و زیردستان
و صرف عمارات مساجد و خانقاه و قنطره و منازل و سرائے برائے مسافران و باغات
و برادر دن انهار و غیر ذالک که از آثار سعادت و اسباب ذکر جمیل است خرچ کردی
و برائے ذات خود تصرف ننمودی و در سالے دو مصحف بخط خود نوشته و جه قیمت آن
را قوت ساختی نوبتی یکے از نوکران سلطان سرکار مصحف که بخط سلطان بود از روے خوش آمد
بقیمت گران خرید چون این معنی بگوش سلطان رسید منع کرد که آینده مصحف بخط من علانیه
فروخت نکنند بطریق اخفائے نمطے که احدی واقف نشود میفروخته باشند تا در جه
قوت حلال اختلال رو ندهد و ازین رو که سلطان درویش نهاد و فرخ نژاد بود هیچ کنیزے و
خادمه سوائے منکوحه خود نداشت و او برائے سلطان طعام می پخت روزے آن ملکه جهان
التماس نمود که بسبب پختن طعام دست من آزار می یابد و تصدیع مالایطاق میشود چه خوش
باشد که کنیزے خریده شود او به پختن طعام قیام ورزد و ازین معنی هیچ قصوری نیست سلطان
جواب داد که بیت المال حق سپاه و مساکین و مستحقین است مرا نمیرسد که چیزے از آن
برائے خود صرف کنم و داسے خرید نمایم صبر کن تا خدا تعالے ترا در آخرت نتیجه این مشقت
خواهد داد **نظم**

تنا با نفس کافر کیش کار یست — بدام او که این طرفه شکاریست
اگر مار سیه در آستین است — به از نفسے که با تو همنشین است

بالجمله سلطان بعدالت و انصاف جهانبانی نموده برگ طبعی در گذشت و به بهشت برین

واصل گشت مدت سلطنت او نوزده سال و سه ماه و هفت روز

سلطان غیاث الدین بلبن عرف الف خان بنده و داماد سلطان شمس الدین

چون سلطان ناصر الدین ودیعت حیات سپرد و از اولاد او وارثی که جانشین سریر خلافت بوده باشد نبود درین صورت تمامی امرا از خورد و بزرگ اتفاق کرده الف خان را که مدار المهام ممالک بود بسلطنت برداشته بسلطان غیاث الدین مخاطب کردند در سنه ۶۶۶ ہجری بالانشین سریر فرمان روائی و سایه گزین چتر گیتی کشائے گشته سکه و خطبه را رواج داد بغایت دانا و پخته کار و صاحب تجربه و وقار بود تمامی کارها از روی فهیدگی و سنجیدگی کردی و باگاهی و هوشیاری مهام مرجوعه بنظام آوردی **مثنوی**

چه نیکو متاعیست کار آگهی — کزین نقد عالم مبادا تهی
کسی سر برارد بعالم بلند — که در کار عالم بود هوشمند

کار عالم و ممالک جز بمردم اکابر نفرمودی اشرار و مخاذیل و اراذل و اباطل را بکارها دخل ندادی تا نسبت صلاح و تقوی برکسی مشخص نشدی عمل نفرمودی و در تنقیح حسب و نسب مبالغه نمودی و اگر بعد سپرد عمل در کسی نقص ذاتی و صفاتی ظاهر گشتی فی الحال تغیر دادی **قطعه**

نه هر هوشمند روشن رائے — بفرومایه کار ہائے خطیر
بوریا باف گرچه بافنده است — نبرندش به کارگاه حریر

و میفرمود که جمله مردم را بیک نظر نباید دید موازنه حال هر یک نگاه باید داشت اگر نوکر اصیل و نجیب را بے اعتبار و خوار داشته بدگهر و فرومایه را نوازش و سرفراز باید کرد همچنان است که سلاح سر بپا انداختن و اسلحه پا را بر سر بستن و کار شمشیر بکارد و کار ستان را بسوزن کردن و کار دست را بپا و کار گوش را به بینی فرمودن **بیت**

بود پا از برائے ره سپردن — نباید دیده را چون پا شمردن

بالجمله تا آخر عمر باسفلهائے ایام همزبانی نکرد و اراذل و اهل هزل را در مجلس خود راه نداد گویند فخرا نامی رئیس بازار که سالها خدمت درگاه کرده بود بمقربان درگاه التجا آورد که اگر

سلطان یک بار به او همزبانی نماید بسیاری از نقد و جنس پیشکش کند چون این معنی بعرض سلطان رسید پذیرائے نیافت و فرمود که از همزبانی با امیر بازار مهابت سلطانی از دل عوام زایل می شود چه گنجایش که بطمع زر با این مردم همزبان شوم القصه سلطان مظهر اوصاف پسندیده و مصدر سیرت حمیده بود امرا را از وقوع تقصیر تازیانه زدی و بقصاص رسانیدی صلابت و دهشت او در دل امرا قوی بود ارکان دولت و غربا در معاملات و مناقشات در عدالت او مساوی بودندی و در جمیع امور عدل را کار فرمودی و از قهر و سیاست احدی را قدرت نبود که قدم از جادهٔ اطاعت بیرون نهد و در صحبت اهل وعظ حاضر شدی و موعظه شنیدی و رقت کردی و اوامر و نواهی را کماینبغی رعایت نمودی و ضوابط و قوانین مملکت را که در ایام فرمانروائے پسران سلطان شمس الدین مختل و مندرس شده بود تجدید استحکام و استقامت دادی و مبانی عدل و رافت را اساس نهادی **نظم**

عدل نوریست کز و ملک منور گردد — وز نسیمش همه آفاق معطر گردد

عدل پیش آر و مراد دل درویش برار — تا ترا انچه مراد است میسر گردد

و وقتے که سلطان در مسافرت بر سرابی و یا خلابی و یا ناله و یا قنطره رسیدی امرائے بزرگ را فرمودی تا چوب ها در دست گرفته اهتمام نمودندی اول مریضان و پیران و عورتان و طفلان و چارپایان لاغر را بی مزاحمت گذرانیدی و تمامی فیلان و دیگر دواب سرکار را برائے گذرانیدن خلایق گذاشتی و در اینچنین امکنه چند روز توقف کردی تا مردم بسهولیت گذشتندی در ایام خانی اگرچه بشراب خوردن و جشن ساختن و امرا و ملوک را مهمان گرفتن و قمار باختن و زرها باهل مجلس صرف کردن و ندیمان بذله گو و شیرین سخن و مطربان خوش آواز را در محفل راه دادن رغبت تمام داشت اما بعد ازانکه سریرارای خلافت گشت از تمام ملاهی تایب گردید و با دائے فرایض و نماز تهجد و اشراق و چاشت و دیگر نوافل و موافقت جمعه و جماعت قیام داشتی و اصلا بیوضو نبودی و در خانهائے بزرگان رفتی و بعد از نماز جمعه زیارت مقابر کردی و بر جنازهٔ اکابر حاضر شدی و بتعزیت رفتی پسران و خویشان میت را انعام دادی و وظایف بحال داشتی **نظم**

بدانش بزرگ و بهمت بلند — ببازو دلیر و بدل هوشمند

نزایش بتدبیر محتاج غیر — نه امضائے رایش بجز امر خیر

نہ در شہر مخزن[1] نہ در کوہ و دشت | خیانت در اندیشہ کس گذشت
امان در زمانش بحدے رسید | کہ منسوخ شد رسم قفل و کلید
بہ تیروے مردی و فرہنگ خویش | بگردون برافراشت اورنگ خویش
باین دانش و رائے و آئین و فر | گمان در نیاید کہ باشد بشر

باوجود این ہمہ اعمال حسنہ و افعال مستحسنہ در باب بغی و اہل طغیان خدا پرستی را بگوشہ گذاشتہ کمال جباری و قہاری کردی و سرسوزن از رسوم جباری فرو نگذاشتی و بواسطہ بغی یک کس لشکری و شہری و ملکی را بر انداختی و مصالح ملکی بر ہمہ مقدم داشتی

نظم

اگر آتش قہر افروختی | بیک شعلہ زان کشورے سوختی
بکوہ ار ز کین سایہ انداختی | چو یخ پیش خورشید بگداختی
بخشم ار سوے چرخ کردی نگاہ | شدی تیرہ رخسار خورشید و ماہ

از انجا کہ سلطان بجانوران میل بسیار داشت طوطی گویا و شارک سخن سرا و قمری خوش الحان و بلبل ہزار داستان و کوکلہ زمزمہ ساز و دیگر طیور دل نواز کہ بوسیلہ سخنات خوش و اصوات دلکش از بنی نوع خودہا شرف و کرامت دارند و از سخن طرازی و زمزمہ پردازی عزیز دلہا و محبوب خاطرہا و انیس صحبتہا و جلیس مجلسہا اند و سر طایران خوش پیکر و نیک منظر کہ صناع آفریدگار بانواع نقش و نگار مزین ساختہ مثل طاؤس زیبا فرح افزا کہ چہرہ شاہد سرور از آئینہ او مشاہدہ میتوان کرد و دراج خوش مزاج کہ از نظارہ جمال او زبان بسبحان قدرت بدایع آفرین توانکشاد و مرغ زرین زینت تضمین و کبک فرخندہ آئین و امثال آن باعث طرب خاطر قدسی بود و اعظم از تماشائے فرحت پیرا کبوتران پری زاد بود و ندالحق آن مرغان بلند پرواز تیز پر فلک سیر ملک سیر از کمال خوبی گوئے سبقت از طیور روزگار ربودہ و از دفور لطافت طایران جہان را بردہ خود کردہ طاؤس کہ بزیبائے شہرہ آفاق است برائے نظارہ ایشان ہمہ تن دیدہ گشتہ عندلیب بہشت کہ بہ نغمہ طرازی مشہور است بزمزمہ سازی شان آفرین کردہ ہمائے ہماناکہ ہمایونی از بال ہمایون اتان گرفتہ و عقاب ماناکہ بلندروے از بلند پروازی اینہا آموختہ از مشاہدہ جمال بیمثال انطایران فرخ فال پری از حسن خویش بری گشتہ خود در کنج تواری مستور شدہ چون رونق افزائی کابک و پشت

---
[1] رہزن

بام آشیانه خویش گردیده زمزمه دل کش و نوائے دل فریب بر میکشند گویا ترانهٔ باربد لیست که مستمعان را دل می رباید و جان می بخشد و یا نغمه داؤد است که شنوندگان را حیرت می افزاید و عشرت می دهد چون بقصد دانه چینی فرودی آیند عرصه زمین را رشک گلشن می سازند گوئے گلهائے رنگارنگ است که در چمن بهار شگفته تماشائیان را مایل خود ساخته و در زمان بال کشائی چون اوج گرا میشوند سطح هوا پراز کواکب می نمایند واز نهایت بالاروے آب از چشمه خورشید میخورند و دانه از خوشه پروین می چینند و از بلند پروازی همزبان کواکب میگردند و تماشائے افلاک می بینند اگرچه اهل زمین را با اهل آسمان راه سخن مسدود و در واسطه محبت مفقود است اما زهی این خاکیان که با فلاکیان راه سخن دارند و روابط اخلاص بظهور می آرند نظم

هر پری پیکرے بجلوه ناز | راست چون مرغ شوق در پرواز
گرم خو همچو مغز برنایان | تیزرو همچو عقل دانایان
ره نوردان آسمان و زمین | دانه چینان خوشه پروین
همه گرم بلند پروازی | از فلک برده گوئے دربازی

همچنان سلطان را میل بشکار بسیار بود پلنگ برق آهنگ و باز قوی چنگ و سیاه گوش سخت کوش و آهو آهوگیر و شاهین و کوهیله بے نظیر و باز آسمان پرواز و جره هنر پرداز و بحری موج خیز و سره صنعت انگیز و چرغ فولاد چنگ و باشه و شکره تیزبال و دیگر انواع جانوران شکاری فراهم آورده زهے این بهشتی پر که از وفور هنر پروری و نادره کاری زبردست سلاطین والا اقتدار و مرغوب قلوب خواقین نامدار شده اند بادشاهان والا شکوه از عشق و محبت این طایران از تخت سلطنت و اورنگ خلافت برخاسته صحرانورد و هامون گرد می شوند و از مشاهدات تیز پروازیها و نادره کاریها انشراح و ارتباح حاصل مینمایند باز بلند پرواز نوعی دراج را میگیرد که دلهائے عشاق را نگاه دلبران ماهر و شاهین ندرت تضمین کلنگ را چنان بچنگ می آرد که هوش را کرشمه نازنینان فرخنده خو چرغ بسان دعائے اهل دلان فلک پیما و بحری مانند فکر دانایان اوج گرا نظم

باز بدست ملکان می پرید | چون نپرد هر که چنان جائے دید
اشکره گشت همین دستگاه | از هنر خویش زبردست شاه

چون هزار عیب فراوان بود — مرغ ز بر دست سلیمان بود
وای بران آدمی بیخبر — کو کم ازان مرغ بود در هنر

قراولان بیشه گرد و میر شکاران هامون نورد و صیادان باز دار و دیگر عمله و فعله شکار را نزد
سلطان رتبه بزرگ بود تا هشت کروهے حوالی دهلی محافظت شکار کردندی و دران بیشه
نخچیر فراهم آوردندی هزار سوار با یک هزار تیرانداز مصالح کار شکار دائماً در رکاب سعادت
بودندی و طعام از مایده خاص یافتندی سلطان در ایام زمستان هر روز سحرگاهان سوار شدی
و تا قصبه ریواری بیشتری رفته شکار کرده شامگاهان بشهر معاودت نمودی و شب بیرون
نماندی چون خبر مواظبت سلطان برائے شکار بهلاکو خان والی بغداد رسید گفت که
سلطان بلبن بادشاه پخته کار است بظاهر بخلایق مینماید که بشکار میرود و در معنی ورزش
سواری و مراسم ملک داری و آگاهی بر احوال سپاه و رعیت بجای آرد و لشکر خود را توزک
میدهد سلطان از اصغائے این سخن خوشوقت شد و بر فراست ہلاکو خان آفرین کرد و گفت
که قواعد ملک داری کسانی دانند که ملک گیری و جهانبانی کرده باشند چون سلطان را اسباب
سلطنت و شوکت مهیا گردید امرا و وزرا التماس کردند که با وجود اینهمه قوت و قدرت ولایت
گجرات و مالوه و دیگر بلاد مسخر کردن لایق است سلطان جواب داد که چون مغل همیشه بر
ولایت پنجاب تاخت مینماید از دهلی ببلاد دور دست رفتن مناسب نیست قول سلطان
سلف است که ملک خود را مضبوط در امن و امان داشتن بهتر ازان است که بملک دیگران
تاختن سابقا از غفلت و بے پروائی پسران سلطان شمس الدین در جمیع امور جهانبانی
اختلال رو داد و ضوابط خلافت را اثری و رونقی نمانده بود حتی که جماعة میواتیان در حوالی
شهر بسبب جنگلهائے وانبوه بیشه تمرد و فساد پیش کرده رهزنی مینمودند شبها بدرون
قلعه در آمده خانهائے مردم را نقب زده مال و امتعه بدزدی میبردند بلکه بطریق ڈاکه
آمده به زبردستی غارت میکردند و سراهائے نزدیکی شهر به غلبه و قهر تاراج مینمودند و از
هر چهار طرف مسالک مسدود گشته سوداگران را مجال آمد و شد نبود دروازه هائے
شهر از خوف آن حرامخواران بوقت نماز عصر می بستند بعد نماز دیگر هیچکس را یارائے
برآمدن از شهر نبود بارها میواتیان بر سر حوض سلطان آمده سقایان و داهان آبکش را
مزاحمت رسانیدند و پسران شمس الدین از بے پروائی و غفلت تادیب آنجماعة واجب

التخریب نکردند و اغماض نمودند و ازینمعنی موجب خیرگی و دلیری انجماعه گردید در نیولاسلطان قلع و قمع انها بر مهمات دیگر مقدم دانسته جنگلها را تمام منقطع ساخته ان بدنهادان را علف تیغ بیدریغ گردانیده و حصار شهر بنای محکم نهاده در حوالی شهر تهانجات نصب ساخت در زمین بهان تهانه داران منقسم نمود که هر کس از تهانه خود خبردار بوده در تادیب و تخریب رهزنان و دزدان مساعی جمیله بکار برد **منظم**

ببر دست دزد و سر راه زن — که ایمن شود راه بر مرد و زن
هر آنکس که بر دزد رحمت کند — ببازوی خود کاروان میزند
چو ره گشت ایمن شود کاروان — ز بهر تجارت بهر سود دان
چو رهزن خر روستائی برد — ملک باج ده یک چرا میخورد

چون مردم قوم کاتهیر بجانب امروهه و بداؤن مصدر فتنه و فساد شد سلطان خود را بدان سمت تشریف ارزانی برده حکم قتل و غارت کرد از جنس مرد هر که بهشت سالگی رسیده بود علف تیغ بیدریغ نمودند و غیر از زنان و طفلان خورد سال زنده نگذاشتند **بیت**

گنه بود مردم ستمکاره را — چه تاوان زن و طفل بیچاره را

از انجا بفتح فیروزی معاودت بدهلی نمود روزی وزرا و کارپردازان امور دفترخانه بعرض رسانیدند که در مواضع جاگیر سپاه باب اختلاف بسیار است سلطان فرمود کسانیکه پیر هستند و از کار مانده جاگیر انها باز یافت کرده مدد معاش مقرر کنند ان جماعة بخدمت امیر الامرا فخر الدین التجا آوردند و تحفه بردند که جاگیر بدستور سابق بحال بوده باشد امیر الامرا تحفه قبول نکرد چه اگر رشوت بگیرم در سخن والتماس من برکت نخواهد بود فی الحال بخدمت سلطان رفته سر جیب تفکر بالیستاد سلطان باعث اندوه نا کی استفسار فرمود او التماس نمود که پیران را سلطان برطرف کرده جاگیر باز یافت نموده اند در فکر شده ام که اگر در قیامت نیز پیران را رد کنند حال ما چه خواهد بود سلطان ترحم کرده فرمود که بحسب استدعای امیر الامرا جاگیران مردم بحال دارند **بیت**

سخن که از طمع پاک و ز غرض خالیست — اگر بسنگ بگوی در و اثر گردد

شاهزاده محمد سلطان بصفات حمیده و ایات پسندیده متصف و ولیعهد سلطنت بود مملکت سنده با توابع و لواحق و مضافات ان جاگیر شاهزاده مقرر گردید با جمعی از امرا و مردم دانا باستعداد

تمام برائے نسق و نظام مہام ملتان تعین شد او بمقتضائے ستودگی اوصاف نسبت بہ برادران
نزد سلطان عزیز بود ہمہ وقت با اہل فضایل و کمال مصاحبت و مجالست داشتی و ہمیشہ بتحصیل
و تکمیل اخلاق حسنہ ہمت گماشتی و تخم ستودہ منشی در مزرعہ نیکنامی کاشتی **بیت**

بسال خورد و لیکن بجود و فضل بزرگ ... بعقل پیر و لیکن بروزگار جوان

ابلغ البلغا و افصح الفصحا و افضل الفضلا و اشعر الشعرا و اعلم العلما و اکمل العقلا جامع الکمالات صوری
و معنوی امیر خسرو دہلوی و امیر حسن در ملتان بخدمت شاہزادہ بودند و در سلک ندما موجب
و انعام می یافتند چون صیت فضایل و کمالات و فرخندگی خصایل و ملکات عمدہ مشایخ
کبار زبدہ عارفان نامدار مقتدائے خداشناسان پیشوائے ایزدپرستان خورشید اوج
ولایت مہر سپہر ہدایت دانائے اسرار حقیقی و مجازی شیخ مصلح الدین محمد سعدی شیرازی
رحمۃ اللہ علیہ بگوش شاہزادہ رسید دو نوبت از ملتان کسان خود را بطلب شیخ در شیراز
فرستادہ و مبلغہائے خرچ راہ ارسال نمودہ خواست کہ در ملتان برائے شیخ خانقاہ ساختہ
دیہات وقف نماید شیخ بواسطہ ضعف پیری نتوانست رسید ہر دو نوبت سفینہ
متضمن اشعار دل پذیر یعنی نسخہ گلستان و بوستان بخط خویش نوشتہ نزد شاہزادہ فرستاد
و عذر نا آمدن خود و سفارش اکمل الشعرا امیر خسرو ضمیمہ آن نمودہ از آن وقت ہر دو کتاب
متبرک در ہندوستان رواج یافت گویند یکے از دختران سلطان شمس الدین مرحوم در حبالہ
مزاوجت شاہزادہ بود اتفاقاً در حالت مستی طلاق بر زبان شاہزادہ رفت ازانجا کہ غیر از
حلالہ علاجے نبود بنا بر انقیاد امر شریعت غرا آن عورت را در عقد معاقدت مرکز دایرہ صدق
و یقین محیط نقطہ توکل و تمکین زبدہ خداشناسان حقا بین اسوہ یزدان پرستان اہل دین
شیخ صدر الدین ابن قافلہ سالار شاہراہ حقیقت مشعلہ دار مسالک طریقت مظاہر انوار تجلیات
الٰہی مشاہدہ اسرار اشراقات نامتناہی عمدہ باریافتگان درگاہ احدیت زبدہ واصلان
بارگاہ صمدیت سر حلقہ اولیائے مراد اصفیائے مخدوم العالم شیخ بہاء الدین ذکریا
قدس اللہ سرہ در آوردند و شیخ آن گوہر درج سلطنت دُر دریائے عظمت را بخانہ
آوردہ صحبت داشتہ گشت آرزو را آب طراوت داد در صدف تمنا قطرہ مباشرت
انداخت **بیت**

گوہر کہ نہند بدست حکاک ... از سفتن آن کی ایدش باک

موجب قرار داد چون شیخ را تکلیف طلاق برائے آن ملکه روزگار نمودند خاتون والا دانش گفت که من از خانه آن فاسق برآمده بجناب افادت پناه رو آورده ام خدا را روا مدار که باز بدست او گرفتار شوم درینصورت شیخ گفت که در همت و وفا از عورت کم نتوان بود با وجود مبالغات شاهزاده آن را طلاق نداد و در تصرف خویش نگاهداشت شاهزاده ازین معنی برآشفت و در مقام انتقام گردید مقرر است که هرکس که با درویشان خداشناس درافتد زود که بنیاد زندگی و دولت او برافتد ازانجا که شیخ از باریافتگان درگاه ایزدی بود شاهزاده را عداوت شیخ باعث انقطاع رشته بقا گردید اتفاقاً درهمین نزدیکی لشکر مغول در نواحی لاهور و ملتان دست باضرار و بازار خلایق کشاده شاهزاده بالضرور از ملتان برآمده برائے دفع این شورش شتافت بقضائے الٰهی باندک جنگ بشهادت رسید اکمل الشعرا امیر خسرو دهلوی که همراه شاهزاده بود بدست مغول اسیر گردید و در بلخ رفته ازانجا نجات یافته باز بهندوستان آمد القصه چون خبر شهادت شاهزاده بسلطان رسید ازبسکه بشاهزاده الفت داشت ازین قصه دلکوب غم آشوب خرکش دلخراش و نوحه جگر تراش براورد و صد گونه دردمندی و جان کنی و هزار نوع سینه خراشی و دل شکنی پیرامون خاطر سلطان گردید و فرمود که باعث استیلائے غموم و هجوم هموم آنست که آن تازه سرو چمن کامرانی در عین بهار زندگانی و شگوفه جوانی به سخت باد تیز دانی از پا افتاد و آن لاله سیراب گلشن رعنائی در کمال برنائی و زیبائی از حدت تموز آفتاب غضب کبریائی ذلول و خشک گردید

نظم

دریغا که باغ بهار جوانی | فرو ریخت از تند باد خزانی
دریغ ان سهی سرو بالا که او را | ز بالا فتادان بلا ناگهانی
ترا باید اے گل بصد پاره کردن | کنون گر گشائی لب از شادمانی

این داستان جانکاه را دلی باید سخت تر از سنگ تا بشرح تواند آورد و این قصه جانسوز را جانی باید قوی تر از آهن تا بیان تواند نمود بیت

رفت انکه بود کار جهان برقرار ازو | رفت آنکه بود خانه ملک استوار ازو

آخر الامر نظر برانکه هیچکس از خلقت خلعت زندگانی ابدی نپوشیده و احدی از ممکنات بحیات دایمی ننوشیده صابر و شکیبا گشت بیت

اگر چه واقع بس هایل است و جان فرسا بصبر کوش که کس نگذرد ز حکم خدا

درین وقت عمر سلطان از هشتاد گذشته بود و ضعف پیری قوایش را ضعیف ساخته بود و ناتوانی شیب اعضایش را ناتوان گردانیده حادثهٔ رحلت فرزند دلبند ضمیمه آن گردید اگر چه برائے انتظام مهام سلطنت در اظهار قوت و توانائی تکلیف نمودی اما آثار زبونی و شکستگی که درین مصیبت بحال سلطان راه یافته بود نمودار گشتی و روز بروز کارش در تنزل بودی کیخسرو پور شاهزاده مرحوم را در ملتان تعیین کرده چتر و دورباش مرحمت نمود و ناصر الدین بغرا خان خلف خورد خود را از لکهنوتی عرف بنگاله در دهلی طلبداشته گفت که فراق برادر بزرگ تو مرا رنجور و ضعیف ساخته می بینم که وقت ارتحال نزدیک رسیده درینوقت از من جدائی تو که مالک ملک هستی از مصلحت دور است پسر تو کیقباد و پسر برادر مرحوم تو کیخسرو خورد سال هستند و از تجارب دنیا بیگانه اگر ملک بدست ایشان افتد از غلبهٔ جوانی و هوا پرستی از عهده محافظت ملک و قوانین جهانبانی نتوانند بر آمد و هر که در دهلی بر تخت خلافت جلوس نماید ترا اطاعت او باید کرد و اگر تو بر تخت جلوس کنی همه مطیع و منقاد تو خواهند شد چون سلطان را اندک شفا پدید آمد ناصر الدین بغرا خان با وجود اینهمه نصایح که سلطان برائے بهبود او میگفت زیرا که بنواحی لکهنوتی رغبت تمام داشت و هوائے آن دیار او را موافقت مینمود به بهانه شکار بے رخصت سلطان روانه لکهنوتی گردید در اصل ناصر الدین از سلطنت بے نصیب بود و آثار ناقابلیت از و هویدا و الا چه گنجایش داشته باشد که در چنین هنگام با وجود مبالغه پدر تخت گاه را گذاشته روانه انتمست شود و هنوز ناصر الدین به لکهنوتی نرسیده بود که سلطان برحمت حق پیوست و برائے سلطنت کیخسرو خلف شاهزاده محمد سلطان مرحوم بامرا وصیت کرد مدت سلطنت بست سال و سه ماه ❊

سلطان معز الدین کیقباد بن ناصر الدین بغرا خان ابن السلطان غیاث الدین بلبن

اگر چه سلطان غیاث الدین بلبن مرحوم وصیت کرده بود که کیخسرو نبیره سلطان که در ملتان قیام داشت و درینولا بحضور آمده بود سریر آرائے خلافت گردد اما چون امیر الامرا فخر الدین بادسوالمزاج بود و از جیله باز روانه ملتان نمود و ناصر الدین بغرا خان خلف سلطان مغفور در لکهنوتی بعیش و عشرت اشتغال داشت امیر الامرا که خیلے متسلط بود بصلاح امرا

معز الدین کیقباد ولد ناصر الدین بغرا خان را که هزده ساله بود در ۶۸۶ھ بر سریر فرمان روائی اجلاس داده امور جهانبانی باختیار خود گرفته زیاده تسلط پیدا کرد حل وعقد معاملات وقبض وبسط مهمات وعزل ونصب حکام وتعیین مواجب سپاه باو بازگشت وسلطان تمامی مهام سلطنت بامیر الامرا حواله کرده خود بعیش وکامرانی پرداخت واز دار الملک دهلی برآمده در کیلو کهری برکنار دریائے جمنا عمارات دل کشا متضمن اماکن فرح افزا یعنی ایوانهائے دلکش ومکانهائے فیض بخش ونشیمنهائے دلنشین ومنازل لطافت آگین وقصرهائے بلند وکوشکهائے دل پسند وحوضهائے مالامال ونهرهائے ملبب از آب زلال وفوارهائے نزهت پیرا وتالابهائے طراوت اما وباغ مطبوع مشتمل بر گلستان دلاویز وبوستان بهجت انگیز ودرختان سایه گستر ومیوه دار واشجار سرو چنار ونهال سیب وانار برکناره جویبار احداث نموده دار السلطنت خود گردانید نظم

صفائی خانهایش صبح اقبال	فضائے صفهایش کنج امال
دران درهم درانجا هفت خانه	چو هفت اورنگ بے مثل زمانه
مرصع چل ستون از زر پرداخت	ز وحش وطیر زیبا شکلها ساخت
ز روزنهاش نور بخت تابان	ز درها قاصد دولت شتابان
ز عکس شمع اشش خور برد پایه	محال از وے درون خانه سایه
دمید از آب کلک نیک بختان	ز نخلستان دیوارش گلستان
بهر شاخ ازان مرغان نشسته	ولیکن از نوا منقار بسته
بهر اغصان ز صنعت بود طیار	ز مرد بال مرغ لعل منقار
بنام ایزد درختان سبز وخرم	ندیده هرگز از باد خزان غم
ز طاؤسان زرین صحن او پر	بد مهائے مرصع در تبختر

سلطان در ایام شاهزادگی در صحبت معلمان دمو دهان بوده تحصیل وتکمیل علم وادب استغال داشت وبنا بر خوف از جد بزرگوار لذات نفسانی وشهوات جوانی میسر نبود در ینولا که بر اورنگ خلافت جلوس نموده مطلق العنان گردیده از غلبه عنفوان جوانی بعیش وکامرانی مشغول گشت خوبرویان وخوش گویان ونغز آوازان ونغمه پردازان از اطراف ممالک آمده وا بنا در حضور بوده انجمن طرب می آراستند سرایندگان قمری نوا وترانه سنجان

شیرین او از نغمه خوش و سرود دلکش محفل مسرت می پیراستند چنگیان ارغنون ساز وطنبور چیان زمزمه پرداز از زبان ناز نغمات دل نواز و اصوات غمگداز می کشیدند الحق سرود است که چهره اسرار حسن و جمال خوبرویان برافروخته و از آتش عشق و محبت وساوس عاشقان سوخته سرود است که نقاب از درد درونی عشاق بر انداخته و رازهای نهانی اہل محبت آشکارا ساخته سرود است که بیدلان را بسته زنجیر عشق میدارد وطایران را از ہوا و وحشیان را از صحرا بدام می آرد سرود است که دلہائے حزین را دلگشن سرائے انبساط ہنمائی مینماید و خاطرہائے غمگین را ابواب فرح و نشاط می کشاید اگر سرود نبودی شادیہائے روزگار زندگانی نداشتی و اگر نغمه از پرده بیرون نیامدی بسا اسرار عشاق در کتم عدم پوشیده ماندی علمیست ہزار در ہزار و دریائے است ناپیدا کنار نظم

بخشی علم نغمه خوش علمی است　　چشمہا چشمه میشود از وی

باد در بندی دساید ازین　　تار گویا ہمی شود از وی

ہمچنان آلات لہو و لعب و ادوات سرور و طرب از قسم شطرنج و دیگر اسباب بازی در مجلس عالی دلنوازی میکرد فی الواقع شطرنج بازیست از عجایبات روزگار مرغوب طبیع بادشاہان والا اقتدار ہنگامه آرائی دانش و فرہنگ معرکه پیرائے پیکار و جنگ علم افراز معارک پژوہی بلند ساز رایت والاشکوہی سنگ فسان خنجر داناے مصقله مرات خرد بخشی و ہوش افزائی قوت بازوے دانشوران تعویذ گلوے خرد پروران اگر چه بساطش در عرض و طول زیاده از یکدست و خانہایش افزون از چہار و شصت نیست اما عرصه منصوبه بازیش فراخ تر از روے زمین و حساب خانہاش بلند تر از چرخ برین است طالبش در پرده بازی مشق منصوبه سازی مینماید و در صورت رزم ہنگامه بزم می آراید و دست دارش را نشان حصول مرادات وسیع شاه کامرانش را در عرصه روزگار رایات رفیع وزیر تدبیرش گوے مراد در خم چوگان فیل ارزدیشه در معارک مقصود دوان اسپ خواہش او در جولانگاه دریافت مقاصد خوشخرام رخ امیدش نمودار در آئینه مرام پیاده مرادش رتبه وزارت می یابد و منصوبه دلش بازی اعدا برده مات میگرداند ہمچنان گنجفه نگار خانه ایست مظہر چندین صور دلفریب و کارگاہی است مشعر بر بسیاری نقوش بازینت و زیب اوراقش ہر یک لوحه زرین است سرمشق طرب و نشاط و ورق ورق قش تخته زنگین است برائے

تعلیم انبساط دوستدارش را تاج خورمی بر سر و شمشیر بیغمی در کمر زر سفید بیشتر و چندین غلام
بر در و نهال مرادش بیش بر و قماشش کامیابی زنگارنگ و برات کامرانی در چنگ می باشد
و در انجمن دوستان سرخروے حاصل مینماید و شجره از روے اعدایش در باب مقصود کمتر
آید مثل مشهور است که دو بادشاه در اقلیمے نگنجند چنانچه در بازیے شطرنج بر عرصه بساط
آماده گردیدن دو شاه برائے ایجاد آراستن صفوف و غاولشکر از طرفین و در آویختن بایکدیگر
و غالب گردیدن یکے بر دیگرے معاینه میشود اما گنجفه از بدایع صنایع اهل دانش است
که هشت بادشاه با هشت وزیر بکار او ار امیدگی تمام بر یک عرصه مقام گرفته بے جنگ
و پیکار کارپردازیهای نمایند و بے آویزش دستیزه دلهائے ارباب بازی را می ربایند
و نیز بازی نرد است که بر تخته اش نقش مراد جلوه ظهور دارد و زیاده بسان خال خوبان دلها را
فرحت می آرد و آویزش او چهره آرائے شادکامی و شغله اش بیرون اور مهره از ششش در
ناکامی کمینتش مخبر نقوش مرادات و خانهایش مرکز مهرهائے مقصودات. ارباب عطالت را
شگرف مشغله الیست داپرداز از وسوسه هیولائے و اهل ملالت را سترگ دست آویزلیست
غمگساری و غمزدائے قامران از اشتغال آن کامران و طالبان از بازی آن شادمان و نیز چوپر
از عجایب بازیهائے هندوستان طرب پیرائے انجمن قامران هر چهار طرف ان گویا
خیابانست مانند باغ بهار دلکشا یا چهار چمن است باکمال آراستگی مطرا فروغ شمع بزم ارباب
دولت ضیائے چراغ مجلس ارباب ثروت در اصل این بازی است از زمان قدیم اسم
بانی مبانی از صحف متقدمین و کتب متاخرین یافته میشود پس چنانچه آغاز آفرینش جهان
از مدرکه عقول بیرون است همچنان ابتدائے این بازی نیز از احاطه فهم افزون لطایف شرایف
آن زاید الوصف است دوستدارش در قمار خانه روزگار مهره مقصود میتواند ربود و
دانائے ماهیت دقایق حقایق آن بر حریفان خویش غالب میتواند بود چنانچه کوروان
بوسیله همین بازی بر پاندوان غالب آمده ملک و مال ازانها بدست آوردند القصه
سلطان کسب انتعاش نموده ازین اسباب طرب حصول شادمانیها نمود نظم

حاصل شده زبهجت ابواب شادمانی   آماده مهیا انواع کامرانی

باوجود اینهمه اشتغال دایم الخمر بوده سیر عالم مینمود و طریق باده پیمائی و میگساری می پیمود و
ایمنی را نتیجه زندگانی و سرمایه کامرانی میدانست الحق باده ایست منظر سرور و خورمی

دوسمه ابروے شاہد بیغمی فروشوی از صفحه دل وساوس تعلقات پاک ساز لوحه ضمیر از لوث خطرات برہم ساز سلسله بے نوائی وتنگدستی واپرداز خاطر از خطره ہستی ونیستی آرامگاہش شیشه سیرگاہش ایاغ خرامیدہ در دل نشینندہ در دماغ آبی است آتشین صفات وآتشی است ہمسر آبحیات تلخیست زادہ شکر ہوش افزائیست بصورت سکر عیار بیت برائے جوہر کمالات انسانی دار ومیست باعث ظہور فواید ابدانی یعنی روئے کہربائی را گونه لعل بدخشانی وچہره زعفرانی را رنگ ارغوانی میدہد معده فاسده را صفائی وطبیعت رنجور را شفائی می بخشد مزاج منحرف را معتدل آتش غریزی را مشتعل مینماید اشتہائے افسرده را تازه شہوت پژمرده افروخته میکند عقد قولنج وفالج میکشاید رنج بادی وبلغمی میربایید بیمار از او تندرستی می افزاید پیر از او جوانی رومیدہد **نظم**

دل تیره را روشنائی می است	کرا کوفت غم مومیائی می است
بدل می کند بیدلان را دلیر	پدیدار دازرو بہان کار شیر
دو چندان کند قوت مرد را	کند سرخ چون لاله زرد را
بخاموش چہره زبانی دہد	بفرتوت قوت جوانی دہد

القصه چون سلطان بمقتضائے ایام عنفوان جوانی بعشرت وکامرانی پرداخت خزانه که اساس سلطنت و قوت بازوے خلافت است بخشش وانعام لولی ومسخره مطرب ومطربه صرف گردانید واز روے خوردسالی ونادانی کارہائے جہانبانی بقبضه اختیار امیر الامرا فخر الدین گذاشته وباغوائے کیخسرو عم خود را از ملتان طلبداشت او انقیاد امر بجا آورده عازم درگاه گردید چون در رہتک رسید آن بے گناه را ناحق بقتل رسانید **مصرع**

بادشاہان از پے یک مصلحت صد خون کنند

درین ایام مغول چنگیزی در نواحی لاہور رسیده دست بغارت وتاراج دراز کرده قصبات ودیہات را خراب مطلق نمودند خانہا انداختند وبہا برداشتند مردم کشتند زن وبچه شان بستند آتش فتنه وفساد برافروختند آبادیہائے آن نواحی را سوختند سلطان از استماع این خبر باربک خانجہان را که از امرائے بزرگ بودند با لشکر گران بدفع این فتنه تعیین کرد عساکر منصوره در نواحی لاہور رسید وبا مغول محاربه سخت روداد از کثرت بارش تیر کمان نمودار ابر عظیم بود وده عصده اروگیر مبارزان دلیر نیستان پرشیر مینمود آب تیغ موج طوفان خیز برانگیخت وآتش سنان شراره فتنه با پنبه آمیخت **بیت**

ببارید چندان نم خون ز تیغ	که باران نبارد ببالے ز میغ

بالاخر شکست بر لشکر مغل افتاد وبسیار از بسیار بقتل رسیدند وہزار در ہزار اسیر شده نامراسے سلطان مظفر ومنصور شده بدہلی مراجعت نمودند وغلامان اسیر را به نظر سلطان درآوردند ہر یک از انجماعه در صورت

وسیرت دیو نظیر مردم از دیدن شان نفرت پذیر سطبری لبهای آنها از درعهٔ شرعی افزون و دندان دراز چون گداز از لبها بیرون از زشتت خوی سگ را عقب گذاشته و به زشت گوئی خر را بفریاد در آورده بسجنت موی خرس را منفعل ساخته و به بد روئی دیو را در پرده خجالت انداخته هر کس بصوت آن دیونژادان چشم کشادی بی اختیار لاحول بر زبانش رفتی و هر که آواز ناخوش آنان شنیدی بی شایبه تکلف پرده گوش او بر دریدی **نظم**

چهرهٔ شان دبه نم یافته | جای بجا کنجلک و چم تافته

بینی پر رخنه چو گور خراب | یا چو تنوری که ز طوفان پر آب

موی ز بینی شده بر لب فراز | بر لب شان داده بغایت دراز

روی چو آتش کله از پشم میش | آتش سوزان شده از پشم خویش

گرد زنخ شان ز محاسن کنار | اهل زنخ را بمحاسن چه کار

از شپش شان سینه سفید و سیاه | کاسته کنجد به زمین تباه

روغن اگر خلق ز کنجد چشید | کنجد شان روغن از یشان کشید

بر تن شان از شپشان بیشمار | پشت چون کیمخت شده دانه دار

پشت چو کیمخت سگ زا درفش | چرم قفا گاه سزاوار کفش

خورده سگ و خوک بدندان بد | هر همه دندان خورد و بخرد

قصه شنیدیم هم از یشان که گر | این بکند قی بخورد آن دگر

مایه شان از خورش زشت قی | دانکه به بیند قیش آید به پی

ازانجا که بزرگان والا دانش شرارت انگیز ان مردم آزار را بعدم خانه فرستادن صلاح ملکی می اندیشند وسیاست وتادیب جماعة واجب التخریب را باعث آرامش خلائق می دانند درینصورت سلطان بحسب صلاح وزرا درباب جماعة معقول حکم سیاست فرمود بعضی را پامال فیلان کوه تمثال کردند و برخی را به شمشیر خون آشام گذرانیدند و فریقی را نیم اندام در زمین فرو برده زخم نمودند و بختی را سر و ریش تراشیده تشهیر فرمودند چندی را مانند خیمه چار میخ کردانیدند و جمعی را مانند میخ در خاک کردند و مشتی را مثل طناب گهابر تافتند و بندی را چون ستون طوق در گردن انداختند و هچو با دربیه گو شها شگافتند **مثنوی**

بخور مردم آزار را خون و مال | که از مرغ بد کنده به پر و بال

جهان سوز را کشته بهتر چراغ | یکی به در آتش نه خلقی بداغ

امیر الامرای فخر الدین التماس نمود که اکثری از امرائی سرکار از قوم مغل هستند آمدن مغول از ولایت

خویش باغوای اینمردم است اگر باخود ها اتفاق کرده مکر وعذرے اندیشند تدارک آن مشکل خواهد بود از اشال اینمقال مزاج سلطان از امرای مغل منحرف گشت ورخصت بقتل اینها داد تا امیر الامرا همه را یکروز بقتل رسانید وخانمان اینها را بتاراج برد وبعضی ملوک بلبن را که با امرای مغل قرابت وصداقت داشتند محبوس ساخته در قلعجات فرستاد وخواجه خضر خان را که از جمله وزرا بود بگناهی دروغ متهم کرده بر خر نشانده تشهیر نمود از نیمعنی تسلط امیر الامرا بر جمیع امرا زیاده شد چون ناصر الدین بغراخان در لکهنوتی هوا پرستی ونفس دوستی سلطان که خلف او بود وتسلط امیر الامرا شنید مکتوبی مشتمل بر شوق به پسر نوشته تحریص بر ملاقات نمود که اے پسر از روے دیدار مظهر انوارت در وسعت اباد خاطر توطن گزیده وتمنای لقای فرحت افزایت در مهد طبیعت آرمیده فرط عشق ومحبت آتشی در سینه اندوهگین برافروخته واندوه هجران بطریق با دمعاون آن گشته سراپای کلبه جان ودل را فرا گرفته هرچند از چشمه چشم اب می پاشد وبخیال وصال باطفای آن میکوشد زیاده شعله افروز میگردد وباعث اضطراری ودل آزاری میشود خدا را زیاده ازین ما را در محنت جدائی نگذارد ودیدار مرا غنیمت شمارد **نظم**

نهال عمر بے برگیست بے تو	حیات جاودان مرگیست بے تو
اگر در پنبه گردد آتش افروز	نه هیچون سوز هجران باشد ان سوز
اگر هر بند تن باید جدائے	نباشد درد چون درد جدائے
اگر هر بند تن یابد جدا کرد	نه چون درد جدائی باشد آن درد

چون این نامه در کیلوکهری نزد سلطان رسید از مطالعه مکتوب پدر بزرگوار خویش منبسط گشت وآنرا بر دیده نهاد وطوعا وکرها آماده مواصلت گشته فرس ارزو در جولانگاه ملاقات دوانید واز بسیاری شوق وارزومندی پاسخ آن مراسله نوشته روانه کرد خلاصه مضمونش انکه اے پدر احزان هجران برجان بریان استیلا گرفته ونیران حرمان در جگر سوزان استیلا پذیرفته اگر عشر عشیرش بسنگ خارا برسد چون شیشه سنگ خورده صدپاره گردد واگر شمه ازان بکوه افتد مانند کوه برف بگداز درآید **نظم**

من هیچو توکشته فراقم	جفتم بغمت گر از تو طاقم
بیوصل تو زندگانیم چیست	صد خنده مرگ برچنین زیست
این روز وشبے که مے گذارم	از عمر چگونه برشمارم
یکدم نزود غمت زیادم	تا ظن نبری که بیتو شادم

بالجمله بعد سوال وجواب مکاتیب شوق اسالیب قرار ملاقات بیکدیگر داده پدر از لکهنوتی وپسر از دهلی عازم شده بر دریای سرجو رسیده بر هردو کنار لشکر هر دو سلطان اقامت ورزیده وبسیط زمین از

کثرت سراپرده و خیمه بسیاری بارگاه و خرگاه پوشیده گشت و از رنگارنگ سراوقات وگوناگون
تجملات هر دو طرف کنار دریا در نظر نظارگیان زیباتر از گلشن مطرا گردید **نظم**

بسیط زمین در سراپرده گم — درو بارگه رشک چرخ نهم
زده هر طرف خیمه و سایبان — سه فرسنگ راه از کران تا کران
سراپرده از دیبه زرنگار — درو خیمه و خرگه بے شمار
جهان بر سراپرده و بارگاه — گذشته سر خرگه از اوج ماه
زبس خرگه و خیمه و سایبان — زمین کرده از آسمان رونهان

سه روزه بمشورت ملاقات و ارسال مکاتبات گذشت آخر الامر قرار یافت که پسر بر تخت نشیند و پدر آمده
شرایط تعظیم بجا آورده ملاقات نماید چنانچه سلطان ناصر الدین بموجب قرار داد از دریا عبور نموده در جلوه گاه
از اسپ فرود آمده سه جا شرایط زمین بوس بجا آورده چون برابر تخت رسید فرزند تاب نیاورده بے اختیار
از تخت فرود آمده در پاے پدر افتاده یکدیگر را در کنار گرفته گریه ها کردند حاضران را نیز از مشاهده این حال آب
از چشم مترشح گردید پدر دست پسر گرفته بر تخت نشاند و خواست که پیش تخت بایستد پسر از روے اهلیت
و بنابر اداے آداب پدر را با خود بر تخت نشانیده با دب تمام پیش پدر نشست و لوازم نیاز و مراسم سرِّ
بکار رفت بهمین اسلوب چند روز متواتر پدر بخانه پسر آمده هر دو بادشاه با خود ها صحبت داشتند
مجلس ها آراستند داد عیش و عشرت دادند و هنگامه بخشش و بخشایش پیراستند **نظم**

نور دو خورشید شده در قران — انجمن انجم فلک از هر کران
هر دو بیک تن چو دو پیکر شدند — بر فلک تخت چو مه بر شدند
گشت به برجی دو قمر جایگیر — گشت مزین بدو سلطان سریر
برج شرف گرد دو اختر یکے — سلک نسب گرد دو گوهر یکے
روے زمین فر دو جمشید یافت — چشم جهان نور دو خورشید یافت
گلشن دولت بدو گل تازه شد — صوت دو بلبل بیک آوازه شد
گشت زمین آب دو باران چشید — مغز جهان بوے دو بستان شمید
گشت یکے غم بدو دل خاسته — گشت بیک جان دو تن آراسته
یکدگر آورده با غوشش تنگ — هر دو نمودند زمانے درنگ
چون گل و غنچه که جهد از خزان — دور نشد آن ازین و این از آن

جان بدو تن بود یکے از نخست   صورت تن نیز یکے شد درست
چرخ بکف کرده طبقہائے نور   فاتحہ میخواند بر ایشان ز دور

چون روز وداع نزدیک رسید پدر بزرگوار گفت اگر بادشاه را آنقدر خزانه نباشد که در روز غلبه خصمان لشکر خود را امداد نماید یا در قحط و بلا رعایا و برایا را امداد کند او را بادشاه نتوان گفت و دیگر انواع نصایح خرد افزا و مواعظ هوش بخش در باب معموری بلاد و امصار و آبادی رعایا مالگذار و پیش آوردن مبارزان کارگذار کارزار و نوازش سپاهیان جان نثار و قلع و قمع مفسدان اهل استکبار و تقویت و جمعیت ضعیفان زار و نزار و ترک از صحبت نااهلان بدکردار و احتراز از افعال ناهنجار و اشتغال بیاد آفریدگار و دیگر مقدمات بسیار از بسیار و کمالات هزار در هزار بر زبان آورده پسر را در کنار گرفت و وداع کرد و آهسته در باب جدا کردن امیر الامرا فخر الدین گفت و با دیده مشکب و دل ملتهب از یکدیگر جدا شدند و این بیت بر زبان پدر رفت **بیت**

کاش نبودی دو سه روزی وصال   تا نشدی دیده اسیر خیال

اگرچه پدر و پسر بقصد ملاقات آمدند و از مواصلت یکدیگر بهره مند و خورسند شدند اما از کتاب قران السعدین که مصدر کمالات صوری و معنوی امیر خسرو دهلوی در ذکر ملاقی این هر دو بادشاه از طبع نادره پرواز در سلک نظم کشیده ظاهر میشود که پدر بقصد تسخیر دهلی از لکهنوتی عرف بنگاله یورش نموده و پسر به فیلان از دهلی عازم گشته بود و بعد ملاقات همدیگر صلح نموده به اماکن خودها معاودت کردند القصه سلطان بعد رخصت پدر بزرگوار خویش بدار السلطنت رسیده بموجب نصایح و مواعظ که بقلم آمده چند روز خود را از عیش و عشرت و شرب شراب باز داشته اما چون در فطرت عیاش بود در روزے لولی بچه نازنین ماه جبین زیبا روئے که خوبان جهان را عاشق حسن خویش نموده و مشکین موئے که بازار نافهائے تاتار را کاسد ساخته تاب دندانش عقد پروین و مروارید را بے آب کرده و آهوے چشم مستش شیر دلان را مانند خرگوش بخواب برده به آراستگی و پیراستگی تمام ناز و کرشمه تمام ناگهان حاضر گردید **نظم**

ز غازه رنگ گل را تازگی داد ✦ لطافت را بلند آوازگی داد ✦ ز وسمه ابروان را کار پرداخت ✦ هلال عید را قوس قزح ساخت
بغور بسته موے عنبرین را ✦ گره در یکدگر زد مشک چین را ✦ کحل ساخت چشم از سر مازنه ✦ سیکاے برد مرکز آغاز
نهاد از عنبر تر جا بجا خال ✦ بجانان کرد عرض صورت حال ✦ بدستان داد سیمین پنجه را رنگ ✦ گرفته دستان دلی را در چنگ
سلطان از نظاره جمال آن عیار پر کار و مشاهده حرکات دلفریب آن ماه غدار نصایح پدر بر طاق نسیان نهاده متاع صبر و شکیب بباد داده بان توبه شکن صحبت داشته بدستور سابق بعیش و عشرت پرداخته از امور سلطنت غافل و عاطل گردید **بیت**

هر خدنگے که زد آن شوخ ادا از سر ناز   سینه خود چیست بهر گیست که از جان گذرد

چون کوکب عمر و دولت سلطان نزدیک بغروب گردید در سلوک پسندیده تفاوت شده و دهتک عزت امرا و دیگر مردم و بخون ناحق طریق بیدانشی پیمود که فرموده بزرگان آزمون کار است هرگاه روز ادبار و زمان نکبت در رسد تحسین عقل او تیره گردد و اندیشه او تباه شود و سود خود در زیان اندیشد از کردار شایسته دور ماند و از شاهراه نیکوکاری بر کرانه رود بیت

چو بخت بد کسے را پیش آید　　کند کارے که گردن را نشاید

القصه سلطان از روے مستی جوانی امیر الامرا فخر الدین را بر هم گشت و ملک جلال الدین فیروز که عارض ممالک بود از سامانه طلبداشته مدار علیه امور سلطنت ساخت درین اثنا سلطان را از افراط شراب مرض لقوه و فالج رو داد و از کار رفت امرا باتفاق یکدیگر کیومرث پسر سلطان را که خورد سال بود از حرم بیرون آورده بسلطنت برداشته سلطان شمس الدین خطاب دادند ملک جلال الدین بحسب صلاح چندروز اطاعت ان طفلک بجا آورده آخر الامر باتفاق ارکان دولت طفل مذکور را در قید کرد و شخصے را که پدر او بتقریبی حسب الامر سلطان بقتل رسیده بود برائے انتقام برداشته در کیلوکهری فرستاده او رفته سلطان را که رمقی از حیات باقی داشت چند لگد زده در دریائے جمنا انداخت مدت سلطنت سه سال و سه ماه از سلطان شهاب الدین غوری لغایت سلطان معز الدین کیقباد یازده تن از نسل سلطان غوری مدت یکصد و یک سال و یازده ماه و هفت روز سلطنت کردند۔

سُلطان جلال الدین فیروز خلجی از نسل خالج خان[1] داماد چنگیز خان

عارض ممالک بود که بزبان عرف بخشی گویند و بخطاب شایسته خانی سرفرازی داشت بمقتضائے رشد و کاردانی مدار علیه امور سلطنت گردید و روز بروز رتبه او بلند شده تسلط پیدا کرد و باتفاق امرائے خورد و بزرگ سلطان معز الدین کیقباد را از میان برداشته در ۶۸۹ھ به خلعت خلافت مخلع گردید امرائے مخالف و موافق طوعاً و کرهاً بیعت کردند چون ارکان شهر بجانب سلطان راغب نبودند ازین جهت داخل شهر نگشت و بر تختے که سلطان پیشین جلوس میکردند بنشست و در کیلوکهری بودن اختیار کرد و شهر نو و قلعه از سنگ تجویز کرده شروع باحداث نمود بعد از انکه استقلال تمام یافت و آوازه نیکذاتی و فرخنده صفاتی و ایزد پرستی و خداشناسی و حلم و حیا و عدل و انصاف سلطان در اکناف گیتی مشهور گشت مردم شهر از خورد و بزرگ آمده بیعت کردند و استدعائے نزول در شهر دهلی نمودند حسب الحکم والا کارپردازان امور سلطنت شهر را آئین بستند و بازار را تزئین نمودند بالوان قصب و رنگارنگ و پیاد کاکین آراستند و به انواع زربفت و اقسام مشجر هر دو رسته پیراستند زینت شهر در نظر نظارگیان زیباتر از گلشن بهار نمود و زیبائے بازار در دیده تماشائیان رنگین تر از گلزار در آمد و کوچهائے از غایت آراستگی مانند خیابان باغ زیبا در گردید و پشت بامهائے و غرفها بهجوم خلایق بسان افلاک پر از کواکب نمودار گشت نظم

[1] خالج خان۔ اما در تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۸۸ قالج خان نوشته۔

همه شهر از زیور و زرنگار | برآراسته همچو باغ بهار
چه درکوچه‌ها وچه بازارها | بزیور برآموده دیوارها
دو رسته دوکانها همه سربسر | بیاراسته مردم پیشه‌ور
ز زربفت و دیبا واکسون قصب | همی بود بازار مظهر طرب
یمین و یسار و فراز و نشیب | نه بد هیچ پیدا جز آئین زیب

سلطان بکمال شوکت و حشمت عظمت و جلالت و با توزک و تجملات تمام بر فیل کوه شکوه سوار گردید و با امرائے نامدار و لشکر بیرون از حد حصر و شمار از کیلوکهرے روانه بشهر دهلی گشت از هر کران مانند ابر فیسان زر و سیم ریختند و هنگامه بخشش و بخشایش گرم گردید دامن و جیب تهی دستان مالامال گشت و مفلسان را توانگری و نمود نظم

درم ریختند از کران تا کران | هوا گشت ابر جواهر فشان
فرو ریخت چون قطره ابر بهار | زر و گوهر و لولوے شاهوار
ز بس گوهر و زر که افشانده شد | ز بر چیدنش دستها مانده شد

بدین نمط و آئین سلطان درون شهر دهلی رفته داخل دولتخانه گشت و دو رکعت نماز خوانده بر تخت سلطانی جلوس نمود و گفت سالها پیش این تخت سجده کرده‌ایم امروز که پائے بران نهاده از عهده شکر الطاف و اکناف ایزدی چگونه توان بر آمد نظم

سپاس خداوند بخشنده را | که موجود کرد از عدم بنده را
کرا قوت وصف احسان اوست | که اوصاف مستغرق شان اوست
اگر شکر حق تا بروز شمار | گذاری نباشد یکے از هزار

کوس شادی بلند آوازه گشت و تهنیت و مبارکبادی برزبانها جاری شد صدائے نائے و نفیر دلهائے دلگیر را شادمان ساخت جشن عیش و کامرانی فرخ افزائے عالمیان گردید بارگاه رفیع زیباتر از دیبائے زرنگار برافراشتند و بساط وسیع رنگین‌تر از گلشن بهار بگسترند آلات طرب و انبساط و مواد سرور و نشاط مهیا گشت نغمه پردازان قمری نوا باواز خوش و سرود دلکش مجلسیان را محو بیخبری نمودند و ترانه سنجان تارنواز باواز چنگ سحر آهنگ بر روے انجمنیان ابواب خوشی کشودند رامشگران جادو ساز از چرخ و جنبش دلها را جنبانیدند و خنیاگران سحرپرداز از گردش و رقص صبر و قرار مردم را رقصانیدند نازنینان انواع حلل بر تن آراستند و گلعذاران رنگارنگ کسوت پیراستند نظم

نازنینان بناز کوشیدند | جامه رنگ رنگ پوشیدند
آن دگر جامه لاله‌گون کرده | که تو گوئی هزار خون کرده
وان دگر جامه سبز کرده ببر | همچو گل در میان سبزه تر
وان دگر رفت در قبائے سفید | همچو شاخ شگوفه از امید
وان دگر جامه کرده عنبر فام | رفت چون آفتاب چاشت بشام
وان دگر زرد گشت خلعت او | پرتو افگند مهر بر سر او

وان دگر در لباس گلناری ✤ تازه گلدسته دسته پنداری ✤ وان دگر جامہ نیلگون کردہ ✤ سر زجیب فلک برون کردہ
ہمچنان جشن چراغان ترتیب دادہ وہزار کشتی دوطبقہ وسہ طبقہ در آب جمنا بانواع چراغ واقسام شمع آراستند
ونیز برکنار دریا وگرداگرد پیش دولتخانہ چراغ بندی نمودند و دیوارہائے چوب تعبیہ کردہ بکمال آراستگی بران ترتیب چراغان
دادند درخت ونہال چراغان دلپذیر بروئے کار آوردہ مسرت افزائی تماشائیان شدند کہ از فروغ ضیائے مشعلہائے آسمان
بے لمعان وشموع افلاک بے لموع گردید واشعہ انوار زمین وآسمان را منور ولمعات فروغ کون ومکان را روشن ساخت نظم

شب نشاط چو شد اوج گیسوی مایۂ نور ❊ رساند تاب چراغان نسب با تش طور

چو روز ساختہ روشن چراغ چربی بان ❊ ہرانچہ بود شب تیرہ را بدل مستور

نشان شب نتوان یافت غیر دود چراغ ❊ زبسکہ نور تجلی فگندہ طرح حضور

ونیز ہنگامۂ آتش بازی گرم کردہ ماہتابی دم مساوات بماہتاب میزد وگل ریز باوازگلزار ابراہیم میداد وباغ از گل
آتشین بہار بروئے کار می آورد وستارہ بسیارہائے فلک سر میکشید ند ہوائے درہوا باسمان میرسید وگوناگون
پیکرہائے کاغذی ورنگارنگ لعبت ہائے چوبین بقوت آتش وزور باروت انواع بازیہا وکار پردازیہا نمودار ساخت بیت

مجلس از نور طرب بہرہ یاب ❊ جلوہ گاہ صدمہ وصد آفتاب

باالجملہ بعد تقدیم مراسم جشن بہ انتظام مہام ممالک پرداخت واز عدالت گستری ورعیت پروری رعایا وبرایا
را از خود خوشنود ساخت امرائے خورد وبزرگ از جشن معاشرت وپسندیدگی اطوار سلطان راضی وشاکر
گشتہ کمر خدمت برمیان جان بستند وہمگنان بقدر حال مواجب وجاگیر یافتند ہر کرا جاگیر مقرر گشت ہرچند
او مصدر تقصیرات شد اصلا تغیر وتبدیل بدان راہ نیافت مجموعہ کمالات صوری ومعنوی حضرت امیر خسرو
دہلوی بخدمت مصحف داری سلطان قیام داشتی وہر روز غزلی تازہ آوردہ درصلہ ان انعام یافتی چون
ملک چہجو برادرزادہ سلطان غیاث الدین بلبن را ولایت کورہ بدستور سابق نامزد شدہ بود او دران ولایت قیام
داشت سال دویم لوائے بغی برافراختہ سکہ وخطبہ بنام خود کردہ بالشکر گران بجانب دہلی رو آورد سلطان باصغائے
این خبر خانخانان پسر خود را با عساکر بیشمار وامرائے نامدار بدفع این شورش فرستاد باہمدیگر جنگ پیوست ملک چہجو
شکست یافتہ با امرائے بلبن کہ رفیق او بودند گرفتار گشت چون اسیران را بدہلی آوردہ بنظر سلطان گذرانیدند انجماعہ را از
شتران فرود آوردہ دوشاخہا از گردن ہرکدام برداشتند وبحمام بردہ سر وریش انہا شستند وخلعت ہائے خاص پوشانیدہ
در مجلس آوردہ نشاندند وملک چہجو را درمہنہ نشاندہ بملتان فرستادہ فرمود کہ او را بحرمت درخانہ نگاہداشتہ اسباب عیش وعشرت مہیا کنند
وزرا ازین نوازش درحق انجمع واجب القتل حیران ماندہ زبنیہ سخنان بعرض سلطان رسانیدند سلطان جواب داد کہ ہفتاد سال گذشتہ
خون مسلمانان نریختہ الحال کہ پیر شدہ وایام زندگانی باخر رسیدہ چگونہ بریختن خون مسلمانان اجازت دہم

چون سالها نوکری سلطان بلبن کرده حقوق نعمت او بر گردن ما بسیار است امروز که ملک او در متصرف شده ام اگر اعوان و انصار او بکشم کمال بے انصافی و بیمروتی باشد خصوص که باین مرتبه پیش من آمده اند **نظم**

گنهگار را عذر نسیان بده | چو زنهار خواهد تو زنهار ده
بدی را مکافات کردن بدی | بر مرد صورت بود بخردی
ببین کسانیکه سبے برده اند | بدی دیده و نیکوے کرده اند

القصه سلطان خیلی خدا ترس و رحیم دل بود بازار موری رضا مینداو بارها دزدان و رهزنان را گرفته آوردند سوگند داده خلاص میکرد که من بعد دزدی و رهزنی نکنند یک مرتبه هزار نفر دزد و قطاع الطریق که مصدر تقصیرات و باعث آزار و اضرار مخلوقات شده واجب القتل و مستوجب تعذیب بودند پیش سلطان آوردند ازانجمله یکے را هم نکشت و سیاست نکرد و همه را رها کرده در مدت سلطنت مصادره و مکابره و طمع در مال مردم و تنبیه و تادیب ناحق و سیاست و تعذیب بموجب و بند و زندان بحساب که شعار نا خدا ترسان ظلم پرست و جباران جور سرشت است از و بوقوع نیامده میگفت که اگر چه در معرکه و جنگ لشکری را توانم برهم زد و خون ریز بیا نمود اما چون آدمی گرفتار را پیش می آورند بقتل او نمیتوانم اقدام کرد و در عوض جرمی که از نزدیکان و نوکران بوقوع می آمد هیچ یکے را تادیب و بند نمی نمود **منظومه**

چو قدرت دادت ایزد بر گنه گار | بعفو خویش بنده کن تا بنده گردد
که مجرم کشته افعال خویش است | چو بوے عفو یابد زنده گردد

نوبتے سلطان بر قلعه رنتهنبور مهم کرد چندگاه محاصره کرده دست از تسخیر آن باز داشته مراجعت نمود و گفت گرفتن این قلعه بر ون یک کس هم نمی ارزد بالفرض اگر این حصار گرفتم بندهاے خدا را کشتن دادم فردا که زنان بیوه و طفلان یتیم انها پیش من بیایند و نظر من برانها افتد دران زمان مرا چه حالت باشد و فتح این قلعه بر من تلخ تر از زهر گردد **نظم**

درون پراگندگان جمع دار | که جمعیت باشد از روزگار
کسے گوے دولت ز دینار بود | که در بند اسایش خلق بود
اگر نفع کس در نهاد تو نیست | چنین اهن[1] و سنگ خارا یکیست

(۱) گوهر آدم۔

غلط گفتم اے یار فرخندہ خوئے — کہ نفع است در آہن و سنگ و روئے
چنین آدمی مردہ بہ ننگ را — کہ بر وے فضیلت بود سنگ را

در ایام سلطنت شخصے را کہ سلطان کشتہ آن بود کہ سیدی مولہ نام درویش در دہلی آمدہ اقامت ورزید و خانقاہ عظیم تیار نمودہ مبلغی کلی در عمارت آن صرف شد و ابواب اطعام و انعام بر روے مردم کشودہ ہر روز ہزار من میدہ پانصد من مسلم خ و سیصد من شکر و دو صد من روغن زرد و ہمین دستور دیگر مصالح خرچ کردی و ہر روز دو نوبت مایدہ کشیدی و خاص و عام بران مایدہ حاضر شدندی و خود غیر از نان خشک تناول نکردی و از کسے چیزے نگرفتی و از کثرت خرچ و بذل مہمان داری و عدم دخل او مردم حمل بر کیمیا و سیمیا بردندی اکثر امرائے و ملوک مرید او شدند و خانخانان پسر بزرگ سلطان ہم مرید و معتقد او گردید بعضے مردم بسلطان گفتند کہ این درویش از اجتماع و ازدحام خلایق خیال سلطنت در سر دارد و قصد سلطان مکنون خاطرش ہست از انجا کہ چمن آرایان دانش و گلشن پیرایان بینش بادشاہی را بمنزلہ باغبانی قرار دادہ اند چنانچہ باغبان با دانش و بینش باغ را بہ ترتیب چمن و خیابان و آرایش و پیرایش اشجار باثمار و شاداب داشتن بقدر اعتدال و ناپسندیدن انبوہ و قطع اغصان زیادتی و قمع درخت خاردار میکوشند ہمچنان بادشاہ عدالت پیشہ را لازم کہ در آبادی و معموری مملکت و رفاہیت و آسودگی رعیت کوشش آوردن و بر افراختن مخلصان عقیدت پرست و استیصال و بر انداختن مخالفان بد سرشت مساعی جمیلہ بکار بردہ و ہر گاہ فتنہ انگیزان ستبہ کار باہم یکدل و یکجہت شوند بلا تعلل و توقف در قلع و قمع اینہا کوشند و ہر جا کثرت ہجوم و وفور ازدحام بے ضرورت گردد ہر چند ناملایم از اینہا بظہور نرسد بنا بر رفع وسوسۂ خاطر خویش و مصالح ملکی آن ہجوم را متفرق سازند و بنیاد ازدحام را از پا بر اندازند بنا برین اندیشہ سلطان و امرائے و دیگر مردم را کہ معتقدان درویش بودند بہانہ بکارہا تعین کردہ باطراف پراگندہ گردانید و درویش را دستگیر کردہ در پاے پیل بست بعقوبت تمام بکشت بحکمت ایزدی دران روز ابر سیاہ و باد تند برخاست و طوفان گرد و خاک برامد و عالم تاریک گردید و موجب تعجب عالمیان گشت و دران سال باران نگردید و فلک بسان ممسکان طریقہ امساک ورزیدہ دست از تراوش باز کشید و آفتاب در سطوت جلال گرم خو گردید و نوع

عالم رخت اقامت بربست ومسرت روزگار از دل عالمیان رفت باغ بمنزلہ راغ و خیابان بمونہ بیابان شد متوطنان خطہ بوستان وساکنان بلدہ گلستان زار و نزار گشتند اشجار را از نہایت عطشان از زبان ہر برگ فریاد العطش بر آمد وزراعات از تشنہ لبی سرنگون گشتہ بطلب آب سجدہ نیاز بجا آورد و رودخانہا سراب ومرغ از ماہی بے تاب گردید و آبگیرہا وغدیرہا بے آب و بذرگران راچشم پر آب شد تہید ستان از بے سرمایگی دل سرد گشت وارباب احتکار را بازار گرم نرخ غلات مانند شاہد کنعان گران گردید ہمہ کس برائے خریداریش زلیخا وار گردید ہر چند بازارش گرمی میکرد مجگران سردی میکردند گندم بسان آدم گران بہا گشت وگنجد بسان خال خوبان کمیاب شد نخود را ہمہ کس بجود میکشید و برنج برنج تمام بدست می آمد اہل احتکار از فروخت موٹ موت خود می انگاشتند و اب را مانند ابحیات درظلمات نگاہ میداشتند دانہ غلہ حکم قراضہ زر پیدا کردہ مانند مروارید عنبر گردید القصہ در دہلی قحط عظیم رو داد و مردم غربا از تہیدستی وگرسنگی در بازار وکوچہا قالب تہی میکردند واکثرے از فرط جوع خود را در دریائے جمنا انداختہ غریق بحر فنا می شدند واز فقدان غلہ اکثر مردم سگ وگربہ را بر خود حلال میدانستند بلکہ از شدت اشتہا گوشت ادم مباح می انگاشتند عبادت کیشان را پائے ثبات از جادہ ورع و پرہیزگاری لغزیدہ و طاعت اندیشان را امتیاز در حلال وحرام نماند **بیت**

خون خوردہ ہمہ بسان شمشیر | از گرسنگی شدہ زجان سیر

درسنہ ۶۹۳[1] مغول چنگیزی بالشکر گران عازم پنجاب گشت سلطان باستماع این خبر عساکر بسیار و توپخانہ بے شمار بدفع الطائفہ متوجہ گردید چون طرفین بہم پیوستند مغل چون غلبہ سلطان معاینہ کرد صلح نمودہ وسردار ایشان کہ قرابت ہلاکو خان بود آمدہ ملاقات کرد وبا چند امرائے دیگر مسلمان گردید سلطان او را پسر خواند وبدامادی خود سرفراز گردانید و غیاث پور مسکن ایشان مقرر کرد چنانچہ آن معمورہ را مغل پورہ ومغلان آنرا نو مسلم خواندندی و بعد چندگاہ ملک علاء الدین را کہ داماد و برادر زادہ و پروردہ نعمت سلطان بود بولایت کورہ[2] رخصت نمود او در کورہ رسیدہ باطراف ممالک می تاخت و در حدود دیوگدہ رفتہ فتح نمود وچہل زنجیر فیل و ہزار اسپ و بسیاری از طلا و نقرہ واقسام مروارید

(۱) سنہ ۶۹۱ فرشتہ جلد اول صفحہ ۹۴ - (۲) کرہ ؟

واقسام امتعه واقمشه وغیر ذلک انقدر غنیمت که عقل از حصر وضبط آن عاجز گردو بدست او فتاد و روز بروز قوت وشوکت او زیاده گشت و آثار بغی وانحراف ازو بظهور رسید هرچند وزرا بسلطان گفتند که علاج واقعه پیش از وقوع بهتر است تا حال علاء الدین استقلال نیافته فکر زود باید کرد **نظم**

سر چشمه باید گرفتن به میل　　چو پر شد نشاید گذشتن به پیل

کنون کوش کآب از کمر درگذشت　　نه آنگه که سیلاب از سر گذشت

سلطان از بسکه علاء الدین را دوست میداشت التماس وزرا باجابت مقرون نمیکرد و میگفت که علاء الدین فرزند و پرورده نعمت من است هرگز ازو بغی بوقوع نخواهد آمد چون سلطان را اجل نزدیک رسید با چندی از خواص و یک هزار سوار بکشتی درآمده بجانب کوره روانه شد ملک علاء الدین از خبر نهضت سلطان مستعد شده مابین کوره و مانک پور فرود آمد چون سلطان نزدیک رسید برادر خود را باستقبال فرستاد برادرش در حضور رسیده افسون مکر و غدر خوانده التماس نمود که علاء الدین هراسان و بیمناک شده میخواست که آواره دشت تباهی گردد من او را ازین اراده باز آورده ام الحال که سلطان تشریف آورده اند اگر لشکریان را مسلح خواهد دید اغلب که متوهم شده بدر رود سلطان بگفته او چند کس همراه گرفته و سلاح از تن انها دور کرده در کشتی نشسته مصحف میخواند تا کشتی بکنار آب رسید سلطان از کشتی فرود آمد و ملک علاء الدین آمده ملازمت کرده در پای سلطان افتاد و سلطان از روی شفقت و مرحمت طپانچه بر رخساره او زده فرمود که من این همه تربیت در حق تو کرده و ترا بزرگ گردانیده همواره در نظر من از فرزندان عزیز بوده اکنون در حق تو چه بدی خواهم اندیشید این را گفت و دست علاء الدین گرفته بجانب کشتی کشید درین اثنا محمود سالم که از اجلاف سامانه بود و در شرارت و بدنفسی مشهور چنانچه گفته اند **بیت**

ذره آتش ز بهر سوختن صد خانه بس　　ور برای تلف عالم مگس از سامانه بس

باشارت علاء الدین سلطان را بشمشیر زخمی ساخت سلطان زخم خورده بجانب کشتی دوید و گفت ای علا الدین بدبخت چه کردی بعد ازان اختیار الدین که پرورده نعمت سلطان بود از عقب آمده سلطان را دست انداخته بر زمین هزد و سرش بریده نزد علاء الدین آورده بر نیزه کرده در گرد کره و مانک پور گردانید و چندی از مخصوصان سلطان را که در کشتی بودند بقتل

رسانید و چتر سلطانی بر سر علاء الدین برافراشته ندائے سلطنت در دادند ازانجا کہ ایزد تعالی منتقم حقیقی است سزائے بدکرداری در کنارش میرسد **مثنوی**

اگر بدکنی چشم نیکی مدار | کہ ہرگز نیارد گز انگور بار
نہ ہرگز شنیدیم در عمر خویش | کہ بد مرد را نیکی آید بہ پیش
چو ابلیس بد کرد نیکی ندید | بر پاک ناید ز تخم پلید

قاتلان سلطان در اندک زمان ببلائے عظیم گرفتار شدند محمود سالم در اندک زمانی مبروص شد و اندامش جوشیده از ہم پاشید و نیز اختیار الدین دیوانہ شده بمکافات بدکرداری رسید علاء الدین کافر نعمت اگرچہ بر تخت فرمان روائی نشست اما بپاداش این کردار ہمیہ گرفتار شده نام و نشان او و نسل او نماند **مثنوی**

بکون و مکان چیزے از خیر و شر | ز کفران نعمت بدان شوم تر
ز کفران نعمت چہ آید جز این | کہ نقصان عمر است خسران دین

مدت سلطنت ہفت سال و یک ماه و بست روز ❊

سلطان علاء الدین برادرزاده و داماد سلطان جلال الدین خلجی

بعد ازانکہ سلطان جلال الدین بہ قتل رسید سلطان با شصت ہزار سوار از کره روانہ شده دہلی رسیده امرائے خورد و بزرگ بیعت کردند در سنہ ۶۹۶ سریر خلافت و فرمان روائی از جلوس سلطان زینت یافت و کوشک لعل را دار السلطنت گردانید و امرا را بقدر حال ہر کدام خطاب و جاگیر مرحمت ساخت چون نوجوان بود بلہو و لعب مقید گشتہ بعیش و عشرت پرداخت و دست بذل و نوال کشاده خزانہ بانعام مردم صرف کرد و در عہد او شراب در کوچہ و بازار سبیل گردید بعد چندگاه چہل ہزار سوار بسرداری الف خان و ظفر خان برائے دفع رکن الدین و ابراہیم پسران سلطان جلال الدین کہ بعد قضیہ پدر از دہلی گریختہ بملتان رفتہ بودند تعین ساخت **بیت**

سر وارث ملک ما بر تن است | تن ملک را فتنہ پیراہن است

امرائے مذکور رفتہ ملتان را محاصره کردند پسران سلطان مرحوم تاب نیاورده بوسیلہ دانائی اسرار کونی و آہی جویائے رموز سفیدی و سیاہی زبدة العارفین قدوة الواصلین شیخ

رکن الدین قدس سرہ آمدہ ملاقات کردند الف خان بمقتضائے اہلیت و مردمی شرایط تعظیم بجا آوردہ اینہا را ہمراہ خود بدہلی آورد سلطان حق نشناختند و بے رحمی کردہ ہردو مرزی زادہ و ہمراہان اینہا را میل کشیدہ محبوس گردانید بعد آن بر سر گجرات لشکر عظیم تعیین کردہ بمحاربہ و مجادلہ بسیار انولایت را مفتوح کردہ بت سومنات را در دہلی آوردہ در زمین فرو برد تا پای سپر خلایق گردید در سال دویم لشکر مغل از ماوراء النہر در حوالی دہلی رسید شہر را محاصرہ کرد خلایق کثیر از قصبات و قریات در شہر آمدہ ہجوم کردند در مساجد و محلات و کوچہ و بازار جائے نشستن نماندہ و راہ کوچہا مسدود شد و ہمہ چیزہا گرانی گرفت سلطان مستعد شدہ بجنگ پیش آمد بعد مقابلہ و مقاتلہ مغل منہزم گشت و آتش فتنہ و فساد منطفی گردید چون سلطان از اطراف ممالک خاطر جمع نمود و شریکے در ملک و خدشہ در نظم امور ممالک نماند و اکثر بلاد بتسخیر در آمد و قوت و مکنت کمال بہم رسیدہ خیالات فاسدہ بخاطرش راہ یافت ارادہ کرد کہ دین و شریعت خود اختراع نماید و چار امرا الف خان و ظفر خان و نصرت خان و الغ خان باشند چہار یار مقرر سازد کہ نام او بر صفحہ روزگار تا قیامت بماند و نیز میخواست کہ دہلی را بیکے از معتمدان خود سپردہ مانند اسکندر رومی بتسخیر اقالیم ربع مسکون پردازد فرمود تا او را اسکندر ثانی در خطبہ بخوانند و در سکہ نیز ہمین نمط نوشتند مصاحبان و حریفان مجلس را یارائے آن نبود کہ حرفے خلاف مرضی او بر زبان توانند آورد ہمگنان از ملاحظہ درشت خوئی و خشن مزاجی او بر سخنان واہی تصدیق نمودہ بر علو ہمت و بلند پروازی او تحسین مینمودند ملک علاء الملک کہ از امرائے بزرگ بود و پیش سلطان اعتبار تمام داشت و درست کرداری و راست گفتاری شعار او بود سخنان سنجیدہ و حکایات پسندیدہ درمیان آوردہ بمقدمات عقلی و روایات نقلی خاطر نشان سلطان ساخت کہ اگرچہ احداث شریعت و دین او وے تر است لیکن نتیجہ این ارادہ فاسد خرابی ملک و سلطنت و ندامت دنیا و آخرت است این نہ امریست کہ رواج تواند گرفت و مردم توانند قبول کرد **نظم**

ہر کہ عیب تو گفت یار تو اوست	وانکہ پوشیدہ داشت مار تو اوست
گرچہ زشت است تلخ گفتن حق	شور بختی است ہم نہفتن حق

و در باب تسخیر اقالیم گفت کہ اگر سلطان دہلی را گذاشتہ باقلیم دیگر برود و مدتے بدان

بدان سمت بگذرد و بعد مراجعت معلوم نیست کسانیکه نایب باشند منقاد شوند یا نشوند این
زمانه را مانند سلطان سکندر رومی نتوان تصور نمود در انوقت مثل ارسطاطالیس وزیر بود
که بقوت فکر و اصابت رای او تسخیر اقالیم آسان می شدی سلطان را بالفعل بلاد هندوستان
مثل قلعه رنتهنبور و چتور و چندیری و مالوه جانب شرقیه تا اب سرجو و سوالک تا ملعان که پناه
متمردان و کهف دزدان و رهزنان است تسخیر باید کرد و سامانه و دیپالپور و ملتان که در امد
مغل است مستحکم باید نمود و از مداومت شراب و شکار اجتناب باید ورزید ازانجاکه
ملک علاء الملک مقبول القول و درست سخن و زبان اور بود گفتارش در دل اثر کرد
و تمامی سخنان او را پسندیده بر عقل و دانش ملک آفرین کرد و از احداث دین خود ترک
نمود و قصد تسخیر اقالیم سبعه از دل انداخته بانتزاع ممالک هند توجه نمود چون دران زمان
همیر دیو از نسل رای پتهورا لوای تکبر در رنتهنبور می افراخت سلطان بجانب او نهضت
فرمود روزی در اثنای راه بشکارگاه قمرغه اکتخان برادرزاده سلطان قصد کرده بدو تیر سلطان را مجروح
ساخت و سلطان را که بر زمین آمده بود مرده انگاشته در لشکرگاه رسیده بر تخت نشست
و آوازه انداخت که سلطان را بقتل رسانیده ام سلطان که از کثرت درد زخم بیهوش شده
بود در ساعت بافاقت آمده زخم خود بسته جانب لشکر شتافته بسراپرده درامد و امرا
بر سر اکتخان تعیین کرد اینها رفته سر او را بریده آوردند و منیسز و برادرزاده سلطان که در بداون
بودند و حاجی مولا نامی در دهلی بغی ورزیدند افواج باستیصال آن ناعاقبت اندیشان رخصت
گشت اینها بی جنگ و جدل دستگیر شدند برادرزادها را میل در چشم کشیده و حاجی
مولا را بقتل رسانید القصه سلطان در رنتهنبور رسیده محاصره قلعه نمود بعد مدت آن قلعه
مفتوح گردید و همیر دیو را با قوم و قبیله او بقتل رسانیده بدهلی مراجعت کرد بعد آن بقصد
تسخیر قلعه چتور مصمم نمود چون سلطان شنید که رای رتن سین مرزبان چتور پدماوت نام نازنین
در شبستان خود دارد که حسن و جمال او از قالب بیان افزونست پری از مشاهده جمال او از
حسن خویش بری گشته و حور بر شک خوبی او در کنج تواری مستور شده آفتاب از بهر
نظاره آن هر صبح سر از دریچه مشرق می بارد و ماهتاب خود را از حلقه بگوشانش می شمارد
و رخسارش بحدی تابان که در شب تار مردم گمان برند که مگر صبح صادق از افق مشرق
دمید و سیمایش نوعی درخشان که اگر از پرده ظلام نظر بران افتد طلوع ماه متصور می شود

خورشید با اینهمه نور و ضیا از آغاز صبح عارضش لمعه بوام میگیرد و ماه منبع انوار از چهره اکشش فروغ میخواهد

نظم

قدش نخلی ز رحمت آفریده	ز بستان لطافت سر کشیده
ز نخدانش که سیم بی زکا بست	درو چاهی پر از آب حیات است
ز بستان ارم رویش نمونه	درو گلها شگفته گونه گونه
دو پستان هر یکی چون قبهٔ نور	حبابی خاسته از عین کافور
میانش موی بلک از موی نیمی	ز باریکی بر و از موی بیمی
نیارستی کمر از موی بستن	کز آن مو بود لرزش از هم گسستن
بزیر چرخ کس پیدا نه گردد	که رویش بیند و شیدا نه گردد

از اصغای اوصاف حسن و خوبی آن نازنین غایبانه سلطان عشق بر کشور دل سلطان آتیلا آورد و لوای محبت به ساحت سینه بر افراخت و کوس آمد و در عرصه خاطر بلند آوازه ساخت و در هر ضلع از اضلاع دل و در هر قطع از اقطاع ضمیر کارفرمایان شوق و فرمان روایان شغف نصب کرده سراپای مملکت وجود را در زیر فرمان خود آورده صفحه خاطر را الطغرای غرای شیدایی و سویدای ضمیر را به نگین خاتم سودای زینت بخشیده نظم امور جهانبانی منود

نظم

نه تنها عشق از دیدار خیزد	بسا کین دولت از گفتار خیزد
درآید جلوه حسن از ره گوش	ز جان آرام برباید ز دل هوش
ندیدن هیچ اثری در میانه	کند عاشق کسان را غایبانه
بدیدن میلش افزود از شنیدن	بلی باشد شنیدن تخم دیدن

بالجمله سلطان از فرط آرزو و فرط تمنا کسان خود را بطلب آن نازنین خورشید جبین نزد رای رتن سین فرستاد از انجا که رای مذکور در ابتدای حال از استماع خوبیهای آن ماه لقا غایبانه خود را در نرد عشق و محبتش باخته از مسند حکومت برخاسته بصحرای طلبگاریش پا انداخته از ریاست و ایالت ترک کرده بار زوی ادراک وصال آن خورشید تمثال صحرا گرد و ذره نورد گشته حشم و خدم و دولت و اسباب کثرت غریق دریای ادبار گردانیده تنها یمن و مطاق و ملقب تا لا ایطاق در سنگدیب مسکن آن دل فریب رسیده بعد سرگذشت

بسیار که تفصیل آن بطول میکشد او را در عقد ازدواج آورده بمنتهای تمنای خویش واصل شده با آن نازنین رجعت وطن خود نموده از استیلای عشق لبته زنجیر زلف مشکین و خسته تیر مژگان خونین بسوخته برق نگاه کوفته عشوه های جانکاه او بود و بی زحمت اغیار با او تمام محبت می باخت و نقد دل و جان را بازی میداد هر دو باهمدیگر نوعی اخلاص و یکتا دلی داشتند که گویا صانع ازلی از یک روح دو لخت کرده در دو قالب انداخته و گشاد و زلم یزلی یکدانه را دو نیم ساخته در دو مزرع کاشته از استماع پیغام سلطان آتش خشم در نهاد رای رتن سین افتاد چون موی سوخته پیچ و تاب خورده مانند مار افگار بر خود پیچیده و فرستاده های سلطان را استخفاف نموده رخصت گردانید چون کسان سلطان بی نیل مقصود مراجعت کردند و حقیقت را بعرض رسانیدند و از نافرمانی رای رتن سین چه مقتضای حمیت سلطنت و چه از آن نازنین سطوت جلال، قهرمانی و چشم خشم سلطانی در جوش و خروش آمد بهای تادیب و تخریب رای رتن سین و تسخیر قلعه چتور و قصد وصال آن نازنین ماه تمثال لشکر کشیده و از آنجا که قلعه چتور در حصانت و متانت مشهور آفاق است کمند اندیشه بکنگره ارتفاع ان نرسد و مرغ خیال به بلند پروازی دیواران تصاعد نتواند کرد رای رتن سین بقوت قلعه و تقویت لشکر خود آماده جنگ گردید سلطان در پایان حصار رسیده مرکز وار گرد گرفت ساباط و دمدمه درست کرد و توپ های کوه شکن و ضرب زنهای زلزله افگن بقلعه نشینان زدند چند جا نقب زده از باروت پر کرده آتش دادند و دیگر تدبیر قلعه گیری بجا آوردند اما هیچ کارگر نگشت چون محاصره بامتداد کشید و محاربه سخت درمیان آمد و از هر دو طرف لشکر بسیار تلف گشت و کار رسی از پیش نرفت بالضرور صلح درمیان آمد و ملاقات یکدیگر اتفاق افتاد

منظومه

هیچ کاری ز صلح بهتر نیست	بهتر از صلح کار دیگر نیست
صلح باشد صلاح اهل فلاح	زان سبب گفته اند صلح صلاح

اول سلطان درون قلعه رفته مهمان رای شد بعد آن رای بموجب قرار داد پیش سلطان آمد بجبر دیگه رای در مجلس رسید سلطان از عهود و مواثیق برگشته قول و قسم بر طاق نسیان نهاده رای را قید کرده در دهلی آورد و رهای او برآمدن پدماوت منحصر داشت ان زن که بتدبیر صایب شهره آفاق و فکر دور اندیشش گوی سبقت از مردان کاردان می برد

باستماع اینجر درباب استخلاص رائے فکر اندیشیده سلطان مژده وصال داد یکهزار و سیصد دوله مرتب گردانید و در هر دوله مردان کارزار و مبارزان کارگذار با یراق و صلاح نشانیده با هر دوله دو خدمتگار و چهار کهار و دو هزار سوار بطریق بدرقه مقرر گردانید که همگی و تمامی نه هزار کس جرار و صاحب پیکار بوده باشد و محفه خالی پر تکلف باساز مرصع بزیب و زینت تمام که پدماوت منصور تواند نمود در میان دوله کرده روانه دهلی ساخت و خود بشبستان عصمت در چتور مانده منتظر نوید غیبی بود سلطان که با دل مالامال ارزوے وصال و دیده لبالب انتظار دیدار بود باستماع مژده قدوم میمنت لزوم ان نازنین ماه جبین منبسط و فرحناک گردید وازهر منزل و مقام خبر طلب داشته برشاهراه ترصد دیده باز میداشت و غافل از شعبده فلک پر تزویر و حیله ان زن با تدبیر القصه لشکر با دوله طی منازل و قطع مراحل نموده در حوالی دهلی رسیده نزول نمودند سرداران لشکر بموجب تلقین ان بانو پر فراست از زبان ان عصمت قباب بسلطان پیغام کردند که چون در عقد مناکحت رائے رتن سین هستم و مدتے در تصرف او بوده ام الحال که سلطان خواستگاری این فدویه نمود تا انکه رائے اجازت ندهد بموجب امر شریعت غرا بر سلطان حلال نیستم رائے را دریجا بفرستند تا ازو اجازت بگیرم و در مشکوے معلی مشرف شوم سلطان که بمقتضائے کمال ارزو بر شاخ انتظار بسان طاؤس همه تن دیده شده بود بے توقف و تحاشی و بلا تعلل و تامل رائے را خلاص داده همراه کسان خود روانه ساخت بمجرد انکه رائے به لشکر خود ملحق گردید جوانان شجاعت نشان مکیان سلطان بجنگ پیش آمده اکثرے را بقتل در آوردند سلطان بر این معنی آگاهی یافته سواری نمود و آتش کارزار مشتعل شد بسیاری از طرفین علف تیغ آتشبار گشت و رائے رتن سین قابو یافته از جنگ گاه بر امده بمسکن خویش راهی گردید بخیریت و سلامتی بچتور رسید فلک شعبده نیرنگ ساز و گردون حیله باز در هر ساعت هزار منصوبه تزویر از شطرنج مکاید باخته ارباب اشتیاق را بفریب تازه بازی میدهد و هر لحظه ابواب حیرت بر روے افادت اصحاب شوق می کشاید و شیشه تمنا را بسنگ یاس و نومیدی میشکند

نظم

در چرخ به بین و گرم سر و شش	صد بوالعجبی بهر نورد شش
از راز جهان جریده بکشای	وز هر بن موے دیده بکشای

در بازی رسم این اغافات — گه برد شود گهی شود مات

قلب است قمار زمانه — بگریز ازین قمار خانه

سلطان از سنوح این سانحه غریبه از مواصلت آن نازنین محروم گشته دست تحسر
بدندان تفکر گزید و گفت **بیت**

دریغا که در دست من نیست کار — که آرم بکف حلقه زلف یار

چنانچه این قصه رانی در اطراف ممالک معروف و مشهور است و کتابی مسمی به پدماوت
مشتمل بر قصه رانی رتن سین در زبان فرس و هند درست شده القصه سلطان بعد
وقوع این امور در خود قوت ندیده که انتقام از راجه رتن سین بگیرد و بتسخیر قلعه چتور لشکر
کشد و نیز با وجود قدرت عمداً تغافل کرد روزی از ندما پرسید که باعث وقوع آفات
و حوادث در ملک چه باشد التماس کردند که سبب ظهور آفات چهار چیز است
اول بیخبری بادشاه از نیک و بد احوال خلایق دویم شراب خوردن علی الدوام سیوم
محبت امرا با یکدیگر چهارم نذر دادن برذایل سلطان را این سخن بغایت پسند آمد فی الحال
از شراب خوردن تایب گشته نوعی تاکید کرد که از تمام ولایت رسم شراب خوردن
رفع گردید و اکثر مردم که با وجود منع جرات بر خوردن شراب مینمودند بقتل میرسیدند
و مال و ملک مردم اراذل را در خالصه گرفته تا رفع فساد گردید و امرا را از اختلاط یکدیگر
و ضیافت کردن با همدیگر باز داشت و خود بامور جهانبانی پرداخته و مراسم خبرداری
بجا آورده ضابطه چند در باب بازیافت محصول بحکم مساحت و کاغذ پتواری و عدم
خیانت اهل قلم و عمال اختراع نمود و چودهریان و مقدمان را که مال ریزه رعایا میخوردند
آنچنان ضبط نمود که دامی از رعایا نتوانستند گرفت بلکه نوعی خراب شدند که زنان آنها
در خانه مردم مزدوری کرده قوت خود حاصل میکردند و نرخ غلات بحضور خود مقرر
میکرد آنچنان که در عهد سلطنت او نرخ یکی مانده اصلاً کمی و زیادتی رو نداد و در نرخ
و قیمت پارچه و اسپ و غیر ذلک نمطی پرداخت که بایع و مشتری خسارت
نکشید داغ اسپ و داکچوکی و واقعه نگاری اختراع کرده چند مرتبه لشکر چنگیزخانی
از ماوراء النهر در نواحی دهلی رسیده شکست خورده رفت و سلطان به نهجی تهانجات
در حدود مد آمد لشکر مخالف نصب کرد و تدبیرات صایب نمود که در زمان خلافت

او مغل در هندوستان مزاحمت نتوانست رسانید مردم اینمعنی را از برکات توجهات پیشوای ارباب طریقت مقتدای اصحاب حقیقت سلطان العارفین برهان المحققین مفتاح کنوز معرفت سبحانی کشاف رموز شناخت ربانی قدوه باریافتگان درگاه کبریا شیخ نظام الدین اولیای تصور میکردند سلطان اگرچه بظاهر ملاقات شیخ نمیکرد اما استمداد از باطن قدسی مواطن نموده بارسال رسل و رسایل و اتحاف تحف و تحایف مراسم اخلاص و اعتقاد بجای اورد فتوحاتی که باطراف ممالک بسلطان میسر شده و عمارتی کاو کرده و خزاین فراوان که او وا فرست هیچ یکی از سلاطین ماضیه را دست نداده ضوابط و قوانین سلطنت که او کرده هیچکس از خواقین نکرده شعرای صاحب سخن و مورخان والا ادراک و منجمان بلند فکرت و رمالان سحر افرین و طبیبان و حکیمان مسیحا نفس و ندیمان خوش گفتار و اصحاب نغمه بی نظیر و دیگر هنرمندان بی بدل و وزرای صاحب تدبیر و امرای ذوالشوکت در عهد او فراهم آمده بودند سلطان العارفین شیخ قطب الدین و قدوة الاصفیا شیخ نظام الدین اولیا و زبدة الواصلین شیخ صدر الدین عارف و شیخ رکن الدین ملتانی در زمان او بودند و سرامد شعرا امیر خسرو دهلوی بود دهزار تنکه زر مواجب از سرکار بادشاهی می یافت و خمسه بنام سلطان درست کرده سلطان در ریاضت و طاعت و ادای مفرضات و نوافل و صیام و تقدیم مراسم اسلام القدر تقید داشت که او را از جنس ملایک گفتندی از انجاکه ملک نایب وزیر مدار علیه و وکیل السلطنت و منظور نظر سلطان بود قابو یافته سلطان را مسموم گردانید و بعضی میگویند که برحمت استقبار حق پیوست مدت سلطنت بست سال و سه ماه *

سلطان شهاب الدین بن سلطان علاء الدین

چون ملک نایب متسلط بود از تمامی پسران سلطان مرحوم سلطان شهاب الدین را که خورد سال بود برگزیده در ۷۱۶ شه بر تخت سلطنت اجلاس داده هر روز از حرم سرا بیرون آورده بربام هزارستون بر تخت نشانده بار دادی و خود بانتظام مهام قیام ورزیدی و باز ان طفلک را اندرون حرم نزد مادرش فرستادی از انجاکه ملک نایب بدسرشت و بدطینت و نمک حرام و ناحق شناس بود دایما برای انداختن خاندان سلطان علاء الدین با مصاحبان

خویش مشورت نمودی چنانچه خضر خان و شادی خان پسران سلطان مرحوم را که برادران غیر مادری
سلطان بودند میل در چشم کشیده و مادر خضر خان را در قید کرده نقد و جنس او را خود متصرف
شده مبارک خان برادر حقیقی سلطان را در قید نگاهداشته اراده میل کشیدن او نیز
بخاطرش بود اما ارادت الٰهی بران رفته که سریر سلطنت را رونق بخشد داعیه آن بد اندیش
پیش نرفت و نتوانست او را از پیش معزول کرد و چون تسلط بسیار داشت سلطنت را
از خود دانسته کسی را بخاطر نمی آورد و با فعال بد و کردار نکوهیده صرف اوقات مینمود و مدام
الخمر بوده شراب را بافراط رسانید اگرچه طبیعت پردازان میگسار و نفس پروران باده خوار
از شراب چندین فواید گفته در وصف آن دفترها نوشته اند اما باده آبی است آتش افروز
شهرستان هستی و آتشی است آب ده شجره مدهوشی و بدمستی کارفرمای خونریزی و جفاکاری
انجمن آرای بوالهوسی و بدکرداری برهمزن معرکه عقل و دانائی گرم کن هنگامه بدگوئی و هرزه
درائی پرده برانداز حیا و شرم نگون ساز رایت مدارا و ارزم بنیاد زندگی را البست و خرمن
هستی را آتش چراغ خرد را باد است و چشمه دولت را خاک آتش اشتهار را منطفی میسازد
و جویبار شهوت را تهی میکند در دنیا بدنام میکند و در آخرت نافرجام از کار دنیا باز میدارد
و عقوبت عقبی بر روی کار می آرد اگر باده پیمائی کار نیک است اهل ارتکاب چرا در
اخفای آن میکوشند اگر منتج حسنات بودی بزرگان پیشین و حال چگونه روا نمیداشتند
و چرا آن را مذموم می انگاشتند بیت

باده خوری گر ثمری داشتی   اهل دلان کی بتو بگذاشتی

و همچنان بقمار بازی که مذموم ترین کارهاست تضییع اوقات نمودی و ببازی شطرنج
و غیر ذالک صرف روزگار نمودی شطرنج دریای است ناپیدا کنار خونخوار که شناوران
غرقه لجه فکر و اندیشه می باشند شاه دانش و عقل او دائماً در بند بلای مات و وزیر تدبیرش
از کجروی مصدر هزار آفات فیل خواهش او در معرکه تمنا لنگ اسپ تیز رویش را جولانگاه
مقصود تنگ و رخ از قبله مراد برتافته و پیاده وار دربدر روی پیشه خود ساخته همیشه
در بساط غم و الم بازی خود بر روی میسازد و گنجفه ایست که دستدارش را هرچند تاج دولت
بر سر و شمشیر ثروت در کمر و غلام زر سفید بیشتر و نهال مرادش بیش بر باشد اما از کثرت
شغل این بازی برات دولت از چنگ او بدر رود و قماش عمرش بجوی نیرزد و در ابنای

جنس سرخ رو نتوانند بود و شجره امیدش کمبر بلک بے برگ و شاخ بوده باشد و ندوات که مهره مراد بر او پیوسته در ششدر غم نشسته و کعبتین مقصودش از دست فرو هشته باشد و چه پراست که قامران مطعون جهانیان و ملوم عالمیان بوده باشند مهره مقصودش طے مراحل نموده سلامت بقرار گاه نتوانند رسید و دائما در قمار خانه روزگار خسران زده و بازی از دست داده باشد چنانچه آخر حال را جه نل و پاندوان همین بازی ملک و مال از دست داده آواره دشت ادبار و سرگشته صحرا افتقار شده نمو دانش وران کاردان و خرد پروران سعادت نشان چنین اشتغال در هنگام کلالت مزاج و ملالت طبع که از کثرت امور مرجوعه بهم رسد تجویز نموده اند این بخیر د این بازیها از مقاصد عظمی دانسته همواره اوقات گرامی را که بدل ندارد باین صرف نمودی خصوص بقمار سولهوین که یکے از بازیها چو پر است بر بام هزار ستون با خواجه سرایان درگاه بیشتر اشتغال داشتی بیت

کمن عمر ضایع ببازی قمار که این فعل بد هست در روزگار

چون امرا از ملک نایب بغایت تنگ آمده بودند با خودها اتفاق کرده او را بقتل رسانیدند و سلطان را دستگیر کرده در گوالیار محبوس کردند مدت سلطنت که محض برائے گفتن بود سه ماه و چند روز

سلطان قطب الدین مبارک شاه عرف مبارک خان برادر حقیقی سلطان شهاب الدین بن سلطان علاء الدین

چون سلطان باغوائے ملک نایب در زندان خانه می بود امرا باتفاق یکدیگر بعد قتل ملک نایب و حبس سلطان شهاب الدین او را از زندان برآورده در ششتم سریر آرائے خلافت نمودند جمیع امرا از خاص و عام مراسم تهنیت و مبارکباد بجا آورده و بتر شرایط عیش و کامرانی و لوازم عشرت و شادمانی بتقدیم رسانیدند سلطان ازینجهت که چند گاه در زندان بود بمجرد جلوس براورنگ جهانبانی بنا بر ادائے مراسم شکر و سپاس ایزدی تمامی زندانیان را که در دهلی و قلعجات و در دست و نزدیک و امصار و بلاد ممالک محروس محبس بودند حکم تخلیص نموده مناشیر مطاعه تمام بنام حکام اطراف در ماده خلاصی انجماعه صادر گردانید منظم

کسے بندیان رابود دستگیر	کہ خود بودہ باشد بہ بندی اسیر
نگہ کن بر احوال زندانیان	کہ ممکن بود بے گنہ درمیان

چون نوجوان بود و ناتجربہ کار کامروائے سلطنت وبادہ پیمائی شباب وہم نشینی نا اہلان و دوستی خوش آمدگویان چراغ خرد اورا فرونشاندہ ودیدہ مصلحت بین اورا بدبین ساخت بمقتضائے ہواپرستی ونفس دوستی حسن نامی خدمتگار بچہ راکہ درحسن صورت وجمال ظاہری بے نظیر بود منظور نظر خود داشت وشیفتہ وفریفتہ او گردیدہ ساعتے بے او نمی بود اورا خسروخان خطاب دادہ بمنصب وزارت سرفراز گردانید بادشاہان والاقدر فرمان روایان دانش ور این منصب والاوامر عظمی بشخصے کہ بدانش وبینش وراستی ودرستی ونیک نہادی ومعاملہ دانی واصالت گوہری ونجابت فطری وصفات قدسی وشایستگی اعمال وستودگی افعال وفرخندگی اطوار وپسندیدگی اوضاع موصوف باشد تجویز میکنند نہ انکہ ہیچ بیخردی وخوردسالی وناتجربہ کاری فرومایہ بدسرشتی را بدین پایہ بلند ورتبہ ارجمند نامزد مینمایند وبنیاد دولت خودرا از پا مے فگنند بزرگان گفتہ اند نظم

درختے کہ تلخست اورا سرشت	گرش درنشانی بباغ بہشت
ور از جوئے خلدش بہنگام آب	بہ بیخ انگبین ریزی وشہد ناب
سرانجام گوہر بکار آورد	ہمان میوہ تلخ بار آورد
اگر بیضہ زاغ ظلمت سرشت	نہی زیر طاؤس باغ بہشت
بہنگام ان بیضہ پروردنش	ز انجیر جنت دہی ارزنش
شود عاقبت بچہ زاغ زاغ	بردرنج بیہودہ طاؤس باغ

ازانجاکہ تقدیر قادر برحق بران رفتہ بود کہ خسروخان اساس دولت سلطان را از پا فگند بلکہ بنیاد سلطنت خاندان او پراگندہ گرداند طفل بدگہر را مدار علیہ سلطنت وصاحب مدار امور جہانبانی نمود بیت

چو بخت بدکسے را پیش آید	کند کارے کہ گردن را نشاید

بالجملہ سلطان محروم العقل ناقص الدرک مہات مالی وملکی بمشورت خسروخان درپیش نمود وباغوائے او خضرخان وشادیخان برادران علاتی خودرا کہ ملک نایب میل درچشم کشیدہ

در قلعه گوالیار محبوس نموده بود معه سلطان شهاب الدین برادر عینی که او نیز همانجا در قید بود بقتل رسانید و ازینجهت که خضر خان مرید پیشوائے اهل الله شیخ نظام الدین اولیا بود و شیخ را مخلص او دانسته زبان طعن برکشاد و حسد و عداوت ورزید **بیت**

چون خدا خواهد که پرده کس درد ... میلش اندر طعنه پاکان زند

و مردم را از آمدن بمنزل ایشان منع کرد و بے ادبانه پیش آمد و شیخزاده جام را که از مخالفان شیخ بود بتصرف خود اختصاص داد و باریافته درگاه سبحانی شیخ رکن الدین ملتانی را بتعصب شیخ نزد خود طلبداشته و از غرور جوانی بعکس مشورت نیکردی و سخن احدی درگوش بناوردی اگر کسے از روے دولت خواهی و نیک اندیشی حرفی گفتی بدشنام معاتب شدی و امرا را باندک گناه بلکه بعضی را بدون گناه تعذیر و تعذیب نمودی بل بقتل رسانیدی و لباس و زیور زنان پوشیده در مجلس آمدی و زنان رزاله و محتاله و مسخره و هزاله را بالائے کوشک هزارستون طلبیده با مرائے کبار بطریق هزل و مزاحت و مضاحکت و مطایبت اهانت و استخفاف کردی و دایم الخمر بوده بعیش و عشرت اشتغال داشتی بعد چندگاه ظفر خان حاکم گجرات را که از امرائے والاقدر بود در حضور طلبداشته باغوائے خسرو خان بقتل رسانید و بجائے او خسرو خان را حکومت گجرات که وطن قدیم او بود داده رخصت نمود او در گجرات رفته استقلال کمال بهم رسانیده بمقتضائے سفله منشی و خوردسالی و بیدانشی و تنگ ظرفی و کم حوصلگی اراده بغی نموده امرائے متعینه با او رفاقت نکردند خسرو خان نظر برانکه مبادا پرده از روے کار ناهنجار او برداشته شود باستعجال از گجرات پیش سلطان در دهلی آمده شکایت امرا نمود برائے خاطرداشت او اکثرے از امرا بکمی مواجب و برطرفی خدمت معاتب شدند و خسرو خان نوعی بر سلطان غالب آمد که اگر کسے از مصاحبان بسلطان حرف نالایم اندبعرض میرسانید باجابت مقرون نمی شد بلکه آن را سلطان پیش خسرو خان بیان نمودی و گوینده بزجر و ملامت معاتب میگشت ازینجهت تمامی امرا مغلوب شدند و خسرو خان غالب گشته در حصول مطالب گرم تر گردید روزے از مکر و غدر بعرض رسانید که چون همه وقت در حضور بخدمت قیام میدارم و شب ها در پیشخانه میگذارم بعضے از اقارب من که بامید مراحم سلطانی از گجرات آمده اند بداعیه ملاقات می آیند دربانان در تنخانه نیگذارند سلطان فرمان داد که کلید قفے

دولتخانه حواله خسروخان کنند و فرمود که از تو و برادران تو معتمدتر کیست اهتمام دولتخانه بعهده تست القصه چون درون و برون درگاه سلطانی بتصرف او و برادران او درآمد انجماعه فوج فوج و توپ توپ با یراق و اسلحه شب با ور دزبا بیمحابا در دولتخانه آمد و رفت داشتند و اندرون جناب والا جمع می شدند و قابوی وقت می طلبیدند رفته رفته اینمعنی بر تمامی مردم ظاهر گشت که آن سیه درون در چه کار است و امرا با خودها و از گونه دانستند اما از بجلتی که سلطان را با و بود یقین میدانستند که اگر بعرض رسانند سلطان گوینده را گرفته با و خواهد سپرد و درینصورت او را غالب مطلق و خودها را مغلوب محض میدیدند و هیچکس دم نمیتوانست زد روزی قاضی خان که در خط نویسانیدن اوستاد سلطان بود از جان خود گذشته و بخون خود دست شسته نیکو خواهی سلطان و سلامتی جان و مال و خیریت بلاد و عباد درین دانسته کیفیت را بعرض رسانید و از خیال فاسد او اطلاع داد لیکن ازان سخنان سلطان هیچ اثر نکرد و سود مند نیامد بلکه بجواب درشت و الفاظ نا ملایم معاتب گشت بعد از زمانی که خسروخان آمد آنچه از قاضی خان شنیده بود همه را نزد او بیان نمود ان مکار غدار به تکلیف خود را در گریه آورده گفت از بسکه سلطان بمن التفات و عنایت دارند نزدیکان درگاه حسد می برند و مارا نمیخواهند امروز یا فردا است که مرا متهم ساخته بکشتن دهند من خود را از کشتگان میدانم سلطان را گریه آن مکار اثر کرد و او را در کنار گرفته گریها نمود و بوسه بر لب و رخساره او زده گفت که اگر تمام عالم یکجا شوند و در حق تو بدگویند من گوش بسخن احدی نخواهم کرد و مرا هوای محبت تو از عالم مستغنی ساخته بتو عالم بکار نمی آید **نظم**

بلی چون دلبری با جان درامیخت — نیارد جان از و پیوند بگسیخت

برد پیوند جان از تن بیکدم — وی با او بود پیوند محکم

بعد از چندگاه چون ربعی از شب بگذشت قاضی خان که محافظت درگاه بعهده او بود از بام هزارستون فرود آمده در تفحص حال دروازها گردید خسروخان از پیش سلطان آمده قاضی خان را بسخن مشغول ساخت و بیره پان در دست او داده قاضی خان را غفلت اجل در ربوده بود درینوقت جاهرنام برادر خسروخان رسیده قاضی خان را بزخم خنجر بر خاک هلاک انداخت و غریو از مردم برخاست چون غلغله بگوش سلطان رسید سبب غوغا پرسید خسروخان آمده بعرض رسانید که اسپان طویله خاص وا شده باهم

جنگیده اندازین غوغا از دست درینحال جاهر مذکور با جمعیت تمام بر قصر هزار ستون شده پاسبانان را بقتل رسانید سلطان بر حقیقت واقف گشته بجانب حرم سرا دویده خسرو خان از عقب دویده دستار و موی سلطان را گرفت و باهم در آویخته زیر و زبر شدند درینوقت جاهر مذکور رسیده بدشنه خونریز پهلوی سلطان را شگافته بر زمین انداخت و سر آن مظلوم را از تن جدا کرده از بام هزار ستون بزیر افگند و اندرون حرم رفته شاهزاده فرید خان و منگو خان پسران علاء الدین را که صغیر بودند بستم از مادران جدا کرده گردن زدند و دست بتاراج کشادند وانچه یافتند گرفتند و بعضی امرا و ملازمان سلطان را که مخالف بودند همانوقت بدست آورده بقتل رسانیدند و اکثری را در همان شب طلبداشته بر بام هزار ستون نگاهداشتند و قید و زندان نمودند **نظم**

کسی را که نبود شرف در نهاد	نباشد عجب گر بود بدنهاد
سر ناکسان را بر افراشتن	وز ایشان امید بهی داشتن
سر رشته خویش گم کردنست	بجیب اندرون مار پروردنست
دگر زندگانی توقع مدار	که در جیب و دامن دهی جای مار

دران حال یکی از مخدومان گفت که سلطان علاء الدین خاندان عم و ولی نعمت خود یعنی سلطان جلال الدین را بر انداخت درینولا که خاندان او برمی افتد عجب نیست که باز مقابله میرود **بیت**

نکو را نیک بد را بد شمار است ... بپاداش عمل گیتی بکار است

مدت سلطنت چهار سال و چهار ماه از سلطان جلال الدین تا سلطان قطب الدین چهار تن خلجی مدت سی و چهار سال و یازده ماه جهانبانی نمودند +

سلطان ناصر الدین عرف خسرو خان

بعد قتل سلطان قطب الدین مبارک شاه سکه و خطبه بنام خود کرده بسلطان ناصر الدین مخاطب گشته و حرم های سلطان را درمیان برادران قسمت نموده منکوحه سلطان را در نکاح خود آورد و چون اکثر برادران او هنود بودند شعار اسلام تنزل نمود و رسوم هنود رونق درواج یافت بت پرستی و تخریب مساجد شایع گشت **بلیت**

چو باد خزانی در آمد بباغ — زمانہ دہد جائے بلبل بزاغ

ازانجاکہ بروضہ خلد مسکن بوم نشاید و در باغ ارم آشیانہ زاغ نباید یعنی لایق بادشاہی احاد والناس فرومایہ نباشد تا چندین شرط گرامی در فردے از افراد انسانی فراہم نیاید بدین مرتبہ والا کہ عطیہ ایست عظمیٰ از حضرت کبریا سزاوار نتواند بود چون غازی الملک کہ از امرائے کبار سلطان علاء الدین صاحب جمعیت و قبیلہ دار بود و حکومت دیپالپور داشت از فخر الدین جونا خلف خود کہ بحیلہ از خسرو خان جدا شدہ بود و نزد پدر رسیدہ ماجرائے نمک حرامی خسرو خان و کشتہ شدن سلطان واقف گشت بہ اتفاق بہرام حاکم ملتان و اوچ کمر انتقام بستہ بلشکر بیکران متوجہ شدہ در دہلی رسیدہ خسرو خان افواج آراستہ آمادہ جنگ گردید و آتش محاربہ مشتعل گشت خسرو خان با فواج بسیار باندک کارزار شکست خوردہ گریخت در روز دیگر بدست لشکریان غازی الملک اسیر گردید چون در حضور غازی الملک آوردند بلاتغافل بقتل رسید **بیت**

چراغے کان فرو خواہد نشستن — کند در وقت مردن خانہ روشن

اکثر رفیقان خسرو خان خصوصاً کسانیکہ در قسمت جرہائے سلطان قطب الدین شریک بودند ہمہ بقتل رسیدند بعد ازان غازی الملک در کوشک ہزار ستون رسیدہ بتعزیت سلطان قطب الدین و برادرانش گریہ وزاری نمودہ فاتحہ خواند چنانچہ امیر خسرو بزبان پنجاب بعبارات مرغوب مقدمہ جنگ غازی الملک تغلق شاہ و ناصر الدین خسرو خان گفتہ کہ آن را بزبان ہند وار گویند مدت سلطنت ناصر الدین خسرو خان چہار ماہ و چندروز +

سلطان غیاث الدین تغلق شاہ عرف غازی الملک

پدر سلطان ترک نژاد باسم تغلق از غلامان سلطان غیاث الدین بلبن و مادر او از قوم جت پنجاب بود چون کوکب بخت بیدار و اختر طالع ہوشیار سلطان اوج گرا گردید بقوت شجاعت و مردانگی و زور فراست و فرزانگی در جرگہ امرائے نامدار سرافرازی یافتہ در عہد خلافت سلطان علاء الدین و سلطان قطب الدین ہم بیش آمد در ینولا کہ بمقتضائے دلاوری و دلیری خسرو خان نمک حرام را بقتل رسانیدہ انتقام خون ولی نعمت گرفت باواز بلند گفت کہ من پروردہ نعمت سلطان علاء الدین و سلطان قطب الدین ہستم بجہت ادائے

حقوق نمک کافر نعمتان را کشته ام از فرزندان و اولاد ان هر دو بادشاه هر کسے که مانده است حاضر سازند تا بر تخت سلطنت نشانیده ما همه کمر خدمت به بندیم در صورتے که از اولاد آن هر دو بادشاه هیچکس نمانده باشد هر کرا لایق دانند بسلطنت بردارند همگنان متفق اللفظ والمعنی گفتند که از فرزندان آن هر دو بادشاه احدی نمانده و تو حق نعمت بجا آورده انتقام خون ولی نعمت گرفته لائق بادشاهی بهتر از تو کیست تمامی امرا باتفاق یکدیگر بیعت کردند و سلطان را بر سریر خلافت اجلاس داده زمین خدمت بوسیدند و گفتند **منظم**

که این تاج شاهی ترا میرسد	بغیر از تو دیگر کرا میرسد
اگر بر نشینی تو بر تختگاه	بسر بر نهی خسروانی کلاه
که هستی تو در عدل چون مهر و ماه	ترا زیبد این تخت و کلاه
برائے تو ما جان سپاری کنیم	وفائے ترا حق گذاری کنیم
اشارت ز تو جان فشانی ز ما	ز تو خسروی پهلوانی ز ما

القصه در سنه ۷۲۰ھ[1] سلطان بر سریر سلطانی جلوس نموده تاج خسروی بر سر نهاده سکه و خطبه بنام خود نمود و در کوشک لعل بودن خود قرار داده ندائے عدل و انصاف در داد فتنه هائے بیدار شده باز در خواب رفت و کار جهانداری را رونق تازه پدید آمد در یک هفته مصالح جهانبانی آنچنان صورت سرانجام یافت که سلاطین دیگر بالها نه کرده بودند **بیت**

نظام حال زمانه قوام کار جهان	تمام گشت به اقبال شهریار زمان

از بقیه عیال و نسل سلطان علاء الدین و سلطان قطب الدین هر کس هر جا بود تفقد احوال نموده وظایف و ادرارات مقرر گردانید و امرا مناسب احوال هر کدام اقطاع مرحمت کرده اکثر را رخصت نشستن داد و زرهائے که خسرو خان در حالت اضطرار بمردم ایثار کرده بود باز یافت نموده داخل خزانه ساخت و هر کس در ایصال اینقسم زر تهاون نمودی در شدت تعذیب افتادی و انچه خسرو خان به لشکریان داده بود یکساله در مواجب ایشان وضع نموده باقی را در دفتر فاضلات بنام انجامعه نوشتند و در سنوات مستقبله بتدریج در علوفه انها حساب کرده در مواجب مردم که از زمان سلطان قطب الدین تفاوت راه یافته بود در میزان بمقتضائے عدل و انصاف در داغ اسپ و قسمت جاگیر سو بت پدید آمد

(۱) سنه ۷۲۱ھ تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۱۲۹۔ سنه ۷۲۰ھ تاریخ فیروزشاهی ضیاء الدین برنی صفحه ۴۲۵۔

ونام تمرد وبغی از مملکت بر افتاد وراه آمد مغل نوعی مسدود گشت که در عهد سلطان اصلا
مغول در هندوستان رو نکرده وبساختن عمارات رغبت بسیار داشت قلعه تغلق آباد
در نزدیکی دهلی به استحکام تمام بنا کرد خیلے نیکذات وفرشته صفات بود بیشتر اوقات بعبادت
صرف نمودی وگرد مسکرات نگشتی ودر منع ابواب ممنوعه مبالغه کردی بر فاهیت رعایا
وبرایا وآبادی بلاد وامصار وامنیت مسالک ومشارع وآمد وشد تاجر ومسافر وارزانی
نرخ غله وضبط حاصلات از قرار حق ونفس الامر وتادیب مفسدان ومتمردان وتخریب
دزدان ورهزنان مساعی جمیله بکار بردی بعد از چندگاه سلطان به لکهنوتی عرف بنگاله رفت
دران ولایت ناصر الدین ولد سلطان غیاث الدین بلبن پدر سلطان معز الدین کیقباد حکومت
داشت چنانچه بتحریر آمده سلطان حقوق نمک آن خاندان بجا آورده از روے قدردانی
آن ولایت را بدستور سابق بر ناصر الدین مسلم داشت وازانجا معاودت نموده بجانب
سنارگام نهضت فرمود بهادر شاه حاکم انجا از بسیاری فیل وحشم دم استقلال میزد
سلطان بعد محاربه سخت فتح وظفر نموده بهادر شاه را دستگیر کرده وازانجا به ترهت رفته بمظفر
گشت وقلعه ترهت که بغایت متین بود به تسخیر درآورد نظم

هر آنکس که دارد درانجا نشست بر وکس نیاید بتدبیر دست
زسوے زمین ایمن است از خلل مگر ز آسمان تیغ بارد اجل

القصه سلطان بفتح وفیروزی ازان سمت مراجعت به دار الملک دهلی نمود شاهزاده الف خان
عرف فخر الدین جونا که در تختگاه مانده بود در سه کروهے تغلق آباد قصری بعمارت مطبوع
برائے ضیافت سلطان احداث نموده لوازم ضیافت مهیا کرد سلطان بعد رسیدن دران
قصر فرود آمده مجلس آراست وداد عیش وعشرت داده وازگوناگون طعام ورنگا رنگ
نعمت مایده کشید وچون از تناول انفراغ حاصل کرد مردم دانستند که سلطان بسرعت
ازینجا سوار خواهد شد همگنان دست شسته بر آمدند وسلطان دران قصر دست می شست
که بارادت الهی آن قصر مانند خیمه حباب از صدمه بادد رهم شکست یا فیل مست شراب
از پا درافتاد سلطان با پنجکس دیگر دست ازجان شسته زیر خاک وخشت بخفت د
در بعضی تواریخ نوشته که الف خان عمارت آن قصر را که ضرور نبود عمدا چنین ساخته بود
که زود بیفتد وکار سلطان باتمام رسد وصدر جهان گجراتی در تاریخ خودی نویسد که الف خان

آن عمارت را از طلسم بپا داشت چون طلسم را بعد آمدن سلطان بشکست آن عمارت از پا درافتاد و حاجی محمد قندهاری نوشته که در وقت دست شستن سلطان ناگاه برق جانکاه از آسمان افتاد و آن قصر فرونشست و بعضے نگاشته اند که سلطان فیلان کوه شکوه از بنگاله آورده بود برائے نمودن به شاهزاده الغ خان حکم کرده بود که ان فیلان را بدوانند چون عمارت قصر تازه بود از صدمه فیلے از پا درافتاد و بعضے مینویسند که دران وقت زلزله عظیم آمد و آن قصر درافتاد شیخ رکن الدین ملتانی برائے ملاقات سلطان دران قصر رفته بود بر مزد ایما بجهت زود برخاستن میگفت اما سلطان تفهم نکرد چون شیخ برخاست قصر برنشست و انچه بتحقیق پیوسته آنست که چون سلطان از قدوة الاصفیا شیخ نظام الدین اولیا رنجیدگی داشت بعد نزول دران منزل به شیخ پیغام کرده بود که هرگاه من داخل دهلی شوم شیخ ازان شهر بدر رود و حضرت شیخ فرمودند که هنوز دهلی دور است و این سخن درمیان اهل هند مشهور است که گفته اند مصرع

که مقبول را رد نباشد سخن

درهمین سال شیخ نظام الدین اولیا و امیر خسرو دهلوی از تنگنائے جسمانی بعالم جاودانی شتافتند مدت سلطنت سلطان چهار سال و دو ماه ‡

سلطان محمد شاه الغ خان عرف فخر الدین جونا بن سلطان غیاث الدین تغلق شاه

بعد رحلت پدر والاقدر در سنه ۷۲۵ بر سریر فرمانروائی تمکن گزیده کوس شادی بلند آوازه گشت و بلطنطنه مبارکبادی از خاص و عام برخاست بازار و کوچه آراستند و شهر را بزیب و زینت پیراستند و داد سرور و شادمانی بدادند و زرها به انعام و به بخشش ایثار کردند بیت

مجلسے چون چمن بهار سرشت رشک فرمائے بوستان بهشت

سلطان از عجایب مخلوقات و جامع اضداد بود گاه خواستی که چون سلطان سکندر رومی اقالیم سبعه مسخر سازد و گاه همت برگماشتی که مانند حضرت سلیمان جن و انس در دایره اطاعت او درانید و گاه ارزوے ان کردی که سلطنت را با نبوت جمع کرده احکام شرعیه و ملکیه از خود نفاذ گرداند و گاه در نماز و روزه و ترویج احکام شریعت محمدی صلعم قیام

نمودی و در اجتناب مناهی و مسکرات و سایر امور انچه اسم معصیت بران اطلاق دارد کوشش بجا آوردی و در علم تاریخ و حکمت و معقولات و نظم و انشا و غیر ذلک مهارت تمام داشتی و در تسخیر و ضبط ممالک سعی بلیغ بکار بردی چنانچه ولایت گجرات و مالوه و دیوگر و کنپله و دهور سمندر و ترهت و لکهنوتی و سنارگام در اندک مدت تسخیر در آورد و انضباط حکم خویش نوعی داشت که احدی را مجال تخلف نبود و در داد و دهش و بخشش و بخشایش عالی همت بود و طرفته العین تمام خزانه را خواستی که بیک کس انعام نماید بخشش تمام عمر حاتم که بسخاوت مشهور است کمترین عطاے یکروزه او بود در وقت بذل و عطا و هنگام جود و سخا غنی و فقیر و صغیر و کبیر پیر و جوان قوی و ناتوان مقیم و مسافر مسلم و کافر یگانه و بیگانه برابر بود و تاتار خان حاکم سنارگام را بهرام خان خطاب داده دریکروز صد فیل و هزار اسپ و یک کرور تنکه زر سرخ بخشید و ملک سنجر بدخشی را هشتاد لک تنکه و ملک الملوک عماد الدین را هفتاد لک تنکه و ملک عز الدین را چهل لک تنکه بخشیده و ملک غزنوی را هر سال یک کرور تنکه میداد و روزے بہادر شاہ سنارگامی را بطرف رخصت میکرد حکم کرد که انچه در خزانه موجود است همه را باو بدهند همچنان کردند و در خزانه چیزے نگذاشتند روزے مولانائے جلال الدین حسام قصیده در مدح سلطان اورد چون مطلع ان را خواند چندین هزار سره انعام داد و فرمود که زیاده ازین مخوان که من از عهده صله ان نمیتوانم بر امد القصه چنانچه در سخاوت بے نظیر بود همچنان در ظلم و ستم ثانی نداشت سرامد ظالمان دهر و سر حلقه ستمگاران عصر مخترع قوانین جور و ستم مبدع ائین بیداد و ظلم بادی مبادی بیدادی و بانی مبانی جوررانی بود کدام ظلم است که در کارخانه بدخوئی خود مهیا نداشت و کدام ستم که در کارخانه جفاجوئے او موجود نبود کف سرمایه دار چون دست چنار تهی میگردید تن پیرایه شیخ چون سر دیوار عریان می ماند و دوکان بزاز مانند خانه بخیل تخته بندی بود و تنور خباز بسان دیگدان مفلس سرد میشد سوزن خیاط چون پائے رشته برا ورده حرکت نداشت و کمان نداف مثل گلو سربسته آواز نمیداد حداد از جور اهنین دلان سر بر سندان میکوفت و قنادان از جفاے آتش زبانان زهراب می خورد گاذر در مرگ عافیت جامه می درید و رنگریز بر فوت جمعیت جامه سیاه می پوشید حمال از گرانی بار ظلم پشت به دیوار نهاد و بقال از

نایابی میزان عدل سنگ بر سینه می زد **بیت**

زظلمش هیچکس سالم نخفته	کدامین سینه کان ظالم نخسته

قتل مردم و هدم بنیان انسان مجبول و مفطور او بود هرگاه عواصف قهر و نائرہ غضب قیامت انگیز او زبانه میزد غیر از ریختن خون و سوختن قصر وجود آدمیان انطفا نمی پذیرفت و وقتیکه سموم شوم غیظ و صرصر سیاست او می وزید جهان را از وجود انسان خالی می ساخت و هنگامیکه در خاص و عام می نشست و تعذیب و تادیب مردم از بریدن دست و پا و بینی و گوش و میل کشیدن در چشم و کوفتن استخوانهای اعضا بمیخ کوب و سنگ و سوختن اندام زندگان بآتش و زدن سلم آهنی بر دست و پا و سینه و کشیدن پوست و دو پاره ساختن آدمی و در ته فیل انداختن و بردار کشیدن و سایر اوامر جور و جفا را کار فرمودی و عرصه خاص و عام را بخون مردم رنگین نمودی و مردم هر طایفه از صوفی و قلندر و لشکری و نویسنده و عمال و رعیت و تاجر را باندک تقصیر و کمتر لغزش سیاست عظیم کردی و شیخزاده جام را که کلمه از ظلم او بر زبان آورده بود بناحق کشت و همچنان بسیاری مردم را بستمگاری بی صدور تقصیرات بقتل رسانید **بیت**

نه بینی کس که زو زخمی نخورده	نه صد کس بر یکی رحمی نکرده

میخواست که ضوابط سلاطین پیشین منسوخ ساخته احکام مجدده اختراع نماید و بنصیحت هر روز ضابطه تازه و حکمی جدید اصدار می فرمود چون احکام او خلاف قرارداد اسلاف و از جاده عقل و دانش دور بود موجب تنفر عام می شد و عمال در اجرای آن عاجز می شدند و بانواع عقوبت ماخوذ میگشتند و اگر بنفاذ میرسانیدند عامه خلایق مستاصل می شدند و خلل عظیم در کار مملکت راه می یافت و ضوابط چند مقرر ساخت از انجمله یکی آنکه خراج تمام ولایت میان دوآب یکی بده قرار داده و این امر باعث استیصال رعایا گردید و کار زراعت معطل ماند و امور بادشاهی تنزل یافت **نظم**

خرابی زبیداد بیند جهان	چو بستان خرم زباد خزان

بظلم جائیکه گردد دراز	نه بینی لب مردم از خنده باز

دیگر با وزرای خود مشورت کرد که دار الخلافت در وسط الارض ممالک محروسه بوده باشد بعضی گذارش نمودند که چون بکرماجیت که این همه ممالک در تصرف داشت

شهر اوجین را وسط جمیع ولایات خویش دانسته تختگاه نموده بود بهتر انست که شهر اوجین دار السلطنت گردد و بعضی گفتند که دیوگیر دار الخلافت باید کرد چون هوای دکن بر مزاج سلطان موافقت کرده بود دیوگیر را که در زمان راجه بهوج دهارانگری گفتندی دولت اباد نام نهاده تختگاه خود مقرر گردانید و از دهلی تا دولت آباد سراها در باطها احداث کرده غله خام برای مسافران هنود و طعام پخته بجهت مسلمین از سرکار مقرر ساخت و دو رویه رسته درختان در راه نشاندند تا مترددین بارفاهیت قطع مسافت کنند و فرمود که باشندگان دهلی که در معموری و کثرت آبادی و وفور رونق رشک افزای دمشق و بغداد بود جلا وطن شده با اهل و عیال بدولت اباد انتقال نمایند چنانچه مصر دهلی ویران کرده سکنه آن را و متوطنان اطراف و قصبات دیگر در دولت آباد دکن برد و خرج راه از خزانه سرکار داد و مبلغ کلی باینکار صرف شد اکثر مردم که روانه شده بودند بدولت آباد نتوانست رسید و کسانیکه رسیدند نتوانستند استقامت ورزید از این تغیر و تبدل تفرقه تمام بحال بندهای خدا راه یافت بیت

سوخته دل سوختگان زو کباب　　　کلبه محنت زدگان زو خراب

دیگر خامکاری او انکه بفرمود تا مس ساده مانند طلا و نقره در دار الضرب سکه زنند و فلوس مس را بدستور تنکه زر و نقره رواج دهند و در خرید و فروخت معمول دارند تا جران ممالک مس را به دار الضرب می آوردند و مبلغ ها مسکوک میگردانیدند و امتعه و اسلحه میخریدند و باطراف میفرستادند و بسکه زر و نقره انجا میفروختند و متمتع و بهره ور میشدند و زرگران هر کس در خانه خود سکه میزدند و در بازار آورده می فروختند و بعد از چند گاه چنین شد که این حکم غیر معمول را در اماکن و در دست رواج نماند و مردم آن اکمنه سکه مس را بعوض مس ساده میگرفتند نظم

نه هر که آینه سازد سکندری داند　　　نه هر که چهره برافروخت دلبری داند

نه هر که طرف کلهکج نهاد و تند نشست　　　کلاه داری و آئین سروری داند

دیگر اندیشه باطل او این بود که خراسان و عراق و ترکستان و خوارزم بلکه سایر ولایات ربع مسکون تسخیر نماید باین تقریب سه لک و هفتاد هزار سوار نوکر کرد در سال اول موجب سپاه بوصول رسید در سال دویم چون علوفه لشکر دفا نکرد فرصت آن نشد که آن مردم را کار فرماید تا به تسخیر ولایات چه رسد بیت

چو دخلت نیست خرج آهسته تر کن | بدخل و خرج خود دایم نظر کن

دیگر ارادهٔ فاسد او آن بود که کوه هماچل را تا دیار چین ضبط نماید درینصورت امرای نامدار
و خوانین بلند اقتدار نامزد کرد که ان جماعة درون کوه رفته سعی موفوره بکار برند و بدفعات
کارزار و پیکار نمودند بسبب صعوبت کوهسار دشوار گذار و تنگی گریوه و استواری جا و دشواری
مداخل و مخارج و کثرت سپاه ان ممالک کاری از پیش نرفت کوهیان غالب آمده بسیاری
از لشکریان سلطان را کشته و خسته نمودند قلیلی که سلامت ماندند رجعت نموده اینهارا سلطان
بسیاست رسانید بیت

بادشاهی که طرح ظلم فگند | پای دیوار ملک خویش بکند

چون از سلطان چنین امور نا ملایم و احکام غیر معقول بصدور پیوست و در کار ممالک اختلال
راه یافت و هر طرف فتنه بیدار گشت و کار بجائی رسید که اکثر ولایات مضبوط از قبضه
تصرف بدر رفته بلکه در دهلی که تختگاه بود تمرد و عصیان شایع گردید و آمدن خراج و باج از
اطراف ممالک منقطع گشت در ملتان ملک بهرام ابه که برادر خوانده سلطان تغلق شاه بود بغی
ورزید سلطان باستماع این خبر از دولت آباد عرف دیوگیر بملتان آمد ملک بهرام صفوف
آراسته آماده پیکار گردید و باندک جنگ دستگیر گشته بقتل رسید سلطان خواست که
اهل ملتان را قتل عام نماید به شفاعت شیخ الاسلام شیخ رکن الدین قدس الله سره
نجات داده به دهلی مراجعت نمود درهمین ایام ولایت میان دواب از شدت و کثرت
طلب خراج غیر معمول خراب شد اکثر رعایا خرمن هارا آتش داده و مواشی و امتعه خلاصه گرفته
بدر رفت سلطان فرمان داد که هر کرا یابند بکشند و آن ولایت را به تاراج برند عمال خلق را میکشتند
وغارت مینمودند بعد ان سلطان برسم شکار در برن رفته تمام نواحی را تاراج و متوطنان را
علف تیغ بیدریغ نمود و سرهای مردم را بر کنگره های قلعه برآویخت ازانجا بطرف قنوج
رفته وان دیار را تا ولایت موتهمه[۱] تاراج کرده عالم عالم مردم بقتل درآورد و به ترهت رسیده
آن ولایت را نیز خراب کرده بسمت دهلی معاودت نمود تمام قصبات و دیهات که بر سر راه بود
بسبب ظلم عمال و قحط سال خراب و بدحال دید و پیادگانی که در راه برای داکچوکی بودند
همه برخاسته و آثار آبادانی برطرف شده بنظر در آمد چون بدهلی رسید خراب تر و ساکنان

(۱) دلمو - تاریخ فیروزشاهی مصنفه ضیاء برنی صفحه ۴۸۰

ان مصر ویران تر ظاہر گشت **بیت**

ان مصر و مملکت کہ تو دیدی خراب شد — وان نیل مکرمت کہ شنیدی سراب شد

درینصورت سلطان اندکی نادم گشتہ با بادانی رعیت و افزونی زراعت توجہ بر گماشت و رعایا را از خزانہ سرکار مال میداد و بکار زراعت تاکید میکرد و بنابر امساک باران مزروعات نمی شد اکثر رعایا کہ زر از سرکار گرفتند و زراعت نکردند بقتل رسید بسبب امساک باران قحط عظیم رو داد گندم قیمت ادم پیدا کرد برنج ہمسنگ طلا گردید غلہ کمیاب چہ بلکہ نایاب شد و آدم آدم را میخورد و تہی دستان از گرسنگی ہلاک گشتند و قالب تہی کردند و مفلسان از فقر و فاقہ تنگ آمدہ جان بحق تسلیم کردند **نظم**

ہرکرا دیدار نان بودی ہوس — قرص خور بر آسمان دیدی و بس

گشت زان تنگی جہان را تنگ دل — گرسنہ نالان و حیران سنگ دل

درچنین وقت سلطان بے رحم و اہن دل دروازہائے شہر بند کرد تا ہیچکس از شہریان بدر نرود و بدین تقریب اکثر عامہ خلایق ہلاک شدند و مواشی مردم نیز از عدم علف و غلہ تلف گردید بعد تخریب شہر و تہلیک شہریان حکم کرد کہ دروازہا وا کنند تا مردمی کہ برخبر وکرہ نگاہداشتہ شد ہرجا کہ خواہند بروند و اکثر مردم با توابع و لواحق بجانب بنگالہ واندیا کہ در انطرف غلہ ارزان شنیدہ بودند بدر رفتند و حکایت ستمگاری و مردم آزاری سلطان بولایت دور و نزدیک بردند **نظم**

ستم بر ضعیفان مسکین مکن — کہ ظالم بدوزخ رود بے سخن

غم زیر دستان بخور زینہار — بترس از زبر دستی روزگار

نماند ستمگار بد روزگار — بماند برو لعنت کردگار

چون در خاطر سلطان یقین شدہ بود کہ بدون اجازت خلیفہ عباس سلطنت روا نیست وارتکاب ان حرام است در مقام تبع خلفائے عباس مے بود وبارہا عرضداشت بخدمت خلیفہ مصر کہ از ال عباس بود متضمن بیعت و اطاعت خود ارسال نمودہ بجائے نام خود در سکہ نام خلیفہ نویسانیدہ در ۷۴۴ھ از خلیفہ منشور حکومت و نوازش وخلعت برائے سلطان آمد و سلطان با جمیع امرائے واعیان و مشایخ بہ استقبال رفت و پیادہ شدہ منشور بہ سر نہادہ بر پائے حاجی صرصری کہ ان منشور آوردہ بود بوسہ ہا

داد و نهایت تواضع بجا آورده در جلو پیاده روان شد و در شهر قبه ها بستند و لوازم شادی و شادمانی بظهور آوردند و بر منشور زرها نثار کردند بمحتاجان و مسکینان و مستحقان تهیدستان دادند و خطبه بنام خلیفه خواندند و فرمودند که در طراز جامهای زربفت و شرفات عمارات نام خلیفه فرنویسند بعد دو سال دیگر باز منشور نیابت و خلعت خاص و لوای حضرت امیر المومنین برای سلطان آمد پیاده به استقبال رفته منشور بر سر و لوای بر گردن نهاده در شهر آمده ایام مصحف و مشارق حدیث و منشور خلیفه در پیش نهاده هر حکم که صادر میکرد بخلیفه منسوب می ساخت و میگفت که حضرت امیر المومنین چنین حکم کرده اند مال فراوان و جواهر گران بها و دیگر اشیا بطریق پیشکش بخدمت خلیفه بمراتب ارسال داشت مرتبه سوم نیز منشور رسید سلطان مراتب تعظیم و تکریم بجا آورد و چون مخدوم زاده بغداد بطریق سیر هندوستان آمد سلطان تا قصبه پالم نجگروهی دهلی استقبال کرده در شهر آورد و لک تنکه و یک پرگنه و کوشک سیری و حوضها و باغها در انعام مقرر کرد و هر گاه مخدوم زاده آمدی سلطان از تخت فرود آمده و چند قدم پیش رفته مخدوم زاده را پهلوی خود بر تخت جا دادی القصه بعد از آنکه منشور خلیفه عباسی حاصل کرد سلطنت به استقلال داشته مجدداً در امور خلافت تقید ورزید در ولایت گجرات و دیوگیر و بهرونج[1] و سرنال و دیگر ممالک از سرحدها فتنه و فساد عظیم برخاست سلطان در گجرات رفته قریب دو سال دران دیار تردد و تلاش کرده تسکین فتن ننمود روزی از وزرا و ندما پرسید که در تواریخ چگونه نوشته اند اگر چنین فتنه بارو دهد پادشاه را چه باید کرد التماس کردند که تدارک این چنین شورش آنست که پسر یا برادر که قابل بوده باشد بجای خود نصب کرده ترک سلطنت باید کرد و الا از عملی که باعث تنفر جهانیان است احتراز باید نمود سلطان فرمود که پسر و برادر ندارم که بسلطنت بردارم و ترک سیاست نمیتوانم کرد بالجمله بعد تسکین فتنه گجرات بطرف تهته رونهاد بعد رسیدن بچهار کروهی تهته از افراط مرض و غلبه زار ودیعت حیات سپرد و خلایق از ظلم او نجات یافت بیت

مرده مردکان عدو جانها کند قهر خدا آتش دندانها

مدت سلطنت بیست و شش سال +

(1) سرونج +

سلطان فیروز شاہ باربک

چون سلطان محمد شاہ رحلت نمود پسر و اولاد و برادرش وارث نبود کہ بر تخت جہانبانی جلوس نماید ارکان دولت و اعیان سلطنت بہ اتفاق یکدیگر ملک فیروز باربک را کہ برادر زادہ سلطان غیاث الدین تغلق شاہ بود و پدرش رجب سالار ترک تعلقات نمودہ رتبہ ولایت داشت چنانچہ در ہندوستان تا حال مشہور است و اکثر خلائق از معتقدان او ہستند در عمر پنجاہ سالگی سنہ ۷۵۲ھ بر کنار دریائے سند بر سریر فرمانروائی جلوس دادہ سلطان فیروز شاہ خطاب کردہ سکہ و خطبہ رائج نمودند مثنوی

مخالف شکن شاہ فیروز بخت — بہ فیروز فالی در آمد بہ تخت

نشاط نو انگیخت بر روزگار — ز فیروزی دولت کامگار

سلطان بمخالفان ان نواحی صلح کردہ از انجا روانہ سمت دہلی گردید در اثنائے راہ بعرض رسید کہ احمد ایاز عرف خواجہ جہان کہ از مقربان سلطان محمد شاہ بود از استماع رحلت سلطان در دہلی بر تخت خلافت جلوس نمودہ سلطان غیاث الدین محمود خطاب خود کردہ سلطان احتمال بر حماقت او کردہ فرمان عفو تقصیرات بنام او صادر کرد او اولاً از اطاعت انحراف ورزیدہ آخر الامر زیرا کہ امرائے آن نواحی با او اتفاق نکردند ندامت کشیدہ خود را لایق پایۂ خلافت ندانستہ عرضداشت متضمن عجز و نیاز ارسال نمود چہ طعمۂ شیران بیشہ گنجشکان کنج خانہ را نباید و راتبۂ فیلان بہائے پشۂ ضعیف ہمت بخرج نرود چون سلطان در نواحی ہانسی رسید احمد ایاز معہ توابع خود سر برہنہ کردہ و دستار در گردن انداختہ ملازمت کرد سلطان از روے التفات قلم عفو بر جرائد جرایم او کشید و بجاگیر لایق سرافراز و سربلند گردانید بیت

بعینی کسانیکہ رہ بردہ اند — بدی دیدہ و نیکوے کردہ اند

از انجا بفرخی و فیروزی در دار الملک رسیدہ نوید عدل و انصاف بجہانیان در داد امرا را از خطاب لایقہ و جاگیر مناسب سربلند ساخت و شیخ صدر الدین از اولاد شیخ بہاء الدین ذکریا قدس اللہ سرہ خطاب شیخ الاسلامی دادہ بہ تقرب خویش جا داد ہم درین اثنا منشور ابو الفتح خلیفہ مصر در رسید سلطان خوشوقتی زیادہ از حد نمودہ باعث افتخار دانستہ

بامور جهانبانی قیام ورزید و بر رعایا و برایا مژده رفاهیت داد و سهرند از سامانه جدا کرده تا ده کروهے
داخل آن نموده پرگنه جداگانه مقرر ساخت و بر لب دریائے ستلج و بیاه که یک جا میرود
فیروزپور آباد گردانیده پرگنه علحده کرد و در نواحی هانسی قلعه احداث کرده بحصار فیروزه موسوم
کرد و نهرے از دریائے جمنا حوالی سرمور براورده بان حصار رسانید همچنین چند نهر از
دریائے مذکوره و دیگر دریاها براورده تا موجب نفع خلایق بوده باشد چون نهر سلیمه را
آوردند سلطان بجهت دیدن آن سواری فرمود پنجاه هزار بیلدار بکندیدن اشتغال داشت
از میان یک پشته استخوان فیل اگرچه فرسوده بود امابغایت سطبر و هشت درعه طول و استخوان
دست ادمی سه درعه برامد بتحقیق پیوست که در جنگ پاندوان و کوروان این آدم و فیل کشته
شده بودند تا این زمانها استخوانها افتاده است بالجمله چون سلطان قصد ملک گیری داشت
اکثر ممالک بزور شمشیر گرفت و بجانب نگرکوت لوائے عزیمت برافراشت مسالک ممالک
و کوهسار دشوار گذار طے کرده پایان قلعه کانگره نزول کرده مرکز وار گرده گرفت راجه آنجا
متحصن بوده جنگ تیر و تفنگ درمیان آورده چون محاصره بامتداد کشید و کارے از
پیش نرفت صلح درمیان آمد راجه انجا بملازمت رسید پیشکش گذرانیده سلطان اورا
نوازش فرمود و نگرکوت را محمد آباد موسوم گردانید بے شایبه تکلف کانگره مکانی است
خوش آب و هوا و سرزمینی است نشاط بخش دلها تمام کوه و صحرا مالامال از گونه گونه گلهاے
معطر و رنگارنگ میوه حلاوت ادا گلشنی است بهجت افزا و قطعه بهشت است
عشرت پیرا

نظم

چشم بد از زمین کانگره دور — که دمد ز و گیاه عیش و سرور
سرزمینی که خلد از دست نشان — روح قدسی کند درو جولان
صد هزاران گل شگفته درو — فرح بیدار فتنه خفته درو
هر گلے گونه گونه از رنگے — بوے هر گل رسیده فرسنگے
ابهاے روان بسان گلاب — زیر سنگش بلطف در خوش آب
چون طرب گاه عرصه جنت — خالی از رنج غصه و محنت
خاک صحرائے آن خجسته مکان — شده بر فرق خلق مشک افشان
سرو قدان حصار متین — رشک افزای حسن حور العین

حوریان از پے نظاره آن — تشنه رخصت آمد از رضوان

در پایان قلعه بهون مکانی است پرستشگاه اهل هند در سالے دو مرتبه یکے در ایام نوروزی در اوایل یا اواسط اسفندار دویم بعد انقضائے ایام برسات و آخر شهریور یا اوایل ماه مهر که هر دو ایام بهار اعتدال لیل و نهار مسرت بخش اهل روزگار تواند بود درویشان اهل ریاضت و مرتاضان ارباب افاضت و طبقات خلایق و طواف انام مؤنث و مذکر صغیر و کبیر از اطراف ممالک راه یکساله طے کرده بقصد زیارت می آیند و قطع نظر از هنود که بت پرستی آئین دین انهاست گروها گروه مسلمین مسافت بعید طے کرده نذورات می آرند بحکمت ایزدی مرادات مردم بحصول می انجامد طرفه تر آنکه بعضے گنگ مادرزاد نوک زبان خود بریده پایان دیوار معبد شبانگاه بر زمین میخوابند و بقدرت آلهی روز دیگر زبان انها درست می شود و گویائے بهم میرسانند و بعضے سر خود بدست خود قطع میکنند و باز درست می گردد القصه در ایام مذکوره مجمعی عظیم اجتماع پذیرفته چند گروهے و فرسنگ انبوهے از خلایق و ازدحام طبقات انام بیرون از حد قیاس میگردد و پرستش گری و نذورات گذاری بکار می برند و از نقد و جنس دران مکان بطریق نذر میرسد و بحدی انبارها و تودها میگردد که حساب دانان روزگار و گنجینه داران کارگذار در حساب و شمار نمیتوانند آورد و چند روز تماشائے بے بدل و هنگامه بے نظیر واسطه افراط نشاط و انبساط و موجب ظهور و فور سرور نظارگیان می شود و نوعی تماشا بر روے کار می آید که افلاک را از نظاره ان حسرت می افزاید و کواکب از دیدن آن انجمن شادکامی و کامرانی می آرایند **نظم**

همه طرف جشن و همه سو سرور — بهر گوشه صحبت بهر جا حضور
سرائے جهان از نوای سرود — فرستاده هر دم بشادی درود
یمین و یسار و فراز و نشیب — نباشد همه جا جز آئین و زیب
جهانی بشادی بر آراسته — در و بوم پر زیور و خواسته
چه در کوچها و چه بازارها — بزیور بر آمود دیوارها
بائین به بندد بسے چار طاق — که هر یک بود رشک نیلی رواق

دران وقت که سلطان براجه انجا صلح نموده قصد مراجعت داشت بعرض رسانیدند که وقتے که سلطان سکندر رومی درین مکان رسید صورت نوشابه را درینجا درست کرده

گذاشته بودند که تا حال معبد اہل ہند است واین راہوانی نامند سلطان اینمقدمه را از علمائے براہمه استفسار نمود گذارش گویندگان وپرستیدن صورت نوشابه خلاف ظاہر گشت واز کتب براہمه که ابتدائے تصنیف ان معلوم نیست تحقیق پیوست که انمکان از آغاز آفرینش معبود طوائف ہنود است پرستش تمثال نوشابه باہل ہند که در صحف قدیم انہا بقلم در نیامده چه نسبت دارد سلطان بعد سیر کانگره نگرکوت بمکان جوالامکہی واند گروہے کانگره رسیده مکانے دید از عجایبات روزگار وبدایع قدرت آفریدگار حجره از سنگ تعمیر یافته از دیوارہائے آن شب وروز نوایر آتش زبانه میزنند سوائے حجره از یک دو جائے دیگر نیز از زمین شعله پدیدار است دیده عقل از تماشائے آن حیران ومدرکه خرد در ادراک کماہی آن سرگردان بعضے اہل تعصب گذارش نمودند که درین مکان کان گوگرد است که از اثر حرارت ان نوایر برمیخیزد سلطان فرمود تا زمین راشگافتند بوے از گوگرد دنیافتند وہر چند اب پاشیدند اصلا انطفائے آن آتش ندیدند سلطان از مشاہده ان حیران مانده فرمود که اگر کان گوگرد بودی اثر آن ظاہر شدی وبوئے ان بفرسنگہا در دماغ عالمیان برسیدی ہمانا که از آثار قدرت قادر مطلق است که از آغاز آفرینش جہان این آتش افروخته می گردد قدرتہائے الہی کجا در احاطه فہم وادراک عالمیان میتواند در آید

مثنوی

نه آگاہی از و کام وزبان را — نه ہمراہی بد ونطق وبیان را
ز درکش گوشش جان را باد در مشت — ز حرفش دست دل راکو نه انگشت
لباس فہم بربالائے او تنگ — سمند عقل در صحرائے او لنگ
ز گفتن برتر است واز شنیدن — زبان زین گفتگو باید بریدن

دران مکان بسیاری از کتب براہمه سلف یافتند سلطان علمائے انطایفه بحضور خویش طلبداشته مضامین آن راشنیده محظوظ گردید وفرمود که بعضے ازان کتب را ترجمه فارسی کنند تا مضمون بواقعی فہمیده شود چنانچه مولانائے اعزالدین خالد خانی کتابے در حکمت طبعی از ترجمه کتب قدیم درسلک نظم آورد وکتاب فیروزشاہی موسوم گردانید وسلطان انرا بغایت پسند نموده در صله آن بسیاری نقود از طلا ونقره وجامه وجاگیر مرحمت کرد ومضمون ان کتاب اکثر اوقات مذکور محفل قدسی می شد القصه سلطان بعد فتح نگرکوت بجانب

ہتہتہ نہضت نمود جام حاکم انجا بقوت کثرت اب و پناہ دریائے سند مدتے محاربہ نمود د
کار از پیش نرفت بالضرور سلطان این مہم ملتوی گذاشتہ بگجرات رفت وایام برسات
دران دیار گذرانیدہ باز بطرف ہتہتہ رفت جام بعد محاربہ بسیار تاب نیاوردہ امان خواستہ
ملازمت نمودہ پیشکش ہر سالہ قبول کرد سلطان بعد تنظیم و تنسیق مہمات ان دیار مراجعت
بدہلی نمود و بہ انتظام مہام جہانبانی اشتغال ورزید بمقتضائے نیک ذاتی وحسن
اخلاق فطری خلافت بعدالت کردہ ضوابط عدل واحسان وقواعد امن وامان بمیان
جہانیان گذاشت ازجملہ ضوابط او انکہ خراج ممالک موافق حاصلات وبقدر قوت رعایا
طلب کردی اضافہ وتوفیر معاف داشتی وسخن کسے درحق رعایا گوش نکردی ودرانچہ آبادی
ومعموری رعیت بودی وآسیب بکسی نرسیدی بعمل آوردی **نظم**

شنیدم از بزرگان سخن سنج | کہ سلطان را رعیت بہتر از گنج
کزان خرج ارشود آخر سراید | وزین ہر لحظہ دخل نو درآید

واز اخذ محصول مثل گل فروشے وتیل گری وماہی فروشی ونداقی درمیان فروشی ونخود
بریان گری ودکانانہ وقمارخانہ ودادبیگی وکوتوالی وقصابانہ وطوبانہ ونکاحانہ ودہریچہ
وتولد پسر وحلوا ونیشکر وروغن گران وپزادہ خشت وشیر وحبزات وکاہ چراسکے وترازو
کشی وفروعی وشکرانہ وجرمانہ وسازندہا کہ روز شادی بخانہ مردم میروند وخرید وفروخت
زمین وظروف سفالے وکولہ استخوان ہندوان کہ بگنگ می برند وغیر ذلک کہ باعث
آزار عامہ برایاست اجتناب داشت **بیت**

دل دوستان جمع بہتر ز گنج | خزینہ تہی بہ کہ مردم برنج

وبجہت اشتغال حکومت ولایات عمال متدین بہ امانت وخداترس وکارگذار تعین
کردی وبہ ہیچ بدنفسے وشریرے را خدمت نفرمودی وازانجا کہ الناس علی دین ملوکھم
گفتہ اند حکام پیروے احکام سلطان فرخندہ فرجام نمودہ قواعد عدالت وانصاف
معمول داشتندے واحدی را مجال نبود کہ مرتکب ظلم تواند بود **نظم**

خداترس را بر رعیت گمار | کہ معمار ملک است وپرہیزگار
خدا وابران بندہ بخشایش است | کہ خلق از وجودش درآسایش است
مراعات دہقان کن از بہر خویش | کہ مزدور خوش دل کند کار بیش

رعیت چو بیخ است سلطان درخت درخت اے پسر باشد از بیخ سخت

سیاست را مطلق ترک داد ہیچ مسلمانی را آزار نداد و از کثرت انعامات و ادرارات تالیف قلوب عامیان نمودہ محتاج سیاست نشدہ از برکات عدالتش راہ ظلم و تعدی بستہ گشت ہیچ آفریدہ در عہد سلطنت او ازار نیافت **بیت**

لطفش بکرم چارہ بیچارہ نکند عدلش ستم از زمانہ اوارہ کند

فرزندان و وارثان کسانے را کہ سلطان محمد شاہ الف خان مرحوم بناحق کشتہ و قطع اعضا نمودہ بود بانعام و وظیفہ خوشنود کردہ خط ابرائے ذمہ سلطان مرحوم از انجملہ گرفتہ بمہر اکابر و اشراف رسانیدہ در مقبرہ سلطان گذاشت تا در قیامت واسطہ عدم مواخذہ ازان عصیان گردد بمقتضائے نیکذاتی و نیک نیتی رفتن عورات مسلمہ و ہنود بر مزارات و بتخانہ منع کرد و اساس فسق و فجور و شراب و بنگ و دیگر مناہی منہدم گردانید و بہ نیت خیر اقسام عمارات از مساجد و مقابر و مدارس و خوانق و دار الشفا و رباط و کوشک و حوض و پل و باغات و منار و چاہ و حمام و غیر ذالک انقدر کہ سلاطین پیشین نکردہ بودند تعمیر نمود و در بعضے تواریخ نوشتہ اند کہ فیروز آباد و غیرہ سی شہر و چہل جامع مسجد پختہ و سی مدرسہ و بست خانقاہ و دو بیست رباط و صد نہر و صد کوشک و صد و پنجاہ چاہ و دہ حمام و پنج دار الشفا و صد مقبرہ و دہ مینار کلان و باغات بیشمار ازان بادشاہ تعمیر یافتہ و اکثرے ازان تاحال کہ زیادہ از سیصد سال منقضی میشود برجاست چنانچہ بر کوہچہ متصل دہلی علامات عمارات عمودی موسوم بہمان نما کہ عوام الناس آنرا لاٹہہ فیروز شاہی گویند قریب شصت ذرع ارتفاع و سہ درعہ سطبر گویا از یک سنگ ساختہ اند و بیخ ان تا اب رسانیدہ باشند تاحال قایم است و از بس کہ استحکام تمام دارد مدت مدید دیگر برجا خواہد ماند **بیت**

جزائے حسن عمل بین کہ روزگار ہنوز خراب می نکند بارگاہ کسرے را

چون سلطان بہ کبر سن رسید بہار جوانی را خزان پیری بے رونق گردانید ضعف شیب غالب امد و توانائی شباب مغلوب گشت قالب قامت بسان کمان حلقہ بست و تیر جوانی بر جست **نظم**

شکل کمان راست قدرت شرح دہ بہر کمان تو عصا گشت زہ

تا بکمانت فلک این چلہ بست تیر جوانیت برون شد زشست

پشت تو مانند کمان گشت کوز	خشک شده پوست بران ہیچو توز
رشتهٔ اشک تو بدان گشت زه	ناوک آه تو بران نیز به
قد تو لام و الف آمد عصا	هر دو پے نفی وجود تو لا
پا بدم مار ز نا دیدنت	خلق بفریاد ز نشنیدنت
موے سفید از اجل آرد پیام	پشت خم از مرگ رساند سلام

درینوقت سلطان که طاقت حرکت نداشت و قوائے بدنی و حواس ظاہری سست شده بود در ۷۸۹ھ شاہزاده محمد خان را سلطان ناصر الدین والدنیا محمد شاه خطاب داده وکیل السلطنت و موتمن الخلافت کرده خزاین و اقبال و حشم و خدم و جمیع کارخانجات و اسباب جہانبانی حواله نموده خود براسم عبادت و طاعت که شعار عاقبت اندیشان خجسته فرجام و اطوار نیک سیرتان فرخنده انجام است اشتغال ورزید **نظم**

طاعت او نغز ترین پیشه	فکرت او مغز تر اندیشه
روے بمحراب عبادت بکن	کسب سلبہائے سعادت بکن
رو بیکے ار که فرخندگیست	ترک دوئی کن که پراگندگیست
میوه مقصود کی آرد درخت	تا نکند پائے بیک جائے سخت

روز جمعه خطبه بنام هر دو بادشاه خواندند و پیوسته همین طور خوانده می شد بعد چند گاه ملک[1] مفرح المخاطب براستی خان که حاکم گجرات بود بہ ترصدہائے آن ولایت اتفاق کرده سکندر خان را که بتازگی حکومت آن دیار تعین شده بود بقتل رسانید سلطان محمد شاه چون به انتقام ان پرداخت ازینجهت رخنه تمام در امور ملکی راه یافت لشکریان سلطان فیروز شاه ازینمعنی حسد برده و حمل بر بے همتی و نامردی سلطان محمد شاه نموده مخالفت ورزیده سلطان محمد شاه باینها آماده جنگ گردید و در شهر دهلے هنگامه کارزار گرم گشت چون سلطان فیروز شاه نیز در جنگ گاه تشریف آورد سلطان محمد شاه تاب مقاومت نیاورده فرار نمود و بجانب کوه سرمور رفت **بیت**

دو جان هرگز بیک پیکر نگنجد	دو فرمان ده بیک کشور نگنجد

القصه سلطان فیروز شاه از محمد شاه خلف خود رنجیده اورا از اولکه خویش براورده شاهزاده

---

(۱) فرحت الملک۔

تغلق شاہ بن شاہزادہ فتح خاں نبیرہ خود را کہ پدر او در حیات سلطان ودیعت حیات سپردہ بود ولی عہد کردہ بہ سلطنت برداشت و در ابتدائے اوقات در عمر نود سال برگ طبعی برحمت حق پیوست و نام نیک خود را در عالیان گذاشت بیت

بردآخر و نیک نامی ببرد   زہے زندگانی کہ نامش نمرد

از لفظ وفات فیروز شاہ تاریخ برمی آید با امیر تیمور گورگان ہم عصر بود مدت سلطنت سی وہشت سال *

سلطان تغلق شاہ بن شاہزادہ فتح خان بن سلطان فیروز شاہ

بعد رحلت جد بزرگوار در ۷۹۰ھ در قصر فیروز آباد بر سریر فرمان روائی متمکن گشت و بر سر شاہزادہ محمد شاہ کہ در کوہ سرمور بود لشکر گران تعین نمود شاہزادہ تاب نیاوردہ از سرمور برآمدہ بطرف نگرکوت رفت و لشکر سلطان از تعاقبش دست باز کشیدہ مراجعت نمود سلطان از بسکہ نوجوان بود و ناآزمودہ کار باغوائے بعضے امرائے شاہزادہ ابوبکر خلف برادر حقیقی خود را مقید گردانیدہ شروع بعیش و عشرت و لذات جوانی نمود و کار سلطنت مہمل گذاشت و بغفلت کمال میگذرانید دریں صورت ملک رکن الدین و دیگر امرائے باغوائے شاہزادہ ابوبکر برادرزادہ اش کہ محبوس بود خروج نمودہ ملک مبارک کبیر را کہ وزیر مدار السلطنہ بود بر دروازہ دولتخانہ کشتند سلطان ازین سانحہ واقف شدہ از دروازہ دیگر بدر رفت امرا تعاقب کردہ سلطان را معہ خانجہان کہ از جملہ مصاحبان بود بدست آوردہ بقتل رسانیدند و سر ایشان را بر ہمان دروازہ آویختند و شاہزادہ ابوبکر را از قید برآوردہ بہ سلطنت برداشتند ازین وادی شورشی کہ در دہلی رودادہ بود زیادہ از یک روز نکشید و فتنہ فرونشست و امنیت بظہور رسید مدت سلطنت او پنجاہ و سہ روز *

سلطان ابوبکر بادشاہ بن ظفر خان بن شاہزادہ فتح خان بن سلطان فیروز شاہ

بہ اتفاق اعیان دولت در ۷۹۱ھ بر تخت خلافت جلوس نمود و بعد چند روز چون سلطان ظاہر گشت کہ ملک رکن الدین جنیدی وزیر کہ از قتل سلطان غیاث الدین تغلق وزیر شدہ بود

خیال سلطنت در سر داد و او را دستگیر نموده بر دار کشید و رفیقانش را علف تیغ بیدریغ
گردانید همدرین اثنا امیر صدهاے سامانه بغی ورزید ملک شه خوشدل حاکم انجا را بر کنار
حوض کشتند و سر او را پیش شاهزاده محمد شاه در نگرکوت فرستاده او را تحریص آمدن نمودند
چنانچه شاهزاده از نگرکوت براه جالندهر بسامانه رسیده سکه و خطبه بنام خود کرد امیر صدها
و زمینداران آن نواحی بیعت نمودند قریب هشت هزار سوار و پیاده جمع کرده بدهلی آوردند
تا رسیدن بدهلی پنجاه هزار سوار جمع گردید چون لشکریان شاهزاده زمینداران ناآزموده کار
و غارتگران اوباش و عیار بودند و سلیقه جنگ و کارزار نمیدانستند باندک جنگ منهزم
شدند و شاهزاده شکست یافته با دو هزار سوار بولایت میان دوآب رفت بار دیگر پنجاه هزار
سوار فراهم آورده بامداد و اعانت حاکم قنوج دکنپله آمده مجادله نمود به امدادت سبحانی
درین مرتبه هزیمت خورده بجانب جالیسر رفت سلطان اندک تعاقب نموده مراجعت
نمود شاهزاده محمد شاه باهل ملتان و لاهور و دیگر امصار و بلاد فرامین نوشت که هر جا بندهاے
فیروز شاهی یابند بکشند در اکثر جا قتل عام و غارت تمام کردند طرفه هرج و مرج بخلایق
رو داد و راهها مسدود گشت و خانها خراب شدند اکثر رعایا از اداے خراج انحراف
ورزید فتنه و فساد باطراف ممالک برخاست بالضرور سلطان بقصد استیصال شاهزاده
و دفع شورش و فساد بجانب جالیسر روان گردید شاهزاده ازانجا براه دیگر در دهلی آمده
و شاهزاده همایون خان بن شاهزاده محمد شاه از سامانه و سنام لشکر فراهم آورده بقصد دهلی
برامده باز در جالیسر رفت بعد جنگ و کارزار بتحریک غلامان فیروز شاهی باز از جالیسر در دهلی
آمد درینمرتبه سلطان بیدست و پا گشته تاب جنگ نیاورده از دهلی برامده بطرف
کوتله میوات رفت و رشته فرمان روائی او منقطع گردید مدت سلطنت یک سال و
شش ماه ❖

سلطان محمد شاه بن فیروز شاه

چون بموجب طلب غلامان فیروز شاهی از جالیسر روانه گشت پیش ازانکه در دهلی رسد
امراے عظام شاهزاده خانخانان پسر میانگی سلطان را در دهلی بر فیل سوار کرده چتر بر
سر او کشیدند پس از چندروز سلطان بدولت و اقبال در دهلی نزول اجلال نمود بیت

بفرخی وسعادت دران دیار امد   بدان صفت که به بیت الشرف رسد خورشید

در سنه ۷۹۲ مرتبه ثانی بر تخت جهانبانی جلوس نموده سکه وخطبه بتجدید بنام خود نمود در اندک مدت غلامان فیروز شاهی که بدا موز بودند از سلطان رنجیده پیش سلطان ابوبکر شاه در کوتله میوات رفتسند سلطان محمد شاه نظر بر بیوفائی وکوته خردی انجماعة داشته حکم کرد که از غلامان فیروز شاهی هر کس که در دهلی بوده باشد بدر رود سه روز مهلت است والا بقتل خواهد رسید هر که بدر رفت سلامت ماند وهر کس که نتوانست رفت بقتل رسید ومشهور است بعضے مردم سے گفتسند که ما اصیل ایم سلطان فرمود که هر که از شما کهوکهر[1] درست بگوید اصیل است چون تلفظ نتوانستند اداکرد وزبان پورب وبنگاله میگفتند درینصورت کشته میشدند بدین تقریب اکثر مردم که اصیل بودند وزبان پورب داشتند ناحق کشته میشدند شاهزاده همایون خان پسر سلطان از سامانه آمده برخصت سلطان بالشکر گران برسر سلطان ابوبکر شاه رفت ودر نزدیکے کوتله میوات محاربه وداد باندک جنگ وجدل سلطان ابوبکر شاه بقید درامده در قلعه میرتهه محبوس گردید وهمانجا بمرگ طبعی درگذشت بعد از چندگاه سلطان از دهلی برامده بجانب قنوج ودلمو لشکر کشیده وسرکشان آن دیار را مالش داده بجالیسر رسید ودرانجا قلعه به استحکام تمام احداث نموده بمحمد آباد موسوم گردانیده به دهلی رسیده در سنه ۷۹۶ شاهزاده همایون خان را برسر شیخا کهوکهر که لاهور را متصرف شده بود با بسیاری امرا تعین کرد در اثنائے راه خبر رسید که سلطان بمرگ طبعی درگذشت مدت سلطنت او شش سال وهفت ماه ؛

سلطان علاء الدین سکندر شاه عرف همایون شاه بن سلطان محمد شاه

بعد از استماع خبر رحلت پدر والا قدر عزیمت فتح لاهور کرده مهم شیخا کهوکهر موقوف داشته از راه برگشته بدهلی رسیده سریر آرائے خلافت گشت وبه اندک مدت باجل طبعی ودیعت حیات سپرد ومدت سلطنت او یک ماه وشانزده روز ؛

---

[1] کهرا کهری فرشته جلد اول صفحه ۱۵۳ ؛

سلطان ناصر الدین محمود شاه بن سلطان محمد شاه

برادر خورد سلطان علاء الدین سکندر شاه بعد رحلت برادر تخت نشین فرمان روائی گشته
در سنه ۷۹۶ سکه و خطبه بنام خود نموده مواجب و جاگیر سپاه بدستور سابق بحال داشت
و خواجه سرور عرف خواجه جهان را که سلطان محمد شاه اورا سلطان الشرق خطاب داده
و ولایت جونپور را بجاگیرش مقرر کرده بود از قنوج تا بهار ضمیمه جاگیر سابق نموده او
استیلا یافته زمینداران آن دیار را مطیع و منقاد گردانیده سکه و خطبه بنام خود کرد -
همدرین سال لشکر گران به دفع شیخا کهوکهر که لاهور را متصرف شده بود رخصت گشت
و شیخا دوازده کروهے لاهور محاربه عظیم نموده شکست خورده در کوه جمون رفت و از نواحی
لاهور رفع فساد گردید درین ایام سلطان بجانب گوالیار حرکت کرد مقرب خان و ملوخان
که از امرائے کبار بودند در دهلی لوائے مخالفت برافراشتند سلطان باستماع اینخبر
مراجعت نموده در حوالی شهر رسیده محاصره نمود تا سه ماه جنگ درمیان ماند و حصار
دهلی بتصرف سلطان درآمد جماعه باغیه نصرت شاه بن فیروز خان بن سلطان فیروز شاه را از میوات
طلب داشته در فیروز آباد بر تخت نشانیده و فضل الله بلخی عرف ملوخان که سر حلقه اهل
بغی بود بخطاب اقبال خان مخاطب گشت درمیان دهلی و فیروز آباد جنگ میشد و بمساوات
میگذشت پرگنات میان دواب و پانی پت و سونپت و جهجر و رهتک تا بست کروه
شهر در تصرف نصرت شاه بود و غیر از حصار دهلی و خزانه تعلق سلطان نماند امرا و ملوک
این هر دو بادشاه هر یک ولایتی را متصرف شده دم استقلال میزدند و بطور خود حاکم
و فرمان روان بودند مدتے کار و بار ممالک پراگنده و ابتر بود مصرع

پریشان شود کار ملک از دو شاه

اقبال خان بخدمت نصرت شاه اظهار ارادات خود نموده بر مزار شیخ قطب الدین
بختیار کاکی قدس الله سره کلام مجید درمیان آورده از طرفین عقد موافقت بستند
روز سویم اقبال خان از روے مکر و غدر خواست که نصرت شاه را دستگیر نماید نصرت شاه
بالضرور از حصار برآمده با معدودے پیش تاتار خان وزیر در پانی پت رسانید
و فیروز آباد در تصرف اقبال خان درآمد و او غالب آره مقرب خان را که هم چشم او بود

بگشت و بخدمت سلطان رسیده ملازمت نمود سلطان را نمونه ساخته خود سلطنت میکرد و بر سر تاتار خان در پانی پت رفته او را شکست داد او پیش اعظم همایون ظفر خان پدر خود که حاکم گجرات بود رفت فیل و حشم و اسباب ریاست تاتار خان بدست اقبال خان در آمد و از انجا به دهلی مراجعت کرد چون در هندوستان از بدطینتی امرا هرج مرج روداد و امور سلطنت اختلال پذیرفت میرزا پیر محمد نبیره حضرت صاحب قران امیر تیمور گورگان از جانب خراسان آمده از آب سند گذشت و حصار اوچ و ملتان بتصرف در آورده چند روز در ملتان توقف ورزید حضرت صاحبقران نیز از جانب کابل یورش هندوستان فرمودند و بدولت و اقبال تشریف آورده در سنه ۸۰۱ه تتهه را تاخته بملتان نزول اجلال فرمودند و کسانیرا که بدست میرزا پیر محمد اسیر شده بودند بقتل رسانیدند چون خبر به دهلی رسید اقبال خان بیمناک گشته درمقام فراهم آوردن جمعیت و سامان سپاه مقید گشت حضرت صاحبقران از ملتان نهضت فرموده براه ریگستان متوجه شدند بعد قطع مراحل در حوالی بهتنیر رسیده قلعه را محاصره نمودند پس از مجادله و محاربه ان قلعه بتسخیر در آمد و رائے دولچی مرزبان انجا با بسیاری از همراهیان خود اسیر شده بپاسا رسید حضرت صاحبقران پس از تسخیر بهتنیر بسامانه آمده در عرصه آن دشت بعرض سپاه فرمان دادند طول یسال که جائے ایستادن نوکر است شش فرسنگ بود بتخمین تجربه کاران هر فرسخ دوازده هزار سوار احاطه میکند پس سوائے نوکر هفتاد و دو هزار سوار بوده باشد غرض که محل ایستادن نوکر تو کر است کثرت لشکر و فراوانی سپاه ازین قیاس باید کرد

نظم

ز هر جانبے رایتے شد پدید	روان فوج فوج از سپه در رسید
علمها بر افراخته رنگ رنگ	بیاورد تیغ خور از گرد رنگ
ز بس جوشش لشکر به بیراه و راه	بسیط زمین تنگ شد بر سپاه
نه بد بر زمین پشه را جایگاه	نه اندر هوا باد را ماند راه
ز گرد سواران هوا بست میغ	درخشنده چون برق فولاد تیغ
سپاهی ز هور و بلخ بے شمار	همه تیغ داران خنجر گذار

دارا و دو بچین ـ ظفر نامه جلد دوم صفحه ۶۸

توان ریگ ہائے بیابان شمرد　　　　ولے لشکر شاہ نتوان شمرد

القصہ بعد قطع مراحل در دہلی نزول اجلال فرمودند و در راہ ہر کرا یافتند تہ تیغ کشیدند وبسیاری را دستگیر نمودند حتی کتا رسیدن دہلی قریب پنجاہ ہزار کس اسیر شدہ بودند چون اقبال خان از شہر برامدہ برائے جنگ آمادہ گشت بر چہرہ اسیران بشاشت ظاہر شد درین وقت بعرض رسید کہ اسیرانی کہ در لشکر ظفر اثر ہستند فتح اقبال خان استدعا نمودہ خوشحالی ہا میکنند شعلہ غضب وقہر بادشاہی زبانہ زد باصلاح دولتخواہان انہمہ را بیکبار بقتل رسانیدند و متنفسے را زندہ نگذاشتند وجوے خون روان گردید باجملہ اقبال خان از شہر برامدہ وحرکت المذبوحی کردہ در حملہ اول گریختہ بشہر درآمد غازیان شہامت کیش تعاقب نمودہ خلق کثیر را کشتند اکثر فیلان واموال اقبال خان بدست بہادران لشکر منصور افتاد چون اقبال خان صورت احوال بدینمنوال دید تاب مقاومت نیاوردہ بوقت شب ترک عیال واطفال نمودہ بدر رفت و در قصبہ برن رسیدہ اقامت ورزید سلطان ناصر الدین محمود شاہ کہ برائے سلطنت محض نمونہ بود مضطرب قلیلی از نزدیکان خود راہ گجرات پیش گرفت **بیت**

بلے ہر جا شود مہر آشکارا　　　　سہا را جز نہان بودن چہ یارا

روز دیگر حضرت صاحبقران شہر را امان دادہ جمعی از ملازمان سرکار را بجہت تحصیل مال امانی تعین فرمودند بعضے مردم شہر از سخت گیری تحصیلداران در مقام ابا وانکار آمدہ چندی از مردم سرکار را کشتند ایمعنی باعث التہاب نائرہ قہر وغضب بادشاہی گردید حکم والا بہ قتل واسیر اہل شہر بصدور پیوست دران روز بسیاری از خلایق اسیر شدند واکثرے بقتل رسیدند دہلی انچنان خراب شد کہ گویا ساکنان ان مصر اصلا آباد نبودند ونوعے تاراج وغارت گشت کہ ہرگز چیزے از اسباب واشیائے احدی نماند وبہ بنظمی بند وقید گرد دید کہ ہر لشکرے را صد وپنجاہ کس از مرد وزن و پیر وکودک اسیر ودستگیر شدند ادنی کسے را بست تقریر دہ بدست آمدہ بود تا پانزدہ روز غارت ونہب در میان آمد **نظم**

زبس غارت اقچہ وچارپا　　　　دران شہر شد بر سپہ تنگ جا
زبسیاری بردہ وخاستہ　　　　سراسر شدہ لشکر انباشتہ

بکشتند یا زنده کردند اسیر | زن و بچه شان انچه برنا و پیر
بغارت به بردند چیزے که بود | ز خشک و تر شان برآورد دود
بتاراج بردند بسیار چیز | بالچه گرفته بسے برده نیز

حضرت صاحبقران بعد فتح دہلی در عمارت سلطانی نزول اجلال فرموده بار عام دادند و حسب الحکم الاعلی خطیب خوش الحان بر سر منبر خطبه بنام نامی خواندند و وجوه دراہم و دنانیر از اسم سامی از سکه تیموری سعادت پذیر شد **بیت**

چون سکه بنام شاه آراسته شد + در چشم ستاره قدر مه کاسته شد

تا دو ماه دہلی پس از کوچ صاحبقران خراب مطلق ماند و ساکنان آن مصر که باطراف رفته بودند بتدریج آمده آباد شدند بالجمله حضرت صاحبقران بعد تاراج دہلی کوچ کرده بطرف میرتھ رفتند و ان دیار را تاخته مرد و زن و فرزندان ان نواحی اسیر و قتل نمودند و از انجا ہردوار گنگ نزول اجلال فرمودند این ہردوار گنگ مکانی است که دریائے گنگ از کوه سوالک از انجا بر می آید و اہل ہندان مکان را بزرگ دانسته در اوان معهود بقصد غسل آمده ازدحام میکنند و دران مکان موے سر و ریش تراشیدن از آئین دین و استخوان مردگان درون گنگ انداختن رستگاری فرو رفتگان می پندارند و بعضے اوقات در انجا مجمعے عظیم میشود اتفاق دران زمان که حضرت صاحبقران در ہردوار نزول اجلال فرمودند دران مکان ازدحام عظیم بود حکم والا برائے قتل عام بصدور پیوست اکثرے علف تیغ غازیان منصور شدند بقیه از بیم سیف گریخته داخل کوه گشتند ان حضرت از انجا کوچ فرموده براه دامن کوه سوالک در جمون رسیدند راجه جمون را دستگیر نموده بدین اسلام در آوردند از ہردوار تا جمون بست جهاد کردند دران نواحی خضر خان و دیگر امرائے ہندوستان آمده ملازمت نمودند غیر از خضر خان که نیک مرد و سید زاده بود همه را قید نمودند خضر خان را از روے عنایت نوازش ایالت لاہور و ملتان و دیپالپور مرحمت فرمودند و بر زبان وحی ترجمان گذشت که من سلطنت ہندوستان بخضر خان بخشیدیم چون موسم تابستان در رسید شدت حرارت و حدت آفتاب زمین و آسمان را مانند کوزه آهنگران آتشناک گردانید و لشکریان حضرت صاحبقران که خو پذیر ممالک سردسیر بودند از حرارت ہند عاجز شده تاب گرما نیاورده بالضرور حضرت صاحبقران از حدود ہندوستان کوچ فرموده از راه کابل متوجه دار السلطنت سمرقند شدند بعد ازان که حضرت صاحبقران از حدود ہندوستان بدر رفتند نصرت شاه سلطان که تاب صدمات عساکر منصوره نیاورده بجانب میوات گریخته رفته بود جمعیت فراهم آورده باز در دہلی آمده بامور جهانبانی

پرداخت چه تا شیر در بیشه است چراگاه براهو فراخ نمیشود تا باز در پرواز است دراج را پریدن آسان
نگردد و بعد رسیدن در دهلی فوجی بر سر اقبال خان که در برن بود تعیین کرد اقبال خان شبخون آورده آن فوج
را شکست داده بزور و قوت کمال رو بدهلی آورد سلطان نصرت شاه تاب نیاورده فیروز آباد را گذاشته
باز بجانب میوات رفت و دهلی و فیروز آباد بتصرف اقبال خان در آمد ولایت میان دوآب و محال حوالی
شهر بزور شمشیر متصرف گشت و سایر بلاد هند در تصرف امرا ماند چنانچه ولایت گجرات در تصرف اعظم همایون
ظفرخان و تاتارخان پسرش بود و لاهور و ملتان و دیپالپور تا نواحی سند را خضرخان و مهوبه و کالپی محمودخان
پسر ملک زاده فیروز و قنوج و اوده و دلمو و سندیله و بهرایچ و بهار و جونپور را سلطان الشرق عرف خواجه
جهان و بلاد مالوه دلاورخان و سامانه غالب‌خان[1] و بیانه شمس الدین اوحدی متصرف بودند هر کدام دم استقلال
میزدند و اطاعت یکدیگر نمیکردند در سنه ۸۰۳ سلطان ناصر الدین محمود شاه که از خوف حضرت صاحبقران
بگجرات رفته بود بعد از جمعیت و امنیت بدهلی آمد اقبال خان استقبال نموده در قصر همایون جهان پناه
فرود آورد اما چون عنان اختیار بدست اقبال خان بود با سلطان اتفاق نبود و وقتی که بر سر سلطان
ابراهیم پسر خوانده سلطان الشرق بجانب اوده لشکر کشید سلطان ناصر الدین محمود شاه را همراه خود
برد چون بر سلطان ابراهیم نتوانست تسلط کرد جونپور را فتح نموده روانه دارالملک دهلی گردید دران
وقت سلطان ناصر الدین محمود شاه که فی الحقیقت در قید اقبال خان بود فرصت یافته به بهانه شکار
برآمده نزد سلطان ابراهیم رفت که بامداد و اعانت او شاید کاری تواند ساخت او اصلاً معاونت نکرد
بلکه در مراسم مهمانداری هم نپرداخت سلطان ناصر الدین محمود شاه از نزد او مایوس شده در قنوج
آمده شاهزاده هریوی[2] را که از طرف سلطان ابراهیم در انجا بود شکست داده قلعه قنوج را متصرف شده
علم سروری افراشت اقبال خان از استماع این خبر بر سر سلطان ناصر الدین رفت چون قلعه استحکام
داشت نتوانست دست بر دیافت از انجا معاودت نموده باتفاق بهرام خان حاکم سامانه
که از غلامان فیروز شاهی بود و بست هزار سوار موجود داشت بر سر خضرخان بجانب دیپالپور و
ملتان لشکر کشید بعد رسیدن در تلونڈی تهاره رائے داؤد و رائے کمال الدین مئین زمینداران
تهاره را که برای ملاقات آمده بودند قید کرده و بلطایف الحیل بهرام خان را نیز محبوس گردانید
بمقابله خضرخان روانه شد خضرخان نیز لشکر فراهم آورده بعزیمت محاربه از دیپالپور برآمده
و طرفین را باهمدیگر کارزار روداد از انجا که اقبال خان را بخت و اقبال پشت داده بود

---

(۱) غالب خان + (۲) هریوی +

در اندک زود خود دستگیر شده بقتل رسید و نتیجه حرام نمکی و عهد شکنی عاید حال او گشت بیت

بنقض عهد دلیری مکن که چرخ فلک نتیجه عملت زود در کنار نهد

چون خبر کشته شدن اقبال خان در دهلی رسید دولت خان و اختیار خان لودی و دیگر امرائے که در دهلی بودند سلطان ناصر الدین محمود شاه را از قنوج طلبداشته در ماه جمادی الاول سنه ۸۰۹ بتجدید بر سریر خلافت نشاندند و دولت خان با لشکر فراوان بر سر بیرم خان که بعد بهرام خان در سامانه دم استقلال میزد آمده فتح نمود درین اثنائے خضر خان از ملتان با لشکر گران در سامانه و سهرند رسید دولت خان تاب مقاومت نیاورده پیش سلطان در دهلی رفت سلطان بے انکه فکر خضر خان نماید و از ان طرف جمعیت حاصل کند بر سر سلطان ابراهیم بجانب مشرق رفت و بے نیل مقصود معاودت نمود سلطان ابراهیم تا دهلی تعاقب کرده بمکان خود رفت بعد ان سلطان ناصر الدین محمود شاه در بدایون رفته آن را از مرجا[1] گماشته سلطان ابراهیم شاه مستخلص نموده از انجا در سنبهل رسیده آن را نیز از تاتار خان افغان بتصرف خود در آورده اسد خان لودی را در انجا گذاشت بعد ان در حصار فیروزه آمده بر قوام خان گماشته خضر خان فتح نموده بدهلی مراجعت کرده و خضر خان سه مرتبه از ملتان لشکر فراهم آورده بر سر دهلی آمده با سلطان ناصر الدین محاربه کرده برگشته رفت چون درین ایام طوایف ملوک شده بود بهر طرف و نواحی امرا دم استقلال میزدند غیر از رهتک و بعضے محال دیگر ولایت میان دوآب در تصرف سلطان نبود روزے برسم شکار بجانب کهتل رفته بدار السلطنت مراجعت کرد در راه بیماری صعب روداد در اندک ایام بهمان بیماری در گذشت مدت سلطنت که غیر از نام نبود بست سال و دو ماه از ابتدائے سلطان غیاث الدین تغلق شاه عرف غازی الملک تا سلطان ناصر الدین محمود شاه هشت تن مدت نود و شش سال و دو ماه و یازده روز جهانبانی نمودند ازینجا سلسله سلطنت نسل ترکان که فرزندان و خویشان و غلامان سلطان شهاب الدین غوری بودند بست و چهار تن دو صد و سی و سه سال جهانداری و ملک رانی کردند آخر شد +

---

(۱) میر ضیا +

رایات عالی حضرت خضر خان بن ملک سلیمان پسر خوانده ملک مروان از امرائے کبار فیروز شاہی

چون ناصر الدین محمود شاہ رحلت نمود امرائے ہمدیگر اتفاق نمودہ دولت خان را کہ از امرائے کبار بود بسلطنت بر داشتہ بیعت کردند خضر خان از استماع این خبر لشکر فراوان بہم رسانیدہ از فتح پور تابع ملتان کہ دار الایالت او بود روانہ شدہ بدہلی آمدہ محاصرہ کرد تا چہار ماہ محاصرہ درمیان بود اگرچہ دولت خان مراسم قلعہ داری و مجادلہ بجا آورد اما ازینجہت کہ امرا ازو برگشتند نتوانست زیادہ ازین تاب آورد چون سلطنت نصیب خضر خان از ازل مقرر بود دولتخان صورت حال بدینمنوال معاینہ نمودہ بالضرورت آمدہ ملازمت کرد خضر خان او را قید نمودہ در حصار فیروزہ فرستاد ہمانجا روح او از حصار بدن بدر رفت بالجملہ خضر خان مظفر و منصور گشتہ داخل قلعہ دہلی گردید در سنہ ۸۱۷ مہمات جہانبانی بعہدہ خود گرفت ازانجا کہ حضرت صاحبقران ہنگام نزول ہندوستان او را سرافراز فرمودہ بشارت سلطنت باو دادہ بودند ازینجہت خضر خان پیش آمد خود و گشایش کار و عروج بر معارج دولت و حکومت از برکات توجہات حضرت صاحبقران میدانست درینصورت سکہ و خطبہ بنام شاہرخ مرزا خلف حضرت صاحبقران رائج گردانید و مراسم وفاداری بظہور رسانید بیت

دلا ور وفا باش ثابت قدم ۔ کہ بے سکہ رائج نباشد درم

آخر کار سکہ و خطبہ بنام خود کردہ براکثر ممالک تصرف نمودہ حکومت باستقلال کرد و جمیع امرائے مطیع و منقاد خود گردانید و جمعی کہ در قرات نزول حضرت صاحبقران بے خانمان شدہ بودند در ایام حکومت او آمدہ آباد گشتند و مرفہ الحال شدہ دعائے خلود عہود سلطنت و بقائے عمر و حیات او میکردند و بکار پیشہ اشتغال داشتند این خضر خان سیدزادہ جوان صادق القول پسندیدہ اطوار صاحب دانش و پاکیزہ طینت و فرخندہ اخلاق و حمیدہ صفات و والا ہمت و فراخ حوصلہ بود شجاعت جبلی و سخاوت فطری و عدالت طبعی داشت در ترفیہ احوال رعایا و برایا کوشش بلیغ می نمود بزرگی حال دلیل بر بزرگی حسب و نسب او بود با وجود استعداد سلطنت و اسباب ملک گیری و ملک داری

اسم سلطانی بر خود اطلاق نکرد و برایات اعلیٰ خود را مخاطب کرده باجل طبعی درگذشت **بیت**

ذات پاکش که بود خضر شعار   بکرامات رفت بر سر کار

ایام سلطنت او هفت سال و سه ماه *

سلطان مبارک شاه بن رایات اعلیٰ خضر خان

بعد رحلت پدر والاقدر در ۸۲۴ھ بر تخت خلافت جلوس نموده سکه و خطبه بنام خود کرد امرائے عظام و وزرائے کرام مراسم تهنیت و مبارکبادی تبقدیم رسانیدند هر یک را مواجب و جاگیر بدستور سابق بحال داشته بعضی را بقدر حالت اضافه مرحمت کرد چون جسرت[1] شیخا کهوکهر از روے تسلط و استیلا سلطان شاه علی مرزبان کشمیر را که بر تهته فتح کرده غنیمت فراوان آورده بود دستگیر نموده مال و اسباب بسیار بهم رسانیده قوت و مکنت پیدا کرده بود از غرور کثرت جمعیت و فراوانی لشکر و خیرگی آنکه حاکم کشمیر در قید افتاد بجرات و دلیری اراده تمام دهلی نمود و از آب ستلج گذشته تلونڈی رائے کمال الدین مبین را غارت کرده از لودیانه تا روپر متصرف گشت از انجا در سهرند آمده از سلطان شاه لودی[2] حاکم انجا جنگ نمود سلطان باستماع این خبر از دهلی برامده در لودیانه رسید شیخا کهوکهر از آب گذشته مقابل سلطان برلب دریا لشکرگاه ساخت تا چهل روز جنگ درمیان آمد آخر الامر شیخا تاب نیاورده گریخت و سلطان تا آب چناب تعاقب نموده بسیاری را از سوار و پیاده بقتل رسانیده راجه بهیم زمیندار جمون بملازمت سلطان رسیده مراسم نیکوخواهی تبقدیم رسانید و لشکر بر سر بهکهر مسکن شیخا برده خراب گردانید سلطان از انجا معاودت کرده در لاهور نزول اجلال فرموده دران مصر جامع طرح اقامت افگند و کسانی که از دست تطاول شیخا خراب و ویران شده بودند بدلاسا و استمالت آباد ساخت و در آبادی ان مصر توجه برگماشته حکم ترمیم و تعمیر قلعه فرمود از انجا بدهلی مراجعت کرد شیخا فرصت یافته بار دیگر در لاهور آمده محاصره نمود چون کار پیش نرفت از انجا بکلانور رسیده متصرف گشت و از انجا روانه شده براجه بهیم جموال که برائے کمک حاکم لاهور برامده بود در اویخت و بعد محاربه داخل کوه گردید و باز درمیان راجه بهیم و شیخا کارزار سخت روداد و بارادت الٰهی راجه مسطور در جنگ گاه کشته شد شیخا مال فراوان بدست آورده قوت و مکنت بهم رسانید بلاهور و دیالپور تاخت و ان ولایت را در تصرف خود آورده بعد چندگاه ودیعت حیات سپرد بعد او ملک جسرت پسرش متسلط گردید

---

(۱) رخته فرشته جلد اول صفحه ۱۶۳ (۲) اسلام خان لودهی۔ فرشته جلد اول صفحه ۱۶۴ *

سوائے ولایت مقبوضہ پدر کلانور و جالندہر متصرف شد چون سلطان بر ولایت میوات و بیانہ
در اپریسے چند وار و دیگر ممالک لشکر کشیدہ بود از استماع خبر تسلط جسرتھہ کھوکھر بعد فتح ان
ممالک در دہلی مراجعت نمودہ لشکر عظیم بر سر جسرتھہ تعین کرد و در نواحی جالندہر جنگ درمیان
آمد جسرتھہ شکست یافتہ بمسکن خویش کہ بہکہر بودہ باشد رفت چون سلطان برخلاف قاعدہ
خضرخان والد بزرگوار خویش از اطاعت شاہرخ مرزا خلف حضرت صاحب قران انحراف
داشت ازین جہت شیخ علی کہ از جانب شاہرخ مرزا حکومت کابل داشت بموجب امر
میرزا بر ہندوستان می تاخت در سنہ ۸۲۳ھ شیخ علی بموجب طلب ملک فولاد کہ یکے از امرایان
سلطان بودہ و از اطاعت انحراف می ورزید در ہند آمدہ دست تاخت و تاراج برکشاد و
در نواحی جالندہر رسیدہ مال و امتعہ خلایق بہ غنیمت برگرفت و بسیاری را اسیر کردہ در
لاہور اور و از انجا بہ تلوارہ و بعد ان در خطپور رفتہ از اب راوی گذشت و تا اب جہلم پرگنات
را خراب ساخت و متوجہ ملتان گردید و ملک شہ لودی عم سلطان بہلول لودی کہ حاکم دیپالپور بود
بشیخ علی جنگ کردہ شہادت یافت سلطان از استماع این خبر لشکر گران از دہلی تعین کرد و در
نواحے ملتان محاربہ رو داد شیخ علی شکست خوردہ در شور[۱۱] رفت در انجا نیز جنگ شد باز
شکست بشیخ علی افتاد و اسباب و اموال او بتاراج رفت و با معدودی از معرکہ برآمدہ رو بکابل
نہاد و نیز سلطان را با سلطان ہوشنگ خدیو مالوہ بمراتب جنگ رو دادہ مظفر و منصور گشت
درین ایام جسرتھہ کھوکھر قوت بہم رسانیدہ از اب جہلم و چناب و راوی و بیاہ گذشتہ تا جالندہر
رسید ملک اسکندر کہ از جانب سلطان بر سر او تعین شدہ بود در اندک مجادلہ شکست یافتہ
گرفتار گشت جسرتھہ فتح یافتہ از جالندہر بلاہور آمدہ محاصرہ نمود ہمدرین اثنا شیخ علی باز از کابل
آمدہ حوالی لاہور و ملتان تاخت و تا سہرند تسلط نمودہ برگشت و انواع خرابی و حال مردم
و متوطنان اندیار راہ یافت سلطان از استماع این حوادث بطرف لاہور و ملتان عزیمت نمود
و ملک سرور وزیر خود را مقدمہ لشکر ساخت چون ملک سرور بسامانہ رسید جسرتھہ کوکھر از
این خبر محاصرہ لاہور گذاشتہ بمسکن خویش شتافت و ملک سکندر را کہ در جنگ جالندہر دستگیر
شدہ بود ہمراہ برد و باز دو مرتبہ از کوہ برآمدہ در جالندہر و بجوارہ کوہی رسیدہ فتنہ و فساد
نمود و روز بروز قوت او زیادہ گشت درینوقت شیخ علی باز از کابل آمدہ ولایت کنار بیاہ تاراج

---

(۱۱) سیوتر فرشتہ جلد اول صفحہ ۱۶۷

کرده خلایق کثیر اسیر نموده بلاهور رسیده قلعه را متصرف گشت و دوازده هزار سوار انتخابی
برائے محافظت گذاشته بتسخیر دیپالپور رفته فتح نمود سلطان از استماع ایں خبر از دہلی بسرعت
آمد و مستعد جنگ گردید شیخ علی تاب نیاورده بجانب کابل روانه گشت و سلطان از تلنبه[1] دریائے
راوی گذشته قلعه شور را که برادرزاده شیخ علی در تصرف داشت محاصره کرد او تاب نیاورده و عاجز
شده دختر خود را به پسر سلطان داده صلح نمود سلطان از مہم شور و لاہور و ان نواحی خاطر جمع
نموده بدہلی مراجعت کرد چون ملک سرور وزیر در وقت محاربه و مجادله با شیخ علی چندان تردد
نکرد و کم پائے نمود لہذا ملک کمال الدین را در امور وزارت شریک نمودند و پایه ملک سرور در
تنزل و رتبه کمال الدین روز بروز زیاده می شد بزرگان فرموده اند نظم

نه یک کس تواند که سازد دو کار — که آن را پسند ندارد لب ہوش
دو کس را مفرمائے یک کار نیز — که دیگے بشرکت نیاید بجوش

ملک سرور از رده شده باتفاق بعضی امرا که با سلطان مخالف و با او موافق بودند قابو یافته سلطان را
در وقتی که بمسجد جامع مبارک آباد برائے نماز رفته بود بقتل رسانید مدت سلطنت او سیزده سال
و شانزده روز ❊

سلطان محمد شاه بن سلطان مبارک شاه بن رایات اعلیٰ خضرخان

این خلف شاہزاده فرید بن رایات اعلیٰ خضرخان است چون سلطان مبارک شاه فرزند
نداشت او را بفرزندی خویش پرورش نموده بود در ۸۳۷ھ در مبارک آباد برا ورنگ فرمانروائی
جلوس نموده سکه و خطبه بنام خود کرد ملک سرور اگر چه بظاہر بیعت نمود اما اسباب سلطنت
و خزاین و سلاح خانه و تورخانه و فیل خانه و دیگر کارخانجات در تصرف او بود و خطاب خانجہانی
داشت در ینوقت تسلط پیدا کرده بعضی از امرائے مبارک شاہی را بقتل رسانید و بعضی را
در قید نگاہداشت و اکثر پرگنات در تصرف در آورده کسان را بتحصیل مالواحب تعین کرد از استیلائے
او امرا بستوه آمده نزدیک ملک کمال الدین که کمال الملک خطاب یافته از امرائے بزرگ
و در امور وزارت شریک بود اظہار تظلم نمودند او با امرائے اتفاق کرده بر سر ملک سرور آمده
آویزش رو داد ملک سرور در قلعه دہلی متحصن گردیده تا سه ماه محاربه نموده خود را محفوظ داشت

---

[1] تلنبه فرشته جلد اول صفحه ۱۶۸ ❊

روز بے شمشیر با علم کرده بر سراپرده سلطان بجرات و دلیری تمام امد و جنگ سخت گردید چون اجل
ملک سرور رسیده بود دران معرکه کشته شد و رفیقانش نیز قتل و اسیر شدند و سلطان انتقام
خون پدر گرفت در ۸۳۸ه سلطان بملتان رسیده مزارات مشائخ را طواف نموده فوجی بر سر جسرتهه
کهوکهر تعین کرده بدهلی رجعت کرد درین ایام جماعه لنگاه در ملتان بغی ورزیده لوائے سروری بر
افراشت و نیز سلطان محمود والی مالوه با غولئے بیماتیان بر سر دهلی آمد سلطان پسر خود را معه ملک
بهلول لودی بجنگ او فرستاد پسر سلطان بموجب اشاره پدر صلح درمیان آورد و سلطان محمود
بملکه خویش مراجعت نمود و این صلح باعث زبونی و بدنفسی سلطان گردید بیت

تواضع نمودن ز بونی بود بجائے که بدخواه خونی بود

ملک بهلول بمقتضائے شجاعت و مردانگی که در نهاد او متمکن بود این صلح پسند نکرده تعاقب
سلطان محمود کرده اسباب و پرتال او بغارت آورد و سلطان را این جرات و جسارت ملک
بهلول پسند آمد و او را از روے نوازش و مهربانی فرزند خواند و بخطاب خانخانی سرفراز فرموده
ولایت لاهور و دیپالپور با و ارزانی داشت و برائے دفع شورش جسرتهه کهوکهر تعین نمود جسرتهه
با ملک بهلول صلح نموده بنوید سلطنت دهلی مژده داد نظر بر زبونی سلطان و اتفاق جسرتهه
از همین روز ملک بهلول را هوائے بادشاهی در سر افتاد در مقام فراهم آوردن لشکر گردید از
اطراف و جوانب افغانان را طلبیده نگاهداشت در اندک مدتے بسیاری از افغانان برو گرد آمدند
از روے تسلط بعضی پرگنات سوائے جاگیر خود متصرف گشت و باندک سبب ظاهری با
سلطان مخالفت ورزیده با کمال شوکت و مکنت بر سر دهلی آمد مدتے محاصره نموده بے نیل
مقصود برگشت و کار سلطان روز بروز زبونی و سستی پذیرفت و کار بجائے رسید که امرائی که در
بست کروهی دار السلطنت بودند سر از طاعت پیچیده دم استقلال زدند و در اطراف ممالک
اختلال گردید و تحصیل خراج خلل افتاد بالاخر سلطان باجل طبعی درگذشت مدت سلطنت
یازده سال و یک ماه و چند روز۔

سلطان علاءالدین بن سلطان محمد شاه بن سلطان مبارک شاه بن رایات اعلی خضر خان

در ۸۴۹ه بر تخت خلافت جلوس نمود ملک بهلول المخاطب بخانخانان و دیگر ارکان
دولت بیعت کردند در اندک مدت از وضع و اطوار سلطان ظاهر گشت که از پدر هم

سست تر است واز سستی عمل سلطان تمامی گردن کشان و واقعه طلبان نزدیک و دور جاده پیمائے تمرد شده از ادائے مالواجب سر باز داشتند و امرائے هر صوبه و مکان و فوجداران هر امکنه انحراف ورزیده علم مخالفت برافراشتند و در هر مکان ملوک طوائف گردید و سلاطین دکن و مالوه و گجرات و جونپور و بنگاله بتسخیر دهلی کمر همت بر بستند در لاهور و دیبالپور و سهرند تا پانی پت ملک بهلول دم استقلال مے زد و در حوالی دهلی تا سرائے لاد و احمد خان میواتی تصرف داشت و در سنبهل تا گذر خواجه خضر که از دهلی نزدیک است بهادر خان[۱] لودی متسلط بود کول و جلالی و دیگر قصبات را عیلخان و راپری و چندوار را قطب الدین خان لودی و بهونگانو و کنپله را رائے پرتاب پانه را داؤد خان داشتند و همچنین هر کس هر مکان در تصرف داشت و غیر از دهلی و بداؤن متعلق سلطان نبود بعد چندگاه سلطان بجانب بیانه روانه شد در اثنائے راه خبر رسید که والی جونپور بقصد دهلی می آید سلطان بے آنکه به تحقیق صدق و کذب این خبر پردازد از راه معاودت کرده به دهلی آمد حسام خان عرف حاجی شرقی وزیر بعرض رسانید که بمجرد آوازه دروغ مراجعت لایق حال سلطنت نبود سلطان ازو آزرده خاطر گشت بعد آن بجانب بداؤن نهضت فرمود مدتے در آنجا اقامت ورزیده بدهلی آمد و بداؤن را خوش کرده خواست که آن را دار السلطنت مقرر کرده دایماً همانجا بوده باشد حسام خان از روے اخلاص و نیکو خواهی بعرض رسانید که دهلی را گذاشتن و بداؤن را تخت گاه کردن صلاح دولت نیست سلطان ازین سخن زیاده رنجیده او را از خود جدا ساخته در دهلی گذاشت و هر دو برادران خود را یکے را شحنه شهر و دیگرے را امیر کوهی مقرر کرده در دهلی تعین کرد

نظم

چو نبود بتدبیر و اندیشه کار — ندامت کشد آخر از روزگار
کسے سر برارد بعالم بلند — که در کار عالم بود هوشمند
کسے را که عزمش نباشد درست — بنائے مهمش بود سخت سست

بالجمله در ۸۵۲ھ سلطان بجانب بداؤن رفته باندک ولایت قناعت کرده بعیش و عشرت اشتغال ورزید بعد چندگاه در میان هر دو برادران سلطان که در دهلی بودند مخالفت رو داد و بایکدیگر جنگ کردند یکے از انها کشته شد روز دویم مردم شهر هجوم آورده باغوائے حسام خان دیگرے را بقصاص کشتند درینوقت سلطان بسخن ارباب فتنه و فساد قصد قتل حمید خان که وزیر الملک بود نمود او از بداؤن فرار نموده در دهلی آمده باتفاق

حسام خان شہر را متصرف گشت و در حرم سرائے سلطان در آمده زنان و دختران سلطان و دیگر پردگیان را که در دہلی بودند بانواع فضیحت و خواری سر برہنہ کرده از شہر بدر نمود و تمامی خزائن و دفائن متصرف گشت سلطان از استماع این خبر و ازین خفت و اہانت غیرت بخاطر نیاورده و بہانہ برسات نموده از انتقام اغماض کرد حمید خان این معنے را غنیمت دانسته خواست که اسم سروری و سلطنت بر دیگری بوده باشد و خود مدار علیہ گردد باین خیال ملک بہلول را برائے سلطنت طلبداشتہ ملک بہلول از دیپال پور در دہلی آمده قابض گشت و از انجا جمعیت خود گذاشتہ باز بدیپال پور رفتہ در مقام اجتماع جمعیت شده بسلطان عرضداشت نمود که چون حمید خان بی اعتدالی نموده بانتقام آن بر سر او میروم و بدولتخواہی سلطان تردد مینمایم سلطان در جواب نوشت که چون پدر من ترا پسر خوانده است و بجائے برادر ہستی و مرا سر و برگ تردد نیست بیک پرگنہ بداؤن قناعت کرده سلطنت بتو گذاشتم ملک بہلول روز بروز قوت بہم سانیده قبائے بادشاہی برقامت خود راست میکرد و از دیپال پور در دہلی آمده بر تخت خلافت جلوس نمود **بلبیت**

چو بیند که از او وہا نیست رنج ... خردمند نگذار داز دست گنج

بعد مدت بسیار سلطان علاء الدین در بداؤن باجل طبعی درگذشت مدت سلطنت که محض برائے اسم بود ہشت سال و سه ماه و حکومت بداون بست و ہشت سال از ابتدائے رایات اعلے خضر خان تا سلطان علاء الدین چہار تن مدت سی و نه سال و ہفت ماه و شانزده روز سلطنت و جہانبانی نمودند *

سلطان بہلول لودی افغان المخاطب بخانخانان

ملک بہرام جد بزرگوار سلطان بہلول از ثقات مردی بود در عہد سلطان فیروز شاه از برادران خود رنجیده در ملتان آمده نوکر ملک مردان حاکم آنجا که امرائے فیروز شاہی بود گردید او را پنج پسر بود ملک شاه و ملک کالا و ملک فیروز و ملک محمد و ملک خواجہ این ہر پنج برادر بعد رحلت پدر در ملتان سکونت داشتند ملک شاه که از ہمه کلان بود نوکر خضر خان گردید و در جنگ اقبال خان که با خضر خان رو داد تردد نمایان کرده اقبال خان را کشت و بجلدوی این خدمت خطاب اسلام خانی یافته روز بروز برتبه بلند فایض گردید و آخر کار بحکومت سہرند سرافرازی

یافت و برادران دیگر همراه او بودند ملک کالا پدر سلطان بهلول از جانب اسلام خان برادر خود حاکم دوراله تابع سهرند گردید و با افغانان نیازی تنصر بی جنگ کرده گشته شد دران وقت سلطان بهلول در شکم مادر بود و بارادت الهی در نزدیک وضع حمل ناگهان سقف خانه افتاد مادرش جان بحق تسلیم کرد چون حمل از هشت ماه گذشته بود شکم او را شگافتند سلطان بهلول که رمقے از حیات داشت زنده برآمد چون یک ماه شد پیش اسلام خان در سهرند آوردند ازانجا که سلطنت هندوستان نصیب آن طفل بود و انتظام جشان قضا و قدر در تربیت و پرورش او بودند اسلام خان نظر الطاف بر آن یتیم گماشته برای پرورش حواله دایه نموده به بهلول موسوم گردانید افغانان از روی حقارت او را بلو گفتندے چون بحدے تمیز و بلوغ رسید آثار رشد و کاردانی از ناصیه حال فرخنده مال ظاهر و اطوار سروری و سرداری از طرز وضع او باهر بود اسلام خان نجابت جوهری و فراست طبعی برادرزاده خویش مشاهده کرده او را بفرزندی خود گرفت و دختر فرخنده اختر خود را در عقد مناکحت او در آورد روز بروز بپایه بلند رسانید گویند روزے ملک بهلول با دو رفیق خود در سامانه رسید و دران جا سید[1] ابن نام درویشے صاحب حال و قال از نزدیکان درگاه ایزد متعال اقامت داشت انوار تجلیات خداشناسی از ناصیه حال او ظاهر و آثار اشراقات ایزد پرستی از اقوال او باهر محاسن سفید بر گرد چهره نورانیش بر سپید کاری او گواهی داده از تن خاکستر آلودش نور معنی بسان شمع از پرده فانوس جلوه گر دیده

نظم

ضمیرش مظهر نور الهی — شناسائے سفیدی و سیاهی
دلش آئینه صاف معانی — درو پیدا همه راز نهانی
بهر حرفی فلک را کیسر پرواز — بهر کارے قضا را محرم راز
چو بنشیند مراقب دیده برهم — ببندد دیده دل از دو عالم

آن درویش مقبول اقبال و دانائے اسرار حال و مال بسوے ملک بهلول نظر کرده نگاه لطف فرموده بر زبان آورد که از شما کسی هست که بادشاهی دهلی بدو هزار تنکه بخرد ملک بهلول فی الحال یکهزار و سیصد[2] تنکه نقد و خود موجود داشت پیش درویش نهاد آن بزرگوار قبول کرده گفت که سلطنت هندوستان مبارک باشد همراهانش تمسخر و استهزا کردند

(۱) بندرابن (۲) هشتصد

ملک بہلول در جواب گفت کہ اگر این قضیہ بوقوع خواہد یافت سودائے مفت است والا خدمت درویش خدا اندیش کردم **بیت**

سالکان راہ ہمت چو ارادت بینند — ملک کاوس و فریدون بگدامی بخشند

القصہ ملک را بموجب اشارت درویش کہ از صغر سن بخاطر داشت و اغوائے اشارات جسرتہ کہوکہر چنانچہ نوشتہ شد مرغ ہوائے سلطنت در آشیان و ماغ بیضہ نہاد چون در عہد سلطنت سلطان مبارک شاہ اسلام خان عرف ملک شہ در جنگ شیخ علی کابلی درجہ شہادت یافت چنانچہ گذارشش رفتہ ملک بہلول قائم مقام عم خود گردیدہ عارج معارج دولت گشت آخر کار بمرتبہ امیر الامرائے رسید چون سلطان محمد شاہ زینت افروز سریر جہانبانی گردید ملک بہلول را شجاع و دلاور کارگذار دانستہ پیش آورد و خانخانان خطاب دادہ او را فرزند خواند در اندک مدت بسببی از سلطان محمد شاہ آزردہ گشتہ روگردان شد قطب خان ولد اسلام خان کہ خود را ہم چشم ملک بہلول میدانست و با ہم بنی عم بودند از متابعت ملک بہلول انحراف ورزیدہ نزد محمد شاہ بسرداری حسام خان و فناجی لشکر گران بر سر ملک بہلول آوردہ در موضع گدتانع بوریہ فساد ہورہ درمیان طرفین جنگ واقع شدہ بتائیدات الٰہی ملک بہلول فتح نمود حسام خان شکست یافتہ بدہلی رفت و کوکب طالع ملک بہلول اوج گیر ترقیات گشت و بخدمت سلطان محمد شاہ نوشت کہ اگر حسام خان را بقتل رسانند و منصب وزارت بحمید خان بدہند فرمان برداری و خدمت گذاری بجا مے آرم سلطان بے آنکہ تامل نماید حسام خان را برطرف نمودہ حمید خان را بمرتبہ وزارت سرافراز گردانید ازین معنے ملک بہلول زیادہ خیرہ گردید و قوت و مکنت گرفتہ بتدریج سہرند و سنام و لاہور و دیپالپور و حصار فیروزہ و دیگر امکنہ بزور متصرف شدہ کمال غلبہ و استیلا یافت و بقصد دہلی رفتہ محاصرہ نمود چون تسخیر دہلی میسر نہ شد بسہرند مراجعت کردہ خود را سلطان بہلول خطاب نمودہ سکہ و خطبہ بانتزاع[1] دہلی گذاشت و از بشارت درویش میدانست کہ بتحقیق سلطنت میسر خواہد شد با خود مسرور و خوش وقت بودہ زبان حال باین معنے مترنم داشت۔ **نظم**

بشارات مخدوم عالم پناہ — مرا منتظر دارد این جایگاہ

مراد او آن شہ بہ شاہی نوید — ہمیدارم از حق تعالےٰ امید

---

[1] برتسلط ۱۲

درینوقت سلطان محمد شاه ودیعت حیات سپرد و سلطان علاء الدین بر تخت جهانبانی نشست بیت

نہ ملک و دولت کہ سر در نشیب پدر رفت و پائے پسر در رکیب

بسبب سستی و نارسائی سلطان علاء الدین در اطراف ممالک طوایف الملوک شدہ بودند و خود بر بداؤن اکتفا کردہ در انجا می گذرانید حمید خان وزیر کہ سلطان باغوائے امرا قصد قتل او کردہ بود بحیلہ از بداؤن برآمدہ بدہلی رسیدہ زنان و دختران سلطان را بیحرمت کردہ سر برہنہ از حصار دہلی بدر نمود و تمامی خزاین و اسباب سلطنت را متصرف گشت سلطان از بے ہمتی انتقام نگرفت چنانچہ سابقا نوشتہ شدہ حمید خان بعد رسیدن دہلی سلطان بہلول را برائے خلافت از سہرند طلبداشت چون سلطان بدہلی آمد حمید خان بعد از عہد و پیمان مکالید حصار را حوالہ کرد ازانجا کہ حمید خان مکنت و قوت بسیار داشت سلطان بنابر صلاح وقت با و مدارا نمودہ ہر روز بسلام رفتی روزے حمید خان در خانہ سلطان مہمان شد افغانان باشارت سلطان دران مجلس بعضے حرکات کہ از عقل دور و بہ بیخردی نزدیک باشد بظہور رسانیدند تا در نظر حمید خان سہل نمودار شوند و رعب و دہشت اہنا از مردم برطرف گردد تا آنکہ بعضے کفش خود را بر کمر بستند و بعضے کفشہا را بر طاق بالائے سر حمید خان گذاشتند حمید خان پرسید کہ این چہ عمل است گفتند از ملاحظہ دزد و محافظت مینمایم بعدہ گفتند کہ بساط شما عجب رنگہا دارد اگر یک گلیم عنایت شود کلاہ وطاقیہ برائے فرزندان خود ساختہ تحفہ بفرستیم حمید خان تبسم نمودہ گفت کہ تماشہائے خوب برائے فرزندان شما انعام خواہم داد چون خوانہائے خوشبوئے بمجلس آوردند بعضے افغانان چونہ را لیسیدند و گلہائے را خوردند بعضے بیرہ پان بے آنکہ واکنند با برگہائے دیگر خوردند و بعضے بیرہ را واکردہ چونہ تنہا خوردند چون دہن سوخت بیرہ را از دست انداختند حمید خان فرمود چرا چنین کردند سلطان بہلول گفت کہ مردم روستائی و کوہ نشین و بیقید ہستند در میان مردمان کم ماندہ اند غیرے از مردن و خوردن کارے ندارند روز دیگر سلطان بخانہ حمید خان مہمان شد قرار داد چنان بود کہ ہرگاہ سلطان پیش حمید خان بیاید چند کس ہمراہ شوند و اکثر ہمراہان بیرون

باشند دیگر مرتبه افغانان بموجب اشاره سلطان دربانان را لت زده بزور اندرون در آمدند وگفتند که ما یان مثل بهلول نوکرخان هستیم از سلام چرا محروم باشیم چون غوغائے وشور گردید خان از حال پرسید گفتند که افغانان سلطان را دشنام کنان می آیند و میگویند که ما هم نوکر خان هستیم بهلول اندرون رفته ما چرا اندرون نرویم و سلام نکنیم خان فرمود که همه را بگذارند تا اندرون بیایند افغانان هجوم کرده در آمدند و پهلوے هر خدمتگار حمید خان دو نفر ایستادند چون سلطان دید که افغانان بسیار آمدند ومیتوانند که از عهده کار ایشان برایند اشاره نمود درینوقت قطب خان ابن عم سلطان زنجیر از بغل برآورده پیش حمید خان نهاده گفت که مصلحت درینست که شما را چندروز در گوشه باید بود بجهت حق نمک قصد تو نمیکنم القصه حمید خان را محبوس کرده بکسان خود سپرد و سلطان دہلی را با خزاین و دفاین و کارخانجات وجمیع اسباب سلطنت و جهانداری بے مانع مخالفت متصرف شد در سنه ۸۵۵ سکه وخطبه بنام خود کرده بسلطان علاء الدین که در بداؤن بود عرضداشت نمود که چون پرورده نمک پدر شمائیم درمعنی بوکالت شما کار سلطنت را که از دست رفته بود رواج میدهم نام شما از خطبه بدر نمی افگنم سلطان در جواب نوشت که پدر من ترا فرزند گفته بود ترا بجائے برادر دانسته سلطنت بتو گذاشتم وبر بداؤن قناعت کردم بالجمله سلطان بهلول کامران وکامیاب شده بانتظام مهام جهانداری قیام ورزید بعضے امرا که بسلطنت او راضی نبودند سلطان محمود والی جونپور را طلبداشته تحریص سلطنت دہلی نمودند او بالشکر گران وسامان پیکار آمده دہلی را محاصره کرد سلطان بجانب ملتان راهی شده بود بر استماع اینخبر از دیپالپور معاودت نموده رو بدار السلطنت نهاد بعد رسیدن درنریله با سلطان محمود اتفاق کارزار افتاد سلطان محمود شکست یافته بجانب جونپور رفت مرتبه دویم باز سلطان محمود بر دہلی لشکر کشید بعد مقابله ومقاتله قرار یافت که انچه محال در تصرف سلطان مبارک شاه بادشاه دہلی بود متعلق سلطان بهلول باشد وهرچه از اماکن انطرف سلطان ابراهیم والی جونپور در تصرف داشت سلطان محمود متصرف گردد باین صلح هر دو بادشاه بولایت خویش برگشتند وبشرط مذکور تیغ کارزار در نیام کشیدند نظم

همی تا برآید به تدبیر کار | مدارائے دشمن به از کارزار
اگر فیل زوری وگر شیر جنگ | به نزدیک من صلح بهتر ز جنگ
کند عاقل اندره صلح سیر | تو این راه میرو که از صلح خیر

چون سلطان محمود درگذشت و سلطان حسین خلف او بحکومت جونپور متمکن شد با سلطان بهلول محاربات درمیان آمد و از طرفین مساوات می گذشت نوبتے سلطان حسین باغوائے سلطان ملکه جهان بنت سلطان علاء الدین که در حباله از دواج و نکاح او بود با یک لک سوار و چهل هزار پیاده و چهار صد فیل و توپخانه فراوان بر دهلی سواری کرد سلطان بهلول بنابر پاس نمک هرچند بملکه جهان عجز و نیاز کرد که نیابتاً از طرف والد بزرگ وار ایشان می باشم و اطاعت قبول مینمایم بر من سواری نکنید ملکه جهان بگوش اجابت اصغا نکرد و سلطان حسین را طوغا و کرهاً بر جنگ آماده کرد بالضرور سلطان بهلول با پانزده هزار سوار آمده صفوف مصاف آراسته کارزار مردانه و پیکار رستمانه نمود از انجا که قوی اقبال و بیدار بخت بود با وجود اندک لشکر مظفر و منصور گشت **نظم**

چو لشکر بود اندک و یار بخت | به از بیکران لشکر و کار سخت
که در جنگ فیروزی از اختر است | نه از گنج و بسیاری لشکر است

سلطان حسین شکست یافته منهزم گردید ملکه جهان دستگیر شد سلطان بهلول از روے مردمی و مروت ان بانو را باعزاز و احترام پیش سلطان حسین فرستاد بعد آن هفت مرتبه سلطان را با سلطان حسین محاربات رو داده چند مرتبه صلح درمیان آمد و بارها سلطان حسین شکست یافته بطرف قنوج و پتنه رفت بمرتبه آخرین شکست فاحش خورده با ماکن و ور دست رفت و سلطان بهلول در جونپور رسیده سکه و خطبه بنام خود کرده آن ولایت را بمبارک خان لوحانی که از امرائے بزرگ بود داده بدهلی معاودت کرد درین اثنائے سلطان علاء الدین که در بداؤن گوشه اختیار کرده بود از تاریخ بودن انجا بعد بست سال باجل طبعی درگذشت سلطان بهلول که بمقابله سلطان حسین در افتاده رفته بود برائے تعزیت سلطان علاء الدین در بداؤن رسیده بعد ادائے مراسم ماتم پرسی بداؤن را

از پسران سلطان مرحوم برادرده بگمان خود سپرد واین بیوفائی و بیمروتی را بر خود
روا داشت **بیت**

معنوخ شد مروت و معدوم شد وفا — زین هر دو نام ماند چو عنقا و کیمیا

واز انجا بدهلی آمده روز بروز قوت و مکنت بهم سانیده سلطنت بامراد کرد ظاهر آراسته
و باطن پیراسته بود بمتابعت شریعت غرا کمال تقید داشتی و در کل حال سلوک بر مسالک
شرعیه و دین پروری نمودے و در داد و عدل مبالغه فرمودے بیشتر اوقات بمصاحبت علما
و مجالست فقرا گذرانیدے و تفقد احوال فقیران و مسکینان کردے بالاخر در موضع نلاولی از
اعمال سکیت بمرگ طبعی جهان فانی را پدرود کرد **نظم**

بهشتصد و نود و هشت رفت از عالم[1] — خدیو ملک ستان و جهان کشا بهلول
به تیغ ملک ستان بود لیک دفع اجل — بود محال بشمشیر و خنجر مصقول

مدت سلطنت او سی و هشت سال و هشت ماه و هشت روز ٭

سلطان سکندر عرف شاهزاده نظام خان بن سلطان بهلول

بعضے امرا میخواستند که شاه زاده باربک خلف کلان سلطان مرحوم را سر برا گردانند
و برتخت سلطنت اعظم همایون نبیره سلطان رضامند بودند والده سلطان سکندر که زرگر
زاده بود نزدیک سلطان مرحوم از جمیع خوانین قرب و منزلت زیاده داشت و اکثر امرای
درحکم او بودند در باب پسر خود پیغام نمود عیسے خان یودے پسر عم سلطان مرحوم که بحیثیت
ظاهری چون شیر و شکر و در باطن بسان آب و آتش بود دشنامها داده گفت که پسر
زرگری زاده را چگونه بسلطنت بر داریم باوجود باربک شاه که اصالت و نجابت دارد و آن خفت
قبول کنیم خانخانان فرملی که از امرائے نامدار بود گفت در روز از رحلت سلطان مرحوم گذشته
مناسب نیست که باهلیه سلطان دشنام دهی عیسے خان گفت تو نوکر هستی ترا چه میرسد
که در سخنان خویش و اقارب دخل کنی خانخانان برآشفت وگفت نوکر سلطان نظام خان هستیم
این را بگفت و از انجا برخاسته با جمیع امرا اتفاق کرده شاهزاده نظام خان را سلطان سکندر
خطاب داده و در ۸۹۴ سنه بقصبه جلالی بر تخت خلافت متمکن ساخته سکه و خطبه بنام او کردند

---

(۱) ۸۹۴ سنه . فرشته جلد اول صفحه ۳۲۸ ٭

سلطان از همانجا بر باربک شاه برادر کلان خود که در جونپور بود رفته پس از محاربه فتح نموده آن ولایت را بدستور سابق بر برادر خود بحال داشته سکه و خطبه بنام خود کرد و نیز با سلطان حسین والی جونپور که از سلطان بهلول شکست خورده و در دست رفته بود او را اکثر اوقات با باربک شاه مجادله می بود جنگ متواتر نموده مظفر و منصور گشت آورده اند که چون نوبت سلطنت دهلی به سلطان محمد شاه بن سلطان فیروز شاه رسید ملک سرور خواجه سرا را که خطاب خواجه جهانی داشت بسلطان الشرق مخاطب ساخته جونپور و آن حدود بجاگیرش مقرر کرده رخصت گردانید چون سلطان محمد شاه را شوکت و صلابت نماند سلطان الشرق استیلا یافته پرگنه کول و اتاوه و کنپله و بهرایچ و رابری و بهار و ترهت وغیره از جانب دهلی در تصرف آورده حکومت باستقلال کرد و در سنه ۷۹۶ سکه و خطبه بنام خود نموده آن ولایت را رونقی تازه داد بعد چندی باجل طبعی درگذشت مدت سلطنت او شانزده سال

سلطان مبارک شاه پسر خوانده سلطان الشرق یک سال و چند ماه

سلطان ابراهیم شرقی بن سلطان مبارک شاه چهل سال و چند ماه.

سلطان محمود بن سلطان ابراهیم شرقی سی و یکسال

سلطان محمد شاه بن سلطان محمود شاه سه سال و پنج ماه۔

سلطان حسین بن سلطان محمد شاه یازده سال

درین ولا که سلطان سکندر غالب آمده آن ولایت را از سلطان حسین تخلیص نمود اگرچه سابقاً سلطان بهلول بر آن ملک فتح کرده بکسان خود سپرده بود لیکن بواقعی به ضبط در نیامده و درین مرتبه سلطان مظفر و منصور گشته بالکل آن ولایت را بالضبط در آورده و آن ممالک که از تصرف سلاطین دهلی بدر رفته بود بعد یکصد و دو سال ضمیمه ولایت دهلی گردید القصه سلطان سلطنت باستقلال تمام کرد و مراسم عدل و انصاف بتقدیم رسانید و عهد او نرخ غلات ارزان ماند و رعایا برایا بامنیت و جمعیت بکار و پیشه خود اشتغال داشتند بترویج امور شرعیه و تقیید احکام اسلام بسیار مقید بود و تعصب دینی خیلی داشت از اکثر اماکن بت خانها منهدم ساخته مساجد و مدارس تعمیر نمود و در متهرا و دیگر امکنه هندوان را از غسل منع کرد و نگذاشت که کسی از کفار در متهرا برسم کفر سر و ریش تواند تراشید و میخواست که بتخانهای تهانیسر را انهدام نماید علما گفتند که انداختن بتخانهای قدیم جایز نیست اما کفار را

از اغسال واز وحام باز باید داشت سلطان بر علما برآشفت که طرف کفار میگیرید علما گفتند که آنچه
در کتب اسلاف نوشته اند از اظهاران باکی نیست بالجمله سلطان خیلے متعصب بود کفار را
در اہانت وذلت داشتے مقرر کرده بود که ہندوان اندکے پارچه نیله بر جامه خود متصل کتف
پیوند کنند تا اطاعت اسلام بظہور رسد وعلامت ہنود ظاہر گردد کتب ہندوان را ہر جا نزد
ہر کس کہ مے یافتند مے سوختند یا در آب مے انداختند وہر کس کہ از کفار دستار مے بست جزیه
بقرار اعلیٰ از وے مے گرفتند ازین جہت اکثر ہندوان اندکے پارچه نیله بر سر مے بستند و
ترک بستن دستار نمودند در خفت وذلت مے بودند وآن چنان خوار وذلیل شدند که از قوت
روزمره عاجز ودرمانده بودند نوبتے زنار داری را تہمت اسلام کرده بودند سلطان تمامی
علما وفضلائے ممالک محروسه جمع کرده دعوائے بر وثابت نمود چون اسلام قبول نه
کرد او را بقتل رسانیدند اول کسے که از سلاطین ہندوستان ہندوان را خوار و نزار
داشته وبدعوئ اسلام برہمن را کشته او بود در رعایت اہل اسلام بسیار کردے و
بمستحقان در روز عاشوره وعید خیرات بسیار نمودے در مساجد ومدارس امام وموزن وخطیب
ومدرس مقرر کرده وظائف این جماعه از سرکار مرحمت کردے خبرداری نسبت باحوال رعیت
وسپاه بجائے رسانید که خصوصیات خانه مردم باور سیدی بعضے اوقات شبانه لباس سلطنت
از ہر انداخته تنہا در کوچه وبازار رفته از حقیقت احوال امرا ودیگر خلائق مطلع شدی مردم ظن
مے بردند که سلطان بجن آشناست که چنین اخبار مخفیه میرساند وبعضے مے گفتند که چراغی
از طلسمات بدست سلطان افتاده بود که از افروختن آن عالم اجنه ظاہر مے شد وکیفیت روے
زمین واحوال روزمره سلاطین ممالک وخصوصیات عالم وعالمیان بے کم وزیاد اظہار میکرد
وخزائن ونیز اشیائے دیگر ممالک بموجب طلب سلطان حاضر مے نمود بالجمله سلطان
خیلے ہوشیار وصاحب دانش بود برامرائے ضبط درست داشت اگر جائے لشکر تعین میکرد
ہر روز دو فرمان متضمن تدبیر وترتیب عساکر وآراستن صفوف جرنغار وبرنغار وہراول و
قراول وچنداول وآئین کارزار وپیش بردن کار وحمله بر مخالف ومحاصره قلعه بنام سردار فوج
میفرستاد ونوکر النفس را مجال نبود که احدے از ضوابط وحکمش تخالف تواند ورزید اسباب
ڈاک چوکی آنہا موجود داشت امرائے سرحد که فرمان صادر مے شد دو سه کروه استقبال
میکرد وصف بسته شخصے که فرمان مے آورد بران صفه مے ایستاد وامرا زیر صفه ایستاده

بهر دو دست فرمان گرفته بر سر مے نهاد هماجایا در مسجد جامع بر سر منبر هر جا که حکم صادر مے شد می خواند
و واقعات ولایات و پرگنات هر روز رسیدی از سوانح آن ممالک مطلع شدی بالاخر سلطان
بیماری سخت رو داده راه نفس بسته شد و قطرهٔ آب درون حلق نرفتی از همان بیماری گذشت

نظم

سکندر که بر عالمے حکم داشت — در آن دم که میرفت دنیا گذاشت
میسر نبودش کزان عالمے — ستانند مهلت دهندش دمی
سکندر شه هفت کشور نماند — نماند کسے چون سکندر نماند

مدت سلطنت بست و شش سال و پنج ماه [۱]

سلطان ابراهیم بن سلطان سکندر بن سلطان بهلول

تخت مرصع و مکلل بجواهر نفیسه آبدار و لولوی عزیزه شاهوار آراستند و انواع
گلهائے مرصع از گوهر درخشان و لعل بدخشان بر آن تعبیه نمودند که تماشائے صورت بر گل
سیرابش هوش نظارگیان مے ربود و مشاهده زیبائے و رعنائے آن ابواب حیرت بر روے
تماشائیان مے کشود نظم

تخت نگویم که سپهر بلند — هفت سر بپاز شرفش بهره مند
کرو جهان را بکونت حدم — ثابت مطلق به ثبات [۲] قدم
صد قدم ایدجم و خاقان به پیش — او نرود یک قدم از جائے خویش
پاشش چهار و سکندر رائی گشت — کرلب هر کنده [۳] کر پائے گشت
شیشه مرصع [۴] به بساط زمین — بر سر او شه شده ذانو نشین

در ۹۲۵ سلطان بر آن تخت جلوس نموده سکه و خطبه بنام خود رواج داد نقش ضبط
و تسلط و صلابت بر امرا از پدر هم زیاده بود واحدی را از ارکان دولت مجال نبود که سر مو تخلف
از امر تواند نمود از انجا که واقعه طلبان سیه باطن برائے گرمی هنگامه خویش نمیخواهند که فرمان
روائے مستقل و متسلط بوده باشد لهذا بعضے امرائے شاهزاده جلال خان را که برادر

---

(۱) بست و هشت سال و پنج ماه فرشته جلد اول صفحه ۱۸۸ (۲) لعبخات . (۳) اسطاه (۴) مربع (۵) ۹۲۳
فرشته جلد اول صفحه ۱۸۹ ۱۲

خورد سلطان بود اغوا نموده مدعی سلطنت ساختند آخر الامر همان امرا درمیان آمده مقرر کردند
که تا سرحد جونپور در تصرف سلطان بوده باشد و در جونپور شاهزاده جلال خان بر مسند حکومت
نشیند که در یک[1] ملک دو بادشاه راست نیایند و در یک نیام دو شمشیر نگنجند * نظم

بزم دو جمشید مقامے که دید | جائے دو شمشیر نیامی که دید
تنگ بود مملکتے بر دو شاه | کس نشنیده فلکے با دو ماه

بعد رخصت شاهزاده بطرف جونپور وزرائے عالی دانش این مصلحت را نه پسندیدند
سلطان فرمان[2] بطلب شاهزاده فرستاد که بعضے مصلحت بازروبرو باید کرد شاهزاده در جواب
گفت که چون در ساعت نیک برآمده ام بالفعل بمنزل مقصود روانه مے شوم و راضی بآمدن
نگشته و عذرها درمیان آورده راهی گشت و قطع منازل نموده داخل جونپور گردید و مسند آرائے
حکومت شد سلطان امرائے آن دیار را امیدوار الطاف بیکران نموده از شاهزاده برگردانید
درین صورت شاهزاده پرده از روئے کار برداشته علانیه کوس مخالفت نواخته
در آن ولایت سکه و خطبه بنام خود کرد و سلطان جلال الدین خطاب کرده لشکر فراهم آورده
مستعد بجنگ گردید و با اعظم همایون شروانی که از امرائے کبار صاحب جمعیت بود اتفاق نموده
آماده پیکار گردید چون سلطان بدفع این شورش یورش نمود اعظم همایون تاب نیاورده
و بیچاره شده از شاهزاده جدا گشته آمده ملازمت نمود شاهزاده نیز نادم گشته میخواست
که بملازمت برسد لیکن سلطان قبول نکرد و شاهزاده براجه بکرماجیت ولد راجه مان حاکم گوالیار پناه برد
اعظم همایون شروانی با سی هزار سوار و سیصد زنجیر فیل و توپخانه بسیار بر سر گوالیار تعین شد
شاهزاده تاب نیاورده از گوالیار برآمده بطرف مالوه رفت و از انجا بولایت گوندوانه درآمد گوندوان
از روئے نامردی و بیمروتی شاهزاده را دستگیر نموده پیش سلطان فرستادند و سلطان اورا
بقلعه هانسی روانه کرده از روئے بیرحمی در راه قتل کنانید * نظم

شربت سلطنت و جاه چنان شیرین[3] است | که شهان از پئے آن خون برادر ریزند
خون آزرده دلان[4] از پئے ملک مریز | که ترا نیز همان جرعه بساغر ریزند

چون سلطان نوجوان بود کاریکه پسندیده خردوران و لایق بادشاهان نباشد بے مشورت
وزرا مے نمود و اعیان دولت را بتقصیرات سهل بلکه بدون تقصیر قید و زندان مے کرد ازین

(۱) اما ندانستند که بادشاهی بشرکت راست نیاید (۲) کسان *

جهت امرا آزرده خاطرے بودند مهابت وصلابت سلطان که درابتدائے بود از دل امرا زایل گردید
واختلال درکار سلطنت راه یافت از تلون طبیعت بادشاهان پرحذر باید بود گاہے بسلامے برنجند وزمانے
بدشنامی خلعت دهند اگر در مقام عنایت باشند از هزار تقصیر درگذرند و اگر عتاب کنند بے گناہی
را بشهرستان عدم فرستند و اگر بنده نوازی فرمایند گناهگاران را نوید نجات دهند و اگر برانتراض
آیند مخلصان راسخ الاعتقاد را از ذروه عزت بخاک انداز ند القصه میان بهویه[۱] را که از ساوات
عظام و وزرائے کرام بود بدون وقوع تقصیر مقید ساخت و غیر از ظهور جرمی که از وقتل
لازم آید آن بے گناه را باغوائے بداندیشان تقتل رسانید گویند که میان بهویه نوعی دانش و همت فرا
داشت که روزے سلطان سکندر دانه غله موٹھه که در مسجد جامع بنظرش در آمده بود بر داشته
بدست میان بهویه داد او کورنشات بجا آورده بقتضائے فکرت بلند بخاطر آورد که چون این
سعادت دست بوس بادشاه یافته فکرے باید کرد که حیات ابدی یابد آنرا در باغچه نشیمن
خود کاشته مراسم حزم و احتیاط در پرورش آن بکار برد از وچند خوشه بر آمد چون پخته شد
زیاده از دو صد دانه بهم رسید همچنین چند سال علی التواتر کاشته و حاصلات آن سال بسال
بهم رسانیده مبلغے فراوان پیدا کرد و از ان مبلغها در شهر دہلی مسجدی بعمارت متین احداث
نموده حقیقت این دانه و احداث مسجد بعرض رسانید سلطان بر عقل و دانش او آفرین کرده
بعنایات بادشاهانه و افزایش مواجب سرافراز گردانید و آن مسجد باسم موٹھه موسوم گشت و تا
حال در دہلی قائم است و بهمان نام شهرت دارد بالجمله سلطان چنین وزیر صایب تدبیر را ناحق
کشت و اعظم همایون شروانی را که محاصره گوالیار داشت در آگره طلبیده قید کرد اسلام خان پسر
او که حاکم مانک پور بود سر بغے بر داشته چهل هزار سوار و پانصد زنجیر فیل یکجا کرده آماده پیکار
گردید و پیغام نمود که اگر اعظم همایون را از قید خلاص سازند دست از مخالفت بر داشته
شود سلطان این معنے را قبول نکرد و لشکر بر سر او تعین نمود مقابله و مقاتله عظیم در میان آمد و
و اسلام خان در معرکه کشته شد و اعظم همایون در زندان خانه وفات یافت. بهار خان[۲]
پسر دریا خان در بهار یغی ورزیده قریب یک لک سوار یکجا کرده تا ولایت سنبهل متصرف
شده خود را سلطان محمد خطاب کرده سکه و خطبه بنام خود نمود و همچنین بهر طرف افغانان سرگردان شده
علم مخالفت برافراشتند و دولت خان لودی مخالفت ورزیده از لاهور پیش حضرت ظهیر الدین

(۱) بهوه تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۱۹۱ بهوه نوشته (۲) بهادر خان تاشباز خان

محمد بابر بادشاه در کابل رفته پناه برد واستدعای تشریف شریف بهندوستان نمود چنانچه حضرت بادشاه باعظمت و مکنت و شوکت وحشمت تمام بهندوستان آمده درمقام پانی پت جنگ کرده منظفر ومنصور شدند وسلطان ابراهیم درآن کارزار کشته شد ایام سلطنت از هفت سال از ابتدائے سلطان بهلول تا اقامت سلطان ابراهیم سه تن مدت هفتاد و یکسال و پنج ماه وهشت روز جهانبانی کردند ازینجا سلسله لودیان منقطع گردید رباعی

بیا بگوی که پرویز از زمانه چه خورد
برو بپرس که کسری ز روزگار چه برد

گرو گرفت ممالک بدیگری بگذاشت
درو نهاده خزائن بدیگرے بسپرد

حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه بن عمر شیخ میرزا ابن ابوسعید میرزا ابن سلطان محمد میرزا ابن جلال الدین میران شاه میرزا ابن حضرت صاحب قران امیر تیمور گورگان و ذکر تیمور هم درین ست

بر منتظران اخبار سلاطین و متر صدان اسمار خواقین پوشیده و مستور نماند که ایزد سبحانه و جل شانه بمقتضائے حکم محکم و امر مبرم خویش نظام مهام عالم و عالمیان و سرانجام امور جهان و جهانیان را ضبطے که باید و در صورتے که شاید بحسب ارادت ازلی و مصلحت لم یزلی بمنصه ظهور مے آرد و هر بنده را در خور استحقاق ذاتی و استعداد جبلی گوهرے او به مرتبه از مراتب خاص رسانیده تشریفے که سزاوار بالائے والائے او می باشد کرامت میفرماید چون کارفرمایان قضا و قدر سلطنت هفت اقلیم در مکامن قوة برائے حضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان ودیعت نهاده بودند در ایام رضاع الوار سرداری و سروری از پیشانی نورانی آن حضرت واضح و اطوار خلافت و رعیت پروری از خطوط دست والا لایح بود و بعد ازانکه سن مبارک بحد تمیز رسید از ریاض حرکات و سکنات بوے سلطنت و جهانداری چون نکهت ریاحین از نسیم بهاری میدمید و از مجازی گفتار و کردار نور جهانبانی مانند بارقه برق از ابر آذری میدرخشید اگر با همرازان و همسران در بازی مے بودند غیر از حکایات حکمرانی و فرمان روائے بر زبان نمے آوردند و در بازیها هم محفل لشکر کشی و صف آرائے می بود نظم

ببازی اگر تیره ش آهنگ بود
حدیثش ز و بیم و از رنگ بود

بائین فرمان دہی داشت میل | شدندی برش کودکان خیل خیل
یکے نصب گشتے برسم وزیر | دگر چو امیران خدمت پذیر
زچوب وزنی ادمی ساختے | بکارے زہر سو برو تاختے
چنان فرض کردی کہ فرمان تخت | بہ بر عو در آوردی او راز تخت
چو روشن شدی جرم برگہتر ش | بریدی دبر نیزہ کردی سرش
سزا گفتی این است برکہتران | سو پیچند دیگر سر از مہتران
بجد بود مانند باز ے او | بہ بازی شدی سر فرازے او
شب و روز در رزم بود و شکار | دل و جان در اندیشۂ کارزار

القصہ در خدمت ترمہ شیرین خان[1] والئے توران از نسل چنگیز خان کہ باہم جدی بود آن حضرت بسر مے بردند و بمقتضائے شجاعت ذاتی و دلاوری گوہرے روز بروز برتبۂ بلند فائزے شدند حتی کہ پایۂ قدران حضرت از جمیع امرائے عالی گشت و بدرجہ امیر الامرائے پیوستند و در تاریخے کہ امیر طراغان[2] پدر بزرگوار ایشان کہ ترک امارت کردہ در گوشۂ قناعت بیاد رب العباد اشتغال داشتند ودیعت حیات سپرد آن حضرت در بست و پنج سالگی بود بمدا زروشنی کوکب و بلندی طالع وارجمندی بخت و یاوری اقبال در ۷۷۱ھ ہجری بعد فوت ترمہ شیرین خان والی توران در خطہ دلکشائے بلخ بر سریر فرمان روائے و تخت جہانبانی جلوس فرمودہ سکہ و خطبہ بنام خود کردند و سمرقند را دار السلطنت قرار دادہ لوائے عالم گیری و گیتی آرائے برافراختند و کوس جہان ستانی و مملکت پیرائے بلند آوازہ ساختند چنانکہ در اندک زمانے ولایت ماوراء النہر و خوارزم و ترکستان و خراسان و عراقین و آذربائیجان و فارس و مازندران و کرمان و دیار بکر و خوزستان و مصر و شام و روم و کابلستان و زابلستان و گرجستان و ہندوستان و دیگر ولایت در حوزۂ تسخیر در آوردہ بر روش منابر جمیع ممالک خطبہ و بر وجوہ دراہم و دنانیر سکہ بنام نامی رواج دادہ فرمان روایان روئے زمین را فرمان پذیر خویش گردانید۔ **نظم**

ولایت ضبط گشت از قاف تا قاف | ستمگاران فرو مردند ز اطراف
نماند اندر جہان صاحب کلاہے | کہ در پیشش نرفت از دیدہ راہے

---

(۱) ترمہ شیرین خان۔ اکبر نامہ دفتر اول صفحہ ۸۰۔ (۲) امیر طراغای۔ اکبر نامہ دفتر اول صفحہ ۷۹۔

کله داری که سرکش بود و بے باک | سرش را با کله افگند بر خاک
خسان را پاک کرد ے ہر دیارے | بگلزار زمین نگذاشت خارے

مدت سی و پنج سال سلطنت با استقلال کمال کرده در ۸۰۷ سنه در مکان ابدار[1] ہفتاد فرسخی از سمرقند که متوجہ فتح خطا بود ند در عمر ہفتاد و یک سالگے به بیماری سخت رحلت نمود۔ منظم

سلطان تمر آنکه مثل او شاه نبود | در ہفت و صد و سی شش آمد بوجود
در ہفتصد و ہفتاد و دویم کرد جلوس | در ہشتصد و ہفت کرد عالم پدرود

جلال الدین میران شاه میرزا:۔ پسر سویم حضرت صاحبقران حکومت عراقین و آذربایجان و دیار بکر و شام داشت در ۸۱۰ سنه با قرا یوسف ترکمان در حوالی تبریز جنگ کرده درجه شهادت یافت:۔

سلطان محمد میرزا:۔ پسر دویم جلال الدین میران شاه میرزا در خدمت خلیل سلطان میرزا برادر کلان خود که فرمان روائے توران بود بسپه سالاری و سرداری میگذرانید چون خلیل سلطان میرزا بجانب خراسان رفت در صحبت میرزا الغ بیگ ولد شاه رخ میرزا ابن حضرت صاحبقران که بنی عم بوده باشد میگذرانید میرزا الغ بیگ در علم نجوم مهارت کمال داشت حقیقت گردش افلاک و شرف و ہبوط کواکب از صفحات آسمان میخواند و بدون مشاهده کتب نجوم از کمال اشتغال از تخریج و تدخیل ستارگان به بروج و خصوصیات نتائج آن خبر میداد و بے اظهار اسرار و ابراز راز از سرایر نہانخانه دلہائے مردم و احوال حال و مال ہرکدام بمعرض بیان مے آورد و اکثر احکام زیچ در عهد بر دانشمندان این علم از میرزا یادگار است و در کتب نجوم مرقوم القصه سلطان محمد میرزا که همراه الغ بیگ میرزا میگذرانید باجل طبعی درگذشت:۔

سلطان ابو سعید میرزا۔ ولد سلطان محمد میرزا در بست و پنج سالگے سریر آرائے سلطنت گردید ہیزده سال حکومت ترکستان و ماوراالنهر و بدخشان و کابل و غزنین و قندهار و حدود ہندوستان نموده در آخر عمر عراق نیز گرفت در ۸۷۳ سنه از اتفاقاتی که روداد در قید اوزون حسن ولد میرزا یوسف حاکم آذربائیجان افتاد یادگار میرزا نبیره چهارم شاهرخ میرزا که نوکر او بود سلطان را بقتل رسانید:۔

سلطان عمر شیخ میرزا:۔ پسر چهارم ابو سعید میرزا حکومت فرغانه و ولایت اوزگند[2]

---

(۱) ابدار ایلیا در اکبرنامه دفتر اول صفحه ۸۰ موضع اترار نوشته (۲) اوزجند - اکبرنامه دفتر اول صفحه ۹۸۳

ونخلب داشت درخطه اندجان که تخت گاه فرغانه است به سبب شکستن جسر که عمارت سلطانی
برآن بود در ۸۹۹ سنه و در عمر سی و نه سالگی برحمت حق پیوست درآن وقت سلطان احمد میرزا برادر
کلان عمر شیخ میرزا سلطنت سمرقند داشت برسر اندجان لشکر کشیده مدتی محاصره نمود
بارادت الهی لشکر بابر بسر لشکریانش غلبه آورد واکثر مردم و چارپا تلف شدند ازینجهت ازانجا خایب
وخاسر باز گشت ٭

حضرت ظهیرالدین محمد بابر بادشاه بن عمر شیخ میرزا

در دوازده سالگی ۸۹۹ سنه در اندجان برسریر سلطنت نشسته یازده سال در ماوراءالنهر
باسلاطین جغتا و اوزبک محاربات سخت نمود و سه نوبت بر سلطان احمد میرزا عموی خود
غالب آمده فتح سمرقند کرد ازانجاکه مشیت ازلی برآن رفته بود که گوهر یکتائی اقبال آنحضرت
بمنصه ظهور رسانیده شود و کشور هندوستان به پرتو آفتاب عالمتاب شرق دولت گردد
واز شعشه نیر جهان افروز این سلسله علیه اقلیم هند فروغ جاوید پذیرد آخر کار درآن دیار
فتح البابی که در خور همت آنحضرت نگشت ناگزیر از سمرقند برآمده با معدودی روانه شد و
و در بدخشان رسیده بخسرو شاه جنگ نموده فتح یافت وازانجا بکابل آمده از محمد مقیم
ولد ذوالنون ارغون که او با عبدالرزاق میرزا ابن الغ میرزا بن ابوسعید عم زاده آنحضرت
جنگ کرده مظفر شده از مدتی بر کابل تصرف داشت مستخلص نمود و محمد مقیم شکست
خورده از کابل پیش شاه بیگ برادر خود که حکومت قندهار داشت رفت و آنحضرت باستقلال
کمال مسند آرای کابل و بدخشان گردیده بعیش و عشرت اشتغال ورزید ازین پیش
اولاد حضرت صاحبقران را میرزا گفتندی در سنه الا آنحضرت خود را بادشاه خطاب کرده جشن
مسرت و کامرانی و بزم بهجت و شادمانی آراست تمام ایام بهار کابل بفرح و سرور گذشت
وهوای آن خطه دلکشائی بر مزاج اقدس سازگاری نمود و فواکه و آب گوارا افتاد بے
شائبه تکلف تعریف و توصیف کابل جنت مثل از کالبد بیان و قالب شرح افزون است
شهریست بزرگ بجمیع حویلهای آراسته و بعمارات عالیه پیراسته مصریست سترگ
از نوادر هفت کشور معمور و اجناس غریبه ربع مسکون مملو بازار مسقف بآئین دل پذیر تعمیر
یافته و رسته دکاکین مانند نظم جواهر انتظام پذیرفته قلعه آهنین بنیادش از زبان کنگرها

با افلاک سخن میگوید و کوه سرکوبش از غایت بلندی باسمان همسری مے جوید فضاے نگارینش
از خلد برین نمونه و سواد بهارینش از روضه رضوان نسخه زمینش سراسر اشجار و فواکه خیز
باغهاے سیرابش همه نزهت انگیز و باد بهاریش دلهاے افسرده را اعجاز عیسوی بکار مے
برد و هواے نوروزیش بجانهاے پژمرده مانند دم مسیحاے شگفتگی مے بخشد شیرین کاری
میوهاے رنگارنگ و لذت بخشی فواکه هاے گوناگون هندوستانیان را کابلے میسازد
و سازگاری هوا و خوشگواری آب اهل هند را هواے هند از دل مے براندازد نظم

حق نگهدار شهر کابل باد — این چمن تا جهان است پر گل باد
در هواے بهار او شاید — که ز تن روح رفته باز آید

آنحضرت از هواے کابل بغایت خوشوقت شده آنرا دار السلطنت قرار دادند و در
ایامے که مشاطه سعی عروس جهان را هر هفت میکرد و دایه نوروزی شاهد روزگار را
زیب و زینت میداد و ابر بهاری گلشن گیتی را آبروے می بخشید و از نسیم مسیحاے
نفس در ابدان نباتات روح میدمید بموجب حکم والا متصل شهر باغی مطبوع
و دلکشا و گلشنی مسرت بخش و نزهت افزا طرح افگندند که از طراوت و نضارت دم
مساوات بباغ جنت میزد و جوے از گذرگاه آورده در آن نزهت کده روان کردند
که بذریعه طراوت دائمی تواند بود نگارین گلشنی که اگر بگلشن خلد برین نسبت داده آید
لائق و رنگین گلبنے که اگر ببوستان بهشت تشبیه کرده شود بنفس الامر موافق دیده
در تماشایش چون دیده نرگس از حیرت باز میماند و زبان در بیان ثنایش
بسان سوسن حرف زدن نے تواند سرو سفیدارش از نهایت بلندی سر بفلک کشیده
دارد و عرعر و چنارش از غایت بالاے شاخ باسمان مے برآرد و هر درخت جوان بخت
از بسیارے اثمار چون پیران پشت خمیده و میوه حلاوت اندوز مانند حلواے بهشتی
بے حرارت آتش در رسیده و درختان نوخیزش مانند قامت شاهدان سهی بالا دلاویز
و نونهالان سبز قبا بسان دلبران سبز پوش مسرت انگیز. نظم

خاکش از بوے خوش عبیر سرشت — میوهایش چو میوهاے بهشت
میوه چند زان کنم تعداد — تا دهد میوه بار شاخ مراد
گر ز انواع سیب یاد آرم — نه توانم که جمله بشمارم

به گلابے کنم نفس مشکین ❊ تا کنم سیب سرخ را تحسین
وصف زرد آلو ار کنم بنیاد ❊ سازم اول دل و زبان را شاد
دم نیارم زدن ز شفتالو ❊ کین سخن را دگر بود پهلو
چون در آیم بوصف آلوچه ❊ فکرتم گم بود درین کوچه
سرخ آلو مپرس و الوانش ❊ تا نیاے بجنت بستانش
کرد بیدانه توت طبع نواز ❊ مرغ دلها اسیر دام نیاز
وصف انگور اگر بنظم آرم ❊ مست گردد خرد ز گفتارم
شکر انگور از شکر خوشتر ❊ کام امید ازو پر از شکر
صاحبے صاحبان دانش را ❊ صاحبے دلپذیر روح افزا
ور حسینی سخن چه گویم راست ❊ دل عشاق ازو به برگ نواست
ور بوصف انار پردازم ❊ حقه طبع پر گهر سازم
آلو انگور و فندق و امرود ❊ چون کنم تار وصف هر یک بود
یادم آید چه گویم از بادام ❊ چشم آن سرو قد سیم اندام
دهنم همچو پسته ماند باز ❊ لب کنم تا نهان بماند راز

در ایام بودن آنحضرت بخطه دل کشاے کابل سال ۹۱۱ سنه زلزله عظیم واقع شد فصیلهای قلعه و اکثر منازل بالاے حصار و عمارات شهر از شدت زلزله افتاد و خانهاے موضع لمغان بالتمام انهدام یافت سی و سه مرتبه زمین در یک روز جنبش امداساس عمر بسیاری مردم و دیگر ذیحیات فرو ریخت و تا یک ماه شب و روز یک دو سه مرتبه زمین در تزلزل بود و درمیان لمغان و بیک توت[1] پارچه زمینی که عرض آن یک گتهه بانس یعنی شصت ذرع بریده یک تیر انداز پایان رفت و از جاے بریده چشمهای آب پیدا شد و از استرغچ تا میدان قریب شش فرسخ آنچنان زمین شگافت که بعضے از اطراف او برابر فیل بلند شده بود در آغاز زلزله از سر کوهسا گرد و باد بشدت تمام برخاست و آثار قیامت نمودار شد درهمین سال در هندوستان نیز زلزله عظیم عام شده بود بالجمله آنحضرت در کابل بوده بمقتضاے دلاوری فطری و جرأت ذاتی کمر همت بتسخیر هندوستان بستند و پنج مرتبه از کابل یورش فرمودند مرتبه اول در ۹۱۲ سنه تا تربله[2] از توابع ملتان مرتبه دویم در ۹۱۳ سنه براه جوز کابل تا نواحی

---

(۱) بیمغان و بیک توت - اکبرنامه دفتر اول صفحه ۸۹ (۲) برنیه ❊

بندر اول عرف ملتان مرتبه سویم در ۹۲۵ سنه بهیره پنجاب مرتبه چهارم در ۹۳۰ سنه تا لاهور و دیپال پور مرتبه پنجم در ۹۳۲ سنه چون از بد سلوکی و بیدادی سلطان ابراهیم اکثر امرا برگشت و در اکناف بلاد فتنه و فسادو برخاست و در هر طرف نوکران سلطان یعنی در زیده دولت خان و غازی خان از لاهور عرضداشت مشتمل استدعائے تشریف آوردن بخدمت حضرت پادشاه نوشته و بعد آن دولت خان از لاهور روانه کابل گشت لهذا قصد هندوستان فرموده بعضے امرا را پیش از خود بلاهور و دیگر اماکن الطرف فرستادند آنحضرت نیز بدولت و اقبال نهضت فرموده مانند خورشید از برجی به برجی همچو کواکب از مکانی بمکانے قطع منازل نموده برکنار آب سندر سیده بهال واجب[1] لشکر منصور بنظر والا در آوردند عدد سوار و پیاده از سپاهی و سوداگر و اکابر و مسافر بده هزار رسید درین اثنا خبر آمد که دولت خان و غازیخان از عهود و مواثیق برگشته چهل هزار سوار و پیاده جمع کرده حصار کلانور را متصرف شده اند و با مرائے بادشاهی که پیشتر در لاهور رسیده بودند عزم جنگ دارند و از مردم بادشاهی سیالکوت نیز انتزاع نموده اند آن حضرت باستماع این خبر بسرعت متوجه شده برکنار آب چناب حوالی قصبه بهلول پور نزول اجلال فرمودند و حکم شد که سیالکوت را خراب کرده ساکنان آن جا را در بهلول پور آباد گردانند از انجا پیشتر روانه شدند اتفاقاً پیش ازین چند روز عالم خان و دیگر امرائے سلطان ابراهیم منحرف شده لوائے مخالفت برافراشته قریب چهل هزار سوار یکجا شده بسلطان آماده پیکار گشته عازم دهلی گردیده بودند سلطان بمقابله آنها بر آمد آن مردم بجنگ روز صلاح ندیده شبخون آورده بسیارے از لشکریان سلطان کشته و خسته گردیدند روز دیگر محاربه سخت نموده منهدم شدند بعد رسیدن در سهرند خبر نزول رایات عالیات حضرت بادشاه در حدود سیالکوت شنیده ملازم درگاه والا شدند و با دراک سعادت ملازمت مورد الطاف بیکران گردیدند آن حضرت از سیالکوت متوجه پیشتر شده براه پرسرور بکلانور تشریف بردند و از انجا کوچ فرموده قلعه ملوت بتسخیر در آوردند و دولتخان که از عهد برگشته بود و از روے خجالت قرار بر ملازمت نمیدلو بالاخر نادم گشته بملازمت رسید بحسب صلاح دولت خواهان دولت خان را بار فیقانش در قلعه ملوت محبوس نمودند در همان حبس مرغ روح او قفص بدن پرواز نمود آن حضرت از انجا روانه شده

---

(1) المعروف سپاه ۱۲۵

بانباله رسیده ازان منزل شاهزاده محمد همایون میرزا را بتسخیر حصار فیروزه رخصت فرمودند شاهزاده جوان بخت دران سرزمین رفته داد مردانگی و دلاوری داده آن نواحی را مسخر گردانیده بملازمت رسید و بجلدوی این خدمت حصار فیروزه و یک کرور تنکه نقد بشاهزاده مرحمت شد و در منزل انباله خبر رسید که سلطان ابراهیم ایک لک سوار و توپخانه بسیار و هزار فیل کوه شکوه بقصد جنگ از دهلی بر آمده منزل بمنزل مے آید آن حضرت از انباله راهی گشته بعد قطع منازل وطے مراحل در والی شهر پانی پت رسیده نزول اقبال فرمودند سلطان ابراهیم نیز در نواحی آن شهر رسیده در استعداد پیکار گردید هر روز از طرفین دلاوران جنگ آور داد مردانگی میدادند و مجاهدان لشکر بادشاهی بتائیدات الهی غالب می آمدند و سور و تحسین و آفرین مے شدند سلطان ابراهیم با شوکت و حشمت بسیار و مهابت و صلابت تمام بقصد جنگ و محاربت بر فیل آسمان شکوه سوار گشته رو در معرکه آورد :. **بیت**

چو از خاک بر باد صرصر نشست　　　براهیم گفتی براذر نشست

افغانان دران کارزار فیلان کوه کردار انتخاب کرده بجهیم و دیگر سلاح آراسته بر لشکر بادشاهی سر دادند آن عفریت پیکران از تند خوئی و عربده جوئے بهر طرف که میدویدند صف مغلیه را برهم میکردند و بهر جانب که روے آوردند توزک جمعیت[1] مغلان از هم میگسیختند از صدمات فیلان بادتگ اسپان مغلان که هرگز چنین مهیب صورت ندیده بودند تاب پناوردہ پیش نے توانستند رفت و هر کس که از دلاوران لشکر بادشاهی بجرات و جبارت پیش میرفت بخرطوم فیلان گرفتار شده بخاک برابر میشد :. **نظم**

چو جنبید خرطوم فیلان مست　　　در اعضائے مغلان در آمد شکست

ز خرطوم فیلان پر عربده　　　بلائے سیه زآسمان آمده

ز دندان بزخم آتش انگیختند　　　همه خاک با خون در آمیختند

یکے را بدندان بر آویختند　　　یکے را بزانو در آمیختند

درینوقت حضرت بادشاه نظر بر لشکریان خویش انداخته و غلبه فیلان و اضطراب بهادران ملاحظه کرده سخنان عنایت اسود و مقدرات همت بخش بر زبان مقدس آورده فرمودند که اے مردان بکوشید تا جامهٔ زنان بپوشید همگنان کمر همت بسته دلاوری را با جان نثاری

---

(۱) سلک جمعیت محرک

همدستی و دلبری را با جان بازی هم آغوش کرده حملها وردند و داد مردانگی و مردی داده
بسان رستم و افراسیاب و مانند اسفندیار و سهراب بجنگ پرداختند **نظم**

دو دست اوریده بکوشش برون	بهر دست شان تیغ الماس گون
بهر جا که بازو برافراختے	سر فیل را زیر انداختے
بیک زخم خرطوم میشد جدا	تو گوئی که از کوه فتاد اژدها
به پاشید خرطوم فیلان ز تیغ	تو گوئی همه مار بارد ز میغ

متکفلان توپخانه از طرفین بتوپهائے زلزله افگن و ضرب زنبهائے کوه شکن آتش
در دادند از صعوبت صدا تزلزل در زمین و آسمان افتاد و غریو تحیر از کون و مکان برخاست
زبر دستمعان شگافته شد و گوش شنوندگان انباشته گشت خرمن هستی بسیاری
از بوارق ضرب آنها سوخته گردید و دود اجل در دماغ اکثرے پیچید از کثرت دود دخان عرصه
غبر ونوعی تاریک شد که تا زمان حسجبره ادمی و اسپ محسوس نے گشت و فرط بخار
مانند ابر سیاه سطح هوا را بنهج تیره ساخت که گویا شب دیجور نقاب ظلمت بر رخ روز انداخته
و دود مانند دیوانگان ژولیده مو مضطربانه برروے زمین مے دوید و دخان در رنگ گردباد
بپائے ستاب باوج فلک مے پیچید. **نظم**

ز بس دود کامد فراز از فرود	سیه شد بیک بار چرخ کبود
چنان دود شد سوی گردون شتاب	که شد چشمهائی کواکب پر آب

از انجا که ارادت ازلی و مشیت لم یزلی بران رفته بود که رشته سلطنت لودیان منقطع گردد و ممالک
هندوستان در ظل رایات عنایت این خاندان والا شان مورد امن و امان شود مرغان قضا گریبان
جان سلطان بدست اجل گرفته بمقابله بهادران لشکر اقبال که چون سد روئین بلباس
آهنین آراسته و بزیور فتح و نصرت پیراسته بودند کشیده آوردند از سر دو طرف
مبارزان شهامت نشان داد جانفشانی و جانستانی دادند و مراسم قتال و جدال بتقدیم
رسانیدند و کارزار عظیم رو داد و آتش پیکار مشتعل شد بالا آخر نسیم فتح و ظفر از مهب
اقبال وزید و غنچه مراد در گلبن آمال شگفته گردید و سلطان ابراهیم ناگهان در گوشه گشته
شد و اکثرے از لشکر یانش علف تیغ بیدریغ گشته طعمه زاغ و زغن گردیدند پنج شش هزار
آدم نزدیک نعش سلطان مقتول گشته افتادند و بقیة السیف منهزم گشته سر در بیابان

نهاده بدر رفتند نظم

نه زانگونه پیکار آمد پدید
که مشروح گردد بگفت و شنید

زبس کشتگان شد زمین ناپدید
توگفتی که روز قیامت رسید

در آن ره زبس کز عدو کشته شد
بیابان همه پشته بر پشته شد

شد از کشته بر کشته بالا و پست
بتاراج جان مرگ بگشاد دست

زبس کشته افتاد در کوه و دشت
جهان گفت بس بس که از حد گذشت

گر این جنگ رستم بدیدی بخواب
شدی از نهیبش دل و زهره آب

بالجمله بتائیدات الهی فتحی که بادشاهان پیشین را میسر نشده بود و مقدمه تمام فتوحات هندوستان تواند شد چهرهٔ ظهور برافروخت و خرمن دولت و حیات سلطان ابراهیم از برق تیغ آنحضرت پاک بسوخت بعد ظهور چنین فتح شگرف حضرت بادشاه جبین نیاز بر زمین عجز نهاده سجدات شکر و سپاس به درگاه بادشاه حقیقی بجا آورده متوجه دهلی شدند و در آن مصر جامع که تخت گاه سلاطین هند است رسیده سکه و خطبه بنام نامی خویش نمودند قطعه

ظهیر الدین محمد شاه بابر
سکندر شوکت و بهرام صولت

بدولت کرد فتح خطه هند
که تاریخ آمدش فتح بدولت

در هائے خزائن که گرد آورده چندین سلاطین بود کشوده هفتاد لک تنکه سکندری بشاهزاده محمد همایون میرزا و یک خانه خزینه بے آنکه تحقیق شود ضمیمه انعام فرمودند و ده لک تنکه بهر یک امرا مرحمت شد و تمامے یکه جوانان بلک مردم اردوے معلی از انعام کامیاب شدند و بشاهزاده هائے کامگار و پردگیان شبستان اقبال که در کابل بودند بقدر تفاوت درجات نقد و جنس روانه کردند بعد تنظیم و تنسیق امور دهلی متوجه اگره گشتند و در آن مصر دلکشا بجهت تنظم و نسق مالی و ملکی طرح اقامت افگندند سوائے دهلی و اگره باطراف ممالک افغانان لوائے مخالفت مے افراشتند آخر الامر بتدابیر صائبه و افکار ثاقبه آنحضرت بمرور ایام اکثر مخالفان سر بر خط اطاعت و انقیاد نهادند و هر کس بقدر مراتب مشمول عواطف گردید و امرائے قدیم و جدید در خور حال اقطاع مرحمت شد و از شمول عواطف والا والده فرزندان و وابستگان سلطان ابراهیم را مشمول عنایات ساخته اموال و خزاین خاصه ایشان را بایشان مرحمت فرمودند و اضافه بر آن هفت لک تنکه از ممر انفاق بوالده سلطان

بطریق سیورغال مقرر گشت و والدہ سلطان ممنون عنایت بے غایت گردیدہ یک قطعہ الماس کہ ہشت مثقال وزن داشت و تخمیناً سمران جواہر شناس قیمت آن نصف خرچ روزمرہ ربع مسکون بود بگفتند کہ آن الماس از خزانہ سلطان علاء الدین است کہ او را از اولاد راجہ بکرماجیت بدست آمدہ بود پیش کش حضرت بادشاہ نمود القصہ آنحضرت در آگرہ نزول اجلال فرمودہ بانتظام مہام پرداخت و تمام ایام برسات کہ بمقتضائے نزاہت ہوا و شمامت عام و تازگی روزگار و سرسبزی زمین و رسیدگی میوہائے بہار ہندوستان است بعیش و عشرت گذرانیدند و از عدل و انصاف جہان را رونق بخشیدند و از بخشش و بخشائش جہانیان را کامیاب فرمودند۔ **بیت**

اسودہ جہان بدولت او　　افروخت نظر بطلعت او

چون ایام برسات بانقضا رسیدہ ابر از بارش شبانہ روزے آرمیدہ چہرہ آسمان از حجاب سحاب و روے زمین از نقاب آب نمودار گردید لطافت ہوا پردہ ابر از میان افلاکیان و خاکیان برکشید شدت آفتاب و سورش گرما کہ ساکنان خطہ وجود و متوطنان عالم شہود را در تپ و تاب داشت فرو نشست اہل روزگار کہ از کثرت آب و خلاب و فرط تاب آفتاب پائے تردد در دامان تعطیل کشیدہ بودند کمر ہمت بہ تحصیل مقاصد بربستند موسم نرد و جوانان شجاعت شعار و زنان جولان گری بادپایان برق رفتار در رسید آنحضرت بعد روز دسہرہ کہ آن ہندی جشن است باستیصال مخالفان بے اعتدال و پامال معاندان بدمال متوجہ شدند بہ درین اثنا رانا سانگا کہ از راجہائے عظیم الشان ہندوستان بود باغوائے حسن خان میواتی با لشکر فراوان و توپخانہ بے پایان بجرات و جسارت تمام از مکان خود روانہ شدہ در بیانہ کہ متصل آگرہ واقع است بقصد محاربہ با آنحضرت در رسید و نیز جمعی افغانان کہ با سلطان ابراہیم ہم مخالفت داشتند با پنجاہ ہزار سوار و فیلان بسیار از جانب قنوج خروج کردہ بہار خان[1] ولد دریا خان را بسلطنت برداشتہ سلطان محمد لقب کردند و شورش عظیم بہر طرف برخاست و در اقطار ممالک فتنہ و فساد رو داد امرائے کابلی کہ خو پذیر دیار سرد سیر بودند چہ از ستوہ آمدن بافراط گرما و چہ از بسیاری ترددات محاربات و چہ از غلبہ رانا سانگا و افغانان و چہ از بے ہمتی خود ہا

---

[1] بہادر خان

اکثرے قصد معاودت کردند و ورزان کنگش بعرض رسانیدند که چون مخالفان از هر طرف هجوم
آورده اند و تا حال ملک بواقعی ضبط نشده است بهتر که چند قلعه استحکام داده
بولایت پنجاب رفته اقامت باید ورزید و مترصد لطیفهٔ غیبی باید بود حضرت پادشاه
فرمودند که این چنین مملکتے را بمشقت تمام گرفته و خلق کثیر که شریک ملت بودند بقتل
داده باشیم امروز از بیم کافری غزا نا کرده و عذر شرعی بدست نیاورده
اگر معاودت نمائیم پادشاهان اطراف بچه زبان یاد کنند قطع نظر ازین در عرصهٔ محشر
چه عذر توانم گفت هیهات هیهات وقت آنست که همت را با شجاعت همدوش و دلیری
را با دلاوری هم آغوش نموده کارزار مردانه باید نمود اگر بتائیدات الهی فتح مے شود غازی
مے شویم و اگر کشته میگردیم درجه شهادت مے یابیم و دیگر انواع سخنان مردانه و نصایح
عالی همتانه برزبان آورده آن جماعت را دل دادند و همت بخشیدند همگنان قبول کرده دل
برمرگ نهاده از آگره برآمدند و صفوف مصاف آراستند از آن اطراف رانا سانگا نیز
آمده آماده پیکار گشت بهادران قوی دل چون شیران زنجیر گسل بر رزمگاه در آمده
کوششے و کششے نمودند که نظارگیان را ذکر رستم و افراسیاب از یاد رفت بلکه
روح اسفندیار و سهراب از فراز آسمان تحسین گر گردید. نظم

بجنبش در آمد دو لشکر چو کوه | ازان جنبش آمد زمین در ستوه
زپولاد پوشان لشکر شکن | تن کوه لرزید بر خویشتن
زباریدن تیر همچون تگرگ | بهر گوشه برخاست طوفان مرگ
زهر جا دلیران زور آوران | کشیدند شمشیر کین از میان
زخون جوی ها شد روان بیکران | یکے جانفشان و یکے جانستان

چون تائیدات ازلی و تمدیدات لم یزلی قرین حال فرخنده مآل اولیائے دولت
بود صبح فیروزی از مطلع اقبال دمید و چهرهٔ ظفر بحسب خواهش نمودار گردید رانا سانگا نیز
چون پشه از وزش باد گریزان و مانند دیوار از تند سیل افتان رو بهزیمت نهاد و بصد محنت
و مشقت افتان و خیزان به بیوت خویش رسید و لشکر پادشاه علف تیغ بیدریغ شدند
و از خون مخالفان عرصه کارزار لاله زار گشت. نظم

اگر ماهی از سنگ خارا بود | شکار نهنگان دریا بود

کجا صعوه را این میسر شود | که با باز روزے برابر شود
کبوتر که پهلو زند با عقاب | بقصد سر خویش دارد شتاب
شغال ار کند پنجه بازه شیر | سر بخت خود را در آرد بزیر
بجائے که شیران در آیند چنگ | چه یارائے روبه که آیند بجنگ

آنحضرت بعد چنین فتح سجدات حمد بیکران بدرگاه حضرت واجب العطایا بتقدیم رسانیده دراگر و معاونت فرموده بتدبیرات صائب خس و خاشاک اهل خلاف و طغیان از عرصه ممالک پاک رفتند و اکناف گیتی و اقطار هندوستان در حیطه تصرف اولیائے دولت در آمد هنگامه افغانان از طرف قنوج برهم خورده و امرائے کابلی از ظهور چنین فتوحات دل نهاد خدمت شده حسب المدعائے اقطاع یافتند و دل از کابل بر کشیدند عالم برهم خورده انتظام تازه یافت مهام سلطنت بنظام آمد مراسم انبساط بظهور پیوست لوازم داد و دهش به تقدیم رسید کوته حوصله ها را فراخی مسرت پدید آمد ساده دلان همدان را سر رشته دانش بدست افتاد همت والا به ترفیه احوال رعایا و آبادی ملک مصروف گشت شاهزاده محمد همایون میرزا را برائے انتظام پراگندگی هائے سنبهل فرستادند و شاهزاده کامران میرزا را لاهور و ملتان جاگیر مرحمت فرموده از کابل طلبداشتند شاهزاده از کابل بلاهور آمد و ولایت ملتان که از مدت متمادی از تصرف سلاطین دهلی بدر رفته بود بحسن تدبیر و شمشیر همت شاهزاده کامران میرزا و بتائید اقبال لایزال حضرت بادشاه بتسخیر در آمد

برخوانندگان اخبار ممالک پوشیده نماند که از بعضے تواریخ بدین نمط بمطالعه این خاکسار در آمده که در ولایت ملتان آغاز ظهور اسلام در سنه نود و نه هجری از محمد قاسم در زمان حجاج بن یوسف است بعد آن سلطان محمود غزنوی آن ولایت را از تصرف قرامطه ملاحده بر آورده رواج اسلام داد پس از آن شهاب الدین سلطان غوری بر هندوستان فتح یافت ولایت ملتان نیز در تصرف سلطان در آمد از ابتدائے ۵۸۵ سنه هجری لغایت ۸۰۵ سنه آن ولایت در تصرف سلاطین دهلی ماند چون به سبب سستی سلطان محمد شاه که از نژاد رایات اعلی خضر خان فرمان روائے دهلی بود در هندوستان ملوک طوائف گردید و در هر اکناف امرا سر از اطاعت برتافتند حاکم ولایت ملتان نیز دم استقلال زد و از حکم سلطان محمد شاه انحراف ورزید چون نوبت سلطنت به سلطان علاء الدین ولد سلطان محمد شاه رسید و از پدر هم سست

ترگردید و در امور ممالک زیاده برهمزدگی رو داد و اختلال کمال راه یافت و بهر طرف سرکشان سر بر کشیدند
ولایت ملتان بنابر تواتر و توالی تر صدمات مغول که هر سال از جانب کابل بر آمده تاخت و تاراج
میکردند از حاکم خالی ماند اعیان و ارکان این ولایت و اهالی و موالی شهر باہم مشورت کردند
که بدون حاکم کار این مملکت مختل گشته برای حراست خلایق و نظم امور مملکت وجود
حاکم ناگزیر است همگنان متفق اللفظ والمعنی بوده شیخ یوسف قریشی را که از اولاد شناور
دریای حقیقت عارف معارف طریقت سر حلقه اولیای مخدوم العالم شیخ بهاؤ الدین ذکریا
قدس الله سره بود بسلطنت ولایت ملتان برداشتند شیخ یوسف فرمان روائے آن ولایت
باستقلال یافته در ۸۵۵ھ سکه و خطبه بنام خود کرد و درویشی را بجهانبانی همرنگ و ولایت
را بسلطنت همسنگ گردانیده قلوب رعایا را بخود رام ساخت و امور فرمان روائے را رونقی
و رواجی تازه داد بعد چندگاه رائے سهره[1] که سردار جماعت لنگاهان بود و قصبه سیوی با و تعلق
داشت به شیخ یوسف پیغام نمود که سلطان بهلول لودی بر سلطان علاؤ الدین غالب آمده
سکه و خطبه بنام خود کرده بر تخت دهلی نشسته و بر اطراف ممالک متصرف شده متسلط میشود
مبادا بر ملتان لشکر کشد. درچنین وقت خبرداری و هوشیاری و حراست ولایت ضرورت
اگر مارا از جمله دولت خواهان و لشکریان خود دانند و جماعت لنگاهان را که خدمت طلب و سپاهی
درست هستند بیش از اند تقدیم خدمات بجان کوشیده شود شیخ این معنی را قبول کرده مشار الیه
را پیش آورده با انتظام امور جهانبانی رفیق گردانید رائے سهره کمر خدمت بر میان
جان بسته بواسطه استحکام نیک اندیشی و دولت خواهی دختر خود را در عقد نکاح شیخ در آورده
همیشه اتحاف تحائف لایقه بدختر خود مے نمود و گاه گاهے برائے دیدن و رفته در شبستان
شیخ میرفت نوبتی جمیع مردم خود را در ملتان در آورده التماس کرد که جمعیت ما را بنظر قدسی
در آورده فراخوران خدمت فرمایند شیخ ساده لوح از مکر و خداع غافل بوده تفقدات نمود
رائے سهره بعد از آنکه سال واجب بنظر شیخ در آورد و بایک خدمتگاری بجهت ملاقات دختر
آمده نشست خدمتگار بموجب اشاره او بزغاله را در گوشه بکارد رسانید خون آنرا گرم در پیاله
انداخته آورد آن مکار پیاله خون ساوح درکشید و بعد از زمانی از روئے فریب فریاد
برآورد که درشکم درد غالب آمده و زمان زمان جزع و فزع زیاده مے کرد و قریب نیم شب

(۱) سهنره یا سنبهره اما در تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۲۴ رای سهره و در طبقات اکبری صفحه ۶۳۹ رای سهره نوشته

ملازمان شیخ یوسف را بقصد وصایا حاضر ساخته در حضور آنجماعت استفراغ نموده از دهان خون بر
آورد و باین فریب خویشان و برادران خود را بجهت وداع و اظهار وصیت از بیرون شهر
درون قلعه طلب داشت چون ملازمان شیخ یوسف حال او را بدینمنوال دیدند از آمدن مردم
او درون قلعه مضائقه نکردند بدین تقریب اکثر مردم او بقلعه در آمدند و بعد از زمانی سر از
بستر بیماری برداشته تمام منتسبان خود یکجا کرده معتمدان را بجراست هر چهار دروازه تعین
کرد تا نگذارند که نوکران شیخ یوسف از قلعه شهروار ک درآیند آنگاه در خلوت سرائے شیخ
رفته کسان خود بهر طرف نصب کرد و شیخ را بدست آورده قید کرده سر بسلطنت برداشت
و سلطان قطب الدین خطاب کرده سکه و خطبه بنام خود نمود مدت سلطنت شیخ یوسف دو سال

سلطان قطب الدین عرف رائے سہرہ لنگاه

در ۸۵۹ سنه سکه و خطبه بنام خود کرده بامور فرمان روائے پرداخت و شیخ یوسف بقابوئے
که یافت از قید فرار نموده پیش سلطان بہلول لودهی در دہلی رفت سلطان بہلول رسیدن
شیخ مغتنم دانسته خوش وقت گردید کمال احترام بجا آورده دختر خود در عقد مناکحت
شیخ عبد الله خلف شیخ مذکور در آورد القصه سلطان قطب الدین فرمان روائے ولایت
ملتان باستقلال تمام حسب مدعائے نموده باجل طبعی درگذشت مدت سلطنت او شانزده سال

سلطان حسین بن سلطان قطب الدین

در ۸۷۴ سنه قائم مقام پدر گشت چون صاحب تردد و دلاور بود بقوت شجاعت
و مردانگی قلعه شور را از تصرف غازیخان بتسخیر در آورد و بعد چندگاه چنیوت را نیز از ملک مانجهی
کهوکهر گماشته سید خان گرفت و در سریع اقات تا کروڑ کوٹ و دهنکوٹ متصرف
شد سلطان بہلول لودهی بتحریک شیخ یوسف باربک شاه پسر خود را با تاتار خان حاکم
پنجاب بر سر سلطان حسین فرستاد همدرین اثنائے برادر حقیقی سلطان حسین بغی ورزیده خود را
سلطان شہاب الدین خطاب کرده سر بشورش برداشت سلطان نیز بمقابله بر آمده بعد
محاربه برادر خود را دستگیر گردانید باربک شاه و تاتار خان در نزدیکی ملتان رسیده
صفوف پیکار آراستند سلطان حسین باده هزار سوار و پیاده آماده کارزار گردید و هریک از

لشکر یانش سه ستیر بر غنیم زد یکبارگی که سی هزار تیر علی التواتر بر لشکر بار باب شاه رسید تاب نیاورده روبغرار
نهاد و تا قصبهٔ چنیوت اصلا عنان نکشید و گماشتهٔ سلطان حسین را که در چنیوت بود بعد جنگ بدست آورده
بعدم خانه فرستاد دیدین ایام ملک سهراب دودائی پدر اسمعیل خان و فتح خان با قوم و قبیله خود از نواحی کچ و مکران بخدمت سلطان
حسین آمدند سلطان مقدم ایشان را غنیمت دانسته از قلعه کوت کرور تا دهنکوت بملک سهراب جاگیر داد از شنیدن
این معنی بلوچ بسیار از کچ و مکران بخدمت سلطان حسین رسیدند بقیه ولایت کنارهٔ دریای سند به بلوچان مقرر گردید رفته
رفته از سیت پور تا دهنکوت به بلوچان قرار یافت چنانچه از آن ایام آن ولایت در تصرف اولاد
ملک سهراب است چون صیت نیکنامی سلطان حسین باکناف ممالک مشهور گشت جام بایزید
و جام ابراهیم از جام نندا حاکم ولایت تهته رنجیده بخدمت سلطان حسین پیوستند سلطان
آنها را پیش آورده رعایت ها نموده فراخور حال جاگیر مقرر کرد بعد فوت سلطان بهلول
سلطان سکندر والی دهلی با سلطان مصالحه نموده مقرر کرد که طرفین بر ولایت خود قانع بوده بر حدود
یکدیگر یورش نکنند چون سلطان حسین پیر و ضعیف شد پسر خود را سلطان فیروز شاه
خطاب کرده خطبه بنام او کرد ازین جهت که خلق آزار و ستمگار بود عماد الملک وزیر او را
زهر داده کشت درین صورت سلطان باز خطبه بنام خود کرد و سلطان محمود پسر سلطان
فیروز شاه را ولی عهد گردانید و عماد الملک را بانتقام خون پسر خود باتفاق جام بایزید بعدم
خانه فرستاد بعد چندروز سلطان حسین باجل طبعی برحمت حق پیوست مدت سلطنت
او بست و دو سال

سلطان محمود بن فیروز شاه بن سلطان حسین

در ۹۰۸ سنه قایم مقام جد گردید چون خورد سال بود ارزال پرست شد اوباش و اجلاف
گرد او فراهم آمدند و اوقات بتمسخر و استهزا مصروف می شد ازین جهت اشراف و اکابر از
صحبت او دوری جستند هنگامی که ظهیر الدین محمد بابر بادشاه به قصد تسخیر هندوستان
از کابل نهضت فرمودند بعد رسیدن در پنجاب بمیرزا شاه حسین ارغون حاکم تهته منشور والا
صادر گشت که ملتان در جاگیر او مرحمت شد آنرا بتصرف در آورده در آبادانی ملک و رفاهیت
رعایا کوشد میرزا شاه حسین ارغون از تهته آمده بسلطان محمود جنگ کرد و چندگاه در طرفین
مجادله و مقابله ماند همدرین اثنا سلطان محمود درگذشت مدت سلطنت او بست و

هفت سال ٭

سلطان حسین بن سلطان محمود

سه ساله بود امرائے دولت خواه آن طفلک را در ۹۲۵ھ بر مسند حکومت نشاندند و مراسم اطاعت بجا آوردند بعد چندروز قوام خان و لشکرخان لنگاه که سردار قوم و صاحب جمعیت بودند تخلف ورزیده اکثر محال ملتان متصرف شدند و میرزا شاه حسین ارغون ملحق گشته باسلطان حسین جنگ کرده لوائے فتح برافراشتند و ملتان را بتسخیر در آورده شهر را غارت نمودند شهریان از هفت ساله تا هفتاد ساله در بند افتادند و سلطان حسین نیز محبوس گشته بعد چندگاه بعدم خانه شتافت و ملتان آنچنان خراب شد که بخاطر هیچکس نبود که باز آباد گردد مدت سلطنت سلطان حسین که محض برائے اسم بود هفت[1] سال ۔

میرزا شاه حسین ارغون

در ۹۳۲ھ فتح نموده شمس الدین نام غلام خود را بحراست ملتان مقرر کرده لشکرخان لنگاه را پیش او گذاشت لشکرخان کار مالی و ملکی از پیش برده غالب آمد بعد چندگاه شمس الدین را از میان برداشته خود لوائے حکومت برافراشت و دم استقلال زد درین ولا که لاهور و ملتان از حضور حضرت بادشاه بجاگیر شاهزاده کامران میرزا مقرر گشت شاهزاده بعد رسیدن در لاهور لشکرخان را از ملتان طلب داشته جاگیر دیگر مرحمت کرده در ملتان کسان خود نصب گردانید در آن ولایت چهار سال حکومت میرزا شاه حسین ارغون ماند و از ابتدائے ۸۴۷ھ تا غایت ۹۳۷ھ مدت هشتاد سال آن ولایت از تصرف فرمان دهان دهلی بسر برده بود درینولا داخل کشور دهلی گردید و شاهزاده کامران میرزا بر آن قابض گشت ۔

درین ایام بعرض والا رسید که شاهزاده محمد همایون میرزا را که بنظم و نسق دیار سنبل متوجه شده بود بیماری صعب روداده حکم شد که بدهلی آمده از انجا براه دریا بحضور والا رسد شاهزاده بموجب حکم والا عمل آورده در آگره رسید امراض مختلفه و عوارض متضاده که معالجه یکے باعث تزاید دیگرے باشد حادث گشت پختگان از موشگافان و مسیحیان

---

[1] هشت سال ٭

مسیحانفس در دواسازی و علاج پردازی کوشیدند اثر صحت و شفا بمنصهٔ ظهور نرسید
وکار از معالجات درگذشت داشتداد عارضه بامتداد کشید و حکما دست از معالجه باز داشتند
آخر الامر بصلاح دانایان تجربه کار و خیر اندیشان درگاه برآن قرار یافت که چون صورت شفا
در آئینهٔ دوا منودار نیست آنچه از امتعهٔ نفیسه و اشیائے خلاصه گران بها که بهتر از ان
در سرکار والا متصور نباشد موجود است به نیت صحت شاهزاده تصدق باید کرد شاید از
فضل حکیم حقیقی شفا نصیب شود برین تقدیر الماس گران بها بیش قیمت که والدهٔ سلطان
ابراهیم گذرانیده بود بهتر ازان هیچ چیز گران بها در خزانه والا موجود نبود برائے تصدق تجویز
کردند حضرت بادشاه بعد از تامل بر زبان مقدس آوردند که همایون از جان عزیزتر است
مال دنیا چه خواهد بود که صدقات توان نمود من خود را صدقهٔ آن نور حدقه مے نمایم همان زمان
برخاستند و گرد چهار پایهٔ شاهزاده گردیدند بقدرت قادر علے الاطلاق که عنان زندگی
و مرگ عالمیان و ظهور بیماری و شفائے جهانیان بقبضهٔ قدرت و دست حکمت اوست
همان وقت بلا توقف انوار صحت و شفا بر چهره نورانی شاهزاده و آثار عارضه در ذات
والا حضرت بادشاه نمودار گشت و باعث تعجب نظارگیان گردید و در اندک مدت شاهزاده
تندرست شد و حضرت بادشاه روز بروز بیمارتر گشته در عمر چهل و نه سال و بقولے پنجاه سالگی
این جهان فانی را پدرود کردند و نعش مبارک آنحضرت را بکابل برده در گذرگاه بر لب
آبجوئے بخاک سپردند مدت سلطنت سی و هشت سال ازانجمله در هندوستان پنجسال پنجروز

حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه بن ظهیر الدین محمد بابر بادشاه

امیر نظام الدین میر خلیفه که ناظم امور سلطنت و مدار علیه مملکت بود از شاهزاده محمد همایون میرزا
بیمناک و هراسان بود نمیخواست که بوجود فائض الجود سریر خلافت زینت پذیرد و مافی الضمیرش
آنکه خواجه مهدی داماد حضرت بادشاه جنت آرامگاه را که سخی و باذل و پرهمت و دریادل بود
و با میر خلیفه و بعضے امرا اتفاق داشت بسلطنت بردارد و خواجه مذکور بامید این معنے طمطراق
عجبی برروئے کار آورده مستعد اجلاس اورنگ جهانبانی گردید با سلطنت نه امریست که
بسعی و تلاش شخصے و یا بامداد و اعانت کسے میسر تواند شد شایسته سریر خلافت و جهانبانی
و سزاوار افسر سلطنت و کشورستانی اقبال مندی تواند بود که بوستان اقبالش از جوئبار الطاف

سبحانی شاداب ازلی وشبستان امالش از شمع اعطاف یزدانی نوریاب لم یزلی و وجود باجودش بمقتضای اخلاق حسنه مقبول و طبع پسندیده اش بعدالت گستری و رعیت پروری مجبول وشعشعه عدلش ظلمت سوز ظلم وستم و بارقه تیغش آتش افروز در خرمن هستی مفسدان ظالم بوده باشد نظم

بود کامش از شاهی و برترے　　رعیت نوازی و دین پروری
باحسان کند خاطر خلق شاد　　جهان یکسر آباد دارد ز داد

چون صانعان قضا خلعت این امر عظمی بر بالاے والاے آنحضرت دوخته متر صد این وقت مسعود زمان محمود بودند خواهش میر خلیفه پیش نرفت امرائے عظام بالاتفاق یکدیگر در سنه ۹۳۷ آنحضرت را در بست وچهار سالگی زینت افروز سریر جهانبانی نمودند مواجب سپاه بدستور سابق بحال داشته اکثری را باضافه سرفراز فرمودند و ولایات واقطاع بمیرزایان قسمت گشت و بعد از تنظیم امور جهانبانی بجانب قلعه کالنجر نهضت شد راجه آنجا تاب مقاومت نیاورده مراسم انقیاد بجا آورده دوازده من طلا پیشکش گذرانید چون سلطان محمود بن سلطان سکندر لودے بسمت جونپور علم سرداری برافراشته بود لشکر ظفر پیکر باستیصال او نامزد کرده باگره معاودت کردند سلطان محمود تاب صدمات عساکر والا نیاورده بسمت پتنه و بنگاله رفت و بعد چند سال در همان طرف بمرگ طبعی درگذشت چون محمد زمان میرزا داماد حضرت بادشاه جنت آرامگاه اراده بغی داشت او را بدست آورده در قلعه بیانه محبوس کردند و حکم شد که میل در چشم او بکشند چون تقدیر بران رفته بود که چشمش از بینش معزول العمل نگردد او فرمان بیاسی ظاهر کرده ازین امر نجات یافت و بنقاب بوسے وقت از قید قلعه مذکور برآمده پیش سلطان بهادر والئے گجرات رفت آنحضرت باستماع این خبر مکتوب محبت اسلوب بسلطان بهادر نوشتند که او را در حضور لفرستند یا ورا از انکه خویش بدر ساز ندان مدهوش باده بے خردی جواب نا ملایم بر نگاشت ازانجا که سلطان علاء الدین ولد سلطان بهلول لودی و تاتار خان پسر ش نوکر سلطان بهادر بودند باغوائے آنها سلطان بهادر بر قلعه چتور مهم کرد و تاتار خان را بالشکر گران و مبارزان جانستان بطرف ملک بادشاهی فرستاد او از روے جسارت و جرات آمده قلعه بیانه تسخیر در آورده رو باگره نهاد آنحضرت برائے دفع این شورش هندال میرزا برادر خورد خود را بالشکر

گران و مبارزان جانستان تعین کردند هر دو لشکر باهم پیوسته کارزار نمودند چون اقبالِ بادشاهی قوی بود و شمشیر این سلسله علیه بر فرقه افغانان غالب تاتارخان با اکثرے از رفیقان خویش در معرکه کشته شد زیرا که سلطان بهادر جرات و بے اعتدالے کرده بود بمقتضاے حمیت دین و سلطنت گوشمال آن بے اعتدال لازم دانسته از آگره نهضت فرمودند

قطعه

گرگ تا نشکنند دندانش — ناکند از گزندگے توبه
تا نه کوبند سر بسندانش — نکشد مار ترک زخم زدن

ازان طرف سلطان بهادر از محاصرهٔ قلعه چتور برخاسته بقصد پیکار عازم گشت هر دو لشکر در ساحت مندسور بهم پیوستند و علی التواتر محاربه رو داد سلطان بهادر تاب نیاورده منهزم گشت اکثر گجراتیان درآن روز کشته و خسته شدند و آنحضرت قصد استیصال او صمیم کرده تعاقب نمودند سلطان بهادر در هیچ جا در الکه خود نتوانست اقامت کرد در جزیره دریاے شور رفته پنهان شد آن حضرت تا کنبهایت رفته تمامی بلاد آن ولایت را بضبط در آورده بعد مقرر کردن امرا در هر محل معاودت فرمودند قلعه چانپانیر را که در حصانت و متانت مشهور است گرد گرفتند کسان سلطان بهادر در نگاهداشت آن قلعه محاربات متواتر نموده داد مردی و مردانگی و تدبیر و فرزانگی دادند چون محاصره بامتداد کشید روزے آنحضرت به بهانه شکار برآمده دوران قلعه مشاهده فرموده از گوشه نزدیک قلعه رسیده میخهاے فولادی بر دیوار قلعه نصب کرده بنفس نفیس خویش با چندی دیگر بر قلعه تصاعد کرده اندرون قلعه رفتند و دروازه را کشادند و جمعی از لشکر منصور داخل قلعه گشته اکثری اهل قلعه را علف تیغ بیدریغ نمودند آن قلعه متین را بعد محاربه سخت بتسخیر در آوردند و آن قدر خزانه و امتعه و اشیا بدست لشکریان بادشاهی افتاد که تا یکسال محتاج استحصال مال جاگیر نه شدند بعد فتح الحفار بمند سور رسیده ولایت گجرات را بجاگیر میرزا عسکری که برادر خورد حقیقی آنحضرت بود مرحمت فرمودند میرزا در آن ولایت رفته بعیش و عشرت پرداخت و در ضبط و ربط ملک تقید نساخت سلطان بهادر قابو یافته از جزیره برآمده باز در گجرات رسید میرزا عسکری باوجود بسیاری لشکر و سامان جنگ این چنین ولایت را که به ترددات موفور بدست آمده بود از روے بے همتی مفت از دست داده بدون جنگ بسمت آگره

رونہاد سخن سازان بعرض رسانیدند کہ میرزا خیال سلطنت در سر دارد لہذا آنحضرت از مندسور نہضت فرمودہ روانہ بطرف آگرہ شدند و میرزا عسکری کہ از جانب گجرات مے آمد بے سابقہ خبر ناگہان در راہ ملازمت نمود آنحضرت بمقتضاے اہلیت چیزے بر روے میرزا برزبان نیاوردند چون محمد زمان مرزا باشارہ سلطان بہادر از گجرات براہ ریگستان بجانب لاہور آمدہ شورانگیز گردیدہ بود عساکر قاہرہ بر سر او تعین شد میرزا تاب نیاوردہ باز بگجرات رجعت نمود و آنحضرت باز باستیصال سلطان بہادر قصد مصمم نمودہ نہضت فرمودند و عساکر منصورہ بیشتر تعین کردند و بدفعات مجادلات در میان آمد سلطان بہادر شکست یافتہ در جزیرہ پیش فرنگیان رفت چون نقش غدر و خداع از ناصیہ حال فرنگیان بر خواند میخواست کہ ازانجا بگریزد ہر وقت بر آمدن بر غراب در دریائے شور افتادہ غریق لجہ فنا گشت وولایت گجرات از فتنہ و فساد پاک شدہ بتصرف اولیائے دولت در آمد و آن حضرت از آن دیار خاطر جمع نمودہ بہر محل امرا نصب کردہ باگرہ تشریف آوردند چون شیر خان افغان بہ سبب بودن رایات والا بسمت گجرات قابو یافتہ ولایت جونپور و بہار و قلعہ رہتاس وچناوہ متصرف شدہ قوت و مکنت بہم رسانیدہ بر ملک بادشاہی مے تاخت و باعث ازار وانزار خلائق میشد روز بروز لشکر گرد او جمع مے گشت لہذا اندفاع فتنہ او لازم دانستہ متوجہ ولایت شرقیہ شدند و قلعہ چناوہ را باندک محاصرہ از کسان شیر خان بہ تسخیر درآوردہ متوجہ بیشتر شدند شیر خان از آوازہ نہضت موکب والا در خود تاب مقاومت و مقابلہ ندیدہ بسمت بنگالہ بدر رفت و بحاکم آنجا جنگ کردہ او را شکست دادہ بنگالہ را متصرف گشت و در آنجا اقامت ورزید نصیب شاہ والئے بنگالہ بعد ہزیمت از شیر خان زخمی شدہ بدرگاہ والا رسیدہ استغاثہ نمود آنحضرت برائے رفع شورش آن بے اعتدال قصد مصمم نمودہ کوچ بہ کوچ قطع منازل کردہ در بنگالہ نزول اقبال فرمودند شیر خان تاب سطوت جلال لشکر اقبال نیاوردہ جلال خان پسر خود را در بنگالہ گذاشتہ در جہار کہند رفت پسرش نیز از تصادم افواج بادشاہی تاب مقاومت ندیدہ ازانجا روانہ شدہ پیش پدر رفت و آنحضرت ہوائے بنگالہ را کہ ایام برسات بود خوش فرمودہ طرح اقامت انداختند و ہر روز جشن نمودہ بعیش و عشرت پرداختہ غافل و بے پروا بودند ابواب فرح و انبساط کشادہ گردید بدر اہلے

خبرگیری ممالک مسدود گشت حکم شد که احدی خبر ناخوشی بعرض نرساند مقرر است هر کرا روز ادبار پیش آید و زمان نکبت نزدیک شود نخستین عقل او تیره گردد و اندیشه او تباه شود سود خود در زیان اندیشد و از کردار شایسته دور و باموز ناشایسته نزدیک گردد

بیت

چو بخت بد کسے را پیش آید　　　کند کارے که کردن را نشاید

درین صورت شیر خان فرصت یافته قوت بسیاره بهم رسانیده لشکر گران فراهم آورده اطراف ممالک تصرف در آورد و خلل عظیم در ملک بادشاهی راه یافت بعضے امرا از غفلت بادشاه بے رخصت برخاسته باگره آمدند و باغوائے آن طائفه باغیه هندال میرزا در آگره بغی ورزیده خطبه و سکّه بنام خود کرد چون اخبار اختلال ممالک و بغی میرزا در لشکر والا رسید هیچ کس را یارائے آن نبود که بعرض اقدس تواند رسانید بالاخر خیر اندیشان ضرور دانسته حقیقت تسلط شیر خان و بغی میرزا هندال و برهم زدگی امور ملک و عدم رسیدن رسد غلات مفصل الناس کردند در عین برسات از بنگاله نهضت کردند از طغیانی دریا و شدت سیلاب و کثرت آب و خلاب طرفه حالت بر لشکریان و اهل اردو در ویداد آدمیان و اسپان چون جانوران آبی شنا کردند و شتران و فیلان چون کشتی ها طوفان نوردی مے نمودند اکثر پرتال دراهها غرق شده و بسیارے چارپا در خلابها تلف گشت چون موکب والا در بهوج پور تهته کنار دریائے گنگ رسید شیر خان با لشکر بسیار و استعداد و سامان تمام آمده در نزدیکے لشکر بادشاهی اقامت ورزید و از روے مکر و خدیعت پیغام اطاعت و انقیاد مے فرستاد و چند گاه بهمین ائین و قیل و قال مے گذرانید

بیت

بر تواضعهای دشمن تکیه کردن ابلهی است　　　پای بوس سیل از پا افگند دیوار را

از انجا که به سبب نارسیدگی غلات و دیگر اجناس و آتلاف اسپان و دیگر چارپا سپاهیان بادشاهی بے سامان شده استعداد و پیکار نداشتند و بغفلت میگذرانیدند شیر خان بر احوال پر اختلال لشکر بادشاهی واقف گشته صورت ظفر در آئینه روزگار خود معائنه کرد ناگهان صبحی با استعداد و کمال تاختن آورد و لشکر بادشاهی را که از مکران مکار و شعبده فلک ناهنجار غافل بود فرصت آن نشد که اسپان را زین کنند تا به پرداختن کارزار چه رسد

اکثرے علف تیغ بیدریغ شدند و بسیاری بدریا افتاده غرق گشتند و بقیه سر در بیابان نهادند آنحضرت حال لشکر بدین منوال دیده و گردش فلکی بآئین ناهنجار معاینه کرده بناچار اسپ در دریائے گنگ انداختند چون دریا طغیان بود و بسبب شدت سیلاب و تندی آب از اسپ جدا شدند درین حال سقائے سرکار رسیده دست آنحضرت گرفت فرمودند چه نام داری التماس نمود که نام من نظام است و در سقایان سرکار نوکرام فرمودند که نظام اولیائے القصه بدستیاری آن سقائے خضر کردار ازان موج خیز جانکاه بسلامت بکناره آمده بسقا قرار دادند که چون بدار الخلافه آگره نزول اقبال شود او را نیمروز[1] بر تخت سلطنت بنشانند ازانجا بهزاران تاب و عنا باگره رسیدند و خلاصه مخدرات استار اقبال و نقاوه مطهرات مکامن اجلال حاجی بیگم حرم خاص آنحضرت در قید شیر خان افتاد ازانجا که حفظ و صیانت الهی کافل حال و ضامن مال بود ساحت حریم حرم عفت را عواصف خیال بداندیشان نتوانست پیمود و غبار اندیشه تیره جانان بر حواشی سرادقات عصمت نتواند نشست شیر خان اهلیت داد میت بجا آورده آن پرده نشین نقاب عفت را باعزاز و اکرام تمام بخدمت آنحضرت رسانید واین واقعه در سنه ۹۴۶ بر کنار دریائے گنگ در بهوج پور تهته روداد اینهمه شکست از غفلت و بے پروائی آنحضرت بوقوع آمد فرموده بزرگان تجربه کار است که اگر خسرو ادراک فرمانروائے بدن عنصری است آسیب بیدانشی و بے تمیزی رسد از تندرستی حواس خمسه که فرمان پذیر او هستند چه برمے آید همچنان بادشاه را اگر برشناسائے کار و امتیاز نیک و بد سگالش نبود از امرائے شجاعت کیش و وزرائے صلاح اندیش چه مے کشاید:–

نظم

کسے را که حزمش نباشد درست	بنائے مهمش بود سخت سست
چو نبود بتدبیر اندیشه و کار	ندامت کشد آخر از روزگار

القصه آنحضرت در آگره رسیده بفراهم آوردن لشکر و انتظام پراگندگیهای احوال سپاه ساعی شدند درآن وقت سقائے خضروش آمده حاضر گشت او را بموجب قرار داد نیمروز بر تخت سلطنت اجلاس داده سلطان نیمروزه گردانیدند بموجب حکم والا تمامی امرا حاضر شده مراسم فرمان پذیری بتقدیم رسانیدند و او در زمان جلوس بر تخت

[1] دو نیمروز و ۱۲ ع نسخ

هرچه بخاطر داشت احکام خویش جاری کرد گویند که از چرم مشک خود دراہم و دنانیر کرده و
باب طلا و نقره بران اسم خویش رقم بسته رایج گردانید چنانچه اینمعنی تاحال زبان زد مردم
است ہندال میرزا که باغوائے بعضے امرا بغی ورزیده بود شرمنده و سر افگنده آمده ملازمت
نمود عسکری میرزا نیز از بیانه بخدمت رسید و کامران میرزا برادر خورد آنحضرت باستماع چنین
فترات[1] از لاہور آمده بملازمت سعادت اندوز گشت اما بسبب اجلاس سقا بر تخت
سلطنت چنین شکایت بر چنین حکایت انداخت چون مجلس کنگش آراسته گشت کامران میرزا
که حسد فطری و عداوت جبلی داشت اظهار تمارض نموده روانه لاہور شد و از جمله بست ہزار سوار
که همراه داشت سه ہزار سوار بخدمت آنحضرت گذاشت و درچنین وقت که معاند غالب بود و
ہنگام اظهار مراسم برادری و نیک اندیشی بود توفیق رفاقت نیافت **نظم**

چو یک دل نباشند اعیان شاه — شود کار شاه و رعیت تباه
ز ارکان دولت نزیبد نزاع — ستیزنده ارد علے الانقطاع

آنحضرت باز در سنه ۹۴۷ با یک لک سوار از آگره بدفع شراره شرارات و فتیله فتنه
متوجه شد شیر خان نیز با پنجاه ہزار سوار و توزک و تجمل بسیار و توپخانه و دیگر اسباب
پیکار از ان طرف در رسید و در حوالی قنوج ہر دو لشکر بهم پیوستند و متواتر محاربه سخت
روداد جوانان کار و یلان کارزار که شیران بیشه ہیجا و نہنگان دریائے وغا بودند داد
مردانگی و جلادت دادند و مبارزان طرفین کارنامها بظهور آوردند که رستم و افراسیاب بر
ایشان آفرین کردند و ثناخوان گردیدند **نظم**

شد از باد کین آتش جنگ تیز — قضا فتنه خفته را گفت خیز

نظم

زمین گشت با آب تیغ آشنا — درودند صد کشت مردم گیا
بهارید چندان نم خون ز تیغ — که باران نبارد بسالے ز میغ
چو باران نیسان بہنگام جنگ — بباریدزان پاره سنگے خدنگ
برافروخت آتش ز دریای آب — تو گفتی که دارد قیامت شتاب

بارادت بادشاه حقیقی که زمام اختیار جمیع امور بدست قدرت اوست و نصرت و ہزیمت

(1) افراط تفرقه

والبته بخواهش او بار شکست بر لشکر بادشاهی افتاد مانند عساکر سحاب از صولت باد بهر طرف پراگنده و متفرق گشت و شیرخان غالب آمده مظفر و منصور گردید آنحضرت بر تقدیر ایزدی نظر داشته و پراگندگی لشکر معاینه کرده بودن در معرکه صلاح وقت ندیده فیل سواره از آب گنگ عبور کرده بکنار رسیدند چون کناره بلند بود به دستیاری میر شمس الدین محمد غزنوی که در جمله نوکران کامران میرزا همراه لشکر بادشاهی بود بالا آمدند و بجلدوی همین خدمت میر شمس الدین محمد به اتگگی شاهزاده محمد اکبر سرفراز گشته بود و در عهد خلافت شاهزاده میر مذکور و تمام قبیله او بدولت عظیم کامیاب گشت چنانچه در جای خویش گذارش خواهد یافت بالجمله حضرت بادشاه بهزاران محن و مشاق در آگره رسیدند و در آنجا توقف صلاح ندانسته راهی شدند و بعد قطع مسافت در لاهور تشریف آوردند و با برادران مجلس مشورت آراسته شد و از هر طرف کنگاش در میان آمد هر یک از برادران موافق مرضی خویش بر خلاف رضای آنحضرت سخنان بر زبان آوردند آن حضرت فرمودند که حضرت فردوس مکانی یعنی بادشاه جنت آرامگاه هندوستان را چه مشقت گرفته بودند اگر از بی اتفاقی شما امروز از حیطه تصرف برآید بادشاهان روی زمین شما را چه خواهند گفت و من که تنها بر سر غنیم بروم اگر بعنایت الهی فتح و نصرت رو میدهد شما چه روی مارا باز خواهند دید و اگر عیاذاً بالله معامله بطرز دیگر می گردد شمارا کنج سلامت در هندوستان مشکل است چون کامران میرزا را شیرخان از روی خدیعت امیدوار کرده بود که ولایت لاهور برو مسلم داشته باشد خود را از معاونت بادشاه باز کشید ازینجهت کامران میرزا صلاح جنگ آنحضرت را نداده باتفاق عسکری میرزا روانه کابل گردید بعد رسیدن بکابل غزنین و قندهار و بدخشان در تصرف خود آورد و سکه و خطبه بنام خود کرده بزم کامرانی آراست و میرزا حیدر کاشغری خاله زاده حضرت بادشاه جنت آرامگاه که از کاشغر آمده در آگره بملازمت اعلی رسیده بود از رخصت آن حضرت به کشمیر رفته آن ولایت را بزور شمشیر و قوت شجاعت مسخر گردانید اولا بصلاح کشمیریان سکه و خطبه بنام نازک شاه والی آنجا بحال داشت و بعد چند سال که آن حضرت از عراق معاودت فرمودند بر روش منابر کشمیر خطبه و وجوه دنانیر سکه همایونی مقرر ساخت بالجمله چون آن حضرت دیدند که برادران ترک برادری کردند و نوکران مسلک بیوفائی پیمودند و گردش فلک بر مراد خود نیست و معاند غالب است

بنا چار توقف در لاهور اصلاح حال ندیده بر کنار آب چناب رسیدند و از انجا باہندال میرزا
و یادگار ناصر میرزا پسر عم خود متوجه شده براه ملتان در بهکر رسیدند و خواص خان غلام
شیر خان با عساکر گران تا ملتان واوچ تعاقب آنحضرت نموده برگشت بعد از آنکه آنحضرت در بهکر
نزول فرمودند هندال میرزا بے رخصت آنحضرت بر خاسته بقندهار رفت و آنحضرت مدتے
در نواحی بهکر طرح اقامت انداختند منشور عنایت بسلطان محمود هرزبان آنجا نوشته و
رهنمون ملازمت نمودند و اورا توفیق ادراک سعادت ملازمت راهبر نگشت به لطائف الحیل
گذرانید بعد چندگاه بسمت تهته متوجه شدند بعد رسیدن در نزدیکی تهته مدتے با شاه
حسین میرزا ارغون والی آنجا جنگ درمیان آمد ارغونیان راه رسیدن رسد غله در لشکر
بادشاهی مسدود ساختند و آنچنان بر مردم شاهی کار تنگ شد که اکثر بر گوشت حیوانات
میگذرانیدند و ضمیمه آن والی تهته از روئے فریب و فسون بیادگار ناصر میرزا نوشت که چون
پیر و ضعیف شده ام و سوائے دختر وارثے ندارم چه خوش باشد که صبیه من در عقد
مناکحت تو در آید و درین وقت عصائے پیری من باشے میرزائے ساده لوح عقل معامله
شناس نداشت ازین سخنے خاک بے وفائی بر فرق روزگار خود انداخته ازان حضرت
اختیار جدائی نمود چون از بواعث مذکوره دران حدود کار پیش نرفت بالضرور از تهته
عنان سمند عزیمت بجانب ولایت رائے مالدیو که از راجهائے هندوستان بکثرت جمعیت
و وسعت ولایت ممتاز بود برتافتند و در اوچ تابع ملتان آمده براه بیکانیر متوجه جوده پور که دارالایالت
رائے مالدیو بود شدند چون بده کروهی جوده پور رسیدند بعرض رسید که رائی
مالدیو بمقتضائے اندیشه ناقص زمیندارانه خوف شیر خان خیال فاسد در سر دارد لهذا
رسیدن پیش او از لوازم احتیاط و حزم بعید دانسته کسان معتبر برائے تحقیق این
مقدمه بطریق اخفا فرستادند جاسوسان خبر آوردند که فی الواقع فکر او بطرز دیگر است بالضرور
از انجا معاودت نمودند چون بادیه ریگستان طے بایستی کرد شتر سواره براه جیسلمیر روانه گشتند۔

بیت

اشتران جمله از پے پرواز ؛ چون شتر مرغ پر بر آوردند

در راه سه روز و شب آب نیافتند و از بے آبی و بے فلکی اکثر مردم تلف
شدند :- **قطعه**

بگاه تشنگی چون قطره آب | بچشم خویشتن ابی ندیدند
ز نام آبرو از دست دادند | ز بی آبی به بیتابی فتادند

بهزاران مشقت و تعب در حصار امرکوت نزول اقبال واقع شد رانا پرشاد حاکم آنجا مقدم عالی سعادت خود دانسته شرائط خدمت بتقدیم رسانید بعد رسیدن در آن حصار سعادت انحصار پنجم رجب سنه ٩٤٩ اختر دولت از برج سعادت طلوع فرمود و گوهر اقبال از درج اجلال ظهور نمود یعنی ولادت باسعادت بادشاهزاده محمد اکبر از خدر مقدسه شرف عصائم جهان نخبه عفایف دوران حمیده بانو بیگم که نسبت پاک آن عفیفه الزمانی بزبده اولیای عظام حضرت زنده فیل احمد جام میرسد و حضرت بادشاه بعد رسیدن در نواحی تهته در حباله ازدواج در آورده بودند اتفاق افتاد چمن مراد نهالهای برومند آراسته شد در ریاض امال به نسیم مرام شگفته گشت در شبستان اقبال شمعی که کاشانه امید از فروغ وجودش منور گردد روشن شد و نخل دولت ثمری که ذائقه تمنا را لذت مراد بخشد مثمر گردید آسمان بفر ولادتش بر زمین حسد برد و زمین بقدم کرامتش بر آسمان فخر جست گستگی خاطرها را ذریعه انتظام در رسید و شکستگی دلها را وسیله ظهور مومیائی بحصول انجامید غمهای تفرقه بشادمانی ها مبدل گشت و رنج بی جمعیتی را دوائی جمعیت حاصل شد کوس شادمانی بلند آوازه گشت و خروش مبارکبادی بگوش فلک پیوست بزم فرخ و بهجت آراستند و انجمن طرب و مسرت پیراستند

غزل

ریاض عیش را دیگر بهار دل گشا آمد | بفرق عشرت از نو سایه بال هما آمد
ز تولید مبارک اختری صد گونه عشرت شد | برای خاطر افسرده جان آب بقا آمد
ز روی کوکب مقصود چشم بخت روشن شد | دعای مستجاب از آسمان حاجت روا آمد
کنون از باغ بهروزی گل شادی بدامان شد | نهال خوشدلی را موسم نشو و نما آمد

منجمان والا فکرت و ستاره شناسان عالی فطرت از مطالعه زائچه اقبال به بیداری بخت و بلندی طالع و علو عهد و سلطنت و ارتقای قدر و دولت و بقای عمر و منزلت آن مولود مسعود بشارت دادند آنحضرت مراسم حمد و سپاس بدرگاه واهب العطایا بتقدیم رسانید و چندگاه در آن سرزمین بسر برده دل از آن حدود برداشتند داعیه برآن نمودند که بقندهار تشریف برده پردگیان سرادق عصمت را در انجا گذاشته قدم آرزو

درشاه راه تفرید و تجرید بهشیار و انه مکه معظمه شوند باین نیت بحاکم تهته صلح کرده روانه شدند
چون در حوالی قندهار رسیدند میرزا عسکری که از جانب میرزا کامران در انجا بود در قلعه
داری مراتب احتیاط بجا آورده آماده جنگ گردید و نظر بر کمی لشکر بادشاهی نموده خیال
فاسد بخود راه داده خواست که انحضرت را دستگیر نماید انحضرت بمقتضائے وقت صلاح جنگ ندیده دست از تسخیر
قندهار باز داشته متوجه پیش شدند بعد رفتن یک منزل از قندهار میرزا عسکری بر آماده قصد کرد انحضرت از استماع اینخبر بسرعت بر سمند
تیز رفتار بر آمده با متعلقان حرم سرا بدر رفتند میرزا عسکری بر خیمه گاه رسیده اردوی معلے
را غارت کرده شاهزاده محمد اکبر را که بدست میرزا افتاده بود در قندهار آورد و بعد چند گاه
پیش کامران مرزا بکابل فرستاد القصه چون بمقتضائے غوامض حکمت الهی و دقائق مصلحت
ازلی که در ضمن هر نامرادی چندین اسباب مراد و سرانجام مے یابد نقش مراد بر تخته آرزو
نشست و عیار جواهر نامرادی مرقوم گرفته اند و بے اخلاصی لشکر و بدمردی برادران و بے
خبری اقربا و نامساعدے روزگار مشاهده افتاد خواستند که در لباس تجرد قدم شوق
در بادیه گذارند و حلقه کعبه مراد و سررشته دامن مقصود بدست آورند یا گوشه عزلت
اختیار کرده از دیده اخوان زمان بر کران باشند لیکن بالحاح و زاری همراهان و خاطر
داشت امرا که درین سفر پرخطر مراسم وفاداری بتقدیم رسانیده بودند فسخ آن
اراده نموده متوجه خراسان و عراق شدند و غره ذی قعده سنه ۹۵۰ در هرات رسیدند محمد خان
حاکم هرات بموجب فرمان عالیشان شاه طهماسپ والئی ایران مراسم مهمان داری و لوازم
خدمت گذاری بجا آورد و حسب الامر شاهی شاهزاده سلطان میرزا از هرات باستقبال برآمده
از اسپ فرود آمد و لوازم بزرگ داشت تجمل و احترام بظهور رسانید بحضرت بادشاه
ملاقات نمود و جمیع اسباب سلطنت و مایحتاج سفر از هر قسم سرانجام کرد که تا محل ملاقات
شاه والاجاه هیچ چیز احتیاج نگردد چند گاه در هرات مقام فرموده بعد سیر تمامی سیرگاها
و باغات و زیارت مرقد منور خواجه عبدالله انصاری و دیگر مراقد اولیائے عظام کوچ
کرده براه جام زیارت مزار حضرت زنده فیل احمد جام نموده از انجا در مشهد طوس رسیده
بزیارت روضه رضویه امام علے موسی رضا رحمته الله علیه فائز گشتند شاه قلی استجلو حاکم
آنجا بقدر مقدور در لوازم خدمت گذاری سعی نموده و همچنین بموجب حکم شاهی حکام امصار
و بلاد و قصبات که در راه بودند حتے الامکان خدمت مے نمودند در نیشاپور سیرگان

---

(۱) عبدالقادر

فیروزه منوّ و ند و در دامغان چشمه ایست که اگر چه چیز پلید درون آن افتد در هوا طوفان
پیدا شود و از شورش باد و خاک هوا تیره گردد این تماشا را نیز بچشم عبرت بین مشاهده کردند در
کارخانهٔ حکیم صنائع و بدائع خواص و تاثیرات اشیا بچندانست که بعبارت ادراک و اوهام
احاطهٔ آن توان کرد بعد سیر اماکن متوجه پیشتر شدند چون نزدیک دار السلطنت شاه والا
جاه رسیدند از اردوی شاهی ارکان دولت و اعیان سلطنت و امرائے نامدار و وزرای
ذوی الاقتدار و اکابر و اهالی و اعاظم و موالی باستقبال برآمدند چون نزدیک رسیدند
شاه عالی جاه نیز از شهر برآمد در میان ابهر و سلطانیه بایمن بزرگان ملاقات نمود و از روی
مردمی و مروت ذاتی در تعظیم و تکریم دقیقه فرو نگذاشت و طوئے عظیم ترتیب داده لوازم ضیافت
و مهمانداری بنوعی که لائق حال طرفین تواند بود بوقوع آمد و هر روز مجلس تازه بتازه آراسته
می شد و روز بروز ازدیاد مواد مودت و وداد افزود دیگر دید شامیانهائے زربفت و مخمل
و پارچه باف برپا کردند و خرگاه منقش و خیمه هائے مزین نصیب نمودند و گلیمهائے ابریشمی و قالینهائے
قیمتی در ایوانهائے وسیع گسترده داد عیش و عشرت داد و الوانع تحف و هدایا از اسپان
عراقی انتخابی با زینهائے طلا مرصع و عنانهائے وزین پوشش هائے فاخره مکلل و مرتب
و استرهائے بروعی آراسته و پیراسته و شترها بدیعه پیکر از قسم ماده و نر با لوشهائے
گرامی و چندین شمشیر بجواهر و همیانهائے نقود و قماشهائے نفیس و پوستینهای کیش
و خلعات سنجاب و جامهائے پوشیدنی از اجناس زربفت و مخمل پارچه و اطلس و شنجز فرنگی
و یزدی و کاشی چندین طشت و آفتابه و شمعدان زر و نقره مرصع بیواقیت و لاله و چندین
طبقهائے طلا و نقره و خرگاههائے مزین و بساطهائے اعلا که در کلانی و خوبی نادره روزگار
بود و سایر اسباب پادشاهانه بنظر اقدس گذرانید و جمیع ملازمان رکاب دولت را از هر
جنس بقدر حال هر یک جدا جدا اعانت فرمود حضرت پادشاه نیز در آن جشن عالی الماس
گران بها که خراج ملک ها و اقلیمهائے تواند بود و دویست و پنجاه لعل بدخشانی برسم
ارمغانی بنظر شاه در آوردند که بے شائبهٔ تکلف از وقت درآمدن بارگاه شاهی تا زمان
برآمدن از آن ملک بمراسم و رسمی که از سرکار خاصه منتسبان شاهی خرج شده
بود زیاده از آن باضعاف مضاعفه پاداش شد و موجب مسرت شاه والا جاه گردید
و چند روز مجلس عالی باهم دیگر اتفاق افتاد ٭

نظم

دو صاحب قرآن در یکے بزم گاہ | قرآن کردہ باہم چو خورشید و ماہ
دو سعد فلک را یکے برج جا | دو والا گوہر را یکے درج جا
دو کوکب کہ ذیشان فلک رست ازین | بہم در یکے عرصہ چون فرقدین
دو چشم جہان بین بہم ہم عنان | بہم چون دو ابرو تواضع کنان
دو نور بصر چشم اقبال را | دو عید مبارک مہ و سال را

از ہر نوع مقدمات خدا طلبی و خدا جوئی و سخنان اخلاص و محبت درمیان آمد در اثنائے مکالمہ شاہ والا جاہ پرسید کہ سبب شکست و برآمدن از ہندوستان چہ شد آن حضرت گفتند کہ از بیوفائی ہمراہان و بے اتفاقی برادران سلطنت ہندوستان از دست رفت ازین سخن بہرام میرزا برادر شاہ ازردہ خاطر شدہ کمر عناد بر بست و شاہ را بران آورد کہ آنحضرت را ضائع گرداند اما سلطان خانم خواہر شاہ و قاضی جہان کہ وزیر ممالک بود و دیگر بعضے مصاحبان دولت خواہی آنحضرت نمودہ سخنان عاقبت اندیشی بشاہ گفتند و نقار از خاطر شاہ برادر و ندید فضات بزم نشاط و طرب کہ لائق بادشاہان والا قدر بودہ باشد باہم آراستہ شد و بمراتب باتفاق یکدیگر تماشائے شکار قمرغہ باعث انبساط گردید آنحضرت قریب سہ سالہ بعیش و عشرت در آن سرزمین گذرانیدند شاہ والا ہمت مراسم اخلاص و محبت بجا آوردہ فرمود کہ مارا برادر خود تصور نمودہ ممد و معاون دانند و آنچہ امداد و اعانت مطلوب باشد بے تکلف بحسب آرزو بظہور رسانیم و آنقدر کمک کہ در کار شود سرانجام گردانم و اگر خود مارا باید رفت بطریق کمک ہمراہ شویم عاقبت الامر شاہ والا جاہ جمیع اسباب سلطنت مہیا ساختہ شاہزادہ سلطان مراد میرزا خلف خود را با دوازدہ ہزار سوار کمک آن حضرت مقرر کردہ و برائے متابعت یک منزل ہمراہ آنحضرت تشریف آوردہ از یکدگر وداع شدند و آنحضرت از انجا روانہ شدہ سیر اردبیل و تبریز نمودہ و زیارت مزارات بزرگان اندیار کردہ بعد قطع منازل و طے مراحل بالشکر شاہی درحوالی قندہار نزول اقبال فرمودہ محاصرہ نمودند میرزا عسکری در قلعہ متحصن بودہ بمراسم قلعہ داری سعی نمود چون محاصرہ بامتداد کشید بعد سہ ماہ عاجز گشتہ بوسیلہ مہد علیا خانزادہ بیگم ہمشیرہ حضرت محمد بابر بادشاہ کہ کامران میرزا برائے شفاعت از کابل در قندہار فرستادہ بود ملاقات نمودہ مکالید قلعہ بنظر گذرانید آنحضرت قلعہ را متصرف شدہ او را در قید نگاہ داشتند و از آنجا کہ شاہ طہماسپ قرار یافتہ بود

بعد فتح و نصرت قلعه قندهار را بکسان شاه حواله کنند بموجب قرارداد قلعه را به بداغ خان که سر
آمد امرائے کمکی بود سپردند دران نزدیکے شاهزاده سلطان مراد خلف شاه برحمت حق
پیوست و بداغ خان از روے ستمگاری طریقه مردم آزاری در پیش نمود آنحضرت نظر بر بیدادے
او داشته قلعه را بزور ازو انتزاع کرده بکسان خود سپردند و معذرتے ازین وادی
بشاه نوشتند و بعد تنظیم و تنسیق مهمات قندهار متوجه کابل شدند و کامران میرزا
از قلعه کابل برآمده باندک جنگ رو بفرار نهاده بطرف غزنین رفت و ازانجا پیش شاه
حسین میرزا ارغون حاکم تهتهه رسید آنحضرت بفتح و فیروزی داخل قلعه کابل گشته بدیدار
مظهر انوار خلف سعادت اطوار یعنی شاهزاده محمد اکبر که پیش کامران میرزا در قلعه کابل
بود و میرزا در زمان برآمدن برائے جنگ آن نور حدقه اقبال را همانجا گذاشته رفت کامیاب
بهجت و سرور شدند و جشن شادمانی و کامرانی ترتیب داده بواسطه امتحان شعور آن نور
حدقه سلطنت والده ماجده ایشان را درمیان عفایف دیگر ایستاده کردند و آن ثمره شجره
دولت را فرمودند که والده خود را بشناس با آنکه از مبادی ولادت با سعادت بغایت
حال که سن شریف بچهار سال رسیده بود و از والده شریفه جدا شده بمقتضائے
شعور خداداد که از ناصیه حال آن نونهال گلشن اقبال روشن بود بے تامل و بے تحاشا
در چندین عصمتیان بکنار والده ماجده در آمد از مشاهده این حال ندرت اشتمال غریو از عصابیم
حریم قدسی برخاست و آنحضرت بورشگفت مائده الطاف ایزدی شامل حال آن تازه
شجر چمن اجلال تصور کردند القصه چند گاه در کابل داد عیش و عشرت داده شاهزاده
را در کابل گذاشته متوجه بدخشان شدند و قلعه بدخشان را گرد گرفته بمیرزا سلیمان حاکم
آنجا جنگ کرده مظفر و منصور گشتند و در اثنا وو طبیعت اقدس از مرکز اعتدال انحرافے
ورزیده عارضه صعب عارض حال گشت حتے که چند روز غش و بیهوشی رو داده خبرها
ناخوش بر السنه خاص و عام جاری گردید بعد چند روز افاقت عاید حال خیر مآل گردیده
و انوار صحت بر چهره نورانی هویدا گشت عالم آشفته تسکین یافت و کارهائے برهم خورده
انتظام پذیرفت کامران میرزا ازین خبر مسرور گشته از حاکم تهتهه کمک گرفته بجناح استعجال
راهی گردید و ناگهان در کابل رسیده قلعه را بتسخیر در آورد و انواع ظلم و ستم بر مردم
نموده اکثرے را بناحق کشت چون این معنی بمسامع آنحضرت رسید از بدخشان متوجه

شده در کابل رسیده قلعه را محاصره کردند و کار بر متحصنان قلعه تنگ آمد کامران میرزا دست جور و جفا بر عیال امرای بادشاهی که درون قلعه مانده و آن امرا بر کاب مقدس بودند دراز کرده زنان امرا را به پستان بسته از کنگره قلعه آویخت و بچگان صغیر را سر از تن جدا کرده در مورچالهای بادشاهی انداخت تا امرا از دیدن اینحال از رکاب والا جدا شوند از انجا که امرا اخلاص در زده وفاکیش بودند با وجود بی ستری زنان و کشته شدن بچگان خود ها بر محاصره قلعه ثابت بودند و داد مردانگی میدادند چون کامران میرزا دید که درین صورت هم کار پیش نمیرود از روی بیرحمی و سنگدلی شاهزاده محمد اکبر را که در قلعه کابل مانده بدست میرزا در آمده بود محاذی توپخانه بادشاهی بر کنگره قلعه آویخت حفظ و حمایت ایزدی و حرز و صیانت صمدی شامل حال فرخنده مال گردید و اصلا آسیبی و گزندی بآن تازه نهال چمن دولت و اقبال نرسید آری کسی را که لطف الهی کافل احوال دولت اشتمال بوده باشد داعیه واهیه بد اندیشان چگونه پیش میرود و آن کس را که سلطنت و سروری از کار فرمایان قضا و قدر در ازل مقرر کرده باشند بد خواهی بد خواهان چه مضرت تواند رسانید پرتوی آفتاب تائیدات الهی چون بر ساحت سعادت مقبلی تا بد از بخار بد خواهی مخالفان پوشیده نگردد و نسیم بهار رحمت نامتناهی اگر بر چمن اقبال دولتمندی وزد با سیب خزان خواهش حسودان نقصان نه پذیرد. نظم

آن را که خدا نگاهدارد ... ور سنگ ز آسمان ببارد
حاشا که برو رسد گزندی ... آشفته شود ز ناپسندی

کامران میرزا با وجود اینچنین اعمال نکوهیده کار پیش نتوانست برد آخر الامر بی دست و پا شده از قلعه بر آمده رو بهزیمت نهاد و آنحضرت بفتح و فیروزی داخل قلعه گشته شاهزاده محمد اکبر را در آغوش گرفته بزم شادمانی و ابتهاج بر آراسته داد عیش و ارتیاح دادند کامران میرزا بعد هزیمت در بلخ رفته به پیر محمد خان والی توران التجا آورده استمداد و استعانت نمود پیر محمد خان رسیدن میرزا مغتنم دانسته لوازم مهمانداری بجا آورده بطریق کمک همراه میرزا بر سر بدخشان آمد و پس از محاربه بدخشان را از میرزا سلیمان مستخلص نموده کامران میرزا را در انجا نصب کرده بالکه خویش معاودت نمود بعضی امرا باتفاق سرشت واقعه طلب از استماع تصرف کامران میرزا بدخشان از آنحضرت

جدا شده قریب سه هزار سوار از کابل فرار نموده در بدخشان رسیدند آنحضرت بعد فرار آنجماعة بدمایه برائے دفع شورش
کامران میرزا و دفع امرائے کافر نعمت از کابل روانه شدند در وقت عزیمت آن سمت یادگار ناصر
مرزا را که سر فتنه فتنه اندوزان در قلعه کابل محبوس بود مسافر ملک عدم نمودند **بیت**

آتشے را که خلق ازو سوزد　　جز بکشتن علاج نتوان کرد

بعد قطع مراحل در نزدیکے طایقان رسیده بکامران میرزا جنگ کرده مظفر شدند
مرزا تاب نیاورده رو بهزیمت نهاده در قلعه طائقان رفته متحصن گشت و آنحضرت محاصره قلعه
نموده کار بر وے تنگ نمودند میرزا عاجز شده قبول اطاعت کرده استدعای رخصت
مکه معظمه نمود و از قلعه بر آمده عازم شد و امرا که از کابل فرار نموده بودند همه را دستگیر
نموده شمشیر و ترکش در گردن هر کدام انداخته بحضور اقدس آوردند حضرت از روے
عاطفت و مرحمت قلم عفو بر جرائم آنجماعة عصیان منز کشیده هر کدام را بعنایت خاص
سرافراز نمودند بعد پنجروز کامران میرزا که عازم خانه کعبه بود از راه معاودت نموده
بملازمت اقدس مشرف شده مورد هزاران عنایات گشت آنحضرت اولا بطریق توره میرزا
را دریافته بعد آن برادرانه ملاقات نموده در کنار گرفته گریه ها کردند چون ازان باز
که در نواحی لاهور جدا از هم شده بودند مفارقت در میان بود بعد از نه سال ملاقات
بهم رو داده بود بزم عیش و عشرت آراسته شد و داد انبساط و مسرت داده
آمد چون مجلس آخر شد کولاب و بعضے محال از ولایت بدخشان بکامران میرزا مرحمت
فرموده و عسکری میرزا را که در قندهار قید کرده بودند و تا حال در زندان مکافات بود خلاص نموده
حواله میرزا کامران کردند و در همان طرف جاگیر داده بفتح و فیروزی بکابل معاودت
فرمودند بعد انتظام مهام کابل و حصول عیش و کامرانی در سنه ٩٥٦ بتسخیر بلخ یورش
فرموده با جمعیت شایسته متوجه آن سمت شدند منشور عالی در باب طلب کامران
میرزا و دیگر مرزایان که در انحدود بودند صادر گشت میرزایان و امرایان بالشکر شایسته
آمده ملازمت کردند و کامران میرزا از آمدن به لطائف الحیل گذرانید آنحضرت کوچ
بکوچ روانه شدند بعد رسیدن در ایبک باندک جنگ قلعه را انتزاع نمودند
بعد آن در نواحی بلخ نزول اقبال اتفاق افتاد پیر محمد خان والی آنجا صفوف آراسته
آماده مصاف گشت و بجنگ عظیم در پیوست بهادران شجاعت نشان و یلان جانفشان

بمیدان کارزار در آمده چپقلشهای مردانه نمودند و شکست بر لشکر مخالف افتاد
پیر محمد خان صورت حال برین منوال دیده از معرکه برآمده منهزم گشت آنحضرت داعیه
تعاقب مخالف و تسخیر بلخ مصمم داشتند اما از سبب اتفاقی امرا این اراده بظهور نرسید و کار تمام شده
ناتمام ماند همدرین اثنا شهرت مخالفت کامران میرزا و عزیمت او بسمت کابل بر زبانها افتاد
و بحسب صلاح وقت تسخیر بلخ موقوف داشته روانه کابل شدند و در سعادت ترین اوقات داخل
قلعه کابل شدند و بعیش و عشرت اشتغال ورزیدند کامران میرزا از گولاب بر سر
بدخشان و آن نواحی لشکر کشیده بمیرزا سلیمان و میرزا هندال جنگ نمود و در انجا کارے
نساخته رو بکابل آورد آنحضرت از استماع اینخبر متوجه دفع او گشته در قبچاق متصل غوربند
هر دو لشکر باهم پیوستند و آتش کارزار مشتعل گشت جوانان کارطلب که تشنه جگر زلال
جانستانی بودند قدم در دائره دار و گیر آورده دمار از روزگار اشقیا بر آوردند و یلان
کارگذار رخش رستمی در میدان کارزار جولان داده در خونریزی اعدا تیغ جانستان را آبداده‌ند.

نظم

بپیوست جنگی گران سان نشان ۔ نداد گردان گردن کشان
همه ریگ شد زیر لعل اندرون ۔ چو کرپاس آهار داده بخون
بیابان بکردار جیحون ز خون ۔ یکے بے سر و دیگری سرنگون

چون آنحضرت بر پشته ایستاده اندازه کار نوکران موافق و منافق بچشم آدم شناس
خویش مے نمودند و دیدند که اکثر امرائے خاک ادبار بر فرق روزگار خود بیخته بجانب کامران
میرزا روانه شدند و بعضے در استعداد زمین بوس هستند و معامله دگرگون گردید از مشاهده
اینحال ستان جانستان از سر قهر و غلبه و غضب بدست اقدس گرفته بفوج مخالف تاختند
ناگهان تیرے بر اسپ خاصه رسید و لشکر غنیم غالب آمد و لشکریان آنحضرت مغلوب
شده رو بفرار بنهادند.

نظم

چو بینی که لشکر همه پشت داد ۔ تو تنها مده جان شیرین بباد
چو بینی که یاران نباشند یار ۔ هزیمت ز میدان غنیمت شمار

بالضرور آنحضرت عنان تاب گشته بجانب ضحاک تشریف بردند و بسبب ضعف
و بسیاری تردد جبه خاصه از بالائے والائے خویش فرود آورده به یکے از خدمتگاران

سپرد و خود بساده لوحی جبه خاصه را در راه انداخته روانه گشت چون نزدیک کهمرد رسید نزول اقبال
واقع شد شخصی از انطرف دریا آواز داد که ای کاردانان در میان شما هیچ خبر بادشاه است آنحضرت
فرمودند که چه میگوئی و در میان شما خبر بادشاه چگونه هست او جواب داد که خبر چنان است که بادشاه
زخمی شده از معرکه برآمده دیگر کسی ایشان را ندیده آنحضرت روی اقدس باو د نمودند ازین
معنی باعث تسلی او گردید و مردم کامران میرزا جبه خاصه را که از راه بدست آنها افتاد
پیش میرزا آورده بودند میرزا گذشتن آنحضرت ازین جهان فانی تصور نموده بغایت کامران
و شادمان شد و گفت **بیت**

گمان برم که زصد سال زندگانی به — دمی حیات پس از مردن چنان دشمن

از انجا به کابل آورده قلعه را تسخیر در آورده شاهزاده محمد اکبر را مقید ساخت بعد سه ماه
آنحضرت سامان لشکر نموده متوجه کابل شدند کامران میرزا باستماع اینخبر کسان خود را در
قلعه گذاشته و شاهزاده محمد اکبر را مقید باخود گرفته بقصد پیکار روانه شد آنحضرت از روی
رافت و عطوفت منشور اعلی المتضمن نصایح ارجمند که گوشواره گوش هوش تواند بود صادر
فرمودند میرزا در جواب نوشت که چنانچه قندهار بحضرت تعلق دارد کابل بمن تعلق گیرد باین شرط
صلح می نمایم باز آنحضرت نوشتند که اگر راستی و درستی را آهنگ مصمم است صبیه رضیه
خود را بعقد مناکحت شاهزاده محمد اکبر درآرد و تا کابل را باو عنایت فرموده ما و شما در تسخیر هندوستان
کمر همت بندیم میرزا میخواست که این معنی را قبول نماید اما امرای منافق میرزا را از راه
برده آماده جنگ نمودند در نزدیکی چاریکاران محاربه عظیم رو داد کامران میرزا تاب مقاومت
نیاورده رو بهزیمت نهاده خود را در افغانستان کشید و میرزا عسکری در قید آمد و فتح و نصرت
نصیب آنحضرت گردید **بیت**

ز فیروزی شاه لشکرشکن — سپه را دگر جان در آمد بتن

شاهزاده محمد اکبر که در قید کامران میرزا بود بملازمت اقدس مشرف گشت و موجب
هزاران شادکامی گردید مقرر شد که من بعد شاهزاده از رکاب اعلی جدا نشود آنحضرت
از انجا روانه کابل شدند میرزا عسکری را مسلسل نزد میرزا سلیمان در بدخشان فرستادند
که براه بلخ روانه مکه معظمه گرداند چنانچه میرزا عسکری خجلت زده از جناب والا روانه
کعبة الله گردید در سنه ۹۶۵ در میان مکه و شام مسافت زندگی قطع نمود و کامران میرزا

بعد ہزیمت خود را چار ضرب زدہ قلندرانہ از راہ دہ سیر بطرف جوئے شاہی کہ الحال موسوم بہ جلال آباد است رو نہادہ باعانت افغانان خلیل و مہمند دو سہ مرتبہ جمعیت یکجا کردہ با فواج بادشاہی کہ بر سر او تعین شدہ بود کارزار نمودہ شکست یافت آنحضرت برائے دفع شورش از کابل نہضت فرمودند چون نزدیک گندمک رسیدند کامران میرزا بامداد احشام افاغنہ شبخون آوردہ کارنا ساختہ بدر رفت دران شبخون میرزا ہندال از دست افغانی ناوانستہ بدرجہ شہادت رسید باعث فراوان غم خاطر اقدس گشت و نزدیک مزار پدر بزرگوار در گذرگاہ کابل مدفون کردند بالجملہ آنحضرت در موضع جہسود از توابع بیگ سہار تا انقضائے ایام زمستان اقامت فرمودند چون زمستان باخر رسید و صولت سرما رو بکمی آورد بر سر افغانان کہ کامران میرزا در پناہ آنہا رفتہ بود یورش کردند در پیش بلاغ پاسی از شب گذشتہ جنگ رو داد اکثر افغانان بوحشت آباد عدم رفتند و کامران میرزا از انجا گریختہ بدر رفت و رایات اعلے از ان طرف خاطر جمع نمودہ بکابل معاودت فرمودند کامران میرزا بستوہ آمدہ رو بہندوستان نہاد و پیش سلیم خان ولد شیر خان کہ بعد از فوت پدر تخت نشین ہندوستان شدہ بود دران وقت در پنجاب مہم جمون داشت در مقام قصبہ بن رسید سلیم خان پسر خود آواز خان و مولانائے عبداللہ سلطان پوری و دیگر امرا باستقبال فرستادہ در آن قصبہ بایک دیگر ملاقات کردند سلیم خان بعد انفراغ مہم جمون میرزا را ہمراہ گرفتہ عازم دہلی گردید و میخواست کہ او را دستگیر نماید میرزا ازین معنی آگاہ گشتہ از منزل ماچھی وارہ فرصت یافتہ یوسف افتابچی را در جامہ خواب خود گذاشتہ فرار نمودہ براجہ بکھات کہ ہشت گروہی سہرند واقع است پناہ برد درانجا چون اتفاق نیفتاد نزد راجہ کہلور از راجہائی کوہستان بکثرت جمعیت و ولایت ممتاز بود رفت چون او ہم جا نداد در دولی افتادہ بہ نگرکوت رسید و از انجا در جمون آمد درانجا ہم نتوانست اقامت ورزید بمشقت بسیار پیش سلطان ادم گکھر کہ دران زمان بپادشاہ نیایش نداشت و بطور خود حکومت میکرد رسید سلطان آدم گکھر میرزا را نگاہداشتہ عرضداشت بجناب والا متضمن استدعائے مقدم مقدس نمود آنحضرت معہ شاہزادہ محمد اکبر براہ نیکشاب متوجہ شدند و از آب سندہ گذشتند سلطان آدم شرائط دولت خواہی بجا آوردہ کامران میرزا را ہمراہ گرفتہ در مقام پرہالہ بخدمت آن حضرت آورد و از انجا کہ میرزا مصدر تقصیرات عظیمہ شدہ بود و آنحضرت از بے اعتدالی او تنگ و لشکریان بجان آمدہ بودند و چون حضرت

فردوس مکانی محمد بابر بادشاه درزمان رحلت وصیت فرموده بودند که این برادران بایک دیگر قصد جان نکنند آن حضرت قصد جان میرزا نکرده بصلاح دولت خواهان نیک اندیش و تقاضائے وقت میل درچشم کشیده هردوچشم میرزارا که دیده بان جان ودل بودند ازبصارت معزول کرده فروغ ازدیده برگرفتند ورخصت مکه معظمه دادند میرزا درآن مکان شریف رسیده بعد دریافت سه حج درسنه ۹۶۴ همان طرف ودیعت حیات سپرد القصه بعد رخصت میرزا آنحضرت درکابل رسیده بعیش وعشرت پرداختند دامن دولت معلی که غبار الوده حوادث بود بچشمه افضال الٰهی شست وشو یافت و جمیع کافرنعمتان بسزائے نیات واعمال خود رسیدند وخرمن عمرو دولت ایشان به برق قهرایزدی سوخته شد ونشان هستی ایشان ازصفحهٔ روزگار سترده گشت چنانچه مصاعب ومتاعب عسرو موارد ومطالع یسر جابجا موافق ترتیب زمانی وتنسیق مکانی گذارش یافت اکنون شمه از احوال سعادت اشتمال شیرشاه بتحریر درآوردن وترتیب این نسخه نمودن وبرائے مترصدان اخبار سلاطین ارمغانی اماده کردن ناگزیر است

شیرشاه عرف فریدخان افغان سو

درزمانے که سلطان بهلول لودی فرمان روائے هندوستان بود ابراهیم جد فریدخان یعنی شیرشاه که سوداگرے اسپان میکرد ازولایت روه آمده نوکرے امرا اختیار نمود ودرموضع نمسکه[1] تابع نارنول توطن گزید ودرعهد خلافت سکندر بن سلطان بهلول پیش جمال خان حاکم جونپور نوکر گشت بعد فوت او حسن خان خلف او که پدر فریدخان بود نزد جمال خان بوده رشد وکاردانی خود ظاهر ساخت روز بروز ترقی پیش امداد شد وچرا ترقی او نشود که کارفرمایان قضا وقدر سلطنت هندوستان بنام خلف سعادت پیوندش مقرر کرده بودند مقرر راست که هرگاه زمان ولادت باسعادت بادشاه قوی طالع نزدیک میرسد ناظمان سلسله علوی درنزدیکی آن ازمقدم میمنت توامش بشارات فرخنده اشارات بمنصه ظهور جلوه گرمے سازند مصداق این معنی آنکه درایامے که والده شریفه فریدخان بعنصر[2] گرامی آن خلف مسعود حامله بود درعالم خواب مشاهده نمود که ماه منیر از آسمان فرود آمده درکنار آن عفیفه شد مصرعه

راحت بهمه وجوه بخشد این خواب

---

(۱) شمله- اکبرنامه دفتر اول صفحه ۱۴۷ (۲) باختر

ہمان وقت بیدار گشته این خواب سعادت انتساب بشوہر خویش گذارش نمود حسن خان بے تامل وتحمل تازیانہ چند بان عفیفہ زد کہ آن کدبانو متعجب گشته استفسار نمود کہ من خواب خود بیان کردم تازیانہ زدن ومرا بی تقصیر آزار دادن از چہ راہ است فرمود کہ این خواب مژدہ میدہد بر مقدم خلف قوی طالع ازانجا کہ بزرگان آزمودہ کار فرمودہ اند کہ اگر خواب نیک نمودار شود بعد بیداری دران شب باز خواب نباید کرد تا نتیجہ آن خواب زایل نگردد ازین جہت تازیانہ زدم کہ ار دز دان بقیہ شب ترا خواب نگیرد القصہ در سعادت ترین اوقات آن خلف مسعود بعالم وجود آمد چون چہار سالہ گردید روزے طفلانہ گریہ کنان درمی از پدر خویش میطلبید درویش صاحب حال وقال دانائے اسرار حال ومال فرید خان را بدین حال دیدہ بخندید و باواز بلند گفت سبحان اللہ بادشاہ ہندوستان بطلب درمی گریہ مے نماید حسن خان از کلام درویش خدا اندیش واقف گشته بغایت مسرور گشت واین معنی را مصداق خواب نیک آن عفیفہ تصور نمودہ یقین دانست کہ این خلف سعادت مند برتبہ والا کامیاب خواہد شد چون آن والا اختر بحد تمیز رسید علامات ریاست از فراست او ظاہر وآیات ایالت از بسالت او باہر اطوار جہانداری از فرط خبرداری او واضح واثار بادشاہی از وفور آگاہی او لایح بود القصہ چون جمال خان حاکم جونپور حسن خان را پیش آورد پرگنہ سہسرام وتانده از توابع رہتاس بجاگیر او مرحمت نمودہ پانصد سوار ہمراہش مقرر کرد فرید خان داروغہ جاگیر پدر خود گشته از روے تدبیر صائب وفکر ثاقب وعقل خداداد و دانش مادرزاد بنظم ونسق معاملات وبندوبست مہمات بواقعی کردہ در تہذیب وتادیب گردن کشان وقلع وقمع سرتابان وامنیت برایا در رفاہیت رعایا وافزونی زراعت وازدیاد حاصلات وآبادی دیہات مساعی جمیلہ بکار برد چنانچہ جاگیر آباد گشت ومحصول افزون آمد سرکشان ازو در ہراس بودہ تن بمال گذاری ورعیت گری دادند ہمچنان فرید خان بہ تحصیل علم قیام ورزید عربی تا کافیہ وفارسی گلستان وبوستان وسکندر نامہ ودیگر کتب معروف خواندہ بود بعد ازانکہ حسن خان ودیعت حیات سپرد فرید خان وبرادران اورا مدتے بر جاگیر مناقشہ ماند چون فرید خان از ہمہ برادران اعیانی وعلاتی کلان ودر عقل ودانش وشجاعت ومردانگی سرآمد بود خدمت حکام بجا آوردہ مورد تحسین وآفرین وشمول عنایات مے شد درین مناقشہ ہم گنان رعایت او مے نمودند بعد ازانکہ سلطان ابراہیم لودی کشتہ شد وظہیر الدین محمد بابر بادشاہ

ادرنگ آرائے خلافت ہندوستان شدند فرید خان پسر حسن (۱) بہار خان ولد دریا خان کہ ولایت پٹنہ متصرف شدہ خود را سلطان محمد خطاب کردہ اسم سلطنت بر خود بستہ بود رفتہ نوکر گردید و مصدر خدمات پسندیدہ گشت نوبتے در حضور سلطان محمد در شکارگاہ از روے جرات و دلیری شیری بشمشیر زد او فرید خان را شیر خان خطاب دادہ پیش آورد و روز بروز رتبہ اش بلند گردانید و بعد چندگاہ وکالت پسر خود بشیر خان مقرر کردہ بجاگیرہا فرستاد چون صحبت شیر خان سور انجا درست نشد نزد سلطان جنید برلاس کہ از اعاظم امرائے بابری و خواہر حضرت بادشاہ در حبالہ زوجیت او بود در مانک پور رفتہ نوکر گردید بحسب اتفاق سلطان جنید برلاس بملازمت بادشاہ آمد شیر خان ہمراہ او بود وضع اطوار بادشاہی دیدہ بایاران خود میگفت کہ مغل را از ہندوستان برآوردن آسانست چہ مغل خود بمعاملات نمیرسد و بشکار و عیش و عشرت مشغول است و مدار معاملات بوزرا میگذارد عیب افغان ہمین است کہ باخود اتفاق ندارند اگر مرادست دہد باہم متفق بودہ مغل را بدر سازیم یاران ازین معنی خندہ و استہزاء میکردند روزے سلطان جنید بر مایدۂ خاص بادشاہی حسب الامر والا حاضر شد شیر خان نیز دران مجلس حاضر بود طبق ماہیچہ پیش شیر خان نہادند او خود را از خوردن آن عاجز یافتہ کارد کشیدہ ماہیچہ را پارہ پارہ ساختہ بفراغت خوردن گرفت چون نظر بادشاہ بران افتاد برینحال واقف شدہ پسندید بمیر خلیفہ وزیر فرمود کہ این افغان عزیب کارے کردہ از ہمان روز بنظر عزت منظور گشت نوبتی سلطان جنید شیر خان را با دو افغان دیگر برائے سرفرازی از نظر اقدس درآورد وازانجا کہ رائے عالم آرائے بادشاہان پرتو یست از شعشعۂ انوار ایزدی انچہ بعد از سر انجام کار بمنصہ ظہور میرسد بر مرات ضمایر صافیہ شان اول جلوہ گر مے گردد از غایت عاقبت بینی و نہایت آگاہی صورت واقعہ را پیش از وقوع بمیزان عقل روشن مے سنجند حضرت بادشاہ آن دو افغان را نوازش فرمودہ در باب شیر خان حکم شد کہ چشمان این افغان شوخ مینماید این را دستگیر کنند شیر خان از بسکہ عنایات ایزد متعال شامل حال سعادت اشتمال او بود و صد افغان قضا خلعت سلطنت بر بالائے او دوختہ بودند صدور حکم بادشاہی بہ تفرس دریافتہ پیش ازانکہ او را قید کنند فرصت را غنیمت دانستہ بدر رفت باز بملازمت سلطان محمد در پتنہ رسیدہ صاحب اعتبار گشت چون پسر سلطان محمد فوت شدہ بود او وارثی کہ قابلیت سلطنت داشتہ باشند نداشت

(۱) بہادر خان ۱۲ منہ

شیر خان مدار الملک او بود بعد فوت او حکومت ولایت بهار با استقلال کمال یافت و اطراف
آن ولایت بیشور شمشیر و قوت اقبال در حیطهٔ تصرف آورده شوکت و حشمت پیدا کرده خیال
تسخیر بنگاله در خاطرش افتاد در آن نواحی منجمی بود عالی فطرت والا دانش در دقیقه شناسی طلوع
و غروب ستارگان و شرف و هبوط اختران و انصالات انجم با خودها و نظرات کواکب با یک
دیگر و احکام نتایج هر یک اشتغال کمال و با براز راز آسمانی و اظهار اسرار سر نوشت انسانی مهارت
تمام داشت مانند سروش غیب حقیقت حال و استقبال ظاهر می کرد و در گذارش احوال افلاک و زمین سحر مینمود بیت

دقیقه سنج خرد پرور ستاره شناس   اشاره فهم بلند اختر و همایون فال

شیر خان در باب ساعت برائے تسخیر بنگاله بان منجم ارسطوی شیم التجا آورد او ساعتی فرخنده
که برائے حصول نصرت و فیروزی مختار بوده باشد انتخاب کرده نوشته داد بتائیدات الهی
در آن ساعت سعید شیر خان بر بنگاله یورش نموده بتسخیر در آورد و نیز چون تاج خان
افغان حاکم چنارگده را پسران لبیبی از اسباب کشتند شیر خان مساة لاد(۱) ملکه منکوحه
تاج خان را بفسون و فریب در عقد نکاح خود آورده قلعه مذکور را متصرف شد و بر تمام ملک شرقیه
استیلا آورد و همدرین نزدیکی سنه ۹۳۷ حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه مرتحل مرحله بقا شدند و
حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه سریر آرائے خلافت گشتند سلطان محمود بن سلطان
سکندر لودی به پتنه آمده مسند آرائے حکومت گشت شیر خان متابعت او اختیار کرده
باتفاق یک دیگر در جونپور رفته آن نواحی را از امرائے بادشاهی تخلیص نموده بعد چندگاه لشکر
بادشاهی جونپور را ازو باز گرفت چون سلطان محمود در سنه ۹۴۵ در اودیسه بمرگ طبعی در گذشت
شیر خان بلا شرکت غیری بر پتنه و بنگاله دست تصرف یافته قوت و مکنت بهم رسانید و بر ملک
بادشاهی شروع تاخت نمود بعد از انکه بادشاه بدفع او متوجه شدند او صلح در میان آورده
قطب خان عرف عبد الرشید پسر خود را با فوج بملازمت گذاشت که در خدمت حاضر بوده باشد
چنانچه قطب خان در مهم گجرات بر کاب بود از انجا گریخته پیش پدر آمد چون بادشاه را در مهم
گجرات مدت مدید گذشت شیر خان فرصت یافته اکثر بلاد بتصرف خود در آورد و پیش از انکه
ممالک گجرات مفتوح گشت و افواج بادشاهی بر شیر خان تعین گردید و بادشاه نیز متوجه
شده بعد تسخیر قلعه چنارگده روانه بنگاله شدند شیر خان که در بنگاله قیام داشت باستماع توجه بادشاهی

(۱) لاڈو ملکه (۲) اشنا

در خود تاب مقاومت ندیده از بنگاله بطرف جهارکهند رفت و براجه چنتامن برهمن حاکم قلعه
رهتاس پیغام کرد که چون مغل از عقب میرسد اگر از روی مروت در قلعه بجهت اهل و عیال
جا دهی احسان است که تا باقی عمر برگردن خواهد بود درین طور ایام نکبت تلطف همسایگان ضرور
است بچنین حرف و حکایت چاپلوسی و نیرنگ سازی راجه ساده لوح را که زبان او بارشش
در رسیده بود فریفت او قبول کرد که اهل و عیال او در قلعه درآیند آنگاه شیر خان
یکهزار دولی ترتیب داده در هر دولی جوانان مردانه را انتخاب کرده مسلح نشاندند و در چند دولی که
پیش بود عورات در اورده روانه ساخت دربانان قلعه کسان راجه تفحص دولی ها مشغول
شدند در چند دولی عورات را دیدند شیر خان براجه پیغام کرد که مستورات را نتوان نمود
و ننگ ستر نتوان قبول کرد راجه که ستاره دولتش نزدیک بغروب رسیده بود از
ساده لوحی منع نه نمود که مزاحمت نسازند چون دولیها بالتمام بقلعه در آمد افغانان
قوی جنگ و جوانان باساز جنگ از دولیها برآمده متوجه خانه راجه شدند و جمعی خود را
بدروازه قلعه رسانیدند و شیر خان نیز با فواج مسلح مستعد شده خود را بدروازه قلعه
رسانید و بسیاری از کسان راجه بقتل در آمدند و در نهایت آسانی قلعه بدست آمد چون این
چنین قلعه آسمانی ارتفاع که از مبادی بنای آن هیچ فردی از فرمان روایان بران استیلا نیافته
و در هندوستان نظیران کم نشان میدهند بتسخیر در آمد شیر خان کلید بیت المقصود بدست
آورده اهل و عیال خود را دران با من گذاشته بجمعیت خاطر در پی کار خود گردید و بادشاه
در بنگاله رفته بعیش و عشرت پرداخت و ایام برسات درمیان آمد شیر خان راه بنگاله مسدود
ساخته نگذاشت که خبر با کبار سد غله بلشکر بادشاهی برسد بعد ازانکه بادشاه از بنگاله
مراجعت کرد در مقام بهوج پور تهته به کنار دریای گنگ اتفاق اقامت افتاد شیر خان نیز
با لشکر عظیم آمده خیمه انداخت بحرف حکایت بحسب ظاهر صلح کرده روزها میگذرانید و در باطن خنگ
جنگ را جولان میداد تا آنکه جمعی از پیاده مردم زبون را با اسباب آتش بازی روبروی لشکر
بادشاهی گذاشته خود دو منزل عقب رفته نشست ازانجا که امری از پرده غیب
بظهور پیوستنی بود منصوبه چنان نشست که لشکر بادشاهی در کمال غفلت میگذرانید شیر خان
در لشکر گاه خود شبگیر کرده ناگهان صبحی بر خیمه گاه بادشاهی در رسید و تیغ بی دریغ
بخونریزی و لشکرکشی از نیام همت و دلاوری برکشاد و لشکر بادشاهی را فرصت زین کردن

اسپ نشد تا بجنگ انداختن چه رسد آن خفتگان بستر بے پروائی و نشستگان خیام غفلت اکثر بہ خوابگاہ فنا غنودند و بسیاری بیابان نورد ہزیمت شدند

نظم

یکے داشت سر در ہوائے نگار | کہ با جانفشانیش افتاد کار
یکے جامہ مید وخت ہمدوش تن | کہ شد جامہ اش جانشین کفن
یکے می شد از بادہ عشرت پرست | کہ از بادۂ مرگ گردید مست
یکے گوش بر نغمۂ چنگ داشت | کہ اندر مقام عدم پاگذاشت
یکے نرد بازیش بود آرزو | کہ شد تختۂ نرد تابوت او
یکے خواست زینہار دیگر گریخت | گریزندہ ہر سو ہمہ رخت ریخت
یکے ترکش انگسند و دیگر کلاہ | گریزان گرفتند بے راہ راہ
برآمد از انجا یگہ رستخیز | ہمہ بر گرفتند راہ گریز
گریزان سپاہ گروہا گروہ | نہادند رخ سوئے دریا و کوہ
نمودند شاہ و سپہ جملہ پشت | در آن راہ بادی در آمد بمشت
نہ تاج و نہ تخت و نہ دولت بجا | نہ اسپان نہ مردان جنگی بپا
زبس غارت الجہ[1] و چار پا | دران دشت شد بر سپہ تنگ جا

بفرمان بادشاہ حقیقی فتح و نصرت نصیب شیر خان گردید و بادشاہ شکست خوردہ بہزاران تعب و محن در آگرہ رسید بعد یک سال افواج فراہم آوردہ باز در قنوج آمدہ جنگ کرد درین مرتبہ بتائیدات الٰہی و معاضدات نامتناہی شیر خان مظفر و منصور گشت:۔ بیت

بہ نیروی مردی و فرہنگ خویش | بگردون برافراشت اورنگ خویش

بادشاہ منہزم گشتہ نتوانست در آگرہ و دھلی اقامت ورزید در لاہور رسیدہ چندروز مقام کردہ بسمت ملتان و تہتہ رفت و شیر خان بعد چنین فتح عظیم تا لاہور تکاپش کردہ و از انجا کہ خواص خان غلام خود را کہ مقدمۃ الجیشش و قوت بازو او بود و در شجاعت و مردانگی طاق و در سخاوت و نیک نامی شہرہ افاق چنانچہ تا حال در ہندوستان کارنامہائے اورا در سرود و نغمہ می سرایند با لشکر گران تبعاقب بادشاہ فرستاد تا ملتان او را تعاقب نمودہ معاودت کرد و شیر خان تہتہہ تعلقہ گکھران رفتہ برگشت و متصل کوہ بالناتھ قلعہ بنیاد

[1] امتعہ

نہادہ بر ہتاس موسوم گردانیدہ دہ ہزار سوار برائے سد راہ لشکر بادشاہی و مالش گکھران در آنجا گذاشت چنانچہ آن قلعہ را خلف او اسلام شاہ باتمام رسانید القصہ شیر خان بعد تنظیم و تنسیق مہمات اندیار باگرہ رسیدہ در سنہ ۹۴۷ سکہ و خطبہ بنام خود نمودہ شیر شاہ خطاب کرد و این بیت بر سجع نقش بست :- **بیت**

شہ اللہ باقی ترا باد دائم ہمان شیر شہ بن حسن سور قایم

چون راجہ پورن مل مرزبان رای سین لوائے استیلا و غلبہ برافراشتہ اکثر پرگنات نواحی را متصرف شدہ از روے ہوا پرستی و نفس دوستی دو ہزار عورت مسلمہ وہندیہ را در حرم سرائے خود در زمرہ پاتران و رقاصان انتظام دادہ بود شیر شاہ باصغای اینمعنی بمقتضائے حمیت اسلام و آئین سلطنت بتادیب آن خود سر ہوا پرست و تسخیر قلعہ رایسین کمر ہمت بربست و علم نہضت برافراشتہ در آن دیار رسیدہ قلعہ را گرد گرفت بعد امتداد ایام محاصرہ و محاربات متواترہ راجہ پورن مل عاجز شدہ صلح کرد و پس از گرفتن قول و قرار آمدہ ملازمت نمود علمای دین فتوی دادند کہ چون این کافر زنان مسلمہ در خانہ خود داد با وجود قول قتل او مطابق امر شریعہ لازم است شیر شاہ بقصد حصول ثواب فوج آراستہ جنگ انداخت راجپوتان دل بر مرگ نہادہ کارستانی کردند کہ داستان رستم بازیچہ شد مانند پروانہ بے محابا خود را بر دم شمشیر و دندان فیل زدہ ہلاک شدند و زنان و فرزندان راجوہر نمودند و بسیاری را از لشکریان شیر شاہ کشتند و **نظم**

دہا دہ بر آمد ز ہردو سپاہ تو گفتی بر آمیخت خورشید و ماہ

چکاچاک برخاست از ہر دو سوی ز خون شد ہمہ رزمگہ جوئے جوی

آخر الامر راجہ پورن مل کارنامہ تہور بظہور رسانیدہ با اکثرے از مردم خویش در جنگ کشتہ شد چنانچہ داستان دلاوری و مردانگی او تا حال در اشعار ہندیہ باکناف گیتی مشہور ست شیر شاہ بعد تسخیر قلعہ رایسین و قتل پورن مل در آگرہ رسیدہ بیمار گشت و عارضہ صعب کشید بعد صحت و شفا بر رائے مالدیو حاکم اجمیر و جودھپور و میرتھ کہ پنجاہ ہزار سوار در ظل رایت او بود سواری کرد دیدفعات جنگ درمیان آمد چون کار بجنگ پیش نرفت شیر شاہ فریبی بخاطر آوردہ مکاتیب از راجپوتان سردار متضمن اطاعت بادشاہی و انحراف از رائے مالدیو مناشیر خود بجانب راجپوتان ارکان دو

رائے مسطور مشتمل بر استمالت و دلجوئے و در مادہ محبوس کردن رائے مذکور نوشتہ عمداً
آن خطوط را بدست کسان رائے در آوردہ ازین معنی دل رائے مال دیو را از اعیان دولت
او برگردانیدہ در لشکر او خلل انداخت و علی التواتر جنگ کردہ فتح یافت و اجمیر را
بتسخیر در آوردہ بدہلی مراجعت نمود چون حاجی بیگم حرم خاص ہمایون بادشاہ در جنگ بھوجپور
تہتہ در قید آمدہ بود شیر شاہ از روے نیکذاتی آن عفیفہ بحرمت و اعزاز تمام مامون و
مصئون میداشت بعد ازانکہ خبر رسید کہ بادشاہ از عراق و خراسان معاودت
نمودہ در کابل رسیدند ان عفت قباب را باحترام تمام پیش بادشاہ در کابل
رسانید و نیک نامی و نیک مردی خود بر عالمیان ظاہر گردانید القصہ شیر شاہ
بغایت نیک ذات و فرخندہ صفات در عقل و دانش و تدبیر ملک گیری و جہانداری
بے نظیر بود در رفاہیت رعایا و اسودگی خلایق ہمت بر کمال داشت در احیائے
مراسم عدل و داد و افشائے لوازم بذل و سخا گوئے سبقت از نوشیروان عادل
بردہ در محکمہ عدالت خویش و بیگانہ را مساوی میدانست و سایر الناس را بیک نظر
میدید گویند روزے شاہزادہ عادل خان کہ از ہمہ کلان بود فیل سوار از کوچہ آگرہ
میگذشت بقال زنی در خانہ خود کہ دیوار کوتاہ داشت برہنہ بغسل مشغول بود چون نظر
شاہزادہ بران زن جمیلہ برہنہ افتاد بیرہ پان بسوی او انداخت و نگاہ کردہ ازان کوچہ
گذشت ازانجا کہ ان عورت در عصمت ثابت بود ازینکہ مرد بیگانہ او را برہنہ
دید خواست کہ خود را ہلاک گرداند ہمدران اثنائے شوہرش آمدہ برین حال
واقف گردید و عورت را بحرف و حکایت از ہلاکت باز داشت و ان بیرہ پان را
گرفتہ در جرگہ فریادیان داخل شدہ حقیقت حال را بعرض شیر شاہ رسانیدان
بادشاہ عدالت پناہ بر ماجرائے احوال بقال واقف گشتہ افسوس بسیار کرد و بمقتضائے
انصاف سنجی حکم کرد کہ این بقال را فیل سوار کردہ زن عادل خان را پیش او حاضر
سازند تا مستغیث ہمین بیرہ پان را کہ بدست دارد بسوے او اندازد امرا و وزرا
ہر چند در موقوف این حکم التماس کردند منظور نگشت و فرمود کہ نزدیک من در عدالت
فرزند و رعیت برابر است کسے روا باشد کہ فرزندان ما با رعایا چنین سلوک
ناہنجار کنند آخر الامر بقال راضی شد و عرض نمود کہ بحق خود رسیدم و از فریاد

باز امدم **نظم**

دلا شیر عدلست ارام ملک | که از عدل حاصل شود کام ملک
ترا زین به اخر چه حاصل شود | که نامت شهنشاه عادل شود
چو نوشیروان عدل کرد اختیار | کنون نام نیک است از و یادگار

در زمان سلطنت اکثر احکام اختراع کرده مدار کار بر قوانین سلطان علاء الدین خلجی که در تاریخ فیروزشاهی مندرج است نهاد و داغ اسپ را که پیش ازین سلطان علاء الدین مقرر کرده بود و رائج نگشت مجدداً رائج داد و هزار و پانصد کروه از بنگاله تا رهتاس پنجاب بفاصله دو دو کروه سراها اباد کرده در هر سرا دو دو اسپ که نام داکچوکی باشد نصب نمود و در دو سه روز خبر بنگاله برهتاس میرسید و مقرر بود وقتیکه شیرشاه در دولتخانه والا برای خوردن مایده گستردی او از نقاره شدی چون سراها نزدیک بود در طرفة العین تمامی سراها از بنگاله تا رهتاس پنجاب و دیگر شاهراهها بمالک مردم خبردار گشته نقاره نواختندی و در هر سرا همان وقت از سرکار بادشاهی بمسافرین مسلمین طعام و بهندوان ارد و روغن دیگر دادندے و عالم عالم مسافران از مایده افضال ان بادشاه دریانوال معده خواهش بر اموندے مترددین تهیدست از قوت درماندگی نکشیدندے **بیت**

شربت جودش مزاج تنگدستی را دوا | خسته افلاس را فیض عطایش غمگسار

و در شاهراه بهردو جانب درخت میوه دار نشاندند تا مترددان در سایه ان باسایش و ارامش امد و شد نمایند و از اثمار ان اشجار بے ممانعت بهره یاب شوند مقرر کرده بود که از نیلاب تا دهلی دیهات افغانان دو رویه اباد سازند تا سد راه مغول از سمت کابل بوده باشد در عهد سلطنت او امنیت بحدی بود که اگر زالی سبد طلا داشتی و در صحرا خواب کردی حاجت پاسبان نبود **قطعه**

اگر یک تن بر دے چون مهر انور | ز مشرق تا بمغرب طشت از زر
نیارد هیچ عور از ورع و پرهیز | که در طشت زر او بنگرد تیز

گویند چون اینه دیدی تاسف خوردی که بنماز شام بمنزل رسیدم یعنی در وقت پیری

سلطنت یافتم مشهور است که در روز داخل شدن شیرشاه در دہلی عورتے سبزه
فروش برزبان اورد که دہلی شوہر یافت اما پیر چون این سخن بگوش شیرشاه رسید
جوانانه اسپ را تند کرد بازان زن عیار گفت پیر است اما ظریف القصه شیرشاه
در اخرہا برائے تسخیر قلعه کالنجر رسیده محاصره نمود سرکوب وساباط ترتیب داده
حقه ہاے دار درا اتش داده درون قلعه انداختن آغاز کرد اتفاقاً یک حقه
بر دیوار تصادم نموده برگشت و در دیگر حقها افتاد آتش درگرفت بسیاری
از لشکریان بادشاہی ضایع شدند شیرشاه ہم که نزدیک بود سوخته شد تا انکه
اندک رمقے داشت ترتیب جنگ بردم خود میگفت در آخر ہمان روز قلعه
مفتوح گشت و روح شیرشاه نیز از حصار بدن ہمان روز برامد و باعث ہزاران تاسف
دفراوان غم خیر خواہان گردید قطعه

شیرشه انکه از صلابت او شیر و بز آب را بہم می خورد
چونکه رفت از جہان بدار بقا یافت تاریخ اوز اتش مرد

مدت حکومت او بست سال و کسرے ازانجمله پانزده سال در امارت وپنج سال و
دو ماه در سلطنت ہندوستان +

اسلام شاه المشہور سلیم شاه عرف شاہزاده جلال خان بن شیرشاه

چون واقعه ناگزیر شیرشاه رو داد ارکان دولت و اعیان حضرت مشورت کردند
که شاہزاده عادل خان خلف بزرگ در قلعه رنتنبهور دور دست است و وجود
بادشاه برائے پاسبانی سپاه ورعیت ضرور والا زود تر فتنه برمی خیزد و
اختلال در ممالک راه می یابد ناگزیر شاہزاده جلال خان خلف خورد را که در ریون تابع
پتنه بود طلب داشتند و او بجناح استعجال در پایان قلعه کالنجر در سنه ۹۵۲ھ بر تخت
خلافت جلوس نموده وسکه وخطبه بنام خود کرده اسلام شاه خطاب گردانید و به برادر
بزرگ نامه نگاشت که برائے تسکین فتنه واشوب محافظت سپاه نموده ام مرا
بجز اطاعت چاره نیست شاہزاده عادل خان در جواب نوشت اگر گفتار بکردار پیوندی
و فروغ راستی داری باید که خواص خان و چہار امرا را بفرستید تا امده تسکین من نموده

بروند اسلام شاه ان امرا را نفرستاد که تسلی خاطر شاهزاده نموده بیارند بعد ازان که
اسلام شاه از کالنجر به اگره رسیده شاهزاده عادل خان نیز از رنتنبهور امد و قرار
بر ملاقات طرفین افتاد اسلام شاه بخاطر اورد که سلطنت نه امریست که از دست
باید داد و دولت و جاه نه چیزیست که بکسے باید سپرد درینصورت عذر اندیشیده
مقرر کرد که زیاده از دو سه کس در قلعه همراه شاهزاده نیایند چون تقدیر نرفته بود
که این اندیشه پیش رود در وقت امدن شاهزاده جمعی کثیر درون قلعه رفتند اسلام شاه
بالضرور اظهار اخلاص و برادری نموده گفت که تا حال افغانان را نگاهداشته شد
اکنون بشما می سپارم انگاه دست شاهزاده را گرفته بر تخت نشاند و چاپلوسی ها نمود
ازانجا که شاهزاده بعیش و عشرت میل تمام داشت قبول سلطنت نکرده اسلام شاه را
بر تخت نشانیده اول خود سلام کرد و مبارک باد گفت پس ازان دیگران سلام
کردند و همانوقت شاهزاده رخصت شده در بیانه رفت اسلام شاه باوجود چنین
سلوک که از برادر کلان بوقوع امد از و خاطر جمع نداشت و از بے اتفاقی بعضے امرا
هراسمند می بود بنابران جولانه طلا بدست غازی خان محلی فرستاد که شاهزاده را مقید
کرده بیارد شاهزاده بعد اطلاع این معنی نزد خواص خان در میوات رفته از
نقض عهد اسلام شاه او را مطلع گردانید ازین معنی خواص خان براشفته غازی خان
محلی را طلبداشته همان زنجیر در پاے او انداخته لواے مخالفت برافراشت
و امرایان موافق را رفیق خود کرده بالشکر بسیار روانه اگره گردید قطب خان و
دیگر امرا که در عهد شیر شاه رفیق بودند از اسلام شاه رنجیده شاهزاده عادل خان
را ترغیب سلطنت نمودند اسلام شاه بتدارک این شورش پرداخته قطب خان
وغیره را تسکین کرده باخود متفق گردانید شاهزاده باتفاق خواص خان و دیگر امرا
در نواحی اگره امده صفوف پیکار اراست و در طرفین جنگ ترازو شده بارادت
الهی شاهزاده شکست یافته بطرف پتنه رفت بعد ازان احوال شاهزاده بکسے
معلوم نیست و خواص خان و عیسے خان هزیمت خورده بجانب کوه کمایون رفتند
و اکثر اوقات از کوه بر امده دامن کوه که تعلق به بادشاه داشت تاراج میکردند بعد
چندگاه قطب خان با عساکر گران برسران تعین گردید ازانجا که قطب خان

بر ترغیب امدن شاهزاده رفیق دیگران بود واز اسلام شاه هراس داشت
ازانجا گریخته در لاهور پیش اعظم همایون رسید او قطب خان را بموجب حکم
قید کرده بحضور فرستاد تا اسلام شاه او را بچهار کس دیگر قید کرده در قلعه گوالیار
محبوس گردانید چون اسلام شاه در رعیت پروری وعدالت گستری وخداشناسی
وایزد پرستی بے نظیر بود اما سپاهی را بغایت تنگ وازرده میداشت و
طریقه اوان بود که هرکرا از روے اعتراض انه نوکری برطرف کردی جاگیرش تغیر داد
مقرر نمودی که او با جمعیت خود حاضر بوده بدستور سابق خدمت میکرده باشد
درصورتے که اندکی در تقدیم خدمت از وتهاون شدی مورد عتاب گردیدی بلکه با فرزندان
بسیاست رسیدی **نظم**

سپه را در اسودگی خوش بدار	که در حالت سختی آید بکار
سپاهش که کارش نباشد به برگ	کجا روی نهد دل بمرگ
بهائے سر خویشتن مے خورند	نه انصاف باشد که سختی برند
چو دارند گنج از سپاهی دریغ	دریغ ایدش دست بردن به تیغ
چه مردی کند در صف کارزار	که دستش تهی باشد از روزگار
همان به که لشکر بجان پروری	که سلطان به لشکر کند سروری

از وقوع چنین امور بعضے امرا منحرف بشدند واعظم همایون عرف هیبت خان[۱] نیز
در لاهور رایت مخالفت برافراشت واز جانب لاهور وخواص خان وعیسی خان
از طرف کمایون در انباله متصل سهرند رسیده مشورت کردند که شاهزاده عادل خان
را طلبداشته بسلطنت باید برداشت اعظم همایون این معنی را قبول نکرد وخود
اراده خلافت میداشت خواص خان رنجیده بے جنگ برخاسته رفت وعیسی خان
خود را پیش اسلام شاه رسانید واعظم همایون ودیگر نیازیان بر نالہ[۲] متصل انباله
صفوف مصاف اراسته با اسلام شاه اماده پیکار شدند وباندک جنگ منهزم
گشته نتیجه حرام نمکی یافتند وبهر طرف متفرق گشتند سعید خان برادر اعظم همایون
خواست در زمره مردمانی که مبارک باد فتح میدادند رفته قصد اسلام شاه
نماید فیلبانے ازین معنی واقف شده در وقت امدنش دران مردم نیزه زده

او را بدر کرد **نظم**

ان را که خدا نگاهدارد | آسیب کسے بروی نه ارد
کارش همه بخت نیک سازد | در غصه حسود جان گدازد

القصه نیازیان گریخته در دهنکوت نزدیک ولایت روه اقامت ورزیدند و اسلام شاه تا رهتاس تعاقب نموده بگوالیار رسید روزے شجاعت خان را شخصے ناگهان زخم زده بود او وقوع این معنی باشاره اسلام شاه تصور نموده متوهم گردید و از حضور گریخته بمالوه رفت عیسی خان را با هشت هزار سوار تعاقب او تعین کرد او رفته چند مرتبه محاربه نموده شجاعت خان را عاجز ساختند بالضرور شجاعت خان اطاعت قبول کرده در حضور امد و بعد چندگاه مورد عنایت گشته بحکومت مالوه باز سرفرازی یافت چون ظاهر شد که عظیم همایون در دهنکوت اقامت ورزیده دران نواحی مصدر فتنه و فساد شده و اختلال در امور ان دیار راه یافته بنابر رفع این شورش خواجه ویس را که از عمده امرائے والاشان بود با بست هزار سوار تعین نمودند چون فتنه اندوزان جمعیت فراوان داشتند و اسباب نبرد زیاده خواجه در اول جنگ شکست یافته از دبر ایشان داعظم همایون بعد فتح تا سهرند تعاقب خواجه ویس نموده و لشکر یانش بر قصبات و دیهات پنجاب دست تطاول دراز کرده بند و مواشی و مال سکنه اندیار غارت نمودند و شورشے عظیم در پنجاب و حالتے غریب بر ساکنان اندیار رو داد از انجاکه مالش کردن کسان عصیان سرشت که کلاه گوشه استکبار کج نهاده دماغ شوریدگی دارند و انداختن فتنه اندوزان جرایم ورد که باعث اختلال امور مملکت شوند بر ذمت همت سلاطین والا اقتدار لازم است تا غبار اشوب از راه مملکت و غم خستگی از دل خلایق برامده موجب امنیت روزگار گردد بنابرین اندیشه اسلام شاه بالشکر گران و توپخانه فراوان از دهلی متوجه دفع نیازیان گردید اعظم همایون که سرخیل جماعة سرکشان بود تاب نیاورده گریخته در دهنکوت رفته متحصن گشت لشکر بادشاهی قلعه را گرد گرفته اسباب قلعه گیری مهیا کردند و متواتر جنگ توپ و تفنگ درمیان امد و شکست بر مخالفان افتاد اعظم همایون گریخته در کوهستان گکهران رفته

بسلطان ادم گکهر پناه برد و اهل و عیال و مادرش در دست مردم بادشاهی
اسیر شدند بعد ازان اسلام شاه بر سر گکهران نهضت نمود سلطان ادم اما دو چیکاک
گشته بارها محاربات درمیان آورده تا سال یباق[1] رود اد اخر الامر سلطان ادم عاجز
شده عذرها خواست و اعظم همایون را ازانجا براورد و او فرار نموده بطرف
کشمیر رفت اسلام شاه اندکی تعاقب نموده برگشت دران ایام شخصی در تنگی راه شمشیر
بر سر اسلام شاه انداخت اما کارگر نشد بادشاه از غایت چستی و چالاکی برو غالب
امده بدست خود اورا بقتل رسانید بالجمله چون فتنه و فساد ازان دیار برطرف شد
و امن و امان پدید امد اسلام شاه ازان نواحی خاطر جمع نموده براه دامنه کوه روانه دهلی
گردید چون نزدیک جمون بقصبه بن رسید خبر امد که کامران میرزا برادر خورد همایون بادشاه
در کابل از برادر کلان شکست یافته باستدعاے کمک امده نزدیک خیمه گاه بادشاهی
رسیده اسلام شاه اوازخان پسر خود را مع مولانا عبد الله سلطان پوری باستقبال
فرستاد اینها رفته میرزا را اوردند چون میرزا در حضور رسیده ایستاد اسلام شاه
از روے رعونت یا بواسطه خفت مرزا متوجه نگشت و عمداً تغافل کرد حسب الامر
او میر توزک باواز بلند گفت که قبله عالم مقدم زاده کابل مجرا میکنند و این لفظ
را سه مرتبه تکرار کرد و باعث هتک ابروے میرزا گردید بالاخر اسلام شاه
بتعظیم نیم قیامے به میرزا ملاقات کرد و ازین معنی زیاده خفت مرزا گردید و چرا نگردد
که از قبله و کعبه خود روگردان گشته بدشمن جانی التجا اورده بود چون ازانجا کوچ
گشت بطریق نظر بند میرزا همراه برد و میرزا از راه قابو یافته گریخت و براه کوه
سوالک بجن و مشاق مالایطاق پیش سلطان ادم گکهر رسید و سلطان اورا دستگیر
کرده نزد همایون بادشاه رسانید چنانچه سابقاً سمت تحریر یافت القصه
سلطان اسلام شاه چون در دهلی رسید شهرت گشت که بادشاه براے دستگیر
کردن کامران میرزا از اب سنده گذشته ازین خبر اسلام شاه از دهلی متوجه
لاهور گردید چون نرگاوان توپ خانه حاضر نبودند براے چرا باماکن دور دست
رفته بودند از روے شتاب زدگی براے کشیدن عرابهاے توپ خانه

---

(۱) ده سال دیاق +

ادیان مقرر کرد هر توپ را هزار دو هزار ادم می کشیدند بعد رسیدن بلاهور خبر
یافت که بادشاه بعد دستگیر کردن کامران میرزا از کنار دریاے سنده باز بکابل
مراجعت کرد اسلام شاه از اطلاع این معنی و بعد حصول جمعیت از نظم و نسق
اموران دیار معاودت نمود بخاطر داشت که چون لاهور شهریست بزرگ در اندک
فرصت تجملات بادشاهی و سامان لشکرها و سپاه فراوان و یراق و سلاح و دیگر
اسباب جنگ بهم میرسد و محل در امدن مغل از کابل است ان شهر را خراب کرده مانکوت
را که در کوه سوالک قلعه احداث کرده اوست دار السلطنت گرداند مانکوت قلعه ایست
متضمن چهار قلعه استوار بر فراز کوهها مقارن بهم و لمتامی انقطاع اسمانی ارتفاع
بنظر نظارگیان از یک قلعه زیاده در نمی اید لشکرها را بان وصول مشکل و بر تقدیر
وصول دست بر ساکنان ان قلعه یافتن دشوار ابهاے گوارا فراوان دارد و
اذوق چندانکه خواهد میسر **نظم**

حصارے چو گردون گردان بلند | که رفعت ز برجش بود بهره مند
نیاید سر او بگردون فرو | که سرکوب گردون بود برج او

لیکن این اراده او صورت نه بست و بزحمت دانه دنبل که بر مقعد او برامد دگوالیار
برحمت حق پیوست بغایت نیک ذات و نیکو صفات بود قوانین سلطنت و قواعد
عدالت مانند پدر والا قدر مرعی میداشت در عهد او از اقویا بر ضعفا ستم نمیرسید
از نیلاب تا بنگاله درمیان سراها که شیر شاه احداث کرده بود یک یک سراے دیگر
تعمیر نموده بدستور پدر رفیع قدر براے مسافران طعام از سرکار خویش مقرر کرد
و قانون گویان پرگنات براے نگاهداشت سررشته کاغذ از نقیر و[1] قطمیر و بیان
حال رعایا و تدبیر ابادی و افزونی مزروعات و مشورت ضبط حاصلات و
گذارش حقیقت هر نیک و بد اختراع اوست ملک گیری و جهانداری و انصاف
و عدالت و انتظام مهام جهان بنوعے که ازین پدر و پسر بمنصه ظهور رسیده
از سلاطین گذشته کم نشان میدهند اخر رفتند و اسم نیکی و نیک نهادی خود ها در جهان
گذاشتند **بیت**

نیک و بد چون همه بباید مرد | خنک انکس که گوے نیکی برد

---

(۱) یعنی جزو کل ۰

مدت سلطنت او هشت سال و دو ماه و هشت روز ✦

فیروز شاه عرف شاهزاده فیروز خان بن اسلام شاه

بعد رحلت اسلام شاه ارکان دولت و اعیان سلطنت فیروز خان را که در عمر دوازده ساگی بود بر تخت خلافت نشاندند سابقاً اسلام شاه به بی بی بائی منکوحه خود میگفت که مرگ این فرزند از مبارز خان برادر تست اگر برادر خود را میخواهی از فرزند دست خود بشو بهتر انست که این خار از میان بردار بی بی جواب میداد که برادر من مبارز خان بعیش و عشرت میگذراند او را به بادشاهی کاری نیست انانجا که سخن بادشاهان بادشاه سخن است انچه اسلام شاه گفته بود از مبارز خان بمنصه ظهور رسید یعنی بعد جلوس فیروز خان بر تخت مبارز خان بطمع سلطنت قصد خواهرزاده خود کرده هرچند بی بی بائی خواهرش گریه و الحاح نمود و گفت این طفلک را بجائی می برم تو بادشاهی کن و زنهار قصد پسر من مکن آن بی رحم سنگدل قبول نه کرده فیروز شاه را باقبیح ترین وجوه کشت و بدنامی ابد برای خود حاصل نمود مدت سلطنت فیروز شاه سه روز ✦

سلطان محمد عادل عرف مبارز خان عدلی بن نظام خان برادرزاده شیر شاه

در سنه ۹۶۰[1] بر تخت خلافت جلوس نموده سکه و خطبه بنام خود کرده بسلطان محمد عادل مخاطب گشت و ابواب خزاین کشوده مانند سلطان تغلق شاه دست بذل و نوال کشاده طریقه سخاوت پیش کرد و شمشیر خان برادر خورد و خواص خان را که غلام زاده شیر شاه بود وزیر اعظم و مدار علیه ممالک ساخت و هیمون بقال ساکن ریواری بیش او اعتبار یافت این هیمون در ابتدای حال در پس کوچها گردان به بی سرمایگی نمک شور فروختی بعد ازان در اردوی اسلام شاه دکان داری میکرد و بعد چندی بلطایف الحیل مودی اسلام شاه گردید چون طالع او

---

(۱) بی بی مای در ۲ سنه ۹۶۱ ✦

مددگار شد اعتبار یافته از معتمدان گشت و در اکثر امور ملکی و مالی دخیل شد بعد ازانکه سلطان محمد عادل سریر آرائے خلافت گشت هیمون معتمد علیه گردید و رفته رفته جمیع مهمات ملکی و مالی باو رجوع شد چندگاه بخطاب بسنت رائے مخاطب شد بعد ان راجه بکرماجیت خطاب یافته کار سلطنت از پیش برد اگرچه اسم سلطنت بر سلطان بود اما تمامے کاروبار جهانبانی بهیمون تعلق داشت نظم و نسق امور مملکت و عزل و نصب حکام ممالک و داد و ستند جاگیرها و بند و بست عساکر باختیار او بود فیل خانه و خزانه شیرشاه و اسلام شاه در قبض و تصرف او در آمد گویند بدقیافه و کریه منظر و کوته قد و در از اندیشه بود سواری اسپ نمیدانست و شمشیر بر کمر نمی بست همیشه سواری فیل میکرد و انچنان بهره از شجاعت و دلاوری داشت که از طرف سلطان محمد عادل با فغانے که مدعی سلطنت بود بیست و دو جنگ نموده بقوت دلیری و مردانگی مظفر و منصور گشت و نوعے از عقل و دانش بهره مند بود که تدبیر فرمان روائی و کشورکشائی و قواعد جهانبانی و گیتی ستانی انچه او کرده دیگرے نکرده باشد جمیع افغانان مطیع و منقاد او بودند و اصلا سر از خط اطاعت او بیرون نمی بردند **بیت**

نظام هر کار روشن شود شمع ۔۔۔ همه اسباب دولت می شود جمع

القصه بعد چندگاه افغانان از سلطان محمد عادل برگشته هر یکے بهر ناحی بغی ورزیده بهر طرف فتنه و فساد برخاست شاه محمد فرملی و سکندر خان پسرش پیش سلطان گفتنی و گوئے ناهموار کرده بسیاری را گشتند و انها برگشته شدند تاج خان برادر سلیمان کرارانی در دیوان خاص از حکم سلطان عدول نموده از گوالیار گریخته برکنار دریائے گنگ رفته جمعیت فراهم آورده لوائے مخالفت برافراشت هیمون بقال بالشکر بسیار و فیلان بیشمار رفته او را شکست داد ابراهیم خان سور که خواهر او در عقد نکاح سلطان محمد عادل بود و از بنی اعمام شیرشاه بود مخالفت ورزیده اکثر پرگنات نواحی دهلی را متصرف گشت و بسیاری امرا را با خود متفق گردانید سلطان محمد عادل تاب نیاورده بطرف چناره گده رفت احمد خان سور که برادرزاده و داماد شیرشاه و خواهر دیگر سلطان محمد عادل در خانه او بود خود را سلطان سکندر

ملقب ساختہ بر سر ابراہیم خان رفت لشکر ابراہیم خان ہفتاد ہزار سوار بود وسکندر خان ده[1] ہزار سوار داشت بہمدیگر جنگ واقع شد بتائیدات سبحانی سلطان سکندر بر و غالب آمده اگره و دہلی متصرف گشت وازسنده[2] تا دریائے گنگ بتصرف او درآمد میخواست کہ شرق رو یہ رفتہ مدعیان حکومت را از میان برداشتہ دعوے انفراد[3] نماید لیکن بسبب شہرت توجہ محمد ہمایون بادشاه از کابل بسمت ہندوستان در اگره متوقف ماند وہیمون بقال از جانب سلطان محمد عادل با لشکر بسیار و پانصد فیل نامدار و توپ خانہ بے شمار آمده با ابراہیم خان جنگ کرده مظفر و منصور گردید و بعد حصول جمعیت خاطر ازین طرف بر سر محمد خان سور حاکم بنگالہ کہ علم مخالفت برافراشتہ بطرف جونپور و کالپی و اگره راہی شده بود رفتہ با سلطان محمد عادل رفیق گردید و در موضع چھپر گھٹہ[4] دوازده کروہے کالپی مجادلہ عظیم نمود قضا را محمد خان شکست یافتہ در رزمگاه کشتہ شد و کار ہیمون بقال بالاتر گشت چون در اگره سلطان سکندر استیلا داشت ہیمون مقاومت با سلطان سکندر از اندازه قوت خویش بیرون دانستہ اراده اگره فسخ نموده بجانب بہار و بنگالہ روانہ گشت دیگر مقدمات سلطان محمد عادل ہمین جا گذاشتہ شد حقیقت کشتہ شدن او وہیمون و دیگران در عہد سلطنت محمد اکبر بادشاه تحریر خواہد آمد اکنون ذکر آمدن محمد ہمایون بادشاه برائے تسخیر ہندوستان و جنگ کردن با سکندر و مظفر و منصور گردیدن و انقطاع رشتہ سلطنت افغانان بقلم آوردن ضرور است مدت حکومت سلطان محمد عادل قریب دو سال و از ابتدائے شیر شاه لغایت سلطان محمد عادل چہار تن شانزده سال *



---

(۱) دو *

(۲) اب سنده *

(۳) انہا فرد نماید (۴) چھپر کند یا چتر کند *

آمدن حضرت ہمایون بادشاہ بتسخیر ہندوستان و فتح بر افغانان و رحلت نمودن

باز از جہان

چون در کابل شنیدند کہ در ہندوستان بہر اقطار افغانان لوائے حکومت بر افراشتند و ہر کدام دم استقلال میزنند و در ہند ملوک طوایف شدند درینصورت آنحضرت در سنہ ۹۶۲ بساعت مختار کہ حرکات افلاک بان افتخار کنند و نظرات کواکب بان مباہات نماید بہندوستان نہضت فرمودند **نظم**

نظرہائے طالع سزاوار بود | زمانے کہ با گنج غنی یار بود

سعادت بغیر و زیش راہبر | روان شد باقبال فتح و ظفر

جنود ملک در پیش حرز جان | سعود فلک نصرتش را ضمان

منعم خان بحکومت و حراست کابل نصب گردید و در روز نہضت الویہ عالیہ از کابل بدیوان لسان الغیب حاضر کردہ تفاؤل جستند ازین بیت بشارت نصرت داد **بیت**

زانکہ با زاغ و زغن شہپر ہمت نبود | دولت از مرغ ہمایون طلب و سایہ او

القصہ آنحضرت معہ شاہزادہ محمد اکبر باسہ ہزار سوار براہ بہرہ روانہ شدہ کوچ بکوچ قطع مسافت نمودہ بلاہور رسیدند افغانان از طنطنہ نہضت موکب عالی پراگندہ شدند و لاہور بے جنگ تصرف اولیائے دولت در آمد **بیت**

بہ از بیکران لشکر و کار سخت | چو لشکر بود اندک و یار بخت

بعد رسیدن بلاہور افواج قاہرہ بسرکردگی بہرام خان خانخانان بجانب جالندہر و ہر جانب تعین فرمودند و مرتبہ دران نواحی جنگ درمیان آمد و ظفر و نصرت نصیب اولیائے دولت گردید بعد آن خانخانان از دریائے ستلج عبور نمودہ در حوالی ماچھی وارہ بوقت شب با افاغنہ جنگ عظیم نمود و بارادت الہی شکست بر افغانان افتاد فیل و اسپ و دیگر اسباب بدست بہادران فیروزمند در آمدہ خانخانان بعد فتح در سہرند رسیدہ طرح اقامت انداخت و درینوقت سلطان سکندر از استماع خبر غلبہ لشکر منصور و شکست نوکران خود از آگرہ کوچ کردہ با ہشتاد ہزار سوار و فیلان و توپخانہ بسیار در نزدیکی

سهرند آمده بر گرد معسکر خندقی بر اورده آماده پیکار گردید خانخانان شهر را محکم کرده بقدر مقدور تردد میکرد و عرایض نیاز منتضمن رویداد بدرگاه والا ارسال داشته استدعائے مقدم مقدس نمود انحضرت با وجود عارضه قولنج از لاهور نهضت فرموده بعد قطع مراحل در سهرند نزول اقبال فرمودند و صفوف پیکار اراسته مقابل غنیم که اضعاف مضاعف از لشکر بادشاهی بود در آمدند هر روز جنگ توپ و تفنگ درمیان می آمد بعد چهل روز جنگ صف اتفاق افتاد ازانجاکه کارفرمایان قضا و قدر منشور سلطنت ابدی این خاندان والاشان در دیوان کده تقدیر مثبت کرده بودند بحکم قادر مطلق فتح و ظفر نصیب اولیائے دولت گردید و شکست بر افغانان افتاد سلطان سکندر از معرکه برامده رو بفرار نهاده در کوه سوالک آمده بقلعه مانکوت اقامت ورزید شاه ابو المعالی را با لشکر گران از سهرند بجانب لاهور تعین فرمودند که اگر سلطان سکندر از کوه براید بدافعه او بماید و نیز مهمات ولایت پنجاب را تمشیت دهد وانحضرت بفتح و فیروزی از سهرند روانه شده بپایۂ تخت دهلی نزول اجلال فرمودند بار دیگر اکثر بلاد هندوستان بقبضه تصرف درآمده باعث امن و امان گردید و امرا که درین مهم مصدر ترددات شده بودند بجاگیرهائے لایقه سرفرازی یافتند و سکه و خطبه بتجدید بنام اقدس رواج یافت و آب رفته در جوی دمرا و خفته بیدار شد درهائے بسته مفتوح گردید و دلهائے خسته دوا پذیرفت بوستان خزانی را بهار گل کرد شب دیجور را سحر پدیدار گشت بقیه این سال فرخنده بعیش و عشرت در دار الملک دهلی گذرانیدند و گلشن خلافت را از جویبار داد و دهش اب دادند دراثنائے این حال بعرض مقدس رسید که سلطان سکندر از کوهستان برامده بر پرگنات پنجاب دست تصرف دراز کرده تا پرگنه جهاری[1] و بتاله شروع تحصیل مال نموده و از شاه ابو المعالی ازینجهت که با سپاه همراهی خود سلوک ناهنجار دارد مدافع غنیم نمی شود روز بروز قوی میگردد انحضرت حسب الصلاح ارکان دولت برائے رفع این شورش شاهزاده کامگار نامدار فرخنده اختر محمد اکبر را با بهرام خان خانخانان روانه فرمودند و در وقت رخصت انواع الطاف پدرانه و عطوفت بزرگانه نسبت بحال شاهزاده مصروف داشته این قطعه برزبان مقدس آوردند

نظم

چراغے چون تو اندر دودمانم
چرا روشن نباشد چشم جانم

---

(۱) جماری؟

بهر کارے زیزدان یاریت باد • زعمر و ملک برخورداریت باد

شاهزاده جهان بخت بعد رخصت از حضور والا قطع مراحل نموده در حوالی قصبه کلانور نزول اجلال فرمودند سلطان سکندر از آوازه انتهاض موکب منصور دست از تصرف پرگنات باز کشیده در قلعه مانکوت که مامن او بود رفته متحصن گردید ازانجا که بقا خاصه آفریدگار و فنا نصیبه آفریده است هر کس که خلعت حیات پوشیده بناچار در کارگاه ممات عریان خواهد گشت یعنی چون زمان رحلت حضرت بادشاه نزدیک رسید در روزے که مظنه طلوع زهره بود بوقت شام بعزم دیدن آن کوکب نورانی بر بالائے کتاب خانه برآمده لحظه ایستاده قصد فرود آمدن نمودند دران وقت موذن شروع بانگ نماز کرد انحضرت بتعظیم اذان در زینه دویم اراده نشستن کردند درجات زینه صفا که سنگ لغزیده داشت در زمان نشستن از پا در آمده بسر در آمدند و از نردبان فرود افتاده بزمین رسیدند و ضرب سخت بشقیقه راست رسیده به بیهوشی منجر گشتند هر چند اطبا و حکما بمعالجه پرداختند فایده بران مترتب نگردید بالاخر داعی حق را لبیک گویان بریاض رضوان خرامیدند نعش حضرت اقدس در کیلوکهری معز الدین کیقباد مدفون کرده مقبره متضمن عمارات عالیه احداث نمودند چنانچه شخصے در تعریف مقبره گفته است **بیت**

هر که میخواهد که بیند شکل فردوس برین • گو بیا آن قصر و ان باغ همایون را ببین

شعرائے والا فطرت و فضلائے بلند فکرت در تاریخ وفات انحضرت اگرچه اشعار رنگین و ابیات بندرت تضمین گفته داد سخنوری داده اند اما این شعر بغایت نادر و موقع و برجا آمده است **قطعه**

همایون بادشاه ان شاه عادل • که فیض خاص او بر عام افتاد

بنائے دولتش چون یافت رفعت • اساس عمرش از انجام افتاد

چو خورشید جهانتاب از بلندی • بپایان در نماز شام افتاد

جهان تاریک شد در چشم مردم • خلل در کار خاص و عام افتاد

قضا از بهر تاریخش رقم زد • همایون بادشاه از بام افتاد

مدت سلطنت مرتبه اول ده سال و مرتبه دویم ده ماه •

ابوالفتح جلال الدین محمد اکبر بادشاه بن همایون بادشاه

اگرچه خواجه عطابیگ قزوینی در تاریخ اکبری و خواجه نظام الدین احمد در طبقات اکبری
و شیخ الهداد فیضی منشی سرکار و شیخ فرید المخاطب بمرتضی خان در تاریخ اکبرشاهی و محمد شریف
معتمد خان در اقبال نامه جهانگیری احوال سعادت اشتمال آن بادشاه قوی اقبال بشرح
و بسط نگاشته داد سخنوری و نکته طرازی داده اند اما مجموعه کمالات صوریه مظهر حسنات
معنویه جامع شرایف انسانی کشاف رموز معانی چمن پیرای بهارستان فصاحت و
بلاغت زینت افزای نگارستان افادت و افاضت مقتدای ارباب علم و عمل
پیشوای فضلای اکمل و افضل مصدر جزو کل کامیاب سعادت ابد و ازل علامی فهامی شیخ
ابوالفضل روزنامچه واقعات آن بادشاه والاجاه و شمه از احوال بزرگان این سلسله علیه از
پدر بزرگوار آن بادشاه فلک دستگاه تا حضرت آدم صفی الله علیه السلام پنجاه و یک تن
گذشتگان ازین دار فنا و رفتگان دار الملک بقا بتحریر در آورده کتابی موسوم باکبرنامه
مشتمل بر سه دفتر درست نموده دفتر نخستین نصف اول متضمن احوال بزرگان از حضرت آدم
تا نصیر الدین محمد همایون بادشاه بطریق اجمال و نصف اخیر محتوی بر جلوس مقدس این بادشاه
بر اورنگ خلافت و واقعات هفده سال که بملازمان خویش محاربات روداده و انجماعه
اهل بغی و انحراف تادیب و تخریب یافته و دفتر دویم مشعر بر تسخیر ولایت مالوه و گجرات و
پتنه و بنگاله و اودیسه و کشمیر و بهکر و تهته و قندهار و برهانپور و خاندیس و سایر ولایت
دکن و دیگر ممالک و استیصال و فرمان پذیری حکام آن ولایت و واقعات از ابتدای
سال هژدهم لغایت سال چهل و هفتم جلوس والا دفتر سویم مشتمل بر خصوصیات ماند و بود بادشاه
والا درجات و حقیقت حالات صوبجات با قید حدود و اتصالات و دستور جمیع کارخانجات
و ضوابط پرگنات ممالک محروسه با قید اراضی و جنس کامل و ناقص و ربع و شرح و بازیافت
محصول و قوام زمیندار و مقدار پیاده و سوار و قلاع و محال هر اقطاع و قوانین مناصب و
شرح هر منصب دار و اسامی ملازمان سرکار از امرای عالی مقدار و وزرای ذوی الاقتدار
و ندمای هوشیار و فضلای بلاغت شعار و علمای نامدار و پزشکان حکمت دثار و
حکمای آزموده کار و نجمای کامل عیار و ستاره شماران کرامت آثار و درویشان

پرهیزگار و ریاضت کیشان نیکوکار و تفصیل مقابر و مزار و تعریف بتخانه و معابد هر دیار و ارباب
نغمه‌ساز و انواع اهل دانش و هنرپرداز و تعریف هندوستان بهشت‌نشان و اوضاع
و اطوار و دین و آئین هندیان و دقایق حقایق کتب و دانش نامهائے اهل این دیار است
آن سر دفتر دانش وران بتحریر این هرسه دفتر اینچنان بهار پیرایئے سخن رنگین و گلدسته رائے
الفاظ مضامین شده که هیچ تاریخ نویس باین نمط ترتیب کتاب نکرده و کارستانی بروئے
کار نیاورده دستور العمل امور سلطنت و جهانبانی و کارنامه معاملات ملک رانی ساخته الحق
نسخه ایست ناسخ نسخ روزگار و تاریخی است سرآمد تواریخ هر دیار از تعریف و توصیف
و شرایف عبارات و لطایف استعارات و بلندی سخنات و رنگینی منشآت و حسن
مضامین نوآئین و معانی رنگین آن دیباچه دانش ارسطوے خرد و فراست و افلاطون
عقل و کیاست عاجز و قاصر است و تاریخ خوانان ارباب دانش و صحف دانان اصحاب
بینش از مطالعه آن بهره ور و نصیبه بر بوده بقدر امکان بشری و توان انسانی داد وصف
داده هزاران تحسین و آفرین بر روح پاک آن صاعد مصاعد مغفرت سبحانی عارج معارج
رحمت یزدانی میفرستند احتیاج نبود که تحریر حقیقت احوال این پادشاه والاجاه فضولی
نماید لیکن برائے سیرابی سخن درین کتاب نیز که فهرستی است از سلاطین هند شطری
از خلاصه واقعات عظمیٰ بقید تسطیر در آورده بر نظران وقایع ارمغانی ارزانی داشته
می شود القصه چون حضرت محمد همایون پادشاه سمند زندگانی را ازین تنگنائے ظلمانی بوسعت
آباد عرصه نورانی جولان داد دران وقت شاهزاده محمد اکبر باستیصال سلطان سکندر که
از قلعه مانکوت برآمده بطرف لاهور فتیله فتنه می افروخت بالشکر گران متوجه پنجاب شده
بودند در منزل ساحت قصبه کلانور خبر قضیه ناگزیر رسیده بعد تقدیم مراسم تعزیت بهمان
خطه دلکشائی نصف النهار جمعه سویم ربیع الثانی ۹۶۳ سنه هجری در سلک عه که افلاک در چندین
ادوار انتظار آن می بردند و در زمانیکه کواکب از بسیاری قرنات فرصت ان می جستند اورنگ
خلافت بفر قدوم مقدس سرفرازی یافت و سریر سلطنت بفر پابوس اقدس سربلندی
پذیرفت کوس شادی بلند آوازه گردید و طنطنه مبارکبادی بر السنه طوائف انام
جاری شد **قطعه**

هر خوشدلی که ز اهل جهان فوت گشته بود   آنرا بیک لطیفه قضا کرد روزگار

محتاج بود ملک به پیرایهٔ چنین　　　آخر مراد ملک روا کرد کردگار

دران ایام عمر گرامی سیزده سال و هشت ماه و بست و هشت روز بود بهرام خان خانخانان
مدار الممالک وکیل سلطنت گردیده حل و عقد مهمات و قبض و بسط معاملات در قبضهٔ اقتدار و
کف اختیار او بازگشت بعد انجام لوازم جشن جلوس و تقدیم مراسم شادمانی برای قلع و
قمع سلطان سکندر از کلانور نهضت فرموده کوچ بکوچ پایان قلعه مانکوت رسیدند چون
بسبب ایام برسات ترددات پیش نمیرفت بجهت مراعات حال سپاه انصرام این مهم
چندروز موقوف داشته ازانجا معاودت فرموده در حدود جالندهر نزول اقبال
فرمودند ؛

دربیان آمدن هیمون بقال بقصد محاربه با خاقان زمان و دستگیر گردیدن و بقتل رسیدن او

چون هیمون سپه سالار مدار علیه سلطان محمد عادل با ابراهیم خان سور که مدعی سلطنت بود
و نیز سلطان محمد حاکم بنگاله و دیگر افغانان که هر یک دعوی بادشاهی داشت بدفعات
عرصه پیکار آراسته و در بست و دو جنگ سلطانی کارنامهای رستمانه بظهور رسانیده
همه جا غالب آمده لوای فتح و نصرت برافراشته بود از خبر شنقار بادشاه جنت آرامگاه
خیال فاسد بخاطر آورده سلطان محمد عادل را طرف پتنه گذاشته رو بآگره آورده قدم
جرات پیش نهاد سکندر خان و قیاخان گنگ و دیگر امرای بادشاهی را شکست داده
آگره را متصرف گشت و ازانجا بدلاوری و دلیری تمام بدهلی رسید تردی بیگ خان و
دیگر امرای بادشاهی که در دهلی بودند تاب مقاومت نیاورده باندک جنگ فرار نمودند
آن بقال بدمال با پنجاه هزار سوار و هزار و پانصد فیل و پنجاه و یک توپ کلان و پانصد ضرب
زن و دیگر توپخانه گران پای ثبات و استقرار در دهلی افشرد و انمقدمه در مقام جالندهر
بعرض والا رسید خاقان زمان که در صغر سن دانش پیرانه داشتند از استماع این خبر مهم
سلطان سکندر موقوف داشته از نواحی جالندهر بقصد استیصال بقال بی اعتدال نهضت
فرمودند و امرای بادشاهی از اطراف و جوانب بموجب طلب در حضور اقدس آمده
حاضر شدند تردی بیگ خان که از هیمون شکست یافته دهلی را گذاشته بود در ساحت سهرند
بملازمت رسید چون بهرام خان خانخانان او را هم چشم خود میدانست در مینولا که بحسب

تقدیر بر وشکست افتاد بهرام خان او را بمکر و فریب بمنزل خود آورده بقتل رسانیده معروض
اقدس گردانید که هزیمت امرا و فتح هیمون محض از تغافل تردی بیگ خان رو داده از نیست
کشتن او عبرت دیگر امرائے بے همت دانست خاقان زمان اغماض فرموده چیزے بزبان
نیاوردند و از انجا متوجه پیشتر شدند و عساکر منصوره بسرکردگی سکندر خان اوزبک برسم
منقلا دستوری یافت هیمون که از هزیمت بادشاهی و تسخیر آگره و دهلی خیره و دلیر شده دم
نخوت میزد از استماع نهضت موکب والا از دهلی روانه گشت و توپخانه را که اعتقاد قوی
او بود پیشتر از خود در حوالی پانی پت فرستاد که دران مکان نصب کرده اماده پیکار شوند
مردم بادشاهی که برسم منقلا تعیین شده بودند جرات و جسارت نموده توپخانه او را بتصرف
خویش در آوردند و ایمعنی موجب دل شکستگی بقال و دلاوری لشکر اقبال گردید همدرین
اثنائے هیمون بدلیری تمام در حوالی پانی پت رسیده اتفاق کارزار افتاد دلیران قوی
دل مانند شیران زنجیر گسل از طرفین داد مردی و مردانگی دادند و هنگامه جانفشانی و جانستانی
گرم کردند برق صمصام خرمن هستی بسیاری را پاک بسوخت و شعله تیر جگردوز وجود اکثرے
را بر دوخت هیمون غالب آمده فوج بادشاهی را شکست داده بر حوضه فیل در صدد فراهم
آوردن یلجا گردید از انجا که منشی ارادت ازلی منشور خلافت ابدی بنام نامی بادشاه فلک
بارگاه نگاشته و مهندس قدرت لم یزلی طغرائے سلطنت جاویدی باسم گرامی انحضرت
مثبت کرده بود قضارا تیر غضب الٰهی از شصت تقدیر جسته در حدقه چشم هیمون رسیده
از کاسه سر او در گذشت و باد رعونت و پندارش از ان روزنه بیرون رفت و از غایت
درد و وجع خود را در صندوق حوضه فیل پنهان گردانید همراهانش چون سردار را ندیدند بیدل
شده عنان عزیمت از دست داده متفرق گشتند و بعد فتح و نصرت شکست در دست
بر لشکر او افتاد و عساکر بادشاهی که مغلوب گشته سراسیمه حال بود چون این عطیه غیبی مشاهده
کردند پس از هزیمت عطف عنان نموده بتاراج اسباب و رخوت و اسپ و فیل لشکر
غنیم پرداختند ناگهان شاه قلیخان محرم نزدیک فیلے که هیمون بران نیم جان افتاده بود رسیده
خواست که فیلبان را کشته فیل را که باساز مکلف بود بدست آورد فیلبان از بیم جان امان
خواسته بودن هیمون در حوضه ان فیل نشان داده شاه قلیخان ازین مژده خوشوقت شده
فیلبان را مهربانی نموده ان فیل را با فیلان دیگر گرفته روانه گردید رایات عالی از مراسلے که هر وند

کوچ فرموده بلشکر منقلانه پیوسته بود که نوید فتح و ظفر بعرض رسید و بعد از زمانے شاه قلیخان هیمون را دست برگردن بسته بملازمت حاضر آورد و موجب شادمانی خاطر اقدس گردید هر چند هیمون بر افغانان جنگ کرده منصور شده دلیر و خیره گشته بود از رعونت میگفت که هرگاه بر افغانیکه لشکر بیکران داشتند فتح کرده باشم این بادشاه خوردسال باین قلت لشکر کجا تاب مقاومت تواند اورد اما نخوت او باعث وبال او گشت و اقبال بادشاهی غالب آمده آن متکبر را دستگیر نمود **نظم**

بوم چه باشد که بچنگ دراز　　　طعمه برد از دهن جره باز
گیر که سگ هست بر آهو دلیر　　　پنجه نخواهد زدن آخر بشیر

بعد آمدنش در حضور اقدس هر چند از وی سخن پرسیدند از حجاب خجالت یا از عدم قدرت یا از شدت وجع زخم یا از غلبه صلابت بادشاهی نتوانست سخن سر اگشت **بلیت**

کسے را که از بیم شد دل ز جا　　　توانائی پاسخ ارد کجا

بعضے از امرا التماس نمودند که آن حضرت از دست مبارک بقصد غزا و حصول ثواب شمشیر بران مقهور انداز ند فرمودند تیغ خود بخون اسیری آلودن نه از آئین مردی است **بیت**

تیغ خود از خون این ملعون چرا رنگین کنم　　　چونکه رستم پیشه ام ان به که بر اعدا زنم

دران وقت بیرام خان نظر بر مرضی اقدس داشته بعرض رسانید **بیت**

چه حاجت تیغ شاهی را بخون هر کس آلودن　　　تو بنشین و ما شارت کن بچشم یا با بروی

این را بگفت پیشدستی نموده بصمصام خون آشام تن او را از بار سر ناپاک سبک جدا ساخت و عرصه هندوستان را از خس و خاشاک وجود عصیان آلودش پاک گردانید سر او را بکابل و تن او را بدهلی فرستاده بر دار کشیدند **بیت**

سنگ بدست و مار بر سر سنگ　　　نه ز دانش بود قیاس درنگ

آنحضرت بعد قتل هیمون بقال باستقبال کمال روانه شده در دار الملک دهلی نزول اقبال فرموده جشن شادمانی ترتیب دادند و بر سریر جهانبانی جلوس فرموده در فراهم آوردن پراگندگی هائے امور سلطنت مقید شدند و مجدداً سواد اعظم هندوستان از فروغ معدلت و انوار عدالت رونقی تازه و انتظامی بے اندازه پذیرفت امرائے که مصدر

تردوات نمایان و محاربات شایان شده بودند بخطاب لایق و جاگیر مناسب سرفراز گشته برائے نظم اطراف ممالک دستوری یافتند مولانائے ناصر الملک عرف پیر محمد خان بضبط ولایت میوات تعین گشته پدر هیمون راکه پیر هشتاد ساله بود از قصبه یواڑی مسکن او گرفته آوردند و ناصر الملک او را رهنمائے دین اسلام کرد او جواب داد که هشتاد سال عمر گرانمایه در کیش خود بسر برده و بائین خویش آفریدگار را پرستش نموده اکنون که دمے بیش نمیست چگونه ترک دین خود نموده اختیار دین دیگر نمایم ناصر الملک جواب او را بزبان شمشیر حواله کرده او را از هم گذرانید +

دربیان فتح قلعه مانکوت و اخراج سلطان سکندر و انقطاع سر رشته افغانان از ملک

چون بعرض قدسی رسید که سلطان سکندر از کوهستان بر آمده در ولایت پنجاب شروع تحصیل مال نموده و دران دیار فتنه و آشوب رو داد آن حضرت قلع و قمع او ضرور دانسته از دار الملک دهلی بسمت پنجاب نهضت فرموده بعد قطع مراحل در قصبه دهری که الحال بنور پور مشهور است اتفاق نزول اجلال افتاد راجه رام چند مرزبان نگرکوت و دیگر راجها و رایان کوهستان بملازمت اقدس رسیده کمر خدمت بربستند دران وقت حضرت از دیوان لسان الغیب تفاؤل جستند این بیت مژده رسان فتح و نصرت گشت بیت

سکندر را نمی بخشند آبے   بزور و زر میسر نیست اینکار

ازین بشارت خوشوقت شده متوجه پیشتر شدند و پایان قلعه مانکوت که سلطان سکندر دران متحصن بود نزول فرموده محاصره کردند و جنگ تفنگ بمیان آمد سلطان سکندر از خبر کشته شدن هیمون بقال و فتح عساکر اقبال گسسته خاطر و شکسته بال بود درینولا با و خبر رسید که سلطان محمد عادل در نواحی پتنا رگده اقامت داشت خضر خان ولد سلطان محمد خان سور سکه و خطبه بنام خود کرده و سلطان بهادر خطاب نموده بانتقام خون پدر خویش که در جنگ هیمون کشته شده بود بسلطان محمد عادل جنگ کرده غالب آمد و سلطان محمد عادل در رزمگاه کشته شد و هنگامه افغانان یکبارگی سرد شد ازین اخبار سلطان سکندر بیدست و پا گردیده عنان همت از دست و قوت مردانگی از دل فرو هشته بجناب بادشاهی زبان عجز و انکسار کشوده استدعا نمود که یکے از بندهائے درگاه والا آمده دست گرفته مارا

درحضور اقدس حاضر گرداند بموجب التماس او میرشمس الدین اتگه خان و مولانائے ناصرالملک برائے تسکین خاطر داو دلنش رخصت یافتند او فرستاده را باعزاز دریافته التماس نمود که مصدر تقصیرات عظیمه شده ام روئے آن ندارم که درحضور اقدس رسیده عذرخواهی نمایم بالفعل پسر خود را بعتبه فلک مرتبه میفرستم بعد چندگاه خود نیز بجناب والا رسیده ناصیه سائے عبودیت خواهم شد چون این معنی معروض مقدس گشت التماس او باجابت مقرون گردید و حکم شد که سلطان سکندر بطرف پتنه رفته آن ولایت را از افغانان برآورده متصرف شود و پسرش درحضور والا رسیده خدمت بجا آورد و برین شرط سلطان سکندر پسر خود را بدرگاه والا فرستاده خود بسمت پتنه رفت و بعد دو سال درهمان حدود مسافر ملک نیستی گردید در مفتح سال دویم از جلوس والا فتح قلعه مانکوت و اخراج سلطان سکندر و امنیت در ولایت پنجاب و حصول جمعیت خاطر اقدس از انتظام مهام آن دیار صورت بست *

دربیان بے اعتدالی هائے خانخانان بیرام خان و اخراج او از ممالک محروسه

چون حضرت خاقان زمان بتقاضائے عمر در امور جهانبانی کم تر اشتغال می ورزیدند و تمامی مهمات مالی و ملکی به بیرام خان خانخانان واگذاشتند اقتدار و رتبت خانخانان نهایت بلند گردید واز درجه وکالت و امیرالامرائے درگذشت و دست تصرفاتش درجمیع کارخانجات و در تمامی معاملات قوی مطلق گشت او قدر این دولت ندانسته مصدر بعضے امور نالایق و غیر مستحسن گردید و از روئے ستم شریکے منصب هائے موفور و جاگیرهائے معمور بملازمان خود تجویز نموده به بندهائے بادشاهی سلوک ناپسندیده در پیش گرد و آن حضرت را خورد سال تصور نموده نصرت بر مخالفان و نظم امور جهانبانی را از سعی خود میدانست و از گستاخیهائے عظیمه او انکه تردی بیگ خان را که از امرائے کبار بود بحکم اقدس بقتل رسانید و مصاحب بیگ را که از ملازمان والا بود بے اطلاع آنحضرت کشت و مولانائے ناصرالملک که از وابستگان او بود و بمقتضائے [illegible] پسندیده مورد عنایات اقدس گشته وآنحضرت او را بسیار میخواستند از منصب معزول کرده روانه کعبة الله نمود و همچنین با اکثر بندهائے بادشاهی درشتی پیش می آمد و فیل خانه سرکار والا گرفته خود بخود بملازمان خویش

سپرد و بر بعضے کارخانجات دیگر نیز دست تصرف دراز کرده مهندار و زرے یکے از
فیلان مست سرکار والا بے اختیار فیلبان بر فیل بیرام خان دویده آن فیل را کشته بود
بیرمخان مراعات ادب منظور نداشته فیلبان بادشاهی را بقتل رسانید و نیز روزے بیرمخان
در کشتی نشسته سیر دریای جمنا می نمود یکے از فیلان سرکار والا در جوشش و خروش مستی بدریا
در آمده سرکشی آغاز کرد چون کشتی نزدیک رسید فیل بجانب کشتی دوید اگرچه فیلبان نقیل
رابند و در قوت خود نگاهداشت اما از همین بیرمخان را واهمه از طرف آنحضرت بخاطر راه یافت
آنحضرت باستماع اینخبر فیلبان را بسته نزد خان فرستاده اظهار عنایات فرمودند ازانجا که ایام
ادبار او نزدیک رسیده بود سررشته ادب و حفظ توره از دست داده ان فیلبان بیگناه را ناحق
کشت و سوائے آن براتب مشابه بے ادبی گردید **بیت**

چو بخت بد کسے را پیش آید — کند کارے که کردن را نشاید

از سنوح اینچنین امور غیر مستحسن مزاج اقدس براشفت و ترک مدارا نموده در تدبیر مدافع
شدند بعد چندگاه با چندی از امرا به بهانهٔ شکار از آگره برآمده در دهلی رسیدند شهاب الدین احمدخان
صوبه دار دهلی این راز سربسته در میان آوردند فرامین جهانمطاع بامرائے که باطراف ممالک
بودند صادر شد که خاطر اقدس از بیرمخان متغیر شده امور سلطنت بر ذمت همت خود
گرفته هر کس آمده بدرگاه والا حاضر شود و میر شمس الدین محمد انگه خان را از بهیره طلبداشته
علم و نقاره و تمن و طوغ و منصب بیرمخان باو مرحمت فرمودند و اکثر امرا از اطراف آمده حاضر
شدند و امرائے که نزد بیرمخان بودند از وجدا شده در حضور مقدس رسیدند چون این خبر
بیرمخان رسید عجز و نیاز و معذرت بسیار نوشت آنحضرت پیغام کردند که آمدن او در حضور
مناسب نیست بهتر آنست که روانه مکه معظمه شود و بعد ازانکه بخیریت مراجعت نماید مورد
الطاف بے اکناف خواهد شد بالضرور بیرمخان حسب ظاهر رخصت بسفر حجاز حاصل نموده
از آگره برآمد بعد رسیدن در میوات پسر سلطان سکندر افغان و غازی خان سور را که با
او بودند رخصت داد که در ممالک محروسه خلل اندازند و خود اراده پنجاب نمود آنحضرت باطلاع
اینخبر فرمان نصایح بنیان صادر فرمودند بیرمخان موعظت بادشاه در دل نیاورده به بیکانیر
رفته چندگاه پیش رائے کلیان مل زمیندار انجا بوده بسمت پنجاب روے آورد و پرده
از روے کار خود برداشته صریح بغی ورزیده براه بهتنده و دهاره در پنجاب رسید

آنحضرت میر شمس الدین محمد انکه خان را با امرائے دیگر بتدافع او تعیین نمودند و رایات عالیات
نیز از پے او از دہلی نہضت فرمودند انکه خان گرم وچست شتافته در رسید و درمیان
ستلج وبیاه در حوالی موضع گوناچور[۱] تابع پرگنه داورک اتفاق تلاقی عساکر طرفین افتاد و جنگ
واقع شد محاربه عظیم رو داد بیرامخان غالب آمده برلشکر بادشاهی حمله آورد چون زمین شالے
پایه بود گل ولائے بسیار داشت پائے لشکریان بیرامخان بیفشرد و لشکریان انکه خان از
مشاهده اینحال مخالفان را بشست تیر بر دوختند وبسیاری را طعمه تیغ بیدریغ نمودند
واکثرے را اسیر کردند بیرامخان از سنوح این سانحه تاب نیاورده منهزم گشت و دپناه
راجه گنیش زمیندار داناپور که در کوه سوالک واقع است رفته در تلواره اقامت ورزید و
فتح ونصرت نصیب اولیائے دولت قاهره گردید واین مژده در منزل سهرند بعرض والا رسید

بیت

صبح فیروزی دمید از مطلع امن وامان — در نسیم گلشن نصرت معطر گشت ملک

انحضرت بعد دریافت نوید فتح ونصرت براه راست در لاهور تشریف برده بعد چند روز
ازانجا نهضت فرموده در حوالی تلواره نزول اقبال فرمودند کوهیان هجوم آورده بعد جنگ
بسیار رو بهزیمت نهادند بیرامخان چون صورت ادبار در آئینه روزگار خود مشاهده کرد از ندامت
وخجالت خویش بدرگاه والا معروض داشته استدعا نمود که معتمدی از حضور آمده دست
باگرفته باستان قدسی حاضر سازد داوا مولانائے عبد الله سلطانپوری المشهور بمخدوم الملک
بعد آن منعم خان تعیین شد فرستاده با انواع دلاسا ودلدهی بیرامخان را آورده ورو پاک
در گردن انداخته بملازمت اقدس حاضر کردند او در حضور والا گریه وزاری بسیار کرد انحضرت
از روے شفقت رو پاک از گردنش دور نمودند وبدستور سابق حکم نشستن فرمودند و در
آخر مجلس از روے خوشوقتی رخصت سفر حجاز دادند پس از اتمام این مهم رایات عالیات
متوجه دهلی گردید وبیرامخان روانه مکه معظمه شد واینمقدمه در سال ششم جلوس والا
رو داد القصه چون بیرامخان بعد قطع مسافت در شهر پتن از مضافات احمد آباد گجرات رسید
روزے چند بدفع ماندگی مقام نمود مبارک خان نامی افغان لوحانی که پدرش در جنگ
ماچهی واره که افغانان را با بیرامخان رو داده بود کشته شده نزد موسی خان حاکم انجا قیام داشت
بانتقام خون پدر قصد بیرامخان بخاطر آورد اتفاقا روزے بیرامخان بسیر کولابے بزرگ که درمیان

دا گوناچوره

آن نشیمن بود بکشتی نشسته رفت هنگام مراجعت ازان نشیمن چون بکنار رسیده و از کشتی بر امد مبارک خان مذکور با چهل افغان دیگر رسیده چنان نمود که بقصد ملاقات میرود چون نزدیک رسیده چنان جمدهر بر پشت بیرامخان زد که از سینه برامد و دیگرے شمشیر زده کارش تمام کرد جمعی از فقرا قالب خونے اورا که درجه شهادت یافته بود برداشته در حوالی مقبره شیخ حسام الدین خلیفه شیخ نظام الدین اولیا بخاک سپردند بعد ازان استخوانش بمشهد مقدس رسید این رباعی تاریخ شهادت اوست رباعی

بیرام بطواف کعبه چون بست احرام زرسید بکعبه کار او گشت تمام
تاریخ وفات او چو جستم از عقل گفتا که شهید شد محمد بیرام

میرزا عبد الرحیم پسر بیرام خان که سه ساله بود در حضور اقدس رسیده مورد الطاف بیکران گشت آنحضرت دست نوازش بر فرق روزگارش انداخته بخطاب میرزا خانی سرفراز فرموده منظور نظر تربیت فرمودند رفته رفته بخطاب فرزند برخوردار خانخانان سپه سالار و منصب پنجهزاری که دران زمان زیاده ازان منصب و خطاب نبود فرق عزت برافراخت و مصدر کارهائے نمایان و خدمات شایان گردید چنانچه فتح ولایت گجرات و تهتهه و دکن او کرده و بعد فوت راجه تودرمل نظم و نسق امور وزارت اعلی باو تعلق یافت و خانخانان که به نزاکت طبع و اشعار غریبه و همت عالی و سخاوت فطری و شجاعت ذاتی در هندوستان شهرت دارد همین است القصه چون بیرام خان از میان رفت آنحضرت بنفس نفیس بسرانجام مهام خلافت و جهانداری و قلع و قمع عدوان و مخالفان متوجه شدند ٭

دربیان تسخیر ولایت مالوه

چون باز بهادر ولد شجاعت خان المشهور بسجاول خان افغان که از امرائے کبار شیرشاهی بود در ولایت مالوه حکومت باستقلال داشت از مستی جوانی و لذات جسمانی در صحبت زنان و مجالست نسوان بسر بردی و بسیاری از اناث صاحب جمال و دلبران با غنج و دلال فراهم آورده بمشتهیات نفسے و مستلذات بهیمی پرداختی از جمله آن نازنینان روپمتی نام معشوقه بود که نغمه حسن و حسن نغمه او شور در عالم انداخته و صیت خوبی و طنطنه محبوبی او در اطراف عالم و اکناف گیتی رسیده بود منظم

بخنده از ثریا نور میریخت | نمک از پسته پر شور میریخت
بگلزار رخش از مشک داغی | گرفته آشیان زاغی بباغی
مکحل نرگسش از سرمه ناز | ز مژگان بر جگرها ناوک انداز
دو لعلش از تبسم در شکرریز | دهانش در تکلم شکر آمیز
بزیر چرخ کس پیدا نه گردد | که رویش بیند و شیدا نه گردد

باز بهادر نقد و جان و دل در راه محبتش فدا کرده خود را گرفتار دام عشق او ساخته تصانیف بے بدل و نقشهائے بے نظیر که در زبان هندی خود مے بست نام خود و روپ متی دران اشعار لازم و ملزوم میکرد و شبانه روز باستماع نغمه و سرود اوقات عزیز را که معدوم البدل و مفقود العوض است ضائع میکرد از انجا که سرود و نغمه مردود اهل دلان پاک نهاد و مقبول ارباب فسق و فساد و قوت بازوے هوائے نفس هنگامه آرائے شهوت و هوس پیشکار نفس اماره و دستیار خواهش زیانکاره بلند ساز رایت بدمستی و شیدائی علم افراز هواپرستی و سودائے الحق سرودیست که روغن بر آتش شهوت و بدکرداری انداخته تار و پود عفت و پرهیزگاری برهم ساخته و سرودیست که در دل بوالهوسان هنگامه بدمستی آراسته و در باطن بد درونان علم هواپرستی بر افراشته ان مستغرق لجه لذات نفسانی در سرود و نغمه همیشه اشتغال میداشت و دایم الخمر مے بود شبانه در شراب و روزانه در خواب بسر می برد از غفلت و بے پروائی روز از شب و شب از روز نمی شناخت

بیت

بنائے دولت آنکس فلک خراب کند | که شام میخورد و صبحگاه خواب کند

چون بدمستیهائے او و پراگندگیهائے ولایت بعرض مقدس رسید عساکر منصوره بسرکردگی ادهم خان باستیصال ان بدمآل و تسخیر ولایت مالوه تعیین فرمودند ادهم خان بعد طے مراحل در حوالی شهر سارنگپور که دار الایالت او بود رسید باز بهادر که بغفلت و بدمستی زندگانی میکرد وقتے مطلع گردید که جیوش فیروزی شهر او را محاصره کرد بنا چار صفوف آراسته آماده پیکار گردید و باندک زد و خورد راه فرار پیش گرفت ادهم خان بعد هزیمت او بشهر درآمده بفراهم آوردن خزاین و دفاین خصوصا بهم رسانیدن دلبران عشوه ساز و پاتران با کرشمه و ناز مقید گشت بعد ضبط نقد و جنس و بدست آوردن حرم خانه کسانرا

بجست وجوئے روپ متی معشوقہ او فرستاد چون باز بہادر در ہنگام انہزام کسان خود را برائے جوہر و قتل حرمخانہ خود برسم ہندوستان کہ در چنین حوادث عورات را بہ تیغ بیدریغ میگذرانند ویا در محوطہ آتش می سوزانند فرستادہ بود آن سنگین دلان دیونژاد نقش چند لعبتان پری پیکر را باب تیغ از تختہ ہستی پاک شستند و رقم وجود بیگناہان از ورق روزگار یکذلک بیداد محو ساختند و سنگین دلی کہ برائے قتل روپ متی رسیدہ تیغ آختہ چند زخم کرد ہنوز کارش باتمام نرسیدہ بود کہ لشکر منصورہ در رسید دا درا انقدر فرصت نشد کہ کار روپ متی باتمام رساند ان طاؤس نیم بسمل را پیش ادہم خان حاضر آوردند آن نازنین پختہ کار التماس نمود کہ زخمہائے کاری دارم بالفعل مرا در خانہ شخصے نگاہدارند بعد التیام جراحت بخدمت حاضر میشوم ادہم خان نظر بر جراحت ہائے او داشتہ در خانہ شیخ عمر درویش کہ بخدا پرستی و تعقوائے و ریاضت دران دیار مشہور بود گذاشت روپ متی درمیان عورات واہل بیت درویش بسر بردہ معالجہ نمود تا انکہ جراحت او اندمال یافت لیکن زخم درونی او کہ از فراق باز بہادر داشت بنا سور گرائیداری زخم شمشیر و تفنگ وجراحت گرز و سنگ مندمل میشود اما زخم عشق ومحبت و درد ہجر ومفارقت بصد مرہم افلاطونی وہزار داروے لقمانی التیام نمی پذیرد **مصرع**

زخم ہجران نشود بہ زمداوائے حکیم

تا انکہ ادہم خان از غایت شوق پیوستہ از وخبر میگرفت وانتظار صبح وصال او می برد چون روپ متی صحت یافت واب بر سر ریخت وہیچگونہ جائے عذر نماند التماس مشک و عنبر و کافور نمود تا خود را آراستہ و خوشبوئیہا بر بدن مالیدہ بخدمت شتابد ادہم خان کہ فریفتہ جمال وشیفتہ وصال او بود فی الفور کافور و خوشبوئیہائے دیگر فرستاد او در وفائے عشق باز بہادر کف دستے کافور خوردہ چادر بر سر کشیدہ چنان بخواب رفت کہ دیگر بیدار نگشت **نظم**

زن ز آتش عشق بیش سوزد | خاشاک ضعیف پیش سوزد
خوش انکہ براہ عشق جان داد | عشق است کہ جان بان توان داد

بر مترصدان اخبار پوشیدہ نماند کہ بلاد مالوہ ملکی است وسیع وولایتی است آباد ان و فراخ ہمہ وقت حکام ذیشان دران دیار بودہ اند ودا جہائے کبار و رایان نامدار

مثل راجه بکرماجیت که مدار تاریخ اهل هند بر ابتدائے ظهور سلطنت اوست و راجه بهوج
وغیر ذالک که تا حال حکایات نادره و اوصاف حمیده اینها بر زبان عالیان جاریست بحکومت
آن ولایت امتیاز داشته اند و از زمان سلطان محمود غزنوی ظهور اسلام دران دیار
شده و از سلاطین دهلی سلطان غیاث الدین بلبن بران استیلا یافته ازان زمان در تصرف
خواقین دهلی بوده چون سلطان محمد شاه بن سلطان فیروز شاه جمعی را که در ایام ادبارش
رفاقت و همراهی کرده بودند بعد جلوس بر اورنگ جهانبانی رعایت کرده چهار کس را چهار
ولایت داده و آن چهار کس بسلطنت رسیدند اعظم همایون ظفر خان بگجرات و خضر خان
بملتان و دیپالپور و خواجه سرور خواجه جهان که خطاب سلطان الشرق یافته بود بجونپور
و دلاور خان بمالوه چنانچه سابقاً بقید قلم در آمده۔

از ابتدائے سنه ۷۹۶ هجری دلاور خان بحکومت ولایت مالوه قیام داشت چون سلطان محمد
شاه رحلت نمود و در هندوستان هرج و مرج بوقوع آمد و هر یک امرا بهر ناحیت لوائے
حکومت برافراشت دلاور خان نیز از ممالک دهلی انحراف ورزیده بطریق سلاطین سلوک ملک
داری نمود مدت حکومت بست و پنج سال۔

سلطان هوشنگ شاه بن دلاور خان سی سال۔

سلطان[1] محمود بن سلطان هوشنگ شاه یک سال و چند ماه۔

سلطان محمود خلجی امیر الامرائے سلطان هوشنگ شاه بود و خواهر او در حباله زوجیت
سلطان محمود بوده سلطان را از ساقی زهر دهانیده بر مسند حکومت متمکن گشت و تمام ولایت
بوندی و مار وار بزور شمشیر گرفت ایام حکومت سی و دو[2] سال۔

سلطان غیاث الدین بن سلطان محمود خلجی سی[3] سال۔

سلطان ناصر الدین بن غیاث الدین چهارده سال و چهار ماه و سه[4] روز۔

سلطان محمود بن سلطان ناصر الدین بست سال و دو ماه۔

---

(۱) محمد شاه۔ فرشته جلد دوم صفحه ۲۴۰

(۲) سی و چهار سال۔ فرشته جلد دوم صفحه ۲۵۴

(۳) سی و سه سال۔ فرشته جلد دوم صفحه ۲۵۸

(۴) یازده سال و چهار ماه و سه روز فرشته جلد دوم صفحه ۲۶۲

سلطان بہادر شاہ والی گجرات سلطان محمود را در سعر کہ کشتہ ولایت مالوہ متصرف شد ایام حکومت او شش سال۔

ملو قادر شاہ از امرائے کبار سلاطین آن دیار بود بعد فوت سلطان بہادر شاہ کہ ولایت مالوہ از فرمان روایان خالی گردید و او غالب آمدہ سکہ و خطبہ بنام خود کرد در زمانے کہ حضرت نصیر الدین محمد ہمایون بادشاہ بطرف مالوہ نہضت فرمودند شیر شاہ کہ درین ایام افغانہ خروج او بود بہ ملو قادر شاہ نوشت کہ بطرف آگرہ آمدہ خلل اندازد و مہر بر رومی نامہ نمود او نیز جواب آن را نوشتہ مہر بر رومی رقیمہ کرد شیر شاہ ازین معنی برآشفت و بعد استیلا بر دسواری کرد قادر شاہ تاب مقاومت نیاوردہ آمدہ ملاقات کرد عوض مالوہ ولایت لکھنوتی باو مقرر گشت روزے از منزل خود سوار شدہ بملاقات شیر شاہ میرفت جمعی از مغول کہ در معارک بدست کسان شیر شاہ اسیر شدہ بودند تعمیر گوالیار بیلداری می کردند و مور چل می بستند قادر شاہ ہراسید کہ مبادا شیر شاہ بمن نیز ہمچنین سلوک نماید ازین ہراس گریختہ رفت ایام حکومت او شش سال و پنجماہ۔

شجاعت[1] **خاں** عرف شجاول خان افغان نایب شیر شاہ دوازدہ سال و یک ماہ۔

باز بہادر افغان عرف بازید خان بن شجاعت خان دہ سال و دہ ماہ و بست و سہ روز۔

از ابتدائے سنہ ۷۹۶ لغایت سنہ ۹۶۷ ہجری مدت یکصد و ہفتاد و یک سال ولایت مالوہ از حکومت سلاطین دہلی بیرون ماند و درین مدت بعضے اصالتاً و بعضے وکالتاً دران ولایت حکومت کردند القصہ چون ادہم خان کامیاب فتح و نصرت گشت و خزاین و دفاین فراوان و چنین ولایت وسیع بدست او افتاد بخود مغرور گشتہ سر از اطاعت بادشاہی برتافت وانچہ از نقد و جنس و فیل خانہ و توپخانہ و حرمخانہ باز بہادر بدست آورد ہمہ را بتصرف خویش در آوردہ ازانجملہ چیزے بدرگاہ والا ارسال نداشت و بدستانہ سلوک در پیش نمودہ حق نعمت پروردگی و حقوق دولت رسیدگی را بر طاق نسیان نہادہ راہ پیمائے بادیہ انحراف و نبغی گردید لاجرم حضرت بادشاہ خود بدولت متوجہ ولایت

(۱) شجاع خان۔ طبقات اکبری صفحہ ۲۵۴۔

مالوه شدند چون نزدیک قلعه گاگرون که تا حال مفتوح نشده بود رسیدند در طرفة العین آن قلعه بتسخیر در آورده متوجه پیش گردیدند ادهم خان که از نهضت موکب والا خبر نداشت و بقصد تسخیر قلعه مذکور از شهر سارنگپور بدر آمده بود ناگهان بے سابقه خبر رایات عالیات بنظرش در آمد عجالتاً روانه شده بے اختیار از اسپ فرود آمده بملازمت مقدس مشرف گشت و آنحضرت در سارنگپور نزول اقبال فرموده شب در منزل ادهم خان بسر بردند ولوازم پیشکش و نیاز بتقدیم رسانید و روزے چند در انجا اقامت ورزیده بعد جمعیت خاطر از نظم و نسق آن ولایت ادهم خان را بدستور سابق بحال داشته معاودت بمستقر الخلافت آگره فرمودند بعد چندگاه عبد الله خان اوزبک بحکومت آن تعیین گردید و ادهم خان در حضور رسید چون مست باده دولت و جوانی و مدهوش شراب نادانی بود روزے در خاص و عام بادشاهی به انگه خان گفت وگو کرده او را بقتل رسانیده بقصد حضرت بادشاه عازم حرم سرائے خاص گردید آنحضرت که در استراحت بودند از شور و غوغا بیدار گشته بیرون تشریف آورده روبروے ادهم خان آمدند و بکیفیت واقف شده چنان مشتے بر سرش زدند که مغز از کاسه سراو بیرون افتاد گویا ضرب گرزباو رسیده و حاضران حضور قدسی بموجب حکم والا آن سفاک بے باک را البته از کنگره قلعه انداختند و جان بحق تسلیم کرد نظم

بباید سوختن ز آتش خسی را	بجز دخانه‌ے خلد در دل کسی را
اگر سلطان نفرماید سیاست	زند هر کس بخود لاف ریاست

در بیان تسخیر ولایت گکهران

این ولایت مابین دریائے بهت و سنده واقع است مرزبان آن ولایت بطور خود بودگاهے اطاعت فرمان روایان دهلی نکرده و در بعضے تواریخ نوشته اند که آن ولایت از قدیم داخل کشمیر بود سلطان محمود غزنوی آن را بتسخیر در آورده بیکے از امرائے خویش که از کیان زادگان گکهر نام داشت سپرد و از ان زمان نسل گکهران بر ان قابض بوده حکومت باستقلال کردند شیر شاه و اسلام شاه مدتی بتسخیر آن ولایت ترددات نمودند و قلعه رهتاس را بر سرحد احداث کردند تا جماعة گکهران عاجز شده مطیع شوند اصلاکار پیش نرفت آخر الامر بشرط آمدن سلطان سارنگ حاکم انجا صلح کردند چون سلطان سارنگ و کمال خان پسرش

آمده ملاقات کردند اسلام شاه اوهارا دستگیر کرده قلعه گوالیار فرستاد و سلطان آدم برادر سلطان سارنگ بر مسند حکومت نشسته متواتر جنگ کرده بقوت شجاعت ولایت خود مضبوط نگاهداشت و اسلام شاه بے نیل مقصود برگشت نوبتے اسلام شاه فرمان داد که زندان خانه گوالیار را کاواک کرده واز باروت انباشته آتش زنند فرمان پذیران بموجب الامر بعمل آوردند تمامی زندانیان و سلطان سارنگ از باروت بهوا پریده بعالم نیستی شتافتند بقدرت آلهی کمال خان پسر سلطان سارنگ درگوشهٔ زندانخانه سلامت ماند بیت

کان را که هست حفظ الٰہی نگاهبان از گردش سپهر نیاید بروزیان

بعد انقطاع رشتهٔ دولت افغانان کمال خان از قلعه گوالیار خلاصی یافته در بندگی درگاه والا آمده در جنگ هیمون و دیگر محاربات ترددات نمایان کرده مورد الطاف بادشاهی گشت و استدعاے ولایت موروثی خویش نمود فرمان والا بنام سلطان ادم صادر گشت که چون او در صورت دستگیر کردن کامران میرزا در خدمت حضرت بادشاه جنت آرام گاه مجراے نیکو خدمتے بظهور رسانیده و دم از اطاعت این خاندان والاشان میزند از روے فضل و کرم نصف ولایت بر و مسلم داشته شد باید که نصف ولایت بعهده کمال خان که وارث املک است و خدمات شایسته بجا آورده واگذار و سلطان اوم بمقتضاے برگشتگی بخت سر از حکم والا برتافته بموجب فرمان عالیشان بعمل نیاورد و لهذا میر محمد خان کلان برادر اتگه خان و دیگر امراے متعین پنجاب باستیصال آدم و اعانت کمال خان مامور شدند سلطان آدم قدم جرات از اندازه حد خود بیرون نهاده تا قصبه هیلان[1] این روے آب بهت رسیده بعساکر منصوره جنگ کرده منهزم گشت میر محمد خان متعاقب رفته تمام آن ولایت را بضبط در آورده داخل ممالک محروسه نمود حضرت خاقان زمان از روے کمال عنایت تمام و کمال املک بکمال خان مرحمت فرمودند و سلطان آدم بالکل اخراج شد بیت

بجاے که شیران برارند چنگ چه یاران که روبه بالیسته بجنگ



---

(۱) هلان یا هیلان ‌

دربیان رسیدن زخم بحضرت بادشاہ

روزے آنحضرت بزیارت روضۂ منورۂ شیخ نظام الدین اولیا قدس اللہ سرہ تشریف بردند ہنگام مراجعت چون بمہار سوے شہر رسیدند یکے از خون گرفتہا درکمین گاہ بود تیرے بجانب آنحضرت انداخت و بر کتف راست مبارک قریب بیک وجب فرو نشست غریو از نہاد حاضران برخاست و آن سفاک را دستگیر کردہ حاضر آوردند و درپے تفحص حال شدند حکم فرمودند کہ از تفتیش حال مبادا مردم را ناحق دربلا اندازد جہان را از لوث ہستی او پاک سازند فرمان پذیران ہمان دم او را بقتل رسانیدند و آنحضرت باوجود این چنین زخم سخت ہمان طور بہ تمکین و ثبات تمام اسپ سوارہ بدولت خانہ تشریف آوردند و حکما بمعالجہ پرداختند در عرصہ ہفت روز زخم اندمال یافت و ثانی الحال ظاہر گشت کہ آن بے سعادت قتلق[1] نام غلام شرف الدین حسین میرزا بنۂ آنحضرت بود کہ او را میرزا از روے بدطینتی بقصد آنحضرت فرستادہ بود بسزاے کردار ناہموار رسید **نظم**

آن را کہ خدا نگاہدارد | آسیب کسے بر و نیارد
کارش ہمہ بخت نیک سازد | در غرصہ حسود جان گدازد

دربیان کشتہ شدن شاہ ابوالمعالی

او در زمان بادشاہ جنت آرامگاہ بوسیلہ حسن صوری و جمال ظاہری از مقربان درگاہ بود و خود را از فرزندان حضرت بادشاہ قرار میداد اگرچہ حسن صورت داشت اما بدخود بد افعال بود **بیت**

حیف باشد کہ نکوروی نکوخوے نبود | رنگ آن گل بچہ ارزد کہ در و بو نبود

وقتیکہ در خطہ کلانور سریر جہانبانی از جلوس والا زینت یافت جمیع امراے دولت حاضر شدند او بعضے سخنان دور از کار اظہار نمودہ از آمدن در بزم والا عذر کردہ بود بیرام خان خانخانان بہر تقدیر او را دلاسا نمودہ طلب داشت و دران انجمن بموجب حکم والا محبوس کردہ بلاہور فرستادند از غفلت کوتوال از لاہور گریختہ رفت بعد مدت باز

---

(۱) قتلق فولاد۔ فرشتہ جلد اول صفحہ ۲۵۳ و اکبرنامہ دفتر دوم صفحہ ۲۰۲ +

دستگیر گردیده در قلعه بیانه زندانی گشت در زمانیکه بهرام خان رو گردان شده دران نواحی رسید اورا باز زندانیان نجات داد دران وقت او بمکه معظمه رفت بعد چند سال باز بهندوستان آمده گرد شورش بر انگیخت چون کارے نتوانست پیش برد در کابل رفته ماه چوچک بیگم والده محمد حکیم میرزا را بفسون و فسانه فریفته همشیره میرزا را در عقد نکاح خود در آورده در کابل صاحب مدار جمیع کار گشت و مردم را بخود کشیده بقابوے وقت بیگم را بقتل رسانیده دم استقلال زد و برود ایام اکثرے امرائے بیگم را به نهانخانه عدم فرستاد و میرزا سلیمان حاکم بدخشان بر حقیقت حال واقف شده بموجب استدعائے محمد حکیم میرزا بر کابل لشکر کشید و ازینطرف شاه ابو المعانی فوج آراسته بقصد پیکار روانه گردید و بر کنار آب غوربند هر دو لشکر بهم پیوسته آماده کارزار شدند محمد حکیم میرزا کزو بغایت تنگ بود در عین جنگ جلو ریز خود را بمیرزا سلیمان رسانید شاه ابو المعانی از مشاهده اینحال سراسیمه شده رو بفرار نهاد بدخشیان تعاقب کرده در موضع چاریکاران رسیده دستگیر نمودند میرزا سلیمان بعد فتح در کابل رسیده بعضے محال کابل بامرائے خود جاگیر داد و صبیه رضیه خود را در نکاح محمد حکیم میرزا در آورده معاودت به بدخشان نمود شاه ابو المعانی را زنجیر کرده نزد میرزا فرستاد ازانجاکه سیدزاده حق نعمت فراموش کرده مصدر امور ناشایسته شده بود میرزا اورا بقصاص خون والده کار د بحلق کشید **بیت**

نه هرگز شنیدم که در عمر خویش — که بد مرد را نیکی آید به پیش

دربیان ولایت گدهه[1] که انرا گوندواله[2] گویند

قبل ازین هیچکس از خواقین اسلام بران دست نیافته بود و رسم خیول سلاطین مسلمین دران دیار نرسیده در بنولا راجه دلپت حاکم انجا فوت شد و بهر نراین پسر او پنج ساله قایم مقام گردید رانی درگاوتی والده او بسبب خوردسالی پسر حکومت ولایت میکرد ان عورت در شجاعت و فراست یکتا بود و هنگام کارزار مردانه وار کارنامه بظهور رسانیدی و در شکار شیر را بتفنگ هلاک انداختی و بار عام داده امور حکومت بآئین نیک صورت دادی و در لوازم ملک داری و مراسم سرداری تدابیر صایبه بجا آوردی **بیت**

آن نه یک زن بود بل صد مرد بود — در شجاعت در فراست مرد بود

---

(۱) گدهه (۲) گوندوانه

چون صفت آن ولایت بعرض مقدس رسید آصف[1] خان وعبد المجید ووزیر خان
برادرش از اولاد شیخ زین الدین خوافی که حضرت امیر تیمور باو اعتقاد تمام داشتند تسخیر
آن تعیین شدند اینها در انولایت رسیده صفوف مصاف آراستند ورانی درگاوتی
مسلح گشته فیل سواره درمعرکه درآمده جنگ مردانه وار نمود واز دست خود تیر وتفنگ
زده بسیارے راکشت وکارهائے نمایان بظهور آورد وبالاخر آصف خان غالب آمده
فیروزمند گردید ولشکریان رانی اکثرے کشته وخسته گشتند وبقیة السیف سرگشته
بادیه هزیمت شدند رانی احوال خویش اینچنین دیده بزنار داری که بجائے فیلبان پیش
او نشسته بود گفت که بخنجر آبدار کار من تمام کن او جواب داد که از من بر مخدومه جرات
نمیتواند شد آن عورت که همت مردانه داشت بر زبان آورد که مردن به نیکنامی به از
زیستن بعار است این را گفت وبدست خود بخنجر خونخوار کار خود را تمام ساخت وبالکل
آنولایت بشمشیر همت آصف خان ووزیر خان مسخر گشت نقود واجناس بسیاری که از
حد حصر وشمار زیاده باشد بقید ضبط درآمد گویند که قلعه چوراگڈه مملو از خزاین وجواهر نفیس
واجناس لطیف اندوخته چندین راجها ورایان بود وهیچکس از حکام انجا چیزے ازانها
تصرف نکرده بلکه هرکدام در ایام حکومت خویش مبلغی بران افزوده صد ویک صندوق
اشرفی طلا سوائے زر سفید ونقره وطلا وآلات واقسام هیاکل وتماثیل واصنام طلا و
دیگر انواع اجناس بیرون از حد حصر وقیاس وهزار فیل نامی بضبط درآمد آصف خان همه[1]
بتصرف خود درآورده چیزے ازانجمله بدرگاه والا نفرستاد وازفتح وظفر اینچنین ملک وسیع
وتصرف این قدر دولت مغرور شده بغی ورزید آخر کار بدرگاه والا رسیده در مهم چتور
ودیگر مهمات مصدر خدمات گشت وآن ولایت بالکل در تصرف اولیائے دولت
درآمد*

دربیان قلعه تعمیر اکبرآباد

در سال دهم جلوس مطابق ۹۷۳ه اساس نهادند هر روز چهار هزار اوستاد کار از
سنگتراش ومعمار وآهنگر ونجار ومزدور کارگذار بکار پرداخته بعرض سی درعه برآوردند وبنیاد

(۱) در تاریخ فرشته جلد اول صفحه ۲۵۴ آصف خان هروے نوشته*

ان از آب درگذشت وارتفاع لشصت درعه رسیده تا سر کنگره از سنگ تراشیده نمودند وا این سنگهارا بطریق وصل دادند که از دور بنظر نظارگیان چنان مینماید که تمام قلعه از یک پارچه سنگ طراشیده اند و همچنین بنایان چابک دست و خاراتراشان قوی پنجه وآهنگران آهنین بازو و نجاران سخت کوش عمارت دل کشای و منزل فرح افزای و دولت خانه والا را ترتیب دادند و نقاشان باریک بین و مصوران صنعت پرداز ببدایع صنایع ید طولی نموده در صورت کارے نگارخانه چین و گل افروزی گلشن بهارین بر روے کار آوردند و در عرض هشت سال قلعه متین و شهرے عظیم که خال رخسار بلاد روے زمین تواند شد صورت تمامیت یافته باکبرآباد موسوم گردید آن مصر اقبال در وسط ممالک محروسه واقع است فضاے دل کشایش پهلو بگلشن جنت می نهد و اعتدال هوایش از هواے فردوس سبقت می برد **بیت**

هوایش دل کشا و روح پرور   فضایش جان فزا و فیض گستر

دربیان قتل علی قلیخان و بهادرخان

در زمانیکه بادشاه غفران پناه از عراق معاودت فرمودند در جمله لشکر شاه طهماسپ که کمک وامداد آنحضرت تعین شده بود حیدر سلطان و علی قلی و بهادرخان پسرانش تعین گشته بودند حیدر سلطان بعد فتح قندهار در وقت عزیمت آنحضرت بسمت کابل در اثناے راه بزحمت تپ برحمت حق پیوست و علی قلی و بهادر پسران او در رکاب سعادت بوده مصدر خدمات پسندیده شدند و خطاب خانی یافتند بعد رحلت بادشاه جنت آرامگاه چون اورنگ خلافت بجلوس خاقان زمان رونق یافت و هیمون بقال و دیگر مخالفان بدمال مستاصل شدند علی قلی خان بخطاب خان زمانی سرفرازی یافت و سرکار سنبهل بجاگیر او مقرر گشت بمقتضاے شجاعت ذاتی بزور شمشیر و قوت مردانگی از سنبهل تا اوده و آنروے آب گنگ متصرف خود درآورد و بهادرخان برادرش نیز خدمات شایسته بجا آورده وکیل السلطنت و مدار الممالک گردیده ازانجا که خان زمان از سعادت اصلی بهره و نصیبه نداشت بنابر صحبت بدذاتان که خراب ساز اساس دولت و بنیاد افگن پایه منزلت است سرتابی از اطاعت بادشاهی و آثار بغی و نافرمانی از و سر میزد و ظاهری

که خلاف مرضی مقدس بوده باشد بظهور میرسید ازانجمله شاهم بیگ نام ساربان پسری بوسیله حسن صورت وقبول ظاهر درسلک قورچیان بادشاه غفران پناه انسلاک داشت خان زمان باو تعلقی وتعشقی ظاهر میساخت بعد رحلت آنحضرت خان زمان اورا بملاحت ومدارات بجانب خود کشیده شیفتگی وآشفتگی بسیار ظاهر ساخت وکار بجائی رسید که پیش او کورنش وتسلیم کرده بادشاه هم میگفت چون این معنی بعرض مقدس رسید فرمان بصلاح بنیان صادر گشت که ساربان پسر را بدرگاه والا بفرستد آن بدمست باده محبت وعشق اصلا متنبه نگشت بلکه آثار بدمستی زیاده ظاهر میکرد درینصورت خاطر مقدس ازو منحرف گشت وبعد مبالغه بسیار خان زمان آن پسرک را از پیش خود راند چون خان زمان آرام جان نامی لولی در حرم خود داشت وبموجب استدعائی شاهم بیگ آن زن نکاحی را باو بخشیده بود مدتی بزیر ران شاهم بیگ ماند بعد چندگاه او نیز آن زنکه را بعبدالرحمن نامی که از مخلصانش بوده وبالولی مذکور تعلق خاطر داشت داده بود درینولا که شاهم بیگ از خان زمان جدا گشت پیش عبدالرحمن مذکور در پرگنه سهرپور جاگیرش آمده روزگار خود میگذرانید روزی در حالت مستی از عبدالرحمن طلب لولی منظور نمود او عذر درمیان آورد درین باب عنف وتعدی نموده عبدالرحمن را مقید ساخته لولی از خانه براورده گرفت برادران عبدالرحمن رسیده بمقتضائی حمیت جنگ کرده شاهم بیگ را بقتل رسانیدند چون این خبر بخان زمان رسید قتل شاهم بیگ را باشاره حضرت بادشاه تصور نموده صریح از اطاعت برتافت ازانجاکه بقوت شجاعت برسر افغان غالب آمده تا ولایت اوده در تصرف داشت واز روئی که پسر سلطان مبارز خان را که افغانان اورا شیر شاه خطاب داده سر بشورش بر داشته بودند شکست داده فیروزمند گشته بود مغرور گشته علانیه باغی گردید وبهادر خان برادرش نیز رفته باو ملحق شد واین هردو برادر مصدر شورش وفساد گردیده باعث اختلال در ممالک محروسه گشتند وحضرت بادشاه چندمرتبه بنفس نفیس خویش برسر انها میرفتند وجنگ درمیان می آمد وبوساطت امرائی بزرگ تقصیرات انان معاف میگشت چون قدر نعمت پروردگی وحق دولت رسیدگی نشناختند باوجود بذل عنایات والا پیوسته مصدر حرکات ناشایسته می شدند ودر ممالک محروسه خلل می انداختند بالضرور انحضرت باستیصال آن

مخالفان بدمال قصد مصمم کرده از اکبرآباد یلغار فرموده چند شب و روز قطع راه نموده در حوالی پرگنه بهگرفد[۱۱] ناگهان بر سر مخالفان رسیده محاربه سخت روداد آن هر دو برادر دل بر مرگ نهاده جنگ رستمانه کردند دران وقت همگی پانصد سوار و چند فیل در ظل رایت اقبال بودند اما هزاران لشکر تائیدات الهی همراه بود قضارا در مین جنگ اسپ بهادر خان چراغ پا گردیده او از خانه زین بر زمین افتاد بهادران لشکر منصور رسیده او را دستگیر کرده دست بر گردن بسته بحضور اقدس آوردند آنحضرت فرمودند که ای بهادر خان من در حق تو چه بد کرده بودیم که مصدر این فتنه و فساد شدی او هیچ جواب نداد بعد مبالغه همین بر زبانش رفت که الحمد لله علی کل حال درین اثنا شهباز خان بموجب حکم والا تن او را از بار سر سبکدوش گردانید **نظم**

سرکش را همان دم زتن باز کرد — و دو دام را از تنش ساز کرد
سر کینه جو از تن بد نهاد — بخنجر ببرید و برگشت شاد

پس از ساعتی یکی از نوکران خان زمان را گرفته آوردند او ظاهر کرد که فیل یک دندان سرکار بادشاهی خان زمان را کشته و او در معرکه افتاده است حکم شد هر کس که سر مغل از حرام نمکان بیارد یک اشرفی و هر که هندوستانی بیارد یک روپیه انعام یابد دنصیبو مردم سرهای لشکریان مخالف را بریده می آوردند اشرفی و روپیه انعام یافتند تا آنکه سر خان زمان آوردند آنحضرت از پشت زین بر زمین آمده سر نیاز بسجدات شکر بی نیاز زمین سا کردند و سران هر دو حرام نمک را بجانب اکبرآباد فرستادند و فتح نامها باطراف ممالک محروسه صادر فرمودند از ابتدای سال سویم جلوس والا تا نهایت سال یازدهم خلل این هر دو برادران ماند درینولا در مبادی سال دوازدهم ممالک محروسه از فتنه و آشوب اینها پاک شد و از شرارت اینها عالمیان خلاصی یافتند **نظم**

حق صاحب نمک تبه کردن — بشکند شخص را سر و گردن
با ولی نعمت ار برون آی — گر سپهری بسر نگون آی

---

۱۱ سنگروره

در بیان شورش میرزایان و تادیب و تخریب اینها و تسخیر ولایت گجرات

ابراہیم حسین میرزا و محمد حسین میرزا و مسعود حسین میرزا و عاقل حسین میرزا پسران محمد
سلطان میرزا کہ سلسلہ او بحضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان میرسد بمقتضائے بد طینتی
و بد خوے مصدر شورش میشدند و بخان زمان و بہادر خان سخن یکے نمودہ در ممالک محروسہ
خلل می انداختند و محمد سلطان میرزا پدر اینہا بمقتضائے پیرانہ سری در پرگنہ اعظم پور
سرکار سنبھل جاگیر خود میگذرانید در ینولا کہ خان زمان و بہادر خان بمکافات کردار خود رسیدند
میرزایان فتنہ و فساد بر ذمت خود ہا گرفتہ باعث اختلال در ممالک شدند چون رایات
عالیات بسمت پنجاب نہضت فرمود قابو یافتہ از سنبھل برآمدہ دست بتاراج و تاخت
دراز کردند و بعضے جاگیرداران را کشتہ مال و متاع و جاگیر اینہا متصرف شدند و در دہلی
رسیدہ قلعہ را محاصرہ نمودند ازینمعنی باعث آزار و اضرار خلایق و شورش عظیم در ممالک
محروسہ گردید آنحضرت از استماع این سانحہ از پنجاب بسمت دہلی روانہ گشتند میرزایان
از خبر نہضت موکب عالی دست از محاصرہ قلعہ دہلی برداشتہ بطرف مالوہ رفتند
و آنولایت را از محمد قلی برلاس کہ یکے از امرائے بادشاہی بود گرفتہ تا ہند متصرف خود
در آوردند و بعد نزول رایات عالیات اقبال در دہلی جیوش منصورہ باستیصال
میرزایان بدمآل تعیین کردند دران زمان سلطان محمود والی گجرات فوت شدہ بود و چنگیز خان
غلام سلطان محمود دران ولایت علم ریاست می افراشت میرزایان تاب مقاومت عساکر
بادشاہی نیاوردہ بودن در ولایت مالوہ از حیز امکان خویش بیرون دانستہ در گجرات
رفتہ بچنگیز خان پناہ بردند ازانجا کہ اعتماد خان گجراتی کہ اوہم از امرائے سلطان محمود بر سر
احمد آباد بچنگیز خان محاربہ داشت چنگیز خان رسیدن میرزایان غنیمت دانستہ بہروچ
جاگیر ایشان مقرر کرد چون شرارت جبلی داشتند درانجا نیز صحبت اینہا درست نگشت
با چنگیز خان جنگ کردہ بطرف خاندیس رفتند وازانجا باز بمالوہ آمدند بعد ازانکہ
جہجار خان حبشی چنگیز خان را کشت و در ولایت گجرات خللے رو داد میرزایان از مالوہ بار بسمت
گجرات رفتہ قلعہ چانپانیر و سورت بے جنگ گرفتند و پس ازان قلعہ بہروچ را نیز
متصرف شدہ قوت و مکنت بہم رسانیدند چون این مقدمہ بعرض والا رسید تسخیر ولایت

گجرات وتخریب میرزایان بخاطر قدسی مصمم نموده بدولت وسعادت متوجه آن سمت شدند
بعد رسیدن در حوالی گجرات سلطان مظفر عرف نتهو والی آنولایت راکه از اولاد سلطان بهادر
طفل خوردسال بود وبسبب نافرمانی امرایان خویش واستیلائے میرزایان سراسیمه میگشت
دستگیر کرده آوردند انحضرت از روے ترحم جان بخشی او فرموده در قید نگاهداشتند بعد
چندگاه او قابو یافته گریخته رفت اعتماد خان خواجه سرا که مدار آنولایت بر وبود و دیگر
امرائے اندیار آمده بملازمت شرف اندوز شدند وبے جنگ انملک مسخر گردید و
احمدآباد که جامع مصر است از فروغ قدوم میمنت لزوم رونق یافت ومیرزا عزیز کوکلتاش
خان ولد خان اعظم شمس الدین محمد اتگه خان را بخطاب خان اعظم که موروثی او بود سرفراز
فرمودند وبصوبه داری گجرات مقرر کردند وبعد انتظام مهام گجرات در بندر کنبهایت سی کروهے
احمدآباد تشریف برده سیر دریائے شور نمودند وازان سمت معاودت فرموده به
استیصال میرزایان متوجه شدند ودر قصبه سرنال بنفس نفیس خویش بمیرزایان جنگ نمودند
آن بد اختران تاب سطوت بادشاهی نیاورده منهزم گشتند وهر یکے بهر طرفے روانه شد
آنحضرت بعد فتح وظفر بسمت سورت تشریف بردند در بنولار اجه علیخان برادر محمد خان
حاکم خاندیس ملازمت نموده مصدر خدمات گشت در حوالی سورت روزے از شجاعت
ومردانگی راجپوتان سخن درمیان آمد که جان درپیش این گروه قدری وقیمتی ندارد چنانچه
بعضے راجپوتان برچهه راکه هردو طرف سنان داشته باشد بدست یکے میدهند که
مضبوط گرفته بایستد ودو کس مردانه وابچشم سرهائے سنان هردو طرف برچهه را محاذی
سینه خودها داشته روبرو میدوند حتی که سنانها در سینه هردو درامده از پشت میگذرد
وآن هردو مردانه نزدیک یکدیگر رسیده با خودها تلاش مینمایند انحضرت باستماع اینمعنی
فی الفور شمشیر خاصه را دسته بدیوار نهاده نوک تیغ بر شکم مبارک داشته فرمودند که
با خود همسر ندارم که بروش راجپوتان عمل ارم بهتر انکه بهمین شمشیر حمله کنم از ظهور این مقدمه
حاضران بساط عزت راغریب حالتے روے داد درینوقت راجه مانسنگه از روے
اخلاص چالاکی نموده چنان دستی بر شمشیر خاصه زد که از دست انخضرت بر زمین افتاد و
قدرے مابین انگشت نر وسبابه خاقان زمان بریده شد انخضرت از روے خشم راجه مانسنگه
را بر زمین انداخته زیر کردند وسید مظفر سلطان گستاخانه دست مجروح انخضرت را تاب

داده راجه را خلاص گردانید و درین تلاش از زخم بیشتر گردیده شد در اندک ایام از معالجات زخم اندمال یافت و شجاعت و جانبازی آنحضرت بر عالمیان هویدا گشت **قطعه**

مرگ در چشم هر که خواهد بود — در شجاعت بزرگوار بود
هر که جان را عزیز میدارد — با جهانداریش چکار بود

بعد فتح قلعه سورت و جمعیت خاطر از سرانجام امور ان نواحی در احمد آباد نزول اقبال اتفاق افتاد آب و هوائے آن شهر بر مزاج اقدس نا خوش آمد فرمودند در حیرتم که بانی این شهر را کدام لطافت و خوبی منظور نظر افتاده بود که درچنین سرزمین بے فیض به همه چیز شهر اساس نهاده بعد ازو دیگران را چه فایده ملحوظ بود که عمر گرانمایه درینجا گذرانیده اند هوایش با جمیع طبایع مخالف و ابش بتمامی امزجه ناگوار و زمینش کم اب و پر ریگ وان بوم گرد و غبارے بحدی دارد که در وقت شدت باد پشت دست محسوس نشود در ودخانه متصل شهر غیر از ایام بارش پیوسته خشک می باشد چاهها اکثر شور و تلخ تالاب ها که سواد شهر واقع است بصابون گازران دوغ اب می شود مردم اعیان که بقدر بضاعتی دارند در ته خانهائے خود برکه ساخته تمام عمارت خانه را از چونه و گچ انچنان لتعبیه میکنند که آب باران پاک و صاف از تمام عمارت دران برکه میرسد و تمام سال ازان برکه اب میخورند مضرت آبے که هرگز هوا در وسرایت نکند و راه برامد بخار نداشته باشد ظاهر است بیرون شهر بجائے سبزه و ریاحین تمام صحرا از قوم زار است و نسیمی که از روے زقوم وزد فیض ان معلوم بالجمله تمام ان دیار زبون اب و هوا منظهر رنج و بلاست گویا که قطع دوزخ است که آفریدگار بر روے زمین آورده لیکن از حسن دلاویز تمام آن مرز بوم پری خیز است مهوشان شیرین لب و گلعذاران سیم غبغب مانند شاهدان فلخ در نهایت خوبی و زیبائی و بمثال حوران جنت در غایت جمال و رعنائی و اهل آن دیار تمامی دولتمند و پاکیزه روزگار نیکو منظر فرخنده اطوار بسان درویشان ریاضت کیش بر جاده خدا جوئے و حق پرستی و مانند ساکنان بهشتی وارسته از خطره افلاس و تنگدستی حیرانم که دران قطعه دوزخ حوران بهشت چگونه وارد شده اند و اهل دول دران دیار بلا خیز چه طور محفوظ هستند و چه نوع زندگانی صرف میکنند **نظم**

ز آب و ہوائے دران سرزمین	پدیدار شد دوزخ اندر زمین
ولے ساکنانش ہمہ اہل ہوش	ہمہ خوش معاش و ہمہ نغز پوش
ہمہ اہل دولت ہمہ خوب رو	ہمہ اہل دانش ہمہ نیک خو
ز حیرت دل من خراشیدہ گشت	بدوزخ رسیدند اہل بہشت

القصہ ہنگامے کہ آنحضرت احمد آباد نزول اقبال فرمودند ابراہیم حسین میرزا و مسعود حسین میرزا فرصت یافتہ بسمت اکبر آباد آمدہ رو بدہلی آوردند و ازانجا بسنبھل رفتند حضرت خاقان زمان باستماع اینخبر از احمد آباد بسمت اکبر آباد نہضت فرمودند ابراہیم حسین میرزا و مسعود حسین میرزا با وازہ نہضت موکب والا از سنبھل روانہ شدہ براہ دیپالپور رو بہ پنجاب آوردند خانجہان حاکم پنجاب کہ مہم نگر کوت داشت و کار بہ نزدیک رسانیدہ بود براجہ انجا مصالحہ نمودہ باستیصال میرزایان روانہ شد و در حوالی تہتبہ تابع ملتان رسیدہ محاربہ نمود و باندک جنگ مسعود حسین میرزا دستگیر گردیدہ و ابراہیم حسین میرزا گریختہ انطرف ملتان در خانہ بلوچی متوارے گشت بلوچان اورا بدست آوردہ بسعید خان حاکم ملتان سپردند و او بزخمی کہ در جنگ تہتبہ رسیدہ بود قالب تہی کرد و مسعود حسین میرزا را خانجہان بحضور مقدس فرستاد آنحضرت جان بخشی نمودہ محبوس فرمودند بعد چندگاہ بزندان عدم گرفتار شد و محمد حسین میرزا کہ در جنگ قصبہ سرنال منہزم شدہ بطرف دولت اباد دکن رفتہ بود ازان سمت باز در گجرات رسیدہ شورش نمود و باتفاق اختیار الملک گجراتی کہ از امرائے الملک بود محاصرہ قلعہ احمد آباد کرد و خان اعظم کوکلتاش تاب مقاومت نیاوردہ متحصن گردید چون اینمعنی بعرض والا رسید بحسب صلاح ملکی رسیدن بایلغار ضرور و لازم دانستہ بر جمازہ بادرفتار سوار شدہ و چندے از فدایان ہمراہ گرفتہ براہ فتح پور بیلغر روانہ شدند **نظم**

چو کوہے روان گشت بر پشت باد	عجب بین کہ بر باد کوہ ایستاد
یلان بر شتر ترکش اندر کمر	شتر چون شتر مرغ در زیر پر

اینہمہ مسافت بعید در عرصہ نہ روز نوردیدہ بے سابقہ خبر ناگہان در احمد آباد رسیدند مخالف کہ محاصرہ احمد آباد داشت اصلا از نزول موکب والا آگاہ نبود ناگاہ بیکبار کوس تند خروش و نقارہ رعد آواز بادشاہی نواختند از صدایش زہرہ حسودان گداخت و بعینہ

مخالفان نشگافت بیت

غریو کوس بردہ پردہ گوش　　دماغ دشمنان را بردہ از ہوش

محمد حسین مرزا از نزول موکب والا باین سرعت و استعجال بے سابقہ خبر واقف شدہ متعجب گشت و دست از محاصرہ قلعہ احمد آباد باز کشیدہ آمادہ پیکار گردید و درمیان ہر دو لشکر جنگ واقع شد و آتش کارزار اشتعال یافت نظم

چو خسرو صف میمنہ ساز کرد　　بہ تیغ اژدہا را دہن باز کرد

صف میسرہ ہم بیاراست چست　　یکی کوہ گوئے ز پولا درست

ہراول چنان کرد از پیشگاہ　　کہ در حیرت افتاد خورشید و ماہ

ز قلبی کہ چون کوہ پولاد بود　　پناہندہ را قلعہ آباد بود

در انگند خود را بان کارزار　　چو شیری کہ گور افگند در شکار

بیاراست رزمی چو خورشید و ماہ　　ندیداست ہرگز چنین رزمگاہ

بالجملہ انحضرت بمقتضائے شجاعت و دلاورے ذاتی و ہمت و دلیری فطری کہ باعث حیرت نظارگیان و عبرت معاندان تواند بود بنفس نفیس خویش کار پردازیہائے کہ از شان پادشاہان دور بودہ باشد بظہور رسانیدند یکے از بدگہران نزدیک رسیدہ شمشیر بر اسپ سواری خاصہ انداخت و اسپ مذکور چرا غپا شد انحضرت بدست ہمت نگاہداشتند و اورا نوعی برچہ زدند کہ از سلاح او در گذشت و مقہوری دیگر رسیدہ نیزہ بر حضرت حوالہ کرد حاضران حضور مقدس کار او را اتمام کردند چون سپاہ مخالف بست ہزار سوار بود و عساکر منصورہ ہشت ہزار سوار لشکر غنیم دلیرتر می آمد قضارا از جانب مخالف بان کہ آتش خوردہ بطرف لشکر فیروزی می آمد بہ زقوم زارکی تا دم نمودہ بجانب لشکر خود بازگشت و خرمن ہستی بسیاری از لشکریان میرزا سوخت و انمعنی باعث برہمزدگی لشکر مخالف گشت و ضمیمہ آن از ہیبت بان مذکور فیل غنیم کہ سر حلقہ فیلان بودہ و بر لشکر بادشاہی غالب می آمد رم خوردہ برگشت و انتظام لشکر خود را ویران ساخت و بتائیدات الٰہی این ہر دو مقدمہ باعث فتح و نصرت گردید ہرگاہ باقبال حضرت بادشاہ اولیائے دولت بطرفی کہ رو برآوردند ظفر و نصرت بحسب خواہش بمنصہ ظہور رسیدہ و بیمی کہ خود بدولت متوجہ شدند چگونہ فتح و فیروزی در پردہ توقف متواری تواند بود نظم

چشم فلک ندید و نه بیند بعمر خویش — این فتحها که شاه زمان را میسر است
هر صبح کاسمان نهدش منتهای کار — چون بنگری مقدمه فتح دیگر است

بالجمله محمد حسین میرزا زخمی شده از معرکه برآمده رو بفرار نهاد و بدست مبارزان لشکر منصور گرفتار گردیده دست بگردن بسته در حضور اقدس آوردند اورا از کثرت درد زخم و بسیاری تردد و محاربه و خجالت به اسیر درآمدن و مهابت و صلابت بادشاهی سخن از زبان بر نمی آمد و از غلبه تعطش نزدیک بود که قالب تهی نماید انحضرت ترحم فرموده آب خاصه مرحمت فرمودند و میخواستند که در قلعه محبوس نمایند لیکن بسعی راجه بهگونت داس بپاسا رسید و نیز اختیار الملک که مصدر فساد همون بود بعد فرار ناگهان از اسپ افتاده اسیر گشت سر اورا جدا کرده آوردند و عاقل حسین میرزا و دیگر لشکریان مخالف پراگندگیها کشیدند و انحضرت بفتح و فیروزی داخل احمدآباد شدند و تجدید انتظام پراگندگیهائے انولایت نموده بعد یازده[1] روز معاودت فرمودند در عرض چهل روز رفتن و فتح کردن و تنظیم مهات ممالک نمودن و بدار السلطنت فتحپور رسیدن اتفاق افتاد بعد چند سال گلرخ بیگم صبیه کامران میرزا که در حباله زوجیت ابراهیم حسین میرزا بوده در تفرقه میرزایان مظفر حسین میرزا پسر خود را همراه گرفته بطرف دکن رفته بود بعد رفع شورش میرزایان با پسر خود از دکن آمده در گجرات مصدر فساد گردید راجه تودرمل که برائے تشخیص جمع صوبه گجرات رسیده بود جنگ نمایان کرده فیروزمند گشت و مخالف شکست خورده براه کنبهایت بدر رفت اکثر مردم غنیم و عوراتی که لباس مردان پوشیده جنگ میکردند دستگیر شدند و مظفر حسین میرزا بطرف دکن روانه شد راجے علیخان اورا دستگیر کرده بدرگاه والا فرستاد او مدتے در قید ماند بعد سه سال از قید برآورده صبیه قدسیه در عقد ازدواج او درآوردند از ابتدائے سال یازدهم جلوس والا تا نهایت سال بست سویم بمیرزایان جنگ درمیان ماند بعد دستگیر گردیدن مظفر حسین میرزا بالکل رفع فساد گردید و عرصه انملک از خس و خاشاک آشوب پاک شد بعد از چند سال چون خان اعظم را تغیر کرده اعتماد خان گجراتی را بحکومت آنولایت سرفراز فرمودند سلطان مظفر عرف نتهو از اولاد سلطان بهادر که سابقاً از قید انحضرت گریخته رفته بود قابو یافته سر بشورش برداشته جمعیت فراهم آورد و اوباشان فتنه ساز را دست آویز فساد گردیده با اعتماد خان جنگ کرده غالب آمدند و شهر احمدآباد را غارت نمودند و بران ولایت

---

(1) پانزده

تسلط یافته سکه و خطبه بنام سلطان مذکور گردید چون آنهمنی بعرض والا رسید سید میرزا خان ولد
بیرامخان خانخانان را بحکومت آنولایت تعین فرمودند پیش ازانکه میرزا خان دران حدود برسد
سلطان مظفر استیلا یافته تمامی آنملک را متصرف شده بود و قطب الدین محمد خان که در بهروچ
بود عاجز گشته و قول گرفته بسلطان مظفر آمده ملاقات کرد سلطان از روے بدقولی و بدطینتی
قطب الدین محمد خان و جلال الدین مسعود خواهرزاده اورا مسافر ملک نیستی نمود و خزانه و
اسباب امارت و بسیاری اموال اینها بدست سلطان افتاد ازین خبر میرزا خان چست و چالاک
شتافته در حوالی احمد آباد رسیده عرصه پیکار آراست و بعد جنگ بسیار باقبال بادشاهی
فتح یافت و سلطان مظفر شکست خورده رو بهزیمت نهاد و در کنبهایت رفته باز لشکر فراهم
آورده و میرزا خان بر سر او در کنبهایت رفته محاربه سخت نموده نصرت یافت و سلطان مظفر
گریخته از دریائے نربده گذشته بطرف دکن رفت و بجلدوے این فتح میرزا خان بخطاب
خانخانانی که میراث پدرش بود و منصب پنجهزاری که دران زمان زیاده ازین منصب نبود
سرفراز گشت و بعد هشت سال مظفر بامداد و اعانت جام که از عمده ترین زمینداران آنولایت
بود بمعاونت دولت خان زمیندار سورته و راجه کهنگار سی هزار سوار فراهم آورده باز بطرف
احمد آباد آمده شورش نمود و دران وقت خان اعظم کوکلتاش از تغیر خانخانان بصوبه داری احمد آباد
برتبه دویم سرفرازی یافته بود کمر همت بدافع این شورش و فساد بربست و جنگ عظیم دریوست
و هزار کس از مخالف و دو صد کس از خان اعظم در معرکه بقتل رسید و پانصد کس از کوکلتاش
زخم برداشتند و هفتصد اسپ نیز افتاد بالاخر سلطان مظفر تاب نیاورده معه جام رو بفرار
نهاد و سال دیگر قلعه جوناگڈھ و سومنات و دوارکا و بنادر انطرف بشمشیر همت خان اعظم
مفتوح گردید بعد ازان بجست وجوے سلطان کمر همت بست سلطان مظفر در پناه بهارا زمیندار
کچه درآمد خان اعظم متوجه کچه گردید بهارا از زبان عجز و نیاز کشوده اطاعت بادشاهی قبول کرد
و جائیکه سلطان مظفر پنهان شده بود بکسان اعظم خان نشان داد چنانچه ازانجا سلطان مظفر را
دستگیر کرده آوردند خان اعظم میخواست که او را بحضور مقدس روانه کند صبحی سلطان مظفر به بهانه
وضو زیر درختے رفته استره که در شلوار خود پنهان داشت برآورده به گلوے خود راند و
جان بحق تسلیم کرد **نظم**

ز اندیشه خام آن کج نهاد   سر و افسر و جاه بر باد داد

تہی بود و مغزش ازان چون سبو | بدست خود افشرد خود را گلو
چکار آید از دست بدکیش را | بجز آنکه آتش زند خویش را

بعد پنج شش سال دیگر بہادر نام پسر کلان سلطان مظفر دران طرف آمدہ سر بشورش برداشتہ بود در اندک فرصت خود را درزاویہ خمول کشید بیت

بلے ہر جا شود مہر آشکارا | سہا را جز نہان بودن چہ یارا

پوشیدہ نماند کہ سلطان فیروز شاہ در ایام سلطنت سلطان غیاث الدین تغلق شاہ عم خود نوبتے بطریق شکار از دہلی برآمدہ اتفاقاً صید افگنان از لشکر خود جدا افتادہ تنہا اسپ سوار در دہی از دیہات بہو در متصل تہانیسر رسید چون آثار سرداری و سروری از ناصیہ حال او ظاہر بودند امقدم انجا مراسم خدمتگاری و مہمانداری بجا آورد فیروز شاہ شب بارام و آسایش تمام گذرانیدہ از ننداںذکور نہایت خوشوقت و رضامند گشت بعد زانکہ بسلطنت رسید نند امذکور را بشرف اسلام مشرف ساختہ وجیہ الملک خطاب دادہ پیش آورد رفتہ رفتہ وجیہ الملک از امرائے بزرگ گردید بعد سلطان فیروز شاہ چون سلطان محمد شاہ پسرش تخت نشین خلافت گشت ظفر خان بن وجیہ الملک را خطاب ہمایون دادہ بحکومت گجرات سرفراز کردہ چتر و بارگاہ سرخ کہ مخصوص بسلاطین است رحمت کرد ظفر خان دران ولایت رسیدہ بہ نظام مفرح المخاطب براستی خان حاکم انجا کہ از ظلم او مظلومان دادخواہ بودند جنگ کرد و نظام مفرح در عرصہ کارزار کشتہ شد ظفر خان بعد فتح تمامی بلاد گجرات بتصرف در آوردہ بہ دلہائے کہ از دشنہ ظلم نظام مفرح مجروح بودند مرہم التفات و عنایت نہادہ جمہور سکنہ و عموم متوطنہ را از خود راضی کرد در سنہ ۷۹۶ چون سلطان محمد شاہ ودیعت حیات سپرد و امور سلطنت اختلال پذیرفت تاتار خان بن ظفر خان کہ بوزارت سلطان ناصر الدین محمود بن سلطان محمد شاہ مقرر شدہ بود بسبب غلبہ اقبال خان از دہلی فرار نمودہ پیش پدر بگجرات رسید ظفر خان و تاتار خان در استعداد فراہم آوردن لشکر برائے انتقام از اقبال خان بودند ہم درین اثنا خبر رسید کہ حضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان بنواحی دہلی نزول اجلال فرمودہ و قتل عظیم دران دیار راہ یافتہ و خلق کثیر ازین حادثہ گریختہ بجانب گجرات میرسید مقارن آن حال سلطان ناصر الدین محمود نیز از دہلی فرار نمودہ بگجرات رسید و از ظفر خان سلوک

پسندیده که لایق حال بوده باشد در خدمت سلطان بظهور رسیده سلطان مایوس شده ازانجا بطرف مالوا رفت و بعد آن بقنوج آمد چون حضرت صاحبقران بعد تسخیر هندوستان متوجه سمرقند شدند و اقبال خان باز دهلی متصرف گشت تاتار خان به پدر خود گفت که بعنایت الٰهی لشکر فراوان و استعداد تمام داریم بهتر است که از اقبال خان انتقام گیریم و دهلی ازو مستخلص گردانیم که سلطنت میراث کسے نیست ظفر خان اینمعنی قبول کرد و خود را از حکومت باز داشته گوشه اختیار کرد و حشم و خدم و اسباب حکومت و ولایت به پسر خود داد +

سلطان محمد عرف تاتار خان خلف اعظم همایون ظفر خان در سنه [۱] سکه و خطبه بنام خود کرده بر تخت خلافت جلوس نموده شمس الدین دندانی برادر اعظم همایون را پایه وزارت داد داد سلطان را زهر داده گشت مدت سلطنت دو ماه و چندروز +

سلطان مظفر شاه [۲] عرف اعظم همایون بعد مسموم گردیدن خلف خویش سکه و خطبه بنام خود کرد ایام حکومت سه سال و هشت ماه و بست روز +

سلطان احمد شاه بن سلطان محمد تاتار خان بن سلطان مظفر شاه که احمد آباد بنا کرده اوست سی و دو سال و شش ماه و بست روز +

سلطان محمد شاه بن سلطان احمد شاه هفت سال و چهار ماه +

سلطان قطب الدین احمد شاه بن سلطان محمد شاه هفت سال و شش ماه و سیزده روز +

سلطان داود شاه بن سلطان قطب الدین احمد شاه هفت روز +

سلطان محمود شاه بن سلطان محمد شاه پنجاه و پنج سال و یازده روز +

سلطان مظفر شاه بن سلطان محمود شاه چهارده سال و نه ماه +

سلطان سکندر شاه بن سلطان مظفر شاه دو ماه و شانزده روز +

سلطان محمود شاه بن سلطان مظفر شاه چهار ماه +

سلطان بهادر شاه بن سلطان مظفر شاه از حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه شکست یافته در جزیره دریاے شور پیش فرنگیان رفت فرنگیان میخواستند که او را دستگیر کنند او ازانجا گریخته در غراب نشسته میخواست که بجهاز درآید قضارا در دریائے شور افتاده

(۱) سنه ستة وثمانمائة. طبقات اکبری صفحه ۴۴۴ +

(۲) در سنه ۸۰۹ ظفر خان خطبه بنام خود کرده خویش را مظفر شاه خواند. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۸۰ +

غریق بحر فنا گردید مدت سلطنت یازده سال و یازده روز +

سلطان میران شاه خواہرزادہ سلطان بہادر شاہ کہ از جانب سلطان حاکم اسیر و برہان پور بود چون از اولاد بہادر شاہ ہیچکس نماند او غالب آمدہ بر مسند حکومت نشست مدت یکماہ و پانزدہ روز +

سلطان محمود شاہ بن لطیف خان بن سلطان مظفر شاہ ہژدہ سال و پانزدہ روز +

احمد شاہ عرف رضی الملک از اولاد سلطان احمد شاہ بانی احمد آباد باتفاق امرا بر مسند حکومت نشستہ سکہ و خطبہ بنام خود کرد مدت حکومت سہ سال و چند ماہ و بقولے ہشت سال +

سلطان مظفر شاہ بن سلطان محمود شاہ بن لطیف خان بن سلطان مظفر شاہ چون از اولاد سلاطین مذکورہ کہ قابلیت سلطنت داشتہ باشد احدی نماند اعتماد خان خواجہ سرا کہ مدار علیہ سلطنت بود نتہو نام طفل خورد سال را در مجلس آوردہ قسم یاد کرد کہ این پسر سلطان محمود شاہ است مادر او جاریہ بود چون حاملہ گردید برائے اسقاط حمل حوالہ من کرد چون حمل او زیادہ از پنجماہ شدہ بود لہذا سقط نگردید این طفل زائید و من این راپنہانی پرورش میکردم الحال کہ سوائے این طفل وارثی نیست متابعت ناگزیر است ہمہ کس قبول کردہ او را بسلطنت برداشتہ سلطان مظفر خطاب دادند عاقبت الامر بدست کمنان خان اعظم کوکلتاش گرفتار آمدہ خود را خود کشت چنانچہ بقلم آمدہ ایام حکومت شانزدہ سال و چند ماہ از ابتدائے ششنہ لغایت سنہ ۹۸۳ ولایت گجرات یکصد و ہفتاد و چہار سال از تصرف سلاطین دہلی بیرون ماندہ بود درینولا داخل ممالک محروسہ گردیدہ بتصرف اولیائے دولت درآمد +

دربیان روانہ شدن خان اعظم بمکہ معظمہ

باوجود تقدیم خدمات لایقہ و مشمول عنایت مقدسہ ہمو لحسب ازان حضرت ازردہ خاطر می بود و بسبب تعصب مذہب با شیخ ابوالفضل خصومت بسیار داشت اکثر امری برخلاف خواہش او در حضور والا سر برمیزد از غمازی و بدگوئی شیخ تصور

می نمود و اظهار آشفتگی میکرد در ینولا بے آنکه حرفے ناملایم سر بر زند بموجب آنرده
خاطر گشته عزیمت زیارت بیت المقدس مصمم نموده از گجرات روانه مشد و جام و بہارا
راکه عمده زمینداران آن ولایت بودند ظاهر ساخت که داعیه آنست که از سند بدرگاه
آسمان جاه شتابم چون بسومنات رسید دیوان و بخشی سرکار والا راکه در انصوبه بودند
محبوس ساخت و برلب دریاے شور رسیده با فرزندان و اهلیه و نقد و جنس خود بر جہاز
نشست چون اینمعنی بعرض والا رسید باعث آزردگی خاطر مقدس گردید و فرمان
عاطفت صادر گشت و از روے عنایت محال و جاگیر او را مسلم داشتند خان اعظم از
بسکه شوق کعبة الله غالب داشت پذیراے نصایح نگردیده روانه گشت بعد ادراک
سعادت زیارت که منتہاے تمناے خاطرش بود سال دوم معاودت نموده بگجرات
رسیده بموجب حکم اقدس باستان مقدس رسیده شرف اندوز سعادت ملازمت
والا گردید آنحضرت از روے کمال عنایات و نوازش که شامل حال او بود در آغوش
گرفتند و در اندک مدت بمنصب عالی و وکالت سرفراز فرمودند و مهر اقدس حواله او گردند
و در آخر ها بمنصب هفت هزاری سرفراز گشت اولا ضابطه منصب امرا زیاده از پنجهزاری
نبود اول شخصے که بمنصب هفت هزاری سرفرازی یافته خان اعظم بود اینهمه عنایات اعلیٰ
نسبت بحال او ازین جهت مصروف بود که جیجی انگه والده شریفه و دایه حضرت خاقان
زمان بود و خاطر داشت آن پرده نشین نقاب عصمت بسیار میکردند و خان اعظم نیز از دانش
و فرزانگی و شجاعت و مردانگی یگانه روزگار بود و بلبیت

بدانش بزرگ و بهمت بلند
بباز و دلیر و بدل هوشمند

در بیان تسخیر قلعه چتور

در زمانے که میرزایان در مالوه شورش داشتند و آنحضرت بدفع فتنه انها متوجه
بودند در منزل دهولپور تابع اکبرآباد بر زبان مقدس گذشت که تمامی زمینداران
هندوستان بملازمت رسیدند مگر رانا اودیسنگه تا حال بملازمت نرسیده بخاطر
مقدس میرسد که نخستین استیصال رانا نموده بعد ازان بطرف مالوه نهضت فرمائیم
شکست سنگه پسر رانا دران زمان بحضور اقدس بود بخاطر آورد که اگر نهضت رایات عالی

بولایت رانا میشود پدر من یورش بادشاہے از سعی من خواہد دانست باین واہمہ از لشکر فیروزی اثر گریخت چون فرار نمود بعرض والا رسید تادیب و تخریب رانا بطریق اولی بر ذمت والا لازم آمد از دہول پور بسمت ولایت رانا متوجہ شدند و در حوالی قلعہ چتور رسیدہ انحصار را کہ در حصانت و متانت شہرہ آفاق است محاصرہ کردند و چند ماہ علی التواتر جنگ توپ و تفنگ در میان آمد وزیر آنحضرت برائے دیدن مورچلہا سوار شدند بعرض رسید کہ از روزن قلعہ چند مرتبہ شخصے بندوق سر دادہ و اسپی بایل مورچل رسید خاقان زمان بندوق خاصہ بدست اقدس گرفتہ بسوے آن روزن سر دادند بقدرت ایزدی تیر بہدف رسید بزبان مقدس گذشت کہ دست اقدس چنان سبک مینماید چنانچہ در شکارگاہ بندوق بشکار میرسد و دست سبک مینماید ہمانا کہ این بندوق کارگر شدہ ثانی الحال خبر رسید کہ برادرزادہ جیل[1] کہ سردار قلعہ بود از آن ضرب کشتہ شد و تفنگ دست مبارک بہ نشانہ رسید نظم

در معرکہ این تفنگ فریاد رس است
خصم افگن و گرم خوی آتش نفس است
موقوف اشارہ است در کشتن خصم
شاہنشاہی ز گوشہ چشم بس است

چون محاصرہ بامتداد کشید و کار بپیش نرفت بموجب حکم والا دو نقب درون قلعہ ساختند و ہر دو نقب را از باروت پر کردند یکے را آتش دادند و دیگرے را موقوف داشتند چون سرہائے ہر دو نقب پایان قلعہ باہم اتصال یافتہ بودند قضارا آتش بہر دو نقب خورد لشکر بادشاہی کہ نزدیک نقب دویم غافل بود بسیار ضائع شد القصہ چون اقبال بادشاہی قوی بود قلعہ مفتوح گردید بعد جنگ بسیار و ترددات بیشمار جیل و فتا کہ از امرائے بزرگ رانا بودند کشتہ شدند آنحضرت بعد فتح قلعہ و نصب قلعہ دار بفرخی و فیروزی از انجا معاودت نمودہ بخطہ دلکشائے اجمیر نزول اجلال فرمودند در زمان سابق سلطان علاء الدین خلجی بالشکر فراوان مدت متمادی قلعہ مذکور را محاصرہ کردہ و بسیاری از لشکریان خود را بکشتن دادہ کارے از پیش نبردہ بفریب و خدیعت رتن سین حاکم انجا را قید نمودہ بدہلی آوردہ بود و معہذا از اقبال عدیم المثال آنحضرت در اندک مدت چنین قلعہ آسمانی ارتفاع افتتاح یافت از ابتدائے نصف شہریور ماہ الٰہی لغایت اوسط

(۱) در اکبرنامہ دفتر دوم صفحہ ۳۲۰ جیمل نوشتہ ٭

اسفندارماه آلهی که همگی شش ماه بوده باشد این مهم انصرام پذیرفت **مصرع**

ظفر ملازم و دولت قرین نصرت یار

در بیان معاف کردن جزیه و طریقهٔ صلح کل ورزیدن

در وسعت آباد هندوستان مقدار مبلغ آن چندانست که محاسبان روزگار از عهده ضبط آن نتوانند برآمد بمقتضائے حق شناسی بر زبان مقدس گذشت که مقرر کردن جزیه بجهت آن بود که همواره مبلغ معتدبه در خزانه موجود باشد و باعث تقویت سپاه اسلام و شکست مخالفان مذهب گردد هرگاه که بیامن اقبال روزافزون هزاران گنج در خزاین والا فراهم آمده و جمیع راجهائے ورایان هندوستان سر بر خط اطاعت نهاده باشند چه گنجایش که باین تکلیف زیردستان و مسکینان را آزار رسانیده شود چنانچه ملا شیری در زمانے که راجه مان سنگه بتسخیر ولایت کوهستان پنجاب و تادیب راجهائے آن دیار تعین شده بود گفته و این قطعه نادر حسب حال آمده **قطعه**

شها فرمان فرستادی براجه　　که سازد هندوان کوه را رام

چنان رونق گرفت از عدل تو دین　　که هندو می زند شمشیر اسلام

ازانجا که بادشاهان پیشین بمقتضائے تعصب دین و مخالفت مذهب در آزار و اضرار کفار میکوشیدند و آن فریق را در اخذ جزیه خوار و زار مینمودند و ستمگاری و دل آزاری را کار میفرمودند و آن را صواب تصور نموده از عبادات می شمردند آنحضرت از توفیقات خداداد و فور عقل معاش و معاد مسند آرائے صلح کل بوده طوایف انام و طبقات خلایق را بنظر تلطف دیده بر زبان فیض بنیان آوردند که مبدع جهان ارا بر خلایق مختلف المشارب و متنوعه المذاهب در فیض کشوده و انواع الطاف شامل حال آفریدهائے خویش مبذول داشته بس بر ذمت همت بادشاهان والا شکوه که ظلال ایزد متعال هستند لازم و واجب که تخالف و تنازع دین منظور نداشته بندهائے خدا را بیک نظر دیده عنایات خاص مانند پرتو آفتاب که بهر نیک و بد یکسان می تابد بهمگنان مساوات مرعی دارند بدینصورت حکم شد که از تاریخ حال هیچکس از حکام ممالک بعلت طلب جزیه که هشت سال بآئین سلاطین پیشین بضبط در آمده مزاحم حال زیردستان

نشوو مسلین و هنود و گبر و ترسا و دیگر اہل مذاہب بایکدیگر در مقام صلح کل بوده هر کدام
بدین و آئین خویش پرستار آفریدگار باشند **بیت**

از یک چراغ کعبه و بتخانه روشن است ۔ در حیرتم که دشمنی کفر و دین چراست

بنا بر صلح کل که مجبول و مفطور آنحضرت بود در هر شب جمعه که غازه سعادت بر رو دارد و
دانشوران جمیع ادیان و فضلائے تمامی ملل از اہل سنن و شیعه و یهود و نصارے و
مسلمان و گبر و ترسا و فرنگی و ارمنی و زندیق و دیگر مذاہب که در ولایت ایران و توران و
روم و آن طرف شایع است و براہمه و چتر برن و جین و بوده و دیگر مشارب که در ممالک
هندوستان رواج دارد در چهار ایوان که بهمین قصد تعمیر یافته بود فراهم آورده مقدمات
خاص عقلی و نقلی هر مذہب بسمع رضا اصغا میفرمودند و نقد حقیقت و معرفت بر محک تمیز
میرسانیدند و فضلائے آن مذاہب را بهمدیگر بمباحثه در آورده خود در امر حق
منصف میشدند **بیت**

جنگ هفتاد و دو ملت همه عذر پذیر ۔ چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

برائے دریافت حقیقت دین و آئین اہل هند کتاب مهابهارت را که بر اکثر اصول و
فروع معتقدات براہمه اشتمال دارد و متضمن کهنگی عالم و عالمیان و قدم جهان و جهانیان است
و درین کشور معتبر و بزرگ تر از آن کتابی نیست حسب الحکم والا باهتمام غیاث الدین علی
نقیب خان و ملا سلطان و عبدالقادر بفارسی مترجم کرده برزم نامه موسوم گردانیده از نظر
اقدس گذرانید و شیخ ابوالفضل خطبه آنرا بعبارت متین بقلم در آورد و همچنین بعضے کتب
هندی دیگر نیز بموجب امر والا ترجمه گردید و بارها بر زبان مقدس گذشت که از وزیدن
تندباد تقلید چراغ امتیاز افسرده شده و همه کس بے آنکه غور در اصل کار نمایند و تحقیق
مذاہب پردازند هر چه از پدر و اوستاد و آشنا و همسایه و خویش و اقارب شنیده و
دیده اند اعلین مذہب دانسته و انطریقه پرستش ایزدی انگاشته مخالف آن را
کفر می پندارند اگر اندکی پژوهش بکار برده و دیده امتیاز باز گرد ره گرائے مرحله تقلید
و تعصب نشوند **بیت**

گفت و گوئے کفر و دین آخر بیک جا میکشد ۔ خواب یکخواب است باشد مختلف تعبیرها

و مقرر فرمودند که در هر سال دو مرتبه یکے پنجم رجب که روز ولادت آنحضرت بود و دیگر

دویم امرداد ماه الٰهی عنصر قدسی را بطلا و سیم و اقسام چیزها و گوناگون اشیا وزن کرده ان اشیا را باهل احتیاج خیرات نمایند همین هر دو روز آن فیض بخش عالم مانند نیر اعظم برج میزان را از اشعات جمال عنصر اقدس تجلی امود مینا اعتنند و در رنگ قمر منبع نور بیت سعود ترازو را از لمعات انوار وجود مقدس فروغ آگین میگردانیدند و پله میزان را از جواهر غریبه و اشیائے نادره بر می آمودند فقرا و مساکین و تهیدستان و محتاجین از فرط بذل و نوال بادشاه دریادل از زر و دینار مستغنی و بے نیاز می شدند نظم

ترازو چشم در ره داشت تا سال | که آید در برش خورشید اقبال
شرائین سعادت را پسندید | از و چشم ترازو مردمی دید
ترازو را چه زینگونه انباشت | که او را پنجه خورشید بر داشت

و حکم شد که در ماه شمسی در ان تاریخ مرتکب غذائے حیوانی نشوند و هر سال بعد وزن انقدر روز که موافق عدد سنین عمر گرامی باشد گوشت تناول نفرمایند و دران ایام در کل ممالک جاندار را نیازارند و بدین تقریب گاوکشی که نزد اهل هند از امور مذمومه و جرایم عظیمه است از تمام ممالک محروسه منع کردند و میفرمودند که ترک گوشت بارها بخاطرم میرسد اما از شماتت مردم نتوان ازان احتراز نمود چرا که گوشت از شاخ درخت بر نمی آید و همچو نباتات از زمین بر نمیخیزد محض از بدن جانداران پیدا می شود با وجود انواع اغذیه و اقسام نعما که از نعمت خانه واهب حقیقی برائے آدمی عطا شده بجهت اندکی حظ نفسانی که تا آنکه گوشت بر زبان است مزه و لذت می دهد قصد جانداران کردن چه سخت دلی است و سینه خود را که مخزن اسرار ایزدیست گورستان حیوانات کردن چه بے مهریست با وجود اینهمه بیرون آمدن ان از راه بول دو مرتبه پیدایش آن اول است درینصورت ترک گوشت خوردن بوجوه اولی تر است بیت

اگر لذت ترک لذت بدانی | دگر خواهش ترک لذت بخوانی

و نیز میفرمودند که مشغله شکار محض خونخواری و جفاکاری و عین بیدادی و جلادیست سنگین دلان خدا ناترس بمقتضائے هوا پرستی و نفس دوستی برائے تشحید خاطر و لذت نفسانیت تماشا قرار داده قصد جانداران میکنند و چندین بیگناهان را در خوابستان عدم میفرستند و نمیدانند که این صور غریبه و پیکر عجیبه از بدایع و صنایع صانع حقیقی آراستگی یافته در انعدام

آن عشرت طبیعت تصور نمودن چه بیخردیست واهل نفوس وذی حیات را که هر یک جان عزیز دارد برائے تماشا که دمی بیش نیست معدوم ساختن چه بیرحمی است **بیت**

میازار موری که دانه کش است | که جان دارد و جان شیرین خوش است

بنابر امثال درین امور بعضی اهل اسلام که خالی از تعصب بنودند خاقان زمان را به برگشتگی از دین متهم ساخته انواع سخن سازی می نمودند خصوص مولانائے عبد الله سلطان پوری که از اسلام شاه افغان خطاب شیخ الاسلامی یافته واز خاقان زمان بمخدوم الملک مخاطب شده بود وشیخ عبد النبی صدر کل نسبت آن حضرت سخنان دور از کار بسیار میگفتند وبهمین سبب برخاسته بمکه معظمه رفتند چون باز بهندوستان آمدند حکم شد که هر دو را قید کنند مخدوم الملک از فرط بیم قالب تهی کرد وشیخ عبد النبی را حواله شیخ ابو الفضل کردند او در زندان فوت شد ازینجهت که باهم عداوت داشتند بر زبانها افتاد که شیخ ابو الفضل او را خفه کرده کشت القصه بتقدیم شرایط اسلام وادائے اداب بسادات عظام که از انحضرت بوقوع آمده بود از دیگر سلاطین کم بظهور رسیده باشد **بیت**

بدانش بزرگ وبهمت بلند | ببازو دلیر وبدل هوشمند

نه رایش به تدبیر محتاج غیر | نه امضائے رایش بجز محض خیر

دربیان انتساب حضرت خاقان زمان براجها ورؤسائے هندوستان

درزمانیکه بادشاه غفران پناه بایران تشریف بردند شاه طهماسپ در تقریب استفسار تفرقه هندوستان گفته بود که چون حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه خلافت هند از تصرف افغانان برگرفته بودند ودران ملک بیگانه اگر بزمینداران عمده انتساب واشتباک بمیان می آمد در وقت تفرقه ممد ومعاون میشدند وبدین نمط در سلطنت اختلال رو نمیداد لهذا بادشاه غفران پناه چون مرتبه دویم سریر آرائے خلافت شدند این مطلب را محظور خاطر مقدس داشتند لیکن میسر نگشت بعد ازانکه اورنگ جهانبانی از جلوس خاقان زمان زینت یافت بحصول این مامول توجه عالی مصروف داشت دخترے برادر حسن خان میواتی را که از عمده زمینداران هند بود در حرم سرائے سرفراز فرمودند بعد ازانکه براجه بهارامل کچهواهه که عمده ترین راجها بود بدین مطلب حکم شد او بسبب خالفت مذهب

قبول نکرد و آخر الامر سرفرازی خویش درین دانسته صبیه رضیه خود را در عقد ازدواج حضرت خاقان زمان در آورد **نظم**

بروزی که طالع برومند بود | نظرها سزاوار پیوند بود
جهاندار برسم آبائے خویش | پری چهره را کرد همتائے خویش

ولادت باسعادت شاهزاده سلطان سلیم یعنی جهانگیر بادشاه و رفتن خاقان زمان پیاده با جمیر بایفائے نذر

چون آنحضرت آرزوئے خلف سعادت سرشت بسیار داشتند و عقده این تمنائی کشود و درخت امید شگوفه میکرد اما بثمر مراد مثمر نمی شد ابر تمنا قطره در صدف میریخت لیکن مروارید خواهش حاصل نمیگشت **نظم**

نخلش بهوائے میوه پیوست | میکرد شگوفه دلی بست
از قطره ابر او شدی پر | دربطن صدف نمیشدی در

برائے حصول این مدعا بجناب شیخ سلیم که از نزدیکان درگاه کبریا و مستجاب الدعوات بود و در قصبه سیکری اقامت داشت التجا آوردند حسب الاشاره آنخدا آگاه در نزدیکی قصبه مذکور عمارات بادشاهانه احداث نموده بفتح پور موسوم کرده دار الخلافت قرار دادند بعنایت سبحانی و به برکات دعائے درویش در سال چهاردهم جلوس والامطابق ۹۷۷ شه هجری از بطن عفت سرشت خلاصه عفایف روزگار صبیه راجه بهارامل خلف فرخنده اختر والاگهر سعادت ولادت یافت **بیت**

یکے غنچه از باغ دولت دمید | کزان سان گلے چشم گیتی ندید

نام آن مولود مسعود بمناسب اسم درویش خدا اندیش سلطان سلیم نهادند که ثانی الحال بعد رحلت خاقان زمان اورنگ آرائے خلافت گشته بجهانگیر بادشاه نامور گشت چنانچه بجائے خود تحریر می درآید چون آن حضرت بروضه منوره خواجه معین الدین چشتی که از واصلان حق و نزدیکان حی مطلق اند و در سنه ۶۳۳ جهان گذران را پدرود کرده در خطه اجمیر آسوده هستند اعتقاد تمام داشتند بهیے که رو میداد بزیارت روضه رضویه رفته استمداد انجاح مراد

مینمودند و بعنایت الہی و بیامن اعتقاد آنحضرت ہم بانجام میرسید **بیت**

ہر انکہ استعانت بدرویش برد اگر بر فریدون رود پیش برد

در صورت حصول ارزوے ولادت خلعت نذری لبستہ بودند کہ پیادہ قطع راہ نمودہ زیارت روضہ منورہ کنند در ینولا کہ از تائیدات ایزدی خلف سعادت پیوند بعالم وجود آمد بایفاے نذر از دار الخلافت فتح پور سیکری تا اجمیر ہفت منزل و ہر منزل دوازدہ کروہ پیادہ طے مسافت نمودہ مراسم زیارت بتقدیم رسانیدہ معاودت فرمودند در اصل خاقان زمان خیلی پر قوت و قوے دل بودند جرات و جسارت کہ ازان شیر دل بوقوع آمدہ از بادشاہان دیگر کم نشان میدہند شیخ ابو الفضل در اکبرنامہ مینویسد کہ روزے بقصد زور ازماہی پیادہ از متھرا روانہ شدہ آخر روز باکبر آباد رسیدند غیر از چند کس از نزدیکان ہم پاے نکرد و نیز می نگارد کہ آن حضرت در سواری فیل نوعی ماہر بودند کہ احدی از فیلبانان از مونکار انقدر مہارت نداشت ہنگامے کہ فیل مست عربدہ جو ادم کش فیلبانان راکشتہ باعث آشوب شہر میشد آنحضرت روبروے آن فیل رفتہ بیدریغ پاے عظمت بر دندانش نہادہ سواری شدند و آن را بجنگ فیل ہمسر اومی انداختند و بارہا در مین جنگ فیلان مست بنابر ازمودن جرات خود ازین فیل جستہ بر فیل دیگر میرفتند و موجب حیرت نظارگیان میگردند۔

ازدواج شاہزادہ سلطان سلیم با صبیہ موتہ راجہ و ولادت سلطان خرم یعنی شاہجہان

چون حضرت خاقان زمان روابط انتساب بہ راجہا مربوط کردند اہنا باوجود مخالفت مذہب ازین نسبتہا سرفرازی دانستہ از ہر طرف این راہ واکردند بعد ازانکہ شاہزادہ سلطان سلیم بحد بلوغ رسید اگرچہ سابقاً صبیہ راجہ بہگونت داس ولد راجہ بہارامل در حبالہ نکاح آن نونہال حدیقہ خلافت درامدہ بود اما درینولا صبیہ موتہ راجہ ولد راے مال دیو مرزبان جودہپور کہ بوسعت ولایت و کثرت لشکر سرامد چندین راجہاے والاشان بود در عقد ازدواج آن گوہر تاجداری درامدہ ماہ آسمان سعادت باخورشید فلک خلافت قران یافت و زہرہ

برج عصمت با مشتری سلطنت قرین گردید راجه مجلس عالی ترتیب داده التماس مقدم مقدس نمود انحضرت بمراعات روابط نسبت التماس او را باجابت مقرون فرموده بمنزل او تشریف بردند راجه بین الاقران والامثال سر افتخار برافراخته مراسم نیاز و پیشکش بتقدیم رسانید و از احدی تا شاگرد پیشه اسم نویسی نموده خلعت بهر کدام ارزانی داشت و امرای عظام را بلوازم ضیافت وگذرانیدن تحایف خوشنود گردانید و فیلان کوه پیکر و اسپان باد تگاور و پرستاران پری پیکر و غلامان غلمان شعار و فراوان اکسون و قصب و دیبا و زربفت و شال و دیگر انواع اقمشه نادر و گوناگون اجناس هفت کشور و چندین عود و عنبر و حقه مشک اذفر و بسیاری درج یاقوت و گوهر و اقسام زیور مرصع از جواهر زواهر بطریق جهیز سرانجام داد **نظم**

ز دینار و یاقوت و مشک و عبیر — ز دیبا و زربفت و خز و حریر
ز چینی بسیچ و خطائی پرند — گذشته ز اندازه چون و چند
بسی جامهای گرانمایه نیز — پرستار و اسپ و ز هر گونه چیز
بسی زیور و گوهر شاهوار — بسی خاتم و یاره گوشوار
بسی درج و صندوق با قفل زر — پر از لعل و یاقوت و در و گهر
ز پوشیدنی و ز گستردنی — ز هر چیز کان بود آوردنی
کت و خیمه و خرگه و گندلان — ز هر گونه چندان که صد کاروان

سابقا از دخت راجه بهگونت داس سلطان خسرو خلف شاهزاده سلیم بعالم وجود آمده بود درینولا از بطن عفت سرشت صبیه مونه راجه در سنه سی و ششم جلوس والا مطابق سنه هزار هجری سلطان خورم که ثانی الحال زینت افزای سریر خلافت شده بشاهجهان بادشاه نامور گشت سعادت ولادت یافت بزم عیش و عشرت و انجمن انبساط و مسرت آراسته شد دست بذل و عطا کشاده داد جود و سخا دادند **نظم**

گلی بشگفت جان پرور درین باغ — که بویش صد گلستان را کند داغ
ازین شمشاد تن کازاد برخاست — ز هفت اختر مبارک باد برخاست
نشاط آور بجنبید از تار ترانه — نوا پیچید در مغز زمانه

دربیان سوانح بدایع که در زمان آنحضرت بوقوع آمد

درموضع بکهر راوت بیکا نام مقدم بود شخصی که با او عداوت داشت قابو یافته زخمی بر پشت و زخمی
دیگر بر بناگوش او زد و بهمان زخمها راوت مذکور قالب تهی کرد بعد چندگاه بخانه رام داس نام خویش
او را پسر ولادت یافت که بر پشت و بناگوش او نشان زخم بود و شهرت شد که راوت بیکا که از
زخمها مرده بود باز بطریق تناسخ در عالم وجود آمده آن پسر نیز بحد تمیز رسیدن میگفت که
من راوت بیکا ام و نشانها صحیح میداد که مقرون بصدق باشد چون این سانحه غریبه بعرض
والا رسیدان طفلک را بحضور اقدس طلبداشته بر حقیقت واقف شدند و گفتار بصدق
پیوست دیگر نابینائی را بپایه سریر خلافت آوردند هرچه مردم بزبان میگفتند او دست
زیر بغل کرده از بغل بیان میداد و بهمین طور اشعار میخواند بعضی تسخیر جن حمل بردند و جمعی بچشم بندی
وانمودند لیکن او از کثرت ورزش کار باینجا رسانیده بود دیگر شخصی را آوردند که از یک زوجه
خود بست و یک پسر داشت و همه زنده بودند بر زبان گذشت که وقوع امثال این امور
از قدرت ایزدی چه بعید دیگر شخصی را حاضر آوردند که نه گوش داشت و نه سوراخ گوش هرچه
مردم می گفتند بی تفاوت می شنید دیگر درین ایام ستاره دو ذنب نمودار شد از نحوست
آن در عراق و خراسان فتور عظیم رو داد دیگر درینوقت حضرت خاقان زمان روزی فرمودند که
زبان دانی مردم از کثرت صحبت است بعضی از نزدیکان التماس نمودند که آدمیان را
نطق فطریست انهمینی محتاج صحبت نیست ان حضرت جهت امتحان انهمینی در ویرانه عمارتی احداث
نموده چند طفل نوزاد دران مکان گذاشتند و دایهای زبان بسته برای شیر دادن نیز فرستند
چون چهار ساله شدند حضرت خود بتماشای انها تشریف بردند ازان پرورش یافتهای
وادی بی زبان حرفی ظاهر نشد مانند گنگان باوازنا مشخص بی ارتباط حرف بر زبان می آوردند
درینصورت گفتار آنحضرت بامتحان رسید که فی الواقع زبان دانی از صحبت حاصل می شود
چنانچه نوزادگان را صحبت مردم هر دیار که میسر شود زبان همان دیار یاد میگیرند قطع نظر از
ادمیان که نطق جبلی دارند طوطی و شارک که حرف زنی خاصه انها نیست از صحبت ادمیان
حرف سرای شوند **بیت**

هرچه درین عالم است از اثر صحبت است — ورنه کجا یافتی چوب بهای نبات

دیگر از سانحہ غریبہ کہ روداد این است کہ فوجے از ملازمان سرکار والا برائے مالش سرتابان نواحی اکبرآباد تعین شدہ بود و با متمردان محاربہ در میان آمد دران فوج دو برادر از قوم کھتری تردد رستمانہ می کردند قضارا یکے ازان ہر دو برادر دران کارزار کشتہ شد نعش او را درخانہ او باکبراباد آوردند و برادر دویم دران رزم ہمچنان تردد می کرد ازانجا کہ ہر دو برادر توامان بودند و نقاش قدرت قادر مطلق چہرہ ہر دو برادر بیک وتیرہ منقوش ساختہ و مصور حکمت الٰہی قامت و شبیہ اینہا بخامہ صنع بعینہ یکے بتصویر در آوردہ بود **بیت**

میان شان نبودہ فرق اندک　　　بعینہ ہر یکے چون آن دگر یک

بعد رسیدن نعش مذکور در خانہ چون خبر تحقیق نرسید کہ کدام کسے ازان ہر دو برادر کشتہ شد و شبیہ ہر دو بے تفاوت یکے بود عورات ہر دو برادر در شبہ افتادہ برائے سوختن مستعد شدند ان میگفت کہ شوہر من است ہمراہ این پیکر بیجان میسوزم و این میگفت کہ شوہر من است برفاقت نعش خود را خاکستر می سازم رفتہ رفتہ این مقدمہ نزد کوتوال شہر رجوع شد کوتوال این سانحہ را بعرض والا رسانید خاقان زمان آن ہر دو عورت را در حضور مقدس طلبداشتہ استکشاف حقیقت نمودند عورت برادر کلان کہ ازان توامین ساعتے پیشتر تولید یافتہ بود گذارش نمود کہ بے شک شوہر من است مصداق اعتقاد من انکہ یک سال منقضی میشود کہ پسر دہ سالہ من فوت شدہ بانیرو غم فرزند عزیز لبسیار بود شکم این را چاک سازند اگر بر جگر داغ فرزند داشتہ باشد شوہر من است بموجب حکم والا برائے امتحان گذاردہ جراحان کارشناس شکم میت را شگافتند سوراخے مانند زخم تیر بر جگرش ظاہر گشت چون این معنی بعرض اقدس رسید باعث تعجب گردید الحق غم فرو شدن فرزند دلبند تیر لیست جگر دوز و آتشی است جانسوز بجگر تراشی خنجر آبدار است و در دل خراشی سنان خونخوار مقارن اینحال برادر دویم ہمراہ فوج مذکور سلامت در شہر رسید ظاہر شد فی الواقع نعش شوہر ہمان عورت است و بر عقل و دانش ان زنکہ آفرین فرمودہ حکم برائے سوختن او صادر گشت و آن زن مردانہ وار با پیکر بیجان شوہر خویش ہمراہی نمودہ در آتش عشق و محبت خاکستر گردید **بیت**

خسرو ادر عشقبازی کم ز ہندو زن مباش
کز برائے مردہ سوزد زندہ جان خویش را

دربیان تسخیر ولایت پتنہ و بنگالہ

دران وقت سلیمان کرارانی کہ از امرائے بزرگ شیر شاہ و اسلام شاہ بود حکومت ان ولایت
داشت و تا عہد خاقان زمان متسلط بود چون منعم خان خانخانان بحکومت دیار شرقیہ معین گشت
بدفعات بسلیمان مذکور جنگ درمیان آمد و سلیمان عاجز شدہ اطاعت بادشاہی قبول کردہ
خانخانان را ملاقات نمودہ تا ایام زندگی از انقیاد سر نتافت چون او قالب تہی کرد بایزید پسر
کلانش بر مسند حکومت نشست و بعد چندروز مسافر ملک نیستی گردید پس از و داؤد پسر دیم
سلیمان حاکم انولایت گشتہ دم استقلال زدہ سر از بندگی جناب والا برتافت منعم خان
آمادہ جنگ شدہ قلعہ پتنہ را محاصرہ کردہ بدرگاہ والا عرضداشت نمودہ استدعائے
مقدم مقدس کردہ در عین برسات کہ از کثرت اب و خلاب راہہا مسدود بود رایات
عالیات نہضت فرمودہ در حوالی پتنہ نزول اجلال فرمودہ حکم بر محاصرہ قلعہ شد داؤد
در خود تاب مقاومت ندیدہ باظہار اطاعت ایلچی بجناب قدسی فرستاد چون ایلچی باستیلام
عتبہ فلک رتبہ سرفرازی یافت حکم شد کہ داؤد ازین شقوق یکے را اختیار سازد اول
ما و او تنہا در زمگاہ آمدہ مبارزت نمائیم ہر کہ فیروزمند شود ملک از و باشد واگر دل برین
نہد از مردم خود کہ بمزید شجاعت مشہور باشد برگزیند تا نیز یکے از بہادران در برابر
او فرستیم از ان ہر دو دلاوران ہر کس کہ ظفر یابد فتح از جانب او شود در صورتیکہ این را
ہم قبول نکند یکے از فیلان نامی کہ بوفور جرات و بعظم جثہ و تندخوے ممتاز بودہ باشد در
معرکہ بفرستد تا نیز فیل را انتخاب کردہ بجنگ او فرستیم ہر کدام کہ غالب آید فیروزی از
جانب او باشد چون ایلچی این احکام قدسی شنیدہ از حضور رخصت شدہ نزد داؤد رسید
و شقوق مسطورہ گذارش نمود او ہیچ یکے ازان قبول نہ کرد مقارن اینحال حاجی پور کہ آن
روے اب گنگ است و محاذی پتنہ است بسعی بہادران نصرت مند مفتوح گردید
و محاصرہ قلعہ پتنہ نیز تنگ شد افغانان نقش ادبار خود در آئینہ روزگار خود دیدہ
داؤد را کہ مست بادہ سرکشی بود طوعاً و کرہاً درکشتی انداختہ بوقت شب روانہ بنگالہ شدند
شورشی و وحشتی عظیم در قلعہ پدید آمد بعضے افغانان از اضطراب دران تاریکی دریا را
از کشتی ندانستہ غریق بحر فنا شدند و فریقے کہ خود را درکشتی انداختند از فرط ہجوم با

کشتی غرق گشتند وجمعی از کثرت انبوه بتلاش برامدن پایمال گردیدند وبندی که راه بیرون برامدن نیافتند خود را از برج دیوار قلعه انداخته بخندق نیستی ورشدند انحضرت سحرگاه برحقیقت واقف شده قلعه را با ولیای دولت سپرده خود بدولت واقبال تعاقب فرموده اسپ سواره از دریاے پن پن گذشته تاشام سی کروه راه قطع کردند درین تگ و دو حسین خان پسر سلطان محمدعادل گرفتار گشته بقتل رسید و دیگر مخالفان نیز دران راه دستگیر گشته بعدم خانه دررسیدند واکثر گریخته جان بسلامت بردند نظم

مخالف گریزان براه گریز سپه درعقب راند با تیغ تیز

گریزان شدندان دلیران همه چوازشیر غرنده اهورمه

چوان بدسگالان هزیمت شدند سپه بے نیاز از غنیمت شدند

همه راه‌گز دشت وزپشته بود پراز خسته وکشته وپسته بود

ازانجا منعم خان خانخانان را بالشکرگران باستیصال داؤد بدمال وتسخیر بنگاله تعین کرده درپتنه معاودت فرمودند راجه تودرمل که درین مهم خدمت شایسته بتقدیم رسانیده بود بعنایات علم ونقاره سرفراز گشته برفاقت منعم خان مقرر گردید انحضرت بعد تنظیم امور ان دیار مراجعت فرموده ازراه اجمیر بعد زیارت روضه رضویه بدارالسلطنت فتح پور نزول اجلال فرمودند حکم شد که از اجمیر تا فتح پور در هر کروه چاهے پخته ومناره بلند بجهت علامت کرده احداث کنند وسراپاے مینار هاے از شاخهاے آهوکه شکار شده باشد زینت بخشند تارهروان را اعتقادی ودلیلے بوده باشد دراندک فرصتے چاه ومناره برطبق حکم والا مرتب گردید القصه منعم خان دربنگاله رسیده با داؤد جنگ نمایان کرده زخمی گشت واکثر امرایان نثار شدند وباقبال بادشاهی داؤد مغلوب گشته بندگی درگاه والاقبول کرده پیشکش هاے لایقه وفیلان نامدار مصحوب پسر خود بجناب والا ارسال داشت وراجه تودرمل ازمهم بنگاله خاطر جمع نموده بحضور رسیده بمنصب اشرف دیوانی سرفرازی یافت بعد چندگاه چون منعم خان خانخانان بمرگ طبعی درگذشت وداؤد قابو یافته ازعهده خود برگشته سر بشورش برداشت بعد معروض مقدس خانجهان وراجه تودرمل برسراو تعین شدند ایشان دربنگاله رسیده بدفعات محاربات نمایان کرده مظفر ومنصور گشتند وداؤد دستگیر گشته بقتل رسید سراو را بدرگاه والا فرستاده مورد عنایات شدند

ازان وقت فتنه وفساد از بنگاله رفع گردیده باعث امنیت گشت مصرع

چراغ فتح برافروختند ز آتش تیغ

پوشیده نماند که در بلاد بنگاله آغاز ظهور اسلام از ملک محمد بختیار که از امرای بزرگ سلطان قطب الدین ایبک بود گردیده وازان زمان آن ولایت در تصرف سلطان دهلی گشت در سنه ۷۴۶[1] قدرخان راکه از جانب سلطان محمد شاه فخرالدین جونا بن سلطان غیاث الدین تغلق شاه بود فخرالدین نامی سلاحدار بقابوی که یافته گشته بر مسند حکومت نشست و به سلطان فخرالدین ملقب گشت مدت حکومت دوازده[2] سال +

سلطان علاء الدین عرف ملک علی که عارض لشکر قدرخان بود با سلطان فخرالدین جنگ کرده غالب آمده اورا بقتل رسانیده لوای حکومت برافراخت مدت سلطنت چهار[3] سال وچهار ماه +

سلطان شمس الدین عرف حاجی الیاس نوکر سلطان علاء الدین سردار لشکر گردیده بر سر لکهنوتی رفته تمامی سپاه را از حسن وسلوک وتدبیر باخود متفق نموده از راه برگشته بر سر علاء الدین آمد بعد از جنگ غالب گشته اقای خود را مسافر ملک عدم گردانیده بر مسند حکومت متمکن گشت دران زمان فیروزشاه اورنگ آرای خلافت دهلی بود برابت لشکر بر بنگاله تعیین کرده اما کاری از پیش نرفت مدت حکومت بست ویک سال[4] +

سلطان سکندر بن سلطان شمس الدین دوازده[5] سال +

سلطان غیاث الدین بن سلطان سکندر یازده[6] سال وچند ماه +

سلطان السلاطین بن سلطان غیاث الدین یازده[7] سال +

سلطان شمس الدین بن سلطان السلاطین پنج[8] سال +

---

(۱) در تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۵ سنه ۷۳۹ نوشته. (۲) دو سال وچند ماه. فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۵ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲

(۳) یک سال وپنج ماه تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۶ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۳ +

(۴) شانزده سال وچند ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۶ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۳ +

(۵) نه سال وچند ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۶ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

(۶) هفت سال وچند ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۷ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

(۷) هفت سال وچند ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۷. ده سال. طبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

(۸) سه سال وچند ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۲۹۷ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۴ +

راجہ کانس از زمینداران انولایت بود چون سلطان شمس الدین رحلت نمودہ وارثی ازو نماند راجہ متسلط گشتہ بر مسند حکومت نشست مدت پنجسال و چند ماہ[1]

سلطان جلال الدین بن راجہ کانس برائے خلافت اسلام قبول کردہ خطبہ و سکہ بنام خود کرد مدت نوزدہ سال و چند ماہ[2]

سلطان احمد بن سلطان جلال الدین ہفدہ سال[3]

سلطان ناصر الدین بن سلطان احمد ہفت روز

سلطان ناصر شاہ از احفاد سلطان شمس الدین دو سال

سلطان باربک شاہ عرف ناصر غلام ناصر شاہ قابو یافتہ سلطان ناصر شاہ را کشتہ مسند آرائے حکومت گشت ثانی الحال امرائے اتفاق کردہ او را کشتند مدت حکومت نوزدہ سال[4]

یوسف شاہ برادر زادہ باربک شاہ ہشت سال[5]

سلطان سکندر بعد چند روز امرائے اتفاق کردہ او را معزول کردند

فتح شاہ نہ سال[6] و چند ماہ

نازک[7] شاہ خواجہ سرا فتح شاہ را کشتہ بر مسند حکومت نشست ہر جا خوجہ سرا بود طلبداشتہ پیش آورد دو ماہ و پانزدہ روز

فیروز شاہ سہ سال و چند ماہ

محمود شاہ بن فیروز شاہ یک سال و چند روز

---

(۱) ہفت سال۔ تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۲۹۰ و طبقات اکبری صفحہ ۵۲۲ و ۵۲۴

(۲) ہفدہ سال و چند ماہ۔ تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۲۹۰ ہفدہ سال طبقات اکبری صفحہ ۵۲۲ و ۵۲۴

(۳) شانزدہ سال۔ تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۲۹۸ و طبقات اکبری صفحہ ۵۲۲ و ۵۲۴

(۴) ہفدہ سال تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۲۹۸ و طبقات اکبری صفحہ ۵۲۲ و ۵۲۵

(۵) ہفت سال تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۲۹۸ و طبقات اکبری صفحہ ۵۲۲ و صفحہ ۵۲۵

(۶) ہفت سال و پنج ماہ تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۲۹۸ و طبقات اکبری صفحہ ۵۲۲ و ۵۲۵

(۷) سلطان باربک ۔ تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۲۹۹ ۔ باربک شاہ طبقات اکبری صفحہ ۵۲۲ و ۵۲۴

مظفرشاه حبشی خواجه سرا محمود شاه را کشته بر مسند حکومت نشست یک سال[1] و پنجماه ✦

سلطان علاء الدین که از نوکران مظفرشاه بود بقابوے که یافت آقائے خود را کشته بحکومت رسید مدت بست[2] سال ✦

نصیب[3] شاه بن سلطان علاء الدین بعد پدر بر مسند حکومت قرار گرفت هنگامے که حضرت ظهیر الدین بابر بادشاه فتح هندوستان نمودند سلطان محمود برادر سلطان ابراهیم لودی پیش نصیب شاه پناه برده دختر سلطان ابراهیم را در نکاح نصیب شاه آورد بعد مدت چون شیرشاه غالب آمد بنگاله را از تصرف نصیب شاه برآورد داد درمعرکه زخمی شده هزیمت خورده درحضور حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه رسیده استغاثه نمود مدت حکومت نصیب شاه چهارده[4] سال ✦

جهانگیر قلیخان از امرائے کبار همایون بادشاه بود حضرت بادشاه آن ولایت را از شیرشاه برآورده باو دادند ✦

محمد خان المخاطب به بهادرخان که از امرائے بزرگ شیرشاه بود شیرشاه بعد فتح بر حضرت بادشاه جهانگیر قلیخان را بعدم خانه فرستاده او را بران ولایت متمکن گردانید ✦

سلیمان[5] کرانی که از امرائے مشهور اسلام شاه بود حکومت باستقلال یافت اگرچه سکه وخطبه بنام خود نکرده اما خود را حضرت اعلیٰ خطاب کرده بود ✦

بایزید بن سلیمان بعد پدر قایم مقام گردید سیزده روز ✦

داؤد پسر دویم سلیمان دو سال ✦

در ۹۸۳ھ خان جهان و راجه تودرمل داؤد را به قتل رسانیده آن ولایت را بالکل داخل ممالک محروسه نمودند از ابتدائے ۷۴۶ھ لغایت سنه مذکور که دو صد و سی و هفت سال بوده باشد ولایت بنگاله از تصرف سلاطین دهلی بیرون ماند القصه راجه تودرمل بعد جمعیت

(۱) سه سال و پنج ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۰۱ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۶ ✦

(۲) بست وهفت سال. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۰۲ وطبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۶ ✦

(۳) نصیرشاه. طبقات اکبری صفحه ۵۲۲ و ۵۲۶ ✦

(۴) یازده سال. طبقات اکبری صفحه ۵۲۲ ✦ (۵) سلیمان ✦

خاطر از مهمات آن ولایت بحضور والا رسید پس از آمدن راجه در اندک مدت خان جهان برحمت حق پیوست مظفر خان دیوان اعلیٰ از حضور بصوبه داری بنگاله تعین گشت این مظفر خان که بخواجه مظفر مشهور بود در ابتدائے حال نوکر بیرام خان بود بعد تفرقه بیرام خان کروره پرگنه پرسرور تابع پنجاب گردید چون حقیقت قابلیت و کاروانی او بعرض والا رسید در حضور طلب داشته دیوان بیوتات فرمودند بمقتضائے کارطلبی در اسرع اوقات بپایۀ دیوان اعلیٰ سرفرازی یافت و مدتے باین درجه ممتاز بود درینولا بصوبه داری بنگاله رخصت گشت و در آن ولایت رسیده بنظم و نسق امور پرداخت بعد چندگاه معصوم خان کابلی جاگیردار بهار از مقدمه داغ اسپ که دران نزدیکی مقرر شده بود عدول نموده شورش کرد به طیب دیوان و رائے پرکهوتم بخشی سرکار والا گفت وگو نموده سوار شد و هر دو را قتل کرده و خانه هر دو بغارت در آورده سر بغی برافراخت و همچنین در بنگاله بابا خان قاقشال(۱) و دیگران بسبب بازیافت جاگیر بمظفر خان صوبه دار مخاصمت ورزیده باغی شدند و بمعصوم خان کابلی همداستان شده جمعیت فراهم آوردند و بسیاری از امرائے دیگر نیز از مظفر خان آزرده شده بمخالفان متفق گشتند و میرزا شرف الدین حسین یزنۀ آنحضرت بآنحضرت مخالفت ورزیده بقصد مکه معظمه روانه شده بود و فتنه جوئے و واقعه طلبی شعار خود داشت در ولایت بنگاله شورش شنیده نیز از راه برگشته آمده بمخالفان ملحق گردید و شورشے عظیم روئے داد چون جمعیت ان بد اختران بسیار بود مظفر خان تاب جنگ نیاورده در قلعه تانده متحصن گشت و باغیان بر قلعه محاصره تنگ آورده بمظفر خان پیغام نمودند که آمده ملاقات نماید و الا روانه مکه معظمه شود مظفر خان ضرورتاً شق ثانی قبول کرد انجماعت مقرر کردند که سیوم حصه از اموال خود بردارد و دیگر واگذارد مظفر خان بست هزار اشرفی پنهانی بمعصوم خان کابلی فرستاد که از عرض و ناموس من دست باز دارد و مخالفان از همین معنی دلیر شده محاصره تنگ نمودند و قلعه تانده مفتوح کرده مظفر خان را بدست آورده بقتل رسانیدند و اموال او بغارت بردند بست لک روپیه که در تالاب کور کرده بود بدست میرزا شرف الدین حسین افتاد اموال دیگر هر یک از مخالفان بدست آورده متصرف شدند و بر تمام آن ولایت استیلا یافته هر کدام خطاب و منصب برائے خود

(۱) بابا قاقشال

مقرر کرده انجمن آراسته خواستند که خطبه بنام محمد حکیم میرزا برادر خورد آنحضرت که در کابل بود بخوانند دران وقت ناگهان باد بشدت تمام وزید و کون و مکان تیره و سیاه گردید شتداد باد بایاد از رستخیز در داد و طوفان گرد و خاک نمونه آخرالزمان نمودار ساخت و نیز باران سخت بارید و اقبال عدو مال بادشاهی بساط نشاط انجماعه را درنوردید و انجمن بتفرقه و پراگندگی انجامید و آنچه مخالفان اندیشیده بودند بمنصه ظهور نرسید و همچنین در بهار بهادر نامی پسر سعید بدخشی علم بغی برافراشته سکه و خطبه بنام خود کرد بیت

بهادرالدین سلطان بن سعیدالدین شه سلطان ✤ پسر سلطان پدر سلطان زهی سلطان بن سلطان

چون اینمقدمات بعرض قدسی رسید راجه تودرمل را که بعد از مظفر خان دیوان اعلی مقرر شده بود با امرائے دیگر تعیین فرمودند راجه بجناح استعجال رسیده در دفع شورش پرداخت و بصلاح دولتخواهان در حوالی منگیر حصار گلین احداث نموده دایره ساخته حقیقت احوال آن حدود بدرگاه مقدس معروضداشت خان اعظم میرزا کوکلتاش بالشکر گران رخصت گشت و عقب او شهباز خان نیز تعیین گردید از اوازه آمدن خان اعظم و شهباز خان در جمعیت مخالفان تفرقه افتاد از محاصره حصار گلین که راجه تودرمل ساخته بود برخاستند معصوم خان با دیگر باغیان بطرف بهار رو آورد افواج قاهره در بهار رسیده باستیصال باغیان کمرهمت بستند و همدرین اثنا معصوم خان فرنخودی[1] و نیابت خان عرب و بهادر بطرف جونپور رو آورده بغی ورزیدند شهباز خان از بهار برسر اینها رسید و در سلطان پور بلهری جنگ روی داد و از مشیت ایزدی شهباز خان شکست خورده رو بفرار نهاد امادرین وقت اقبال بادشاهی بکارسازی آمد چون در عوام شهرت یافته بود که معصوم خان فرنخودی در معرکه کشته شد لشکریانش ازین شهرت پراگنده شدند شهباز خان ازین خبر خود را جمع ساخته و جمعیت فراهم آورده درنزدیکی اوده رسیده باز بمعصوم خان فرنخودی جنگ نموده غالب آمد و پس ازان چنان شکست انچنین نصرت یافته رفع شورش نمو معصوم خان فرنخودی بعد شکست با چند کس بدر رفت و بعد چندگاه بموجب التماس شاهزاده بزرگ جرایم معصوم خان فرنخودی معاف فرموده بجاگیر لایق سرافراز گشت راجه تودرمل پس از حصول جمعیت خاطر از مهمات آمده باز بجناب والا رسیده مورد الطاف فراوان گردید و بعد چندگاه خان اعظم نیز از بنگاله در حضور مقدس آمد و شهباز خان باستیصال

---

[1] معصوم خان فرنخودی ✤

معصوم خان کابلی و دیگر مخالفان مقرر ماند چون بعرض والا رسید کہ مخالفان بد سرشت بدفعات بشہباز خان جنگ کردہ غالب آمدہ اند و دران حدود رفع شورش نمیشود بلکہ روز بروز زیادہ میگردد لہذا بقصد استیصال انجماعۃ بدمال بدولت و اقبال خود متوجہ دیار شرقیہ شدند و شکار کنان و نخچیر افگنان قطع منازل فرمودند و درین سفر راجہ بیربل جشن عالی ترتیب داد ان حضرت دران مجلس تشریف بردہ پایہ قدر او افزودند و نیز در منزل راجہ تودرمل تشریف فرمودہ سرفرازی بخش آن وزیر اعظم شدند بعد رسیدن در مکانی کہ دریاے گنگ و جمن باہم اتصال یافتہ جوش یکتائی میزنند و باعتقاد اہل ہند از اماکن بزرگ است درمیان ہر دو دریاے قلعہ الہ باس و شہر بزرگ اساس نہادند چون در ایام بارش دریاے گنگ طغیان می نماید بند مستحکم در طول یک کردہ و عرض چہل درعہ و ارتفاع چہار درعہ مقرر گشت و آن حصار در نہایت متانت و حصانت و بند در غایت مستحکمی و استواری و شہر در کمال وسعت و فسحت در سال بست و ہشتم جلوس والا باتمام رسید و درین مکان بعرض ہمایون رسید کہ شہباز خان بتقویت طنطنہ نہضت موکب والا بمخالفان جنگ مردانہ دار نمودہ مظفر و منصور شدہ و معصوم خان کابلی و بہادر و دیگر مفسدان وخیم العاقبت ہزیمت خوردہ از ملک بادشاہی بدر رفتہ خود را در کنج خمول کشیدہ اند بنا بران از اللہ باس معاودت فرمودہ بقصد رفع شورش محمد حکیم میرزا روانہ سمت پنجاب شدند و بدولت و اقبال قطع منازل و طی مراحل در پیش نمودند ٭

دربیان بغی محمد حکیم میرزا بر حضرت بادشاہ خاقان زمان

او در کابل بغی ورزیدہ بارہا از آب سند گذشتہ باعث ازار و اضرار اہل پنجاب میگردید و از صدمات عساکر منصورہ منہزم گشتہ باز رو بکابل می آورد نوبتے بلاہور رسیدہ بست و دو روز قلعہ را محاصرہ نمودہ راجہ بہگونت داس صوبہ دار لاہور پاے ہمت افشردہ قلعہ را مستحکم داشت کنور مان سنگہ خلف راجہ مذکور کہ فوجدار سیالکوت بود احشام کوہی فراہم آوردہ با جمعیت فراوان ناگہان رسیدہ بمیرزا جنگ نمودہ غالب آمد و میرزا بے دست و پا گشتہ از دور قلعہ برخاستہ بے نیل مقصود راہی گشت و براہ جلال پور معمولہ حافظ آباد از دریاے چناب گذشتہ در بہیرہ رسیدہ و آن شہر را غارت و ویران ساختہ از راہ کہیت دریاے

سنده عبور نموده بکابل رفت وکنور مان سنگه تا دریای سند تعاقب نموده برگشت چون این جرات و جسارت کنور مان سنگه بعرض والا رسید مورد الطاف بیکران گردید بیکبارگی بمنصب پنجهزاری سرفراز گشت درینولا میرزا از استماع خبر یورش امرای بنگاله که سکه و خطبه بنام او می خواستند که بکنند دلیر شده از کابل لشکر آراسته به پنجاب رسیده باعث فتنه وفساد گردید واهل آن دیار را انار و اضرار رسانید انحضرت از الله باس کوچ کرده قصد مصمم نمودند که درین مرتبه در کابل رسیده بمیرزا انچنان تادیب کرده شود که آتش فتنه مطلق منطفی گردد و فوجی برسم منقلا رخصت نمودند میرزا از طنطنه موکب والا امکان خود در بودن پنجاب ندیده روانه کابل گردید افواج قاهره که عقب میرزا شتافته بود بشادمان خان که از امرائے بزرگ میرزا بود جنگ نمود شادمان خان شکست یافته گریخت اسباب و پرتال وامتعه واموال او ولشکریانش بدست بهادران لشکر فیروزی اثر آمد و نوشته چند بخط منشی میرزا و بمهر میرزا از پرتال شادمان خان بدست سردار فوج منصور افتاده بود وآن نوشتجات بجنس بحضور والا ارسال داشته ازانجمله نوشته بنام خواجه شاه منصور دیوان بود که در جواب عریضه او نگارش یافته آن حضرت از روے فراخ حوصلگی ونیکذاتی بر زبان نیاوردند وبخاطر قدسی رسید که درچنین وقت مخالفان بجهت هدم اساس اعتماد دولتخواهان این چنین نوشتجات میفرستند بار دیگر بعرض والا رسید که کسان خواجه شاه منصور که در پرگنه فیروزپور جاگیرش می باشند اراده دارند که بمحمد حکیم میرزا ملحق شوند چون آمینی از خواجه استفسار رفت او انکار اورا نمود طلب ضامن کردند او در دادن ضامن نیز عذر نمود ظن غالب شد که فی الواقع قصد خواجه بطرز دیگر است درینصورت بصلاح دولتخواهان متصل سرائے کوت کچهوه که مابین شاه آباد و انباله است خواجه را بحلق کشیدند این خواجه شاه منصور از اعیان شیراز بود خدمت اشرف خوشبوے خانه داشت وآن حضرت بمقتضائے آدم شناسی نظر بر قابلیت او داشته اورا بسیار می خواستند ومظفر خان دیوان اعلیٰ بنابر کاردانی ووفور دانش او حسد می برد ناگزیر ترک نوکری بادشاهی نموده پیش منعم خان خانخانان رفته نوکر گردید نوبتے منعم خان اورا برائے عرض مطالب جاگیر از بنگاله بحضور مقدس فرستاده بود در التماس مطالب نقش کاردانی او زیاده بخاطر اقدس درست شد بعد فوت منعم خان طلب حضور فرموده بجالی منصب وزارت دیوان اعلیٰ سرفراز فرمودند ودر کمتر زمانی باصابت راے بمراتب

بلند رسید چون در معاملات مردم را تنگ منودی وراه بدسلوکی پیمودی از خدمت تغیر گشته قید شده بود بعد چندگاه بمهان پایه سرفرازی یافت در بیولا از منصوبه معاندان باینحالت رسید اگرچه برزبانها افتاده بود که راجه تودرمل بانی این منصوبه شده اما خلاف است شاید مردم دیگر اختراع کرده باشند بعد دوروز از کشته شدن بے تقصیری او معروض مقدس گشت باعث تاسف خاطر اقدس گردید لیکن مردم از سخت گیری وتنگ گرفتگی او نجات یافته مسرور شدند

نظم

نباشے بکار جهان سخت گیر	که هر سخت گیرے بود سخت میر
باسان گذاری دمے بر گذار	که اسان زید مرد آسان گذار

بالجمله انحضرت طے منازل نموده بر ساحل دریائے سند نزول اجلال واقبال فرمودند در مکانے که دریائے سنده ونیلاب ورود کابل باهم می پیوند و برائے قلعه متین حکم والا صادر شد وبر لب دریائے بر قلعه کوهچه بر روے سنگ اساس قلعه نهاده عمارت آن از سنگ وخارا قرار یافت خارا تراشان فرهاد شعار در تراشیدن احجار دانایان نادره کار در طرح حصار وبنایان معمار بتعمیر بروج ودیوار بدایع وصنایع بکار بردند درسال بست وششم جلوس والا شروع شده باهتمام خواجه شمس الدین خوافی در دو سال قلعه رفیع وشهر وسیع صورت تامیت یافته باتک بنارس موسوم گردید بے شایبه تکلف قلعه ایست در غایت استواری که خندقش دریائے سنده وو ثیقت در نهایت محکمی که در مالش بر روے مخالفان بند بر خبیست معتدل هوا درمیان هند وخراسان سرکوبی است بیم افزائے سرتابان وگردن کشان مهندس فکر صایب ومعمار رائے اصابت خاقان زمان با وجود حصانت حصین پایان آن معبره دریا طرفه تجویز نموده که دم مساوات باسد سکندر میزند صادر ووارد تا انکه درون قلعه نرود راه عبور دران مکان بر روے او مسدود است

نظم

یکے قلعه بر روے آن کوهسار	که دریا شده خندقش پایدار
ز رفعت رسیده بچرخ برین	بروجش برو رج فلک را قرین

القصه ان حضرت بعد طرح انداختن قلعه اتک بنارس متوجه پیشتر شدند وازین منزل فرمان نصایح بنیان بمحمد حکیم میرزا صادر شد خلاصه مضمونش انکه وسعت اباد هندوستان

که جائے چندین سلاطین صاحب سکه وخطبه بود تمام تر در قبضه تصرف ما درآمده و سران روزگار روی نیاز بدرگاه والا آورده و می آرند وامرائے این دودمان رفیع مکان بجائے سلاطین والاشکوه نشسته حکومت میکنند ان برادر از چنین دولت چرا محروم و بے نصیب باشد اگرچه بزرگان کاردان برادر کهین را بمنزله فرزند گفته اند امّا باعتقاد من بهم رسیدن فرزند احتمال دارد برادر کجا بهم می تواند رسید لایق عقل و دانش ان برادر انکه از خواب غفلت بیدار گشته بملاقات خویش مسرور سازد و زیاده ازین ما را از دولت دیدار و خود را از دولت پایدار محروم ندارد محمد حکیم میرزا بنابر صحبت خوش آمد گویان خانه بر انداز با وجود اینقدر عنایات بادشاهی و ورود فرمان تلطف آمیز هیچگونه فرمان پذیر و سخن شنو نگشت و باخود قرار داد که کریوه خیبر تا قلعه کابل مستحکم کرده آماده پیکار گردد یا براه بنگش رفته در هند شورش اندازد و میرزا همه برین اندیشه بود و کنکشها درمیان داشت که شاهزاده سلطان مراد برسم منقلا درنواحی کابل رسید و بمیرزا جنگ درمیان آمد و میرزا شکست یافته بطرف غوربند شتافت واراده آن کرد که بوالی توران پناه برده استمداد و استعانت نموده آید مقارن اینحال خاقان زمان نیز بکابل نزول اقبال فرموده سیر منازل قلعه و باغ و شهر نموده مسرت اندوز شدند باانکه محمد حکیم میرزا مصدر چندین تقصیرات شده بود از روے کمال تلطف کابل را باز بمیرزا مرحمت فرموده بهندوستان معاودت نمودند و میرزا باز بکابل رسیده بحکومت انولایت قیام ورزید ازانجاکه میرزا مشغوف شراب بود از فرط باده پیمائی به بیماریهائے مزمنه مبتلا گردید و ازبسکه مغلوب طبیعت بوده خودرا از شراب نتوانست ضبط کرد و در اندک مدت ساغر حیاتش لبریز گشت **بیت**

مبادا خردمند غرق شراب کزین سیل شد قصر دولت خراب

بعد از ارتحال میرزا بمنزل بقا فرزندانش اراده داشتند که از کابل پیش عبد الله خان والی توران روند چون اینمعنی بعرض مقدس رسید از روے صله رحم فرمان استمالت صادر شد و راجه مان سنگه برائے دلداری پس ماندگان میرزا تعین گشت و رایات عالی نیز بسمت کابل نهضت فرموده چون عرصه راولپندی مورد سرادقات اقبال گردید راجه مان سنگه که پیشتر رخصت یافته بود کیقباد میرزا را یازده ساله و افراسیاب میرزا را چهار ساله پسران محمد حکیم میرزا را همراه خود گرفته در حضور مقدس رسید حضرت

خاقان زمان یتیم نوازی فرمودہ الطاف بیکران درحق فرزندان میرزا مبذول داشتند ونظر توجہ وتربیت برگماشتند وامرائے کابلی نیز بعز بساط بوس مشرف شدہ مورد عنایات شدند وراجہ مان سنگہ بصوبہ داری کابل سرفرازی یافت ✦

دربیان کشتہ شدن راجہ دانش و بیربل

چون ساحل دریائے سند مخیم خیام اجلال گشت زین خان کوکہ را بالشکر گران باستیصال الوس یوسف زئی وتسخیر ولایت بجور وسواد تیراہ تعین کردند وشیخ فرید بخاری بخشی برائے تاخت قبایل افغانان کہ در دشت بودند رخصت یافت شیخ بعد تاخت وتاراج معاودت نمود وزین خان بقلع وقمع افغانان کمر بستہ داخل کوہستان شد بعرض والا رسید کہ تا انکہ فوج دیگر باعانت زینخان تعین نمیشود استیصال افغانان ممکن نیست راجہ بیربل وشیخ ابوالفضل استدعائے اینخدمت نمودند انحضرت قرعہ بنام ہردو انداختند قضارا قرعہ بنام راجہ بیربل برآمد لہذا راجہ مذکور وحکیم ابوالفتح را بامداد زینخان رخصت فرمودند زینخان باتفاق واستصواب راجہ نخستین بضبط بجور کمر بست وہمت برگماشت کلان تران انجا طناب عبودیت درگردن انداختہ رعیت گیری اختیار کردند بعد ازان برسر سواد تیراہ لشکر کشی شد افغانان برسر کریوہ ہجوم آوردہ ژالہ صفت تیر وسنگ می باریدند زینخان بزور شمشیر از کریوہ گذشتہ قلعہ بنا کردہ باستیصال انجماعة بدمال پرداخت اندرین اثنا درمیان زینخان وراجہ بیربل تخالف ونفاق روداد ومخاصمت بلند شد وگفتگوہائے منازعت درمیان آمد **بیت**

نزاع اینچنان آتشی برفروزد — کہ از تاب آن ہرچہ باشد بسوزد

ہرچند زینخان خواست کہ جمعی در قلعہ گذاشتہ پیشتر روانہ گردد راجہ برانیمعنی راضی نگشت وقرار یافت کہ ازراہی کہ آمدہ اند باز مراجعت کنند بصلاح اینمعنی معاودت کردند راجہ پیشتر آمدہ جائیکہ قرار یافتہ بود فرود نیامد ازانجا روانہ شد کسانیکہ پیش آمدہ خیمہ زدہ بودند ناگزیر بہ برداشتن خیام وبستن پرتال مشغول شدند زینخان ازعقب آمدہ صورت حال بدین منوال دیدہ او ہم براہی گردید افغانان سراسیمگی لشکر معاینہ کردہ از ہرطرف ہجوم آوردند وغریب شورشی پدید آمد نزدیک ماہ تنگ گردیدہ بود کہ دو سوار پہلو بہم نمیتوانستند

گذشت فیل و اسپ و آدم بر یک دیگر می افتادند و حادثهٔ عظیم رو داد گویا نمونهٔ رستخیز است چون افغانان از هر طرف ریخته و جنگ کرده غالب آمدند زینخان از فرط غیرت و وفور شجاعت خواست که جان نثار گردد اما خیر خواهان جلو گرفته او را از آشوب گاه بر آوردند دران تنگی چند فیل و اسپ و شتر و آدم بر روی همدیگر افتاده بودند که راه عبور سوار دشوار بوده ناچار زینخان پیاده شده بے راهه شتافت و بهزار دشواری افتان و خیزان بمنزل رسید بسیاری از لشکریان را افغانان اسیر و قتل کردند و انقدر انچه بدست آوردند که از بر داشتن آن عاجز شدند و دران روز چند هزار کس کشته شد و از خستگان حساب نیست و دران زد و خورد راجه بیربل و حسن خان بهتی و راجه دهر منکد و سنکرامخان و بعضے دیگر از بندهای بادشاه شناس بکار آمدند ازانجا که راجه بیربل در شعر هندی و نزاکت فهم و جدت طبع و فطرت بلند و مزاجدانی و تیز زبانی و سخن سنجی و نکته طرازی بینظیر بود چنانچه از اعاجیب اشعار و نادرات گفتار و نکات غریبه و مضاحک و مطایبات عجیبه او که باعث انبساط خاطر تواند بود تا حال مذکور محافل و زبان زد اهل روزگار است و نوعی همت عالی داشت که بذل و سخاوت ادناے او پانصد مهر و هزار مهر بود ازینجهت که از عمدهٔ مصاحبان بزم انس و زبدهٔ محرمان انجمن قدس بود و بمنصب سه هزاری سرفرازی داشت و قرب منزلتی که او را بجناب مقدس بوده دیگرے را نبود از کشته شدن چنین مصاحب و مساز و ندیم همراز که از وفور دانشش گره کشاے خاطر والا و صیقل نماے مرات ضمیر علیا بود عیش محفل قدسی منغص گشت و بر خاطر اقدس سنوح این سانحه سخت گران آمد بے اختیار آب از دیده فرو ریختند واه بلند بر زبان آوردند تا دو شبانروز بمکیفات و غذاے لابد توجه نفرمودند و بر زبان قدسی گذشت که از ابتداے جلوس مقدس تا حال که سنه سی ام است چنین غبار کلفتے بر حاشیه خاطر والا نه نشسته روز سویم شاهزاده سلطان مراد و راجه تودرمل را با بسیاری از بهادران شهامت کیش براے قلع و قمع افاغنه یوسف زئی تعین فرمودند چون این خدمت در خور شان شاهزاده رفیع المکان نبود از منزل دویم شاهزاده بموجب حکم اعلی معاودت نموده راجه تودرمل بتخریب الجماعة مقرر شد و راجه مانسنگه که باستیصال افغانان بارکی در کریوه خیبر رسیده بود برفاقت راجه تودرمل تعین گردید و زینخان و حکیم ابوالفتح بحضور رسیده چندروز رخصت کورنش نیافتند و مورد عتاب شدند

آخر الامر بشفاعت شاهزاده بار یافتند بموجب حکم والا هر چند تلاش شد نعش راجه بیربل بدست نیامد چون آنحضرت او را بسیار میخواستند تاسف انیمعنی بارها بر زبان مقدس گذشت همدرین اثنا میر قریش ایلچی عبدالله خان والی توران با نامه محبت و تنسوقات آن دیار بدرگاه والا رسید چون خاطر مقدس از واقعه راجه بیربل مکدر بود ایلچی مذکور دو سه روز بار نیافت بعد چند روز بملازمت اقدس مشرف گشت و نامه عبدالله خان از نظر انور گذرانید میر قریش را بانعام لایق سرفراز فرموده رخصت انصراف دادند و حکیم همام برادر حکیم ابوالفتح را همراه میر قریش نزد عبدالله خان فرستاد خواجه محمد تحویلداری بارخانه سوغات و میر صدر جهان برای پرسش واقعه سکندر خان پدر عبدالله خان همراه دادند و نامه والا از نتایج طبع وقاد زبده فضلای اکمل علامی شیخ ابوالفضل بعبدالله خان قلمی گردید چنانچه ان نامه مشهور است بعد تنظیم مهمات ان دیار و تنبیه و تادیب گردن کشان بدروزگار از ساحل دریای سند معاودت بهندوستان کردند و راجه تودرمل را بحضور طلبداشته راجه مانسنگه را بکابل تعین نمودند و باستیصال افغانان یوسف زئی اسمٰعیل قلیخان تعین گشت او بواقعی تادیب و تخریب الطایفه نمود اکثری سرداران فوطه در گردن انداخته آمده حاضر شدند بی شایبه تکلف قلع و قمع الجماعه که اسمٰعیل قلیخان نموده دیگری ننموده باشد چنانچه انیمعنی مشهور است که عورات یوسف زئیان عوض نان بفروخت رفتند +

در بیان رسیدن میرزا سلیمان والی بدخشان در حضور پرنور و تفرقه در بدخشان

سلسله او بحضرت صاحب قران امیر تیمور گورگان میرسد حکومت بدخشان باستقلال داشت و بارها از بدخشان لشکر بر سر کابل کشید و بمراتب شکست خورده رفت ابراهیم میرزا خلف او در شجاعت و دلاوری طاق و در فراست و دانشوری شهره آفاق بود چون ازین جهان فانی درگذشت سلیمان میرزا ازینجهت که ان خلف را بسیار دوست میداشت غم جانکاه رو داد و این رباعی حسب حال اوست رباعی

ای لعل بدخشان ز بدخشان رفتی از سایه خورشید درخشان رفتی
در دهر چو خاتم سلیمان بودی افسوس که از دست سلیمان رفتی

بعد فوت ابراهیم میرزا چون شاهرخ میرزا پسر او کلان شد سلیمان میرزا را باشاهرخ میرزا نبیره خود صحبت برابر نگشت هردو بایکدیگر عناد ورزیدند وکار به پرخاش کشیدند و بدفعات بهمدیگر ایشان جنگ درمیان آمد آخر الامر سلیمان میرزا هزیمت خورده در کابل رسید چندگاه پیش محمد حکیم میرزا که دران وقت حیات بود گذرانیده بدرگاه والا التجا آورد پنجاه هزار روپیه نقد وسامان سفر از حضور مقدس مرحمت گشت و فرمان متضمن استمالت بصدور پیوست میرزا بجمعیت خاطر از کابل روانه بدرگاه معلی گردید چون نزدیک دار السلطنت فتحپور رسید حکم شد که امرائے عالی قدر باستقبال بروند حسب الحکم اعلی تا سه کروہے فتحپور فیلان نامی کوه شکوه بسلاسل طلا ونقره وجلهاے دیبا وزربفت اراسته ایستاده کردند ودرمیان دو فیل ارابه یوزها با پوشش مخملی و زربفت و زنجیر طلا ونقره وقلادهاے مرصع باز داشتند وعقب فیلان بسیل دو رویه از دلاوران رستم دل ومبارزان صف گسل آراستند وقورچیان بهرام نظام ویساولان صاحب اهتمام گذاشتند که احدی قدم از بسیل بیرون نتواند کرد وکوچهاے شهر را جاروب زده وآب پاشیده مصفا کردند ودکاکین آراسته بازار راهین بستند بے شایبه تکلف کوچها از کثرت اراستگی وپیراستگی مانند خیابان گلشن گشت ودکان ها از پوشش زربفت وانواع اقمشه زیباتر از باغ بهار گردید **بیت**

شهر را بسته سر بسر اٰئین رنگ بستان گرفت روے زمین

طوایف انام از شهر ونواحی در کوچه وبازار وطاقها ورواقها وراهها وپشت بامها برائے تماشا هجوم آوردند خاقان زمان باباد شاهزاده والاشان با جلوه جمال وجاه وجلال با ارایش وپیرایش کمال بقصد ملاقات از شهر برامدند چون نزدیک رسیدند اول سلیمان میرزا پیاده شده تسلیمات بجا آورد بعد ازان خاقان زمان از اسپ فرود آمده میرزا را از روے الطاف در آغوش گرفتند وبمنزل آورده بعد ضیافت ومهمانداری بنوید کمک تسخیر بدخشان خورسند فرمودند بعد چندروز صوبه داری بنگاله تجویز شده میرزا قبول نکرد وبقصد زیارت مکه معظمه رخصت گشت هفتاد هزار روپیه خرچ راه مرحمت گردید میرزا بعد ادراک سعادت حج بهمان راه باز در بدخشان رسیده باشاهرخ میرزا جنگ کرده باز هزیمت خورده بعبدالله خان والی توران پناه برد وعبدالله خان از نفاق ایشان واقف گشته لشکر

تعیین کرد ولایت بدخشان از تصرف ایشان برآورده حواله کسان خود نمود سلیمان میرزا و شاهرخ میرزا
هردو جلاوطن گشته بکابل رسیدند بیت

دولت همه از اتفاق خیزد
بی دولتی از نفاق خیزد

دران وقت محمد حکیم میرزا حیات بود چند مواضع از تومان لمغان بسیورغال سلیمان میرزا مقرر کرد
شاهرخ میرزا بودن درکابل اختیار نکرده بدرگاه والا رسیده مورد انواع عواطف گردید
وپس از چندی سلیمان میرزا نیز بوساطت راجه مانسنگه بجناب قدسی رسید وبعد سه سال
مسافر ملک بقا گردید اگرچه سلیمان میرزا در زمان بودن بکابل باعانت محمد حکیم میرزا لشکر فراوان
فراهم آورده بدفعات قصد بدخشان نمود اما کار پیش نرفت در سال سی وچهارم جلوس والا
محمد زمان نامی خود را فرزند شاهرخ میرزا وانموده در بدخشان گرد شورش برانگیخت وادر ابعبد المومن
پسر عبد الله خان والی توران بدفعات جنگ رو داد وهر دفع فتح نموده بدخشان را متصرف
شد ومدتی حکومت آن ولایت نمود آخر الامر عبد الله خان والی توران لشکر گران تعیین کرد
محمد زمان را از بدخشان اخراج نموده ان ولایت را بتصرف خویش درآورد ومحمد زمان از
بدخشان برآمده درکابل رسید نخست صورت اظهار نمود که روانه درگاه والا می شود ودر
باطن قصد فساد داشت دران وقت قاسم خان صوبه دار کابل در حضور مقدس بود محمد هاشم
پسر قاسم خان که به نیابت پدر درکابل بود از قصد او واقف شده باندک جنگ او را
دستگیر کرد همدرین اثنا قاسم خان از حضور بکابل رسید بمحمد زمان خان مدارات وتملقات
بسیار کرد اما او را در بندنگاه داشت ومیخواست که روانه حضور ساطع النور سازد ومحمد زمان
قابو یافته قاسم خان را بقتل رسانیده درصدد کشتن محمد هاشم گردید او از قتل پدر واقف
گشته کسان خود را فراهم آورده محمد زمان را بقصاص خون پدر بسیاست تمام کشت وتمامی
بدخشیان که درکابل بودند علف تیغ بیدریغ شدند ودفع شورش محمد زمان خان ازان دیار
گردید ودر بدخشان عبد المومن پسر عبد الله خان حاکم مستقل گشت چون بدست باده جوانی
و مدهوش شراب نادانی بود از روی گستاخی درخواست صبیه رضیه حضرت خاقانی نمود
چون ایلچی فرستاده از دریای بهت میگذشت قضارا کشتی از موج خیز دریا غرق شد
ونامه او که از روی گستاخی نوشته بود از نظر اقدس نگذشت برزبان طوایف انام افتاد
که مگر باشاره آنحضرت بوده باشد وعجب نیست که چنین بوقوع آید عبد الله خان باستماع

بے ادبی پسر خود متاسف بوده مکتوب معذرت اسلوب مشتمل بر اظہار اشوب جوانی و نادانی پسر خود مصحوب مولانائے حسینی بدرگاه والا فرستاد اگرچہ مولانائے حسینی بعد رسیدن بدرگاه فلک کارگاه بابتلائے امتلا درگذشت اما انحضرت جواب مکتوب عبدالله خان چنانچہ آئین بزرگان حقیقت اگاه باشد نوشته روانه کردند و اساس اخلاص را استحکام دادند +

دربیان تسخیر ولایت دلکشائے کشمیر جنت تاثیر

یوسف خان والی انجا همواره اظهار اطاعت و انقیاد نموده پیشکشہا لایقہ ارسال میداشت و در سال سیم جلوس والا یعقوب خان نامی پسر خود را با پیشکش و تحایف فراوان بدرگاه والا فرستاد او چندگاه در حضور لامع النور قیام داشته بنا بر وحشتی که بخاطر داشت بے رخصت از حضور ساطع النور گریخته بکشمیر رفت چون این معنی بعرض اقدس رسید فرمان بنام یوسف خان صادر شد که خیریت ذات و امنیت ولایت او درین است که خود آمده بملازمت مشرف شود و الا پسر خود را باستان بوس مقدس بفرستد او عذرهائے زمیندارانه در پیش در آورده عرضداشت ارسال نمود لهذا قصد آن ولایت بخاطر اشرف مصمم گشت و شاهرخ میرزا و راجه بهگونت داس و شاه قلیخان محرم و دیگر امرا بر این خدمت تعین شدند چون براه بهنبر بسبب فراوانی برف و اشتداد سرما و صعوبت مسالک و دشواری جبال عبور عساکر اجلال مشکل بود بصلاح راهبران و دولتخواهان براه پکهلی روانه شدند و بسختی و کساله تمام قطع راههاء دشوار نموده نزدیک کشمیر رسیدند یوسف خان در خود تاب مقاومت ندیده اراده داشت که بامرائے بادشاهی ملاقات نماید اما از بیم کشمیریان نمیتوانست آمد آخر الامر ببهانه دیدن جائے مجادله بر آمده بامرائے بادشاهی ملاقی شد کشمیریان از اطلاع انمعنی حسین چک را بحکومت برداشته اماده جنگ شدند درین اثنا یعقوب خان پسر یوسف خان از پدر جدا شده بکشمیر رفت کشمیریان همراهی حسین چک گذاشته پیش یعقوب خان آمده حاضر شدند و او را شاه اسمعیل خطاب داده سر کوهها محکم ساخته بقصد محاربه لشکر منصوره صفوف آراستند چون این معنی معروض عاکفان بارگاه فلک اشتباه گردید فرمان والاشان بنام شاهرخ میرزا و بهگونت داس بصدور پیوست که اگرچه یوسف خان ملاقات کرده اما تا انکه کشمیر متسخیر

در نیاید دست از و غا و هیجا باز ندارند بنابران لشکر فیروزی اثر کمر همت بر لبسته متوجه کشمیر شدند چون نزدیک رسیدند محاربه سخت درمیان آمد کشمیریان مغلوب شده آمده ملاقات کردند و خطبه و سکه بنام نامی حضرت خاقان زمان مقرر گردید و بالکل زعفران و ابریشم و جانوران شکاری که خلاصه محصول آن ولایت است در سرکار والا مقرر گردید یوسف خان بوساطت شاهرخ میرزا و راجه بهگونت داس بقدسی آستان رسیده سعادت ملازمت دریافته مورد عنایات والا گردید +

بر منتظران اخبار سلاطین مستور نماند که از بعضے تواریخ احوال کشمیر چنان بمطالع درآمد که آن ولایت در تصرف راجها بود که باستقلال حکومت میکردند در ۷۱۵ه ساهو نامی که خود را شاه دین طاهر از آل گرشاسپ بن نیک روز میگفت نوکر راجه سهدیو[1] که از نسل ارجن پاندوان بود گردید مدت مدید خدمات لایقه بجا آورده اعتبار یافت چون سهدیو در گذشت پسر او راجه دیومن[2] بحکومت متمکن گشت شاه میر بن ساهو مذکور را وکیل السلطنت و صاحب مدار گردانید دو پسر او را که یکے جمشید و دیگر علی شیر نام داشت پیش آورده در کارهائے دخیل ساخت و شاه میر را دو پسر دیگر بود یکے را سراشانک و دیگرے را هندال نام بود و این هر دو صاحب داعیه بودند چون شاه میر و پسرانش اعتبار یافتند غلبه پیدا کرده سپاه و رعیت را بجانب خود کشیدند و بتقریبے از راجه رنجیدند و راجه اهنار از آمدن بخانه خود منع کرد شاه میر و پسران او از روے تسلط و استیلائے تمام پرگنات کشمیر را متصرف شده اکثر نوکران راجه را با خود متفق کرده روز بروز قوت و مکنت بهم رسانیدند و راجه زبون و مغلوب گشته در ۷۴۲ه بمرگ طبعی در گذشت و زوجه او کوتنا[3] دیوی نام قایم مقام گشت خواست که باستقلال حکومت نماید بشاه میر پیغام کرد که چندر پسر ما را بحکومت بردارد شاه میر قبول نکرده رانی بر سر او لشکر کشیده جنگ کرد چون ارادت الهی بران رفته بود که ازان ولایت حکومت هنود منقطع گردد و دین اسلام رواج یابد قضارا رانی کوتنا دیوی در جنگ مغلوب شده بدست کسان شاه میر گرفتار گردید و بالضرور اسلام قبول نموده درعقد نکاح شاه میر درآمد و شاه میر مظفر و منصور شده دران ولایت

---

(۱) راجه سبه دیو تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۴۷: راجه سر دیو طبقات اکبری صفحه ۵۹۶ +
(۲) پریچیت - در تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۴۷ و طبقات اکبری صفحه ۵۹۶ راجه رنجن نوشته +
(۳) کوتنا دی یا کوتنا دیو اما در تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۴۸ کوتاه دیو نوشته +

سکه وخطبه بنام خود کرده سلطان شمس الدین خطاب کرد و از ابتدائے ۷۴۷ شه رواج اسلام گردید مدت سلطنت او سه سال و چند ماه ✤

سلطان جمشید بن سلطان شمس الدین عرف شاه میر بحکومت ان ولایت بعد پدر متمکن گشت مدت سه سال(۱) و دو ماه ✤

سلطان علی شیر علاء الدین بن سلطان شمس الدین بعد فوت برادر مسند آرائے حکومت گردید مدت او دوازده سال وهفت ماه ✤

سلطان شهاب الدین عرف شراشامک بن شمس الدین مدت بست سال ✤

سلطان قطب الدین عرف هندال بن سلطان شمس الدین یازده سال وپنج(۲) ماه ✤

سلطان سکندر بت شکن عرف شکار بن سلطان قطب الدین در ۷۸۵ شه بر مسند فرمان روائی متمکن گردید و بشکستن بت و انداختن تبخانه شغل عظیم داشت نوبتے تبخانه مهادیو راکه در نزدیکی کشمیر بود انداخت لوحے ازان برامد وخط هندی بران ظاهر گشت نوشته بود که بعد یک هزار و یک صد سال سکندر نامی این تبخانه را خواهد انداخت سلطان مذکور بعد اطلاع بر امعنی افسوس بسیار کرد وگفت کاشکے این لوح بر دروازه می بود تا من این تبخانه رانمی انداختم وقول منجمان باطل شدی۔

القصه سلطان خیلی متعصب بود اکثر برهمنان را بعد انداختن تبخانها بزور مسلمان کرد وبسبب شکستن بتها اورا سلطان سکندر بت شکن گفتندے وقتے که حضرت صاحبقران امیر تیمور گورگان در هندوستان نزول اقبال فرمودند فیلے برائے سلطان فرستاده بودند او باعث شرف وافتخار دانسته مراسم اطاعت وانقیاد بجا آورد وپیشکشهائے لائقه ارسال داشت مدت حکومت او بست و دو سال(۳) و سه ماه ✤

---

(۱) یک سال و دو ماه۔ تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۳۸ وطبقات اکبری صفحه ۵۹۸ ✤

(۲) پانزده سال وپنج ماه۔ تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۳۹ وطبقات اکبری صفحه ۵۹۹ ✤

(۳) بست و دو سال ونه ماه۔ تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۴۱ وطبقات اکبری صفحه ۶۰۰ ✤

سلطان علی شاہ عرف میران خان بن سلطان سکندر بت شکن بعد پدر بر مسند حکومت نشست و شاہی خان برادر حقیقی خود را مدار علیہ نمودہ بوزارت خویش مقرر گردانید بعد چندے شاہی خان را ولی عہد کردہ در کشمیر گذاشت و خود بر سر راجہ جمون کہ خسر او بود لشکر کشید بعد روانہ شدن باغوائے بعضے مردم از ولی عہد کردن برادر خود پشیمان شدہ معاودت کرد و باعانت راجہ راجوری در کشمیر رسیدہ متصرف گشت و شاہی خان برادرش از کشمیر برامدہ بسیالکوٹ رسید دران ایام جسرتہ کھوکھر از قید حضرت صاحب قران گریختہ در پنجاب رسیدہ بود و نوبتے سلطان علی شاہ کہ بعد فتح تہتہہ مراجعت کردہ بکشمیر میرفت جسرتہ سر راہ گرفتہ بعد محاربہ اورا دستگیر کردہ مال و امتعہ و اسباب و اشیا بدست آوردہ شاہی خان بعد رسیدن بسیالکوٹ با جسرتہ ملحق شدہ باتفاق او بر سر سلطان علی شاہ رفت و سلطان علی شاہ با لشکر انبوہ برامدہ جنگ عظیم کرد و از طرفین خلایق بسیار کشتہ شد گویند کہ چند قالب بے سرداران جنگ گاہ بر خاستہ بحرکت درامد قول اہل ہند است کہ چون دہ ہزار کس کشتہ شوند یک قالب بے سر بحرکت درآید بالآخر سلطان علی شاہ شکست خوردہ گریختہ رفت ایام حکومت او شش سال و چند ماہ +

سلطان زین العابدین عرف شاہی خان مظفر و منصور گشتہ مسند آرائے حکومت گردید محمد خان برادر خود را بوزارت مقرر کرد چون عدالت و رزو انصاف دوست بود سپاہ و رعیت از و خوشنود شدند و برہمنانے کہ در زمان حکومت سلطان سکندر و پدر او جلا وطن شدہ بودند در عہد او باز بوطن آمدہ آباد شدند و در معابد و مقامات خویش قرار گرفتند سلطان بہ برہمنان تاکید کرد کہ انچہ در کتب دین ایشان مسطور است عمل آورند و خلاف آن اصلا نکنند و رسوم برہمنان از قشقہ کشیدن و زنان سوختن و بت پرستیدن بتجدید رواج یافت و جمعی برہمنان کہ در زمان سکندر بزور و اکراہ مسلمان کردہ بودند از اسلام برگشتہ باز رسوم ہنود در پیش گرفتند و بتان طلا و نقرہ و مس کہ سلطان سکندر شکستہ سکہ زدہ بود آن سکہ کساد پذیرفت و باعث این ہمہ مراعات احوال ہنود آن بود کہ سلطان جماعہ جوگیان را احترام بسیار می کرد و در اکتساب علوم الجماعہ میکوشید گویند کہ نوبتے سلطان مریض گردید و مشرف بہلاکت گشت دران حال جوگی آمدہ

بر بستر سلطان کہ قطع نظر از زندگی بود حاضر گشت چون روح سلطان مفارقت کرد جوگی بعلم طلع بدن کہ میدانست روح خود را برآورده داخل قالب سلطان نمود و برخاست نزدیکان سلطان را تندرست و صحیح المزاج و جوگی را مرده بیجان دیدند و مریدش قالب او را دران مکان کہ او بود برده نگاه داشت و قالب سلطان کہ روح جوگی درو داخل شده بود سلطنت میکرد و ازینجہت رعایت دین ہندوان کرده دین اینہا را رواج میداد از انجاکہ زندگی جاوید نصیب ہیچ آفریده نیست بالاخر برگ طبعی درگذشت مدت حکومت چہل و ہشت[1] سال ✦

سلطان حیدر عرف حاجی خان بن سلطان زین العابدین چہار[2] سال و دو ماه ✦

سلطان حسین بن سلطان حیدر دو سال و چند روز ✦

سلطان محمد شاه بن سلطان حسین ہفت سالہ بعد پدر بر مسند حکومت رونق افزای گشت دران روز جمیع اسباب طلا و نقره و اسلحہ و اقمشہ وغیر ذلک پیش او گذاشتند ہیچ کدام ازان اشیا التفات نکرد و ازان جملہ کمان را بدست گرفت حاضران ازینمعنی استدلال بر بزرگی و مردانگی او نمودند بعد چند گاه بعضے امرا باتفاق پرسرام راجہ جمون کہ از خوف تاتارخان حاکم پنجاب گماشتہ سلطان بہلول لودی جمون را گذاشتہ در کشمیر رفتہ بود وزیر سلطان را کشتند سلطان از تاتارخان کومک طلبداشتہ مخالفان را تادیب نمود چون ده سال و ہفت ماه از حکومت سلطان گذشت سلطان فتح شاه بن آدم خان بن سلطان زین العابدین از تاتارخان کومک آورده با سلطان محمد شاه جنگ کرده نصرت یافت و کشمیر را در تصرف خود آورده سکہ و خطبہ بنام خود کرد و سلطان محمد شاه ہزیمت خورده در ہندوستان آمد بعد نہ سال سلطان محمد شاه باز در کشمیر رسیده بر سلطان فتح شاه فتح یافتہ مجدداً بر مسند حکومت نشست و فتح شاه بجانب ہند آمده پس از دوازده سال در کشمیر رسیده بر سلطان محمد شاه ظفر یافتہ سال و یک ماه حکومت کرده سلطان محمد شاه باز لشکر فراہم آورده کشمیر را در تصرف خود درآورد و سلطان فتح شاه بطرف لاہور آمده بہمین طرف ودیعت حیات سپرد در سنہ ۸۹۸ کہ سلطان

---

(۱) پنجاه و دو سال بتاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۳۴۴ و طبقات اکبری صفحہ ۶۰۶ ✦

(۲) یک سال و دو ماه ـ تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۳۴۴ و طبقات اکبری صفحہ ۶۰۶ ✦

بہلول لودی رحلت نمود سلطان سکندر خلف او اورنگ آرائے خلافت ہندوستان گردید نوکران سلطان فتح شاہ سکندر خان پسر فتح خان را در کشمیر اوردہ مدتے سلطنت نمودند اخرالامر او شکست خوردہ بدر رفت بعد ان در سنہ ۹۳۳ از حضرت ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ کومک آوردہ باز در کشمیر رسید و باندک جنگ اسیر گردید سلطان محمد شاہ اورا میل در چشم کشیدہ در قید نگاہداشت ایام حکومت محمد شاہ مرتبہ اول دہ سال و ہفت ماہ و مرتبہ دویم دوازہ سال چند ماہ مرتبہ سیوم یازدہ سال و یازدہ ماہ و بست روز کہ ہگی سی و چہار سال و ہفت ماہ باشند و مدت حکومت سلطان فتح شاہ مرتبہ اول نہ سال و مرتبہ دویم سہ سال و یک ماہ کہ دوازدہ سال و یک ماہ تواند بود و مدت سلطنت ہر دو چہل و شش سال و ہشت ماہ۔

سلطان ابراہیم بن سلطان محمد شاہ بعد پدر بر مسند حکومت جا گرفت پس از چند ماہ ابدال ماکری[1] کہ از امرائے بزرگ آن ولایت بود از سلطان رنجیدہ بملازمت حضرت ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ در ہندوستان آمدہ ظاہر ساخت کہ ولایت کشمیر باسہل ترین وجہی تسخیر میتوان نمود کومک مرحمت شود چون ابدال ماکری جوان خوش قد و خوش صورت و خوش سخن و خوش وضع بود حضرت بادشاہ صورت و سیرت اورا پسندیدہ فرمودند کہ در جنگل ہم چنین آدم پیدا می شود آخر الامر با دکومک مرحمت فرمودند او نزدیک بکشمیر رسیدہ بسلطان پیغام کرد کہ شوکت و صلابت بادشاہ بحدیست کہ سلطان ابراہیم لودی والی ہندوستان را با صد ہزار کس بیک تاخت برابر ساخت تو چہ خواہی بود بہتر انست کہ اطاعت جناب قدسی قبول کنی او ہمین قبول نکرد و جنگ درمیان آمد سلطان در معرکہ کشتہ شد ابدال ماکری بعد از فتح و ظفر نازک شاہ برادر او را بر مسند حکومت متمکن گردانید مدت حکومت ہشت سال[2] و پنج روز۔

سلطان نازک شاہ بن سلطان محمد شاہ بعد کشتہ شدن برادر خود باتفاق ابدال ماکری حکومت یافت چون حضرت ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ ازین جہان فانی بعالم جاودانی رحلت کردند حضرت نصیر الدین محمد ہمایون بادشاہ اورنگ آرائے خلافت شدند کامران میرزا برادر خورد حضرت بادشاہ ازینجانب لشکر بر کشمیر کشید و محاربہ رویداد اکثر کشمیریان علف تیغ بیدریغ شدند و عساکر فیروزی اثر اکثر مال و اسباب کشمیریان

(۱) ابدال ماکری۔ (۲) ہشت ماہ و پنج روز۔ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۳۵۲ و طبقات اکبری صفحہ ۶۱۳۔

تاراج کرده معاودت نمود در سنه ۹۳۹ سلطان ابوسعید والی کاشغر سکندر خان خلف خود را باحیدر میرزا کاشغری دوازده هزار سوار همراه کرده بکشمیر فرستاده تا سه ماه کشمیر و مواضع آن را غارت کردند و تاراج نمودند و عمارات قدیم بر انداختند هرج و مرج تمام دران ولایت روی داد و اکثر مردم کشته شدند و انچنان جنگ کردند که در جنگ چند قالب بے سر حرکت نمودند عاقبت الامر سکندر خان مصالح نموده برگشت و بعد چندگاه سلطان نازک شاه ودیعت حیات سپرد ایام حکومت پانزده سال *

سلطان شمس الدین بن نازک شاه

سلطان نازک شاه بن سلطان شمس الدین بن نازک شاه مدت ششش[1] سال *

میرزا حیدر خالوزاده حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه از کاشغر بملازمت حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه در اگره رسیده بود هنگامے که حضرت بادشاه از شیر شاه شکست یافته بلاهور رسیدند حیدر میرزا تحریک ابدال ماگری و حاجی چک و زنگی چک و دیگر امرائے کشمیر از حضرت بادشاه رخصت گرفته در سنه ۹۴۸ در کشمیر رفته بتسخیر در آورده اولا بصلاح کشیریان سکه و خطبه بنام سلطان نازک شاه بحال داشت بعد ازانکه حضرت بادشاه از عراق معاودت فرموده فتح قندهار و کابل نمودند حیدر میرزا از روے عقیدتے که بجناب آنحضرت داشت در کشمیر سکه و خطبه بنام نامی حضرت بادشاه مقرر کرد نوبتے شیر شاه فوجی بر سر کشمیر فرستاده بود بعد جنگ از لشکر حیدر میرزا شکست یافته برگشت چون حیدر میرزا دران ولایت استیلا یافته حکومت باستقلال کرد کشمیریان را مغلوب داشته بخاطر نمی آورد و بعضے از اهل کشمیر که فریب و تزویر جبلی ایشانست از روے مکر و خداع در لباس دوستی کار دشمنی کرده لشکر میرزا را بطرف تبت و بکهلی و راجور متفرق گردند و با خودها اتفاق نموده بر سر میرزا شبخون آوردند دران زد و خورد تیرے به میرزا رسیده قالب تهی کرد مدت حکومت ده سال *

---

(۱) پنج ششش ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۵۴ و طبقات اکبری صفحه ۶۱۵ *

سلطان نازک شاه مرتبه دویم مسند آرائے حکومت گشت در اندک ایام برگ طبعی پیمانہ زندگی لبریز کرد مدت حکومت دو ماه +

ابراهیم شاه بن محمد شاه برادر نازک شاه کلان پنجماه +

اسمٰعیل شاه برادر ابراهیم شاه در سنه ۹۵۹ بسلطنت رسید اگرچه حکومت بنام او بود اما غازیخان استیلا یافت ایام حکومت دو سال +

حبیب شاه بن اسمٰعیل شاه بعد پدر بر مسند حکومت نشست غازی خان چک از روے تسلطی که داشت اورا درگوشه نشاند و خود لوائے حکومت برافراشت ایام حکومت او دو سال و چند ماه +

سلطان غازی شاه عرف غازی خان چک در سنه ۹۶۴ سکه و خطبه بنام خود کرد مدت حکومت او چهار سال و چند ماه +

حسین خان برادر سلطان غازی شاه چون غازی شاه را از ارجزام روے داد برادرش غالب آمده پسران اورا نابینا کرده مسند نشین حکومت گشت و غازی شاه ازین درد که ضمیمه آزار بدنے واقعه گشت قالب تہی کرد حسین خان دخت خود را با تحف و هدایا لائقه در خدمت حضرت خاقان زمان فرستاد و افضل الفضلا و اکمل العلما مولانائے کمال که دران زمان از فضیلت در ویشی مشهور فی الکناف بود در ایام حکومت حسین خان از کشمیر برامده در سیالکوٹ رسیده بدرس مقید گشت و در هندوستان بفضایل و کمالات خداشناسی و ایزد پرستی مشهور گردید ایام حکومت حسین خان ده سال و چند ماه +

علی شاه برادر حسین خان پس از برادر خود مرزبان ان ولایت گشته بعد چندگاه سکه و خطبه بنام نامی حضرت خاقان زمان مقرر کرده از عقیدت و انقیاد که بجناب والا داشت دخت خود را در خدمت شاهزاده سلیم با تحف و هدایا فرستاده ارادت و بندگی خود اظهار نمود بعد چندگاه در عرصه چوگان از اسپ افتاده گوے زندگانی بجایگاه آخرت برد مدت حکومت نه سال۔

یوسف شاه بن علی شاه بعد پدر مسند آرائے حکومت گردید بعد چندے وزید مبارک خان که از امرائے بزرگ ان ولایت بود غالب آمده بر مسند حکومت

نشست یوسف شاه از و گریخته از راه جمون پیش میرزا یوسف خان حاکم پنجاب آمد و باتفاق میرزا و راجه مانسنگه در فتحپور رسیده بملازمت اشرف مشرف گردید و در ۹۸۷ھ میرزا یوسف خان و راجه مان سنگه بکومک او مقرر شدند و او با امرائے بادشاهی در کشمیر رسیده باندک جنگ فتح نموده حکومت باستقلال یافته امرائے بادشاهی را رخصت ساخت در ۹۸۹ھ خاقان زمان در وقت مراجعت از کابل از مقام جلال آباد ایلچی تعین کرده فرمان والاشان بنام یوسف خان صادر فرمود او باستقبال فرمان گیتی مطاع سعادت اندوز گشته حیدر خان عرف یعقوب پسر خود را باتحف و هدایا بدرگاه آسمان جاه فرستاد پسر او یک سال در حضور والا بوده بدون رخصت گریخته در کشمیر رسید چون این معنی بعرض مقدس رسید میرزا شاهرخ و شاه قلی خان محرم و راجه بهگونت داس به تسخیر کشمیر تعین شدند چنانچه تجربه در رامده یوسف خان عاجز شده همراه امرائے بادشاهی در حضور پر نور رسیده در ۹۹۳ھ ولایت کشمیر داخل ممالک محروسه گردید مدت حکومت یوسف خان هشت سال.

القصه بعد رسیدن یوسف خان بدرگاه مقدس یعقوب پسرش در کشمیر بود چنانچه باید مراسم انقیاد بجا نمی آورد باستیصال او قاسم خان با امرائے دیگر تعین گردید براه کپرتل شتافت دران راه تالابے ساخته حکمائے پیشین است که هرگاه دران مکان آواز نقاره یا کرناشود برف و باران عظیم گردد و هنگام نزول لشکر فیروزی اثر چون آواز نقاره شد برف و باران دنگرگ بسیار گردید و آسیب سرما بالشکریان رسید و جان دار بسیار تلف شد از وقوع این معنی کشمیریان که آماده پیکار بودند غالب آمدند و تفرقه در لشکر بادشاهی افتاد دران حال قاسم خان خود را راست کرده عزیمت پیش نمود یعقوب از دلیری و دلاوری قاسم خان هراسان بوده در خود تاب جنگ ندیده بطرف کشتوار رفت و شمس چک را که در قید او بود خلاص نمود کشمیریان بعد رفتن یعقوب شمس مذکور را بحکومت بر داشته آماده کارزار شدند و برسر کتل جنگ در پیوست باقبال بادشاهی قاسم خان فیروزمند گشته در شهر سری نگر که دار الایالت کشمیر است در آمده بتازگی سکه و خطبه بنام نامی حضرت خاقان زمان مقرر گردانید بعد چندگاه کشمیریان یعقوب را از کشتوار آورده باراده مصمم بر سر قاسم خان در شهر سری نگر شبخون

آوردند بها دران لشکر منصور پاے ہمت افشرده جنگ مردانه نمودند غنیم تاب نیاورده
بے نیل مقصود راه فرار پیش گرفت مرتبه ثانی باز یعقوب خان باتفاق کشمیریان از شعاب
جبال برآمده مصدر شورش شده ناگهان شبخون آورده بهان و تیره بازگشت چون یعقوب
خایب و خاسر گردید و کارے نتوانست از پیش برد اکثرے امراے کشمیر آمده قاسم خان
را دیدند و خان انجاعة را استمالت نموده بدرگاه گیتی پناه فرستاد اینها بعد دریافت سعادات
ملازمت والا مشمول عنایات شدند و یعقوب باز باتفاق شمس چک از کوه برآمده بدفعات
بقاسم خان جنگ کرد آخر الامر قاسم خان از محاربات متواتر عاجز آمده استمداد و اعانت
از حضور والا نمود از ینجهت میرزا یوسف خان بایالت کشمیر تعین گشت و حکم شد که هرگاه
میرزا یوسف خان از نظم و نسق آن ولایت خاطر جمع نماید و بنیاد فتنه و فساد برکنده
گردد قاسم خان برخصت میرزا بقدسی آستان شتابد میرزا یوسف خان بجناح استعجال
در کشمیر رسیده از روے شجاعت ذاتی و دانش فطری ضبط و ربط بواقعی نمود شمس چک
ندامت کشیده میرزا را ملازمت نمود و میرزا او را استمالت نموده بدرگاه والا فرستاد
و رفع شورش ازان ولایت گردید و قاسم خان برخصت میرزا یوسف خان باستان قدسی
رسیده بصوبه داری کابل سرفرازی یافت آخر الامر از دست محمد زمان میرزا ولد شاهرخ میرزا
در کابل بقتل رسید چنانچه سابقاً گذارش پذیر خامه سوانح نگار شده در سال سی چهارم
جلوس والا حضرت خاقان زمان بسیر کشمیر متوجه شدند صعوبت راه و دشواری طرق کشمیر
از ارتفاع جبال و ژرفاے مغاک و بسیاری کریوه هاے دشوار گذار و کثرت اشجار
و انبوهے جنگل و سختی سنگ لاخ و تنگی راه بحدیست که افکار آسمان سیر و اوهام فلک پیما
عبور از مسالک مهالک صعب میدانند در اثناے راه رتن پنجال و پیر پنجال کوهی است
که از غایت ارتفاع سر بفلک کشیده و از نهایت بلندی قله ان باوج آسمان رسیده
از فرازش تماشاے عالم بالا میتوان دید و غلغله تسبیح ملایک توان شنید ساکنانش
با سکنه فلک همسایگی دارند و مرغانش از خوشه پروین دانه می آرند آفتاب تیغ خود را بر سنگش
میساید و گردون از گردش بر قله او می آساید گل اشجارش بر آسمان کواکب وار نمودار و خط
جاده او بر فلک چون خط استوا پدیدار تیز گردان که دعوے طی الارض دارند بپاے توکل
به بیم و امید قطع ان راه مینمایند و ره نوردان هرچند اهل دولت و صاحب سامان بوده

باشند بران کوه رنج پیادگی اختیار می کنند از تردد راه پیوند اعضا سست می گردد و جوان پر قوت پیر وضعیف می شود و هنگام عبور لشکر پر تال غیر از فیلان کوه تمثال و اسپان بادرفتار واشتران بار بردار نتوانند گذشت شتر اگر همه ناقه صالح است دران سنگ لاخ نتواند قدم نهاد و گاو اگر ثور فلک است نمیتواند گذشت بموجب حکم جهان مطاع چندین هزار خارا تراش آهنین بازو و نجار قوی دست در قطع احجار و قطع اشجار ید طولی نموده ان مسالک را آراستند و از لاهور تا کشمیر نود و هفت کرده به تجربه آمد و آن حضرت بعد قطع مراحل وطی منازل در خطه دلکشای کشمیر نزول اقبال فرمودند و از تماشای سیرگاهان نزهت افزا و سیر اکنه مسرت پیرا بغایت محظوظ شدند اگر بتعریف و توصیف کشمیر پرداخته شود دفترها باید بی شایبه تکلف باغیست بهارین و قلعه ایست آهنین بادشاهان را گلشنی است عشرت افزا و درویشان را خلوتکده ایست دلکشا هر طرف چشمهای خوش و آبشارهای دلکش و آب های روان و جوی های دوان مسرت پیرای نظارگیان و گوناگون میوه های رنگین و رنگارنگ فواکه شیرین لذت بخش روح و روان در ایام بهار تمام کوه و دشت از گونه گلهای رنگین و اقسام شقایق و ریاحین جلوه باغ بهشت میدهد و در و دیوار و صحن و بام خانها رونق روضه رضوان مینماید عرصه و رنگین تر از خیال آزرو کوههای نگارین تر از وهم مانی منظر در می آید میحا گر دران مرز و بوم پرورش یافته که از اعجاز خویش مرده را زنده گردانیدی و خضر در اب و هوای ان مکان پرورد گی پذیرفته که عمر آبد نصیب اوست **نظم**

چه کشمیر انتخاب هفت کشور   قسم خورده بخاکش اب کوثر

چه کشمیر اب ورنگ باغ و بستان   اسیر هر نهالش صد گلستان

نظر چندانکه بر دشتش گماری   بجز اب زمرد نیست جاری

نشاید رفت بی کشتی بگلگشت   ز شبنم کار دریا میکند دشت

دران گلشن ز جوش خنده گل   نمی اید بگوشش آواز بلبل

نشو داوقات صرف اینجا هوا را   وطن کشمیر دان نشو و نما را

بشهرش خانها رنگین ز لاله   چو از می خانه چشم پیاله

زده گل بر سر دیوارها صف   ز سنبل روی دیوارش مزلف

نباشد شرم لطحا گر عنان گیر | حجاز آید بطوف کوه کشمیر
اگر همت بسیرش بر گمارد | بهشت از برگ طوبی سر برارد
بیاید بوئے صندل گر ز اشجار | بہ پیچد بر درختان تاک چون مار
ندیده در جهان کس اینچنین جا | فرح بخش و فرح ناک و فرح زا

دریائے بهت که از میان شهر و بازار جاریست از عجایب تماشاست خصوص اب دل که پایان شهر واقع رونق بخش کشمیر و فرح پیرائے اهل روزگار است چندین عمارات دل کشا و باغات مسرت افزا در میان و بر کناران واقعست چون اب دل در چند فرسخ است کشمیریان بر سطح ان چوبهائے کلان تعبیه نموده در عرض و طول چند طناب درست می سازند و بران چوبها خاک انداخته زمین قابل باغ مرتب میکنند و بر نگارنگ گلها دران کشته گلشن دل فریب می آرایند بلکه بر روے اب انقدر زمین بهمین آئین درست می سازند که دران زراعت نموده مستفید می شوند بعضے عیار پیشه هم چنین زمین را دزدیده می برند دزدیدن باغ و زمین که مشهور است از همون جاست نظم

دگر آن دل که دلکش شد بیقرارش | ز خوبی شهر دارد بر کنارش
بسیر دل بیا گلشن چه باشد | بهشتی گل به بر دامن چه باشد
اگر بر فرق ریزد اب از دل | بر وید سبزه مو از سر گل
گلے آبے بکشورهائے دیگر | همین نیلوفر است آن نیز کمتر
درین دریا گل افزون از حسابست | ز رنگ هر گلے نقش بر آب است
بود نیلوفر انجا شرمساری | چو در بزم عروسے سوگواری
ز وجد سبزه این سبزه بیشه | کنول را خنده می آید همیشه
گلش در پاک دامانی چو مهتاب | ز برگ انداخته سجاده بر آب
ز باغستان این دریا چه گویم | هزاران خلد من تنها چه گویم

اگر چه خوبیهائے کشمیر جنت نظیر از اندازه تسطیر و حوصله تحریر افزون است اما کشمیریان بد معاش زبون زیست هستند خورش دایمی اینها خشکه نرم بے نمک از برنج است گرم خوردن رسم نیست شبانگاه برنج پخته نگاه میدارند و روز دیگر می خورند و پوشش

کرتهٔ پشمین است که عبارت از پتو باشد ناشسته از خانه بافنده می آرند وآن را دوخته
می پوشند تا پاره شدن باب نیرود و از بدن وانمیکنند ناپاکی انها بحدیست با انکه خانه
پرآب دارند قطره آب بر تن ایشان نمیرسد مثل مشهور است که کشمیری را پرسیده بود
که آبدست چرا نیکنی جواب داد که غریب هستم حیرانم که دوزخیان دران سرزمین بهشت
نشان چگونه پیدائش پذیرفته بدطینتی و نفاق سرشتی انها نوعے که عوض نیکی غیر از بدی
از ایشان بمنصه ظهور نرسد **بیت**

نفاق فطری شان همچو نیش با کژدم　　نزاع لازمه شان همچو زهر لازم مار

القصه خاقان زمان از سیر کشمیر بغایت خوشوقت شدند و عید رمضان المبارک همانجا نمودند
و در روز عید باستشفاع میرزا یوسف خان تقصیرات یعقوب پسر یوسف خان حاکم انجا
بخشیده جاے افراز مبارک مرحمت نمودند او سعادت خود دانسته پاے افراز خاصه
بر سر بسته بملازمت رسیده مورد عنایات گشت د انحضرت ازان سرزمین حظ
وافر گرفته معاودت فرموده براه پکهلی و دمتور که از تصادم جبال و تزاحم کریوه و مغاک
و تراکم اشجار افکار اسمان سیر و اوهام فلک پیماے عبور ازان طرق هایله دشوار می داند
با حشم و خدم و فیلان قطع منازل نموده در حسن ابدال نزول اقبال فرمودند دران راه میر
فتح الله شیرازی و پس ازان حکیم ابوالفتح گیلانی که مقرب انحضرت بودند رخت هستی بر بستند
و در حسن ابدال مدفون شدند درانجا چندگاه رایات عالی اقامت ورزیده طرح باغ
دل کشاے انداخته ازانجا نهضت فرموده بخطه فرح بخش کابل نزول اقبال فرمودند
قاسم خان صوبه دار انجا که دران وقت حیات بود بموجب حکم والا در گذرگاه متصل شهر
که حضرت ظهیر الدین محمد بابر بادشاه و هندال میرزا و محمد حکیم میرزا اسوده اند باغ و عمارات
احداث نمود چون پریشانی حال رعایاے کابل بعرض مقدس رسید حکم شد که تا هشت
سال هشتم حصه از خراج مقرری برعایا معاف کرده تتمه باز یافت میکرده باشند
و بعد سیر و شکار کابل انحضرت معاودت بهندوستان فرمودند قضارا در منزل دکه
انحضرت از اسپ افتادند و رخساره مبارک خراشیده شد شش روز صاحب
فراش بودند پس از حصول صحت ازانجا روانه شدند بعد رسیدن در رهتاس بر فیل
نول[1] راے که در جوش مستی بود سوار میشدند پیش ازانکه پاے مبارک در قلاده

---

[1] نول راى +

مضبوط شود ذیل مذکور بقصد مادہ فیلے دوید آنحضرت بر زمین افتادہ زمانے دراز بیہوش بودند بعد دیری بافاقت آمدند و بخواست ایزدی بخیر گذشت اما پارہ آسیب رسید بصلاح حکما رگ دست راست کشادند و در اندک فرصتے تندرستی نصیب ذات قدسی گشت از سنوح این سانحہ خبر ہائے ناخوش در اطراف ممالک برزبانہا افتاد و غریب شورشے بوقوع آمد و رعیت از مال گذاری دست باز کشید و در معاملات ممالک اختلال روے داد چون لاہور مورد رایات عالی گشت این شورش فرو نشست و رفع خلش گردید و در طرق و مسالک کہ ناایمنے شدہ بود امنیت بوقوع در آمد و در نزد یکے ان شب مہتاب آنحضرت تماشائے جنگ آہوان میدیدند قضا را آہو از حریف خود رم خوردہ دوید و شاخے میان ہر دو ران مقدس زد و بیکے از بیضہ ہا زخم رسید و آماس و درجع با شتداد کشید باہتمام شیخ ابو الفضل مقرب خان عرف شیخ بہینا جراح بمعالجہ پرداخت بعد یک ماہ و ہفت روز صحت رو داد و شیخ ابو الفضل و مقرب خان کہ دران ایام تردد بسیار کردہ بودند مورد عنایات شدند *

در بیان رحلت راجہ تودرمل دیوان اعلیٰ

در زمان نہضت رایات عالیات بکشمیر رخصت شدہ بلاہور ماندہ بود بمرگ طبعی در گذشت و در وقت مراجعت موکب والا از کابل در اثنائے راہ خبر رحلت او بعرض مقدس رسید چون مزاج شناس مقدس و وزیر اعظم و سپہ سالار بود آنحضرت از فوت او بسیار تاسف نمودند در ابتدائے حال تودرمل صغیر بود کہ پدرش ودیعت حیات سپرد و مادرش بیوہ زن در کمال افلاس و تنگدستی بودہ بمحنت تمام او را پرورش نمود و در صغر سن آثار رشد و کاردانی و علامت طالع مندی و بخت بلندی از ناصیہ حال او واضح و لائح بود و از اتفاقات حسنہ در جرگہ نویسندہ ہائے سرکار بادشاہی نوکر گردید بمقتضائے وفور دانش و کار طلبی روز بروز پایہ قدر او افزون گردید چون صاحب تدبیر و اہل قلم بود صاحب کوس و علم نیز گردید در اکثر معارک ترددات نمایان و محاربات شایان نمودہ نقش مردانگی و دلاوری خود درست گردانید در ولایت گجرات و بنگالہ کارزار ہائے

رستمانہ نمودہ فیروزمند و نصرت یاب گردید رفتہ رفتہ بپایہ اعلیٰ وزارت کل سرفرازی یافت
درسال بست و پنجم جلوس والا وکیل مطلق و وزیر اعظم گردید دیانت گزین سیر چشم تونگر دل
بیدار مغز پرہیزگار کارساز نیک محضر جد کار صاحب فکر بلند ہمت فراخ حوصلہ صاحب
صلح کل با خویش و بیگانہ یکجہت بد وست و دشمن یکسان سنجیدہ سخن کارگزار است گفتار
حزم ارا دور اندیش اداب شناس خلافت راز دان سلطنت بود در دقایق سیاق
وحقایق حساب بے نظیر در علم محاسبات موشگاف ضوابط و قوانین وزارت وتنظیم
احکام سلطنت و بند و بست امور مملکت و ابادی و معموری رعیت و دستور العمل
کارہائے دیوانی و قانون اخذ حقوق سلطانی و افزونی خزانہ و امنیت مسالک وتادیب
سرکشان وتسخیر ممالک و دستور مناصب امرا و مواجب سپاہ دوامی پرگنات
وتنخواہ جاگیر از و یادگار است در ہندوستان کہ تاحال بر ہمان قواعد وضوابط در
ممالک محروسہ بعمل می درایدپیش ازین در ممالک محرران ہندوی نویس دفاتر بخط ہندوی
بکارمی بردند راجہ تودرمل از وفور دانش وعلو فکرت دفتر فارسی بقوانین اہل ایران اختراع
کردہ تاحال اہل قلم مطابق ان بعمل می آرند تمامی اراضی پرگنات ممالک محروسہ بمعرفت
نویسندہائے راست قلم درست نویس بقید ضبط درا ورد ہ رقبہ دہ بدہی ہر پرگنہ را
در دفتر والا طلبداشت وجریب طنابے راکہ در خشکی وتری تفاوت میکردہ پنجاہ و پنج
درعی بود برطرف ساختہ جریب شصت درعی ازنے کہ بانس بودہ باشد بحلقہ ہائے
آہنین وصل دادہ مقرر گردانید تا تفاوتے در ضبط زمین راہ نیابد وسویت وعدالت
بوقوع آید و پرگنات مخلوط را سرکار و چند سرکارہا صوبہ مقرر ساخت و نظر بوجمع ہر محال
داشتہ فی روپیہ چہل دام قرار دادہ وامی ہر پرگنہ در دفاتر نگاشت و بر کرور دام عامل
نصب ساخت کہ بزبان عرف ان راکروڑے گویند و نیز داغ اسپ سپاہی
مابین امرا و منصب داران و زمرہ احدیان قرار یافت تا نوکر پیش ہر اقانہ ود و اقاراجائے
تغلب نماند و بمنصبداران و احدیان را نیز غدر وزور نماند و ہر سال تصحیحہ داغیان مقرر گشت
تا رفع اشتباہ بودہ باشد اگرچہ در زمان سابق سلطان علاء الدین خلجی و بعد ان شیرشاہ
افغان داغ اسپ اختراع کردہ اند اما رواج نیافتہ بود در ینولا بواقعی رائج گردید و نیز
بندہائے بادشاہی ہفت بخش نمودہ چوکی ہر روزہ مقرر ساختہ ہفت چوکی قرار داد

و هفت چوکی نویس متعین گردید که در نوبت خود مردم را حاضر دارند و هر هفته را هفت
واقعه نویس منصوب گشت و مدار احکام معلی بر رساله و مهر میر عرض آن روز قرار یافت
سوائے امرا و خوانین چهار هزار سوارے که در حضور مقدس مقرر گشت که آن فریق را
بزبان وقت احدی گویند دار وغه ان جماعة جداگانه تعین شد که مواجب طلب تنخواه
اینها بر رساله دار وغه بوده باشد و چندین هزار غلام چه ازانچه خرید شده و چه ازانچه
دار الحرب دربند آمده به بندگی والا قیام داشتند از غلامی آزاد کرده بخطاب چیلگی
اختصاص بخشیدند که بندهائے خدا را بنده و غلام گفتن سزاوار نیست الحاصل ضوابط
و قوانینے که راجه تودرمل در وزارت قرار داده انچنان استحکام یافته که پس از وزرائے
معظم و دیوان اعظم در استهلاک ان ضوابط و اختراع قوانین جدید هر چند کوشیدند
و تا حال میکوشند پیش نرفته و نمیرود بر همان ضوابط تا حال بعمل
درمی آید **قطعه**

نخشبی زیب ملک از وزراست | شب شود روز از مشیر نکو
ملک داران تخت دنیا را | ملک دیگر شده وزیر نکو

القصه بعد مردن راجه تودرمل میرزا خانخانان بوالا خدمت منصب وکالت سرفراز گردید
او بمقتضائے فراست و کاروانی احکام وزارت و امور وکالت را بوجه احسن رونق
داده مورد تحسین گشت ٭

نهضت موکب مقدس مرتبه دویم بسیر کشمیر بے نظیر

در سال سی و هفتم جلوس والا باز عزیمت سیر و گلگشت عرصه دل کشائے کشمیر بخاطر
قدسی راه یافت ناگهان در عین برسات از لاهور نهضت فرمودند در وقت عبور از
دریائے راوی پایان قلعه لاهور بر زبان مقدس گذشت که این بیت در حق کدام
گل گفته اند **بیت**

کلاه خسروی و تاج شاهی | بهر گل کی رسد حاشا و کلا

قضارا در همان روز یادگار گل بنی عم میرزا یوسف خان در کشمیر مصدر شورش شده
و از نمیمی اصلا در حضور مقدس اطلاع نبود باعث این شورش انکه قاضی نور الله

برائے تشخیص جمع محصول محال کشمیر از حضور فرستاده بودند چون کشمیریان دانستند که تغلب ظاهر می شود و جمع افزون می گردد بنابر رفع این امر شورش برپا کرده یادگار را که میرزا یوسف خان حاکم انجا هنگام عزیمت حضور والا نایب خود در کشمیر گذاشته بود از راه برده مرتکب فساد شدند و گفتند که بسبب دشواری مسالک وصعوبت جا کشمیر بجای است که یکبارگی دست افواج بادشاهی تواند رسید از اینچنین حرف و حکایت ان بد اختر مغرور شده سکه وخطبه بنام خود نمود چون موکب والا بر لب دریائے چناب رسید خبر این شورش معروض مقدس گشت و بر زبان مقدس گذشت **بیت**

ولد الزناست حاسد من انکه طالع من　　ولد الزنا کُش آمد چو ستاره یمانی

چون مادر یادگار از شکم نقره نام لولی بود که هر روز بخانه و هر شب بجائے بسر می برد فرمودند که ان لولی بچه بمجرد بر امدن سهیل کشته خواهد شد درین ایام میرزا یوسف خان در حضور پر نور بود بنابران مزید احتیاط اورا حواله شیخ ابو الفضل نمودند که در قید نگاهدارد چون بے تقصیری او بعرض مقدس رسید بعد چندے روز نجات دادند شیخ ابو الفضل دران روزها از دیوان لسان الغیب تفاول جست این بیت سر غزل برامد **بیت**

ان خوش خبر کجاست کزین فتح مژده داد　　تا جان فشانمش چو زر و سیم در قدم

از غرایب انکه چون یادگار سکه وخطبه بنام خود کرد اورا تپ لرزه در گرفت و مهرکن را که خاتم او میکند ریزه فولاد در حدقه چشم افتاد بالجمله چون یادگار علم بغی بر افراشت لشکر آراسته بر کوه کپرتل به بندهائے بادشاهی که در انجا بودند آماده پیکار گشت و باندک جنگ فرار نموده بهیر پور رسید کسان میرزا یوسف خان که بحسب ضرورت رفیق او شده بودند نیم شب قابو یافته بر و تاختند او از خیمه بدر رفت آخر الامر ان بد سرشت بدست کسان میرزا یوسف خان اسیر گردید سر اورا از تن جدا کرده در منزل بهنبر سران وخیم العاقبت بحضور اقدس رسید چنانچه بر زبان الهام ترجمان رفته بود بمجرد بر امدن ستاره یمانی آن ناعاقبت اندیش کشته شد و کشمیریانی که با او رفیق بودند نیز بمکافات کردار رسیدند و دفع شورش ان دیار گردید بالجمله ان حضرت بعد قطع مراحل بخطه دلپذیر کشمیر نزول اقبال فرمودند از سیر منازل دل کشائے که سیرگاهائے مفرری ان دیار است وگلگشت زعفران زار که خلاصه ان سرزمین بهشت آئین واقع شده و تماشائے چراغان

در کشتیهائے اب دل کہ مخصوص کشمیر بے نظیر است حظ وافر و مسرت فراوان برگرفتہ معاودت بہندوستان فرمودند و بموجب التماس شاہزادہ بزرگ ایالت کشمیر بدستور پیشین بمیرزا یوسف خان بحال ماند و جمع تمام صوبہ کشمیر سی و یک لک خروار قرار یافت۔

نہضت موکب والا بسیر کشمیر جنت تاثیر مرتبہ سویم[1]

درسال چہل و دویم بسیر ہمیشہ بہار کشمیر نہضت فرمودند شخصے از مردم عوری در کشمیر عمر شیخ میرزا پسر سلیمان میرزا وانمودہ مصدر شورش شدہ بود کسان محمد قلی بیگ اورا دستگیر کردہ در منزل امن آباد آوردہ بنظر قدسی در آوردند ہمانجا بیاساق رسید بعد عبور از دریائے چناب رعایائے بتیہ الور آتیج تابع سیالکوت از ستمگاری محمد بیگ کروری استغاثہ نمودند اورا برائے عبرت پذیری اعمال ستمگار جفا پیشہ خنجر بحلق کشیدند و ازانجا نہضت فرمودہ بخطہ دل کشائے کشمیر نزول اقبال واقع شد تمام ایام بعیش و عشرت دران سرزمین اتفاق اقامت افتاد و از سیر سیرگاہ ہا تشحیذ خاطر مقدس گشت و در اب دل جشن چراغان ترتیب دادہ دو ہزار کشتی بانواع چراغان و اقسام شمع آراستہ درون آب سر دادند و نیز بر دولتخانہ بہشت نشانہ و بر کنار اب و عمارات و باغات و شجرات محاذی دولتخانہ والا چراغان برافروختند بیت

چو بازار چراغان شاہ شد گرم چراغ ماہ شد در پردہ شرم

بعد سیر و شکار آن سرزمین ہمیشہ بہار در ایام آغاز زمستان نہضت فرمودہ بدار الممالک لاہور نزول اقبال فرمودند۔

دربیان مقرر گردیدن پرگنہ گجرات و امن آباد

این تمام سرزمین داخل سیالکوت بود و قوم جت و رائج متسلط بودند درسال سی و ہفتم جلوس والا و بقولی سال چہل و دویم کہ حضرت خاقان زمان از لاہور برائے سیر کشمیر متوجہ بودند بعد عبور رایات عالیات از دریائے چناب جماعۃ گوجران از تسلط و ستمگاری قوم جت

[1] اکبر نامہ جلد سوم صفحہ ۵۳۸

ورا پیچ استغاثه نمودند و بموجب استدعای آنجماعت دیهاتی که بزمینداری آن فریق تعلق داشت جدا کرده پرگنه موسوم گجرات علیحده گرده قلیچه وقصبه احداث نموده وازانلو وراپیچ که بکنجاه مشهور است پرگنه هرات مقرر کردند گویند که آن حضرت در حوالی کنجاه آهوی کلان شکار کرده بودند بر زبان قدسی گذشت که چنانچه در هرات ایران اسپ بی نظیر پیدا می شود درین سرزمین آهوی بی مثل پیدا می گردد بدین تقریب اسم آن پرگنه هرات مشهور گشت و چند سال پیش از گجرات پرگنه امن آباد مقرر گردید در ینولا در عهد خلافت حضرت خدیو گیهان محمد امین کروری بموجب حکم والا قصبه و پرگنه موسوم بامن آباد مقرر ساخت ✦

دربیان تسخیر ولایت اودیسه

آن ولایت را قتلو افغان در تصرف داشت چون او بمرگ طبعی درگذشت افغانان باتفاق یکدیگر عیسی خان پسر او را بسرداری برداشته متابعت او قبول کردند حسب الامر والا راجه مان سنگه بتسخیر ان ولایت رفت افغانان بمراتب جنگ وجدل کردند بالاخر عاجز شده بعد گذشتن قتلو ونشستن پسرش بر مسند حکومت براجه مان سنگه صلح کرده سکه وخطبه بنام نامی حضرت خاقان زمان مقرر کرده جگناتهه را داخل ممالک محروسه کردند و یکصد وپنجاه فیل و دیگر نفایس ان دیار حواله راجه مان سنگه نمودند که بدرگاه مقدس ارسال دارد و در سال سی وهفتم جلوس والا مطابق سنه هزار هجری بالکل ولایت وسیع اودیسه که برساحل دریای شور است داخل ممالک محروسه گردید ✦

دربیان تسخیر ولایت قندهار

بعرض والا رسید که مظفر حسین میرزا و رستم میرزا پسر سلطان حسین میرزا این بهرام میرزا برادر شاه طهماسپ که در قندهار قیام دارند با فرمان روای ایران مخالفت ورزیده و والی ایران بر سر ایشان لشکر تعین کرده و والی توران نیز جماعهٔ اوزبک را مقرر نموده که در کمین گاه بوده بران ملک دست بردی کنند لهذا میرزا جان خانخانان با لشکر گران از حضور مقدس بر سر قندهار تعین گردید و حکم شد که براه بلوچستان رهگرای

گرددا گر کلان تران بلوچستان لوازم انقیاد و اطاعت بجا آورند و درین مهم همراه شوند بهتر والا بسزائے لایق رسانند وازروے عنایت در منزل اول بدیره خانخانان تشریف برده منصایح ارجمند سعادت پذیر گردانید و موجب سرفرازی او بین الاقران گردید خانخانان بعد قطع منازل درمیان ملتان و بهکر که جاگیر او بود رسیده چندگاه برائے سامان سپاه و تهیه راه اقامت ورزیده همدرین اثنا رستم میرزا از مظفر حسین میرزا برادر خود در قندهار شکست خورده از انجا برامده روے ارادت بجناب مقدس آورد فرامین مطاعه بامرائے که در راه بودند بصدور پیوست که خدمتگاری و مهانداری نمایند امرائے بموجب توقیع والا عمل آوردند چون حضرت خدیو گیهان در لاهور تشریف داشتند بعد ازانکه میرزا یک منزل لاهور رسید خوانین بلندمکان والاشان حسب امر خدیو زمان باستقبال رفته میرزا را در حضور آوردند ان حضرت باعزاز و اکرام تمام دریافتند و میرزا با چهار پسر بملازمت رسیده مورد عنایات گردید و بمنصب پنجهزاری سرفرازی یافته ولایت ملتان و بلوچستان که زیاده از محصول قندهار بود بجاگیر مرحمت شد بعد ابوسعید میرزا برادر رستم میرزا و پس ازان بهرام میرزا ابن مظفر حسین میرزا و پس ان مظفر حسین میرزا بدرگاه فلک اشتباه رسیدند هر یک مورد اقسام عنایات گردید و دران تاریخ قندهار داخل ممالک محروسه شد و خانه دران عرف شاه بیگ خان که ایالت صوبه کابل داشت بصوبه داری قندهار سرافرازی یافت ؛

دربیان تسخیر ممالک تهته و آمدن جانی بیگ

هنگامے که خانخانان بتسخیر قندهار دستوری یافت پس از رسیدنش در نواحی ملتان فرمان والاشان صادر گشت که نخستین انتزاع ولایت تهته پیش نهاد همت سازد و بعد ان بتسخیر قندهار پردازد و خانخانان بموجب حکم گیتی منقاد متوجه تهته گردید را دل بهیم مرزبان ولایت جیسلمیر و دلیپ پسر رائے رایسنگه بیکانیرے ملحق شده کمر خدمت بر میان عبودیت بستند و اول قلعه سهوان را مفتوح نموده روانه پیشتر شدند میرزا جانی بیگ والی تهته بجمعیت بسیار آمده در نصیرپور که یک جانب دریائے سنده و جانب دیگر رود خانها داشت قلعه گلین اساس نهاده و خندق زده متحصن گردید و خانخانان در انجا رسیده بمحاصره ان پرداخت چون محاصره بامتداد کشید و لشکر منصور از عدم رسیدگی غله درماندگی

یافت صورت حال بدرگاه آسمان جاه معروض داشته بموجب حکم قضا شیم کشتیهائے غلہ از لاہور و ملتان بلشکر
خانخانان رسانیدند و رائے رایسنگہ بیکانیری و دیگر امرائے بکومک تعین شدند خانخانان از رسیدن غلات و امرائے
کومکی قوی دل گشتہ فوجے برسر تھتھہ و افواج دیگر باطراف تعیین کردہ خود در قصبہ جام معسکر ساخت و ہر روز
جنگ بمیان می آمد دیار و پسر راجہ تو درمل کہ در تہور و جلادت بے ہمتا و بشجاعت و شہامت
یکتا بود متہورانہ و دلیرانہ جنگ نمایان کردہ بزخم نیزہ کہ بر پیشانی او رسید جان نثار گردیدہ
نیکنامی جاوید اندوخت بعد محاربات سخت جانی بیگ شکست خوردہ گریخت و خانخانان
قلعہ اساس نہادہ میرزا را منہدم گردانید و درآن نواحی وبائے عظیم روے داد و لشکر اجل
غالب آمدہ بر غاہا ترک تازی نمود بعضے درویشان صاحب حال در خواب دیدند کہ
سکہ و خطبہ بنام نامی حضرت خدیو جہان درین دیار می شود و اثر وبا بسبب سرتابی مردم
این ملک است چون این معنی شیوع یافت ہمہ کس باندازہ حال نذری بر بست کہ فتح و
فیروزی بجانب لشکر بادشاہی گردد و سکہ و خطبہ بنام حضرت بادشاہ شود القصہ چون
بدفعات کشتیہائے غلہ در لشکر رسید و در عین تنگدستی و عسرت لشکریان را توسیع
پدید آمد کمر ہمت بتسخیر ان ولایت بربستند و بدفعات محاربات روی داد میرزا جانی بیگ
عاجز شدہ تاب مقاومت در خود ندیدہ صلح درمیان آوردہ ولایت سہوان داخل
ممالک محروسہ نمودہ صبیہ خود را بمیرزا ایرج خلف خانخانان دادہ آمدہ ملاقات
نمودہ بندگی درگاہ قدسی قبول کرد و مقرر ساخت کہ بعد برسات روانہ درگاہ سلاطین پناہ
گردد چنانچہ در اواسط سال سی و ہشتم مطابق سنہ ہزار و یک ہجری خانخانان میرزا جانی بیگ
را ہمراہ خود گرفتہ بملازمت اقدس آورد و میرزا بوفور مراحم والا سرافراز گشتہ بمنصب
سہ ہزاری و جاگیر تھتھہ مقرر گردید و لاہری بندر کہ انطرف تھتھہ واقع است بخالصہ
شریفہ مقرر گشت درین مہم خانخانان چندین مشاق و انواع محن را تاب آوردہ در ارتفاع
معارج کوشید و ہم آثار شجاعت کہ بہترین سجایائے ذاتیہ است از لمعان سیوف
ظاہر ساختہ نبرد آزمائی نمودہ مظفر و منصور گردید و ہم مراسم دانائی و مردی برخورد و بزرگ
بپایہ بروز رسانیدہ مراتب دانش وری خاطر نشان ظاہر بنیان ساخت و ہم فنون تدابیر
صایبہ بمنصہ ظہور آوردہ چنانچہ ولایت بدست آورد و نوکر خوب بہم رسانید و از خاقان
زمان و نیز از زمانیان مورد ہزاران آفرین و تحسین گردید پوشیدہ نماند کہ در تاریخ سلطان

بهادر شاه احوال سلاطین ولایت سنده چنان بقلم آورده اند که حکومت ان ولایت به اولاد بنی تمیم انصاری تعلق داشت و اولاد او مدت یکصد و سی و نه سال حکومت کردند چه در زمینداران آن نواحی سومرگان بمزید قوت وکثرت اتباع اختصاص داشتند انجماعه متسلط شده متصدی شغل حکومت شدند و پانصد سال در خانواده سومرگان حکومت ماند بعد آن حکومت ولایت مسطور بطبقه سمگان[1] انتقال یافت اول کسی که از جماعه سمگان بحکومت رسید جام انزار بود و لفظ جام که بر مقدم وکلانتر خود اطلاق میکنند از نژاد جمشید گویند و یا داز و مید هند +

جام انزار[2] در ۷۳۰ه مسند آرای حکومت گشت مدت سلطنت او سه سال و شش ماه +

جام جونان برادر جام انزار چهارده[3] سال +

جام بانی تهتهه بن جام انزار چون بحکومت متمکن شد دران وقت سلطان فیروز شاه فرمان روای دهلی بود و سلطان سه مرتبه لشکر بر سر جام کشید بالاخر فتح کرده ولایت سنده متصرف گردید و جام را در دهلی همراه خود آورده در حضور خود داشت چون خدمات پسندیده ازو بظهور آمد باز ان ولایت را بجام ارزانی داشته رخصت آن حدود فرمودند مدت حکومت او پانزده سال +

جام تماجی برادر جام بانی تهتهه سیزده سال +

جام صلاح الدین بعد از فوت جام تماجی بحکومت رسید یازده سال و چند ماه +

جام نظام الدین بن جام صلاح الدین دو سال و چند ماه +

جام علی شیر بن جام نظام الدین شش سال و چند ماه +

جام کران بن جام تماجی یک و نیم روز +

جام فتح خان بن سکندر چون آن ولایت از حاکم خالی گردید اعیان و ارکان باتفاق یکدیگر فتح خان را که از سرداران صاحب جمعیت بود و لبسرداری بر داشتند مدت

---

(۱) آئین اکبری جلد اول صفحه ۵۵۹ و ۵۶۰ اما در تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۱۷ ستمگان نوشته +

(۲) ابرار - انزار - در آئین اکبری جلد اول صفحه ۵۵۹ جام انر نوشته + (۳) چهار سال - آئین اکبری جلد اول صفحه ۵۵۹ +

حکومت او پانزده[1] سال +

جام تغلق بن سکندر مدت هیزده[2] سال حکومت کرد +

جام مبارک که از اقربائے جام تغلق بود مدت حکومت او سه روز +

جام سکندر بن جام فتح خان بن سکندر مدت حکومت یک سال و شش ماه +

جام سنجر بن جام سکندر مدت حکومت هشت سال و چند ماه +

جام نظام الدین که بجام نندا مشهور است بعد از جام سنجر بر مسند حکومت نشست میرزا شاه بیگ حاکم قندهار میرزا عیسے ترخان را بر سر جام تعین کرد و متعاقب او خود نیز رسیده قلعه بهکر را که دران ایام بآئین استحکام نبود محاصره کرده در اندک مدت بتسخیر در آورد و بعد ان قلعه سهوان را نیز گرفته بقندهار معاودت کرد مدت حکومت جام نظام الدین عرف نندا شصت و دو[3] سال +

جام فیروز بن جام نظام الدین بعد از پدر بر مسند حکومت کامروا گشت جام صلاح الدین از اقربائے او که خواهرش در حباله نکاح سلطان مظفر گجراتی بود در ۹۱۸ھ دو مرتبه از گجرات لشکر فراهم آورده جنگ کرده فتح نمود و جام فیروز بمیرزا شاه بیگ ارغون حاکم قندهار التجا برده لشکر قندهار بکومک خود طلبداشته جنگ نمود جام صلاح الدین در معرکه کشته شد و حکومت ولایت سنده بلاشرکت بجام فیروز تعلق گرفت در ۹۲۷ھ میرزا شاه بیگ ارغون از قندهار لشکر کشیده تهته را متصرف شد و جام فیروز در گجرات رفته در سلک امرایان سلطان بهادر شاه ولد سلطان مظفر والی گجرات انتظام یافت و دختر خود را در ازدواج سلطان بهادر شاه در آورد و دوران ولایت از عمده ارکان دولت گردید و همانجا زندگی بسر برده ودیعت حیات سپرد و ازانجا حکومت سلسله سمگان منقطع گردید مدت حکومت جام فیروز نوزده سال +

میرزا شاه بیگ پسر ذوالنون سلامست که امیرالامرا و سپه سالار سلطان حسین میرزا و اتالیق پسر او بدیع الزمان میرزا بود از قبل سلطان حسین میرزا ابن بهرام میرزا برادر شاه

---

(۱) یازده سال و چند ماه. آئین اکبری جلد اول صفحه ۵۵۹ +

(۲) بست و هشت سال. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۳۱۹ آئین اکبری صفحه ۵۵۹ - بست و شش سال طبقات اکبری صفحه ۶۳۶

(۳) دوازده سال. آئین اکبری صفحه ۵۵۹ +

طهماسپ حکومت قندهار داشت چون میر دوالنون در جنگ شاه بیگ اوزبک کشته شده شاه بیگ پسر او بحکومت قندهار قرار یافت بعد ان بقوت و شجاعت ولایت سنده متصرف گشت و در سنه ۹۳۰ھ ودیعت حیات سپرد مدت حکومت سه سال *

میرزا شاه حسین بن میرزا شاه بیگ بجائے پدر بر مسند حکومت متمکن گشته قلعه بهکر را بتجدید استحکام داد و ملتان را نیز از سلطان حسین بن سلطان محمود لنگاه بتسخیر در آورد و در سنه ۹۶۲ھ ودیعت حیات سپرد مدت حکومت سی و دو سال *

میرزا عیسی ترخان از امرائے میرزا شاه بیگ در تهته و سلطان محمود در بهکر دم استقلال می زدند و باهم دیگر گاهے صلح و گاهے جنگ می کروند و میرزا عیسی ترخان در سنه ۹۷۵ھ ودیعت حیات سپرد مدت حکومت او سیزده سال *

میرزا محمد باقی بن میرزا عیسے ترخان بر خان بابا برادر خود کہ بعد پدر بر مسند حکومت کامروا گشته بود غالب امده باستقلال گردید و بسلطان محمود حاکم بهکر برسم پدر سلوک کرده گاهے صلح و گاهے جنگ میکرد ایام حکومت او هیزده سال *

میرزا جانی بیگ ابن پاینده محمد بن محمد باقی قایم مقام گشت و در سنه هزار دیک هجری برفاقت خانخانان بملازمت اقدس مشرف گشته دان ولایت داخل ممالک محروسه گردید مدت حکومت او هشت سال *

دربیان تسخیر ولایت بهکر

پیش ازانکه تهتهه مفتوح شود در سال نوزدهم جلوس والا محبت[1] علی خان و مجاهد خان به تسخیر بهکر تعین شده بودند انهار فته محاصره کردند مدت محاصره بامتداد کشید قحط عظیم و وبائے بسیار در قلعه روے داد و بسیاری از قلعه نشینان تلف شدند هر که پوست درخت سرس جوشانیده بخوردازو باسلامت می ماند سلطان محمود عاجز شده عرضداشت بدرگاه والا نمود که اگر محبت علی خان از دور قلعه برخیزد قلعه را پیشکش شاهزاده والاگهر می نماید پیش ازانکه از حضور پر نور جواب برسد سلطان محمود باجل طبعی درگذشت و محبت علی خان و مجاهد خان در سنه ۹۸۱ھ بهکر را داخل ممالک محروسه نمودند *

(۱) محب *

دربیان تادیب زمینداران کوہستان پنجاب

درزمان بودن رایات عالیات بلاہور زین خان کوکہ برائے تادیب زمینداران کوہستان
تعین گردید او رفتہ بزور شمشیر و قوت تدبیر جمیع راجہا ئے ورایان را منقاد و مطیع گردانیدہ
بدہچند راجہ نگرکوت و پرسرام راجہ جمون و باسو راجہ مو و جگدیش راجہ گوالیار و سنسار چند
و دیگر زمینداران را بدرگاہ والا آوردہ مشمول عنایات شد و زمینداران مذکورہ بادراک
سعادت ملازمت معلے مستفید گشتہ و مورد الطاف بیکران گردیدہ رخصت
انظرف باوطان یافتند و ہمدرین ایام رودرسنگہ مرزبان کمایون معرفت متھرا داس
عامل بریلی بملازمت رسید و ولایت کمایون بر و مسلم داشتہ و مشمول عنایت فرمودہ
رخصت نمودند بعد چند سال چون راجہ باسو زمیندار مو تابع پنجاب درمقام ضلالت و
جہالت بودہ سر از انقیاد اطاعت برتافت لشکر منصور برائے تادیب او تعین گشت
بعد ازانکہ جنود فیروزی درحوالی پتھان رسید او از خواب غفلت بیدار شدہ بملازمت
اشرف شتافتہ سعادت اندوز گردید بعد چندگاہ از حضور موفور السرور رخصت وطن
حاصل کردہ سر بشورش بر داشتہ دیہات خالصہ شریفہ نزدیکی پتھان را تاخت کرد
تاج خان بن ہندال میرزا و از عقب او چین قلیچ خان تعین شد تدابہا در نواحی پتھان رسیدند
درزمانے کہ لشکریان در صدد خیمہ زدن بودند راجہ باسو فوج آراستہ نمودار گردید فی الفور
جمیل بیگ پسر تاج خان بمقتضائے جرات و دلاوری آمادہ پیکار گردید و محاربہ سخت
نمودہ کار رستمانہ بجا آوردہ بدرجہ شہادت رسیدہ حیات جاودانی یافت
نعش آن مغفور مغفرت الہی را آوردہ درحوالی خطہ دل کشائے کلانور بخاک سپردند
و بر مزارش عمارت عالی ساختند کہ تا حال قایم است و طوایف انام نذورات می آرند
و بحکمت ایزدی مرادات مردم کہ دران مکان نذر قبول میکنند بحصول می انجامد
القصہ راجہ باسو جنگ نمودہ رو بہزیمت نہادہ آوارہ گشت ہمدرین ایام حسین بیگ
شیخ عمری با فوج منصور بر راجہ مان زمیندار جمون تعین گشت راجہ نگرکوت و راجہ لکھن پور
و جسروتہ و مانکوت و راجہ باسو بامداد راجہ مان رسیدند و بدفعات جنگ روے داد
آخر الامر راجہ مان سبب ایمان ہزیمت خوردہ درشعاب جبال پنہان گردید و راجہ باسو

وراجہاے دیگر کہ باعانت او رسیدہ بودند گریختہ رفتند وجمون درا مگدہ وجبروتہ وسانیہ ومانکوٹ واکند در وکلت تصرف اولیاے دولت درآمد وگوالیارکہ در تصرف راجہ باسو درامدہ بوذ انرا مستخلص نمودہ حوالہ نراین داس گوالیاری نمودند بالاخر بموجب التماس شاہزادہ بزرگ تقصیرات راجہ باسو معاف شد و در کوہستان امنیت پدید آمد*

دربیان جشن والا

چون موسم بہار دررسید ابواب عیش وعشرت برروے عالمیان مفتوح گردید و لطافت ہوا باغ جہان رانزہت بخشید ونزاہت صبا دماغ جہانیان را نگہت رسانید نسیم نوروزی مزاج افسردگان عالم را فرحت آورد وشمیم نوبہاری مشام ازادگان گیتی را معطر گردانید **منظم**

جہان جوان شد ویاران بعیش بنشستند	درخت غنچہ برآورد وبلبلان مستند
زبسکہ عارف وعامی برقص برجستند	بساط سبزہ لگدکوب شد بپاے نشاط

براے جشن افروزی حکم شد کہ دولت خانہ خاص وعام کہ صد وبست ایوان داشت بامراے عظام قسمت شود وضلع جھروکہ مبارک را متصدیان بیوتات زینت دہند وشہما مندل[1] راکہ دولت خانہ خاص است باقسام قصب ودیبا دگوناگون اقمشہ ایین بندی گردد ودر اندک زمانے کارپردازان بارگاہ خلافت وامرایان والا مرتبت بموجب حکم معلی تمام دولت خانہ اعلی را بتکلفات گوناگون تزئین دادند وبارایش وپیرایش رنگارنگ ایین بستند جشن نوروزی بائین ہمایونی وبزم دل افروزی بطرز فریدونی اراستہ گشت غلغلہ کوس درگوش فلک رسیدہ واوازہ نائے طرب درگنبد گردون پیچیدہ **بیت**

امادہ ومہیا اسباب شادمانی	حاصل شدہ نہ بہجت انواع کامرانی

درین بزم جشن مراتب امرا بعرض رسید وہریک درخورحال باضافہ سرفرازی یافت ونیز فہرست اہل خدمات معروض گشت ہرکس کہ از روے اخلاص خدمت بجا اوردہ

[1] اسبہا مندل*

بود برعایت وعنایت سرافراز گشت وآنکس که مصدر کم خدمتی وتا دو تنخواهی گشته بعزل خدمت و کمی منصب معاتب گردید وحکم جهان مطاع بصدور پیوست که تا روز شرف هر یک از نوئینان وامرایان کلان ضیافت کنند تا منزل او بقدم عالی رونق پذیرد واو در بین الاقران خود سرافرازی یابد وتالابے موسوم بانوب تالاب بست در بست در عرض وطول ودو قامت آدم عمیق درست کرده وانرا بست کرور تنکه نقد پر کرده بامرائے در خور منصب وبفقرائے ومساکین وسایر الناس انعام فرمودند بیت

ابر دریا دل زدست جود او در انفعال　　　مال عالم زیر پائے همت او پایمال

درچنین وقت ببارگاه جهان آرا که بے اغراق پانزده هزار کس درسایه ان گنجد قضارا آتش درگرفت وتا سه روز بساط جشن وبعضے از عمارت حرم سرا سوخته خاکستر شد اندازه مبلغ قیمت ان را که تواند دریافت چون اتش این شهر عین الکمال فرونشست حکم شد که بجهت بزم شرف که نزدیک رسیده بود از سر نو بارگاه والا درست کرده مجلس عالی ترتیب دهند چنانچه در اندک روزها بارگاه فلک اشتباه مرتب گشت از غرایب انکه همدرین روز در دکن بدولت سرائے شاهزاده سلطان مراد آتش درگرفت القصه بزم شرف که نزدیک رسیده بود نیز بائین نیک آراستگی یافت وعالم وعالمیان فیض وافر وجهان وجهانیان بهره متکاثر اندوختند نظم

دل افروز جشنی شد آراسته　　　درون وبرون هر دو پیراسته
وثاق مدور بسان سپهر　　　سپهری پر از ماه وناهید ومهر

دربیان حلت میان تان سین ومولانائے عرفی شیرازی وشیخ ابوالفیض فیضی ملک الشعرا

سرآمد نغمه سرایان والا فطرت سر حلقه سرایندگان بلند شهرت میان تان سین بوسیله اواز دل نواز ونغمات مظهر انبساط مقرب انحضرت خاقانی ومشمول عنایات سلطانی بود واز سرود خوش ونغمه دلکش او وحشیان در صحرا وطایران در هوا در دام محبت او می آمدند بے شایبه اغراق در فن موسیقی ونغمه هندی از اغاز آفرینش تا حال مثل

اوکم کسے بود ہزاران نقش دلفریب و بسیار اشعار سرود از و بر صفحہ روزگار یادگار است
این نادر العصر و حید الدہر در سال ہفتم جلوس والا راجہ را مچند زمیندار پتنہ تابع صوبہ الہ آباد
خال رخسارہ پیشکش خود خیال کردہ بدرگاہ آسمان جاہ فرستادہ بود در سال سی و چہارم
او رخت ہستی خود بر بست و موجب مزید تاسف خاطر قدسی گردید و
در سال سی و ششم مولانائے عرفی شیرازی نیز نقد حیات در باخت اگرچہ
در نخلبندی نظم و گلدستہ آرائے لفظ و معنی بے نظیر بود و سخنش رونق در واج تمام
داشت اما خیلے متکبر و خودستا بود و خلاصہ عمر بیلات نفسانی و قمار و نرد و شراب خوری
و میگساری صرف می نمود چنانچہ در حالت نزع کہ وقت یاد رب العباد است پیالہ پیالہ
و شش و پنج و چہار میگفت و در سال چہلم ملک الشعرائے شیخ ابو الفیض فیضی نیز رخت
زندگانی بعالم جاودانی کشید و شیخ در سال دوازدہم جلوس والا بملازمت اشرف
اقدس رسیدہ مورد عنایات گشت در زمان ملازمت چون شیخ را بیرون کٹہرہ نقرہ
استادہ کردند بے توقف و اہمال این رباعی فی البدیعہ بر زبان آورد رباعی

بادشاہا بیرون تہ کٹہرہ ام	از سر لطف خود مرا جادہ
زانکہ من طوطی شکر خوارم	جائے طوطی درون پنجرہ بہ

این رباعی بغایت پسند خاطر قدسی افتاد ہمان روز بہ بندگی درگاہ والا سرفراز فرمودند
چون در شعر متین و سخن رنگین و نکتہ طرازی و بدیہہ گوئے نظیر خود نداشت روز بروز پایہ
قدرش و رتبہ اقتدارش بلند گشت و در سال سی و سویم بخطاب ملک الشعرا سرافراز
گشت و در سال سی و نہم تفسیر قران بے نقط و کتاب نلدمن در بحر لیلیٰ و مجنون و مرکز
ادوار در زمین مخزن اسرار از نظر اقدس گذرانیدہ مورد تحسین و آفرین گردید بے شایبہ
تکلف و مداخلہ تصلف درین تصنیفات بمقتضائے دانش بلند و فطرت ارجمند گلشن سخن را
از بہار معنی طراوت بخشیدہ و اشجار دانش را با ثمار اشعار مثمر ساختہ ہمچنان سلیمان بلقیس در
وزن شیرین خسرو و ہفت کشور در برابر ہفت پیکر و اکبرنامہ مقابل سکندر نامہ پیش
نہاد خاطر داشت این صحف ہا تمام نرسیدہ بود کہ زندگی او باتمام رسید چون مداح
و دعاگوئے حضرت خاقان زمان و معلم شاہزادہ ہائے والا شان بود و در وز پیش از
رحلت او آن حضرت از روے غریب نوازی سایہ عاطفت بر سر او انداختند و او را

کامیاب سعادت گردانیدند در زمان نزع بدیہہ غریبہ گفتہ است رباعی

ویدے کہ فلک بمن چہ نیرنگی کرد　　مرغ دلم از قفس شب آہنگی کرد

ان سینہ کہ عالمی درو میگنجید　　تا نیم نفس برا درم تنگی کرد

بادشاہ آدم شناس را دل بہم برامد کہ مدحت سرا و محمدت طراز پردہ برروے فرو هشت شاہزادگان والا گہر بافسوس کمر برلب تبستند کہ اوستاد دانش اموز مزاج دان خرت هستی بربست نوئین والا قدر و خوانین عالی مقدار را باعث دل گرفتگی گردید کہ سراید و مساز ان بزم و رزم پیمانہ زندگی پرکرد کار فرو بستگان را آہ در جگر و گریہ در گلو گرہ شد کہ گرہ کشائے دشوارہا از جہان برفت بیت

اے دریغا اے دریغا اے دریغ　　کانچنان ماہی نہان شد زیر میغ

چنانچہ علامی شیخ ابوالفضل در اکبر نامہ مرثیہ شیخ ابوالفیض فیضی بعبارت رنگین بقلم در آوردہ ❖

دربیان رسیدن برہان الملک بدرگاہ والا و مرحمت شدن کومک باو برمہم اطراف دکن

او از اسمعیل بیگ نظام الملک حاکم احمدنگر کہ عم او بود ازردہ شدہ بذریعہ قطب الدین[1] خان غزنوی بملازمت اشرف اقدس سعادت اندوز گشتہ بمنصب ششصدی سرافرازی یافت و در عنقریب بمنصب ہزاری عز افتخار یافتہ تعینات بنگش گردید بعد چند سال ازانجا درحضور لامع النور رسیدہ استدعاے کومک براے تسخیر احمدنگر نمود لہذا امراے متعینہ صوبہ مالوہ و راجے علی خان حاکم خاندیس بامداد او تعین شدند او باعانت اولیاے دولت قاہرہ در احمدنگر رفتہ با اسمعیل نظام الملک جنگ کردہ مظفر و منصور گشت و ملک موروثی از عم خود بتصرف درآورد چون فرومایہ و بدنہاد بود مست بادہ دولت و حکومت گشتہ و حقوق نوازش بادشاہی برطاق نسیان گذاشتہ سر از انقیاد جناب والا بر تافت و بے پرواے و بدمستی

---

(۱) قطب الملک خان ❖

شعار خود ساخت ملک الشعرا شیخ ابوالفیض فیضی را که در ان وقت حیات بود پیش
راجی علی خان فرستادند که برهان را بشاهراه اطاعت رهنمون گرداند هرچند راجی علیخان
او را بر طریق اطاعت ارشاد کرد از غرور مستی دنیا سر بر خط فرمان پذیری ننهاده ره نورد
کفران نعمتی گردید از انجا که کافران نعمت زود بپاداش کردار میرسند چون او از قبله و کعبه
روی عقیدت برتافته بود در اندک مدت بمکافات اعمال رسید یعنی شخصی او را
سیماب کشته که بحد کمال نرسیده بود بخوردن داد او را از تاثیران بیماری صعب
روی داد و باشتداد مرض راه عالم نیستی در پیش گرفت چاند بی بی خواهر او باتفاق
امرا ابراهیم پسر خورد سال او را بحکومت آن ولایت بر داشته انتظام مهام بر ذمت
خود گرفت چون حقیقت احوال ان حدود بعرض مقدس رسید شاهزاده سلطان مراد
با لشکر گران تعیین گشت شاهزاده چندگاه بجهت سامان سپاه در مالوه بوده عازم پیشتر
گردید و از دریای نربدا عبور نموده در اندک مدت ولایت برار از میر مرتضی دکهنی
مفتوح نمود و افواج قاهره بر سر احمدنگر رخصت کرد لشکر منصور غالب و فوج مقهور
مغلوب گشت و راجی علی خان حاکم خاندیس درین مهم برکاب شاهزاده بوده جان نثار گردید
و نیز با افواج عادل خان حاکم بیجاپور و قطب الملک حاکم گولکنده متواتر محاربه درمیان
آمد و اولیای دولت فیروزمند شدند از انجا که شاهزاده در دکن دایم الخمر بوده از
کثرت شراب زار و نزار گشت و بمهمات ان ولایت نمیتوانست پرداخت بنابران
از حضور مقدس علامی شیخ ابوالفضل متعین گردید و حکم شد که شاهزاده را بنصایح ارجمند
رهنمون سعادت نموده بملازمت آورد و امرای متعینه انحدود را سرگرم خدمت
گردانند و اگر بودن او بانتظام مهام در انجا ضرور بوده باشد خود بمهمات پردازد و شاهزاده
را روانه درگاه والا سازد شیخ بعد رخصت از حضور فیض گنجور بسطی مراحل و قطع منازل
نموده بخدمت شاهزاده رسید قضا را همان دم شاهزاده از افراط بیماری بعالم علوی
شتافت و غریب شورشی در لشکر روی داد شیخ ابوالفضل بتدابیر صایبه و پاشیدن
زر بیدریغ خاطرهای آواره را بانتظام آورد و غنیم که از اطلاع این قضیه غالب و دلیر
شده بود از حسن تدبیر شیخ باز مغلوب گشت اگر درینوقت شیخ نرسیدی ان ولایت
که بتلاش بدست آمده بود از دست میرفت و انتظام مهام مشکل می بود چون

این سانحه بعرض والا رسید موجب صد گونه دردمندی گردید آخر الامر بصبر پرداخته شاهزاده دانیال را بتسخیر ولایت دکن رخصت فرمودند و حضرت خاقان زمان خود نیز بعزیمت تسخیر ان ولایت بدولت و اقبال نهضت فرمودند*

نهضت موکب مقدس از لاهور بجانب ولایت دکن

چون از لاهور انتهاض الویه عالیه گردید در حوالی قصبه بتاله بعرض والا رسید که در مکان اچل فقیران مسلمین و طایفه سناسیان با یکدیگر جنگ کرده و فقرای مسلمین غالب آمده بتخانه انجا را از روی تعدی بر انداخته خاقان زمان بمقتضای عدالت گستری بر بی اعتدالی آن جماعة واقف شده اکثری را در زندان فرستادند و حکم شد که بتخانه را که بتعدی مسمار شده است بتجدید تعمیر کنند بعد نهضت از انجا از دریای بیاه عبور فرموده بمنزل گوروارجن سجاده نشین بابا نانک که در معرفت الهی مشهور بود تشریف فرمودند و از ملاقات او و اصغای اشعار هندی تصنیف بابا نانک که در معرفت حق گفته از زبان او شنیده خوشوقت شدند و گوروارجن سرافرازی خویش دانسته پیشکش لایق گذرانید و التماس کرد که از نزول عساکر منصوره در پنجاب نرخ غله گران بود و از نجهت جمع پرگنات زیاده شده الحال از انتهاض افواج قاهره غلات روبارزانی آورده رعایا از عهده ادای جمع نمیتوانند بر امد حسب التماس او بدیوانیان عظام حکم شد که بحساب ده دوازده از جمع برعایا تخفیف دهند و تاکید بعمال کنند که مطابق ان برعایا رعایت نموده زیاده طلبی ننمایند نظم

چشم رعایت ز رعیت مگیر | تا بود ت ملک عمارت پذیر
دست رعایت ز رعیت مدار | کار رعیت برعایت سپار

چون عرصه تهانیسر مورد خیام والا گشت رعایا از ظلم تعدی سلطان کروری استغاثه نمود و بیدادی او بتحقیق پیوست بموجب حکم والا او را بحلق کشیدند*

نظم

حکومت بدست کسانی خطاست | که از دست شان دستها بر خداست
مکن خیر بر عامل ظلم دوست | که از فربهی بایدش کند پوست

بعد رسیدن باکبراباد چند گاه اتفاق اقامت افتاد و بموجب عرضداشت شیخ ابوالفضل ازانجا بسمت برہان پور نہضت فرمودند در زمان عبور از دریاے نربدا[1] فیل خاصه که زنجیر آہن در پا داشت میگذشت چون بر کنار رسید فیلبانان زنجیر آہن را تمام از طلا دیدند متحیر شده بدار وغه فیل خانه اظہار کردند او زنجیر را بچشم خود ملاحظه نموده تمامی حقیقت را بعرض والا رسانید وآن حضرت زنجیر بجنس در حضور مقدس طلب داشته بر عجایب قدرت افرید گار جلت قدرته زبان برکشادند و فرمودند که ہمانا درین دریا سنگی خواہد بود که بزبان ہندی انرا پارس گویند واز مساس ان اہن و دیگر فلزات طلا شود و بموجب حکم والا فیلان دیگر با زنجیر ہاے اہن دران دریا انداختند و ملاحان غواص شعار مانند نہنگان دریا گذار غوطه زدند و جستجوے ان سنگ کردند لیکن بہم نرسید و زنجیر دیگر طلا نگشت بیت

بقدر طاقت خود غوطها زدم بسیار ۔۔۔ دُری که می طلبم ان بہیچ دریا نیست

القصه ان حضرت بعد طے مراحل و قطع منازل در خطه دارالسرور برہان پور نزول اقبال فرمودند از اکبر آباد تا برہان پور دو صد و بست و ہفت کروه بحریب در امد دران خطه دل کشاے جشن نوروزی ترتیب یافت مطربان شیرین ادا و مغنیان خوش نوا بنغمه دل فریب و سرود دلکش دلہارا در ربودند و باواز چنگ و صداے دستک طایر ہوش را از اشیانه دماغ پرانیدند و باعث انبساط و سرور خاطر مقدس شدند

نظم

زان مطرب بزم تو زند دست بہم ۔۔۔ کز باغ زمانه رم کند طایر غم

نی نی غلطم که ہر دو دست مطرب ۔۔۔ از شاہد نغمه بوسه[2] گیرند بہم

دران بزم شادکامی علامی شیخ ابوالفضل که بمہمات دکن قیام داشت بموجب حکم والا از احمد نگر امده بعز بساط بوس قدسی معزز گشت چون وقت شب بود انجمن ماہتابی کمال آراستگی داشت ان حضرت از غایت عنایت این بیت بر روے شیخ خواندند بیت

فرخنده شبی باید و خوش مہتابی ۔۔۔ تا با تو حکایت کنم از ہر بابی

شیخ ازین تلطفات کورنشات شکر بجا آورد و از روے عنایات حکومت و ایالت برہان پور

---

(۱) چنبل - (۲) شادی ۰

بعهده شیخ مقرر گشت حکم شد که چون امرا در سیاق عسرت کشیده اند تا بودن رایات عالی درین حدود بحسب تفاوت مناصب برهان پور در انعام امرا مقرر باشد و شیخ را بمنصب چهار هزاری سرافراز فرموده بتسخیر قلعه اسیر که بهادر نبیره راجی علی خان حاکم انجا سر از اطاعت برتافته داشت رخصت فرمودند ◆

دربیان تسخیر قلعه اسیر و ولایت احمدنگر

شیخ ابوالفضل بعد رخصت از حضور در پایان ان قلعه آسمانی ارتفاع رسیده محاصره نمود متواتر محاربات سخت درمیان آمد چون محاصره بامتداد کشید شیخ بمقتضای شجاعت ذاتی طناب بر کنگره قلعه نصب کرده بر فراز قلعه رفته خود را درون قلعه انداخت و جمعی کثیر همین نمط همتای او کرده کارنامه مردمی و مردانگی بظهور آوردند و بقوت سر پنجه دلیری و زه باز و سے دلاوری شیخ این عقده مشکل کشاده گردید و چنین قلعه فلک ارتفاع که فتح آن دشوار بود مفتوح گشت و بهادر حاکم انجا عاجز شده آمده ملاقات نمود و بوساطت شیخ بملازمت مقدس سعادت اندوز گشته مورد عنایات شد و قلعه اسیر با ولیای دولت تفویض یافت و شیخ ابوالفضل بجلدوی این خدمت بعنایت علم و نقاره و اسپ و خلعت خاصه سرافرازی یافته بتسخیر ناسک رخصت گشت و عنقریب بمنصب پنجهزاری سرافتخار برافراشت و مصدر خدمات شگرف گشته بمقابل عنایات والا در جانفشانی و خدمت گذاری دریغ نکرد حکم شد که تسخیر احمدنگر و دفع راجو و دیگر مفسدان بعهده شیخ ابوالفضل و ضبط ولایت برار و آن نواحی بر ذمه خانخانان میرزا خان بوده باشد چون اسیر و احمدنگر و تمام ولایت نظام الملک بشمشیر همت شیخ ابوالفضل مفتوح گردید و ولایت تلنگانه را شیخ عبدالرحمن ولد شیخ ابوالفضل بتسخیر در آورد و بهادر نظام الملک نبیره برهان نظام الملک دستگیر گردید و عادل خان حاکم بیجاپور و قطب الملک مسندنشین گولکنده عرایض نیاز و پیشکشهای لایقه ارسال داشتند خاطر مقدس بهمه وجوه از آن ولایت وا پرداخت و دران حدود چندان کار نماند شاهزاده دانیال را در انجا گذاشتند خاندیس را داندیس نام نهاده بشاهزاده مرحمت فرمودند و خانخانان را در خدمت شاهزاده و شیخ ابوالفضل را در احمدنگر مقرر فرموده از برهان پور

معاودت کرده بعد قطع مراحل وطے منازل در دار الخلافۃ اکبر اباد نزول اقبال فرمودند
و امرائے کہ دران مہم خدمات بجا آورده بودند باضافہ ممتاز شدند از بعضے تواریخ چنان
بمطالعہ در امدہ کہ در ایام سابق تمام دکن در زیر فرمان فرمایان دہلی بوده خصوص سلطان
محمد شاہ فخر الدین جونا ابن سلطان غیاث الدین تغلق شاہ ان ممالک را بواقعی ضبط کرده دیوگده را دولت
اباد نام نہاده دار السلطنت خویش مقرر کرده بود چون افتاب دولت او از سمت الراس
گذشت و بسبب ظلمش قلوب سپاه و رعیت از و برگشت و در جمیع اقطاع اختلال
پذیرفت و عالمہ زمانہ فتنہ را زائید بہر طرف امیر صدہا خروج کردند سلطان محمد شاہ
بدفع فتنہ و اشوب متوجہ گجرات شد و از انجا ملک لاچین را بطلب امیر صدہا بدولت
اباد فرستاد و انجاعۃ ملک لاچین را کشتہ علم بغی و طغیان بر افراشتند و علاء الدین حسن
کہ بحسن گانگو مشہور و از جملہ سپاہیان ملک لاچین بود باتفاق جماعۃ اوباش در دولت اباد
لوا سے حکومت بر افراشتہ خود را سلطان محمد علاء الدین خطاب کرد چون این معنی
بعرض سلطان محمد شاہ رسید بسبب مہم گجرات فرصت دفع او نیافت و در اسرع اوقات
در نواحی تہتہہ و دیعت حیات سپرد و از انجا کہ حسن گانگو از نسل بہمن بن اسفندیار بن گشتاسپ
بود از ینجہت او را بہمنہ گفتندے •

سلطان محمد علاء الدین عرف حسن گانگو کہ از معتقدان قدوۃ الاصفیا شیخ نظام الدین
اولیا بود بموجب دعائے شیخ در ۷۴۸ھ دکن را متصرف شده سکہ و خطبہ بنام خود کرد ایام
حکومت یازده سال و یازده ماه[1] و ہفت روز •

سلطان محمد شاہ بن سلطان محمد علاء الدین ہزده سال[2] و ہفت روز •

سلطان محمد مجاہد شاہ بن سلطان محمد شاہ یک سال و یک ماه و
نہ روز •

سلطان داود شاہ بن عم سلطان مجاہد شاہ یک ماه و سہ روز •

سلطان محمد شاہ بن محمود شاہ بن سلطان علاء الدین نوزده سال
و نہ ماه و بست روز •

---

(۱) ہفت ماه •

(۲) ہفت ده سال و نہ ماه و پنجروز تاریخ فرشتہ جلد اول صفحہ ۲۹۵ •

سلطان غیاث الدین بن محمد شاہ یک ماہ وبست روز +

سلطان شمس الدین بن سلطان محمد شاہ یک ماہ وبست وہفت روز +

سلطان فیروز شاہ بن سلطان محمد شاہ بست وپنج سال وہفت ماہ ویازدہ روز +

سلطان احمد شاہ بن سلطان محمد شاہ دوازدہ سال ونہ ماہ وبست وچہار روز +

سلطان علاء الدین بن سلطان احمد شاہ بست ونہ سال[1] ونہ ماہ وبست ودو روز +

سلطان ہمایون شاہ بن سلطان علاء الدین سہ سال وشش ماہ وپنجروز +

سلطان نظام شاہ بن سلطان ہمایون شاہ درہفت سالگی یک سال[2] وپانزدہ روز +

سلطان محمد شاہ لشکری بن سلطان ہمایون شاہ درده سالگی بود ہزدہ سال[3] وچہار ماہ ویازدہ روز +

سلطان شہاب الدین محمود شاہ بن سلطان محمد شاہ لشکری سی وہفت سال[4] ودو ماہ وسہ روز +

سلطان احمد شاہ بن سلطان شہاب الدین محمد شاہ دو سال و یک ماہ +

سلطان علاء الدین بن سلطان شہاب الدین محمود شاہ یک سال[5] و یازدہ ماہ +

سلطان ولی اللہ بن سلطان شہاب الدین محمود شاہ سہ سال و یک ماہ

---

(۱) بست وسہ سال ونہ ماہ وبست روز. تاریخ فرشتہ جلد اول صفحہ ۳۳۸ وطبقات اکبری صفحہ ۴۰۰ +

(۲) دو سال ویک ماہ. تاریخ فرشتہ جلد اول صفحہ ۳۴۴، دو سال طبقات اکبری صفحہ ۴۲۰ +

(۳) بست سال تاریخ فرشتہ جلد اول صفحہ ۳۶۱ ہفوزدہ سال وچہار ماہ وپانزدہ روز طبقات اکبری ۴۰۴ و ۴۳۰ +

(۴) چہل سال ودو ماہ وسہ روز طبقات اکبری صفحہ ۴۰۴ و ۴۳۶ +

(۵) دو سال وسہ ماہ. تاریخ فرشتہ جلد اول صفحہ ۳۷۵ +

وبست وهفت روز ✦

مجموعه ایام سلطنت سلطان محمد علاء الدین عرف حسن گانگو بهمنه و اولادش هفده نفر یکصد و هشتاد و هفت سال بود لیکن در عهد سلطان نظام شاه نبیره یازدهم حسن گانگو که در هفت سالگی سریر آرائے جهانبانی گردید برید نامی که از عمده امرائے بود نظر برخورد سالی سلطان داشته خود متعهد مهات سلطنت گردید چون برید تسلط بسیار پیدا کرد بعد سلطان نظام شاه غالب ماند بعد فوت برید اولادش نیز استیلا آوردند و چهل و هشت سال اگرچه اسم سلطنت بر اولاد حسن گانگو بود اما برید و اولادش جهانبانی میکردند و در سنه نهصد و سی و پنج هجری عماد الملک کابلی اطاعت سلطان بهادر شاه والی گجرات قبول کرده در دکن سکه و خطبه بنام او کرد در ان زمان سلطان ولی الله را در شهر بیدر برید محبوس داشته خود سلطنت می کرد در سنه ۹۳۵ امرایان که رکن الدولت بهمنه بودند ممالک دکن را با خودها قسمت کرده متصرف شدند و هر یک روگردان شده دم استقلال زده سکه و خطبه بنام خودها کردند تا حال اولاد اینها دران ممالک حکومت دارد ✦

عادل خانیه

حاکم ولایت بیجاپور یوسف عادلخان بنیاد سلسله از وست و او غلام جرکس بود که خواجه محمود گرجستانی بدست سلطان شهاب الدین محمود بهمنی فروخته و سلطان ولایت شولاپور باو مفوض کرده بود او بزور شمشیر و قوت و شجاعت بیجاپور را متصرف شده تا اب تشنه گرفته دم استقلال زد ایام حکومت هفت[1] سال ✦

اسمٰعیل عادلخان بن یوسف عادل خان بست[2] سال ✦

ابراهیم عادل خان بن اسمٰعیل عادل خان بست و یک[3] سال ✦

علی عادل خان بن ابراهیم عادل خان چهارده[4] سال ✦

---

(۱) بست سال و دو ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۴ ✦

(۲) بست و پنج سال. طبقات اکبری صفحه ۴۴۲ ✦

(۳) بست و پنج سال طبقات اکبری صفحه ۴۴۲. بست و چهار سال و چند ماه تاریخ فرشته جلد دوم ص ۳۳

(۴) بست و پنج سال طبقات اکبری صفحه ۴۴۳. بست و سه سال. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۴۴-۴۶ ✦

ابراهیم عادل خان بن اسمٰعیل برادرزاده علی عادل خان لغایت سال هزار و دو هجری شش سال سال حکومت داشت وتا حال که این نسخه تحریر می درآید اولادش دران ولایت حکومت دارد ✤

قطب الملک حاکم ولایت گولکنده

سلطان قلی قطب[1] الملک وزیر بهمنه بود چون سلطان شهاب الدین محمود بهمنی غلامان را بسیار دوست میداشت سلطان قلی خود را خود فروخته داخل غلامان گردید روز بروز پایه قدر او بلند گشت و بین الاقران والامثال سرافراز شده بحکومت ولایت گولکنده مقرر گشت قضاء در سال[2] اول برگ طبعی درگذشت ✤

جمشید قطب الملک بن سلطان قلی قطب الملک بست[3] سال ✤

ابراهیم قطب الملک بن سلطان قلی قطب الملک بعد گذشتن برادر بر مسند حکومت و جهانداری متمکن شد مدت سی و[4] پنج سال ✤

محمد قلی قطب الملک بن ابراهیم قطب الملک هزار فاحشه نوکر کرده دایماً ملازم رکاب داشت و بمستلذات جسمانی و حظات نفسانی اشتغال می ورزید بر لولی بهاگی نام عاشق شده مطیع امراو گردید و شهر بهاگ نگر بنام ان لولی بنا کرد لغایت سنه هزار و دو هجری یازده سال حکومت او بوده و بیشتر اولادش تا حال بحکومت آن ولایت قیام دارد ✤

نظام الملک حاکم ولایت احمدنگر

احمد بحری نظام الملک پدر او غلام برهمن نژاد بود شهر احمدنگر را او بنا کرده ایام حکومت چهار[5] سال ✤

برهان نظام الملک بن احمد بحری نظام الملک بست و هشت[6] سال ✤

---

(۱) قطب الدین ✤

(۲) سی و سه سال. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۶۸. بست و چهار سال طبقات اکبری صفحه ۴۴۳ ✤

(۳) هفت سال دیگرے. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۶۹ و طبقات اکبری صفحه ۴۴۳ ✤

(۴) سی و دو سال و چند ماه. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۷۲ ✤

(۵) نوزده سال. تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۰۲ ✤

(۶) چهل و هشت سال طبقات اکبری صفحه ۴۳۸ و تاریخ فرشته جلد دوم صفحه ۱۰۲ - ۱۲۰ ✤

حسین نظام الملک بن برہان نظام الملک سیزدہ[1] سال +

مرتضے نظام الملک بن حسین نظام الملک بست[2] سال +

میرحسین نظام الملک بن مرتضی نظام الملک دہ[3] سال +

اسمٰعیل نظام الملک بن برہان برادرزادہ مرتضی نظام الملک دو سال +

برہان نظام الملک بن حسین بن برہان برادرزادہ مرتضے نظام الملک از اسمٰعیل نظام الملک آزردہ شدہ درحضور مقدس رسیدہ درسنہ ۹۹۹ افواج قاہرہ ہمراہ گرفتہ با اسمٰعیل نظام الملک جنگ کردہ فیروزمند گردید ثانی الحال بغرور جاہ و جلال و دولت از اطاعت بادشاہی انحراف ورزید چون او ودیعت حیات سپرد چاند بی بی خواہرش ابراہیم نظام الملک پسر خورد سال برہان نظام الملک را بحکومت برداشتہ خود کافل نظام مہام گردید افواج بادشاہی بتسخیران ولایت تعین گشت و بدفعات محاربات درمیان آمد آخرالامر بشمشیر ہمت علامی شیخ ابوالفضل بالکل آن ولایت مفتوح شد و داخل ممالک محروسہ گردید چنانچہ سابقاً سمت تحریر یافت از ابتدائے سنہ ۹۳۵ لغایت سنہ ہزار و دو ہجری شصت وہفت سال آن ولایت در تصرف نظام الملکیہ ماند +

دربیان کشتہ شدن شیخ ابوالفضل و از ہمین انشوب خاطر مقدس

چون حضرت خاقان جہان در دارالخلافۃ اکبرآباد نزول اقبال داشتند فرمان والاشان بنام شیخ صادر شد کہ شیخ عبدالرحمن پسر خود را بر مہام مرجوعہ نصب کردہ خدم و حشم ہمانجا گذاشتہ خود جریدہ روانہ آستان والا گردد ولہذا شیخ بموجب حکم مقدس پسر خود را با حشم و اسباب امارت در احمدنگر گذاشتہ با معدودے روانہ درگاہ گیتی پناہ گردید از انجا کہ دران ایام شاہزادہ سلطان سلیم در الہ باس بہ بغی و نافرمانی میگذرانید و از طرف شیخ ابوالفضل آزردگی بسیار داشت و یقین میدانست

---

(۱) یازدہ سال. تاریخ فرشتہ. جلد دوم صفحہ ۱۲۹ +

(۲) بست وچہار سال تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۱۲۹. ۰۰ بست وشش سال وچند ماہ طبقات اکبری ص ۴۳۹

(۳) دو ماہ وسہ روز تاریخ فرشتہ جلد دوم صفحہ ۱۵۰. دو ماہ طبقات اکبری صفحہ ۴۴۱ +

که اگر شیخ جریده از دکن در حضور مقدس میرسد خاطر اشرف از ما زیاده منحرف خواهد ساخت از استماع اینمعنی که شیخ جریده بدرگاه قدسی روانه شده قابو یافته این راز سربستهٔ خود را براجه نرسنگه دیو ولد مدهکر که مسکن او در راه دکن بود در میان آورد که سرراه شیخ گرفته کارش باتمام رساند چون راجه نرسنگه دیو که در بغی شاهزاده شریک بود متعهد این خدمت شده روانه گشت و بجناح استعجال خود را به مسکن خویش رسانید بعد ازانکه شیخ ابوالفضل در اوجین رسید شیخ را بعضے مردم آمدن راجه نرسنگه دیو بموجب امر شاهزاده بخیال فاسد ظاهر کردند چون قضا در رسیده بود شیخ برینخبر التفات نکرده ازانجا روانه شد بیت

قضا از اسمان چون فروهشت پر　　همه عاقلان کور گشتند و کر

غره ربیع الاول سنه ۴۷ جلوس والا مطابق سنه ۱۰۱۱ هجری مابین قصبه آنتری و سرای برار راجه نرسنگه دیو با فوج راجپوتان از کمین گاه برآمد و قصد او ظاهر گشت همراهان بشیخ گذارش نمودند که همراه ما جمعیت قلیل است و غنیم جمعیت بسیار دارد در قصبه انتری رفته باید نشست و بعد حصول جمعیت خاطر پیشتر روانه باید شد شیخ گفت حضرت ابوالفتح جلال الدین محمد اکبر بادشاه غازی این فقیرزاده را سر افراز فرموده از حضیض خمول باوج عزت رسانیده برخلاف مرضی مقدس اگر امروز از پیش این دزد گریخته خود را بنامردی موسوم سازم بکدام ابرو خود بحضور مقدس خواهم رفت و بهم چشمان چگونه روے خواهم نمود آنچه در تقدیر است بمنصه ظهور خواهد رسید این سخن بگفت و اسپ برانگیخت همدرین اثنا غنیم در رسید و جنگ واقع شد چون همراه شیخ مردم معدود بودند غنیم که جمعیت فراوان داشت غالب آمد و شیخ بمقتضاے جوانمردی و شجاعت ذاتی ثابت قدم بوده داد مردانگی داد و حمله ها نمود و جمعی کثیر از راجپوتان هجوم آوردند و شیخ ابوالفضل بزخم برچهه بر زمین آمده جان نثار گشت و همراهانش نیز کشته شدند بیت

مزن با سپاهے ز خود بیشتر　　که نتوان زدن مشت بر نیشتر

راجه نرسنگه دیو سر شیخ را از تن جدا کرده بخدمت شاهزاده در اله باس فرستاد شاهزاده بغایت خوشوقت شده سر شیخ را در جاے نالایق انداخت و مدتے

همانجا ماند ازانجا که شیخ بمقتضاے وفور دانش و درستی تدبیر و فرخندگی منش وستودگی اخلاق از عمده مصاحبان دمساز و قدوه محرمان راز درگاه مقدس بود چون این سانحه بعرض والا رسید ان حضرت که او را بسیار از بسیار دوست میداشتند از استماع این خبر سخت براشفتند و دست بر سینه زده ان قدر غم خورده که تجریر راست نیاید و بر شاهزاده بسیار اعتراضات گشت و مکرر بر زبان مقدس گذشت که حیف صد حیف که یار غمگسار رونق محفل قدسی بدین حال از جهان رفت دو روز و شب از غایت غم چیزے نخوردند و خواب نکردند و بے اختیار گریه می کردند بیت

شهنشاهِ جهان را در وفاتش دیده پرنم شد   سکندر را اشک حسرت ریخت کافلاطون ز عالم شد

رائے رایان پتمبرداس که بمنصب سه هزاری سرافرازی داشت و فوجدار آن حدود بود و شیخ عبدالرحمن ولد شیخ ابوالفضل با امراے دیگر براے استیصال راجه نرسنگه دیو بدمال تعین شدند و حکم شد تا انکه سران بد اختر را نیارند دست از کار باز ندارند و دران وقت بر زبان اقدس گذشت که عیوض شیخ سر آن بدگو هر چه باشد زن و بچه او درجواز باید کشید و ملک او رانیست و نابود باید ساخت الحق قضیه شیخ بر خاطر مقدس سخت گران آمد این شیخ ابوالفضل بن شیخ مبارک بن شیخ خضر بود و شیخ مبارک در زمان خویش افضل الفضلا و عالم العلما بود در شهر آگره درس میگفت اکثر تلامذه از مدرسه افاضت او فیض یاب بودند چون در ویش نهاد و فقیر وضع و بر جاده خدا پرستی قیام می داشت و بطریقه صلح کل زیست می کرد بعضے ملایان از روے غایت عداوت و عناد که با او داشتند بمناقشات علمی در پیچیده در اوایل عهد خلافت حضرت خدیو گیهان شیخ را به برگشتگی از دین اسلام تهمت نموده محضرے درست کرده در ماده قتل آن خداشناس از مفتیان فتوے نویسانیده بمواهیر مشاهیر رسانیدند که شیخ ازین مقدمه واقف شده با فرزندان خود بدر رفت و چندگاه و چندروز در گوشه پنهان گردید و طرفه حادثه و عجب حالتی بر شیخ و فرزندانش گذشت آخر الامر بذریعه بعضے امرا که از شاگردان شیخ بودند حقیقت دین داری و خدا پرستی شیخ و عناد و اتهام معاندان بعرض مقدس رسید اهل بهتان و دروغ پیغوله گزین خجالت و شرمساری شدند و شیخ بمیمن عدالت و انصاف سنجی بادشاه عادل از شرارت گروه باطل ستیز

دراماں بودہ بدستور سابق بر جادہ فضل وکمالات قیام ورزیدہ بدرس طلبہ علم متوجہ
شد و وظیفہ از سرکار معلی مقرر گشت چون حقیقت فضایل وکمالات فرزندان آن خدا
اندیش مکرر بعرض قدسی رسید و در بادہ احضار انہا حکم والا بصدور پیوست درسال
دوازدہم جلوس مقدس شیخ ابوالفیض کہ در اشعار فیضی تخلص داشت و بزرگ ترین
فرزندان شیخ مبارک بود بملازمت اقدس سعادت اندوز گردید چنانچہ سابقاً درین نسخہ
بتحریر درآمدہ و درسال نوزدہم شیخ ابوالفضل کہ از شیخ ابوالفیض خورد بود تفسیر
آیتہ الکرسی بنام ان حضرت موشح کردہ بعز بساط بوس والا معزز گردید و پسند خاطر
دریا مقاطر افتاد چون علامتہ العصر وحید الدہر وجامع کمالات ومتجمع حسنات بود روز
بروز مورد الطاف بیکران ومشمول اعطاف بے پایان گشتہ رفتہ رفتہ پایہ قدر او از
امرائے عظام ووزرائے کرام درگذشت ومقرب الحضرت ومستشار الخلافت
گشت حتے کہ محسود دیگرے مقربان درگاہ گردید بلکہ شاہزادہ ہائے والاقدر
نیز از تقرب او حسد بردند وقابو مے جستند کہ ہرگونہ اورا باید برانداخت واز حضور
مقدس جدا باید ساخت ازانجا کہ شیخ مبارک پدر بزرگوار او در زمان حیات خود
تفسیر قران مجید درست کردہ لیکن نام نامی حضرت بادشاہ دران درج نکردہ بود و
شیخ بعد رحلت پدر بے انکہ تفسیر را باسم حضرت خاقان زمان درست سازد نسخہ بسیار
نویسانیدہ بولایت ایران وتوران وروم وشام ودیگر بلاد اسلام فرستاد چون اینمعنی
بعرض مقدس رسید سخت برآشفتند وشیخ ابوالفضل بسیار از بسیار مورد عتاب گشت
شاہزادہ سلطان سلیم کہ از گستاخی شیخ آزردہ خاطر می بود وامرایانی کہ از خودرائے و
بی پروائی او زخم حسد در دلہا داشتند قابو یافتہ مقدمات دوراز کار آراستہ معروض
اقدس گردانیدند درین صورت شیخ معاتب گشتہ از کورنش منع گردید چون شیخ بمراتب
بعرض اقدس رسانیدہ بود کہ من سوائے حضرت بادشاہ دیگرے را نمی دانم وبشاہزادہ ہم
التجا ندارم وبامرایان مدارات نمی کنم ازینجہت ہمگنان آزردہ می باشند وآن حضرت
اینمعنی را نیک میداشتند وشیخ را بسیار میخواستند واز تقرب او بسیار محظوظ بودند
وساعتے از حضور جدائی کردند بعد چند روز تقصیرش معاف کردہ مشمول عنایات
فرمودند لیکن مرکوز خاطر قدسی آن بود کہ شیخ چند گاہ از حضور پر نور جدا شدہ قدر

عنایات اقدس دریا بدبدین جهت بر خدمات دکن رخصت فرموده بودند چنانچه سابقاً تحریر
درامده بالافر منبطی که نوشته شد درجه شهادت یافت بیے شایبه تکلف و بداخله لفضلات
شیخ سراپا دانش و تمام عیار و سراسر استعداد و صاحب جوهر بود دانش و ادراک او بجدی
که درعمر پانزده سالگی از تحصیل جمیع علوم متعارف و تکمیل دانشمندی معروف الفراغ حاصل نمود
و فضایل و کمالات او بنوعی که کتب تمامے مذاهب انے توریت و انجیل و صحف هنود و غیر
ذلک بمطالعه درآورده گوےئے سبقت از علمائے تمامی ادیان برده و فراست و فرزانگی
او بنمطی که از کنج خمول برامده مصاحب و مقرب بادشاه روے زمین گردید که بمشورت
او انتظام مهام ممالک می شد و شجاعت و مردانگی و بخت مندی و طالع بلندی او بنهجی که
ولایت دکن را بزور شمشیر تسخیر نموده بمنصب پنجهزاری و پایه سپه سالاری رسید چندین
ادوار باید که بدین گونه صاحب جوهری از مکامن عدم بعرصه ایجاد شتابد و بسے قرون
و دهور شاید تا چنین اهل فطرت از پرده خفا بجلائے ظهور آید کاشکے درخور کمالات خویش
از عمر طبعی بهره یافتے یا درامری نمایان و خدمتے شایان جان عزیز نثار کردی تا معاوضه
عنایات بادشاه زمان که در حق او مبذول شده بود از و بظهور رسیدے نظم

درین باغ سروے نیامد بلند	که باد اجل بیخش ازبن نکند
نهالے بسے سال گردد درخت	زبیخش براروے یکے باد سخت
گر افراسیابست ور پیر زال	بیابد ز باد اجل گوشمال
بهر کار از نیک و بد چاره هست	و لے چاره مرگ ناید بدست

دربیان بغی شاهزاده سلیم خلف بزرگ

درزمانیکه حضرت خاقان زمان بتسخیر دکن نهضت فرمودند شاهزاده برائے استیصال
رانا اودے سنگه تعین شده بود در خطه دل کشائے اجمیر اقامت ورزیده تدبیر تخریب
و تادیب رانا در پیش داشت و راجه مان سنگه در خدمت شاهزاده سپه سالار بود
درین ضمن از نوشته جات امرائے بنگاله ظاهر گشت که افغانان قابو یافته بسبب نابودن
سردار عمده دران دیار مصدر شورش شده اند و فتنه و فساد برپا گشته و کنور مها سنگه
ولد کنور جگت سنگه بن راجه مان سنگه که بنیابت راجه مان سنگه دران وقت

دران ولایت بود باندک جنگ شکست یافته راجه مان سنگه باستماع این خبر بخدمت شاهزاده التماس نمود که چون حضرت بادشاه بتسخیر دکن متوجه هستند اگر شاهزاده از اجمیر نهضت فرموده تا الهٰ باس تشریف ارزانی فرمایند شورش بنگاله رفع می شود شاهزاده بموجب التماس راجه وصلاح ملکی از اجمیر کوچ کرده باله باس عز نزول اقبال فرمودو جاگیر ملازمان خود را که در حوالی آگره بود بطور خود گذاشته محال صوبه اله باس که بجاگیر آصف خان جعفر تعلق داشت بسرکار خویش گرفتند وسی لک روپیه خزانه صوبه بهار وآن حدود که کهنور داس[1] دیوان فراهم آورده بود فوج سرکار فرستاده ازانجا طلب داشت وبدون حکم والا از چنین امور بعمل آوردن آثار بغی وگردن تابی شاهزاده بظهور پیوست وارباب غرض سخنان دور از کار از جانب شاهزاده بعرض حضرت خاقان زمان رسانیدند فرمان عاطفت نشان مشتمل بنصایح ارجمند مصحوب محمد شریف ولد عبد الصمد شیرین قلم صادر گشت لیکن هیچ اثر نه بخشید بعد ازانکه حضرت خاقان زمان از دکن معاودت فرموده در دار الخلافه اکبر اباد نزول اقبال فرمودند قضیه شیخ ابو الفضل نمبطی که نوشته شده رو داد شاهزاده به سی هزار سوار از اله باس متوجه آستان قدسی گردید دولتخواهان بعرض اقدس رسانیدند که آمدن شاهزاده باین کثرت سپاه بحضور والا صلاح دولت نیست لهٰذا فرمان عالیشان بنام شاهزاده صادر گشت که امدن آن فرزند باین روش صلاح وپسندیده نیست اگر مطلب باظهار جمعیت سپاه است مجرائے ان بظهور پیوست باید که مردم خود را بمحال جاگیر رخصت کرده جریده بملازمت بشتابد ودر صورتیکه ازین طرف واهمه بخاطر داشته باشد باز عنان عزیمت بصوب اله باس برتابد بعد ازانکه خاطر عزیزان فرزند اطمینان پذیر داراده ملازمت مقدس نماید شاهزاده در جواب فرمان والاشان عرض داشت مشتمل بر عجز ونیاز وعقیدت خویش ارسال داشت وبصوب اله باس عطف عنان نمود بعده فرمان والاشان صادر گشت که صوبه بنگاله واودیسه بان فرزند مرحمت شده بدان صوب بشتابد شاهزاده بدان سمت قبول نکرد وازین معنی نیز مردم سخن وحشت افزا از جانب شاهزاده بعرض مقدس رسانیدند وموجب برهمزدگی طبیعت والا گردید سلیمه سلطان بیگم را برائے دلجوئے شاهزاده فرستادند ان عصمت قباب تا اله باس رفته بهر گونه خاطر رمیده شاهزاده

---

[1] کهنور داس، باکسور داس، باکسوره داس ۰

راتسکین داده همراه خود گرفته روانه حضور شد چون یک منزل از اکبرآباد رسید باستدعای شاهزاده حضرت مریم مکانی والده ماجده حضرت خاقان زمان تشریف برده شاهزاده را بدولت خانه خود آوردند خاقان زمان بموجب امر حضرت مریم مکانی درانجا تشریف ارزانی فرمودند و شاهزاده بوساطت حضرت مریم مکانی ملازمت نموده سر بر پای مبارک نهاده یک هزار مهر طلا بصیغه نذر و نهصد و هفتاد و هفت زنجیر فیل پیشکش گذرانیدان حضرت از روی عنایات شاهزاده را در آغوش گرفته از ملاقات فرزند بغایت خوشوقت شدند و دستار از فرق مبارک برگرفته بر سر شاهزاده نهادند و حکم شد که کوس شادمانی بلند اوازه کنند در سال چهل و هشتم جلوس والا این قران السعدین اتفاق افتاد بعد چندگاه شاهزاده را باستیصال رانا رخصت فرمودند شاهزاده بواسطه بعضی موانع یا از روی خلاف حکمی ترک مهم رانا نموده بے رخصت و بے اجازت اقدس باز بطرف الہ باس رفت و این معنی باعث ازردگی خاطر مقدس گردید چون در سال چهل و نهم حضرت مریم مکانی نقاب گزین خلوت سرای بقا شدند خاقان زمان بائین پاگان خویش سر و ریش مبارک سترده لباس ماتم پوشیدند و نعش مقدسه بر دوش گرفته قدمی چند رفته روانه دهلی کرده با دل بریان و دیده گریان معاودت کردند شاهزاده باستماع این قضیه از الہ باس در حضور اقدس رسیده سعادت اندوز ملازمت والا گردید ✦

دربیان رحلت شاهزاده سلطان دانیال

در دکن مونع افراط شرب گردید هرچند فرامین نصایح صادر می گشت و معتمدان باندرز گوی تعین می شدند خود را ضبط نمی توانست کرد یک چند خانخانان میرزا خان و خواجه ابوالحسن بموجب حکم اقدس در خلا و ملا دید بانان گذاشته احتیاط بلیغ کردند ان صید باده بے اختیار م تقریبات شکار بر انگیخته بصحرا رفتن اختیار نمود و قراولان عرق جانسوز در نال بندوق انداخته میرسانیدند و گاه رودهٔ گوسفند از شراب پر کرده در زیر دستار پنهان می آوردند رفته رفته از افراط باده کشی

و میگساری شاہزادہ زار و نزار گشت واشتہا ضعیف گردید بحدے کہ بوے طعام از نیش عقرب گزیدہ تر نمودی و حواس ظاہر معزول العمل شد و بیماری سخت روی داد تا چہل روز بر بستر ہلاکت افتادہ بود ہر چند اطبا تدبیرات نمودند و بمعالجات پرداختند سودمند نگردید بیت

نیدانند اہل غفلت انجام شراب آخر | باتش میروند این عاقلان از راہ آب آخر

بالاخر بتاریخ بست و ہشتم شہر شوال سنہ پنجاہ جلوس والا مطابق سنہ ہزار و سیزدہ ہجری در عمر سی و سہ سال و شش ماہ ازین دار فنا بمنزل بقا رحلت نمود این داستان جانکاہ را دلی باید از سنگ سخت تر تا بشرح درارد و این قصہ جانسوز را جانی باید از اہن قوی تر تا بیسان تواند کرد از ارتحال ان نونہال گلشن اقبال در عین بہار جوانی و اغاز شگوفہ زندگانی حضرت بادشاہ را حالتے روے داد کہ ہیچکس را مباد خروشش دل خراش و نوحہ جگر تراش براوردہ می گفتند ہیہات ہیہات برقی از غضب الہی نازل گشت و خرمن عیش و عشرت را سوختہ گردانید و ابر سیاہ قہر ایزدی بر خاست و گلشن ارام و مسرت را بخاک برابر ساخت گاہے شعلہ آتش غم در کانون سینہ افروختن اغاز کردی و گاہے گاہے خار خار الم چون نیش زنبور در خاطر خلش نمودی بیت

دردی بدل رسید کہ ارام جان برفت | شد حالتے پدید کہ تاب و توان برفت

دربیان رحلت حضرت خاقان زمان

انحضرت از قضیہ شاہزادہ سلطان مراد سابقا غمناک واندوہگین می بودند در ینولا کہ حادثہ جانکاہ حادث گشت داغ بالائے داغ گردید و دو زخم غم بر دل نشست و دو نشتر الم بر جان شکست و دو دریائے ہموم طوفانی کرد و دو برق غموم جان ستانی نمود از کثرت اندوہ ان حضرت بر بستر بیماری افتادند و مزاج اقدس از مرکز اعتدال برگشت و انحراف پذیرفت ذاتے کہ سلامتی عالم در سلامت او بود از کسوت صحت عاری گشت و وجودیکہ نظام سلسلہ جہان از میامن عدالت او سمت انتظام داشت از حلیہ تندرستی عاطل گردید خیر خواہان برائے صحت و شفا بمزارات شریفہ واماکن متبرکہ بے ہدایا و صلات فرستادند و بفقرا و صلحا فراوان صدقات دادند حکیم علی

که سرامد حکمای روزگار بود متصدی معالجه گردیده تا هشت روز دست تصرف باز داشت وطبیعت مقدس را بحال خود گذاشت که شاید بقوت خویش دفع عارضه تواند نمود چون بیماری باشتداد انجامید روز نهم بمداوا پرداخت تا ده روز هر چند تدبیرات و معالجات بکار برد فایده نکرد و باستعمال متحیر گردید دوای که از تاثیرات ان اب جریان بند توانست کرد بکار رفت اما سود نیفتاد و چندین مرض مختلف جمع شدند که معالجه یکی موجب ازدیاد دیگری می شد بیت

چو اید قضا از مداوا چه سود | چه جای پزشک از مسیحا چه سود
چو زاندازه بگذشت سوء المزاج | فرو ماند عاجز طبیب از علاج

درین مدت ان شیر دل قوی همت با وجود کمال ضعف راتبه دیدار از منتظران باز نداشت و پرده نگرفتند و هر روز بجلوه جمال آرای خویش انام بخش مترصدان می شدند و چون عارضه مستولی و ضعف قوی گشت روز دهم حکیم علی دست از معالجه باز کشید و از بیم انکه مبادا پرستاران حرم سرای خاص از اشتعال آتش مصیبت غم قصد جان او کنند ان حضرت را بحالت نزع گذاشته بجانب شیخ فرید بخاری گریخته رفت شب چهارشنبه دوازدهم جمادی الاخر سنه هزار و چهارده هجری مطابق چهارم اذر ماه الهی سال ۵۰ جلوس والا که عمر گرامی بشصت و پنج سال قمری رسیده بود در شهر آگره یعنی اکبر آباد روح مقدس بعالم علوی خرامیده ان صدر نشین اورنگ خلافت سریر آرای ملک بقا گردید و سایر ارباب شریعت[1] روز دیگر تجهیز و تکفین نموده وجود مطهر[2] را در باغ سکندره حوالی اکبر آباد بجوار رحمت ایزدی سپردند پرستاران حرم سرای مقدس موها کندیدند و چهره ها خراشیدند و خاصان بارگاه قدس گریبان جان خود دریده در خاک و خون غلطیدند از مشاهده این حال قیامت انگیز خون از خارا میچکید و از اتش سینه و آب چشم کبود پوشان دامان سپهر میسوخت و جیب آفتاب تر می شد ازین واقعه هایله سپهر گردان را از فرط غم پای رفتار سست گردید و مهر رخشنده از غایت الم راه مشرق گم کرده سراسیمه حال گشت ماه از وفور اندوه تن بکاستگی در داد و ستارگان صورت دانه اشک پذیرفتند نظم

دگرگونه شد آسمان و زمین | ز فوت شهنشاه دنیا و دین

---

(۱) سایه بذات پیوست (۲) منظهر

دل خلق شد ز آتش غم کباب | بنائے جہان از حوادث خراب
همه کرد جامه سیاه و کبود | زخون دل از چشمها را ندرود
همه بر سر افشاند از غصه خاک | چو جامه همه سینها کرد چاک

فضلائے اہل دانش و شعرائے صاحب سخن تاریخ فوت ان حضرت بعبارت رنگین واشعار متین تحریر در آورده داد سخنوری داد ند از انجمله آصف خان جعفر چنین گفته

بیت

فوت اکبر شه از قضائے الله | گشت تاریخ فوت اکبر شاه

مدت سلطنت پنجاه و یک سال و دو ماه و نه روز ✦

ابو المظفر نور الدین محمد جهانگیر بادشاه عرف شاهزاده سلطان سلیم بن جلال الدین محمد اکبر بادشاه

بتاریخ پنجشنبه چهار دهم جمادی الثانی سنه ۱۰۱۴ هجری بساعت مسعود که مختار انجم شناسان رصد بند و منظور ستاره شماران فکرت بلند بود در قلعه ارک دار الخلافه اکبر آباد که سن شریف ان حضرت بحساب قمری سی و هفت بود اورنگ خلافت را بجلوس اقدس ارتفاع آسمانی بخشیدند و جهان را عیش و عشرت و آئین دولت تازه شد و نقاره عیش و شادمانی بلند آوازه گشت بارگاهے ترتیب یافت دلکش تر از بزم فریدونی و انجمنے آراسته گشت بائین بابری و همایونی جهان پیر برگ و نوائے جوانی از سر گرفت و عالم دلگیر عشرت فراموش کرده را بیاد آورد و سپه سالاران جهان کشا و سرداران صف آرا فوج فوج تسلیمات مبارک بادی و کورنشات آئین شادی بتقدیم رسانیدند و طوائف اعاظم و اهالی و افاضل و موالی مراسم تهنیت و تعظیم بجا آوردند

نظم

سرائے جہان را نوائے سرود | فرستاد هردم بشادی درود
یمین و یسار و فراز و نشیب | نبد هیچ پیدا جز آئین و زیب

دران جشن فرخنده محمد شریف ولد خواجه عبد الصمد شیرین قلم را بخطاب امیر الامرائے و منصب جلیل القدر و وکالت سرافراز فرموده مهر اشرف را بجواهر زواهر قیمتی

آراستہ بدست اقدس پیرایہ گردنش ساختند و میرزا غیاث بیگ را بخطاب اعتماد الدولہ و میرزا جان بیگ راکہ در زمان شاہزادگی دیوان بود بخطاب وزیر الممالک اختصاص بخشیدہ ہر دو را بخدمت دیوانی شریک کردند و زمانہ بیگ راکہ در ایام شاہزادگی خدمات شایستہ بجا آوردہ و شرایط بندگی بتقدیم رسانیدہ بخطاب مہابت خانی و پیر خان لودی را بخطاب صلابت خانی نواختند و بعد چند سال صلابت خان بخان جہان مخاطب گشت و شیخ فرید بخاری کہ از سادات عظام موسوی و تربیت یافتہ حضور حضرت بادشاہ جنت آرامگاہ بود و بخدمت بخشیگری خرد داشت بمنصب پنجہزاری ذات و بپایہ بلند میر بخشی سر افتخار بر افراخت و راجہ مان سنگہ را خلعت چارقب و شمشیر مرصع و اسپ خاصہ لطف فرمودہ و بصوبہ داری بنگالہ رخصت نمودند و خان اعظم میرزا عزیز کوکلتاش و آصف خان جعفر را کہ از صوبہ داری بہار در حضور اقدس رسیدہ بود بانواع عواطف سرفراز فرمودہ در حضور مقدس داشتند و ہمچنان امرایان دیگر را بقدر مراتب بعنایات بیغایات عز افتخار و شرف امتیاز سرافراز فرمودند*

در بیان بغی شاہزادہ سلطان خسرو خلف بزرگ و دستگیر شدن او

پور بزرگ آنحضرت بسبب صحبت خوشامد گویان کور باطن خیال سلطنت در سر داشت چہ حضرت بادشاہ غفران پناہ در زمان رحلت فرمودہ بودند کہ شاہزادہ سلطان محمد سلیم عیش دوست است قابلیت سلطنت ندارد و سلطان خسرو پسرش بجمیع خوبیہا آراستہ و قابل خلافت است باین تقریب ماخولیا در دماغش جا گرفتہ ہمیشہ از خدمت پدر والا قدر متوحش و رمیدہ می بود و بعد شش ماہ از جلوس مقدس شب یکشنبہ ہشتم ذی الحجہ با معدودے از محرمان راز و معتمدان خانہ براندازہ از ارگ دار الخلافہ اکبر آباد برآمدہ راہ فرار پیش گرفت از کوتہ اندیشی او امیر الامرا واقف شدہ بیتوقف بملازمت رسیدہ اینخبر متوحش بعرض والا رسانید ہمان ساعت بخشی الممالک شیخ فرید بخاری را با اکثرے از امرا برسم منقلا رخصت فرمودند و آخرہائے شب آنحضرت نیز بدولت و اقبال رایت توجہ برافراشتند در سواد شہر شیخ مراد برد میدہ میرزا حسن پسر شاہرخ میرزا کہ رفیق طریق بغی شاہزادہ بود در ظلمت شب راہ مقصود گم کردہ سرگشتہ بادیہ ادبار میگشت اولیائے دولت گرفتہ آوردند بموجب

حکم والا حواله اہتمام خان کوتوال گردید که در زندان مکافات گرفتار باشد۔
القصه چون شاهزاده در متهرا رسید حسن بیگ بدخشی که از کابل می آمد بشاهزاده ملاقات نموده رفیق ادبار گشت در اثنائے راه هر کس که می یافتند غارت می کردند و سرها را آتش می دادند و اسپان مسافران و سوداگران و طوایل سرکار بادشاهی که در اماکن سر راه بود گرفته به پیادهائے همراهی می بخشیدند تا انکه بلاهور رسیدند عبدالرحیم دیوان از برگشتگی بخت آمده ملاقات و رفاقت کرد و دلاور خان صوبه دار لاهور اختیار ملاقات نکرده در استحکام قلعه اهتمام تمام نمود شاهزاده هر چند سعی کرد قلعه لاهور بدست نیامد چون خبر آمدن شیخ فرید بخاری بالشکر گران در نواحی سلطان پور شهرت پذیرفت شاهزاده دست از لاهور باز داشته رو بجانب شیخ فرید آورد و در حوالی گوندوال هر دو لشکر باهم پیوستند و نایرهٔ قتال و جدال بگرم گشت و اکثرے از طرفین کشته شدند همدرین اثنا خبر نزول رایات اقبال در رسید و شیخ فرید بکار به گرم تر گردید شاهزاده تاب نیاورده با حسن بیگ بدخشی و دیگران رو بفرار نهاده مقارن ان حضرت بادشاه نیز دران عرصه نزول اقبال فرمودند راجه باسورا که از زمینداران عمده کوهستان پنجاب بود و دران نزدیکے بملازمت اقدس رسیده بود بتعاقب شاهزاده رخصت فرمودند و از غایت عنایت شیخ فرید را که بر شاهزاده مظفر شده بود در آغوش مبارک گرفتند و شب در خیمه شیخ گذرانیده روز دیگر متوجه لاهور شدند شاهزاده میخواست که بجانب اکبر آباد روانه شود حسن بیگ بدخشی ظاهر کرد که بکابل رسیدن بصلاح مقرون است چون که جاگیر من در راه است سامان نموده بکابل رسیده شود و ازانجا جمعیت فراهم آورده رو بهندوستان کرده شود چرا که حضرت ظهیرالدین محمد بابر بادشاه و حضرت نصیرالدین محمد همایون بادشاه بتقویت کابل هندوستان را گرفته بودند و دیگر سخنان دور از کار در میان آورد لهذا شاهزاده نادان بحسب صلاح حسن بیگ بدخشی روانه بسمت کابل گردید چون بدریائے چناب رسید خواست که از گذر شاه پور بگذرد کشتی بهم نرسید ازانجا برگشته برگذر سودهره آمد وقت شب بود به تردد بسیار یک کشتی بهم رسید میخواست که از دریائے عبور نماید از شور و غوغائے چودهری سودهره واقف گشته ملاحان را از گذرانیدن مانع شد چون صبح بر دمید و شهرت پذیرفت که این شاهزاده است میر ابوالقاسم خان و هلال خان خواجه سرا که در

حدود گجرات بودند ازین معنی اطلاع یافته در رسیدند و شاهزاده را با حسن بیگ بدخشی
و عبدالرحیم گرفته در گجرات بردند و حقیقت را بدرگاه والا عرضداشت نمودند روز
دوشنبه سلخ محرم سنه ۱۰۱۵ در باغ کامران میرزا واقعه لاهور این معنی بعرض والا رسید
بموجب حکم اقدس امیرالامرا در گجرات رسیده شاهزاده را با همراهانش در حضور والا
آوردند شاهزاده را دست بسته و زنجیر در پاے انداخته بتوره چنگیز خانی از طرف
چپ به پیشگاه قهرمان حاضر آوردند و حسن بیگ بدخشی را دست راست شاهزاده و
عبدالرحیم را دست چپ ایستاده نمودند حکم شد که خسرو خسران زده را در سلسل
محبوس دارند و حسن بیگ را در پوست گاو و عبدالرحیم را در پوست خر کشیده
واژگون بر خر از گوش نشانده بدور شهر بگردانند فرمان پذیران بموجب حکم والا عمل در آوردند
پوست گاو زود تر خشک شده حسن بیگ بدخشی زیاده از چهار پاس زنده نماند و به تنگی
نفس درگذشت و بمکافات اعمال رسید و عبدالرحیم که در پوست خر کشیده بود از
اشتداد حرارت که در واستیلا آورد خیاره و ترب و غیر ذلک انچه از رطوبت می یافت
می خورد و آن روز و شب زنده ماند و روز دیگر بحسب التماس باریافتگان محفل عالی حکم
شد که اورا از پوست خر بر آوردند کرم بسیار در پوست افتاده بود بهر حال جان داد و
بر وفق حکم معلی از باغ کامران میرزا تا دروازه دولتخانه جمعی را که به بادشاه زاده رفاقت
کرده بودند دو رویه بر دار کشیدند بطریق بیل فوج فوج از پیکر هاے بیجان بر سر چوبها
در هر دو طرف دو رویه ایستاده نمودار عجیب و تماشاے غریب مینمود و بینندگان
در گرداب تحیر و تحسر می افتادند و عجب حالتے بر نظارگیان رو می داد عالم عالم مردم از شهر
بتماشاے آن حاضر شدند شاهزاده را بر فیل سوار کرده از میان دارها گذرانیدند تا همراهان
خود را بدین حال به بیند شاهزاده از دیدن حالت رفیقان خویش در عرق خجالت غرق گشت
و نیز دیگ بود که ازین شرمساری قالب تهی نماید بهر حال از انجا در قلعه آورده در زندان
تادیب محبوس نمودند بعد چند سال که حضرت خاقان زمان مجموعه کمالات صوری
جامع آیات معنوی مظهر ایزد پرستی و خدا شناسی چندروپ سنیاسی ملاقات کردند
و از صحبت آن درویش خدا اندیش بسیار محظوظ شدند آن صاحب حال و قال بدلایل
معقوله و منقوله در باب تخلیص شاهزاده سفارش نمود لهذا چند گاه بار سلام یافت

اما خلاصی او نگردید و نیز نوبتے چون آن حضرت جشن نوروزی آراستہ و اسباب عیش و عشرت
پیراستہ بودند شاہزادہ سلطان پرویز التماس کرد کہ ما تمامی برادران در ظل عاطفت اقدس
بکامرانی و کامیابی ہستیم مگر برادر کلان یعنی شاہزادہ خسرو در شکنجہ تادیب گرفتار است چون
مدتے در زندان ماندہ و بمکافات کردار رسیدہ حضرت درحق او مہربان شوند بموجب التماس
شاہزادہ سلطان پرویز چند روز خلاصی یافتہ بود باز محبوس گردید و در زمانے کہ بادشاہزادہ
خرم المخاطب بشاہجہان بمہم دکن رخصت گشت شاہزادہ خسرو را مسلسل حوالہ کردند چنانچہ
در سال پانزدہم جلوس والا در ہمان طرف در زندان خانہ ودیعت حیات سپرد و بر زبانہا
افتاد کہ بادشاہزادہ شاہجہان او را آنچنان تنگ کردہ بود کہ در زندان فنا گرفتار گشت۔
القصہ چون شیخ فرید بخاری بر شاہزادہ سلطان خسرو فتح یافت بجلدوی این خدمت بخطاب
مرتضیٰ خانی سرافراز گشت و بموجب التماس شیخ مذکور در پرگنہ بہروال بمکانے کہ شیخ
رایت فتح برافراشتہ بود شہر آباد و سرائے وسیع احداث نمودہ بفتح آباد موسوم گردانیدند
و آن پرگنہ بجاگیر شیخ فرید مخاطب بمرتضیٰ خان مرحمت شد +

توجہ موکب والا بسیر کابل و بعضی سوانح بدائع در منزل علی مسجد وغیرہ

در آغاز سال دویم از لاہور متوجہ سیر و شکار کابل شدند بعد طے مراحل و قطع منازل
چون منزل علی مسجد مورد خیام اقبال گردید عنکبوتے بنظر اقدس درآمد کہ بکلانے مقدار
خرچنگ بود و گلوے ماری کہ بدرازی دو درعہ شرعی باشد گرفتہ می فشارد لحظہ تماشائے
فرمودند تا آنکہ مار جان داد و این معنی باعث تعجب گردید از انجا منزل بمنزل طے مسافت
نمودہ بدار الملک کابل نزول اقبال فرمودند و از سیر اماکن اندیار حظ وافر برداشتہ
بموجب حکم والا متصل باغ شہر آرا کہ حضرت ظہیر الدین محمد بابر بادشاہ احداث فرمودہ
بودند باغے دلکشا و مطبوع موسوم بباغ جہان آرا طرح افگندند و جوئے کہ از گذرگاہ
می آمد در وسط خیابان آن نزہت کدہ جاری گردید کہ از نزاہت و لطافت باب
سلسبیل پہلوے زند و تا این زمان ان ہر دو باغ از کمال طراوت و لطافت سیرگاہ
مقرری کابل است و شاہ لالان(۱) مشہور در زمان بودن کابل بعرض رسید کہ در

---
(۱) شاہ لالا +

درمیان ضحاک و بامیان که جانب بلخ سرحد کابل واقع شده کوهے است که دران مدفن
خواجه تابوت میگویند و بمدت چهار صد سال از تاریخ فوت او نشان مے دهند عضایش
از هم نریخته و مردم رفته زیارت میکنند و بر گردنش زخمی است که چون پنبه را از فراز آن
برمیگیرند خون ترشح مینماید تا همان پنبه بالائے زخم نهند خون از جریان نمی ایستد برائے
تحقیق این مقدمه معتمد خان عرف محمد شریف مؤلف اقبال نامه جهانگیری تعین گشت
و جراحی همراهش رخصت یافت که زخم بچشم خود دیده آمده حقیقت را بعرض
رساند معتمد خان بران سرزمین رفته از مردم انحدود واقف شده زیر کوهے که متصل
بامیان واقع است رفت دران کوه دری نمودار گشت بمقدار دو نیم درعه از زمین
بلند یکے را بر فراز آن بر آورده بوسیله دستگیری او بالا شده با چند کس دیگر درون
آن رفت ایوان سه درعه طول و یک نیم درعه عرض و درون ایوان خانه مربع چهار درعه
در چهار درعه بود و دران تابوتے بنظر در آمد مشعل روشن کرده تخته از بالائے تابوت
برداشتند میت را دیدند که بائین اسلام رو بقبله خوابیده و دست چپ بر ستر
عورت دراز کرده مقدار نیم درعه کرپاس بالائے ستر مانده و از اعضایش انچه برزمین
پیوسته بوسیده و از هم ریخته شده است و بقیه درست و چشم برهم زده و
دندان یکے از بالائے و یکے از پایان در لب ها نمایان و گوش که برزمین پیوسته تا نحتی
از گردن خاک خورده و ناخنهائے دست و پا درست داشت لیکن زخم معلوم نگشت
و از کهن سالان آن دیار چنان بظهور پیوست که در جنگ چنگیز خان و سلطان جلال الدین
منگ برنی در سنه ۶۱۸ آن مرد شهید شده و از همان مدت درینجا همین طور افتاده
معتمد خان بعد تحقیق این مقدمه در حضور پر نور رسیده حقیقت را بعرض مقدس رسانید
فرمودند که از عجایب قدرتهائے ایزدی و بدایع حکمت هائے سرمدی وقوع این
غرایب چه عجب بالجمله بعد سیر و شکار کابل و گلگشت این عشرت سرا لحظه وافر برداشته
بهندوستان فیض نشان معاودت فرمودند ❖

بیان درآمدن نورجهان بیگم زوجهٔ شیر افگن خان بحرم سرای قدسی

این شیر افگن علی قلی استجلو نام داشت و سفرچی شاه اسمٰعیل خلف شاه عباس صفوی والی ایران بود بعد ازانکه شاه اسمٰعیل برحمت حق پیوست علی قلی مذکور از راه قندهار در زمان خلافت حضرت بادشاه خلد آرامگاه بهندوستان آمد چون بملتان رسید اورا بخانخانان میرزا خان که متوجه فتح تهته بود ملاقات دست داد خانخانان حقیقت اورا بدرگاه والا معروض داشت و غایبانه درسلک بندهای آستان فلک نشان منتظم ساخت واو دران مهم تردداتِ نمایان بظهور آورد و بعد فتح تهته چون در حضور رسید بموجب التماس خانخانان بمنصب لایق سرافراز گشت و در عهد سلطنت حضرت بادشاه بشیر افگن مخاطب گشت و در صوبه بنگاله جاگیر یافت چون طبعش بفتنه جوئی و شورش طلبی مفطور بود در زمانی که قطب الدین خان ولد شیخ سلیم چشتی بصوبه داری بنگاله رخصت یافت بخان مذکور اشاره رفت که اگر شیر افگن برجادهٔ صواب ثابت قدم بوده باشد بحال خود داشته سرگرم خدمت دارد و الا روانه درگاه والا سازد درصورتیکه بحضور والا نیاید بسزا رساند قطب الدین خان در بنگاله رسیده بعد چندگاه روانه بردوان گردید شیر افگن که دران حدود جاگیر داشت استقبال نمود در وقت ملاقات مردم قطب الدین خان هجوم آورده دور او برگرفتند شیر افگن طرز و وضع مردم معاینه نموده شمشیر کشیده بر شکم قطب الدین خان چنان زخم کاری زد که روده او بیرون افتاد وهمانجا جان بحق تسلیم کرد دران حال مردمان قطب الدین خان هجوم آورده شیر افگن خان را بقصاص خون آقای خویش بقتل درآوردند صبیه غیاث بیگ المخاطب اعتماد الدوله درحبالهٔ زوجیت شیر افگن مذکور بود این غیاث بیگ پسر خواجه محمد شریف طهرانی است خواجه در مبادی حال دیوان بیگی محمد خان تکلو حاکم هرات بود که در وقت تشریف بردن حضرت نصیر الدین محمد همایون بادشاه بعراق بموجب امر بادشاهی خدمت شایسته بتقدیم رسانیده و فرمان شاه طهماسپ والی ایران درباب سرانجام ضیافت و مهمانداری که در اکبرنامه داخل شده بنام همین محمد خان است بعد فوت محمد خان خواجه محمد شریف مذکور بخدمت شاه طهماسپ پیوست و بوزارت سرافرازی یافت

بعد ازانکه خواجه مذکور فوت شد خواجه غیاث بیگ و خواجه طاہر ہر دو پسرانش بہندوستان آمدند و خواجه غیاث بیگ دو پسر و یک دختر داشت بعد رسیدن در قندہار دختر دیگر تولد شد ازانجا روانه شده در فتح پور سیکری بملازمت حضرت بادشاه جنت آرامگاه سعادت اندوز ملازمت گردیده بمقتضائے کاروانی در اندک فرصتے دیوان بیوتات گردید چون نویسنده کاروان و خوشنویس بود و شعر متین داشت و در کار کشائے اہل حاجات و رشوت گیری بے نظیر بود روز بروز پایه قدرش افزود و موجب پیش آمد اوشد و دختر دویم که در قندہار ولادت یافته بود در عقد نکاح شیر افگن در آورد و در بنولا که شیر افگن به تقریبے که نوشته شده کشته گشت متصدیان صوبه بنگاله منکوحه او راکه دختر غیاث بیگ بوده باشد و درماده فرستادنش بدرگاه فلک اشتباه حکم جہان مطاع صادر شده بود روانه حضور مقدس نمودند ازانجاکه طنطنه جمال بے مثال ان ماہر وے پری تمثال در سامع جہانیان میرسید و وصف حسن و خوبی آن خدیو کشور محبوبی بر السنه عالمیان بدین نمط جاری بود که نقاش ازل بزیبائی او برلوح وجود نقشے نکشیده و مصور لم یزل برعنائی او در جریده ہستی شکلے نه آفریده مہر درخشان از چہره رخشان او نور بوام میگرد و ماه تابان از تابش رخساره پہا انوار او روشنی میخواہد خامه در تعریف رویش فواره نور می شود و نامه در توصیف رخسارش چون چمن بہاری میگردد

مثنوی

قدش نخلے ز رحمت آفریده	زبستان لطافت سر کشیده
رخش ماہی ز برج اوج فردوس	ز ابرو کرده آن مه خانه در قوس
بزیر چرخ کس پیدا نه گردد	که رویش بیند و شیدا نه گردد

حضرت خاقان زمان باصغائے خوبہائے آن ماه لقا تخم عشق و محبت در مزرعه جان می افشاندند درین صورت عجب نیست که شیر افگن بموجب امر والاتقبل رسیده باشد چون ہنگام طلوع کوکب طالع و ایام سطوع اختر بخت ان ملکه روزگار بود و وقت در رسید در سال ششم جلوس والا داخل حرم سرائے گردید نخستین نور محل خطاب یافت و بعد آن به نور جہان مخاطب گشت ان حضرت شیفته حسن بے نظیر و فریفته لقائے دل پذیر آن ماه منیر فلک خوبی گشتند و مست باده محبت شده دل و جان و ملک و

مال و زر و عشق ان نازنین باختند اخبار فریفتگی و شیفتگی ان حضرت بر حسن دل فریب ان ماه وش در اکناف گیتی انچنان اشتهار یافت که حکایت خسرو در محبت شیرین و داستان مجنون در عشق لیلی مشهور بود بلکه آن داستان کهن از جریده روزگار منسوخ گشت و این حکایت نو بر السنه خورد و بزرگ جاری گشت **نظم**

ز جام محبت چنان مست شد — که سر رشته کار از دست شد
فرو بست چشم خرد دست عشق — خرد را چکار است با مست عشق
وش بود مشغول محبوب و بس — نه فکر جهان و نه پروای کس
زمام ارادت بدو داده بود — کزو شور بر جانش افتاده بود
بجان بود در بند اذعان او — بنیزد نفس جز بفرمان او

الحق بیگم در حسن و خوبی طاق و در نیک ذاتی و فیض بخشی شهره آفاق بود در خوش خلقی و خوشخوئے بے همتا و در نیک نهادی و نیکنامی یکتا از فرط عقل و دانش روشن ضمیر و بعلو فطرت و فراست عدیم النظیر بانتظام امور سلطنت سکندر اندیشه و بانتساق مهام مملکت ارسطو پیشه بداد و دهش بے محابا و به بخشش و بخشایش حاتم آسا در خداجوئی و خدا طلبی درویش کردار و در شجاعت و دلاوری مردانه وار چنانچه گفته اند

بیت

نورجهان گرچه بصورت زن است — در صف مردان زن شیر افگن است

طبیعت متین و شعر رنگین داشت اگرچه از بیگم اشعار دل پذیر بسیار است اما در ایامے که ستاره ذوذنب طلوع شده این بیت خوب گفته **بیت**

ستاره نیست بدین طول سر برآورده — فلک بشاطری شاه سر برآورده

و نیز در باب ماه عید گفته است **بیت**

هلال عید بر اوج فلک هویدا شد — کلید میکده گم گشته بود پیدا شد

القصه تمامی امور سلطنت و مهام مملکت بقبضه اقتدار و کف اختیار نورجهان بیگم در آمد و رفته رفته کار بجائے رسید که از بادشاه جز نامی نماند ان حضرت میفرمودند که من سلطنت را به نورجهان بیگم ارزانی داشتم غیر از یک سیر شراب و نیم سیر گوشت مرا هیچ نمی باید ان که بانو در جهروکه می نشست و تمامی امرا حاضر گشته کورنشات

و تسلیمات بجا می آورند و گوش بر فرمان داشته مطابق احکام قدسیه عمل مینمودند و فرامین بنام امرائے متعینہ ممالک محروسہ صادر می شد و طغرائے فرامین چنین می نوشتند حکم علیه عالیه مهد علیا نورجهان بیگم بادشاه و سجع مهراین بود بلیت

نورجهان گشت بحکم الله ・ همدم و همراز جهانگیر شاه

اگرچه خطبه بنام بیگم نبود اما سکه باین نقش منقش گردید بیت

بحکم شاه جهانگیر یافت صد زیور ・ بنام نورجهان بادشاه بیگم زر

اعتماد الدوله پدر والاقدر بیگم بمنصب وکالت کل مقرر گشت و ابو الحسن برادر کلان بیگم بخطاب اعتقاد خانی و خدمت میر سامانی سرافرازی یافت بعد چندگاه بخطاب اصف خانی ممتاز گردید و جمیع خویشان و منتسبان بمناصب بلند و مراتب ارجمند اختصاص یافتند بلکه غلامان و خواجه سرایان بخطاب خانی و ترخانی سرافراز گشته بین الاقران و الامثال سربلند شدند بلیت

بخت دیده و در دولت کشاد ・ بیشتر از خواهش او هدیه داد

دربیان بازآمدن خان عالم از ایلچی گری ایران

در سال دهم جلوس والا از ایران معاودت نموده بشرف بساط بوس مقدس معزز گردید و زنبیل بیگ ایلچی با مراسله شاه والاجاه برفاقت خان عالم بملازمت رسیده سرافراز گشت از التفاتے که شاه باخان عالم مبذول داشته اگر بشرح در اید موجب براغراق می شود و در محاورات اکثرے خان عالم خطاب می فرمودند و زمانے از خدمت جدا نمی کردند اگر روزے پاسی بضرورت در کلبه خویش ماندی شاه بے تکلفانه بمنزلش تشریف می بردند و حق آنست که خان عالم این خدمت را بشایستگی بتقدیم رسانیده که تا این زمان مقدمات عقل و دانش که در جواب و سوال شاه و دیگران بظهور آمده و نه پاشی و زرریزی که دران دیار نموده و دیگر مراتب ذکر مجلس هاست چون از خدمت شاه رخصت شده بیرون شهر منزل نموده شاه والاجاه بے تکلف خود بشایعه تشریف آورده عذرها خواست چون این همه مراتب بعرض مقدس رسید خان عالم مشمول عواطف فراوان و مورد عاطفت بے پایان گردید و باضافه منصب

ورعایت بادشاهی ممتاز و سربلند گشت بے شایبہ تکلف ایلچی گری کہ او کرده دیگرے نکرده باشد در ایران اہل ہند را نیک نام کرده آمد +

نهضت موکب والائے مقدس بسیر و شکار گجرات یعنی احمد آباد

در سال دوازدہم جلوس والا آن حضرت بسیر و شکار گجرات نهضت فرموده بعد قطع مسافت در احمد آباد نزول اقبال فرمودند اگرچہ آب و ہوائے آن ملک بر مزاج مقدس ناخوش افتاد و از سیر آن ولایت خاطر مقدس مکدر گشت اما تفرج دریائے شور کہ سی کروہ از احمد آباد واقع است باعث انبساط خاطر اشرف گشتہ تدارک ناخوشی خاطر قدسی گردید در وقت رسیدن بگجرات خیر النسا بیگم بنت خانخانان التماس کرد کہ باغ خانخانان متصل گجرات واقع است آرزو دارم کہ دران باغ ضیافت حضرت نموده سرافرازی حاصل کنم ملتمس او باجابت مقرون گشت چون موسم خزان بود و تمام برگ درختان ریختہ و اشجار باغ از سر تا پا برہنہ بود **نظم**

هر شجر باغ ز سر تا تنش ۔۔۔ ماند ز بے برگی خود برہنہ
ریختہ گرد درختان ز سر ۔۔۔ گشت زمین پر ز درہائے زر

آن عفت سرشت برائے آراستن باغ و پیراستن گلشن و ترتیب درختان و زینت خیابان و اجرائے آب تاکید کرد کہ ریگران نادره کار و صانعان بدایع نگار فن صنعت گری را کار فرموده ہر نوع درختے کہ دران باغ بود برگ و گل آن را از کاغذ رنگارنگ و میوه آن از موم بہمان شکل و اندام و رنگ و طرز آراستند و اقسام میوه از نارنج و لیمون و سیب و انار و شفتالو و غیر ذلک بر اشجار درست ساختند و ہمچنان انواع شقایق و ریاحین و گوناگون گلہائے رنگین و بوتہ ہا با برگ و شاخ کاغذین ترتیب دادند چنانچہ از گونہ گونہ میوه و اثمار و اشجار و رنگارنگ گلہا و نہال درین موسم خزان جلوه بہار بر روے کار آمد و آن گلشن در وقت برگ ریزی مانند ایام نوروزی بشگفتگی و تازه روے نمودار گشت **بیت**

درختان شگفتند بر طرف باغ ۔۔۔ بر افروختہ ہر گلے چون چراغ

آن حضرت دران باغ مطرا و حدیقہ فرح افزا کہ در شگفتہ روئے ہم مساوات بباغ بہارین

میزد تشریف بردہ موسم خزان فراموش کردہ بے اختیار برائے چیدن گل و میوہ دست مبارک دراز کردند و ثانی الحال بر حقیقت کار واقف شدہ بسیار محظوظ شدند و بر صنایع بدایع کاریگران و تجویز و تمیزان عفت نشان آفرین فرمودہ باضافہ جاگیر و انعام سرافراز فرمودند و ازانجا معاودت بدار الخلافہ نمودند ✦

ولادت باسعادت سلطان محمد اورنگ زیب پسر بادشاہزادہ سلطان خرم

پیش ازین در حرم سرای قدسی بادشاہزادہ سلطان خرم از عفت قباب ممتاز بانو بیگم بنت آصف خان نوزدہم صفر سال دہم جلوس والا سلطان دارا شکوہ و چہارم جمادی الاول سال یازدہم سلطان محمد شجاع بعالم وجود آمدہ بودند درینولا ہنگام مراجعت از گجرات در مقام حوالی موضع دوہد شب یکشنبہ دوازدہم ابان ماہ الٰہی مطابق یازدہم شہر ذی قعدہ سال سیزدہم جلوس میمنت مانوس موافق سنہ ۱۰۲۷ ہجری محمد اورنگ زیب سعادت ولادت یافت از طلوع آن اختر برج خلافت ہزاران انبساط نصیب روزگار جد بزرگوار گردید و از ظہور ان گوہر درج سلطنت فراوان نشاط قرین حال پدر والا قدر گشت در بارگاہ مقدس بزم عیش و عشرت آراستہ و مجلس فرح و مسرت پیراستہ شد کوس شادی بلند اوازہ گشت و طنطنہ مبارکبادی و مبارکی از ہر طرف در رسید بشاط نشاط از کران تا کران کشیدہ آمد و نواسے ارغنون تہنیت از زبان صغار و کبار برامد نہال امال خیر خواہان سربلندی گرفت حدایق امید خلایق نضارت پذیرفت ہمایون ذاتے کہ ازین وجود مبارکش تاہید بزم سرور آراستہ سازہ بہجت نواخت فرخندہ طالعی کہ از برکات ذات ملایک صفاتش خورشید در ذروہ شرف رایت افتخار بلند ساخت **قطعہ**

ہمبو در رخ ز مطلع امید اختری | کز مہد دولتش گل خورشید رفتہ اند
بکشادہ اند اہل ادب لب تہنیت | اوازہ ولادت او در شنفتہ اند
گلبانگ تہنیت شدہ از ہر طرف بلند | دلہا ز عیش چون گل خندان شگفتہ اند

اختر شناسان فکرت بلند و اصطرلاب دانان رصد بند که در استخراج تقویم و تخریج احکام مهارتی عظیم داشتند بفکر فلک پیما و خرد کواکب سنج سیر افلاک نموده در تشخیص زمان سعادت و تحقیق وقت ولادت باسعان نظر و لمعان فکر زایچه طالع مولود کرده از طلوع و غروب کواکب و شرف و هبوط انجم و اتصالات اختران بایک دیگر و نظرات ستارگان با خود ها و تفاصیل و دقایق احکام و شرح حقایق امور از طول بقا و علو ارتقا بر مدارج سلطنت و معارج خلافت گذارش نمودند بیت

طالع عالم شده میمون به نیکو اختری ‌‌ ‌ منتظم شد سلک ملک و دین بو الا گوهری

بمقتضائے خجسته اختری انوار بخت مندی و طالع بلندی از ناصیه حال پیدا و از فرخ فالے تاریخ ولادت باسعادت از لفظ آفتاب عالمتاب هویدا اکنون که نسخه تحریر یمی در آید آن خورشید اوج اقبال و درخشنده کوکب برج جاه و جلال زیب اورنگ خلافت هندوستان است آلهی فراوان سال زینت بخش سریر جهانبانی و رونق افزائی تخت گیتی ستانی باد بیت

یکے غنچه از باغ دولت دمید ‌‌ ‌ کز انسان گلے چشم گیتی ندید

دربیان مقرر کردن منار و چاه و درختان در شاهراه و عمارات جهان گیر آباد و لاهور

در سال چهار دهم جلوس والا از اکبر اباد تا لاهور در شاهراه بمسافت هر کروه مناره بلند که رهگذران را دلیل راه بوده باشد و در دو کروه چاه پخته که سفر گزینان از اب ان فیضیاب شوند و دو رویه رسته درختان که راه گرایان در ظلال ان اسایش و از اثمار ان حلاوت یابند مقرر گشت اگرچه رسته درختان در شاهراه اختراع شیر خان افغان است اما در عهد دولت حضرت خاقان زمان رواجے تازه یافت حسب الحکم والا فرمان پذیران مناره و چاه احداث کردند و اشجار میوه دار نشانیدند ان حضرت در ایام شاهزادگی به پنجاب شیخو پور نام دیهی متصل ساهو ملی بنام نامی که بمناسب اسم شیخ سلیم درویش که از دعائے ان مستجاب الدعوات انحضرت سعادت ولادت

یافتہ بسلطان شیخو مشہور بودند آباد کردہ ومختصری از عمارات اساس نہادہ حوالی آن را شکار گاہ مقرر کردہ بودند در بنولاان راپرگنہ علحدہ کردہ بجہانگیرآباد موسوم فرمودند و از پرگنات جوار دہات دران پرگنہ داخل نمودہ بجاگیر سکندر رائے قراول مرحمت گشت و بموجب حکم والا عمارت دولتخانہ وتالاب کلان ومنارہ بلند اساس نہادند وبعد از سکندر رائ بجاگیر اما دتخان مقرر شد وسربراہی عمارت بعہدہ او قرار یافت وبہمہ جہت یک لک وپنجاہ ہزار روپیہ خرچ گردید وہم درین سال دولتخانہ سرکار والا در دار السلطنت لاہور مشتمل بر اقسام نشیمن دل کشا وانواع اماکن فرح افزا بعمارات متین تعمیر یافت وہشت لک روپیہ خرچ گردید **رباعی**

زہی صفای عمارت کہ در تماشایش | بدیدہ باز نگردد نگاہ از دیوار
ہوای او متنوعہ چو فکرت نقاش | زمین او متلون چو صفحہ گلزار

دربیان تعریف و مذمت تنباکو و منع گشتن آن بموجب حکم والا

اگرچہ آغاز بر آمدن تنباکو از جزایر فرنگ است کہ آنرا حکما واطبا در برخی ادویہ بکار می بردند وبرای دفع بعضی امراض کشیدن دودان تجویز میکردند وبعضی مردم صحیح المزاج ہم دوست میداشتند لیکن چندان رواج نداشت واز فرنگ کمتر می آوردند آخر الامر در ممالک ہندوستان کشاورزان عالم عالم کاشتہ تمتع یافتند و حاصلات آن را بر اجناس دیگر تفوق می جستند خصوص در عہد سلطنت ان حضرت کشت ان رواج بسیار یافت وبکشیدن دودان ہمہ کس آرزومند گشت امرا ووزرا وشرفا ونجبا وصلحا وزہاد وفضلا وشعرا وبلغا وفصحا وحکما ونجما وفقرا وغربا برغبت آن نمودند وخورد وبزرگ ووضیع وشریف مایل آن گشتہ بر جمیع مکیفات وتمامی ماکولات و مشروبات مقدم داشتند گزین ماحضر نہانان وبہترین تحفہ اخلاص مندان گشت وتاثیرات عمل آن بمرتبہ رسیدہ کہ طالبش ترک اکل وشرب لابد تواند کرد اما از احتراز نتواند نمود وہمہ کس از لعاب دہن غیرے کراہت دارد لیکن از کشیدن تنباکو احدی تمیز کہ کس وناکس در میان نمی آرد ہر چند تلخیش بیشتر بر دلہا شیرین تر وز خشک گرانتر میگردد ودودش در منظر طالبان کحل الجواہر وآتش آن باعتقاد آرزومندان

آتش غریزی مینماید بلیت

بسیار کسے کہ خواہدش از دل و جان　　　کمیاب کسے بود کہ او را کم خواست

بے شایبہ تکلف مصاحبی است در سفر و حضر ہمدم و ہمراز در خلا و ملا ہم نفس و دمساز انجمن آرائے خلوت گزینان صومعہ وار مسرت پیرائے محفل نشینان بخت بیدار معشوقیست دل فریب از سلسلہ دود دیمانش حلقہ زلف مشکین مویان کمند عشق بر گردن جان جہانیان انداختہ و از آتش محبت شمع تمنا در نہان خانہ دل عالمیان روشن ساختہ عاشقی است بوالہوس با پری رویان بوسہ بازی نمودہ و از لب ہائے دلبران ماہ جبین چاشنی گرفتہ عندلیبی است ہزار داستان در نغمہ سرائے دل فریب مشتاقان و از نواسنجی مایل ساز طالبان فرمان روایست تاج گزین کشور کشاہی است تخت نشین از نی علم عالم گیری بر عرصہ دلہا افراختہ و از آوازہ غلغل کوس جہانبانی و جہانستانی بر اقلیم جانہا نواختہ طالبان ان را ہر نفسے کہ فرو میرود ممد حیات است و چون بر می آید مفرح ذات پس در ہر نفسے دو نعمت موجود است بلیت

آن حریفانے کہ تنباکو کشند　　　اولش اللہ و آخر ہو کشند

استغفر اللہ چہ می گویم و چہ می نویسم بشنو تنباکو کیفی است بدتر از کیفیات و شغلی است موجب تضیع اوقات قفلی است بر دہان از یاد سبحانی بندلیست بر زبان از ذکر یزدانی پسندیدہ طبع بوالہوسان بادہ خوار مقبول مزاج مصطبہ نشینان می گسار مردود اہل دلان فرخندہ منش مذموم خردمندان والا دانش فعلی است عبث یعنی از سوختن و آتش خوردن و دود آشامیدن عملی است بیجا یعنی دود را غذا کردن و یعنی باد در دہان کوفتن معہذا چندین مضرت بدنی از و پیدا و ضرر ابدانی از و ہویدا میگردد و یعنی روئے نورانی را خیرہ و چہرہ ارغوانی را تیرہ می سازد و دماغ را مختل و منی را زایل می کنند انبار بلغم و سرفہ از و پیدا می شود و زحمت دق و ضیق النفس رو می نماید و دہن گندہ و بدبو می گردد و مرات ضمیر پر زنگ و صفحہ دل سیاہ می گردد بلیت

تنباکو نوش را سینہ سیاہ است　　　اگر باور ندانی نَے گواہ است

بالجملہ چون رواج ان بسیار گردید و امیر و فقیر و صغیر و کبیر مایل آن شدند حضرت خاقان زمان با استماع این فعل عبث یعنی کشیدن دود تنباکو حکم فرمودند

وبناظمان ممالک وحاکمان مملکت مناشیر مطاعه در ماده اندفاع این بدعت و انعدام بیع وشرائے آن بصدور پیوست وبنابر مزید احتیاط وپاس حکم والا و عبرت طالبان اکثری را که با وجود صدور حکم جرات بکشیدن آن نمودند در شهر لاهور تشهیر فرمودند بلکه بعضے زالب بریدند اما ازبسکه عالمی طالب این دود سیه گردید با وجود امتناع وتادیب عبرت پذیر نشدند واجتناب نورزیدند وروز بروز این بدعت افراط پذیرفت **قطعه**

باسیه دل چه سود گفتن وعظ | نرود میخ آهنی در سنگ
آهنی را که مور چانه بخورد | نتوان بردانه وبصیقل زنگ

در بیان بعضے از سوانح بدائع

درینولا بعرض والا رسید که در اکبرآباد عورتے سه دختر بیکبار توامان زائیده بود واکنون بازیک پسر ودو دختر بآورده وهمه حیات هستند ونیز معروض مقدس گشت که عورت زرگری اول مرتبه حامله گردیده بعد دوازده ماه زائید واز حمل دویم پس از هیزده ماه وسویم بعد دوسال فرزند آورد ودر مدت حمل کاروبار خانه را چنانچه رسم مردم نامراد است می کرد وهیچ جه برد دشوار ومشکل نبود ونوبتے دختر باغبانی بنظر اقدس درآمد هاریش وبروت انبوه ظاهرش بمردان مشتبه وریش او از وجبے زیاده ودرمیان سینه هم موے انبوه اما پستان نداشت بعورات حکم شد که او را درگوشه برده کشف ستر نموده حقیقت را مفصل معروض قدسی دارند مبادا خنثے بوده باشد ظاهر شد که محض عورت است نوبتے در وشیخی شیر لال خان نام قوی هیکل تربیت کرده از نظر گذرانید فرمودند که باگاو جنگ اندازد وخلق کثیر برائے تماشائے هجوم آورده بود جمعے از جوگیان نیز محو تماشائے بودند شیر دید بایک جوگی که برهنه بود بطریق ملایبت نه بطرز غضب چنانچه بماده خود جفت می شود بحرکت درآمد وبعد از انزال گذاشت وباعث تعجب گردید وحکم شد که آن شیر را قلاده وزنجیر داکرده زیر جهروکه بله نمایند همچنین قریب پانزده شیر دیگر نرد ماده زیر جهروکه گذاشتند وشیران هیچکس آزار نیز سانیدند وازان شیرها بچه ها بوجود آمد ونیز چندی یوز در

در باغ جهروکه گذاشتند که از انها نیز توالد و تناسل گردید بعرض رسید که حکیم علی
در خانه خود حوضی احداث نموده و در کنج حوض در زیر آب خانه پر داخته در غایت
روشنائی و دران خانه بتچه رختی و چند کتابها نهاده و طلسمی بکار برده که هوا آب را
نمیگذارد که دران خانه دخل کند هر کس که میخواهد که بتماشا انجا برود برهنه شده لنگ
بته درآب فرومی رود و دران خانه رفته لنگ گذاشته رخت خشک که درانجا
گذاشته اند می پوشد و دران خانه جائی ده دوازده کس است که باهم نشسته
صحبت دارند حضرت خاقان زمان بتماشای ان تشریف بردند بروشی که
گذارش یافت دران خانه رفتند و محظوظ شدند و حکیم علی بمنصب دوهزاری
سرفرازی یافت نوبتی در دیهی از دیهات جالندهر تعلقه پنجاب برق بر زمین افتاده
و دوازده درعه در طول و عرض نوعی سوخته شد که نشانی از رستنی و سبزه نماند
محمد سعید حکیم جالندهر بر سران قطعه زمین رفته کندانید هر چند می کندید اثر
حرارت بیشتر ظاهر می شد بعد کندیدن پنج و شش درعه زمین پارچه آهن تفته برامد
وبحدی گرم بود که گویا همین زمان از کوره آتش برامده چون بهوا رسید سرد گردید
آن را بجنس بحضور مقدس ارسال داشت و از نظر اشرف گذشت ابوجسب حکم والا
حواله استاد داؤد آهنگر گردید او سه حصه اهن برق یک حصه اهن دیگر آمیخته
دو شمشیر و یک خنجر و یک کارد درست ساخته بنظر انور گذرانید و لپسند خاطر فیاض
زمان افتاد نوبتی ان حضرت در خطه دل کشای متهرا برای دیدن درویش
خدا اندیش که بعضی مردم اورا از باریافتگان درگاه الوهیت دانسته اکثر خوارق
بیان میکردند و بعضی بسحر و جادو نسبت میدادند متوجه شدند چون وقت نماز
شام بود بعد ازانکه درویش از نماز فارغ شد پنج درویش دیگر آمده برابر
ان درویش که مرشد انها بود البتاده دست بمناجات بر داشته بمبدای
فیاض توجه نمودند که بیک بار از هوا برسش زر پاشی گردید قریب هفتصد اشرفی
طلا مرتبه بمرتبه بارید درویش نصف اشرفی بخاقان زمان داده گفت که در خزانه
خود نگاهدارند گاهی کمی نخواهد شد و نصف بدرویشان حواشی خود قسمت کرد
آن حضرت متعجب شده رخصت گشتند در راه بخاطر اشرف گذشت حیف

صد حیف کہ بدرویش دست بوس نہ کردم ہمدرین اثنائے خادم آن درویش کامل آمدہ گفت کہ دست بوس شما بدرویش رسید ازین معنی زیادہ تر تعجب افتادہ فرمودند کہ ایا از کشف و کرامات دانستہ شود یا سحر و جادو تصور نمودہ آید یا از تسخیر اجنہ باید دانست آخرالامر بتحقیق پیوست کہ این ہمہ از نتایج وفور عبادات وحصول کمالات است رباعی

کاملے ار خاک گیرد زر شود | ناقصے را سیم خاکستر شود
سنگ گر خارا و گر مرمر شود | چون بصاحب دل رسد گوہر شود

رسیدن جماعۂ بازی گران بنگالہ بحضور مقدس و تماشائے انواع حیرت افزا

اول تخم اقسام درخت بر زمین ریختہ چند بار گرد ان گردیدند و افسون ہا خواندند یکبار از چند جا شروع بر ویدن درختان گردید در طرفۃ العین درخت توت و سیب و نارجیل و انبہ و امرود و اناناس و انجیر و خرما و مینگک کہ ہیچکس آن را پربار ندیدہ و موج دریا مینگک را بکنار می انداز د نمودار شدہ آہستہ آہستہ از زمین بر آمدہ ہر درخت بقدر انداز خود بلند شدہ و شاخ و برگ براوردہ شگوفہ بہار نمودار کرد بازیگران التماس نمودند کہ اگر حکم شود میوہ این درختان بخورانیم حکم شد ہمچنین بکنید فی الحال برگرد درختان گردیدند و افسون خواندند بلا تعلل انبہ و سیب و توت و اناناس و انجیر و غیر ذلک چیدہ در حضور اشرف آوردند و حاضران انجمن والا بموجب حکم خوردند و لذت بسیار یافتند بعد ان مرغے چند در میان آن درختان ظاہر کردند کہ ہرگز باین خوش رنگی و مقبولے و نغز آوازے مرغ ندیدہ و این ہمہ مرغان در میان آن درختان نوا سنج و نغمہ طراز بودند بعد از ساعتے آن درختان بمثال وقت خزان برگہائے سرخ و زرد نمودار کردند و اندک فرصتی زیر زمین فرو رفتند و از نظر نظارگیان پنہان شدند*

دیگر دران شب کہ جہان سیاہ و تاریک بود یکے از بازی گران برہنہ شدہ

وغیر از پردہ ستر عورت چیزے باخود نداشت چرخے چند زد بعد ان چادرے گرفت و آئینہ حلبی از میان چادر بر آورد کہ از شعاع ان شب تیرہ در رنگ روز روشن گشت وان قدر نورانی شد کہ از دہ روزہ راہ ہر کس آمدہ ظاہر کرد کہ در فلان شب طرفہ نموداری گردید واز آسمان آنچنان روشنائی ظاہر گشت کہ ہرگز بدان روشنائی روز ندیدہ ایم*

دیگر ہفت نفر می ایستادند و بنطق زبان را مطلق نمی کشودند واز ایشان زمزمہ خوانی وخوشگوئی بظہور می آمد کہ گویا ہفت نفر بیک آواز یا صوت میخوانند*

دیگر قریب بصد تیر سر میدادند و معلق بہوا نگاہ میداشتند ومیگفتند کہ ہرگاہ امر شود یکے از آن تیرہا را آتش دہیم حسب الامر شمع در دست گرفتہ تیر ہوائی را کہ دو تیر پرتاب راہ از ایشان دور بود آتش میزدند ونوعے جادوگری میکردند کہ اگر دہ تیر را حکم میشد یکبارگی آتش میدادند*

دیگر پنجاہ تیر پیکان دار وکمانی حاضر ساختند یکے از ایشان کمان را بدست گرفت وتیر انداخت در ہوا بلند رفتہ ہمانجا ایستاد تیر دیگر سر دادند با تیر اول بند شد ہمچنین چہل ونہ تیرہا ہم بند کردند تیر اخرین کہ گذاشتند ہمہ تیرہا را از ہم جدا ساخت*

دیگر بست من گوشت و برنج ومصالحہ در دیگ انداختہ آب سرد دران کردند واصلا آتش در زیر آن ننمودند دیگ خود بخود در جوش آمد وبعد از ساعتے سر دیگ را واکردند قریب بصد لنگرے طعام بر آوردند وبخورش مردم دادند*

دیگر فوارہ در زمین خشک نصب کردند وسہ بار بر دور آن گشتند آن فوارہ بیک بار بجوش آمدہ قریب دہ درعہ بلند شد و ہر قطرہ برنگے دیگر آب از فوارہ میجوشید وگل افشانی می شد واز آب فوارہ کہ بزمین میرسید زمین نم نمی گرفت وقریب یک ساعت فوارہ در جوش بود چون فوارہ را برداشتند ازان زمین اثر آب پیدا نبود وباز فوارہ را بر زمین نصب کردند درین مرتبہ از یک سر فوارہ آب پیدا میشد واز یک سر آتش گل افشانی می بود قریب دو گھری این تماشا کردند*

دیگر یک نفر از ایشان ایستادہ شد و نفر دیگر بالائے کتف او ایستادہ ہمچنین

شصت نفر بالائے یک دیگر بهم ایستاده کردند و یک نفر بازیگر آمده نفر اولین را معه
دیگران برداشته بر دوش خود گرفته روان شد +

دیگر یک نفر ایستاده کردند دیگرے دست در عقب او کرده ایستاد تا چهل نفر
بر پشت یکدیگر چسپیده ایستادند و نفر اولین قوت کرده این چهل نفر را برداشته در میدان
گردید این قدر قوت از حد قیاس بشری افزونست +

دیگر آدمی را آوردند و یک یک اعضائے آن را جدا کرده بر زمین انداختند ساعتے
همچنان اعضائے او افتاده بود باز پرده بر وکشیده یکے از بازیگران اندرون پرده
رفته بعد از ساعتے بیرون آمد چون پرده را برداشتند آن شخص سلامت برخاست
که گویا هرگز زخم بر بدن او نبود +

دیگر کلاوه ریسمان آورده سر ریسمان گرفته کلاوه را در هوا سر دادند تار ان
بنوعے بلند شد که سر دیگر منظر نمی آمد یک نفر از اینها یراق بسته حاضر آمد و گفت
که دشمنان من در هوا آمده ایستاده اند بجنگ می روم این بگفت و براه تار ریسمان بجانب
آسمان عروج کرد چندانکه از نظر تماشائیان غایب گشت بعد از ساعتے از تار ریسمان
خون تقاطر کرد بعد آن بدفعات اعضائے تمام بدن جدا جدا گردیده سر و یراق
بر زمین افتاد و دران حال زنش از پرده بیرون امده اعضائے شوهر خود را
جدا جدا دیده نوحه زنان و گریه کنان اجازت سوختن خود گرفته در همان هنگامه
آتش افروخته با اعضائے شوهر خاکستر گردید ساعتے نگذشته بود که آن شخص
بهمان طرز بایراق از بالائے آسمان براه تار ریسمان فرود آمده تسلیمات بجا آورد و گفت
باقبال حضرت بر دشمنان ظفر یافته آمده ام و اعضائے که فرو ریخته از دشمن من بود
چون بر حقیقت سوختن زوجه خود اطلاع یافت فریاد و ناله بنیاد نهاد و گفت اگر
زن مرا پیدا کنید بهتر والا خود را در اتش انداخته خاکستر میسازم چنانچه برائے
سوختن مستعد گردید درین اثنا زن او امده حاضر گردید و گفت که اے شوهر خود را مکش
که من زنده ام این معنی موجب تعجب نظارگیان گشت +

دیگر کیسه اورده افشاندند هیچ چیز درو نبود بعد ان دست درون کرده
دو خروس برآوردند خوشرنگ و کلان و هر دو خروس را بجنگ در آوردند هر گاه

این خروس ها بال بهم میزدند آتش از بال ایشان گل افشان می شد ویک ساعت بجومی باهم بجنگ بودند چون پرده برروے خروس کشیده بر داشتند کبک رنگین نمودار شده بسیار خوشخوانی کردند گویا نزدیک اینها آدم نیستند بهمان قهقه که در دامن کوه میزنند نواسنج بودند باز نقاب برروے کبک برآوردند چون برداشتند بجاے کبک دومار سیاه پشت قرمزی کهچه سر نمودار گردید چنانچه دهن باز کرده سر از زمین برداشته بهمدیگر پیچیچ خوردند و جنگ کردند و مست شده افتادند و بعد آن در زمین غایب شدند *

دیگر بر زمین کولابی ساختند و گفتند که سقایان از اب پرسازند چون پر گشت پرده برروے ان کشیده برداشتند اب بمرتبه یخ لبسته بود که فیلان بران گذشته هرگز شکسته نشد گویا ان یخ سنگ بود *

دیگر دو خیمه روے بروے هم بفاصله یک تیر انداز ایستاده کردند اولا دامن خیمه بالا زدند و گفتند به بینید که در خیمه چیزے هست یا خالیست یکے از بازی گران دران خیمه رفت و دیگرے داخل خیمه دیگر شد و گفت که از جانوران چرنده و پرنده بهر کرا نام برند ازین خیمه بیرون آورده جنگ نمائیم حکم شد که شترمرغ را برآرند فی الفور ازین خیمه دو شترمرغ بیرون آمدند و بایکدیگر جنگ کردند چنانچه سر همدیگر را خونین نمودند و باهم لبسیار انداز دادند فاما هیچکدام از هم پاے کم نیاورده اینها را از هم جدا کرده درون خیمه بردند بعد آن بفرمایش شاهزاده سلطان خورم از هر دو خیمه دو نیله گاو فربه و کلان و مست برآورده جنگ کنانیدند گاهے این آن را پیش می برد گهی آن این را بانیطرف می آورد تا دو گهڑی این نیله گاو باهم جنگ نمودند مجملا ازین هر دو خیمه هر جانورے را که نام می بردند بازی گران در حال ظاهر می ساختند *

دیگر طشت بزرگ از آب صاف پر کردند و بر زمین گذاشتند و یک گل سرخ را در دست داشته گفتند که هر رنگ بفرمائید در آب فرو برده نمائیم این گل را در آب فرو برده آوردند گل زرد بود باز در آب انداخته آوردند تاریخی شد مجملا گل را صد بار در آب انداخته هر بار رنگ تازه ظاهر گشت همچنین کلاوهٔ ریسمان

سفید در آب فرو برد نا سرخ شد و دیگر بار زد و بر آمد همچنان چند مرتبه که این ریسمان در آب انداخته هر مرتبه رنگ دیگر نمودار گردید +

دیگر قفس چهار پهلو آوردند یک طرف جفت بلبل خوش آواز دران قفس نمودار بود و طرف دیگر قفس نمودند درین مرتبه جفت طوطی ظاهر گشت و طرف سویم جانوری سرخ سخن گو بنظر در آمد و طرف چهارم جفت کبوتر بر خط و خال و خوش آواز ملحوظ گشت هر چهار طرف که قفس مے نمود جانوران دیگر نمودار میشدند +

و دیگر قالین کلان هشت درعه انداختند خوش طرح و رنگین چون آن قالین از پشت بر داشتند پشت او روشد و روے پشت فاما طرح و رنگ دیگر اگر هلند ے گردانیدند هر بار پشت روے می نمود و روے پشت و رنگ و طرح دیگر نمودار میگشت +

دیگر آفتابه کلان پر از آب کردند و سر آفتابه زیر نمودند و تمام آب ان را فرو ریختند چون باز درست نگاه داشتند باز سر ان را زیر کرده آتش ریختند همچنین چند مرتبه آب و آتش از ان انداختند +

دیگر جوال کلانی آوردند ان جوال دو سر داشت تربوز کلان بر آوردند و ازین سر تربوز را اندرون انداختند و ازان سر جوال انگور صاحبے و کشمشی بر آوردند و ازان سر دیگر باز انداختند همچنین چند مرتبه انواع میوه ازین سر جوال بر آوردند و بسر دیگر انداختند +

دیگر ازان جماعة نفرے می ایستاد و دهن باز میکرد و بیک بار سر ماری از دهن او بیرون می بر آمد و نفر دیگر سر مار می کشید قریب بچهار درعه مار از دهن او بر می آورد بهمین آئین تا بیست مار از دهن او بر آوردند و مار ها را بر زمین رها کردند و آن مار ها با یکدیگر جنگ نمودند و بهم پیچیدند +

دیگر آئینه بر آوردند و یک گل در دست گرفتند و ان گل در آئینه هر بار برنگ دیگر نمودار می شد +

دیگر ده مرتبان خالی بر آوردند و همه کس مشاهده کردند که مرتبان ها خالیست بعد یک گهری مرتبان ها بر داشتند یکے پر از عسل بود و دیگر از شکر چینی و همچنان هر یکی

پر از شیرینی وغیر ذالک وآن شیرینی ہارا اہل مجلس خوردند بعد از ساعتے کہ مرتبان ہا برآوردند ہمہ خالی بود گویا کسے انہارا پاک شستہ +

دیگر کلیات حضرت شیخ سعدی شیرازی آوردند وبکیسہ گذاشتند باز آوردند دیوان خواجہ حافظ برامد وآن را چون بکیسہ کردند دیوان سلیمان برامد باز چون درکیسہ کردند دیوان انوری برامد ہمچنین چند مرتبہ کتاب را درکیسہ انداختند ہر مرتبہ دیوان دیگر برآمد +

دیگر زنجیرے مقدار پنجاہ درعہ آوردند وبہوا انداختند واین زنجیر درہوا راست ایستاد کہ گویا زنجیر بجائے بنداست وسگی آوردند این سگ زنجیر گرفتہ بالائے رفتہ ناپدید گردید ہمچنین پلنگ وشیر وبعضے جانوران دیگر زنجیر را گرفتہ بالا رفتہ ناپدید می شدند بعد آن زنجیر را زیر کردہ درکیسہ درآوردند ازان درندگان ہیچ اثر ظاہر نگشت کہ کجا رفتند وچہ شدند +

دیگر لنگری آوردند پر از لیمون وگوشت لذیذ بود باز سرپوش بر سر لنگری گذاشتند چون واکردند لنگرے پر از قبولی پر کشمش وبادام وقیمہ بود باز سرپوش بر ان نہادند این مرتبہ پر از کلہ وپاچہ بود ہمچنین چند مرتبہ سرپوش گذاشتند وبرداشتند خوردنی تازہ بنظر می درآمد +

دیگر طاس کلانی با سرپوش حاضر کردند وآن را از اب پر نمودند وغیر از آب درو چیزے نبود بار دیگر کہ سرپوش از طاس برداشتند ہفت ہشت ماہی درمیان آب درحرکت بودند باز سرپوش بر طاس گذاشتند وبرداشتند دوازدہ مرغابے درآب نمایان بود باز سرپوش بر طاس نہادہ برداشتند سہ چہار مار کلان بہم پیچیدہ درمیان آب نمودار بود وہمچنین چند مرتبہ کہ سرپوش برداشتند چیز ہائے دیگر نمایان بود آخر مرتبہ کہ سرپوش برداشتند ہیچ چیز درمیان آن نبود +

دیگر انگشتری یاقوتے آوردند ودر انگشت کوچک خود کردند باز از انگشت کوچک برآوردہ بانگشت دیگر کردند نگین او زمرد بود بانگشت دیگر کردند الماس دیدہ بانگشت دیگر انداختند نگینہ اش فیروزہ گشت +

دیگر تیر اندازان راہ شمشیر ہائے برہنہ دم بالا نمودہ بر زمین نصب کردند یکے

از ایشان پهلو بر شمشیرها نهاده غلطک زده تا تیر انداز راه بالاے شمشیرها رفت و باز آمد اصلا به بدنش آزار نرسید*

دیگر بیاض از کاغذ سفید تمام حاضر کردند و بدست آن حضرت دادند هیچ چیز نمایان غیر از کاغذ سفید ساده بنظر در نمی آمد در طرفة العین اول ورق سرخ افشان و لوح پرکار بران ساخته نمودار گشت ورق دیگر باز کردند رنگ کاغذ آسمانی افشان کرده و بر هر دو صفحه مرد و زن را باهم کشیده بودند و بسیار پاکیزه ورق دیگر که باز کردند رنگ زرد در کمال همواری دافشان کرده و شیر و گاؤ کشیده بنظر درآمد ورق دیگر که باز کردند رنگ سبز و افشان کرده نمونهٔ باغے و سرو بسیار و درختان و گل بیشمار شگفته و عمارتی درمیان باغ بود ورق دیگر که برآوردند رنگ کاغذ سفید و مجلس رزم کشیده بودند که دو بادشاه بایکدیگر در جنگ و جدل بودند مجملا هر ورقے که باز میکردند رنگ کاغذ غیر مکرر و صورت نو و مجلس تازه بنظر می درآمد القصه دو روز و شب هنگامه بازی و سحر سازی آن بازی گران جادو کار و سحر کاران سامری کردار انبساط پیرائے خاطر مقدس بودند پنجاه هزار روپیه نقد و خلاع مرحمت کردند و همچنین بادشاه زاده سلطان خرم و دیگر شاهزاده ها و خوانین انعام دادند که قریب دو لک روپیه بانها رسید ظاهرا این علم را سیمیا گویند و درمیان فرنگ بسیار است چنانچه حضرت خاقان زمان اینهمه مقدمات را مفصل و مشروح در نسخه جهانگیر نامه که ان حضرت از طبع مقدس بعبارات پسندیده و استعارات گزیده تصنیف نموده اند بقلم خجسته رقم آورده که باعث انبساط خاطر مطالعه کنندگان آن نسخهٔ غریبه می تواند شد*

دربیان تسخیر قلعه کانگره که مقدمه فتح کوهستان پنجاب ست

در اوایل سال سیزدهم جلوس والا شیخ فرید مرتضے خان میر بخشی با لشکرگران برائے تسخیر قلعه کانگره تعین شده بود و راجه سورج مل ولد راجه باسو را بعد فوت پدرش بمنصب دو هزاری سرافراز فرموده همراه شیخ تعینات نموده بودند راجه سورج مل درمقام ناسازی رفتنه پردازی آمده با مردم شیخ طریق مخالفت و منازعت پیمود شیخ صورت حال وا را ده بغی او را بدرگاه والا عرض داشت و راجه بخدمت

شاهزاده سلطان خورم ملتجی گشته از سور المزاجی شیخ نسبت بحال خویش معروض داشت مقارن این حال مرتضے خان بجوار رحمت ایزدی پیوست و راجه سورج مل بجناب مقدس طلب شده برکاب شاهزاده والا قدر بمهم دکن رخصت یافت و مهم کانگره موقوف شد بعد ازانکه ممالک دکن مفتوح گشت و شاهزاده ازان طرف معاودت فرمود راجه سورج مل بوساطت امرا بخدمت شاهزاده متعهد تسخیر قلعه کانگره گردید شاهزاده بعرض مقدس رسانیده لشکر گران از ملازمان خود با محمد تقی بخشی سرکار خویش و راجه سورج مل تعین کرد و بعد رسیدن در کوهستان راجه را با محمد تقی نیز صحبت برار نگشت چون این معنی بعرض والا رسید محمد تقی بخشی را طلب حضور فرموده و عوض او راجه بکرماجیت برهمن را که از عمدهائے دولت شاه در شجاعت و جوان مردی و جرات و دلاوری بے نظیر بود با مردم تازه زور تعین فرمودند از طلبداشت محمد تقی و تعین راجه بکرماجیت راجه مذکور فرصت را غنیمت دانسته صریح بغی ورزید با لشکر شاهزاده جنگ کرده سید صفی بارهه را که از عمده هائے بود با چندے از برادرانش کشت و دست تعدی دراز کرده پرگنات دامنه کوه و محال خالصه شریفه تا پرگنه بناله و کلانور غارت کرد هم درین اثنا راجه بکرماجیت در رسید راجه سورج مل تاب جنگ نیاورده متحصن گشت و باندک زد و خورد قلعه مو و د مهری مفتوح گردید و راجه سورج مل فرار شده خود را در شعاب جبال و کریوه هائے دشوار گذار در کشید چون جگت سنگه برادر خورد راجه سورج مل منصب چهار صدی داشت و تعینات بنگاله بود در ینولا که راجه سورج مل مصدر چنین شوخی گردید مطابق تجویز راجه بکرماجیت شاهزاده بعرض مقدس رسانیده جگت سنگه را از بنگاله در حضور طلب داشت و بمنصب هزاری ذات و پانصد سوار و خطاب راجگی سرافراز فرموده بملک موروثی رخصت نمود و عنایات والا شامل حال او گردید و بموجب حکم مقدس از دهری که مسکن راجه مذکور است شهرے موسوم به نورپور بنام نورجهان بیگم اباد گشت و راجه جگت سنگه بمهم و تسخیر قلعه کانگره برفاقت راجه بکرماجیت تعین شد کانگره قلعه ایست قدیم بر سمت شمالی لاهور در میان کوهستان استحکام یافته در دشواری و محکمی و متانت معروف و مشهور و بست و سه برج و هفت دروازه دارد و دوران آن یک کروه و پانزده طناب است طول پاو کروه

دو وطناب وعرض بست و دو طناب وارتفاع یکصد وچهار درعه و دو حوض کلان درون اوست تاریخ آغاز اساس ان قلعه جز خدائے جهان آفرین هیچکس نمیداند ودر هیچ نسخه اندراج نیافته قطعه

زان حصائے که ظفر باره او | در علو از ستاره دارد عار
صحن او حصن اختران ثابت | بوم او بام گنبدے دوار

اعتقاد مردم آن دیار آنست که آن قلعه به سبب صعوبت کوه گاهے از قومے بقومے دیگر انتقال نیافته وبیگانه دست تسلط بر و نرسانیده واز ابتدائے ظهور اسلام در هندوستان هیچ یکے از فرمان روایان دهلی بر و دست تصرف دراز نه کرده سلطان فیروزشاه با وجود آن همه حشمت وشوکت واستعداد خود بران سرزمین رفته به تسخیر آن قلعه پرداخت ومدتے محاصره داشت چون دانست که استحکام و متانت قلعه بحدیست که تا سامان قلعه داری واذوقه بقلعه نشینان بوده باشد فتتاح آن از محالست کام ناکام مصالحه کرده وبه آمدن راجه آنجا درحضور خورسندی نموده برگشت ونیز بعضے فرمان روایان دیگر لشکرها به تسخیر آن قلعه میفرستادند وکارے از پیش نمی رفت و درعهد خلافت حضرت بادشاه عفران پناه نیز بارها افواج تعین گردید اما صورت انفتاح ورائینه تردد وتلاش معاینه نگشت درینولا راجه بکرماجیت محاصره نموده ومورچلها قسمت کرده مداخل ومخارج اذوقه مسدود ساخته بتدابیر صایبه و افکار ثاقبه کار بر اهل قلعه تنگ ساخت چون مشیت ایزدی اقتضا آن کرد که سلسله حکومت منهو داز ان حصن حصین وقلعه خدا آفرین که درصورت حصانت واستواری مرغ اندیشه بکنگره تسخیر آن نمیرسد وطایر خیال بشرفه انتزاع آن منیتوان پرواز کرد منقطع گردد ورایت اسلام بران قلعه چه بلکه تمامی ان دیار کهسار بلند شود ذخیره غله ازان قلعه نزدیک باخر رسید وجزدی که ماند دران کرم افتاد واز کار رفت قلعه نشینان چهار ماه علفهائے خشک بے نمک جوشانیده خوردند چون بغایت تنگ شدند دکار بهلاکت رسید وامید نجات بلکه توقع حیات نماند بناچار راجه تلوکچند امان خواسته مکالید قلعه پیش راجه بکرماجیت فرستاد وبوساطت راجه جگت سنگه بعد از گرفتن قول وحصول جمعیت خاطر آمده ملازمت کرد بتاریخ غره محرم ۱۰۳۰ سنه

جلوس والا مطابق سنہ ۱۰۳۱ روز شنبہ آن قلعہ آسمانی ارتفاع مفتوح گشت و بعد معروض اقدس باعث جمعیت و انبساط خاطر گردید و راجہ بکرماجیت مورد وفور عنایات قدسی گشت ٭

نہضت موکب والا بعد سیر کانگرہ بعرصہ دلکشائے کشمیر

حضرت خاقان زمان از دار الخلافہ اکبر آباد نہضت فرمودند چون نواحی وسوہہ مورد خیام والا گشت اعتماد الدولہ برحمت حق پیوست و متصل ہتوارہ از اعمال وسوہہ برلب دریائے بیاہ مدفون کردند و عمارت عالی بر سر مزارش اساس نہادند و محال جاگیر و اسباب امارت و تمامی نقد و جنس ان مغفور بنور جہان بیگم مرحمت گشت و ازانجا متوجہ پیشتر شدند چون راہ کہسار و کریوہ ہائے دشوار گذار بود اردوی بزرگ در نواحی سیبہ گذاشتند و با جمعی از مخصوصان و اہل خدمت متوجہ سیرگاہ گشتند و از سیبہ بچہار منزل ساحل دریائے بان گنگا مضرب خیام والا گشت و راجہ چنبہ کہ بست و پنج کروہے کانگرہ واقعست و در کوہستان عمدہ ترین زمینداران است وگاہے بفرمان روائے دہلی روے نیاز نیاوردہ برادر خود را با پیشکش لایق بدرگاہ معلی فرستاد ازانجا آن حضرت برفراز قلعہ کانگرہ تشریف بردہ تماشائے فرمودہ بانگ نماز و شرایط اسلام بتقدیم رسانیدند و حکم شد کہ مسجدے عالی احداث و تعمیر نمایند بعد سیرگاہ قلعہ در بہون کہ پایان قلعہ واقعست تشریف آوردند و در زیر چتر کلانی کہ بر سر بُت ہندی از زمان پاندوان نشان میدہند چترے خوردی از طلا ایستادہ کردند و چند روز دران سرزمین بسیر و شکار اشتغال داشتہ و ازانجا نہضت فرمودہ بتماشائے جوالامکہی تشریف آوردند آن مکان است دوازدہ کروہے کانگرہ زیر کوہی کلان کہ سر بفلک کشیدہ دارد و دران مکان شبانہ روز از زمین و دیوارہا آتش زبانہ میزند بعضے مردم اہل تعصب نشان دادند کہ درانجا کان گوگرد است و از اثر حرارت آن آتش شعلہ می افروزد بموجب حکم اقدس بامتحان اندازہ آتش و تحقیق کان گوگرد زمین را کندیدند و آب پاشیدند بوے از گوگرد و اثرے از کان ظاہر نشد و اصلا آتش منطفی نہ گردیدان را از حکمت ہائے ایزدی تصور نمودہ باز آن حجرہ را

بعمارات متین درست کنانیدند و در حواشی ان مکان بموجب حکم والا عمارت درست کردند سلطان فیروزشاه نیز در ایام سلطنت خویش چون بتسخیر کانگره متوجه شده در جوالا مکھی رفته زمین کا دیده و آب پاشیده بود تحقیق پیوست که کان گوگر و نیست از عجایب قدرت قادر حقیقی است که از آغاز آفرینش خود بخود آتش شعله افروز میگردد ان حضرت از تماشائے ان امکنه و سیر و شکار بغایت مسرور شده متوجه کشمیر شدند اگرچه در راه کشمیر بسبب نشیب و فراز و صعوبت طرق و دشوار گذاری جبال و بلندی کریوه ہائے و ژرفائے مغاک تصدیع بسیار میگردد و عبور پیاده بدشواری می شود چه جائے سوار و چارپائے باربردار لیکن بعد نزول بکشمیر لطافت و نزاہت آن خطه دل کشائے تلافی و تدارک رنج و محنت این همه مسالک مہالک و محن و مشاق آن راه جانکاه میگردد هرچند کوچه و بازار شهر خالی از حرکت نیست و مردمش بدمعاش و بدلباس و بدطینت و بدخواستند تمام صحرا و کوه از انواع شقایق دریاچین مونه بهشت برین است و از گونه گونه گل و میوه دم مساوات بباغ جنت میزند و هر طرف جویهائے دل جو و ابشارہائے مسرت افزا و چشمهائے شیرین باعث تماشائ نظارگیان است **بیت**

کشمیر مگو رشک پری خانه چین است ۔۔۔ تحقیق بهشتی است که بر روئے زمین است

القصه ان حضرت از کانگره متوجه شده بعد قطع مراحل در خطه دل کشائے کشمیر نزول اقبال فرمودند و تماشائے سیرگاه ہائے نزہت افزا و سیر اماکن مسرت پیرا نموده بغایت محظوظ شدند در زمان بودن در خطه دل پذیر کشمیر روزے سلطان محمد شجاع خلف بادشاهزاده محمد خورم در دولتخانه بازی طفلانه میکرد اتفاقاً بازی کنان بر دریچه جانب دریا رفته بمجرد رسیدن سرنگون بزیر افتاد قضارا پلاسی ته کرده زیر دیوارها نهاده بودند و فراشی متصل آن نشسته سر سلطان بپلاس رسید و پاها به پشت فراش خورده بر زمین افتاد با انکه از هفت درعه ارتفاع بزیر افتاد آسیب نرسید و حمایت الهی شامل حال گردید پیش از این چهار ماه جوتک رائے منجم گفته بود که سلطان از جائے بلند خواهد افتاد اما آسیبی نخواهد رسید از وقوع این معنی صدقات و خیرات بسیار کردند جوتک رائے مورد آفرین گشت و باضافه مواجب و عطائے انعام سرافراز گردید

القصه آن حضرت بعد سیر کشمیر بے نظیر معاودت بهندوستان فرمودند چون اثر دم گرفتگی وکوتاهی نفس بان حضرت ظاهر گشت ورفته رفته باشتداد کشید واز اشتداد این مرض هوائے هندوستان بر مزاج قدسی سازگارنی گشت بنابرآن از سنه شانزدهم جلوس والا مقرر گشت که در هر سال اوایل بهار نزول مقدس عالی بکشمیر بے نظیر ودر ایام زمستان معاودت بهندوستان شود ودر هر منزل مختصر عمارت احداث کردند تا در وقت برف وباران وشدت سرما که خیمه خوش نیاید دران عمارت بسر برند وباسایش بگذرانند؛

دربیان بغی بادشاهزاده شاهجهان

ماجرائے احوال بادشاهزاده برین منط است که درسال دویم جلوس والا منصب هشت هزاری ذات وچهار هزار سوار سرافراز گشت بعد ازانکه درسال هشتم صبیه ابوالحسن المخاطب باصفخان خلف اعتماد الدوله درعقد نکاح شاهزاده درآمده بممتاز محل مخاطب گشت بمنصب ده هزاری ذات وشش هزار سوار سرافرازی یافت پس ازچندگاه پانزده هزاری ذات وهشت هزار سوار عطا گردید چون فتح ولایت رانا نمود وپسر رانا را بدرگاه والا آورد وبست هزاری ذات وده هزار سوار وشاه خورم خطاب مرحمت گشت پس ازانکه بر مهم دکن تعین شدند خطاب شاهجهان که مقارن باسم مبارک خاقان زمان بود ومنصب سی هزاری ذات وبست هزار سوار عنایت کرده انواع تلطفات فرمودند ازانجا که صبیه نورجهان بیگم که از صلب علی قلی شیر افگن بود در حباله مناکحه شاهزاده سلطان شهریار درآورده بودند ازینجهت نورجهان بیگم که امور سلطنت بقبضه اقتدار او بود جانبداری شاهزاده شهریار می کرد وبه بادشاهزاده شاهجهان سوالمزاج می بود بعد ازانکه بادشاهزاده از مهم دکن معاودت نموده بماندو رسید پرگنه دهول پور بجاگیر خود خواسته عانموده متصدی سرکار خود تعین کرد اتفاقاً پیش از رسیدن عرضداشت بادشاهزاده ان پرگنه را نورجهان بیگم بجاگیر شاهزاده شهریار تنخواه کرده بود وشریف الملک گماشته شهریار بران تصرف داشت گماشتهائے هردو شاهزاده دران پرگنه بایکدیگر درآویختند درین آویزش تیرے بر حدقه چشم شریف الملک رسید واز یک چشم کور گشت این معنی باعث زیادتی

اشوب وشورش گردید وفتنه وفساد بلند شد بادشاهزاده عرضداشت متضمن عجز و نیاز ارسال داشت و افضل خان دیوان سرکار خود را بملازمت اقدس فرستاد که هر وجه غبار شورش فرونشانند امابد اندیشان نمی خواستند که رفع فساد گردد و مقدماتیکه موجب ازدیاد شورش بوده باشد در میان می آوردند چنانچه آصف خان را بجانبداری بادشاهزاده متهم ساخته خاطر بیگم را از این چنین برادر رنجانیدند و بیگم را برین آوردند که مهابت خان را که با آصف خان عداوت دارد و به بادشاهزاده نیز بے اخلاص است از کابل طلبداشته مقصدی شورش وفتنه باید کرد هر چند فرامین والا و مناشیر بیگم درباب طلب مهابت خان صادر می گشت عازم حضور نمی شد بالآخر صریح نوشت تا آنکه آصف خان در حضور است رسیدن بنده متصور نیست اگر فے الواقع دولت شاهجهان را برهم بایدزد آصف خان را بصوبه داری بنگاله بفرستند من بحضور رسیده بتقدیم حکم والا پردازم بموجب نوشته مهابت خان آصف خان را به بهانه آوردن خزانه بطرف اکبراباد فرستادند و امان الله پسر مهابت خان را بمنصب سه هزاری ذات و دو هزار سوار سرافراز فرمودند و فرمان صادر شد که او را نیابتا در کابل گذاشته متوجه استان بوس گردد بموجب حکم قضا توام مهابت خان از کابل در حضور معلی رسید و حکم شد که محال جاگیر شاهجهان را از میان دواب وغیره تغیر کرده بجاگیر شاهزاده شهریار تنخواه دهند شاهزاده شاهجهان باستماع این خبر از ماندو متوجه حضور پرنور گشت چون این معنی بعرض والا رسید از لاهور نهضت باکبرآباد فرمودند و از فتنه سازی کوته اندیشان و اغوائے نورجهان بیگم شورش فتنه و فساد بلند شد و چنان فرزند اقبال پیوند را که غیر از اطاعت و فرمان پذیری امرے دیگری نداشت بزور و عنف در کبرسن و ضعف و بیماری بموجب بر سر ستیزه آوردند

مثنوی

عزیزان را کند کید زنان خوار ⁂ زکید زن بود دانا گرفتار
زمکر زن کسے عاجز مبادا ⁂ زن ناکس نشاد خود هرگز مبادا

اکثر امرا بتهمت ارسال رسل و رسایل بطرف شاهجهان ماخوذ شدند و بعزل منصب و جاگیر معاتب گشتند و درین مهم مدار تدبیر امور و ترتیب افواج بر مهابت خان

مقرر شد بعد نهضت از لاهور افواج قاهره بر سر شاهجهان تعین گردید شاهجهان بعد
رسیدن در اکبرآباد از استماع نهضت رایات عالیات بطرف کوتله میوات شتافته
و داراب پسر خانخانان و راجه بکرماجیت و دیگر امرای خود را برروی افواج بادشاهی
که بر و تعین شده بود مقرر گردانید و خود نیز مستعد شد تا آنکه عساکر طرفین باهم رسیده
رو به پیکار آوردند و آتش محاربه مشتعل گشت بهادران جنگ جو و مبارزان پرخاش
خود او مردی و مردانگی دادند و هر یک کارنامه رستم و افراسیاب بظهور آوردند
درین کارزار لشکر بادشاهزاده غالب آمد و آثار فتح و ظفر نمودار گشت از انجاکه مشیت
ایزدی بران رفته بود که بادشاهزاده چندگاه در تعب و رنج بوده باشد و شداید
سفر عاید حال گردد چه قانونی است مستمر و آیینی است مقرر که هرگاه اقبال مندی
را زمان حصول عطیه عظمی الهی و وقت احراز دولت نامتناهی نزدیک میرسد
در پیشگاه آن ایام مورد محن و مشاق می گردد تا چون بر درجه کمال و ذروه قصوی
متصاعد مے شود خال این نقطه عین الکمال او مے گردد و از گزند بدگمان سپند
بوده باشد **بیت**

گر فلک کار ترا برهم زند غمگین مباش — میکند خیاط جامه قطع بهر دوختن

اتفاقا در عرصه کارزار بندوقچی زخمی نیم جان افتاده و بندوق تیر بند و فتیله آتش
افروز در دست او بود و راجه بکرماجیت که جنگ مردانه کرده غالب مطلق شده بود
و دلیرانه بر لشکر بادشاهی می آمد چون نزدیک بان نیم جان بندوقچی در رسید قضا را
فتیله بر بندوق مذکور رسید و تیر ان از سینه راجه در گذشت همانجا قالب تهی کرد
از انجاکه راجه مذکور از عمده های دولت خواه بادشاهزاده بود و خالی از تدبیر و شجاعت
نبوده از کشته شدن او انتظام لشکر پراگنده گشت و بادشاهزاده از دیدن حال لشکر
خویش پای ثبات نتوانست محکم کرد بالضرور از انجا کوچ نموده بجانب ماندو راهی
گردید و حضرت خاقان زمان از استماع این فتح متوجه اجمیر شدند و شاهزاده
سلطان پرویز را که درین نزدیکی از پتنه در حضور مقدس رسیده بود با مهابت خان
و راجه نرسنگه دیو بوندیله و راجه گج سنگه راتهور و راجه جی سنگه کچهواهه و دیگر امرا
که چهل هزار سوار بوده باشد بر سر شاهجهان تعین نمودند و اتالیقی شاهزاده پرویز

ومدار مهام بر مهابت خان مقرر گشت چون افواج بادشاهی نزدیک بقلعه ماند و رسید
شاهجهان رستم خان را با افواج خویش مقابل انها فرستاد و رستم خان طریق بیوفائی
پیموده خود را نزدیک مهابت خان رسانید ازین معنی توزک جمعیت شاهجهان زیاده تر
برهم شد و در ماندو بودن خود را صلاح ندیده از آب نربدا گذشته باسیر رسید دران
وقت خانخانان برکاب شاهجهان حاضر بود ظاهر گشت که بمهابت خان مکاتیب می نویسد
واراده رفتن دارد او را با داراب خان پسرش قید گردانید و در اسیر بعضی حرم
واسباب زیادتی گذاشته به برهان پور آمد و خانخانان که نظربند بود به بهانه صلح داشتی
از شاهجهان رخصت گرفته به مهابت خان پیوست ونیز اکثر مردم جدائی گزیدند
بحسب ضرور شاهجهان در عین شدت باران از برهان پور روانه شده براه گولکنده
وبندر مچهلی پتن بطرف اودیسه وبنگاله راهی گردید چند منزل که در حدود گولکنده
میرفت قطب الملک والی آن ولایت از راه مردمی پیشکش نقد وجنس وغله ومیوه
می فرستاد شاهزاده سلطان پرویز تعاقب نموده از چند منزل برگشته در برهان پور
رسید چون خبر رفتن شاهجهان بطرف بنگاله معروض قدسی گشت حکم شد که بادشاهزاده
سلطان پرویز ومهابت خان با جمعیت بطرف پتنه بروند وسدراه شاهجهان گردند
وخانخانان را باکبرآباد مقرر نموده خود بدولت متوجه کشمیر شدند وشاهجهان بعد رسیدن
در اودیسه وان حدود باندک جنگ اولا قلعه بردوان گرفت وبعد ازان قلعه اکبرنگر
را محاصره نموده جنگ بسیار نمود وابراهیم خان صوبه دار وعابد خان دیوان و
دیگر بندهای بادشاهی کشته شدند شاهجهان آن قلعه را بتسخیر در آورده متوجه دهاکه
گردید وچهل لک روپیه نقد سوای اقمشه وفیل ودیگر اجناس از اموال ابراهیم خان
بضبط در آمد واحمد بیگ خان برادرزاده ابراهیم خان که در دهاکه بود بیچاره شده بملازمت
شاهجهان رسید تا این مدت داراب خان پسر خانخانان در قید بود در ینولا شاهجهان او را
سوگند داده از قید خلاص کرده صوبه داری بنگاله با و مرحمت نموده به پتنه رسید
ازینجا عبدالله خان را باله آباد و دریا خان افغان را باوده رخصت کرد عبدالله خان بزور
شمشیر وقوت مردانگی اله اباد را متصرف شد چون زمینداران بنگاله که نواره همراه شاهجهان
آورده بودند بعد رسیدن در پتنه با نواره گریخته رفتند شاهجهان در جنگل حصاری

ازگل ساختہ استحکام آن نمود ہمدرین اثنا شاہزادہ پرویز و مہابت خان بالشکر بسیار
در رسیدند و بدفعات جنگ روداد راجا بھیم پسر رانا کرن کہ سردار لشکر شاہجہان
بود در معرکہ کشتہ شد ازین جہت ہزیمت بر لشکر شاہجہان افتاد وغیر از قورچیان
و عبداللہ خان ہیچکس نماند شاہجہان بمقتضائے شجاعت ذاتی و دلاوری فطری
دل بر مرگ نہادہ اسپ برانگیخت واسپ سواری خاصہ زخمی شد درین اثنا
عبداللہ خان جلوہ گرفتہ شاہجہان را از جنگ گاہ برآوردہ وازان اسپ فرود آوردہ
بر اسپ خود سوار کردہ بجانب پتنہ برد چون افواج بادشاہی نزدیک پتنہ رسید
شاہ جہان ازانجا برآمدہ و بودن دران دیار صلاح ندیدہ در اکبر نگر آمد چون دران
ایام کہ سال نوزدہم جلوس والا بودہ باشد سلطان مرادبخش قدم در عالم وجود نہادہ
بود آن تازہ نہال گلشن سلطنت را با والدہ ماجدہ ایشان در قلعہ رہتاس گذاشتہ
متوجہ پیشتر شد و داراب خان پسر خانخانان را کہ سوگند دادہ از قید خلاص کردہ بصوبہ
داری بنگالہ مقرر نمودہ بود ہرچند طلب داشت او عذرہا درمیان آوردہ بملازمت
نیامد ازانجا کہ زن و پسر او بطریق یرغمال نگاہداشتہ بودند بعد ازانکہ ازو خلاف حکمی
و عدم اطاعت بظہور پیوست زنش را در قلعہ رہتاس فرستادند و پسر جوان او را
عبداللہ خان بقتل رسانید و بسبب غلبہ لشکر بادشاہی بودن در ولایت بنگالہ صلاح
وقت ندانستہ براہے کہ آمدہ بود از بنگالہ باز در دکن رسید و در اثنائے راہ سلطان
مرادبخش و حرم قدسی بملازمت رسید چون رسیدن شاہجہان از بنگالہ در دکن معروض
مقدس گشت حکم شد کہ شاہزادہ سلطان پرویز و مہابت خان بالشکر ہمراہی بدفع
شورش شاہجہان باز بدکن برسند لہذا شاہزادہ و مہابت خان از پتنہ روانہ شدہ
بطرف دکن رفتند و داراب خان پسر خانخانان را کہ از شاہجہان جدا شدہ بلشکر بادشاہی
ملحق گشتہ بود بموجب حکم والا بقتل رسانیدند و خانخانان را در حضور معلی قید کردند
شاہزادہ پرویز و مہابت خان قطع مراحل نمودہ در مالوہ رسیدند و شاہجہان بسبب
رسیدن افواج بادشاہی بودن در دکن صلاح وقت ندیدہ در دار الخیر اجمیر رسیدہ و
درانجا توقف ناکردہ از راہ جیسلمیر بصوب تہتہ آمدہ قصد ایران نمود و سلطان داراشکوہ
و سلطان محمد شجاع و سلطان محمد اورنگ زیب پسران خود را بدرگاہ معلی فرستاد

چون در تهته شریف الملک نوکر شاهزاده شهریار قیام داشت از خبر آمدن شاهجهان جمعیت فراهم آورده توپ و تفنگ بر قلعه نصب کرده متحصن گردید و شاه بر دور قلعه منزل نموده چندروز بجنگ پرداخت و چندے از مردان کاری شاه بکار آمد چون کارے از پیش نرفت بخاطر قدسی شاه والاجاه رسید که بتسخیر تهته وقت ضایع کردن از صلاح دوراست همدرین اثنا خبر رسید که شاهزاده سلطان پرویز در دکن ودیعت حیات سپرد و مهابت خان در حضور رفته و خانجهان لودی در دکن قیام دارد درین صورت شاهجهان ولایت دکن را خالی دانسته پیش از انکه مهابت خان که روبروی شاه بجانب تهته تعین شده بود برسد باوجود بیماری و ضعف که دران ایام طاری احوال شده بود از راه ولایت بهار و گجرات متوجه دکن شد و بعد قطع مراحل وطی منازل در ناسک تربنک از مضافات احمدنگر که بنگاه خویش درانجا گذاشته رفته بود نزول اقبال فرموده در جنیر اتفاق اقامت افتاد و درانجا بوده در فکر اخراج خانجهان لودی از دکن مصروف گردید؀

بیان رسیدن مهابت خان در حضور اشرف اقدس و مصدر گستاخی گردیدن و آصف خان را قید کردن

چون ارادت آلهی بران شد که چشم زخمی بحضرت خاقان زمان برسد امری که از صلاح دور و بفساد نزدیک بوده باشد بمنصه ظهور رسید یعنی مهابت خان که مصدر چندین خدمات نمایان و ترددات شایان شده بود بموجب التماس نورجهان بیگم و آصف خان بموجب مورد عتاب گشت و فدائے خان از حضور تعین گردید که مهابت خان را از شاهزاده سلطان پرویز جدا کرده روانه بطرف بنگاله سازد و حکم شد که خانجهان لودی از گجرات آمده بجائے مهابت خان اتالیق شاهزاده باشد و اگر مهابت خان برفتن بنگاله راضی نشود جریده بدرگاه والا بیاید و نیز حکم شد که زر کلیه مطالبه سرکار معلی که بر ذمه مهابت خان طلب است ان را معه مبلغے که از محال جاگیر امرایان بزور و تعدی متصرف شده و وکلائے انها استغاثه دارند و هم فیلان نامی که از بنگاله و آن حدود

بدست آورده ازو بازیافت نمایند اگر حرفی حسابی داشته باشد بدرگاه والا زود
رسیده نشان دیوانیان عظام نماید چون فدائی خان از حضور پرنور رخصت شده در
مالوه رسید حکم والا رسانید مهابت خان از شاهزاده سلطان پرویز رخصت شده عازم
درگاه آسمان جاه گردید و خانجهان لودی از گجرات رسیده بخدمت شاهزاده سلطان
پرویز قیام نمود مهابت خان بعد قطع منازل برلب دریای بهت که آن حضرت
متوجه سیر و شکار کابل بودند نزدیک اردوی معلی رسید چون طلب داشت
او بتحریک آصف خان بود و پیش نهاد خاطر آصف خان انکه او را بهمه وجوه خوار و
بی عزت ساخته دست تعرض در ناموس و مال وجان او اندازد چنانچه
مهابت خان دختر خود را به برخوردار ولد خواجه عمر نقشبندی نامزد کرده بود آن
جوانک را بموجب التماس آصف خان سر برهنه کرده و دست بر گردن بسته
در حضور والا کوره کاری کرده در قید نمودند و حکم شد که انچه مهابت خان باو داده
است فدائی خان ازو بازیافت نماید قریب یک لک روپیه از نقد و جنس ازو
گرفتند و نیز محمد محسن کروری پرگنه بتاله را که خسرزاده مهابت خان بود قید کرده بضرب
و شلق زرها بازیافت کردند مهابت خان از منصوبه آصف خان واقف شده پنجهزار
سوار راجپوت جرار همراه داشت که اگر کار بر خلاف روی دهد جان نثار گردد
و از طرز آمدنش حرفهای نا ملایم زبان زد مردم شده بود چون خبر آمدن او نزدیک
اردوی معلی بعرض والا رسید حکم شد تا مطالبات بادشاهی بدیوانیان اعلی ادا نسازد
و مدعیان خود را تسلی ننماید و فیلان بنگاله را از نظر نگذراند راه کورنش مسدود است آصف خان
با چنین عمده قوی بازو رکن السلطنت عداوت کرده در نهایت غفلت و عدم احتیاط
بوده بادشاه را بدین روی آب گذاشته خود با عیال و اطفال و احمال و اثقال و
خدم و حشم خویش از راه پل گذاشته ان روی آب رفته منزل نمود و اکثر امرای
و کارخانجات بادشاهی نیز از دریا گذشت و قلیلی مردم این روی آب ماندند درین
وقت که گرد و پیش دولتخانه والا هیچکس نبود مهابت خان قابو یافته با چهار هزار سوار
راجپوت از منزل خود سوار شده اولا بر سر پل رسیده معتمدان خود را با دو هزار
سوار گذاشت که پل را آتش داده نگذارند که احدی از امرای ازان روی

آب بدین سمت عبور تواند کرد و خود بر دروازه دولتخانه والا رسیده از اسپ پیاده
گشته با دو صد راجپوت بدرون شتافت و تخته دروازه غسل خانه را شکسته
اندرون رفت پرستاران حرم سرا حقیقت را بعرض رسانیدند آن حضرت از
اندرون خرگاه برامده برپالکی نشستند مهابت خان پیشتر رفته کورنش بجا آورد و برگرد پالکی
قربان گردیده معروض داشت که یقین کردم که از دست آصف خان خلاصی من ممکن
نیست و بیمرے کرده خودرا در پناه حضرت انداخته ام اگر مستوجب قتل و سیاست
هستم در حضور اقدس بسیاست رسانید درینوقت راجپوتان نوکر او فوج فوج مسلح
گشته دور سراپرده پادشاهی فراگرفتند غیر از چند کس از خدمت گاران نزدیک
آن حضرت نبود چون بے ادبی او خاطر اقدس شوریده نمود دو مرتبه دست بقبضه
شمشیر کرده خواستند که آن بے باک را بزنند حاضران حضور مقدس التماس کردند
که وقت حوصله از مائی نیست ازینجهت ضبط خود فرمودند و در اندک فرصت
راجپوتان او درون و برون دولتخانه را فراگرفتند مهابت خان بعرض رسانید که وقت
سواری اسپ است حضرت بدولت سوار شوند و این غلام در رکاب باشد
دران وقت اسپ خود پیش آورد غیرت سلطنت رخصت نداد که بر اسپ
او سوار شوند اسپ سواری خاصه طلبداشته سوار شدند چون دو تیر انداز راه
از دولتخانه والا برامدند مهابت خان فیل حوضه دار پیش آورده التماس کرد که وقت
شورش است صلاح آنست که حضرت بر فیل سوار شوند بالضرور بر فیل سواری
فرمودند مهابت خان یکے از راجپوتان معتمد خودرا در پیش فیل و دو راجپوت عقب
حوضه نشاند که هر کس از خواصان و خدمتگاران بادشاهی نزدیک می آمد بقتل میرسید
تا آنکه حضرت در خیمه مهابت خان تشریف آوردند خان فرزندان خودرا بر دور آن
حضرت قربان گردانید و شرایط خدمتگاری و فرمان پذیری بتقدیم رسانید و
دست بسته ایستاده غیر از عجز و نیاز بر زبان نمی آورد و التماس می کرد هر چه حکم
شود بجا آرد از آنجا که آن حضرت مست باده عشق و اسیر دام محبت نورجهان بیگم
بودند و ساعتے از و جدا نمی شدند درین حال دم بدم یاد آن کدبانو می کردند و غیر
از طلب بیگم حرفے بر زبان نمی آوردند نظم

چه خوش گفت آن بباغ عشق رنجور — که بواز مشک و رنگ از گل شود دور
ولی بیرون بود ز امکان عاشق — که گوید ترک جانان جان عاشق

در زمانیکه آن حضرت بخانه مهابت خان تشریف آوردند نورجهان بیگم فرصت یافته
از آب گذشته بمنزل آصف خان رفته بود مهابت خان ازین سهو و خطا تاسف
میخورد بخاطرش رسید که آن حضرت را بدولت خانه والا برده بهر وجه نورجهان بیگم
را بدست آورده از جانب او نیز خاطر واپرداز دباین قصد آن حضرت را بدولت سرای
معلی آورد و دران روز وشب آن حضرت بمنزل شاهزاده شهریار گذرانیدند و هرچه
مهابت خان میگفت می کردند چون نورجهان بیگم الطرف دریا صفوف اراسته
بتدارک میکوشیدان حضرت مقرب خان را نزد آصف خان فرستاده منع کردند
که جنگ درمیان انداختن صلاح نیست وبجهت اعتماد انگشتری مبارک بدست
او فرستادند روز دیگر آصف خان وخواجه ابوالحسن فوجها آراسته قرار بجنگ
دادند چون پل راکسان مهابت خان آتش داده بودند درصدد بدست آوردن پایاب
شدند ابوطالب پسر آصف خان بهر حال از آب گذشت واکثر همراهانش غرق شدند
آصف خان درمیان آب رسیده بود که ابوطالب و دیگران باندک جنگے وگردان
شده بازگشتند آصف خان نیز از میانه راه برگشت ونورجهان بیگم فیل سواره از
دریا گذشته بمردم تاکید عبور می کرد وجنگ درمیان بود درین وقت تیرے بیکے
از پرستاران بیگم که درعماری فیل نشسته بود برباز و رسید بیگم بدست خود از باز و
او تیر برآورد وخون بسیاری جاری گشت دلهاسها خون آلود گردید ونزدیک فیل
بیگم بسیاری مردم بقتل رسیدند وفیل سواری بیگم زخمی چند برداشته برگشت
وخود را بدریا انداخت وشناکرده از دریا گذشت ناگزیر بیگم بعد گذشتن از دریا
در دولتخانه بادشاهی فرود آمد آصف خان که این همه شورش از و بود چون بیقین
دانست که نقش نوعے نشسته که از جنگ مهابت خان خلاصی ممکن نیست لهذا
با ابوطالب پسر خود و دو صد کس دیگر از همانجا روانه شده قطع منزل نموده در
قلعه اتک بنارس که جاگیر او بود رفته متحصن گردید چون صلابت مهابت خان در دل
امرا غالب آمد خواجه ابوالحسن و دیگر امرا سوگند آن غلاظ وعهود شداد از

مهابت خان گرفته ملاقات کردند بعد سه روز نورجهان بیگم در حضور مقدس رسید انحضرت از ملاقات آن کدبانو خوشوقت شده از ساحل دریائے بہت کوچ کرده با مهابت خان روانه کابل شدند چون تسلط و استیلائے مهابت خان همچنان بود بعد رسیدن در اتک بنارس درون قلعه رفته آصف خان و ابوطالب پسرش و پسر خلیل احمد ولد میر میران با دوازده کس دیگر بدست آورده در قید نمود و بعضے از مصاحبان آصف خان را دستگیر کرده بقتل رسانید و انحضرت چیزے نمیتوانستند حکم کرد بالجمله بعد قطع مسافت بدار الملک کابل نزول اقبال واقع شد ازانجا که مهابت خان و راجپوتانش که دست بفتنه سازی دراز کرده بودند در هر باب دلیر گشته طریق بے باکی مے پیمودند روزے جماعه راجپوتان با احدی سرکار بادشاهی گفت و گو کردند و کار بجنگ کشید احدیان همه یکجا شده جنگ مردانه نمودند قریب هشتصد راجپوت علف تیغ گردیدند وازین معنی خفتی در رعونت مهابت خان راه یافت و بعرض رسانید که باعث این فساد خواجه قاسم برادر خواجه ابوالحسن و بدیع الزمان خویش او شده چون رعایت خاطر مهابت خان درمیان بود اینها را دستگیر ساخته حواله کردند مهابت خان آن هر دو را سر برهنه کرده در بازار کابل بخواری و بے عزتی گردانیده در قید نگاهداشت واز روزے که مهابت خان مصدر گستاخی گردید بر همه کس غالب آمده بود و آن حضرت هر وجه مراعات خاطرش نموده مے فرمودند که تا حال جدائی او از حضور بنابر عدم اختیار بود و هر چه نورجهان بیگم در خلوت بعرض میرسانید بے کم و کاست پیش مهابت خان اظهار می فرمودند و صریح میگفتند که بیگم قصد تو دارد خبردار باش و نیز صبیه شاه نواز خان ولد خانخانان عبدالرحیم که در عقد نکاح میرزا ابوطالب المخاطب بشایسته خان ولد آصف خان است صریح قصد تو دارد و نورجهان بیگم در فراهم آوردن جمعیت سعی داشت تا آنکه از کابل معاودت بهندوستان کردند و چون در حوالی رهتاس نزول اقبال واقع شد آن حضرت بزبانے خواجه ابوالحسن بمهابت خان پیغام کردند که پیشتر روانه گردد والا کار بجنگ میرسد بالضرور مهابت خان پیشتر راهی گشت بعد ازانکه از دریائے بہت عبور کرده بزبانے افضل خان چهار حکم صادر فرمودند اول آنکه بادشاهزاده شاه جهان

بصوب تهتهه رفته است متعاقبش شتافته مهم اورا بانصرام رساند دویم انکه اصفخان
را باهمراهانش از قید برآورده بملازمت اقدس بفرستد سویم انکه طهمورث و
هوشنگ پسران شاهزاده دانیال مرحوم راکه باو حواله شده بودند روانه حضور فیض گنجور
نماید چهارم انکه لشکری پسر مخلص خان راکه ضامن اوست وتا حال بملازمت والا نرسیده
حاضر گرداند درصورتیکه از فرستادن آصفخان و تقدیم احکام دیگر عدول نماید
فوج بر سر او تعین می شود و استیصال او میگردد افضل خان رفته احکام مطاعة
بمهابت خان گذارش نمود مهابت خان پسران شاهزاده دانیال را حواله نموده اظهار
کرد که بموجب حکم والا روانه تهتهه می شوم وآصف خان را خلاص مینمایم اما خوف دارم
که بعد خلاصی آصف خان مبادا بیگم از روی عداوتی که دارد فوجی بر سر من تعین کند
درینصورت هرگاه از لاهور بگذرم آصف خان را خلاص کرده روانه حضور پرنور
مینمایم افضل خان از پیش مهابت خان آمده پسران شاهزاده دانیال را از نظر گذرانیده
انچه مهابت خان گفته بود مفصل بعرض رسانید مکرر بزبانی افضل خان حکم شد که خیریت
تو درین است که آصف خان را خلاص کنی والا ندامت خواهی کشید بالضرور مهابتخان
بموجب حکم والا بعمل آورده آصف خان را طلبداشت معذرت خواست و بعهد
وسوگند خاطر ازو واپرداخته با همراهانش بحضور مقدس فرستاد لیکن ابوطالب
پسر اورا بجهت مصلحت روزی چند نگاهداشته روانه تهتهه گردید از غرایب
انکه شورش مهابت خان بر ساحل دریای بهت واقع شده بود خلاصی آصف خان
در وانه گردیدن مهابت خان بسمت تهتهه نیز بر ساحل همین دریا اتفاق افتاد و بعد
چندروز ابوطالب خلف آصف خان و خواجه قاسم برادر خواجه ابوالحسن و بدیع الزمان
داماد اورا عذرخواسته روانه حضور نموده منزل بمنزل روانه تهتهه گشت و پیش از
رسیدن او دران حدود بادشاهزاده شاهجهان از تهتهه کوچ کرده بطرف دکن معاودت
نموده بود چنانچه سابقاً تحریر یافته مهابت خان بعد رسیدن در تهتهه بدون حکم مقدس
روبهندوستان آورد واثار بغی ازو بظهور پیوست بعد معروض اقدس حکم شد
که فوجی بر سر او تعین شود خانخانان عبدالرحیم که از دست مهابت خان زخمهای
کاری بر جگر داشت بالحاح و افراح مهم استیصال او بر ذمه خود گرفته رخصت شد

و محال جاگیر مهابت خان و صوبه داری اجمیر بخانخانان مرحمت گشت خانخانان
بعد قطع منازل و طی مراحل در دار الخیر اجمیر رسیده و مهابت خان که بعد معاودت
از تهته بسمت اجمیر رسیده بود تاب جنگ نیاورده در شعاب جبال ولایت
رانا رفته اقامت ورزید و خانخانان بدان سمت در سنه ۲۱ جلوس والا در عمر هفتاد
و دو سالگی بجوار رحمت حق پیوست و مهابت خان از انجا عرایض نیاز مشتمل عقیدت
و اخلاص بخدمت شاهزاده شاهجهان ارسال داشت و بموجب منشور عالی که بطلب
او صادر گشت بجناح استعجال در جنیر رسیده بملازمت فیضد رجت مشرف گشته
مورد انواع عواطف گردید و این معنی موجب ظهور تیر اقبال او گشت چون این
خبر بعرض مقدس رسید خانجهان لودی بخطاب سپه سالاری و صوبه داری دکن
سرافرازی یافت و مدتے او را باشاهزاده شاه جهان کار محاربه و مجادله
درمیان ماند +

در بیان رحلت نمودن حضرت خاقان زمان بملک جاودان

در سال بست و دویم جلوس والا حضرت خاقان زمان مطابق معتاد متوجه کشمیر شدند
درین مرتبه در کشمیر بان حضرت بیماری غلبه نمود و ضعف و ناتوانی روز بروز
زیاده شد در اوایل زمستان رایت مراجعت برافراشتند و در منزل بیرم کله
بتماشا شکار پرداختند دران سرزمین کوهی است بلند و در ته کوه نشیمن بجهت
بندوق اندازی ترتیب یافته مقرر بود که چون زمینداران آهو را رانده بر تیغ کوه
بر آورند و بنظر اشرف درآرند آن حضرت بندوق راست کرده اندازند همین
که تیر بندوق باهو میرسید از تیغه کوه جدا شده معلق زنان بزمین می افتاد و
تماشائے غریب می شد درین وقت یکے از پیادهائے ان مرزبوم آهو را رانده
آورد آهو بر پارچه سنگی جا گرفته ایستاد و بواقعی بنظر در نمی آمد پیاده مذکور خواست
که پیشتر آمده آهو را ازان مکان روان سازد بمجرد رسیدن در انجا نتوانست پا مضبوط
کرد دست به بوته زد و قضارا بوته کنده شد و آن پیاده اجل رسیده ازان کوه
آسمانی ارتفاع معلق شدن بر زمین افتاد و استخوانش خورد شکست و اعضایش از هم

گیخت و جان بحق تسلیم کرد و مشاهده این حال مزاج اقدس باشوب گرائید و بر خاطر مقدس یکمدر گذشت ترک شکار کرده بدولت خانه والا تشریف آوردند گویا ملک الموت باین صورت متخلق گشته بنظر انحضرت درامده بود ازان ساعت قرار و ارام از خاطر مقدس برخاست از بیرم کله کوچ کرده در بهتبه و ازانجا در راجوری نزول اقبال فرمودند وازانجا بدستور معهود یک پهر روز مانده کوچ فرمودند در اثنای راه پیاله خواستند همین که برلب نهادند گوارا نیفتاد و برگشت و تا رسیدن بدولتخانه چکرهتی حال دگرگون گردید آخرهای شب کار بدشواری کشید هنگام صبح نفسی چند بسختی برامد وقت چاشت روز یکشنبه بست و هشتم شهر صفر ۱۰۳۷ مطابق پانزدهم ابان ماه الهی سال بست و دویم جلوس والا در عمر شصت سالگی روح قدسی ازاشیانه خاک بال افشان برساکنان افلاک گردید و اثار رستخیز نمودار شد نور جهان بیگم که از عنایات خاص آن حضرت سلطنت هندوستان می کرد خروش دل خراش و ناله جان تراش برکشید و گریبان جان از نوحه و فغان بر درید و ریاحین مشک آگین از چمن تارک بکندید و گل رخساره را از خار ناخن تراشید و بسان سبزه بخاک و خون غلطید **نظم**

بسینه از تغابن سنگ میزد — طپانچه بر رخ گلرنگ میزد
ز ریحان سرو بستان را سبک کرد — بپیچیدن سنبلستان را بیک کرد
دریغا زین زیانکاری دریغا — دریغا زین جگر خواری دریغا
نخواهم بیجمالش زندگی را — بلکک جاودان پایندگی را
نهال عمر بی برگست بی او — حیات جاودان مرگست بی او
بقا نونے وفا نیکو نباشد — که من باشم بگیتی او نباشد
نیخواهم کز وکیسو نشینم — جهان را بی جمال او نبینم
چه اسایش دران گلزار ماند — کز و گل رخت بند و خار ماند

درچنین وقت نور جهان بیگم هرچند آصف خان را نزد خود طلب داشت او عذرها درمیان آورده نرفت چون بادشاهزاده شاهجهان دور دست بود بسبب قضیه ناگزیر مدار امور جهانبانی اختلال روداده و در کار مملکت پراگندگی راه یافت آصفخان

با اعظم خان ہمداستان شده بجهت تسکین فتنه و آشوب و انتظام پراگندگیهاے روزگار سلطان داور بخش عرف بلاقی پسر شاهزاده خسرو را از قید برآورده بر تخت سلطنت نشاندند نیز[1] سکه و خطبه بنام او نموده دل شورش زده او را بعهد و سوگند مطمئن گردانید اما امرایان نظر برانکه چون آصف خان استقامت و استدامت دولت شاهجهان میخواهد سلطان داور بخش را گوسپند قربانی تصور نموده باآن کورنش نمی نمودند چون داور بخش و امرا در نواحی لاهور رسیدند شاهزاده شهریار که در لاهور بود و باستماع واقعه ناگزیر سر بسلطنت برداشته دست بخزاین و کارخانجات دراز داشت بعد رسیدن سلطان داور بخش صفوف آراسته رو بعرصه پیکار آورده در اول صدمه انتظام افواج خود را پراگنده دیده رو بفرار نهاد و بقلعه درآمده بپاے خود در دام افتاد و اکثر همراهانش قول گرفته آصف خان را دیدند روز دیگر داور بخش در قلعه ارک رسیده بر تخت خلافت نشست و شاهزاده شهریار را که نتوانست قلعه هم مضبوط نگاهداشت از درون حرم برآورده از فوطه کمرش هر دو دست بسته پیش تختگاه سلطان داور بخش حاضر آوردند وا و شرایط کورنش بجا آورد همان وقت او را محبوس کردند و بعد دو روز میل در چشمش کشیده از بینش معزول کردند چون شاهزاده شهریار طبع والا و فطرت بلند داشت دران وقت این رباعی فی البدیهه بر زبانش رفت **قطعه**

ز نرگس گلاب از چه نتوان کشید	کشیدند از نرگس من گلاب
اگر از تو پرسند تاریخ آن	بگو کور شد دیده آفتاب

بعد از چند روز طهمورث و هوشنگ پسران شاهزاده دانیال را گرفته مقید ساختند چون عنان اختیار سلطنت بدست آصف خان بود و بر جمیع شاهزادها و امرا تسلط داشت و میل خاطر و اعتقاد باطن او بجانب بادشاهزاده شاهجهان بود لهذا بعد چندگاه بموجب منشور عالی بادشاهزاده والا قدر که از دکن بنام آصفخان بعد استماع قضیه ناگزیر صادر فرموده بود داور بخش و گشتاسپ برادرش و شهریار و طهمورث و هوشنگ را در لاهور مسافر صحراے عدم نموده از تمامی مدعیان سلطنت خاطر را پرداخت بالجمله نعش آن حضرت را که از چکرهتی مصحوب مقصود خان

(۱) در حوالی بهنبر

بلاهور فرستاده بودند لب دریائے راوی متصل شاه دره در باغ مهدی قاسم خان که نورجهان بیگم آن باغ را رونق داده بود بخاک سپردند و بر مزار قدسی عمارت عالی تعمیر یافت شعرائے خردگزین اشعار رنگین در تاریخ فوت ان حضرت گفتند ازان جمله انکه

نظم

شهنشاه جهان شاه جهانگیر | که صیت عدل او بر آسمان رفت
چو نورالدین محمد بود نامش | ازان از رفتنش نور از جهان رفت
چگویم نام وے بجز حاتم طے | بعهد همتش نام و نشان رفت
گلستان جهان بے آب و رنگ است | بهار و آب او چون در جنان رفت
ازین ماتم سرا چون رخت بربست | جهان غمگین شد و او کامران رفت
چو تاریخ وفاتش جست کشفی | خرد گفتا جهانگیر از جهان رفت

مدت سلطنت بست و یک سال و هشت ماه و چهارده روز +

ابوالمظفر شهاب الدین محمد شاه جهان بادشاه غازی صاحبقران ثانی خلف سوم نورالدین محمد جهانگیر بادشاه

روز یکشنبه بست و دویم جمادی الاول سنه ۱۰۳۷ هجری در ایوان خاص و عام دولتخانه والا واقعه دار السلطنت لاهور ارکان دولت و اعیان سلطنت سکه و خطبه بنام نامی ان حضرت مقرر کردند دران وقت عمر گرامی بحساب قمری سی و هفت سال و بحساب شمسی سی و شش سال بود چون ان حضرت در دکن قیام داشتند آصف خان عرضداشت متضمن اتمام کار مدعیان سلطنت و استدعائے تشریف شریف ارسال داشت و پیش ازین روزے که بادشاه جنت آرامگاه رحلت فرمودند آصف خان بنارسی نام هندوی را که در ره نوردی و تیزگردی بے همتا و در تند روی و گرم دوی یکتا بود در خدمت ان حضرت روانه کرده خبر قضیه ناگزیر تبقریر او حواله نموده انگشتری خود را برائے اعتماد باو داده بود بنارسی مذکور نوزدهم ربیع الاول در عرصه بست روز از چکرهتی درجنیر که انتهائے حد ولایت نظام الملک است رسیده

نخستین بمنزل مهابت خان که از چند روز بملازمت مقدس رسیده بود آمده صورت
واقعه گذارش نمود مهابت خان چون برق و باد بر در حرم سرای عالی رسیده خبر باندرون
فرستاد آن حضرت بیتوقف بیرون آمدند بنارسی مذکور زمین بوس نموده حقیقت را التماس
کرد و انگشتری آصف خان را بنظر قدسی گذرانید حدوث این واقعه بر خاطر مبارک
گران آمد چون وقت تقاضای آن میکرد که در اخفا کوشیده شود بالضرور این خبر را
پنهان کردند و بموجب التماس مهابت خان و دیگر دولتخواهان روز پنجشنبه بیست و
سویم ربیع الاول از جنیر روانه شدند و بخط قدسی فرمان عالیشان بنام آصف خان
مشتمل رسیدن بنارسی مذکور و توجه رایات عالیات بسمت اکبرآباد مصحوب امان الله
صادر گشت و نیز فرمان والاشان بنام خانجهان لودی صوبه دار دکن متضمن انواع
عنایات بصدور پیوست او از واژگونی بخت قدر عنایت اقدس ندانسته بعهد
وسوگند بنظام الملک درساخته ولایت بالاگهات که بتردد تمام بتسخیر در آمده بود تمامی
به نظام الملک داده به برهان پور آمده با جمعی از شورش طلبان اتفاق نموده مصدر
فتنه و آشوب گردید و جمعی از افغانان معتبر خود را با جمعیت فراوان در برهان پور
گذاشته با امرای بادشاهی که بظاهر دم موافقت زده خود را از شرارت او نگاه
میداشتند مثل راجه گجسنگه راتهور و راجه جیسنگه کچهواهه و غیره بماندو رسیده
اکثر ولایت مالوه متصرف شده سنگ راه رایات عالیات گردید آن حضرت بحسب
تقاضای وقت راه برهان پور گذاشته بطرف گجرات تشریف آوردند سیف خان
صوبه دار گجرات در وقت آمدن آن حضرت از سمت تهته در گجرات مصدر
گستاخیها گشته بود درینولا هراس بسیار بخاطرش راه یافت چون همشیره کلان مهد
علیا حضرت ممتاز محل در عقد ازدواج سیف خان بود براعات خاطر آن عفیفة
الزمانی شریفة الدورانی تقصیرات سیف خان معاف فرموده او را از گرداب
اضطراب بساحل جمعیت آوردند و برای نظم امور ملکی هفت روز در احمدآباد
مقام گزیده شیر خان بارهه بمنصب پنجهزاری ذات و پنجهزار سوار و صوبه داری گجرات
و میرزا عیسی ترخان بمنصب چهار هزاری ذات و دو هزار سوار و صوبه داری تهته
سرافرازی یافتند و صوبه دار الخیر اجمیر بسپه سالار مهابت خان و پرگنات

نواحی بجاگیرش مرحمت گشت واز گجرات نهضت فرموده متوجه اکبر آباد شدند و در راه رانا کرن سنگه سعادت ملازمت دریافت خلعت خاصه با دهکدهکی لعل قطبی قیمت سی هزار روپیه وشمشیر مرصع وخنجر وفیل خاصه واسپ بازین طلا عنایت فرموده محال جاگیرش بحال داشتند بعد رسیدن در اجمیر خانعالم ومظفر خان معموری و بهادر خان اوزبک وراجه جے سنگه کچهواهه وراجه انیرای و دیگر امرای بادراک ملازمت سعادت اندوز گشتند بست وششم جمادی الاول به دار الخلافه اکبرآباد نزول اقبال فرمودند درساعت میمون اشاعت اورنگ خلافت بجلوس اقبال مانوس زینت وزیب یافت کارگذاران درگاه خلافت ومنتظمان کارگاه سلطنت بارگاهی شگرف که از رنگ آمیزی و دفور زیبائی روے هوا نگارین می نمود بستونهاے طلا ونقره برافراختند واضلاع آن را بسایبانهاے مخمل زر دوزی وزربفت مغرق ومزین ساختند فرشهاے ملون وبساطهاے مزین گستردند واسباب طرب ونشاط ومواد فرح وانبساط مهیا گردانیدند نواے تهنیت ومبارکبادی مسرت افزای زمانیان گردید وصداے کوس بهجت وشادی بگوش آسمانیان در رسید ترانه سنجان شیرین نوا قمری اسا نشید خورمی برکشیدند رامشگران جادو ادا ازپاے کوبی وچرخ زنی دلها را در ربودند ایام نوبهار بر روزگار آشکار گشت وزمان نوروزی بعالم روزی شد جهان پیر برگ ونواے نوجوانی از سر گرفت وعالم دلگیر ساز وسامان عشرت بدست آورد وامرایان سپه سالار وصف آرایان نامدار تسلیمات تهنیت وکورنشات مبارکباد تقدیم رسانیدند شعراے نکته سنج و فضلاے والا طبع باشعار دل پذیر تاریخ جلوس والا درسلک نظم کشیدند ازانجمله آنکه میر شوقی گفته قطعه

بادشاه زمانه شاه جهان	خورم وشاد وکامران باشد
حکم او بر خلایق عالم	تا جهان باد در جهان باشد

حکیم کاشی گفته قطعه

بادشاه بحر وبر شاه جهان	کرسیش چون مهر تابان آمده
سال تاریخ جلوسش چرخ گفت	وارث ملک سلیمان آمده

از میر محمد صالح بیت

تابود از آدم و عالم نشان — شاه جهان ثانی شاه جهان[1]

مصرع جلوس شاهجهان داد زیب ملت و دین

هم درین نزدیکی جشن ماهتابے ترتیب یافت کارگذاران اشغال سلطنت بموجب حکم والا دیوارہائے وصحن ہائے دولتخانہ را بچادر ہائے سفید درگرفتند وتمامی اشجار و نہال باغچہ محاذی انجمن را بپارچہ سفید درگرفتہ بصنعت ہنرپردازی برگ برگ و شاخ شاخ ہر شجر را نمودار ساختند و سراسر الات و ادوات مجلس و اسباب عیش را سفید کاری حاضر آوردند کہ از شعشعہ انوار ان پرتو ماہ بے رونق گشت و دیدہ انجم از حیرت سفید گردید ماہ تمام برائے تماشائے آن بزم معلے سرشام از دریچہ مشرق طلوع نمودہ انجمن افروز گیتی گشت از لمعات ضیا سراسر عالم روشن گردید و از اشراقات سا صبح نورانی بر دمید ظلام شام خود را در کنج تواری مستور ساخت و ظلمت شب در نقاب حجاب مخفی گشت نظم

مہتاب شبے چو وصل معمور — بر روز کشیدہ پردہ نور
شاباش کہ گل سحر نمودہ — صبح ہزار در کشودہ
ظلمش بفروغ عالم افروز — آبستن صد ہزار نوروز
انداختہ ماہ نطع سیمین — رفتہ ز فلک سیاہ گلیمین
شب تابے رنگ چون ستارہ — افروختہ شمع صد نظارہ
وآب فلک بکامرانی — در دست کلید شادمانی
افاق چو صبحدم شگفتہ — افلاک ز نور در گرفتہ
فرخندہ دمے خجستہ حالے — در طبع زمانہ اعتدالے

موتمن الخلافہ آصف خان از لاہور در اکبر آباد رسیدہ باد راک ملازمت اقدس سعادت اندوز گشتہ مورد الاف عواطف والا و مشمول اصناف عاطفت علیا گردیدہ وکیل السلطنت و مدار الملک گشت و دیگر امرا و خوانین ہرکدام در حضور رسیدہ بقدر رتبہ و موافق پایہ خویش باضافہ منصب سرفراز شدہ و فرامین

(۱) شاہ جہان باشد و شاہ جہان +

مطاعۃ بنام صوبہ داران واحکام قدسیہ بفوجداران وعمل گذاران ممالک محروسہ متضمن لاسا وتاکید معموری ملک وآبادی رعیت وتقدیم مراسم عدالت وامنیت طرق ومسالک عز اصدار یافت وبیامن توجہات اقدس امور سلطنت وجہانبانی بتازگی رونق پذیرفت وپراگندگیہاسے روزگار وبرہمزدگی ہاسے اقطار از سر نو انتظام یافت القصہ آن حضرت مدت متمادی بعدالت گستری ورعیت پروری وجہانداری وجہانبانی کردند وبزور شمشیر واقبال وقوت سرپنجہ طالع لایزال ملک گیری وگیتی ستانی نمودند چنانچہ ماجراسے تسخیر دولت آباد ودیگر ممالک دکن واطاعت وانقیاد سرکشان وگردن فرازان ہندوستان وفرمان پذیری راجہاسے ورایان دشت وکوہستان وفتح قلعہ قندہار وآمدن علی مردان خان در حضور والا ودبدبہ بر ولایت ایران وانتزاع بلخ وسایر قلعجات توران وگریختہ رفتن نذر محمد والی ان ولایت ودستگیر گردیدن پسرانش مشہور ومعروف است آ دمحمد وارث کتابے موسوم بشاہجہان نامہ متضمن واقعات وفتوحات ان حضرت بقید کتابت در آوردہ این کمترین اگر بتفصیل پردازد باید کہ کتابے علیحدہ بتحریر درآید لہذا از تطویل سخن عنان شبدیز خامہ وقایع نگار معطوف ساختہ وباختصار پرداختہ اختتام کلام بدعا می نماید کہ در اواخر زمان آن حضرت بصلاح وزراسے والا فطرت وندماسے بلند فکرت تقسیم ممالک بفرزندان والاشان بخاطر مقدس آوردہ بادشاہزادہ داراشکوہ خلف بزرگ را درحضور طلبداشتہ ولی عہد ونایب مناب سلطنت نمودہ در اکثر امور خلافت وجہانبانی دخیل گردانیدہ رتق وفتق مہمات وقبض وبسط امور بصوابدید اومی نمودند وبادشاہزادہ محمد شجاع پسر دویم را بر ولایت بنگالہ وبادشاہزادہ اورنگزیب خلف سویم را بر ممالک دکن وبادشاہزادہ محمد مراد بخش فرزند چہارم را کہ از ہمہ خورد بود بر ولایت گجرات تعین فرمودند واین بادشاہزادہ ہا در تنظیم وتنسیق امور ان ممالک پرداختہ برطبق احکام مقدس عمل می آوردند بعد مدت قضارا ہفتم ذی الحجہ سنہ ۱۰۶۷ ہجری مطابق سال سی ویکم جلوس والا در دار الخلافت شاہجہان آباد بان حضرت عارضہ جسمانی روی داد ومزاج اقدس از مرکز اعتدال وقانون صحت منحرف گشت وروز بروز رو در تزاید نہاد ومدت بامتداد کشید وامراض متضادہ باہم متفق گشت وقواسے بدنی ضعف وناتوانی پذیرفت ازین رو کہ در عام وخاص وغسل خانہ تشریف نمی آوردند

عامه خلایق چه بلکه امرای از کورنش محروم بودند از غیبت در نظم و نسق معاملات ملکی و
مالی اختلال راه یافت بادشاهزاده محمد دارا شکوه که ولی عهد بود درینوقت زمام انتظام مهام
ملک و دولت در قبضه اقتدار و اختیار خود گرفته بنابر مصلحت راه وصول اخبار
باکناف و اقطار مسدود نمود و مردم خود تعیین کرده که خطوط وکلای بادشاهزاده ها و
امرا و دیگر مردم از مسالک و مشارع میگرفت و بعضی وکلای را در قید نگاهداشت
درینصورت بادشاهزاده ها و صوبه داران و حکام بلاد و امصار ممالک هندوستان بلکه
خوانین و امرای حضور بمقدس حیات آن حضرت باور نمی کردند از همینی خلل عظیم در اطراف
ممالک گردید مفسدان در هر گوشه و کنار و سرکشان در هر صوبه و سرکار سر بشورش و
فساد برداشتند و رعایای واقعه طلب ترک مال گذاری نموده تخم انحراف در مزرعه
تمرد کاشتند و حکام و عمال دست از حکومت باز کشیده در اماکن خود بیکار نشستند
تاجران و مسافران ابواب ره نوردی و سفر گزینی بر روی خویش بستند بادشاهزاده
محمد مراد بخش ازین خبر در گجرات رایت بغی بر افراشته بر تخت نشست و سکه و خطبه
بنام خود درست کرده مروج الدین محمد مراد بخش بادشاه خود را خطاب کرد و فوجی بر سر
سورت بندر فرستاد محمد شریف پسر اسلام خان را که از جانب بیگم صاحب متصدی انجا
بود قید نموده انواع ایذا و اهانت کرده اموال بادشاهی و سرکار بیگم صاحب انچه در انجا
بود متصرف شد و میر علی تقی دیوان سرکار خود را که از بغی مانع بود بدون صدور تقصیر
بدست خود کشت و دست تعدی بر مال سرکار بادشاهی که در گجرات واشده بود و
اموال مردم دیگر دراز گردانید و نیز بادشاهزاده محمد شجاع در بنگاله همین طریق پیش
گرفت و بر سر پتنه لشکر کشید و از انجا پیشتر آمده در بنارس رسید بادشاهزاده دارا شکوه
مقدمه سرکشی و گردن تابی هر دو برادر بعرض مقدس رسانیده تمهیدات و توجیهات
بسیار برای دفع این شورش اعلی حضرت را برین سخن آورد که از شاهجهان اباد نهضت
فرموده در اکبر آباد نزول اجلال فرمایند لهذا در عین اشتداد امراض و طغیان عوارض
که هنگام سکون و آرامش بود بستم(۱) محرم سنه ۶۷ بسمت اکبر آباد نهضت فرمودند بر آب
دریای جمنا بر کشتی سوار میشدند و پرده های بر کشتی می انداختند کسی را کورنش
میسر نمی شد عامه خلایق بر حیات آن حضرت اعتبار نمی کردند تا انکه دهم صفر در اکبر آباد

(۱) بیست و

نمل وصول انداختند بادشاهزاده داراشکوه که دران ایام مدار انتظام امور خلافت
بر خود گرفته بود بعد رسیدن در اکبراباد درصدد تدارک شورش برادران گردیده راجه
جے سنگه کچهواهه راکه از عمده راجهاسئے عظام ورکن رکین سلطنت ابدی الدوام بود باچندی
امراسئے نامدار ومنصوب بیشمار بادشاهی وفراوان سپاهی از خود وتوپ خانه وسایر اسباب
مجادله بسرکردگی سلطان سلیمان شکوه مهین خلف خود چهارم ربیع الاول سنه الیه بر سر
بادشاهزاده محمد شجاع تعیین نمود سلیمان شکوه بعد طے مراحل وقطع منازل در عرصه بهادرپور
رسیده دو ونیم کروهے ان طرف بنارس بر کنار دریائے گنگ بفاصله یک ونیم کروه
که محمد شجاع دایره داشت نزول نموده آماده پیکار گردید بست ویکم جمادی الاول
به بهانه تبدیل منزل وتغیر مکان آوازه کوچ در داده سحرگاهیکه محمد شجاع خواب آلود
غفلت بود مستویه صفوف رزم وجدال نموده ناگهان بر لشکر غنیم ریخت وبباد حمله آتش
کارزار برانگیخت محمد شجاع که بیخبر وناتجربه کار بود باندک آویزش دست از کار وکار
از دست داده خود را در کشتی رسانیده رو بفرار نهاد وبے انکه جاسئے توقف نماید در
مونگیر رسیده تمامی اردو وکارخانجات ودواب وخزانه او بغارت رفت ودر مونگیر
اقامت نورزیده روانه بنگاله گشت وولایت پتنه ومونگیر در تصرف کسان سلیمان
شکوه درامد وازاتمام کار محمد شجاع بالکل خاطر جمع نموده جمعی از نوکران محمد شجاع راکه ازان
معرکه دستگیر شده بودند بادشاهزاده داراشکوه در اکبرآباد طلبداشته بعد از اهانت
وتشهیر بقطع ید عقوبت نمود وازانجمله تنے چند بدان گزند نقد زندگی از دست دادند
درهمان ایام که سلطان سلیمان شکوه را بر محمد شجاع فرستادند راجه جسونت سنگه راکه از زبده
راجهاسئے والاشان وبمزید شوکت وحشمت پیشوائے امراسئے عالی مکان بود واعلی
حضرت اورا مهاراجه خطاب داده رکن السلطنت میدانستند باچندی از راجهاسئے
ذی شان وامراسئے بلند مکان وخزانه فراوان وتوپ خانه بیکران بست ودویم ربیع الاول
سنه الیه بصوب مالوه رخصت نمودکه بحفظ قلاع انحدود وضبط معابر دریائے نربده
قیام ورزیده سد راه دکن گردد وقاسم خان راکه از عمده امراسئے وداروغه توپ خانه
سرکار اعلی حضرت بود بالشکر فراوان فوج جداگانه کرده بسر بادشاهزاده محمد مراد بخش
تعیین نموده مقرر کردند که بالفعل همراه مهاراجه جسونت سنگه تا مالوه بروند وبعد رسیدن

انجا اگر مصلحت اقتضا نماید قاسم خان بدفع مرادبخش و اخراج او از گجرات متوجه گردد ولا کومکے مهاراجه بوده باشد القصه مهاراجه و قاسم خان بعد قطع منازل و طے مراحل در اوجین که دار الایالت صوبه مالوه است رسیدند و دارا شکوه اگرچه ولی عهد و صاحب مدار امور خلافت بود و حضرت اعلیٰ متوجه احوال او بودند اما از جانب بادشاهزاده محمد اورنگ زیب خوف و هراس تمام داشت تمهید دفع شورش محمد شجاع و مرادبخش بعرض حضرت اعلیٰ رسانیده تمامی جنود دکن که بر کاب بادشاهزاده محمد اورنگ زیب تعینات بودند بموجب فرامین مطاعه حضرت اعلیٰ طلب حضور نمود چون بادشاهزاده معزالیه مهم قلعه بیجاپور در پیش داشت و آن قلعه را محاصره نموده ببازوے شجاعت و پامردی و رائے صایب افتتاح ان نزدیک رسانیده بود از ین که عساکر متعینه درین مهم بود بموجب طلب از منصوبه دارا شکوه روانه حضور پرنور گردید بالضرور بمقتضائے وقت بعادل خان والی انجا صلح درمیان آورده و یک کرور روپیه پیشکش مقرر کرده و معظم خان را برائے تحصیل وجه پیشکش گذاشته معاودت باورنگ آباد نمود و در فتح آن قلعه که نزدیک رسیده بود از منصوبه دارا شکوه در پرده توقف ماند و غیر از معظم خان و شاه نواز خان و نجابت خان از اعظم امرا در دکن نماند و مرکوز خاطر دارا شکوه آن بود که چون لشکرها در حضور جمع شوند نخستین دفع شورش محمد شجاع و مرادبخش نماید بعد ان اتمام کار بادشاهزاده محمد اورنگ زیب کند بهمین منصوبه دکن از لشکرها خالی گردانید و هیچ است که هرگاه سلطان سلیمان شکوه که بر محمد شجاع رفته مظفر و منصور شده معاودت نماید تمامی لشکر که همراه اوست بهمان هیئت مجموعی در اوجین که پیشتر مهاراجه اقامت دارد بفرستد لیکن نمیدانست **مصرع**

تقدیر دگر باشد و تدبیر دگر

بالآخر بادشاهزاده محمد اورنگ زیب از دکن آمده اولا در مالوه بمهاراجه فتح یافته بعد ان از نزدیکی اکبرآباد با دارا شکوه هنگامه رزم آراسته بزور سر پنجه اقبال و قوت طالع لایزال فیروزمند گشت و در اکبرآباد رسیده اعلیٰ حضرت را در گوشه نشانیده خود اورنگ آرائے خلافت گردید و در سال نهم جلوس عالمگیری حضرت [illegible] در قلعه اکبرآباد یازدهم رجب سنه [illegible] در عمر هفتاد و هفت سالگی بملک جاوید شتافتند چنانچه مفصل

بقلم سوانح نگاری در آید مدت سلطنت اعلی حضرت سی ویک سال وسه ماه وبست ودو روز +

ابوالمظفر محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاه خلف سویم شهاب الدین محمد شاهجهان بادشاه در عمر چهل سالگی در سنه ۱۰۹۷ سریر آرای خلافت گشت

چون ارادت قادر بے کمال وخواهش منعم عمیم الافضال اقتضای آن کرد که آفتاب عالمتاب عالمگیری از مشرق دولت واقبال طلوع نماید ونسیم بهاری جهان پیرایے اورنگ زیبی باغستان روزگار را طراوت ونضارت بخشد عالم پیرا از فر دولت جوانش جوانی از سر گیرد وجهان کهن از عدل واحسانش تجدید تازگی پذیرد لاجرم کارکنان آسمانی بر وفق تقدیر سبحانی امری که موجب طلوع کوکب سلطنتش از مطلع دولت وسببے که باعث سطوع نیر خلافتش از برج اقبال تواند بود بمنصه شهود وجلوه گر گردانیدند مصداق این کلام ومنطوق این تمهید انکه ان حضرت در دکن می شنیدند که دارا شکوه بدین وائین هنود وان مایل شده وبرهمنان که علمای مذهب هنداند وجوگیان وسنیاسیان که درویشان دین انها هستند در صحبت خود راه داده ان مردم را مرشد کامل وهادی مطلق میداند وکتاب ان جماعه را که به بید مشهور است کتاب آسمانی وخطاب ربانی وصحف قدیم میخواند ودر صدد ترجمه آن شده اوقات عزیز را که بدل ندارد بدان شغل صرف می نماید واشعار هندی از خود تصنیف نموده آن را تصوف محض می گوید وبجائے اسم ایزد تبارک وتعالی اسم هندی که اهل هند آن را پر بهو نامند واسم اعظم میدانند بخط هندی بر الماس ویاقوت وزمرد وغیر ان نقش کرده در پوشاک پوشیده آن را تبرک تصوری نماید واز نماز وروزه وائین مسلمانی انحراف دارد ودر ینولا که بسبب بیماری حضرت اعلی را سر وبرگ در پرداخت امور جهانبانی نمانده او در تمامی مهام فرمان روائی دخیل گردیده ودرین مهم بجا بود که تسخیر آن نزدیک رسیده بود

عساکر متعینه انانجا طلبداشته ومقدمات نالایق از طرف آن حضرت بسامع حضرت اعلی رسانیده وعیسیٰ بیگ وکیل آن حضرت را بے صدور تقصیر در قید کرده اموالش بضبط در آورد لهذا آن حضرت را حمیت دین مسلمانی وغیرت سلطنت وجهانبانی و رشک برادری وجوشش نفسانی بران آورد که بعزم ملازمت حضرت اعلیٰ روانه شوند و در حضور والا رسیده چندگاه بملازمت قیام ورزیده بانتظام مهام سلطنت که فتوری درارکان آن راه یافته پردازند و دست تسلط داراشکوه کوتاه ساخته حضرت اعلیٰ را از قید استیلائے او برآورند اگر زیاده برین استقلال می یابد در فرمان روائے مطلق العنان می گردد دین هنود را رواج میدهد و نیز بخاطر آوردند که بادشاهزاده مرادبخش را همراه خود در حضور حضرت اعلیٰ برده استشفاع جرایم او نمایند بنابرین اندیشه جهان کشا عزم نهضت بجانب اکبرآباد مصمم نموده شاهزاده محمد سلطان را با نجابت خان وفوجے از بهادران شجاعت مند بطریق منقلا غره جمادی الاول سنه ۱۰۶۸ مطابق شانزدهم بهمن ماه الٰهی روانه برهانپور نمودند و شاهزاده محمد معظم را بصوبه داری دکن مقرر کرده شاهزاده محمد اکبر را که درهمان ایام سعادت ولادت یافته بود باپردگیان سرادقات دولت در قلعه دولت آباد گذاشتند و شاهزاده محمد اعظم را بر کاب ظفر انتساب مقرر نموده روز جمعه دوازدهم جمادی الاول درساعت ظفر اشاعت که منبع فتح و نصرت تواند بود از خطه فیض بنیاد اورنگ آباد نهضت فرمودند

نظم

زمانے که با فرخی یار بود	نظرهائے طالع سزاوار بود
گران شد بپایش مرصع رکاب	برامد بچرخ بلند آفتاب

منشور عاطفت بنام بادشاهزاده محمد مرادبخش قلمی فرمودند که از گجرات متوجه مالوا شود و میر محمد عساکر را که بخشی دویم بود بخطاب عاقل خانی وحراست قلعه اورنگ آباد سرافراز فرمودند و مرشدقلیخان را از تغیر میر ضیاء الدین حسین بخلعت دیوانی نواختند وبحسب مصلحت معظم خان را که بموجب فرمان اعلیٰ حضرت اراده اکبرآباد داشت در رفتن او صلاح نبود قید کرده در قلعه دولت اباد نگاشتند واکثر امرا را باضافت مناصب سرافراز فرمودند بعد قطع مسافت بست و پنجم جمادی الاول مطابق دهم

اسفندار در عمارات بلده برہان پور نزول اجلال فرمودند و عرضداشتی متضمن بیمار
پرسی و استکشاف احوال بدرگاه حضرت اعلیٰ ارسال داشته بانتظار جواب یک ماه
اقامت ورزیدند درین اثنای عیسیٰ بیگ وکیل که اورا داراشکوه قید کرده بموجب حکم
حضرت اعلیٰ بعد چندگاه خلاص نموده بود به برہان پور رسیده بادراک ملازمت
سعادت اندوز گردید و اخبار آثار حضرت اعلیٰ بشدت تمام و استقلال داراشکوه
و آمدن مهاراجه بالشکر گران در مالوه گذارش نمود بنابرین عزیمت مستقر الخلافة اکبراباد
بتازگی بخاطر قدسی تصمیم یافت روز جمعه بست و پنجم جمادی الثانی مطابق دویم فروردین
ماه الٰهی در زمانیکه طنطنه مواکب ربیع صیت شادمانی در اکناف گیتی انداخت
و شاه عالمگیر بهار با افواج ازهار رایت سلطنت بجانب گلزار افراخت تا لشکر
کافر کیش دی را که سدراه طراوت ریاحین بود علف تیغ بیدریغ سازد و تخت گاه
چمن و دار الملک گلشن را از شرارت خاربد نهاد ناخلف دودمان گلستان پردازد
برفاقت جنود غیبی و جیوش آسمانی لوای توجه از بلده برہان پور برافراختند

بیت

برای صواب و بعزم درست — باهنگ نصرت کمر بست چست

درین روز اکثر امرا باضافه منصب و خطاب لایق سرفراز شدند و ازان
جمله محمد طاہر خراسانی صوبه دار خاندیس که پیش ازین پایه وزارت داشت بخطاب
وزیر خانی و سید شاه محمد بخطاب مرتضی خانی و میر ملک محمد حسین بخطاب بهادر خانی
و میر ضیاء الدین بهمت خانی و میر هوشدار بهوشدار خانی و خواجه عابد بعابد خانی و
دیگران بخطاب های لایقه سرافراز شدند چون شاه نواز خان باندیشه های
نادرست از رفاقت رکاب دولت تعلل ورزیده در برہان پور مانده بود در روز ششم
از کوچ برہان پور که قریب ده کروه منزل بود شاهزاده محمد سلطان را معه شیخ میر فرستاده
ایشان رفته شاه نواز خان را دستگیر کرده در قلعه برہان پور محبوس ساخته معاودت
نمودند و موکب والا ازانجا کوچ بکوچ متوجه شده برلب دریای نربده نزول
اقبال نمود عیسیٰ بیگ وکیل که بخشی دویم شده بود بخطاب سرافراز خانی و خوش
حال بیگ قاقشال قلیج خانی و محمد طاہر داروغه توپ خانه صف شکن خانی و قاسمی

نظام مخلص خانی سرافرازی یافتند بعد عبور از دریائے نربده قطع منازل وطے مراحل نموده بتاریخ بستم رجب موضع دیپالپور مورد رایات عالی گشت وبست ویکم دراثنائے راه که از دیپالپور کوچ شده بود بادشاهزاده محمد مراد بخش از گجرات آمده بدریافت ملازمت چهره مراد برافروخته آداب کورنش تبقدیم رسانید ونزدیک موضع دهرمات پور هفت کروهے از اوجین دایره لشکر فیروزی اثر گردید ازانجا که خدیو عالم بمقتضائے وفور دانش خدا داد نوعے ضبط گذرهائے دریائے نربده ومسالک دکن نموده بود که راجه جسونت سنگه وقاسم خان اصلا خبر دکن ونهضت موکب والا از برهانپور باین سمت نداشتند واین هردو باتفاق یک دیگر بدفع مراد بخش تدبیرات مینمودند واز اوجین کوچ نموده متوجه محاربه مراد بخش شدند وبه کروهے کاچرود که میان اینها ومراد بخش سیزده کروه فاصله بود رسیدند چون مراد بخش خبر آمدن راجه وقاسم خان شنید تاب مقاومت در خود ندیده عنان تاب گشته بخدمت خدیو افاق روانه شده در نزدیکی دیپالپور چنانچه گذارش یافت رسیده ملاقات نمود راجه جسونت سنگه بعد از سه چهار مقام در نواحی کاچرود شنید که مراد بخش کوچ نموده رفت واز نهضت رایات والا بدین سمت اصلاً اطلاع نداشت ودر تحقیق احوال مراد بخش می بود دهمدرین اثنائے از نوشته راجه شیورام خبر عبور رایات عالیات از دریائے نربده دریافت نمود ونیز بعضے از نوکران داراشکوه از قلعه دهار فرار نموده نزد راجه جسونت سنگه رسیده از آمدن موکب عالی اطلاع دادند راجه از استماع این معنی متعجب شده ازانجا کوچ کرده روانه شد ودر برابر دهرمات پور بفاصله یک کروه فرود آمده آماده پیکار گردید۔

دربیان جنگ خدیو افاق بمهاراجه جسونت سنگه وفتح ونصرت یافتن

خدیو عالم نظر برانکه گرد رزم برانگیخته نشود وخون مسلمانان ریخته نگردد کب رائے نامی برهمن که فهمیده ودانائے وقت بود نزد راجه جسونت سنگه فرستاده پیغام نمودند که ما را جنگ عزم نیست ارزوے ملازمت حضرت اعلیٰ داریم انسب آنست که آمده ملازمت نماید والا از راه برخیزد راجه این معنی قبول نه کرده کب رائے را رخصت نمود

وقرار بر جنگ داد چون کب داسے آمده این معنی بعرض رسانید عرق غیرت بادشاهانه بحرکت آمد و آتش قهر خسروانه زبانه زده تبتبید و گوشمال ان بدسگال در کیش مردمی و دین حمیت واجب دانسته روز جمعه بست و دویم رجب مطابق هفتم اردی بهشت هنگام صبح که بادشاه عالمگیر مهر براورنگ چهارم سپهر بقصد انتقام هندوی شب تیره رو تیغ ظلمت سوز از نیام کشیده لشکر کافر کیش ظلام را انهدام داد خدیو آفاق بتسویه صفوف جدال و آرایش افواج اقبال وار استن فیلان کوه شکوه و پیش بردن توپ خانه و نواختن کوس جنگ وافراختن لوائے رزم فرمان داده مانند مهرتاهان فیل سوار ه متوجه پیکار شدند و افواج میمنه و میسره و هراول و چنداول و قول و التمش و طرح مقرر کرده جائے نصب نمودند راجه جسونت سنگه چون اهتزاز موکب ظفر طراز شنید لشکر رعب و هراس و جنود خوف و اضطراب بر شهرستان خاطرش غالب آمد وکیل خود را بملازمت اقدس فرستاده اظهار عجز و نیاز نموده التماس کرد که مرا داعیه رزم و پیکار نیست عزم ملازمت دارم حکم شد که چون بفرخی سوار شده ایم توقف معنی ندارد و اگر گفتار او فروغے از صدق دارد از لشکر خود جدا شده تنها نزد نجابت خان بیاید خان مشار الیه او را بملازمت والا خواهد آورد مهاراجه این معنی قبول نکرده چیزے جواب نداد و نفرستاد و آماده جنگ گردید پنج و شش گهڑی روز بر آمده از طرفین توپ و بان و تفنگ انداختند و هنگامه پیکار گرم گردید **نظم**

بلا آتش فتنه را کرد تیز	تو گوئے پدیدار شد رستخیز
چنان تیغ کین را شد آتش بلند	که جستی ز جا جوهرش چون سپند

درین اثنائے مکند سنگه هاده و رتن سنگه راتهور و دیال داس جهالا و ارجن گوډ و دیگر راجپوتان متهورانه از جانب مهاراجه دست از جان شسته جلوریز بر توپخانه سرکار والا آمده بجنگ پرداختند **بیت**

همه جاهل و سرکش و جنگ جو	چو شمشیر آهن دل و سخت رو

مرشد قلی خان دیوان سرکار معلی با راجپوتان جنگ مردانه نموده درجه شهادت یافت و ذو الفقار خان زخمی گشت راجپوتان از وقوع این حال دلیر و خیره شده از

توپ خانه گذشته بر هراول موکب والا ریختند و جمعی دیگر به کومک راجپوتان رسیده جنگی عظیم نمودند اگرچه جنود راجپوتان از کثرت و انبوهی یاد از تراکم افواج سحاب می داد لیکن تیغ آتش بار مجاهدان لشکر منصور کالبرق خاطف مینمود شاهزاده محمد سلطان و نجابت خان و سایر بهادران هراول از حملهٔ راجپوتان از جا نرفته پای ثبات محکم کرده جنگ مردانه نمودند نظم

شدی تیر چون سوی هندووان   همه صندل جبهه کردی نشان

زبس بهر دین فتح در کار بود   زدی بر همانجا که زنار بود

درین وقت شیخ میر با جمعی از بهادران طرح دست راست و صف شکن خان از طرح دست چپ و مرتضی خان از التمش بر سر راجپوتان ریخته کوششهای مردانه بتقدیم رسانیدند و خدیو آفاق از مشاهدهٔ ترددات نمایان بهادران جان ستان و دلیری و دلاوری راجپوتان بدولت و سعادت خود بکومک مبارزان جهاد نشان متوجه شدند حتی که قول مبارک بهراول قرین شده با راجپوتان کوشش و کشش و قتال و جدال عظیم رو داد بضرب شمشیر و سنان این جماعه را پریشان و متفرق ساختند و بسیاری را از هود بر خاک هلاک انداختند نظم

زبس راجپوتان به پیکار و جنگ   گذشتند از جان بناموس و ننگ

فتاد آنقدر کشته در کارزار   که شد بسته راه گریز سوار

ز تیغ جهاد آتشی برفروخت   کزان هندوی جنگ جو زنده سوخت

دران عرصهٔ کارزار آن قدر خون بهادران[1] ریخته شد که تا ابد سبزه ان خاک لاله گون رویید آن قدر پشته از کشته گردید که زاغ و زغن الوادی تا قیامت طعمه از جای دیگر برای خود بجوید ازبسکه سر از تن بهادران جدا کرده دم تیغ جهاد کندی پذیرفت و ازبسکه پیغام فنا بگوش مردان رسانید زبان خنجر از کار رفت نظم

دران کینه جوی زبس طعن و ضرب   زکار خود افتاد آلات حرب

چو تیر شکسته کمان شد ز دست   زره پاره شد چون گریبان مست

درین گیر و دار بلا و کارزار مرد آزار بکند سنگه هاده و سجان سنگه سیسودیه[1] و رتن سنگه راتهور

(۱) هندوان + (۲) سیسودیه یا سنبودیه اما در عالمگیرنامه صفحه ۷۰ سیسودیه نوشته +

وارجن سنگه گور و دیال واس جهالا و موهن سنگه هاوه که متهورانه و دلیرانه آمده جنگ می نمودند
و از سرداران و عمدهاے ان لشکر بودند سر در جیب فنا کشیدند و جمعی کثیر و فرقه انبوه همراه
انها سالک مسالک عدم شدند دران وقت قیامت نشان از مشاهده سطوت و جلال موکب
والا راجه رائے سنگه سیسودیه و راجه سجان سنگه چندراوت و دیگر مردم از لشکر مهاراجه
جدا شده با خیل و حشم و طبل و علم بجانب اوطان خود ها روان شدند مقارن این حال بادشاهزاده
مراد بخش از جانب بر نغار بر بنگاه مهاراجه ریخته بغارت و تاراج پرداخت و این معنی باعث
تزلزل در ارکان لشکر مخالف گردید و مهاراجه با وجود این همه شوکت و حشمت و دعوے
تهور و جلادت از مشاهده این حال نیروے اقبال بے زوال خدیو عدو مال تاب نیاورده
عار فرار بر خود پسندیده راه جودهپور مسکن خود پیش گرفت **بیت**

چنان بیم ناک و هراسان گریخت که زنار را از گرانی گسیخت

بعد آن قاسم خان و دیگر امرا نیز رو بفرار نهادند و مجموعه توپ خانه و خزانه و فیلان و اسپان
و اسباب و اشیاے انها بقید ضبط و تصرف اولیائے دولت قاهره در امد و تمامی
اموال و سامان و خیام بنگاه مخالفان تاراج بهادران ظفر نشان گردید **نظم**

دلیران چو فارغ ز هیجا شدند بتاراج بنگاه اعدا شدند
ز دشمن کسے بخت گر یار داشت همین سر بدر برد و سامان گذاشت
بدست اندر آمد بسے باد پا ز خون جمله را دست و پا در حنا
به بند آمد از هر طرف فیل مست چو مستی که افتد عسس را بدست

القصه اینچنین لشکر گران و حشم بے پایان که راجهاے عظیم الشان و عمدهاے جلادت نشان
با توپخانه فراوان و سامان بیکران و فیلان کوه توان و سایر اسباب و ادوات پیکار فراهم آمده
بودند از صلابت مهابت خدیو گیهان مانند انبوه حیوان که از حمله شیر ژیان گریزان گردد یا
بسان تراکم سحاب که از یورش باد پریشان شود منهزم شده پریشان و منفرق شدند و فتحی
نمایان که از طراز فتوحات آسمانی و عنوان ظفر نامجات پاستانی تواند شد نصیب اولیاے
دولت قاهره گردید و قریب شش هزار کس از کشتگان رزمگاه بموجب حکم والا بشمار
در امدند و از خستگان نیم جان حسابی نیست جاے که باز بلند پرواز بال کشا گردد کبوتر حقیری
را هوا در امدن به پنجه اجل رسیدنست و گاهے که شیر دلیر بقصد تسخیر نخچیر برخیزد روباه

مستمندی زار و برگشتن از خون خویش دست شستن است نظم

کبوتر که پهلو زند با عقاب | بقصد سر خویش دارد و شتاب
شغال ار کند پنجه با نره شیر | سر بخت خود را در آرد بزیر
بجائے که شیران برارند چنگ | چه یارائے روبہ که ایستد بجنگ
کجا صعوه را این میسر شود | که با باز و شاهین برابر شود
تذروے که بر وے سر آید زمان | بنخچیر شاهینش آید گمان

القصه بعد ظهور فتح و نصرت خدیو آفاق حکم بر نواختن شادیانه فرمودند و امر جلیل القدر بصدور پیوست که از لشکر منصور هیچکس تعاقب مهاراجه مقهور نکنند همه کس بجا و مقام خود استاده باشند و آن حضرت شکرانه عنایت الهی بجا آوردند و نماز ظهر با جماعت در رزمگاه ادا کردند و بادشاهزاده مراد بخش در حضور مقدس رسیده کورنشات تهنیت بجا آورد تا آخر روز همانجا بسر برده بعد از نماز مغرب در دولتخانه والا نزول اقبال فرمودند و بادشاهزاده مراد بخش را بجلدوی ترددات نمایان و محاربات بے پایان پانزده هزار اشرفی و چهار زنجیر فیل مست مرحمت گشت و شاهزاده محمد سلطان باضافه پنجهزاری ذات و پنجهزار سوار که اصل و اضافه پانزده هزاری ده هزار شود سرفراز گشت و نجابت خان ولد شاهرخ میرزا بخطاب خانخانان بهادر سپه سالار و یک لک روپیه انعام سربلند شد و میر ضیاالدین حسین که خطاب همت خانی داشت باسلام خانی سر بر افراخت و ملتفت خان بخطاب اعظم خانی و بخدمت دیوانی پایه بر افزود و اسمٰعیل خویشگی بخطاب جان نثار خانی و محمد بیگ خویشگی بخطاب دیندار خانی و دیگر امرایان بقدر درجات خود هر یک باضافه مناصب و انعامات سربلند شدند و روز دویم طاهر بلده اوجین مخیم سرادقات اقبال گشت و سه روز در آن مکان مقام فرمودند پس از نظم و نسق امور ممالک و بند و بست مهام سپاه بست و هفتم رجب بجانب اکبراباد کوچ فرموده منزل بمنزل قطع مراحل و طے منازل نمودند ٭

دربیان ماجرائے احوال دارا شکوه

پیش از آنکه اخبار شکست راجه جسونت سنگه برسد بحضرت اعلی فی الجمله فرصتے از بیماریها

روداده بود چون ایام تابستان در رسید اطبا در موسم گرما هوائے شاهجهان اباد نسبت باکبراباد برائے ان حضرت بهتر تجویز کردند درینصورت حضرت اعلی برخلاف مرضی داراشکوه بتاریخ هیزدهم رجب کربست و دویم ان ماه راجه جسونت سنگه در حوالی اوجین شکست خورده از اکبراباد متوجه شاهجهان اباد شدند دویم شعبان که ساحت بلوچ پور مخیم خیام اجلال بود حقیقت شکست وانهزام راجه جسونت سنگه وامدن خدیو افاق ومرادبخش بعزم حضور والا بعرض حضرت اعلی رسید بحسب استدعائے داراشکوه از بلوچ پور مراجعت فرموده نهم شعبان باکبراباد نزول اجلال فرمودند داراشکوه بجمع لشکر وسرانجام اسباب پیکار پرداخته تمامی امرایان که در حضور بودند ومنصب داران بادشاهی که طلبیدن انها از صوبجات وفوجداری ومحال جاگیر ممکن بود بجناب خلافت طلبداشته در استمالت خواطر وتسخیر قلوب هرکدام کوشیده در اندک فرصت از امرای غلبه سلطنت وسپاه قدیم وجدید خود قریب شصت هزار سوار فراهم اورد واز اسلحه وادوات توپخانه وقورخانه وخزانه بادشاهی چندانکه خواست گرفته برلشکریان قسمت نمود نظم

زبیدانشی در دماغش فتاد ۔ هوائے که داد آخرش سر بباد
سرش را که سودائے افسر گرفت ۔ در گنج بکشاد ولشکر گرفت
بجمع سپه زر پریشان نمود ۔ پریشانی خویش اسان نمود

ومحمد امین خان خلف معظم خان را که خر بخشی حضور حضرت اعلی بود بتهمت انکه معظم خان بصلاح خویش خود را در دکن محبوس خدیو افاق کنانیده در حضور نرسیده در قید نگاهداشت وپس از سه روز که بیگناهی او بحضرت اعلی ظاهر گشت او را از قید خلاص فرمودند وحضرت اعلی که داراشکوه را هرچند از لشکرکشی ونبرد آزمائی منع می کردند ومی فرمودند که فرزندان من هستند از امدن شان بملازمت حضور چه مضایقه ازانجا که روز ادبار داراشکوه در رسیده بود نصایح ارجمند حضرت اعلی بسمع رضا نمی شنید بیت

چو بخت بد کسی را پیش آید ۔ کند کارے که کردن را نشاید

شانزدهم شعبان مطابق سلخ اردی بهشت ماه الهی خلیل الله خان وقباد خان وامام قلی ونوری بیگ ورام سنگه راتهور از هندهائے بادشاهی وداود خان وعسکری خان

وجمعی از نوکران خود را بر سم منقلا تعیین نمود که در دهول پور رسیده گذرهای دریای چنبل مضبوط کنند و خود نیز با سپهر شکوه پسر کهین خود و سایر عساکر بادشاهی و نوکران خویش بست پنجم شعبان از اکبر اباد برامده به پنج منزل در دهول پور رسیده بدلالت زمینداران ان مرز بوم انضباط گذرهای چنبل هر جا که مظنه پایاب بودمی پرداخت و انتظار امدن سلیمان شکوه خلف بزرگ خود که بموجب طلب او پس از اتمام کار محمد شجاع بتعجیل می امد داشته چندروز بدفع الوقت می گذرانید و ازین غافل بود که انکس را که تائید جنود الهی و معیش توفیق ایزدی یاور بود و معاون باشد کوه و دریا سد راهش نمیتواند شد *

دربیان محاربه خدیو گیهان با داراشکوه ولوای فتح برافراختن

چون ناظمان کارگاه قضا و متکفلان کارخانه تقدیر در روز ازل اورنگ خلافت وجهانداری برای ان حضرت که تفاول نام نامی بر اینمعنی دلیلی است قاطع وحجتی است ساطع ترتیب داده تا این زمان با مانت نگاهداشته انتظاری می بردند که باد اسای ودیعت سبکدوش شوند درینولا وقت ان در رسیده که بجلوس مقدس زیب و زینت یابد اسباب ظهور این امر بمنصه شهود جلوه گر گردید مصداق اینمقال انکه ان حضرت بعد نهضت از اوجین به بست و هشت کوچ و سه مقام بست و هشتم شعبان در حدود گوالیار نزول اجلال فرمودند و اندیشه عبور از اب چنبل داشتند چون تمامی معابر در ضبط کسان داراشکوه بود عبور ازان دریای باسانی متصور نبود درینوقت حضرت را تمهیدات سبحانی راهبر گردید یعنی زمینداری ازان حدود گذر مهدوریه بست کروهی گوالیار بسمت دست راست نشان داد که قابل عبور عساکر اقبال است و داراشکوه تا حال بضبط ان نپرداخته ان حضرت باستماع این مژده خوشوقت شدند نجابت خان خانخانان وصف شکنان و ذوالفقار خان را با توپخانه تعیین فرمودند که ازان گذر دریای چنبل بگذرند تمام برده ها شبگیر کرده بهنجار استعجال قطع مسافت نموده صباح ان که سلخ شعبان بود بی مزاحمت احدی ازان گذر عبور نمودند و خاقان زمان نیز از گوالیار کوچ کرده بدو منزل سطے مسافت کرده غره رمضان المبارک ازگذر مسطور عبور فرمودند داراشکوه از خبر عبور

موکب والا باین چستی و چالاکی از آب مرقوم که فوق تصور او بود متعجب شده در لجۂ حیرت فرو رفت و با دلی خایف و خاطر اندیشه ناک از دهول پور متوجه مقابله گردیده به ترتیب صفوف پرداخت حضرت اعلی درین وقت نیز فرامین نصایح در ماده عدم جنگ و انداختن طرح مدارا بدارا شکوه نوشته با وجود بقیه کوفت و ضعف بدنی بقصد اطفای نایره جدال درعین شدت گرما خواستند که از راه دریا تشریف برده سد باب کارزار بشوند باین عزم صواب پیشخانه بیرون برآوردند لیکن داراشکوه این معنی را قبول نکرد و در تاخیر و تعویق عزیمت همایون کوشید و بارتکاب مجادله استعجال مینمود از انجا که وقت ان رسیده بود که خورشید جهان افروز عالمگیری از افق دولت طلوع نماید و کوکب بخت سوز داراشکوهی در هبوط بید ولتی فرو رود چگونه امور مصلحت امیز بسمع رضای داراشکوه برسد و چه طور بمسلک خیر و صواب ره سپار گردد القصه خاقان زمان پس از عبور دریای چنبل بجهت اسودگی سپاه که مسافت بعید طے کرده بودند دو روز مقام کردند چون اخبار امدن داراشکوه بعرض رسید بکوچ متواتر ششم رمضان المبارک در عرصه موضع راجپوتر[1] ده کروهے اکبراباد بفاصله یک و نیم کروه از لشکرگاه داراشکوه نزول اقبال فرمودند داراشکوه درهمین روز بعد اطلاع وصول موکب والا ترتیب صفوف نموده از بنگاه خویش قدرے پیش آمده یسال بسته ایستاد و تمام ان روز با افواج خود که همه مسلح بودند در هوای سوزان دران میدان شعله خیز بسر برده لشکریان را تعذیبی عظیم کرد چون لشکر داراشکوه سایه پرورد و آسایش دوست بود جمعی کثیر از غلبه گرما و فرط تشنگی و قلت اب پیمانه هستی پر کردند و هنگام غروب افتاب که شام ادبارش نزدیک رسیده بود رخ از عرصه مقابله بر تافته بمنزل گاه معاودت نمود دران شب سپهداران لشکر منصور لوازم احتیاط و خبرداری بتقدیم رسانیده دیده بخت و دولت بخواب غفلت نبرده تا سحرگاه بتمهید افواج ارای و معرکه پیرای میںمودند و منتظر طلوع صبح سعادت و نصرت و اقبال می بودند صبحگاه که هفتم رمضان المبارک مطابق بستم خورداد ماه الهی بوده باشد به ترتیب صفوف پرداخته توپ خانه و فیلان مست بجائے و مکان مناسب ایستاده نمودند

---

(۱) چهوره اا در عالمگیرنامه صفحه ۸۶ راجپوره نوشته۔

شاہزادہ محمد سلطان ونجابت خان خانخانان با امرائے دیگر ہراول وذوالفقار خان وصف شکن خان کہ توپ خانہ باہتمام او بود پیش ہراول مقرر گشت وسرداری برنغار بنام شاہزادہ محمد اعظم قرار یافتہ سپاہ وحشم ایشان را باسلام خان واعظم خان و دیگر نامداران انتظام پذیرفت وبادشاہزادہ محمد مراد بخش با مردم خویش جرنغار صف آرا گشت وشیخ میر وسید میر با فوجے از سپاہ زنان کار طلب بسرداری التمش معین گردید وبہادر خان باجمعے از بہادران طرح دست راست نصب گشت ودخان دوران با فوجے از دلیران نامدار طرح دست چپ تعین شدند وخواجہ عبداللہ خان بقراولی قرار یافت وخدیو گیہان بفر فریدونی وحشمت جمشیدی معہ شاہزادہ محمد اعظم برفیل کوہ شکوہ سوار شدہ زینت افروز قول شدند وجمعی از امرائے نامدار برکاب دولت سعادت پذیرفتہ بتوزکی کہ دیدہ روزگار در ہیچ معارک کارزار از بادشاہان والا اقتدار ندیدہ وسپہ سالار انجم مواکب کواکب با این ترتیب وآراستگی بمیدان فلک نکشیدہ لوائے عزیمت در میدان نبرد افراشتند وازین طرف داراشکوہ نیز بہ ترتیب افواج پرداختہ توپخانہ خود را بسرداری برقنداز خان بجانب دست راست وتوپخانہ بادشاہی بسرداری حسین بیگ خان دست چپ در پیش صف لشکر جا دادہ ورائے ستر سال ہادہ را کہ از عمدہ راجہائے بمزید شجاعت ودلاوری امتیاز داشت وثبات قدم واستقلال او در معارک نزد مسلمین وراجپوت مسلم الثبوت بود معہ داود خان قریشی وعسکر خان بخشی واکثر از راجپوتان ہراول مقرر گشت وخلیل اللہ خان میر بخشی بادشاہی معہ میر میران خلف خود وابراہیم خان خلف علی مردان خان با آسمعیل بیگ واسحاق بیگ برادرانش ودیگر امرائے برنغار جا یافت وسلطان سپہر شکوہ ورستم خان بہادر فیروز جنگ کہ از اعظم امرا بود وقاسم خان ودیگر بندہائے بادشاہی جرنغار انتظام یافت وکنور رام سنگہ وکیرت سنگہ پسران راجہ جے سنگہ ودیگر راجپوتان التمش مقرر شدند ومیمنہ ومیسرہ ویمین ویسار با امرایان نامدار مقرر کردہ داراشکوہ خود با چندی از نامداران در قول قرار گرفت ودر نصف النہار نخست از طرفین بانداختن بان وتوپ وتفنگ نیران جنگ افروختہ گشت ہوا از ابر دود تیرہ وچشم عالمیان از کثرت دخان خیرہ شد وآواز از عفت گوش فلک اگندہ وزہرہ شیر دلان پراگندہ گردید توپ کوہ شکن

بقصد جانها خروشیدن اغاز نهاد وزلزله درزمین وزمان انداخت وتفنگ اژدردهن جانگزاے بنیاد کرد وتیر شهاب سان جانهارا بر دوخت وگوله بندوق مانند ژاله بهار بر فرق مخالفان ریخت رفته رفته کار بشمشیر وتیر در رسید از جرنغار دارا شکوه که سردار آن سپهر شکوه بود رستم خان بهادر روبروے توپ خانه امده جنگ مردانه نمود ناگهان فیل مست رستم خان بهادر که دلیرانه می آمد بضرب بان از پا در امد وبسیار از صدمه توپ وتفنگ بسیاری از همراهیان رستم خان بر خاک هلاک افتادند رستم خان چون دید که روبروے توپ خانه کار پیش نمیرود وازان طرف عنان تاب گشته بسمت برانغار بفوج بهادر خان که طرح دست راست بود رسیده بجنگ وپیکار پرداخت وبهادر خان زخمی گشت ودفع ان از بهادر خان صورت نه بست نزدیک بود که پاے ثبات اولغزد درین اثناے اسلام خان واز طرف دیگر شیخ میر رسیده دادمردانگی دادند وخاک معرکه بخون بسیاری از مردم لاله گون کردند ودرین اویزش رستم خان بهادر هدف تیر قضا گشت وسپهر شکوه از دیدن این حال روبفرار نهاد ودارا شکوه که از قواعد پیکار وقوانین کارزار ومراسم رزم ازماے ولوازم سپه اراے بهره نداشت بعد از تیز جلوے سپهر شکوه خود نیز متعاقب او بسرعت امده روبروے توپ خانه وهراول لشکر منصور روان شده از توپ خانه خود گذشت واز خوف اسیب توپ وتفنگ موکب والا در اضطراب افتاد وتاب ثبات نیاورده ازان طرف منحرف شده بجانب دست راست خود میل نمود وهراول لشکر دارا شکوه با فوج مراد بخش روبرو شد خلیل الله خان نیز حمله اورده دست جرات بجنگ کشود درین اویزش چند زخم نیز بر مراد بخش رسید واز حمله راجپوتان اندک عقب رفت خدیو افاق نظر برین حالت نموده روے فیل سواری مبارک بسمت دارا شکوه گردانیدند درین اثنا راجپوتان تهور منش که مراد بخش را هزیمت داده بودند رخش جلادت بر انگیخته بر قلب موکب ظفر پیرا تاختند وجنگ عظیم درپیوست که چرخ بیدادگر از فتنه سازیهاے خود اندیشید واز صدمات بهادران چون بید بر خود لرزید وشهسوار فلک یعنی خورشید عالم افروز بسمت الراس رسیده از بیم اشوب ان نبرد تعلل وتامل ورزیده انظارگی تماشاے رزم بود

نظم

زبیداد تیغ جدائی فگن | سر از تن جدا ماند و تن از کفن
دو شمشیر هر گاه می شد علم | چو مقراض میدوخت تیرش بهم
جدا بازره دست ها سو بسو | چو دامی که یک پاے افتد درو
شد از تیغ بیداد در یک نفس | بری مرغ ارواح این نه قفس

مرتضی خان و ذوالفقار خان و دیندار خان ترددات مردانه بظهور رسانیده زخمی شدند اگرچه ملازمان رکاب خدیو گیهان چپقلش هاے بهادرانه نموده داد مردانگی دادند و کارنامه مبارزت و رزم آزمائی بر طاق بلند نهادند لیکن راجپوتان جلادت منش مردانگی هاے عظیم و سپاه گری غریب بوقوع آوردند چنانچه راے ستر سال هاده و راجه رام سنگه راتهور و دیگران بپایمردی جرات و دلاوری بقول همایون نزدیک رسیده ترددات رستانه نموده ره نورد ملک عدم شدند خصوص راجه رام سنگه[1] راتهور که به رونمله مشهور بود از همه تقدیم نموده خود را بفیل سواری مبارک رسانیده آثار تهور و جلادت بظهور اورد خدیو آفاق تماشاے جرات او مشاهده فرموده ملازمان رکاب سعادت را از قصد هلاک او منع نمودند لیکن بهادران عقیدت منش نظر بر جسارت او ضبط خود نتوانستند کرد و آن بے باک را بشمشیر همت از پا در آوردند بیت

چو پروانه خود را زند بر چراغ | نمیرد چراغ او بمیرد بداغ

داراشکوه از مشاهده این حال و اطلاع برگشته شدن رستم خان و راے ستر سال هاده و راجه رام سنگه راتهور که اعتضاد قوی و استظهار مطلق او بودند متردد گشت و از فرط غم کمرش بشکست درین اثناے محمد صالح المخاطب بوزیر خان که دیوان او بود و یوسف خان برادر دلیر خان که در شجاعت و مردانگی همسر دلیر خان بود و سید ناهر بارهه و اسمٰعیل بیگ و اسحاق بیگ پسران علی مردانخان شربت هلاک چشیدند و مقارن این حال چند بان متواتر از توپ خانه رکاب همایون نزدیک داراشکوه رسید مانند دیو رجیم که از شهاب ثاقب بیم خورد بر دل داراشکوه هراس و خوف مستولی گردید و از غایت بیدلی از فیل فرود آمده بے سلاح و یراق پا برهنه بر اسپ سوار شد ازین حرکت و اضطراب بے هنگام که از داراشکوه بوقوع آمد لشکریانش دل از دست داده پراگنده و پریشان

(۱) راجه روپ سنگه راتهور- عالمگیر نامه صفحه ۱۰۲ منتخب اللباب حصه دوم صفحه ۲۷ + (۲) روتله؟

شدند و راه فرار پیمودند و درین اثنا یکے از خدمت گاران نزدیکی او که ترکش بر میانش مے
بست هدف تیر قضا گشته از پا در امد داراشکوه چون بهره از شجاعت و مردانگی
نداشت از مشاهده این حال بیش ازین تاب مقاومت نیاورده بگام ناکامی معه سپهر
شکوه راه فرار پیش گرفت و منهیان اقبال در طرفة العین این مژده فرح افزا بعرض حضرت
خدیو افاق رسانیدند و مبشران بخت و دولت نوید نصرت و فیروزی بگوش خیراندیشان
انداختند صداے کوس فتح و فیروزی باوج اسمان رسید و مژده مبارک باد از زبان
اولیاے دولت بر امد هنوز تیغ بهادران فیروزی منش از خون اعدا که در اوجین یخ وداده
بود رنگ الود و جراحت مجروحان عرصه وغا بالتیام نیامده که این نمایان فتح از تمدیدات
ایزدی بتازگی بمنصه ظهور رسید **بیت**

قرین شد بهم این دو فتح قریب | چو نصرٌ من الله فتح قریب

حکم مقدس بظهور پیوست که احدی از لشکر منصور تگامشی جماعة مقهور نکند از عرصه
رزم گاه تا اکبراباد که ده کروه مسافت بود گریختگان لشکر غنیم در هر گام از زخمهاے کاری
و جراحت هاے سخت و فرط حرارت و غلبه تشنگی فوج فوج جا بجا افتاده جان بجان
افرین دادند و اکثرے در شهر رسیده از شهر بند حیات راه عدم پیمودند و بحکمت قادر
مطلق درچنین نبرد مردازما که امراے ذیشان و راجهاے رفیع المکان که هر یک صاحب
طبل و علم و مالک خیل و حشم بودند و هزاران هزار مردم دیگر از طرف مخالف بر خاک هلاک
افتادند از لشکر خدیو گیهان غیر از اعظم خان که بعد فتح از غلبه حدت هوا قالب تهی کرد و عیسی بیگ
المخاطب به سزاوار خان و هادی دادخان و سید دلاور خان دیگر کسے بکار نیامد و اسیب
زخم تیر غیر از بهادر خان و ذوالفقار خان و مرتضی خان و دیندار خان و عزت بیگ و محمد صادق
بدیگرے از عمده نرسید القصه داراشکوه پس از انهزام از غایت رعب و هراس چون سیماب
بے قرار گشته با پسر خود و چندی از نوکران بوقت شام که روز بخت و دولت او را شام ادبار
رسیده بود باکبراباد امده بمنزل خویش که سعادت و اقبال ازان رخت بر بسته بود
در امد و از فرط خجالت و انفعال در انرا بر روے اشنا و بیگانه بر بست و از کمال شرمساری
بملازمت حضرت اعلی نیز نرفت و سه پاس شب در نهایت بیم و هراس در انجا بسر برد صلابت
و مهابت حضرت خدیو جهان انچنان بر دلش مستولی گشت که از سایه خود می ترسید

وازدر و دیوار دہشت داشت وپیش ازین درانجا صلاح اقامت ندیده اواخر شب برامده بجانب شاہجہان اباد روان شد وزوجه خود با بعضے از پردگیان وسپہر شکوه را ہمراه گرفت وبرخی از جواہر ومرصع الات وپاره اشرفی که دران سراسیگی واضطراب دست قدرتش بران رسید ہمراه برداشت دران وقت ہمگی دوازده سوار ہمراہش بودند چون لشکر اوشکسته وانتظام سپاه اوگسسته واکثرے زخمی وبسیاری از شدت گرما بے تاب بودند ومراکب ودواب وخیمه وپرتال ہرکدام بتاراج رفته بود وہیچکس را احتمال نبود که باین زودی روبفرار خواہد نہاد دران شب احدی رفاقت نکرد صباح ان پاره مردم بقدر مایحتاج سرانجام نموده باورسیدند ودرسه روز پنجہزار سوار ملحق گردید و بعضے کارخانجات نیزبا وپیوست واکثر نوکران قدیم وجدیدش جداسے گزیده بدرگاه خدیوگیہان رسیده بمناصب مناسب سرافراز شدند واکثر خزاین وجواہر مرصع الات وکارخانجات وفیلان واسپان وسایر اسباب شوکت وتجملش در اکبراباد ماند **نظم**

زر وسیم ومالش بناچار ماند چمن بے خس وگنج بے مار ماند

ازو دولت عاریت تافت رو فلک داده خویش بگرفت ازو

خدیو فیروزبخت بعد از فتح ونصرت سپاس بیقیاس بدرگاه خدیو حقیقی بجا اورده باامیدگی وتوزک تمام بدخیمه داراشکوه امده شرف نزول ارزانی داشتند وتارسیدن اردوے معلی وافراخته شدن دولتخانه والا درانجا بسر بردند وتفقدات ومراحم بحال بادشاہزاده محمدمرادبخش مبذول داشته بچرب زبانی ولطف ونوازش مرحم جراحت ہاے اوفرمودند وجراحان واطبا بمعالجه اوگماشتند وہمچنین دیگر زخمیان عساکر منصور رابرحمت خسروانه مرہم بخشیدند وکشتگان وشہیدان رانوازش فرموده ازخاک برداشتند وبخاک سپردند وجمعی راکه درین نبرد مردانه مصدر ترددات نمایان شده بودند وارادت وعقیدت انہا برپیشگاه ضمیر والا جلوه ظہور نموده بود بشرایف عواطف بادشاہانه نواختند وروز دیگر ازان سه منزل نہضت فرموده درعمارات سموگر برلب اب جمنا نزول فرمودند وازین منزل عرضداشته مشتمل برصورت حال واعتذار وقوع صفت ارائی بخدمت حضرت اعلی ارسال داشتند و درین مکان محمدامین خان

خلف معظم خان بملازمت رسیده باضافه هزاری ذات وهزار سوار که از اصل و اضافه
چهار هزاری و سه هزار سوار بوده باشد سرافراز شد و روز دیگر امرا سعادت اندوز
شدند و دهم رمضان المبارک ساحت باغ نور منزل که بباغ دهره مشهور و نزدیک اکبراباد
واقعه است نزول اجلال فرمودند حضرت اعلی بر حاشیه عرضداشت جواب بخط مبارک
نوشته بایک قبضه شمشیر موسوم بعالمگیر مصحوب فاضل خان میر سامان فرستادند اگاه دلان
هوشیار خرام انان شمشیر تفاول بر عالمگیری نموده بعرض والا رسانیدند درین وقت نوکران
مراد بخش از عدم ضبط او در اکبراباد رسیده دست تطاول بمال مردم دراز کردند حسب الحکم
معلی شاهزاده محمد سلطان ونجابت خان خانخانان در شهر رفته ان ستم پیشگان را از مردم ازاری
باز داشته مژده امن وامان ونوید عاطفت واحسان باهل شهر رسانیدند چهاردهم
رمضان المبارک خانجهان خلف بزرگ اصف خان مرحوم که حضرت اعلی اورا باغوای
داراشکوه قید کرده بعد دو روز خلاص نموده بودند بملازمت حضرت خدیو افاق
رسیده مشمول عواطف گردید و درین تاریخ حضرت اعلی بعضی پیغام بزبانی خلیل الله خان
و فاضل خان فرستادند خدیو گیهان جواب پیغام بزبانی فاضل خان فرستاده خلیل الله خان
را در حضور خود داشته مصالح ملکی درمیان اوردند و میر میران خلف خان مشار الیه نیز
بملازمت رسید و اکثر امرا تعبیه بوسی رسیده مورد الطاف شدند چون شورش
مفسدان چکله متهرا بعرض والا رسید جعفر ولد الله وردیخان را از اصل و اضافه بمنصب
سه هزاری ذات و سه هزار سوار سرافرازی بخشیده برای انتظام مهام چکله مذکور رخصت
فرمودند و هژدهم رمضان المبارک شاهزاده محمد سلطان بموجب امر والا بملازمت حضرت
اعلی رسیده کامیاب سعادت گشت و درون قلعه ارک کسان خود بمحافظت مقرر گردانیده
مردم بادشاهی را برداشت نوزدهم بیگم صاحب امده ملاقات کردند جعفر خان دیوان اعلی
و دیگر امرایان فوج فوج باستلام عتبه فلک رتبه رسیدند خدیو گیهان بار عام داده فرمودند
که هر کس که برای ملازمت اید منع نکنید وحسب الحکم والا بخشیان عظام و میر توزکان
پایه شناس و یساولان مرتبه دان بروفق درجات مراتب و برحسب تفاوت مناصب
هر کدام را در مقام ایستاده کرده ملازمت کنانیدند و رایان که بحسن کفایت و
کاردانی سردفتر اهل دیوان بود با جمیع متصدیان دیوانی و زمره اهل قلم و ارباب

محاسبات جبهه سای عتبه علیه گشت و از مراتب ملک و مال بعرض والا رسانید و بدانچه
مامور گشت بعمل در آورد و درین تاریخ بست و شش لک روپیه از خزانه عنایت
برادو بخش مرحمت گردید پس از نه مقام از باغ مذکور کوچ نموده بفر و شوکت و بخت
و اقبال بر فیل سوار شده لوای توجه بر سپهر افراختند و خلایق را از مشاهده خورشید
جمال جهان آرای شهنشاه جهان و بادشاه نوجوان دیده امید روشنای پذیرفت
و جمعیت و اسودگی طرح اشنائی و الفت افگند ساکنان ان شهر چون بیامن الطاف
بیکران و مآثر عدل و احسان والا جان تازه یافته بودند از خورد و بزرگ از هر گوشه
زبان و عا و ثنا کشودند و بلسان حال مضمون این مقال ادا نمودند **نظم**

خدایا ورا مملکت پرورا	سکندر سریرا جهان داورا
ز ادم بمیراث عالم تراست	جهان بادشاهی مسلم تراست
همین گوهر سلک ادم توئی	بهین میوه باغ عالم توئی
جهان سر بسر در پناه تو باد	سر دشمنان خاک راه تو باد

عمارات دارا شکوهی به نزول همایون زینت یافت و جمعی کثیر از امرا باضافه مناصب
سرافراز شدند از انجمله خلیل الله خان از اصل و اضافه بمنصب شش هزاری
و شش هزار سوار و چهار هزار دو اسپه سه اسپه سرافراز گشت و محمد امین خان بدستور سابق
بخدمت میر بخشی گری سربلندی یافت پیش نهاد خاطر والا ان بود که در ساعت مسعود
احراز دولت ملازمت حضرت اعلی نمایند و در استرضای خاطر ملکوت مناظر
کوشیده عذر وقوع حوادث درمیان اورند و بالکلیه حجابی که حادث شده مرتفع
سازند از انجا که حضرت اعلی را کمال توجه بحال خسران مال دارا شکوه بود و برعایت
خاطر او چشم از صلاح دولت پوشیده در اصلاح و تربیت ان نهال بی ثمر
میکوشیدند رضامند نشدند که خدیو گیهان بملازمت بکوشند لاجرم بحکم تقاضای
وقت خدیو آفاق ترک عزم ملازمت نمودند و درخلال این حال خبر اقامت دارا شکوه
بشاهجهان اباد و فراهم اوردن لشکر بقصد جنگ بمسامع والا رسید تهاون و تاخیر در کار با
صلاح دولت ندانسته عزیمت بمدافعت دارا شکوه مصمم نمودند و شاهزاده محمد سلطان
را دو لک روپیه انعام مرحمت فرموده در اکبرآباد گذاشته اسلام خان را

اتالیق شاهزاده و فاضل خان میر سامان را بملازمت حضرت والا و پرداخت مهمات بیوتات و حکیم نصرت خان را که بمزاج اقدس آشنا بود برای معالجه بقیه حروفت بعد عطای سه هزار اشرفی مقرر کردند و ذوالفقار خان را بحراست قلعه اکبرآباد نصب کرده بست و دویم رمضان المبارک از اکبرآباد بعزم شاهجهان آباد نهضت فرمودند نظم

ظفر از یمین نصرت از یسار	فلک یاور و اختر و بخت یار
زمین تابع و آسمان پیرو ش	بسان جم و شان کیخسروش

روز اول ساحت بهادرپور مخیم سرادقات اقبال گشت و درین روز شاهزاده محمد اعظم بملازمت حضرت اعلی رسیده پانصد مهر و چهار هزار روپیه نذر گذرانید حضرت ظل الله آن قرة العین خلافت خوشوقت شده در اغوش گرفتند و انواع مهربانی نموده رخصت فرمودند یک روز در ساحت بهادرپور مقام شد از انجا در عمارات گهات سامی نزول واقع گشت و ازان منزل خاندوران را برای تسخیر قلعه اله اباد که سید قاسم بارهه دارا شکوه مضبوط داشت و قاسم خان به فوجداری مراداباد که محال مفسد خیز است و ارادت خان بصوبه داری اوده و شیخ عبدالنبی به فوجداری اتاوه تعین شدند و سلخ ماه رمضان المبارک که ساحت باغ سلیم پور مضرب خیام والا بود بهادر خان را از اصل و اضافه بمنصب چهار هزاری و دو هزار سوار نواخته با جنود نصرت بتعاقب دارا شکوه تعین فرمودند درین منزل فرخنده هلال عید الفطر از افق سعادت طلوع نموده عرصه جهان را بانوای بهجت و شادمانی ولوامع عشرت و کامرانی نورانی ساخت کوس شادی بلند اوازه گشت و طنطنه مبارک بادی بائین همایونی تازه گردید درین روز بهجت افروز خانجهان عرف شایسته خان خلف بزرگ اصف خان را بخطاب امیر الامرائے و منصب جلیل القدر هفت هزاری ذات و هفت هزار سوار دو اسپه و انعام محالی که یک[1] کرور دام جمع داشته باشد سرافراز فرمودند و دیگر بندهائے درگاه والا را باضافه مناصب و انعامات نواختند و دلیر خان که از نزد سلیمان شکوه آمده بود بملازمت مقدس سرافراز گشته بمنصب ارجمند پنجهزاری و پنجهزار سوار و عبدالله خان ولد سعید خان

---

(۱) دو کرور +

که او نیز از همراهی سلیمان شکوه امده بخطاب سعید خانی و عنایت خسروانی سر افرازی یافت و عبداللہ بیگ ولد علی مردان خان و اعتماد خان و دیگر امرایٔے که رفاقت سلیمان شکوه گذاشته امده بودند بملازمت مشرف شدند*

دربیان قید گردیدن بادشاهزاده محمد مراد بخش

ازانجاکه بادشاهان والا اقتدار ظلال حضرت افریدگار هستند لهذا امر جلیل سلطنت و شغل نبیل خلافت بسان رتبه درگاه الوهیت و مانند درجه بارگاه ربوبیت مقتضی عدم شریک و انباز و از سهیم و ندیل مستغنی و بے نیاز است نظم

بے اینکس که ظل ذو الجلال است　　　شرکتش چون شریک حق محال است

شهنشه فردی باید در اقلیم　　　در یکتا بود در خورد دیهیم

چون کار فرمایان قضا منشور خلافت و جهان داری بنام نامی خدیو گیهان رقم اقبال کشیده و ذات قدسی را در سلطنت و شهریاری تفرد و یکتایٔے بخشیده ازینجهت از نقص مشارکت شرکا مبرا میخوانند و مدعیان شرکت اندیش را حرمان نصیب ساخته چمن دولت و گلشن سلطنت او را از نخل بے ثمر دعوے داران معرا میدارند مصداق اینمقال احوال خسران مال مراد بخش است او از خود سری و بے حوصلگی مدعی و شریک خلافت بود چتر و تخت و سایر لوازم فرمان روائی با خود داشت چون دید که امر سلطنت بخدیو افاق قرار گرفته و زمام حل و عقد امور خلافت بکف اقتدار والا در امده عرق حسد بر پیشانی او حرکت نمود و اغواے خوش امد گویان و فتنه جویان ضمیمه سودا و غرور دگر دید و با وجود فقدان خزانه و وجه تنخواه مواجب سپاه در صدد توفیر لشکر گردید و بعضے امرایٔے ناعاقبت اندیش را بانواع استمالت بخود کشیده باضافه مناصب و خطابها سرافراز ساخت و اسباب شورش و سرکشی سرانجام داده خیالهاے فاسد بخود راه داد و در هنگام نهضت موکب والا از اکبراباد اهمال ورزیده پیغام کرد که در بدایت این شورش قرار چنان بود که بعد فتح بر دارا شکوه خزاین و ممالک بالمناصفه تقسمت درابد اکنون وعده بایفایٔے باید اورد خدیو گیهان فرمودند که تا حال مهم دارا شکوه بانجام نرسیده بعد اتمام کاران بموجب قرار داد بعمل خواهد درامد بالفعل بر سر غنیم باید رفت

مصلحت نیست که اینچنین خیالات فاسد بخاطر راه وهند بهر حال اورا استمالت کردند وادوا از اکبرآباد برآمده عقب لشکر فیروزی اثر می آمد و درکمین فرصت انتظاری بود و بعد از فتح بر داراشکوه تا حال بملازمت نرسیده بود بخاطر مقدس رسید که بهر صورت ان بطرد درا دستگیر کرده رفع شورش باید نمود بنابرین اندیشه چهارم ماه شوال که عرصه متهرا مورد سرادقات اقبال بود دران روز مرادبخش بملازمت رسید بحسن تدبیر اورا دستگیر نموده خلایق لا از شورش و فساد رهانیدند و بعد از دو پاس شب اورا بشیخ میر و دلیرخان سپردند که بقلعه شاهجهان اباد برده محبوس گردانند روز دویم ازین سانحه راجه جے سنگه کچهواهه که از رفاقت سلیمان شکوه برخاسته آمده و کرت سنگه پسرش که پس از جنگ داراشکوه بوطن رفته بود ورائے رائے سنگه برادرزاده راجه جسونت سنگه وابراهیم پسر علی مردان خان که بعد از شکست داراشکوه بمقتضائے نادانی سود از زیان نادانسته همراهی مرادبخش اختیار کرده بودند بسعادت استان بوس مشرف شدند و دیگر امرائے بادشاهی که درسلک رفاقت مرادبخش بودند بملازمت رسیده خلعت نوازش یافتند وهمچنین مجموعه سپاه ولشکریانش که سابق ولاحق بست هزار سوار بود بموجب حکم اقدس اعلی بخشیان عظام جوق جوق و فوج فوج از نظر والا گذرانیدند همگنان بمناصب مناسب سرافرازی یافتند و خدیو گیهان بعد قطع مسافت درباغ اعزاباد واقعه شاه جهان اباد رسیدند•

دربیان بقیه ماجرائے احوال داراشکوه

او بعد فرار از اکبرآباد با پنجهزار سوار بتاریخ چهاردهم رمضان المبارک در شاهجهان اباد رسیده درقلعه شهر کهنه که بمناسبت خرابی و بے رونقی شایان نزول او بود مانند چغد بویرانه فرود آمده بقصد سامان جنگ وسرانجام سپاه اسپان وفیلان واجناس وامتعه سرکار بادشاهی وامرا هرجا هرچه یافت تصرف می نمود وبسلیمان شکوه خلف بزرگ خود نوشت که از پتنه بمعه امرائے بادشاهی خود را در شاهجهان اباد برساند وبامرائے صوبجات دفوجداران اطراف نوشتجات فرستاده نزد خود طلبداشت چون پسرش نتوانست که و موسم برشگال رسید بخاطر اورد که مبادا از کثرت بارش وفوج گل ولاے راه مسدود

گردد رسیدن بلاهور که گوشه عافیت است محال شود و مقارن این حال خبر توجه موکب مقدس از اکبراباد بجانب شاهجهان اباد شنید لهذا مغلوب رعب و هراس گشته بست و یکم رمضان از دہلی روانه لاهور شد و بسلیمان شکوه نوشت که اگر تواندان روی اب جمنا براه بوریه و سهارن پور بجناح استعجال در سهرند رسیده بلاهور ملحق گردد بعد رسیدن در سهرند دست تعدی بر اموال راجه تودرمل متصدی انجا که خود را از دوراندیشی بگوشه کشیده بجانب لکهی جنگل رفته بود دراز کرده قریب بست لک روپیه که در بعضے امکنه از راجه مذکور مدفون بود و مردم نشان دادند برا ورده متصرف گشت و چون بکنار دریاے ستلج رسید از جمیع گذرها کشتیها فراهم اورده بعد عبور ازان دریا کشتی ها را شکست و غرق نموده داؤد خان قریشی را که از سرداران عمده او بود با لشکر دیگر بر گذر تلون گذاشت و چنان بخاطر اورد که چون موسم برشگال است و راهها از گل ولاے مسدود است و از طغیان اب دریا پایاب نایاب و کشتیها مفقود تا انکه موسم برشگال نگذرد و راه صاف و دریا پایاب نگردد توجه رایات والا بسمت لاهور صورت نخواهد بست در عرصه این مدت بلاهور رسیده خزانه بادشاهی که یک کرور روپیه موجود است و قورخانه و توپ خانه و اسباب تجمل بدست اورده لشکر جمع سازد و اماده پیکار گردد بدین قصد لشکر بر معابر ستلج گذاشته روانه گشت و هفدهم[1] شوال بلاهور رسیده داخل قلعه بادشاهی گردیده در اطراف واکناف ان صوبه مردم را استمالت نامجات ملاطفت امیز مبنی بر وعدهاے احسان فرستاده سپاه ان مرز بوم را از هر جا و هر قوم و قبیله ترغیب نوکری می کرد و نیز زمینداران و فوجداران ملتان و بهکر و تهته که مجموع با قطاع او متعلق بود و نیز لشکرهاے پشاور و کابل را که مهابت خان ایالت انجا داشت خلعتها فرستاده بجانب خود دعوت می نمود و بر خزانه بادشاهی و قورخانه و توپ خانه و دیگر کارخانجات که در لاهور بود دست تصرف دراز نموده بیدریغ بسپاه و لشکر میداد و بر تهیه اسباب کارزار همت می گماشت و در اندک فرصت قریب بست هزار سوار فراهم امد و راجه راجروپ زمیندار نورپور که قبل از صحت اراے عساکر والا بموجب فرمان حضرت اعلی از وطن خود روانه اکبراباد شده بود در میان دہلی و سهرند ملحق گردید

(۱) نوزدهم۔

برفاقت او در لاهور رسید و خنجر خان فوجدار بهیره و خوشاب فریفته افسون او گشته نیز
امده ملاقات نمود روز بروز مواد شوکت و اقتدار افزون می شد اگر یک چندی از نهیب
ورود عساکر منصوره مهلت می یافت اغلب که جلوس بر سریر سلطنت می نمود و همواره در اغوای
نوئینان بارگاه والا خفیه نوشتجات می فرستاد و نیز بامرای صوبجات و راجپوتان که
در اوطان بودند خطوط شورش افزا مشتمل بر تحریر سرکشی و مخالفت با خدیو گیهان می نوشت
و به بادشاهزاده سلطان محمد شجاع بحکم ضرورت مصالحه نموده حرف دوستی و التیام
درمیان اورده مکاتیب مواخات اسالیب نوشته اورا ترغیب حرکت از
بنگاله و تکلیف لشکرکشی و سپه ارائی نموده مقرر ساخته بود که چون خود در پنجاب تهیه
اسباب شورش مینماید او نیز از بنگاله لوای عزیمت تا اله اباد برافرازد و مراتب
مواثیق موکد بایمان درمیان اورد که بعد حصول مدعا ملک و مال بمساوات قسمت نمایند
افسون داراشکوه بمحمد شجاع اثر کرد و از بنگاله لشکرکشی نمود چنانچه در جای خود بقلم
خواهد آمد بالجمله داراشکوه اگرچه بحسب ظاهر در سرانجام سامان نبرد میکوشید لیکن در باطن
مغلوب رعب و هراس گشته محاربه بعساکر همایون از حوصله طاقت خویش افزون میدانست
و داعیه رفتن بجانب ملتان و قندهار مینمود این معنی را به نزدیکان و محرمان خود بر مزوایما
میگفت و مردم تفرس میدانستند که هرگاه موکب جاه و جلال باین سمت توجه نماید
بے اقدام جرات در پیکار قدم بوادی فرار خواهد نهاد از نیجهت از واهنگ جدائی میکردند
چنانچه راجه راجروپ به بهانه انکه بوطن رفته سرانجام سپاه لشکر و استمالت
قلوب زمینداران کوهستان نماید رخصت گشته جدا شد و بنا بر مصلحت پسر و
وکیل خود را در لاهور گذاشت بعد چندروز پسر او نیز بشبی برخاسته رفت و نیز
گورو هررای سجاده نشین بابانانک که بالشکر کثیر امده بود به بهانه فراهم اوردن لشکر
بدر رفت و همچنین اکثر مردم جدا شدند و داراشکوه انتظار سلیمان شکوه پسر بزرگ خود
داشته در لاهور اقامت میداشت *

دربیان ماجرای سلیمان شکوه خلف بزرگ داراشکوه

او بعد هزیمت بادشاهزاده محمد شجاع بموجب طلب داراشکوه از پتنه با راجه جی سنگه

و دلیر خان بتعجیل می آمد سه منزل از اله اباد گذشته خبر انهزام دارا شکوه شنید سنگ تفرقه در سلک جمعیت لشکرش افتاد و مضطرب و سراسیمه شده ثبات و استقلال از دست داد و براجه جے سنگه را طلبیده مشورت در خواست کرد راجه مصلحت داد که چون لشکر همراه داری بصوب دهلی شتافته خود را به پدر برسان و اگر نتوانی صواب السنت که باله اباد مراجعت نموده تا رسیدن خبر منفتح در انجا بسر بری چند انکه سلیمان شکوه راجه را تکلیف رفاقت نمود او از عاقبت اندیشی راضی بهمراهی نگشت و صریح جواب هم نداد و بمنزل خود امده باز پیش او نرفت سلیمان شکوه روز دویم مقام کرده بدلیر خان کنگاش مصلحت کرد خان مشار الله مصلحت داد که باله اباد مراجعت نموده از دریاے گنگ گذشته بشاهجهان پور مسکن افغان رفته در انجا لشکر از قوم افغانان وغیر ذالک فراهم اورده انچه صلاح وقت خواهد بود بعمل خواهد در امد و رفاقت او بشرط تدبیر قبول نمود راجه جیسنگه بر این معنی اطلاع یافته دلیر خان را که درین صورت محض خانه خرابی او و قبیله او بود ازین مقدمه باز اورده در عزیمت رسیدن تعبیه خلافت با خود متفق گردانید روز دیگر که سلیمان شکوه بموجب قرار داد بسمت اله اباد کوچ کرد دلیر خان عذر کرده با راجه در همان منزل مقام کرد و همچنین دیگر بندهاے بادشاهی و نیز جمعی از نوکران جدیدی او و پدرش که در اثناے این مهم نوکر شده بودند ترک همراهی کردند سلطان سلیمان شکوه از وقوع این حال متحیر شده خواست که با جمعی که همراه مانده بودند متوجه بسمت دهلی شود باقی بیگ المخاطب به بهادر خان که از نوکران عمده دارا شکوه و اتالیق او و سردار لشکر بود رفتن بسمت دهلی پسند نکرده معه صلابت خان بارهه که او نیز پرورده دولت دارا شکوه بود بصوب اله اباد عنان عزیمت بر تافت درین ایام قریب شش هزار سوار همراه بود هفت روز در اله اباد اقامت داشته هر دم نقش تدبیر بر لوح خاطر می بست و هر نفس بناے عزیمت بر صواب دید هر کس می گذاشت هر طایفه مصلحتی می اندیشیدند و هر فرقه تدبیرے می نمودند راسے جمعی بران گشت که در اله اباد رحل اقامت انداخته ان حدود و پتنه در ضبط باید اورد و برخی صلاح میدادند که در پتنه رفته با محمد شجاع طرح صلح و الفت باید انداخت و باتفاق یکدیگر هنگامه شورش گرم باید ساخت و سادات بارهه که عمدهاے دارا شکوه بودند و

درمیان دواب وطن داشتند صلاح میدادند که درمیان دواب رفته براه سهارن پور وبوریه به پنجاب باید رفت سلیمان شکوه که از اختلاف مشورت حیران بود این مصلحت را از همه بهتر دانست چون که داراشکوه هم باو نوشته بود که بهر حال ازان طرف گنگ امده براه بوریه خود را به پنجاب رساند ازینجهت زیادتی اموال وکارخانجات و بعضے از پردگیان در قلعه اله اباد گذاشت وسید قاسم بارهه را که از عمده نوکران داراشکوه حکومت وحراست ان قلعه داشت همانجا گذاشته از دریاے گنگ عبور نموده طے منازل می نمود و در هر منزل نوکران خود و پدرش جدا می شدند وسلک جمعیت ازهم می گسیخت تا انکه به پرگنه ندینه که باقطاع بیگم صاحب تعلق داشت رسیده کروڑے انجا را بامتعلقانش قید کرده دست تطاول بمال سکنه دراز نموده زیاده از دولک روپیه بدست اورد وازین منزل صلابت خان بارهه از وجدا شده روانه درگاه والا گشت چون سلیمان شکوه در هیچ گذر محال عبور از دریاے گنگ نیافت بهوانی داس دیوان بیوتات را که بامرزبان سری نگر معرفتے داشت نزد او فرستاد وکشتیها براے عبور از اب گنگ از و استمداد نموده در چاندی اقامت داشت درین اثنا امیرالامرا فداے خان با جنود فیروزی رسیده محاذی فرود امدند سلیمان شکوه تاب مقاومت نیاورده ومغلوب لشکر هراس ویاس گشته دکوه سری نگر را مامن خود اندیشیده از چاندی کوچ کرده بجانب سری نگر رفت کسان راجه امده اورا بکوهستان بردند وراجه خود نیز امده ملاقات نموده اظهار کرد که ولایت من جاے مختصر است گنجایش لشکری که باشما است ندارد ومعهذا راه عبور اسپ وفیل ودیگر دواب نیست اگر بودن شما اینجا باشد سپاه را مرخص کنند وبا اهل وعیال ومعدودے از نوکران بسر برند باقی بیگ بهادرخان که بمرض سخت مریض بود رخصت شده جدا شد وبعد از برامدن کوهستان قالب تهی کرد وسلیمان شکوه کروڑے پرگنه ندینه را که سید بیگناه بود باغواے فتنه سازان ازهم گذرانید وبعد هفت هشت روز که مشورت در چاره خود می کرد وبرفتن سری نگر بعنواے که مرزبان انجا میگفت متفکر بود نوکرانش از بهبود حال او نومید گشته بودند ودر کوهستان که راهها باختیار زمیندار بود جدا نمیتوانستند شد همه باتفاق خاطر نشان او می نمودند که رفتن سری نگر بطریقے که مرزبان یعنی راجه میگوید خلاف

آئین حزم و احتیاط است چون لشکر منصور باینطرف گنگ عبور نمیتوانند کرد بالفعل اینطرف احدی را راه نیست از راهی که آمده ایم بسمت اله اباد مراجعت نمائیم و از جانب سید قاسم بارهه قلعه دار اله اباد خط گذرانید ند که محمد شجاع از بنگاله آمده بقصد اله اباد دارد شما هم برگشته باله اباد بیائید درینصورت سلیمان شکوه فسخ عزیمت سری نگر نموده از زمیندار آنجا عذر خواست و برخی از جواهر مرصع آلات باو داده براهی که آمده بود بسمت اله اباد برگشت و باز در پرگنه نذینه رسید مردمانش که بجهت صلاح کار خود این مشورت داده بودند فرصت یافته اکثری جدا شدند همگی هفصد سوار با او ماندا انهانیز در فکر جدا شدن بودند سلیمان شکوه از برامدن کوهستان پشیمان شده دانست که باین نمط که صورت حال لشکر چنین است باله اباد نمیتواند رسید بالضروره ازانطرف باز عزم سری نگر کرد و از نذینه معاودت نموده راهی گشت قاسم خان که تازه براد اباد رسیده بود بقصد دستگیر کردنش در نذینه آمد پیش از رسیدنش سلیمان شکوه کوچ نموده افتان وخیزان بپاسے کوه سری نگر رسید و درین رو دار و تمامی همراهانش جدائی گزیدند وز دجه و چندی از پردگیان و خلاصه جواهر و مرصع الات و اشرفی دران سراسیمگی همراه او رسید و کسان راجه آمده او را در سری نگر بردند*

دربیان جلوس حضرت خدیو جهان براورنگ خلافت و جهانبانی

چون حکمت کامله حضرت آفریدگار دانائے نهان و اشکار اقتضاے آن مینماید که در هر مدتی که حال روزگار باختلال گراید و مزاج زمانه از منهج اعتدال انحراف یابد بنابر تجدید نظام کارخانه عالم کون و فساد و زینت پذیری این دیر کهن بنیاد افسر خلافت و فرمان روائی بر فرق بختیاری گذارد و زمام اختیار سلطنت و جهان کشائی بقبضه اقتدار جهانداری سپارد تا ملک و ملت در ظل رافتش از خلل و نقصان ایمن گردد و سپاه و رعیت در پناه سایه عاطفتش مطمئن باشد قدم بر سریر دولت باین نیت گذارد که احکام شریعت بر کرسی نشاند و خلعت فرمان روائی باین قصد پوشد که برهنگان وادی احتیاج را تشریف عطا و احسان پوشاند بجهت دانش و بینش خریدار متاع هنر و قدردان جوهر هنرمندان باشد هم کشور صورت بیامن فیض جودش معمور شود و هم دار الملک معنی از وجود

مسعودش رونق پذیرد و به تنظیم اوامر الهی لوائے عزت و عظمت بر افرازد و بجواہر مفاخر ولالی معالی ممالک را بیارایدو انا نجاکه بوارق این مجاہد ولوامع این محاسن از اغاز طلوع صبح ولادت از پیشانی نورانی ان مشمول عواطف یزدانی واضح ولایح بود لاجرم کارکنان اسمانی باقتضائے حکمت ربانی پیوسته ابواب حصول امال و امانی برروے روزگار فرخنده اثار می کشودند و اسباب جمعیت و کامرانی و تمهید موجبات خلافت وجهانبانی مینمودند بخت هواخواه بود و تخت چشم براه روزگار دیده امید برشاهراه نهاده انتظار می برد و چرخ در ترصد وصول این عید دل افروز روز می شمرد روز مبارک جمعه غره ذی قعده سال هزار و شصت و هفت هجری مطابق یازدهم امرداد الهی درعمارت دل نشین باغ اعزاباد مصرع

که همچو روضه جنت مدام خورم باد

کارپردازان اشتغال سلطنت بساط نشاط گسترده جشنی والا و مجلسی دل کشا ترتیب دادند و ابواب عیش و طرب برروے عالمیان کشادند نظم

جهان مجلس ارائے از سر گرفت زمین رانگین دار در زر گرفت

چو گل عالمی را ز عیش و طرب فراهم نمی آید از خنده لب

بعد از انقضائے پانزده گهری و بست و دو پل شهنشاه کام بخش با بخت بیدار و دل هوشیار بر تخت سلطنت و سریر فرمان دهی جلوس اجلال فرموده پایه افزائے اورنگ و دیهیم شدند نظم

برامد بر اورنگ شاهنشهی شرف داوش از فرظل الهی

شهنشاه شد زینت افزای تخت وطن کرد اقبال در پائے تخت

چو از پائے او تخت افسر گرفت بافلاک خود را برابر گرفت

صدائے نقاره شادیانه و نوائے کوس طرب منواز هش گوش دولتخواهان برخاست واهنگ زمزمه تهنیت و گلبانگ ترانه غنا از حضار محفل بهشت مشاکل برامد امرآ رفیع القدر و نوئینان اخلاص نهاد تسلیمات مبارک باد بجا اورده درخور رتبه و منزلت دران خجسته محفل بر اطراف سریر گردون مصیر صف کشیدند و اورنگ والا پایه اسمان سایه از جلوس مقدس سعادت پذیر گشت و تاج هفت ترگی از فرق فرقدان

سا کامیاب نوازش گردید واز خلعت خانه افضال جامهاے رنگارنگ و خلعت هاے گوناگون زینت بخش قامت اهل انجمن گردید واز زرپاشی وبخشش دامن آرزوے کامجویان مالامال نقد مراد گشت **نظم**

دران محفل از بذل شاهنشهی	دل و دیده پر گشت مخزن تهی
شد از بخشش شاه والا گهر	جگر گوشه بحر و کان در بدر
ز خلعت دران بزم گردون اساس	چو خورشید شد خلق زرین لباس

از انجا که خدیو آفاق بحکم اقتضاے وقت لوازم این جشن مختصر قرار داده اکثر مراسم که لازمه سریر آرایست بجلوس ثانی حواله کرده بودند درین جلوس میمنت مانوس سکه وخطبه وتعیین لقب اشرف بعمل نیاورده موقوف داشتند و امراے نامدار ونوئینان عالی مقدار چون وقت تقاضانمی کرد پیشکش هاے لایق این بزم فرخنده و جلوس خجسته نتوانستند سرانجام نمود ونذرے درخورحال گذرانیده سامان پیشکش هنگام فرصت که خاطر از مهم اعادی پرداخته اند قرار دادند و درین جشن والا شاهزاده محمد اعظم را که تا حال منصب نیافته بود بمنصب ده هزاری وچهارهزار سوار سرافراز فرمودند واکثر امرا باضافه مناصب وعطاے خلعات وافیال واسپان و دیگر عطایا و مراتب گوناگون سرافرازی یافتند میر سلطان حسین ولد اصالت خان بخطاب افتخار خان و میر ابراهیم حسین برادرش بخطاب ملتفت خان چهره امتیاز برافروختند درینوقت بعرض مقدس رسید که ابراهیم خان ولد علی مردان خان ارادت گوشه نشینی دارد لهذا شصت هزار روپیه سالیانه او مقرر کرده از منصب معزول نمودند اگر چه سابقا امیرالامرا بافواج قاهره تعیین شده بود که بهر دو ار رفته نگذارد که سلیمان شکوه از آب گنگ عبور نماید درینولا چهارم ذی قعده بنا بر مزید احتیاط شیخ میر و دلیر خان وصف شکن خان را تعیین فرمودند که اگر سلیمان شکوه از جاے فرصت گذشتن گنگ یابد این لشکر منصوره درین روے آب جمنا بوده سد راهش شوند ونه گذارند که این طرف دریاے جمنا عبور تواند کرد +

دربیان نهضت موکب مقدس بدفع داراشکوه بجانب ولایت پنجاب

چون خاطر جہان کشائے از جشن مسرت اندوز جلوس والا براورنگ جہانبانی و انتظام مہام ممالک و امور سپاہ و رعیت و تعین افواج برسر سلیمان شکوہ انفراغ حاصل نمودہ عزیمت توجہ رایات ظفر ایات بجانب پنجاب بجہت دفع فتنہ داراشکوہ مصمم گردید و تاخیر دران باب منافی تدبیر مینمود تا انکہ موسم برشگال بود و از کثرت اب و وفور گل ولائے عبور عساکر جہان کشائے متعسر بل متعذر و بر تقدیر طے مسالک و قطع مراحل گذشتن از اب ستلج و بیاہ بافقدان کشتی و عدم پایاب و با وجود ممانعت و مدافعت غنیم در تصور و خیال ہمگنان نمیگنجید و قطع نظر ازین مراتب چون موکب والا درین سال تعب و محنت کمال کشیدہ مسافتہائے بعیدہ پیمودہ بودند بے انکہ روزی چند تمکن و اقامت واقع شود و سپاہ منصورہ از رنج سفر و یساق براساید این یورش بغایت صعوبت داشت و اکثر عمدہا نیز درین موسم تجویز حرکت نمیکردند نظم

مند زین اسپان لشکر ہنوز ۔۔۔ عرقناک و اسپان لاغر ہنوز

نیاسودہ از بار خستہ تنی ۔۔۔ نرستہ ہم از رنج رہ توسنی

انحضرت رائے ظاہر بینان و کنگاش عاقبت گزینان منظور نداشتہ بتعلیم سروش غیب از باغ اعزاباد ہفتم ذی قعدہ مطابق مہفد ہم امرداد قریب بصبح کہ وقت ظہور انوار فیض آسمانی و محل ورود الطاف ربانی است پائے عزیمت در رکاب دولت گذاشتہ بجانب پنجاب نہضت فرمودند درین روز جعفر خان از اصل و اضافہ بمنصب ششہزاری و شش ہزار سوار دو اسپہ و بصوبہ داری مالوہ سرافرازی یافت و از پیشگاہ خلافت رخصت شد و نامدار خان خلعت بزرگ او بعنایت نقارہ ممتاز شدہ معہ میرزا کامگار برادر کہین ہمراہ پدر دستوری یافت چون خدیو عالم بعد قطع منازل بکرنال رسیدند بسبب کثرت اب و خلاب از شاہراہ بسمت یمین متوجہ شدند کہ از راہ بالا کہ گل ولائے کم نشان میدادند قطع مراحل شود در منزل اندری از روے عرضداشت بہادر خان کہ بتعاقب داراشکوہ تعین شدہ بود و بر گذر تلون دریائے ستلج روبروے لشکر مخالف قیام داشت حقیقت عبور لشکر منصور از دریائے مذکور بعرض مقدس

رسید تفصیل این اجمال اینست که چون داود خان که باستحکام گذر تلون اهتمام داشت بموجب طلب دارا شکوه روانه لاهور شد بهادر خان بدلالت زمینداران به روپر که بسمت بالاے اب واقع است رفته بست و پنج منزل کشتی که بر عرابها همراه داشت اماده گردید یکپاس شب مانده قریب هشتصد کس از همراهان خود بانطرف گذرانیدن بهادران از کشتیها فرود امده و توپ خانه که همراه داشتند پیش رو کرده بجانب مخالفان غفلت منش که از طرف دارا شکوه درانجا بودند روانه شدند ان گروه تاب ثبات نیاورده رهگراے وادی فرار گشتند و این نهنگان دریاے شهامت بجاے مخالفان رفته فرود امدند و ان مقهوران در تلون رسیده بخذولان دیگر اطلاع دادند انها را نیز قرار اقامت نماند و از گذر مذکور برخاسته روانه سلطان پور شدند و دیگران نیز از جا بجا برخاسته مجموع در سلطان پور فراهم امده صورت حال بدارا شکوه نوشتند و خلیل الله خان که نزدیک سراے راے رایان منزل داشت یکپاس شب گذشته خبر عبور بهادر خان از دریا شنیده بلا فرصت کوچ کرده هفدهم ذی قعده در روپر رسیده به بهادر خان ملحق گردید و باتفاق یکدیگر لشکر از اب گذرانیدند همدرین ایام از در امدن سلیمان شکوه بکوه سری نگر بموقف عرض والا رسید و شیخ میر و دلیر خان که براے انسداد طرق او تعین شده بودند بدرگاه والا رسیدند لهذا فرمان عالیشان بنام امیر الامرا صادر گشت که از کناره اب دریاے گنگ برخاسته در اکبراباد بملازمت شاهزاده محمد سلطان برسد و بندگان خدیو زمان بعد قطع مراحل بست و پنجم ذی قعده در ساحت روپر بر کنار دریاے ستلج نزول اجلال فرمودند درین منزل مهاراجه جسونت سنگه که بعد از واقعه جنگ اوجین بوطن رفته بود بصدارت راجه جے سنگه امده جبین نیاز بر زمین عبودیت سوده پانصد اشرفی و هزار روپیه بر سبیل نذر گذرانیده مورد عواطف والا گشت و خلعت خاصه و یک زنجیر فیل مزین بجل زربفت و ساز نقره با ماده و شمشیر مرصع و کرور دام انعام مرحمت گشت و بعد از دو سه روز رخصت فرمودند که تا معاودت رایات عالیات بدار الخلافه شاهجهان اباد اقامت ورزد و راجه جے سنگه و دلیر خان و عقب انها صف شکن خان از حضور والا رخصت شدند که بخلیل الله خان و بهادر خان پیوسته متوجه فتح دارا شکوه شوند در منزل گره سانکر خلیل الله خان

وبہادرخان بعد از کوچ از کنار دریا روانہ شدہ بودند راجہ جے سنگھ و دیگر امرا بنام برد ملحق گشتہ ازانجا بدفع شورش داراشکوہ پیشتر روانہ شدند۔

دربیان فرار داراشکوہ از لاہور بجانب ملتان بعجلت تمام

چون خبر گذشتن خلیل اللہ خان و بہادرخان بالشکر منصور باسانی وسہولیت تمام از دریائے ستلج بداراشکوہ رسید بارکان لشکر خود کہ از گذر تلون برخاستہ بودند نوشت کہ در سلطان پور توقف کنند و داؤدخان را تعیین نمود کہ بر دریائے بیاہ رفتہ اقامت ورزد اگر صلاح باشد از بیاہ گذشتہ بالشکرے کہ در سلطان پور است یکجا شدہ بمحاربہ ومدافعہ عساکر منصور پردازد داؤدخان در گوبند وال رسیدہ بحسب صلاح لشکر از سلطان پور پیش خود طلب داشتہ دانست کہ مقابلہ جنود فیروزی از اندازہ طاقت افزونست حقیقت حال را بداراشکوہ نوشت بنابران داراشکوہ لشکر کثیر و توپخانہ فراوان ہمراہ سپہرشکوہ دادہ در گوبند وال فرستاد کہ گذرہاے دریائے بیاہ مضبوط نماید چون خبر قرب عساکر فیروزی ونزول رایات عالیات درروپر بداراشکوہ رسید در لاہور تاب اقامت نیاوردہ رو بوادی فرار نہاد وجمیع ذخایر وخزاین لاہور از اشرفی وروپیہ وطلا ونقرہ غیر مسکوک کہ مجموعہ زیادہ از یک کرور روپیہ بودہ باشد بانفایس امتعہ واجناس کارخانجات بادشاہی کہ ہمراہ توانست برداشت واکثر توپ ہا وسایر اسباب توپ خانہ بر کشتیہا ودواب بار کردہ بست ودویم ذی قعدہ با چہار دہ ہزار سوار از لاہور روانہ ملتان گردید وسپہرشکوہ را از گوبند وال نزد خود طلب داشت وبداؤدخان نوشت کہ چند روز در گوبند وال بودہ کشتیہا را سوختہ وغرق کردہ برخاستہ بیاید چون این خبر بخلیل اللہ خان وراجہ جے سنگھ رسید خوشوقت شدہ حقیقت را بدرگاہ والا عرضداشت نمودند وجمعی را برسبیل تعجیل بہ گوبند وال فرستادند کہ تا رسیدن جیوش فیروزی کشتیہا از اطراف ونواحی و اماکن بالاے اب کہ از تضییع واتلاف اعادی سالم ماندہ باشد بہم رسانند وطاہرخان ونوری بیگ وامام قلی وغیرہ را بلاہور فرستادند کہ انچہ از اموال داراشکوہ ونوکرانش ماندہ باشد بدست اورند ونگاہبانی شہر لاہور کہ از حاکم خالیست واستمالت سکنہ

انجا نمایند ششم ذی الحجه طاهر خان و دیگران داخل لاهور شدند و خلیل الله خان و راجه جے سنگه با دیگر امرا دهم ماه مذکور که روز عید الضحی بود در ظاهر لاهور رسیده خیمه زدند کثیر نوکران داراشکوه که از و مفارقت گزیده بودند امده ملحق شدند و فرمان عالیشان صادر شد که امرای مذکور داخل لاهور نشده و توقف نکرده تعاقب داراشکوه نمایند و او را هیچ جا مجال درنگ ندهند خلیل الله خان و راجه جے سنگه یازدهم ذی الحجه کوچ کرده و را چهره انطرف لاهور منزل کردند و برای انتظام لشکر یکروز مقام کرده روانه پیشتر شدند •

در بیان نهضت موکب مقدس بجانب ملتان بتعاقب داراشکوه

بعد نزول موکب معلی در ساحت روپر چند روز دران مکان اتفاق اقامت افتاد و جشن عید الضحی همانجا مسرت بخش خاطر اقدس گشت شانزدهم ذی الحجه از دریا عبور فرموده منزل بمنزل قطع راه نمودند و بوسیله عرضداشت خلیل الله خان و راجه جے سنگه در اثنای راه راجه راجروپ که از داراشکوه منحرف شده بوطن خود رفته بود بعتبه خلافت رسیده سعادت اندوز ملازمت گشت و بعطای خلعت و از اصل و اضافه سه هزار و پانصدی ذات و سه هزار و پانصد سوار سرافرازی یافته به تهانه داری چاندی سرحد ولایت سری نگر متعین گشت که بضبط و بند و بست برون کوهستان و انسداد راه برامدن سلیمان شکوه و در امدن مردم نزد او بپردازد درین ایام فدائیخان برادر بزرگ بهادر خان که بفوجداری سهارنپور درمیان دواب قیام داشت امده بملازمت اقدس سعادت اندوز گشته رخصت شد که نزد خلیل الله خان رفته بتعاقب داراشکوه برود و عبد الله بیگ ولد علی مردان خان بخطاب گنج علیخان سرافرازی یافته داخل فوج حضور گردید و جمعی کثیر از نوکران داراشکوه و محمد صادق بخشی از و جدا شده بدرگاه اسمان جاه رسیده بمناصب سرافراز شدند و خنجر خان فوجدار بهیره از رفاقت داراشکوه مفارقت نموده بملازمت اشرف رسیده بفوجداری کوهستان پنجاب متعین گردید القصه خدیو جهان بعد قطع مراحل بست و دویم ذی حجه بر دریای بیاه نزول اقبال فرمودند اردوی معلی از راه جسر و خدیو گیهان گشتی از دریا بیاه عبور کرده بست و چهارم نوای

هیبت پور پتی مخیم سرادقات اجلال گشت درین منزل از عرضداشت خلیل الله خان و
دیگر امرا بعرض اقدس رسید که داراشکوه با چهارده هزار سوار و توپ خانه بسیار و
سامان پیکار بملتان رسیده اراده ان دارد که درانجا اقامت ورزیده اماده مجادله گردد
لهذا از هیبت پور پتی مقرر گشت که بطریق ایلغار متوجه ملتان شوند ازین منزل شاهزاده
محمد اعظم و محمد امین خان میر بخشی و اعتقاد خان و رائے رایان متصدی معاملات دیوانی و بیشتر
کارخانجات در لاهور فرستاده خیمه مختصرے برکاب گرفته بست و پنجم ذی حجه از هیبت پور پتی
ایلغار فرمودند و راجه جے سنگه از لاهور آمده ملازمت نموده رخصت وطن یافت و
فدائے خان بموجب حکم از نزد خلیل الله خان بدرگاه والا رسیده بفوجداری اوده
گورکهپور از اصل و اضافه بمنصب چهار هزاری ذات و چهار هزار سوار سرافرازی
یافته رخصت گشت بست و نهم ذی حجه ساحت موضع مومن پور مضرب خیام اقبال
گردید درین منزل بمسامع اجلال رسید که داراشکوه باستماع خبر توجه موکب والا در
ملتان ثبات نورزیده بست و پنجم ذی حجه بعد هشت مقام بست و دو لک روپیه از
خزانه ملتان بدست اورده بسمت بهکهر فرار نمود اکثر نوکرانش همراهی اختیار نکرده مفارقت
گزیدند و حاجی خان بلوچ با جمعی بر سر کشتیهائے خزانه رسیده میخواست که سد راه
شود با کسان داراشکوه اورا اندکے اویزش رو داد اخر الامر از عهده ممانعت نتوانست
بر امد بعد معروض این کیفیت خدیو گیهان از مومن پور ایلغار موقوف کردند حکم والا صادر شد
که صف شکن خان میر اتش تعاقب نموده داراشکوه را از ممالک محروسه بیرون برارد و جماعه
اوزبکان و غیر ان که مجموعه شش هزار سوار بوده باشد بهمراهی خان مذکور مقرر گشت
و بست هزار اشرفی بجهت تنخواه سپاه مرحمت گردید و فرمان عالیشان بنام خلیل الله خان
صادر گشت که تا رسیدن موکب والا در ملتان توقف نماید هفتم محرم ۱۰۶۹ شنبه کناره دریائے
راوی و چناب که یکجا میرود ده کروهے ملتان مضرب خیام والا گردید خلیل الله خان و
بهادر خان و طاهر خان و سایر امرا که پیشتر رفته بودند بعز بساط بوس والا مشرف
شدند و شیخ موسے گیلانی که از طرف داراشکوه حکومت ملتان داشت و سید
عزت خان که از نوکران عمده داراشکوه بودند باستلام عتبه خلافت سربلندی یافتند
و سید عزت خان بعطائے خلعت و منصب سه هزاری ذات و پانصد سوار سرافراز

گشت اگرچه صف شکن خان با شش هزار سوار بتعاقب داراشکوه سابقاً تعین شده بود
لیکن درینولا بنابر مزید احتیاط شیخ میر را معه دلیر خان و دیگر امرائے که مجموع نهه هزار سوار
بوده باشد خنجر خاصه معه علاقه مروارید و یک لک روپیه انعام مرحمت فرموده تعین نمودند که
باتفاق صف شکن خان داراشکوه را از ممالک محروسه برارند نهم محرم الحرام بزیارت روضه
منوره فیض ائین عارف صمدانی قطب ربانی شیخ بهاء الدین ذکریا ملتانی قدس الله سره العزیز
تشریف برده استمداد همت و استفاضه انوار توجه نمودند و بوقت امدن و رفتن از زرفشانی
جیب مراد مساکین برامودند دران ایام فرمان والاشان بنام شاه نواز خان که تا این زمان در
قلعه برهان پور محبوس بود صادر فرموده از اصل و اضافه بمنصب شش هزاری ذات و
شش هزار سوار از انجمله پنجهزار سوار دواسپه سرافراز فرموده بصوبه داری گجرات که تا حال
بتصرف کسان مراد بخش بود تعین کردند و لشکر خان را از صوبه کشمیر تغیر کرده بصوبه داری
ملتان نواختند *

دربیان معاودت موکب مقدس از ملتان بجانب شاهجهان اباد بدفع شورش محمد شجاع

درزمان بودن نواحی ملتان از روے نوشتجات واقعه نگاران بعرض اقدس رسید که
محمد شجاع باغوائے داراشکوه اندیشهائے باطل بخود راه داده در بنگاله لشکر فراهم اورده
و اسباب پیکار سامان کرده بعزم مجادله روانه شده ازینجهت حضرت خدیو گیهان افواج
قاهره بتعاقب داراشکوه بجانب بهکهر تعین کرده دوازدهم محرم ۱۰۶۹ه از ظاهر بلده ملتان
بسمت شاهجهان اباد نهضت فرمودند همگی پنجروز در نزدیکی ملتان اتفاق اقامت افتاد
درین تاریخ حاجی خان بلوچ که از عمده زمینداران ملتان بود باستلام عتبه مقدس
فایز گشت و بعنایت خلعت و فیل و اسپ سرافراز شده بوطن مرخص گردید و رایات
جهانگشا بعد قطع مراحل بست و چهارم محرم در ساحت اچهره نزدیکی لاهور نزول اقبال
فرمودند امرا که در لاهور بودند سعادت اندوز ملازمت شدند بست و پنجم از اچهره
بر فیل کوه شکوه سوار دولت شده براه شهر لاهور رایت توجه برافراشتند بعد رسیدن

بر دروازه ہتیہ پول قلعہ مبارک لمحہ سواری توقف فرمودند قلعہ را بنظر احتیاط ملاحظہ نموده عنان اقبال منعطف ساختند و در مسجد جامع وزیر خان کہ در اثنائے راه واقع است فرود آمده نماز ظہر با جماعت گذرانیده نزدیک سہ پاس در ساحت باغ فیض بخش المشہور بشالامار نزول فرمودند درین منزل خلیل اللہ خان بصوبہ داری لاہور و یک کرور دام انعام سرافراز شد و میر میران خلف او کہ خطاب میر خانی یافتہ بود بفوجداری کوہستان پنجاب مقرر گشت و بجہت نظم و نسق مہمات صوبہ پنجاب و رفاہیت و آسودگی سپاه کہ در سفر تعب کشیده بودند روزے چند مقام شد حاجی بقا کہ از جانب بادشاہزاده محمد شجاع تہنیت نامہ آورده بود بعطائے خلعت و انعام سرافراز گشتہ رخصت انطرف یافت چون از نوشتہ صف شکنخان کہ بتعاقب داراشکوه متعین بود حقیقت کارطلبی نوری بیگ و امام قلی اغر بعرض والا رسید اولین را بخطاب ترکتاز خانی و دویمی را بخطاب اغر خانی سرافراز فرمودند و قباد خان از کومکیان شیخمیر بصوبہ داری تہتہہ از اصل و اضافہ بمنصب چہار ہزاری و سہ ہزار سوار سرفراز گردید سلخ محرم الحرام از باغ فیض بخش بصوب شاہجہان آباد نہضت شد پنجم صفر از دریائے بیاه براه جسر عبور فرمودند بعد قطع مراحل در سہرند رسیده در عمارات باغ نواحی سہرند نزول اقبال واقع شد و پیشکش راجہ تودرمل از نظر گذشت و درجہ پذیرائے یافت شانزدہم عرصہ تہانیسر مضرب خیام اقبال گشت و شیخ عبد الکریم از تغیر راجہ تودرمل بہ تنظیم مہمات چکلہ سہرند مقرر شد بست و چہارم صفر ساحت باغ اعزاباد از نزول اشرف خوری و طراوت یافت مہاراجہ جسونت سنگہ کہ بموجب حکم اقدس در شاہجہان اباد اقامت داشت و دیگر بندہائے سعادت ملازمت دریافتند چہارم ربیع الاول مطابق نہم اذر چون ساعت داخل شدن دولتخانہ قلعہ مبارک نیک بود شہنشاه جہان نخست بشکارگاه توجہ نموده نشاط اندوز شکار شدند بعد از مراجعت قریب دو پاس از روز گذشتہ بباغ سندر باری کہ پائین شہر و باغ اعزاباد واقع است نزول سعادت نموده ساعتے باستراحت گذرانیدند و آخر روز با بخت فیروز و اقبال عدو سوز چون خورشید جہانتاب و بدر عالم افروز کہ بر اوج سپہر برآید بر فیل کوه شکوه بدیع منظر کہ تخت زرین بر پشت ان نصب گردیده بود سوار دولت شده لوائے عزیمت بصوب مصر اقبال برافراختند نقارہائے نشاط و شادی بنوازش درآمد

وغریو طبل وکوس وکرنا ونفیر طنطنۂ شوکت وغلغلہ حشمت درگوش روزگار پیچید وگیتی خدیو ہمعنان نصرت وظفر ازمیان بازار شہر عبور فرمودند چون وقت نماز عصر رسیدہ بود بمسجد جامع پرتو نزول افگندہ نماز بجماعت اداکردہ ازانجا سوار شدہ دونیم گھری روز ماندہ قلعہ مبارک از فر نزول اشرف سرکوب حصار افلاک وشرافت بخش مرکز خاک گشت *

دربیان جشن وزن حضرت خدیو گیہان خداوند جہان

درین ایام فرخندہ فرجام کہ سال چہلم از عمر گرامی صورت انجام یافتہ آغاز سال چہل ویکم بحساب شمسی بمبارکی وفرخندگی گردیدہ جشن وزن بائین مقرر ورسم معہود صورت انعقاد یافت ہفتم ربیع الاول مطابق دوازدہم آذرماہ الٰہی ۱۰۶۸ھ بزمی والا وجشنی دلکشا ترتیب یافتہ درایوان گردون اساس غسل خانہ والا اوایل روز کہ ساعت میمنت قرین ومیزان فلک راچشم برزمین بود کفہ ترازو از گوہر عنصر مقدس گران بار قدر وشرف گشت وان پیکر دولت وہیکل اقبال راکہ از فرط بزرگی وعظمت باگوہر جاہای پاک وجواہر وخزاین افلاک نتوان سنجید بمقتضای رسم وعادت بزر وسیم وسایر اشیای معہود سنجیدند بعد از ادای این جشن دولت قرین خاقان زمان وزمین چون آفتاب از برج میزان برامدہ سریر آرای دولت وکامرانی شدند دران خجستہ روز بندہای عتبہ خلافت بمواہب ومکارم ارجمند بافزایش مناصب وعطایای خلاع وشمشیر وخنجر واسپ وفیل ونقارہ وعلم وانعام نقود وخطابہای لایقہ نوازش یافتند نجابت خان کہ بنابر صدور تقصیری عظیم بتغیر منصب وجاگیر وعزل از رتبہ شوکت واعتبار وسلب خطاب خانخانی وسپہ سالاری مورد بی عنایتی گشتہ مدتی از دولت بار وسعادت کورنش محروم بود درینولا بوساطت باریافتگان محفل والا رقم عفو برجریدہ جرایمش کشیدہ رخصت کورنش ارزانی یافت وداؤدخان کہ درحدود بہکر از داراشکوہ جداشدہ درحصار مسکن خود رسیدہ بود باستان بوس معزز شدہ بمنصب چہار ہزاری وسہ ہزار سوار کامیاب عنایت گشت وامیرالامرا کہ درمستقر الخلافہ اکبرآباد وراجہ جیسنگہ کہ در وطن بود وجعفرخان صوبہ دار مالوہ وخلیل اللہ خان

صوبه دار لاهور بار سال خلاع و مهابت خان صوبه دار کابل با ضافه هزاری بمنصب شش هزاری و پنج هزار سوار ازانجمله سه هزار و پانصد سوار دواسپه بلند پائگی یافت و اسلام خان باضافه دو هزار سوار بمنصب پنجهزاری و پنجهزار سوار سرافراز گشته بخدمت بادشاهزاده محمد سلطان مرخص گشت و بهادر خان با ضافه هزاری ذات و هزار سوار بمنصب پنجهزاری و چهار هزار سوار مباهی گشت چون آن روز بفرخی و مبارکی بانجام رسید شب هنگامه آتشبازی که باشاره والا ان روی اب جمنا محاذی درشن مبارک آلات وادوات ترتیب داده بودند مسرت افروز خواطر نظارگیان و فروغ افزائے بزم عشرت گشت شب دیگر چراغانے که هم دران روی اب درکمال خوبی سرانجام یافته بود بهجت بخش تماشائیان گردید تا سه روز بساط نشاط این جشن والا ممهد بود دوازدهم سیر باغ صاحب آباد که در وسط شهر شاهجهان اباد بیگم صاحب طراوت و نظارت داده اند فرمودند روز دوم بزیارت روضه منوره حضرت جنت آشیانی همایون بادشاه کشتی سوار تشریف برده فاتحه خوانده پنجهزار روپیه بمجاوران مرحمت کرده بطواف مزار فایض الانوار حضرت شیخ نظام الدین اولیا تبرک جسته هزار روپیه بمستحقان و مجاوران عنایت فرمودند وازانجا بروضه قدسیه شیخ قطب الدین کاکی قدس الله سره که هفت کروهی شاهجهان اباد واقع است توجه نموده رسم زیارت بجا آورده واستمداد همت نموده و هزار روپیه نذر گذرانیده ازانجا معاودت نموده داخل دولتخانه والا شدند سابقا بشاهزاده محمد سلطان فرمان عالیشان صادر شده بود که امیر الامرا در اکبرآباد گذاشته با توپخانه و لشکر بمدافعه محمد شجاع که نزدیک اله اباد رسیده روانه شود در ینولا بعرض والا رسید که شاهزاده هفتم ربیع الاول از اکبرآباد روانه اله آباد گردید رعد انداز خان را به قلعه داری اکبرآباد تعین فرموده فرمان والاشان بنام ذوالفقار خان صادر گشت که قلعه حواله رعد انداز خان نماید و یک کرور روپیه با برخے از اشرفی از خزانه عامره گرفته معه توپخانه روانه اله آباد شود و به بادشاهزاده محمد سلطان ملحق گردد و بسیاری از مبارزان تهور شعار بهمراهی او تعین شدند ❊

در بیان ماجرای احوال بادشاهزاده محمد شجاع و توجه موکب والا بدفع او

او همیشه با حضرت خدیو گیهان لاف موافقت و مصادقت و دم یکجهتی و موالفت میزد بوسایل رسل و رسایل اظهار این معنی نموده عهود صفوت و ائین اخوت مستحکم میکرد و خدیو عالم نیز بمقتضای مهراندیشی و یگانگی در رواج کار رونق حال او کوشیده درصدد اعانت و رعایت بودند واز قضیه شکستی که اورا از سلیمان شکوه رو داده بود خاطر اقدس ملالت اندود بود میخواستند که جزاین انکسار فرموده مجدد اساس دولت اورا استحکام بخشند ازینجهت بعد انهزام داراشکوه از نواحی اکبراباد نزدل عساکر منصور درباغ نورمنزل از حضرت اعلی بمبالغه تمام مونگیر را با صوبه بهار که همیشه محمد شجاع ازروی ان داشت و میسر نمی شد ضمیمه ولایت بنگاله باقطاع او مقرر کرده فرمان حضرت اعلی و ملاطفت نامه متضمن تفویض ولایات مذکوره مصحوب محمد میرک گزردار فرستادند وضمیمه مضمون عاطفت نامه نموده بودند که بالفعل انولایت متصرف شود بعد اتمام کار داراشکوه چون رایات عالیات بمستقر خلافت معاودت کنند مطالب و مدعیاتی که داشته باشد اظهار نماید در حصول ان کوشش بکار خواهد رفت محمد شجاع از رسیدن محمد میرک و ظهور این عطیه مسرور شده در پیراهن نگنجید و تهنیت نامه مشتمل مراسم مبارکباد مصحوب محمد بقا بجناب والا ارسال داشت و خود از اکبراباد که حاکم نشین بنگاله است در پتنه امد چون عقل معامله دان نداشت و سود از زیان نمیدانست بعد تصرف بر صوبه بهار و استماع توجه رایات جهانگشا بسمت پنجاب بتعاقب داراشکوه و تصور این معنی که اتمام این مهم بزودی متصور نیست و خالی بودن تختگاه از موکب جلال و اغوای خوشامدگویان واقعه طلب در طمع افتاد و در اواسط سفر که رایات اقبال در پنجاب بود فرصت یافته بجانب الهاباد روانه گردید بعد رسیدن در نواحی قلعه رهتاس رام سنگ نوکر داراشکوه که حراست ان قلعه داشت باشاره داراشکوه که بعد فرار از اکبراباد بجمیع قلعه داران سمت الهاباد نوشته بود

که قلاع بمحمد شجاع بسپارند ملاقی شده مکالید قلعه مذکور داد و همچنین سید عبد الجلیل
بارهه حصار چناده گده حواله کرد و سید قاسم قلعه دار اله اباد بمحمد شجاع نوشت که هرگاه
بامنصوب بیایند بموجب امر دارا شکوه قلعه را تسلیم مینمایم سنوح این مقدمات
باعث رسوخ عزم محمد شجاع گردید خدیو زمان باستماع این حرکات اونخواستند
که پرده از روی کار او کشیده اید این ناهنجاری او ناکرده انگاشته مواعظت نامه
مکرر مرقوم فرمودند که شاید سرمایه شعور او گردیده از کرده تا صواب خود باز اید
با وجود اینهمه مراتب از روی ناعاقبت اندیشی قدم جرات از حد خود بیرون نهاده
بحدود بنارس نزدیک رسیده بقصد اله اباد ممنود واین اخبار مکرر بسمع اقدس رسید
بنابران هفدهم ربیع الاول مطابق بست وسوم اذرماه الهی در اعالی روز با بخت
فیروز از قلعه مبارک بر فیل ظفر پیکر سوار دولت شده بهم عنانی جنود اسمانی
رایت عزیمت بر افراختند قلعه داری دار الخلافه شاهجهان اباد و محافظت
مرادبخش بدستور سابق بسید امیرخان تفویض یافت وراه سورون مقرر کرده
بعد قطع مراحل سوم ربیع الثانی نواحی قصبه سورون مخیم خیام جاه وجلال گشت
ازان منزل نیز قدسی صحیفه مبنی بر مراتب وعظ ونصیحت در باب مصالحه ومدارا
بمحمد شجاع نوشتند که تا ممکن باشد کار بستیزه نکشد چون خبر نزدیک رسیدن محمد شجاع
روز بروز میرسید ویقین انجامید که ان شوریده دماغ سودای سلطنت در سر
دارد پنجم ماه مذکور از سورون نهضت فرمودند بعد قطع دو سه مرحله بوضوح پیوست
که محمد شجاع بعد برامدن از پتنه چون به بنارس رسید از ظلم پرستی و بیدادی بر سکنه
ان بلده دست تعدی کشاده از هنود و مسلمین بقهر وعنف قریب سه لک روپیه
گرفت متصدیان او اضعاف مبلغ از میان برده انواع تعرض بمردم رسانیدند و
ازانجا هفتم ربیع الثانی باله اباد رسیده و سید قاسم قلعه دار انجا از قلعه فرود امده ملاقی
شد محمد شجاع ان را بدستور سابق باو گذاشت نه روز در اله اباد توقف کرده بجانب
اکبراباد روانه شد القصه چهاردهم ربیع الثانی خدیو افاق در مکن پور نزول اقبال
فرموده بروضه قدسیه حضرت سید بدیع الدین قدس سره که بزبان عوام
بشاه مدار وشاه مدار مشهور هستند تشریف برده مراسم زیارت بجا اوردند

هفدهم ظاهر قصبه کوره مضرب سرادق نصرت شد شاهزاده محمد سلطان که درانجا بود بملازمت اشرف شرف گشت و نیز معظم خان که بموجب فرمان عالی شان از دکن روانه شده بود درین منزل بملازمت اقدس سعادت اندوز گردید واز رسیدن او بر وقت حسن اخلاص و کارطلبی او بظهور پیوست +

دربیان شرح شوخی مهاراجه جسونت سنگه در جنگ حضرت خدیو گیهان بمحمد شجاع و رایت فتح برافراختن و فرار محمد شجاع از معرکه کارزار

نوزدهم شهر ربیع الثانی مطابق بست وسویم دی ماه الهی ۱۰۶۸ عزم صف آرائی جزم گردید بموجب حکم والا توپخانه رعد نهیب برق نشان برابر غنیم برده صاعقه بار و آتش فشان شدند نهنگان شیرافگن دلیران دشمن شکن تن بزیب چلته وجوشن پیراسته فوج فوج مانند موج از پے هم برخاستند و پیل سالاران جنود دولت و میر توزکان بهرام صولت بترتیب و تسویه عساکر پرداخته صفوف قتال آراستند شاهزاده محمد سلطان و خانعالم با امرائے دیگر هراول و ذوالفقار خان با توپ خانه و اکثر برقنداز ان و امرائے والاشان بهراولی شاهزاده قرار یافت و مهاراجه جسونت سنگه باراجپوتان برنغار مقرر گشت و اسلام خان با امرائے نامدار بهراولی مهاراجه انتظام یافت و سرداری فوج جرنغار بشاهزاده محمد اعظم نامزد شد و خاندوران و امرائے دیگر بهراولی این فوج عظیم و سرکردگی التمش بحسن جرات و کوشش بهادر خان تفویض یافت و در دست راست موکب مقدس داود خان با جمعی از دلیران معین گشت و راجه سجان سنگه و سید فیروز خان و حسن علی خان و دیگر نوئینان والاجاه در دست چپ طرح ثابت قدم شدند و قلب لشکر منصور بفر شوکت مقدس معلی که پرتو انوار عظمت الهی است قوت گرفت شاهزاده محمد اعظم را بدستور معارک دیگر بهر لا ندوز سعادت همراهی نموده با خود در حوضه فیل خاصه جا دادند و معظم خان را در فیل دیگر جا داده

فرمودند که فیل مرکوب او در جنب فیل خاصه بوده باشد و سرداری میمنه قول مبارک بجوهر شهامت محمد امین خان خلف معظم خان و کار فرمایی میسره بحسن شجاعت مرتضی خان تفویض یافت و سیف خان بیجاپوری و اکشه و کهنیان بقراولی مقرر شدند خواص خان و سردار خان و جمعی دیگر بچنداولی قرار یافتند و فیلان فلک شکوه خصم افگن دشمن ربا با اسلحه و یراق شکوه اسمانی یافته برق افگنان چابک دست و تفنگ چیان موشگاف بر پشته پشت انها جا گرفتند و در هر فوج چندی از ان عربده جویان با توپ خانه جداگانه معین گشتند دران روز از کثرت سپاه و جوش لشکر اثار شور محشر هویدا بود و از غبار سم ستوران و فور مواکب منصور چهره اسمان در زمین ناپیدا لشکری اراسته و رنگین چون سبزه و ریاحین تو گویی از زمین میجوشید و جیشی پر قهر و طیش مانند امواج بحر مواج از شورش کین میخروشید و زمین با همه تحمل و سخت جانی از حمل گرانی این خیل انبوه ستوه بود و از بسیاری فیلان اهن جوش فلک شکوه سراسر صحرا کوه مینمود **نظم**

زمانے شور محشر عرض می کرد	زمین از چرخ وسعت قرض میکرد
چنان از جوش لشکر قحط جا بود	که نقش سایه بر دوش هوا بود
اگر سیماب باریدی چو باران	بماندی بر سنان نیزه داران

القصه قریب نود هزار سوار که کم وقتے در ظل رایت سلاطین نامدار فراهم امده باشد مهیا به پیکار و اماده بگیر و دار گردید و در همین روز محمد شجاع نیز بترتیب و تسویه افواج خویش پرداخت و خود با وردیخان و عبد الرحمن ولد نذر محمد خان در قول جا گرفت و بلند اختر پسر او با سید قاسم بارهه قلعه دار اله اباد و پسر اله وردیخان هراول و زین الدین خان پسر بزرگ در برنغار و حسن خویشگی را هراول اوکرد و مکرم خان صفوی و امرائے دیگر در جرنغار مقرر ساخت و شیخ ظریف را با فوجے در طرح انتظام داد و اسفندیار معموری را التمش و ابو المعالی میر اتش و میر علاء ول دیوان خود را به چنداولی و سید قلی اوذبک را بقراولی گماشت بالجمله بعد انقضائے چهار گهری از روز مذکور خدیو افاق سوار دولت شده بکمال اهستگی و ارام مسافتے که با لشکر گاه غنیم بود بگام نصرت لگام می پیمود و پیش از روز گذشته بفاصله نیم کروه از عساکر مخالف صف ارائے کردند محمد شجاع آمده

قدم جرات از جائے خود بیش نگذاشت پارہ توپخانہ پیش فرستاد و بروے جنود والا توپ و تفنگ سر دادند ازین طرف نیز توپخانہ شعلہ افروز حرب و پیکار گشت و تا شب از طرفین اژدہاے آتش فشان بان و نہنگ خون آشام از توپ و تفنگ سر بیداد ند چون شب در رسید صف محاربہ در ہم پیچیدہ یرلیغ والا صادر شد کہ عساکر ظفر قرین بہمان ترتیب کہ صف بستہ بودند از اسپان فرود آمدہ با جوشن و سلاح شب را پاس دارند و سرداران ہریک در پیش فوج خود مورچل بستہ از غدر و کید اعدا غافل نباشند و خدیو گیتی بعد از فراغ لوازم حزم و احتیاط از فیل فرود آمدہ بد ولتخانہ مختصری نزول اجلال فرمودند و بعد اداے نماز مغرب و عشا استدعاے نصرت و فیروزی از حضرت صمدیت نمودہ با بخت بیدار و دل ہوشیار بر بستر راحت تکیہ زدند و در اواخر شب مہاراجہ جسونت سنگہ کہ ظاہر سر بر خط بندگی و انقیاد او نہادہ اظہار دولتخواہی مینمود و در باطن از خبث سریرت خویش خایف و نا ایمن میزیست بعزم شورش انگیزی از معرکہ کارزار فرار نمودہ شبا شب کسان نزد محمد شجاع فرستاد و او را از داعیہ فاسد خود اطلاع داد و بتمامی لشکر خود و راجپوتان کہ در برنغار بادتعیین بودند رو گردان شدہ عنان ادبار برتافت و بار و وے شاہزادہ محمد سلطان کہ بر سر راہ بود مردمش دست جسارت بغارت کشودند و ہرچہ توانستند تاراج نمودند و بعد ازان بلشکرگاہ والا رسیدہ دست اندازیہاے عظیم کردند و در راہ ہرچہ و ہرکس کہ پیش آمد دستخوش تاراج و پایمال راجپوتان گشت ازینجہتہ شورش و انقلاب عجبی در اردوے معلی کہ بمسافۂ دو کروہ بود در راہ یافتہ مردم بہم برآمدند و خبرہاے موحش آشوب امیز شایع شد مفسدان فتنہ جو و ہرزہ کاران از دو سر بغضا برداشتہ دست جرات بخزانہ و کارخانجات و دواب بادشاہی و امتعہ و اموال امرا و سپاہی دراز کردند و بخودسری و شورش افزای پرداختند نزدیک بصبح این خبر بلشکر رسید و باعث برہمزدگی جنود فیروزی گشتہ سلک جمعیت از انتظام افتاد و بسیاری از مردم پست فطرت و کم حوصلہ براے خبرگیری بنگاہ از روے سراسیمگی و اضطراب بعسکر والا شتافتند و باین تقریب رخ از عرصہ کارزار برتافتند و جمعی کوتہ اندیش طرف مخالف برجحان داشتہ شبا شب بہ لشکر محمد شجاع پیوستند و فریقے بد دلان ناعاقبت اندیش پاے

همت کشیده از دولت مرافقت باز ماند چون این سانحه بمسامع اجلال حضرت خدیو گیهان رسید ازانجا که ذات قدسی معدن تحمل و وقار و در شداید مهالک بسان کوه استوار است ازین واقع اصلا انجا نرفتند و تزلزل در استقلال راه ندادند و از سراپرده اقبال بیرون خرامیده بر تخت روان سوار ایستادند و بخواص امرا که در رکاب سعادت حاضر بودند خطاب فرمودند که در رفتن این ضلالت کیش عین مصلحت دولت گردید عنقریب بپاداش کردار خواهد رسید و اسلام خان را که هراول برنغار بود بجائے او سردار گردند و دیگر بار صفوف نصرت آراستند چون هندوی تیره روزگار شب رو بفرار نهاد و خسرو گردون مهر بقصد جهان کشائے ترکش زرین بر میان بست شهنشاه فلک بارگاه بدستور روز پیشین بعزم رزم و آهنگ جنگ بر فیل کوه پیکر سوار شدند اگر چه لشکری که دیروز برکاب سعادت بود بسبب این سانحه متفرق شد لیکن جنود غیبی و همت والا رفیق حال فرخنده مال بود ازان طرف محمد شجاع نیز صفوف دیروزه را تغیر داده مجموعه لشکر خود را یک صف کرده در عقب توپخانه باز داشت پنجگهری از روز گذشته نخست از طرفین جنگ توپ و بان و تفنگ درمیان آمده نیران جدال اشتعال یافت و هنگامه برق اندازی و رعد و گداز ی گرم شد از نهیب صور ضرب زن و نیش زنبورک خصم افگن آثار قیامت آشکار و رگ جان دشمن فگار گردید توپ سیاه درون آهن دل باواز بلند آوازه اجل در شش جهت معرکه درداد و مهره تفنگ جان گسل از مهره پشت مخالفان گذر کردن آغاز نهاد از گرمی برق بندوق و بان آب تیغ دستان آتش آمیز شد و بسکه نوایره دشمن سوز برافروخت تو گفتی زمین شعله خیز و آسمان شراره ریز گشته نظم

شد از برق کین گرم بازار جنگ	خروشید باز اژدهائے تفنگ
ز بس آتش کینها در گرفت	عرق بر بدن رنگ اخگر گرفت

درینحال توپی از توپخانه همایون بفیل مرکوب زین الدین پسر محمد شجاع رسید یکپائے فیل و یکپائے شخصی که درعقب نشسته بود بپرانید و زین الدین پسر محمد شجاع ازان فیل برآمده بر فیل دیگر سوار شد رفته رفته کار جنگ از توپ و تفنگ درگذشته بناوک خدنگ در رسید مبارزان پیکار جو و بهادران شهامت خو از هر دو سو دست کوشش و گشش از آستین جرات برآورده بمقابله و ستیزه پرداختند و باتش غیرت هنگامه کارزار گرم ساختند از کثرت بارش تیر کمان نمودار ابر مطیر بود و عرصه دار و گیر از مبارزان دلیر نیستان پر شیر مینمود و

نوک پیکان جگر فرسا سوزن اسا خار ار زوے باطل از دل اعدا برون کردو ناوک مغفر شگاف جانرباہم شبک سازی ورخنہ پردازی ہوائے پندار وغرورانہمہ پرشور نخانغان براورد بیت

زبرج کمان طایران خدنگ　　　　پریدند بر روے مردان جنگ

درین اثنا سید عالم بارہہ کہ رکن اعظم لشکر محمد شجاع بود با فوجی عظیم وسہ فیل مست جنگی از دست راست غنیم بر برنغار موکب والا حملہ کرد کمال تفرقہ وفتور بعساکر منصور راہ یافت پایٔ ثبات اکثر مردم برجا نماندہ راہ گریز درپیش گرفتند وسلک جمعیت قول ہمایون نیز ازہم گسیخت زیادہ از دوہزار سوار در رکاب فیروزی نماندہ مخالفان ازمشاہدہ تزلزل افواج نصرت اثر خیرہ ترشدہ بہمان ہیبت اجتماعی با فیلان مذکور روی جسارت تقلب لشکر ظفر اثر اوردند درین ہنگام از میسرہ جنود قاہرہ مرتضے خان واز التمش حسن علیخان واز طرح دست چپ بعضی بہادران رخش شجاعت برانگیختہ برسر راہ دشمنان امدند درہمین وقت خدیو افاق روی فیل مرکوب مقدس بطرف اعدا بدسگال گردانیدند بہادران ظفر پیوند بہ نیروے جرات واستقلال حضرت سایہ ذوالجلال براعادی حملہ بردند چون باد صرصر کہ برخاشاک سبک روان شود جسارت کیشان را از پیش برداشتند وبہ تیغ تیز وسنان خونریز بسیاری از برگشتہ بختان را بخاک ہلاک افگندند سید عالم بارہہ را بمشاہدہ جوہر شہامت مجاہدان فیروزی لوا باد نخوت از سر بدر رفتہ وبازوے ہمت سست شدہ بگام فرار براہے کہ امدہ بود باز گشت لیکن ان سہ فیل مست عربدہ جو کہ پیش فوج او بود بدفع ومنع بہادران وتیر وتفنگ رخ از عرصہ برنتافتند بر بہمان وتیرہ خیرہ پیش می امدند وازان سہ کوہ پیکر یکے پیش امدہ بفیل مرکوب مبارک قریب شد چون ابر تیرہ بخورشید تابان نزدیک رسیدہ امد خدیو افاق کوہ وقار بحملہ ان سیہ مست از جا نرفتہ سررشتہ ثبات وقرار از دست نگذاشتند درینوقت قرا ولی کہ در حوضہ بریکے از فیلان ہمراہ نشستہ بود باشارہ والا سواران فیل مست کہ باشارہ کجک محرک بود بچالاکی بندوق انداخت ان مقہور لئیم مانند دیو رجیم کہ بشہاب ثاقب از اسمان فرود اید بر زمین افتاد وفیلبانان بادشاہی رسیدہ فیلبان چالاک خود نشاندہ ان فیل را در قید اطاعت اوردند وان دو فیل دیگر از قول ہمایون گذشتہ بجانب دست راست جنود مسعود حملہ بردند درین اثنا بلند اختر پسر محمد شجاع وچندے دیگر روی جسارت بر برنغار موکب فیروزی اوردند وہم از رفتن فیلان مذکور وہم از حرکت بلند اختر اثار برہمزدگی وانقلاب در موکب معلی رو داد درین وقت خدیو عدو مال باکمال استوار شی عسقہ وپردلی سررشتہ دانائی از کف نداد ہ وپایٔ ثبات

افسردہ بشاہزادہ محمد سلطان و ذو الفقار خان کہ ہراول بودند پیغام کردند کہ شما بہ جمعیت خاطر و دل قوی در برابر غنیم بودہ سر رشتہ کوشش و پایداری از کف ندہید این جسارت کیشان محال اندیش را دفع کردہ بکومک شمار سیدہ می شود و بعد ان بہ نیروے ہمت خسروی روے فیل مبارک بجانب دست راست گردانیدند و بہ مدافعہ مخالفان توجہ نمودند و در خلال این حال فیلی کہ اسلام خان بران سوار بود بصدمہ بان رم کردہ برافواج انطرف تاخت اکثر مردم ان سمت از جا رفتہ توفیق ثبات نیافتند درین اثنا خدیو عالم رسید ند جنود فیروزی قول قوی دل شدہ قدم استقلال فشردند و ہمین دلیری و دلاوری ان حضرت مجاہدان بہرام صولت مساعی جمیلہ بکار بردہ با اعداے تیرہ بخت اویختند و بکوششہاے دلیرانہ سلک جمعیت انہا از ہم گسیختند درین دار و گیر شیخ دلی فرملی کہ ہراول بلند اختر بود با اکثر مردم کشتہ شد و دیگران زخمی شدند بلند اختر از مشاہدہ اینحال برگشتہ خود را بمحمد شجاع رسانید خدیو فیروز بخت چون خورشید جہانتاب کہ بیک تیغ کشیدن ساحت میدان سپہر را از ہجوم نجوم پرداز د و مانند صبا کہ بیک وزیدن صحن چمن را از خس و خاشاک پاک ساز د بیک توجہ عرصہ برنغار از غبار تسلط و استیلاے مخالفان پرداختند و بعد دفع ان مقہوران قرین عظمت و جلال متوجہ پیش شدہ لواے ہمت بدفع محمد شجاع برافراختند قدمی چند نرفتہ بودند کہ مکرم خان صفوی و عبد الرحمن ولد نذر محمد خان و سنجر پسر اللہ وردی خان از لشکر محمد شجاع جدا شدہ روے ارادت بلشکر ظفر اثر اوردہ باحراز ملازمت چہرہ مباہات برافروختند ہمدرین اثنا مبشر اقبال مژدہ نصرت رسانیدہ خبر فرار محمد شجاع سامعہ افروز اولیاے دولت گشت از گلشن عنایت ازلی باد بہار مسرت و خوشدلی بر غنچہ خاطر بندہاے عقیدت مند وزیدہ گل فتح و فیروزی از نہال امید شگفت ہماے دولت بال سعادت کشودہ شہباز حشمت اوج گرفت زمانہ تہنیت و دستکامی داد سپہر بشارت کامرانی فرستاد دہان تیر از خندہ لبریز نشاط گشت تیغ را زنگ غم از دل زدودہ شدہ کمان ابروے ہاز ہا لا کشید سنان قدر عناے برافراخت نقارہ شادیانہ و نشاط بر پشت فیلان و اسپان بنوازش در امدنا ے بنواے دلکشاے بہجت و کامرانی بلند گردید و از صداے کوس و کرناے و خروش نفیر طنطنہ عظمت و جلال بگوش گردون رسید بالجملہ باوجود تفرقہ لشکر و برہم

خوردگی افواج ظفر اثر وظهور انواع نفاق منافقان(۱) واقعه طلب وچندین فتور وچشم زخم
عظیم محض بیمن تائید ربانی وحسن ثبات قدم ونیروے همت خاقانی چنین فتح نمایان که طراز
فتوحات آسمانی وعنوان مآثر کامرانی تواند بود نصیب اولیائے دولت گردید شجاع رمیده
بخت بهزاران خسران وناکامی وخذلان وبدسرانجامی باپسران خود والله وردی خان راه فرار
پیش گرفت دارد وبنگاه واکثر اسباب تجمل او بتاراج افواج ظفر پناه رفت وتمام توپخانه
وبیشتر فیلان بزرگ ونامی ویک صد وچهارده توپ بقید ضبط در آمد خدیو جهان بعد چنین فتح
شگرف که فی الحقیقت بے منت سپاه ولشکر ومشارکت کوشش خدمت گذاران دست
داد روے نیاز بدرگاه ایزد نصرت بخش نهاده سپاس مواهب نامتناهی الهی بجا آوردند
وباجنود مسعود از لشکرگاه غنیم که نزدیک تالاب موضع کهجوه بود گذشته منزل آرائے اقبال
شدند جمعی از عساکر نصرت مال بپاسلیقے شاهزاده محمد سلطان بتعاقب شجاع تعین نموده
حکم فرمودند که برآسم تگامشی پرداخته هیچ جا اورا مجال اقامت ودرنگ ندهند
وتا اقصائے بنگاله ساحت ولایات شرق از خار وجود وش پاک سازند بعجالت یک عقد
مروارید که بپوشش اقدس پذیرائے سعادت بود باد و پهنه که برکتفت مبارک داشتند
بشاهزاده مرحمت شد شاهزاده بهمان ساعت پیشتر رفته منزل گزید تا بست وششم
اینماه دران منزل مقام شد ومعظم خان که بعد رهائی از قید تا امروز بمنصب سربلند شده
بود بمنصب والائے هفت هزاری وهفت هزار سوار وانعام ده لک روپیه نقد و
عطائے خلعت خاص وفیل خاصه باساز نقره وجل زربفت وسپر وشمشیر مرصع
مشمول مراحم گوناگون گردید ودیگر بندهائے درگاه باضافه مناصب وعطائے فیل
واسپ وخلعت خاص وخدمتگاران حضور مقدس بانعام سی هزار روپیه سرافرازی
یافتند درین وقت راجه جے سنگه از وطن آمده پانصد مهر ویک هزار روپیه نذر گذرانیده
غبار آستان سلطنت صندل ناصیه دولت خود ساخت بست وهفتم از نواحی
کهجوه کوچ کرده ساحل دریائے گنگ به نزول اقدس نور پذیر نمودند تا سلخ این
ماه دران مکان اتفاق اقامت افتاد معظم خان وذوالفقار خان واسلام خان
وداود خان وفدائی خان وکنور رام سنگه وراجه اندرمن ورائے بهاو سنگه هاده ورائے

(۱) مخالفان

امرسنگه چندراوت و احتشام خان و فتح جنگ خان و اخلاص خان خویشگی خواص خان
ویکه تاز خان و رشید خان لودی و فیروز خان بارهه و سید شیر خان بارهه و سید
مظفر خان بارهه و زبردستخان و علی قلی خان و قزلباش خان و سکندر روهیله و
کاکر خان و دلاور خان و نیکنام خان و نیاز خان و قادر انصاری و گروهی دیگر از مردم
کاری و دلیران عرصه جانسپاری بتعاقب شجاع بهمراهی شاهزاده تعین شدند حضرت
خدیو عالم انام مکان غره جمادی الاول ۱۰۶۹ھ عنان عزیمت بسمت اکبر اباد
برتافتند و در نزدیکی کوره بعرض والا رسید که سید قاسم بارهه که از طرف
داراشکوه قلعه دار اله اباد بود بموجب نوشته داراشکوه بشجاع ملاقی شده
رفاقت اختیار نموده سید عبد الجلیل برادر خود را در قلعه مذکور گذاشته بود بعد
هزیمت یافتن شجاع سید قاسم یلغار کرده داخل قلعه مذکور گردید چون شجاع
در نزدیکی قلعه رسید هر چند تلاش کرد که قلعه متصرف خود در آورد سید قاسم
درین باب تن نداده بمقتضای زمانه سازی فی الجمله مدارا کرده قول و قرار گرفته
آمده ملاقات نموده مرخص شده باز بقلعه رفت چون خبر آمدن شاهزاده محمد سلطان
و معظم خان شنید از صدمات صولت سپاه ظفر پناه حصار عافیت بر خود تنگ
دیده مخلصی بخاندوران که از کومکیان شاهزاده بود و پیش ازین بتسخیر قلعه مذکور تعین
شده بود متضمن عجز و نیاز نوشت و مشار الیه خط مذکور و عرضداشت او از نظر
شاهزاده گذرانید شاهزاده این معنی را بدرگاه والا معروض داشت از آنجا که عذر نیوشی
و پوزش پذیری خاصه ذات ملکی صفات است فرمان والا صادر گشت که خاندوران
بصوبه داری اله اباد قیام دارد و سید قاسم را روانه درگاه والا گرداند و نیز
فرمان جهان مطاع بنام داؤد خان بصدور پیوست که بعد رسیدن در پتنه
بصوبه داری بهار متصرف باشد چون اخبار رسیدن داراشکوه از ملتان بسمت
گجرات بقصد شورشی متواتر بعرض والا رسید بداعیه دفع داراشکوه و تادیب
و تخریب مهاراجه جسونت سنگه که بتازگی مصدر شوخی و بی اعتدالی و حرام نمکی
گردیده بعد قطع منازل در فتح پور نزول اجلال فرمودند ازین منزل محمد امین خان
میر بخشی با فوجی از امرای نامدار برای تنبیه مهاراجه که اراده پیوستن بداراشکوه

۱؎ مبارک خان۔

داشت تعین شد و رائے رایسنگه برادرزاده مهاراجه را بخطاب راجگی و عنایت فیل با ماده و شمشیر مرصع و نصتاره و انعام یک لک روپیه و از اصل و اضافه بمنصب چهار هزاری و چهار هزار سوار سرافراز فرموده همراه محمد امین خان تعین فرمودند و رایات عالیات نیز از انجا نهضت فرمودند +

دربیان بقیه حقیقت تعاقب افواج قاهره و آمدن دارا شکوه از تهته بجانب گجرات

درزمان بودن ملتان اولاً صف شکن خان بعد ان شیخمیر و دلیر خان بتعاقب دارا شکوه تعین شده بودند این هر دو لشکر در قصبه جنجی[1] و اهن با هم پیوسته چند روز مقام کردند و از انجا خبر رسید که دارا شکوه از بهکر گذشته بست و پنجم محرم در سکهر نزول نمود از زین منزل تا سکهر شصت و سه کروه باین روے اب و قریب صد کروه ازانطرف دریا فاصله دارد شیخمیر و دلیر خان و قباد خان از اب گذشته بجانب سکهر روان شدند و صف شکن خان با کومکیان خویش ازین طرف دریا راهی گردید و شیخمیر بعد قطع منازل پنجم صفر وا از ده کروهے سکهر رسیده بسبب کثرت بیشه و تراکم اشجار خار دار و مراحل دشوار گذار و واب بسیار تکلف رشد و لشکریان تعب و آزار کشیدند درین منزل خیمه و بار داذوقه نرسید ششم ماه مذکور در سکهر رسیدند و صف شکنخان سه روز پیشتر در بهکر رسیده بود ظاهر شد که دارا شکوه احمال و اثقال و پردگیان با برخی از خزانه و طلاد الات بقلعه در اورده بسنت خواجه سرائے را معه عبد الرزاق بحراست قلعه گماشته توپ خانه و بندوق و دیگر لوازم قلعه داری درانجا گذاشته سلخ محرم روانه پیشتر شده براه بیشه و جنگل درخت بریده راه ساخته میرود داؤد خان و شیخ نظام و دیگر نوکرانش قریب چهار هزار سوار از نواحی بهکر از وجدا شده امد چنانچه داؤد خان براه جیسلمیر بسمت حصار فیروزه که وطن اوست رفت و دیگر مردم بصف شکن خان ملحق شدند و خان مذکور انجماعه را استمال نموده روانه

(۱) جهجهی +

حضور پر نور گردانید چون شیخمیر بعد رسیدن در سکهر یک روز مقام کرده پیشتر روانه
شد از تقریر زمینداران ظاهر گشت که از بست و پنج کروهے سکهر راهی بجانب قندهار
جدا می شود داراشکوه میخواهست که روانه قندهار شود نوکرانش همراهی نکردند و زوجه او
نیز راضی نگشت ناچار عنان عزیمت بجانب تهته انعطاف نمود ازینجهت شیخمیر بجلدی
ازانجا روانه شد وصف شکن خان بعد از بند و بست بهکر و مقرر کردن اغر خان عرف
امام قلی بفوجداری انجا و فوج علی بیگ را بفوجداری سکهر پنجم صفر از بهکر روانه شده
دوازدهم سیزده کروهے سیوستان رسید و نوشته محمد صالح ترخان فوجدار و قلعه دار
سیوستان بخان مشار الیه رسید که داراشکوه پنج کروهے قلعه رسیده شما خود را
زود رسانیده کشتیهاے خزانه اموال و اشیاے او را که عقب می اید بر کنار
دریا سد راه شوند لهذا خان مومی الیه هزار سوار برق انداز و بان و شتر نال و جمعی
بیلدار و سقا فرستاد که نزدیک بقلعه جاے که عرض دریاے کمتر بوده باشد بر کنار
مورچال بسازند و توپها نصب ساخته باندازان و توپ اندازان را جا بجا بنشانند
و خود بسرعت کوچ کرده سه کروهے محاذی لشکرگاه داراشکوه نزول نموده مترصد
کشتیهاے غنیم بود و بمحمد صالح نوشت که ازانطرف کشتیها بفرستد و خود از قلعه
برامده توپ و تفنگ اندازد درین اثنا خبر رسید که داراشکوه مقام کرده دران روز
مصلحتے که کرده بود نیز موقوف ماند روز دویم که داراشکوه کوچ کرد کشتیها نمودار شد
مخالفان از خبر رسیدن صف شکن خان کشتی ها را ازانطرف دریا روانه ساختند صف
شکن خان توپخانه بادشاهی را که بر کنار دریا نصب شده بود رها کنانید لیکن ازجهت
مسافت بعید کارگر نشد و کشتیها بے ممانعت ازطرف قلعه عبور نمود محمد صالح توفیق
خدمت گذاری نیافت اگر محمد صالح سد راه می شد داراشکوه را عبور ازین جا
مشکل می بود چون عنقریب شیخمیر نیز میرسید اغلب که داراشکوه گرفتار میگردید
لیکن ازانجا که برامد هر کار در وقتے معین و حصول هر مطلب بازبسته بزمانے
مقرر است از محمد صالح کوتاهی بوقوع امده القصه چون داراشکوه بدعاقبت
کشتی عافیت ازان گرداب خوف و موج خیز بساحل نجات رسانید و از کریوه سیوستان
که محل بیم و مکان هلاکت بود عبور نموده در تهته رسید ازین طرف دریا صف شکن خان

وازان طرف دریا شیخ میر و دلیرخان نیز در تهته رسیدند و داراشکوه از خبر رسیدن
انها در تهته نتوانست اقامت ورزید بست و نهم صفرا از دریا عبور نموده بسمت
گجرات روانه شد صف شکن خان بر دریا پل بسته هفتم ربیع الاول انطرف رفته
منزل نمود در خلال این حال فرمان عالیشان بنام شیخ میر و دلیرخان وارد گشت
که ترک تعاقب داراشکوه نموده روانه حضور شوند جمیع امرا باهم مشورت کردند که درین
یورش لشکریان تعب کشیده اند و مرکوب و باربردار اکثرے تلف شده و در خزانه
زیاده از یک ماه زر موجود نیست و راهی که داراشکوه رفته جول و بیابان بے اب و
ابادانی است درین صورت ازینجا معاودت نموده روانه حضور باید شد ازینجهت از
همان جا عنان عزیمت برتافتند و زبانی جاسوسان شنیدند که داراشکوه هشتم
ربیع الاول سی کروهی تهته بسمت گجرات بکنار جول رسیده چون درین سال بسبب
کمی باران تالابها بے آب بود و در دو سه منزل از کمی اب اکثر لشکر داراشکوه دواب
تلف گردید حقیقت جول انست که نوعے شورستان واقع شده که تا چهل کروه برکنار
دریاے شوراب شیرین اصلا نیست و بواسطه قرب دریا نوعے خلاب است که دواب
عبور نمیتوانند کرد و القصه شیخ میر و صف شکن خان معاودت کرده ششم[1] ربیع الثانی
به بهکر رسیدند و نظم و نسق آن دیار نموده جمعی از عساکر و دواب و الات توپ خانه همراه
اغرخان فوجدار بهکر گذاشته هشتم ماه مذکور ازانجا روانه درگاه حضرت والا شدند و
قباد خان بموجب فرمان والا بصوبه داری تهته قیام ورزید *

---

[1] هفتم *

فهرست اغلاطے چند که در حین انطباع سر زده

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۵	۱۲	سوزبس	شورش
۱۶	۲۱	خواہش	خراہش
۴۵	۱۷	به و	برو
۴۶	۴	داوان	فراوان
۵۷	۱۰	بجی کرد	نمی کرد
۵۹	۱	جانور	جالور
۶۱	۷	بجذوم	بمجذوم
۷۰	۴	ہرگوبیند	ہرگوبند
۷۸	۱۷	کردارد	کم دارد
۹۸	۷	ساعت	ساحت
۹۸	۱۸	بر	به
۱۰۲	۱۳	نمی گردد	می گردد
۱۱۳	۱۸	ہجنگ	ہبجنگ
۱۷۰	۲۲	میتخزید	میخزید
۱۷۱	۱۵	واز	دار
۱۸۸	۲۵	بیبک	ایبک
۲۰۸	۲۰	کووان	گور وان

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۲۵	۸	استحفاف	استخفاف
۲۲۶	۸	یانہ	بہانہ
۲۳۶	۲۴	سوہنت	سوہنیت
۲۶۸	۲۱	بروہزا	بدو ہزار
۲۸۴	۲۵	ترہلہ	نرہلہ
۳۰۱	۱۵	فران	فرمان
۳۱۰	۷	کال	کابل
۳۱۵	۱۱	نموہن	نمودن
۳۲۱	۱۹	پورن کل	پورن مل
۳۳۷	۱۷	ہربانہ	ہریانہ
۳۳۹	۱۴	یلیحا	یکجا
۳۴۳	۵	تفیل	اتفیل
۳۴۳	۲۰	جسب	بحسب
۳۵۴	۲۱	قلعہ تعمیر	تعمیر قلعہ
۳۶۵	۲۴	کراہ یافتہ	راہ یافتہ
۳۷۹	۱۳	دررزمگاہ	در رزمگاہ
۳۹۰	۴	دانشں دبیربل	دانشں دربیربل
۳۹۴	۱۴	طن	باطن
۳۹۴	۱۴و۱۸	محمد جاشم	محمد ہاشم
۴۱۳	۲۴	میرزا جان	میرزا خان
۴۶۲	۱	زو	زرد
۴۸۰	۲۴	شدن	زنان
۵۳۴	۱	بہرون	بیرون
۵۳۴	۱	ازدن	ازدل

فہرست اسمائے مردمان و بلاد و قلعجات و آبہا وغیرہ کہ در کتاب خلاصۃ التواریخ مذکور شدہ اند بترتیب حروف ہجا

الف

ب

پ

چ

ح

خ

د

ز

س

ش

ص

ض

ط

ظ

ع

ع

گ

ل

ن

و

Apology.

Apparently it does not seem difficult to publish an old manuscript, but those who have an experience of it know the difficulties to be met with in the acquisition of various manuscripts, perusal of bad handwriting and correction of clerical mistakes, when the transcribers of ancient times were not bound to give dots and *markaz.* The time and patience required for reading several manuscripts hardly needs any comment, specially when the editor undertook to do it during his leisure hours. I fully realize that the magnitude of work was beyond my individual labour, and its accomplishment would have been almost impossible, especially when five different manuscript copies have been used in the collation of this book, had there not been the valuable assistance of my relatives and friends who have a taste for history. I therefore feel it my duty to express my thanks individually to them. My best thanks are due to Pir Wilayet Shah, B.A., B.T., Assistant Master, Anglo Arabic High School, Delhi, and Maulvi Ashfaq Ali, Munshi to the Superintendent, Muhammadan and British Monuments, Northern Circle, for their valuable assistance, and I also acknowledge my indebtedness to my brothers Hafiz Muhammad Hasan, B.A., Maqbul Hasan, Fazal Hasan and Bashir Ahmad Hashmi, who assisted me in comparing the manuscripts, reading proofs and preparing index. I should not omit to mention the name of my revered father Maulvi Shariat Ullah, and my elder brother Maulvi Abrar Hasan, Secretary, Hewett Muslim High School, Moradabad, who by their vast learning and sagacity solved many difficulties for me. The fact is that it was the wish of the Providence to get this book published through my efforts, otherwise I do not feel myself in any way equal to the task.

I began to work upon the book in the month of June 1917. Although the correction of the manuscript did not take much time, and it was expected that it would be out of the press by the end of that year, yet some unforeseen and extraordinary difficulties had to be encountered in printing, disappointing me many times in its very publication. Owing to these reasons I express with regret that it could not be printed so nicely as desired, and mistakes which are inseparable from lithograph crept in, notwithstanding that no pain was spared in proof reading. It is, however, expected that the readers would take into consideration my difficulties, and overlook the defects in the publication.

DELHI,
11th August, 1918.

ZAFAR HASAN, B.A.

Part I.—The geography of India during the reign of the emperor Aurangzeb.

Part II.—The history of the rajas of India from the time of Raja Judhishtar Pandu to the reign of Rai Pithura, better known as Raja Pirthiraj.

Part III.—The history of the Muhammadan emperors from the time of Nasir-ud-din Subuktagin until the reign of the emperor Aurangzeb.

The first part is the most valuable portion of the work. It begins with a description of Hindustan, its products and inhabitants, and proceeds with an account of its geography as known during the reign of Aurangzeb. The 18 *Subas*, into which the *Mughal* empire was then divided, have been treated separately at some length, with the description of their chief towns, manufactures, interesting localities and buildings and the courses of rivers. It also enumerates the *Sarkars* and *Muhals* of these *Subas* and gives their revenue returns supplementing the Ain-i-Akbari with new and original information. The account of the Panjab, particularly that of Lahore and the Sarkar of Batala, to which the author belonged, deserves especial mention, containing very minute detail based on his personal knowledge.

The second part, which comprises the narrative of the *rajas* of India, especially the rulers of Delhi, giving a list of their names and a short account and the period of their reigns, has its own importance. This is perhaps the first published Persian work, which deals with the early history of India, although the events of this period are generally of legendry nature.

The third part also is not without some interest. A greater portion of it has been borrowed from other historical works, a list of which has been given in the preface, but the copious account of the contest between Aurangzeb and his brothers supplies some additional information, and may be considered as reliable on the ground that it was written on the personal information of the author. Khulasat-ut-Tawarikh is probably the first ancient published history, wherein the narrative of the Muhammadan emperors has been written by a *Hindu*. As there are reasons to believe that it was not composed under the court influence, it may be considered as the best source of informtion to the students of history, indicating the opinion of a *Hindu* historian some 250 years hence about the Muhammadan emperors and particularly his contemporary emperor Aurangzeb.

to the college authorities particularly Maulvi Abdul Rahman, the Arabic professor, for permitting me to use it for the collation of the book.

The Author.

Nothing is forthcoming about the author from the text, which does not contain even his name. The book begins with a long preface wherein the author has stated the reason for its compilation, its name and date, and has also given a long list of Persian and Sanskrit historical works, which supplied material for it, but he has been contented with mentioning only so much about himself, that since his age of discretion he had been in the service of the nobles and officers, who were entrusted with the management of the state, in the capacity of a *Munshi* or scribe of letters (*vide* page 6). The transcribers have, however, given his name as Sujan Rai Bhandari of Batala in the endorsements at the end of manuscripts. Nos. II., III., and IV. Professor Dowson (Elliot's History of India, Volume VIII., page 5) has read this name as Subhan Rai and Batala as Patyala. As the date of composition is recorded not only in Hijra and *Jalus* years of Aurangzeb but also in various other *Hindu* eras, it may be presumed that the book was written by a *Hindu*. It is, however, an admitted fact that the author of this work was Sujan Rai of Batala. Now the point at issue is as to why he preferred to conceal his name, although he ought to have given it in the preface according to the usual practice. Apparently it seems that Sujan Rai was only an ordinary and unknown person, who could not expect that his name would add to the popularity of his production, nor does he appear to have desired any fame or honour by it. His object, on the other hand, was evidently to express the truth which is the ideal of a historian. Under these circumstances we can conclude that his statement is mostly unbiased and based on facts, particularly in the case of the accounts of the reign of Aurangzeb, of which he might be conceived an eye witness.

The scope of the book.

The Khulasat-ut-Tawarikh was written in the 40th year of the reign of Aurangzeb, corresponding to 1107 A. H. (1695-6 A. D.), and the author spent some two years in its compilation. It is chiefly a history of Delhi, wherein the narrative of all its *rajas* and *sultans* has been related from the very beginning of its foundation in the time of Judhishtar until the period when this book was written. Other monarchies have also been briefly dealt with at the time of their final absorbtion in the *Mughal* empire.

It is written in elegent Persian, replenished with metaphors and quotations of appropriate verses. As regards the subject matter the book may be divided into three parts.

The transcriber seems to have been a *Hindu*, as he did not know the exact Hijra year. The year of the reign of the emperor Akbar Shah II. appears to have been omitted by oversight.

At the lower margin the number of leaves contained in the manuscript is written as follows.

"Total 63 juze (1 juz = 8 leaves) and one leaf."

This manuscript also belongs to me and was purchased at Lucknow.

III. The third manuscript is of 495 leaves, size 8½″ by 5½″ with 14 lines to a page. It is written in *Nastaliq* characters, but the date of transcription is obliterated. The endorsement from the transcriber at the end runs as follows.

"It (the book) is completed and my engagement is over. The book Khulasat-ut-Tawarikh was finished at noon on Friday, the 19th Jamada I., the year ."

This manuscript also belongs to me and was procured at Moradabad through my elder brother Maulvi Abrar Hasan.

IV. The fourth manuscript is written in *Nastaliq* characters. It is worm eaten but is complete. It is of 282 leaves, size 11½″ by 7¾″ with 20 lines to a page. The endorsement at the end, which does not bear the date of transcription, runs as follows.

"The book Khulasat-ut-Tawarikh of *Munshi* of *Munshis* Sujan Rai Bhandari, the resident of Batala, who was accomplished in Hindi, Persian and Sanskrit, is finished."

This manuscript belongs to Sayyid Ahsan Shah, the *Rais* of Sardhana, District Meerut, and *Tahsildar* of Gonda, who evinced his great interest in the publication of this book by kindly lending me his manuscript, for which I am much indebted to him.

V. The fifth manuscript is incomplete and goes down only as far as the deposition of the emperor Shah Jahan (see page 490). The first three pages are also missing. The number of the existing leaves is 308 of the size 10½″ by 6″. The number of lines in a page is not fixed. In nearly first half of the book it contains 18 or 19 lines per page, but later on the number of the lines increases until it reaches to 24 or 25 to a page at the end. The manuscript is written in *Shakasta*. It belongs to the library of the St. Stephen's College, Delhi, and I am much obliged

noted above I may say that it is most reliable of all the MSS. hitherto noticed by historians.

The style of its transcription is not without some interest; each of its pages has been divided into two parts which are written diagonally while at the centre and its upper and lower ends are two lines running cross-wise in the usual fashion. The number of the lines in each page range from 35 to 38. It contains 273 leaves of the size $11\frac{1}{2}''$ by $8\frac{1}{2}''$. The first ten leaves of the original MS. seem to have been lost but subsequently copied and added. The ninth leaf is, however, to be found at the end among a few others, which do not form part of the real work, and thus there are only nine original leaves which are missing. The date of the MS. written at the end runs as follows.

" Finished on Sunday, the 9th Rabia II. of the first year of the reign of Muiz-ud-din Alamgir II., the king and champion of faith, corresponding to one thousand one hundred and sixty eight Hijra when one *ghari* had passed from the night. It (the book) is completed and my engagement with it is over. *Verse.*

O reader, do not be so angry with me if any mistake has been committed in the book."

This MS. belongs to me and was purchased at Delhi.

II. The second manuscript, written in *Nastaliq* characters, is in a well preserved condition. It contains 505 leaves, size 9″ by 6″ with 15 lines to a page. At the end is the following endorsement containing the date of the manuscript.

" This book, named Khulasat-ut-Tawarikh, written by *Munshi* of *Munshis*, Sujan Rai Bhandari, the resident of Batala, in the Province of the Panjab, was finished on Saturday, the 26th of the month of *Shaban* the year *circa* one thousand two hundred Hijra and the . . year of the august reign of the emperor Abkar, son of His Majesty Shah Alam, the king champion of faith, and during the time of Maharaja Dhiraj Raj Rajindar Siri Savai Jagat Singh Bahadur in the town of Sawai Jaipur. *Verse.*

From him, who reads it, I am expectant of prayer, as I am a sinful creature.

Samwat Raja Vikramjit one thousand eight hundred and sixty four."

"May God reward them that they have helped those who had no friends or helpers."

Collation of the book.

It is most essential for editing an old book that it should be collated with various and different MSS., which are not supposed to have been transcribed from one and the same copy, and which should at the same time be old and correct. I had this principle in view, and by the grace of God was successful beyond expectation in my attempts, for I could procure five manuscript copies of this old and rare historical work. Different readings of these MSS. have, however, been copied in the foot-notes, while the text has been marked with the letter " ں ". Other historical works have also been referred to, and a list of them has been attached at the end of this introduction.

Manuscripts

A brief description of the five manuscript copies, used in collation of this book, seems necessary for the information of the readers.

I. One of these MSS. has special distinction. The Khulasat-ut-Tawarikh, as it will be known hereafter, was written in the 40th year of the reign of Aurangzeb, and it goes down to the accession of this emperor and the account of his pursuit of Shah Shuja and Dara Shikoh. But it is strange that all the MSS., so far known to the historians, except the one under notice, contain at the end a brief account and the date of the death of Aurangzeb written abruptly in a few lines. Professor Dowson (Elliot's History of India, Vol. VIII., p. 5) in his review on the Khulasat-ut-Tawarikh has mentioned this fact, and he is of opinion that it is an insertion from a transcriber who added it in a very early copy, and later on it was repeated in the copies made therefrom. Three of my manuscripts also contain this insertion which I translate from No. II.

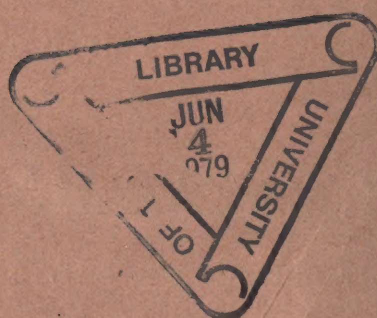
"At last after the management of affairs on the auspicious day of Friday, the 28th Zulqada of the year 1118 A. H., three hours after dawn, his majesty the king having paradise for his resting place filled the cup of his life (died) at the age of 91 years 17 days and 2 hours, the period of his reign being 50 years 2 months and 28 days. This event happened at the city of Ahmadnagar, in the Deccan."

It was this manuscript which was first obtained. It is written in *Shakasta* or running hand, and has been partly worm eaten, but it is complete and comparatively old and correct. Taking in view the fact

INTRODUCTION.

Innumerable thanks to the glorious God, who, with the word "Kun" (let it be) brought all the earthly and celestial creatures into existence, and infinite praises to him (the Prophet), who is endowed with excellent qualities, and in whose favour God said, "Had it not been for thy sake, I would not have created the earth and heaven."

The Khulasat-ut-Tawarikh was first brought to my notice by its references in Asar-us-sanadid, the well known book of Sir Sayyid Ahmad Khan on the Archæology of Delhi. It was after a long search that I could procure a manuscript copy of it, and on perusal I found it so important and interesting that I conceived its publication highly desirable. I was, however, conscious of the difficulties to be met with in such an undertaking, and knew that its accomplishment was beyond my resources, but "When God intends a thing to be done He provides means for the same." I represented the matter to the Hon'ble Mr. W. M. Hailey, C.S.I., C.I.E., I.C.S., the Chief Commissioner, Delhi, who is well known for his keen interest in the history and literature of India, and submitted the manuscript for his examination. He listened to my requests with great concern, and encouraged me in the publication of the book with the promises of his valuable help. He was pleased to write a letter to Jaipur State asking the *Darbar* to permit me to use the manuscript copies of the book available in the State library. The reply received from the State was very favourable, but in the meantime I had the good fortune of securing a few other MSS., and so I did not deem it necessary to utilise the *Darbar's* liberality, in which case there was a likelihood of an interruption in the performance of my duties. I also communicated this proposal to Sir John Hubert Marshall, Kt., C.I.E., etc., Director General of Archæology, who was then in Kashmir, and requested him to favour me with his help and advice. The reply from the latter officer was very encouraging, and last year when he visited Delhi on his winter tour he was pleased to examine all my MSS., and favoured me with valuable criticism and esteemable suggestions. I must admit, that without the sympathy and encouragement from both these gentlemen, I would not have entertained the idea of such an undertaking rather than accomplishing it. I take this opportunity to offer my most sincere thanks to them for the kindness they have ever shown to me, although I am conscious of my inability in giving a full expression to my sense of gratitude. *Verse.*


LIBRARY
JUN
4
979
UNIVERSITY
OF T

THE

KHULASATU-T-TAWARIKH

BY

Khulasatu-t-tawarikh

SUJAN RAI BHANDARI

OF BATALA

1st June. 1931.

EDITED BY

M. ZAFAR HASAN, B.A.,

ASSISTANT SUPERINTENDENT, ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA.

DELHI

PRINTED AT J. & SONS PRESS

1918

English Title Page printed at I. M. H. P., Delhi

To be had of Maulvi Abrar Hasan, Sambhli Gate, Moradabad (U.P.)

